BIBLIOTECA ISTORICĂ

IV

S. GOLDENBERG

CLUJUL

ÎN SEC. XVI

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMINE

www.dacoromanica.ro

CLUJUL
ÎN SEC. XVI

www.dacoromanica.ro

BIBLIOTECA ISTORICĂ
IV

CLUJUL ÎN SEC. XVI
PRODUCȚIA ȘI SCHIMBUL DE MĂRFURI

DE

S. GOLDENBERG

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
1958

www.dacoromanica.ro

CUVÎNT ÎNAINTE

Oricît de ciudat ar părea, cunoaşterea vieţii oraşelor din Transilvania, a evoluţiei lor de la ceea ce au fost la ceea ce au ajuns astăzi, este abia la începuturile ei. S-au publicat protocoale, registre, socoteli, statute, dar prea puţin a fost încercată interpretarea ştiinţifică a acestui material. Cu unele excepţii (menţionăm, de pildă, lucrarea lui Şt. Pascu, Meşteşugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea, *consacrată unei probleme importante din viaţa oraşelor), nu s-au abordat decît aspecte răzleţe din istoria urbană, nu s-a încercat o reconstituire cît mai fidelă,* sub toate aspectele *şi în primul rînd axată pe* coordonatele economice şi sociale, *a vieţii urbane în epoca feudală. Din punct de vedere cronologic, preocupările nu au depăşit, în general, secolul al XV-lea şi au fost puţin cercetate veacurile următoare. Vaste domenii sînt lipsite de orice tratare ştiinţifică. Unele probleme au găsit soluţii discutabile, altele nu au găsit nici un fel de rezolvare. Din aceste motive nu avem pînă astăzi monografii* ştiinţifice *ale unor oraşe ca: Bistriţa, Braşov, Cluj, Sibiu etc., care au jucat un rol de seamă în istoria economică, socială, politică şi culturală a Transilvaniei.*

Despre Cluj s-a scris foarte puţin în secolul nostru: o monografie mai reuşită despre breasla croitorilor (Rajka), alta mai puţin izbutită despre breasla argintarilor (Novák) şi cîteva studii de polemică (Makkai, Schuller, Lang etc.), cu spicuiri din izvoare, scrise cu multă părtinire şi patimă, unele în spirit naţionalist-şovin.

Din ce cauză nu s-au găsit cercetători care să desţelenească un teren atît de fertil? Explicaţia trebuie căutată în faptul că istoricii s-au împăcat cu gîndul că oraşul Cluj are monografia sa, şi anume Istoria Clujului, *scrisă de Jakab Elek, participant la revoluţia din 1848 în armata condusă de Bem şi istoric al acestei revoluţii. Or, monografia lui Jakab, preţioasă prin anexa ei de documente, se bazează pe o informaţie lacunară, pe material normativ, şi prezintă un punct de vedere depăşit chiar pentru vremea sa. Diletant în domeniul istoric, Jakab s-a limitat deseori la o simplă rezumare a materialului din anexe, la reproducerea lui* tale quale *în text şi la formularea pe această bază a unor precepte etice. Lucrarea are un caracter narativ, problemele sociale şi economice sînt atinse în treacăt şi se pierd în înşirarea*

www.dacoromanica.ro

de evenimente și curiozități de ordin politic sau religios, deseori străine de subiect.

Abordarea problemei producției și a schimbului de mărfuri s-a lovit de o serie de dificultăți. Pentru a cuprinde în ansamblul lor aspectele esențiale ale vieții economice a orașului Cluj, s-a impus în primul rînd adunarea unui bogat material documentar — referitor la problema cercetată — din arhivele Transilvaniei, unde se găsea asemenea material. Dar documentele medievale emanate de la oraș sau pentru oraș sînt adesea dispersate, eterogene și exprimă uneori valori numerice care nu se pretează la interpretări statistice. Pentru unele aspecte s-au găsit suficiente izvoare, altele au putut fi numai schițate ; în timp ce a doua jumătate a secolului al XVI-lea se reflectă mai puternic în actele vremii, prima jumătate a lăsat mai puține urme. Dificultățile create de diversitatea, după natură și conținut, a materialului documentar de la un oraș la altul și în cadrul aceluiași oraș, de caracterul său discontinuu s-au conjugat cu greutăți de ordin lingvistic : izvoarele sînt scrise în diferite limbi în stadiile lor medievale, cu termeni variați și uneori imposibil de identificat. S-au făcut investigații speciale în tehnologia unor materiale, prin analize chimice și microstructurale, pentru fundamentarea științifică a unor teze privind tehnica de producție.

Eforturile de a îmbrățișa pe cît posibil materialul edit și inedit accesibil, în scopul de a se încerca o reconstituire concretă a condițiilor materiale, a formelor de muncă și a raporturilor sociale pe care s-a întemeiat viața populației din orașele medievale, s-au făcut în deplină cunoștință a faptului că tratarea exhaustivă a problemelor, stabilirea unor adevăruri ultime este irealizabilă. Uneori a fost jertfită fluiditatea expunerii, de dragul unei informații mai complete, socotindu-se că bogăția de amănunte nu e stînjenitoare, ci — prin valoarea lor probatorie — tocmai ele constituie temelia științifică a tezelor și principiilor susținute. În materie de istorie economică intră, desigur, și elementele de lucru ale economistului : cifre, calcule cu procentaje, date statistice etc. Aceasta face pe alocuri lectura puțin atractivă pentru cititori, dar este inevitabilă pentru orice încercare de istorie economică.

Această lucrare s-a scris din dorința de a pune la dispoziția prietenilor Clujului și la îndemîna cititorilor interesați de probleme de istorie orășenească un tablou al vieții orașului în secolul al XVI-lea, în diversitatea și complexitatea sa. S-a încercat analiza celor mai variate aspecte din viața economică și socială a unui oraș medieval în înflorire, în speranța că exemplul de tratare și rezolvare, fie chiar parțială, a problemelor esențiale, va stimula studiul și reconstituirea — și prin analogie — a evoluției altor orașe ale Transilvaniei din aceeași perioadă.

Viața urbană este de neînchipuit fără meșteșuguri și comerț. Meșteșugurile și comerțul au făcut din orașe ceea ce ele au devenit. De aceea atenția noastră s-a îndreptat în primul rînd asupra meșteșugurilor, asupra celor care le practicau, asupra traiului lor, a organizării, a năzuințelor și luptelor lor. S-a studiat comerțul orașului, orientarea

www.dacoromanica.ro

economică şi căile comerciale, raporturile de preţuri. Dar oraşul medieval nu putea exista fără o legătură cu satele din regiune sau din ţară, de unde se aduceau alimentele şi materiile prime şi în care erau desfăcute produse meşteşugăreşti sau mărfuri negustoreşti. Din acest motiv s-a analizat problema raportului dintre sat şi oraş în secolul al XVI-lea. În sfîrşit, s-au schiţat şi acele ramuri de activitate care au pierdut din importanţa pe care o avuseseră cu secole înainte pentru locuitorii aşezării: agricultura şi anexele ei. Despuiată de evoluţia anterioară, istoria social-economică a oraşului Cluj în secolul al XVI-lea ar fi fost de neînţeles. De aceea, fără pretenţia de a înfăţişa istoria complexă a oraşului, s-a început cu analiza unor aspecte din evoluţia lui, de la constituire şi pînă la epoca studiată inclusiv, cu unele amănunte din istoria lui politică, cu o analiză a evoluţiei sale demografice, a organizării sale, a frămîntărilor şi luptelor intestine. La sfîrşitul cărţii s-au dat o serie de tabele, o anexă de documente inedite dintre cele mai reprezentative şi s-au adăugat textului fotografii şi reproduceri, dintre care unele sînt înfăţişate pentru întîia dată publicului.

La elaborarea lucrării, izvoarele de natură normativă au fost completate cu material funcţional, care înregistrează evenimentele vieţii de toate zilele. S-a încercat să se depăşească sfera locală; au fost studiate, în măsura posibilităţilor, relaţiile cu alte oraşe, cu alte ţări; s-a recurs, fără a se ştirbi adevărul istoric, la analogii; cînd documentaţia s-a dovedit a fi lacunară, nu s-au enunţat verdicte imuabile şi s-a admis un coeficient de eroare. În sfîrşit, generalizările şi concluziile nu au fost formulate aprioric, ci sugerate şi impuse de materialul documentar, de izvoare.

Natura studiului ne-a silit să intrăm pe alocuri în controverse şi dispute de principii şi să nu ne abţinem de la ipoteze noi. Vom fi bucuroşi dacă ele vor întîmpina vreo adeziune. Dacă lucrarea va suscita noi cercetări într-un domeniu unde terenul este atît de puţin explorat, dacă ea va constitui un impuls pentru dezvăluirea unor noi aspecte şi elaborarea unor noi studii monografice închinate vieţii din oraşele feudale ale Transilvaniei, aceasta va constitui deplina ei justificare.

Încheiem cu cîteva cuvinte despre regimul numelor de persoane. Istoriografia veche a excelat prin procedeul neştiinţific de maghiarizare sau germanizare a numelor de persoane, deşi se ştie că în secolele XIV—XVI onomasticele nu permit categorisirea precisă la un neam sau altul. De aceea, cu tot riscul de a fi inconsecvent, am păstrat numele în formele găsite în documentele pe care le-am studiat, cu excepţia numelor de persoane, preluate din literatura cercetată, pe care nu le-am putut reconstitui în formele lor originale.

Dar problema regimului numelor de persoane mai are şi un alt aspect. Bazîndu-se pe un criteriu atît de labil şi atît de puţin convingător, ca cel onomastic, istoriografia şi publicistica veche au formulat o serie de concluzii, care urmăreau să „demonstreze" lipsa populaţiei băştinaşe romîneşti la Cluj în epoca feudală. Deşi din documentele şi izvoarele vremii se poate excerpta un număr considerabil de onomastice (de fapt prenume, uneori cu apoziţia filius, *alteori cu termenul ce designa*

www.dacoromanica.ro

profesia sau localitatea de origine) care denotă unele originea romînească, altele originea săsească sau maghiară a purtătorilor lor, acest fapt a fost trecut sub tăcere, iar existența populației romînești negată.

Situația se schimbă într-o oarecare măsură în decursul secolelor, o dată cu schimbările din statutul populației romînești. O parte se încadrează în sec. XVI în plebea urbană, neînregistrată în listele de impozite, ca și plebea săsească și cea maghiară. O altă parte, trecută în pătura înstărită a populației orașului, își schimbă numele și nu mai apare sub numele autentic în registrele de impozit, ce includ numele proprietarilor de bunuri imobile. Acest fenomen nu trebuie să provoace mirare. E un lucru cunoscut că o dată cu schimbarea stării sociale, aveau loc și schimbări de nume. Numele autentice ale romînilor trecuți în rîndul categoriilor înstărite se schimbă în nume formulate după apartenența socială și nu după neam. Deși ei continuă să fie încă romîni, încetul cu încetul își schimbă și limba, integrîndu-se în rîndurile patriciatului și ale păturilor înstărite germane sau maghiare. Modernizarea numelor nu depindea însă numai de asentimentul sau dorința individuală. Unii scribi, care redactau un act sau altul, ce servește azi ca izvor pentru reconstituirea istoriei acelor vremuri, nu ezitau să germanizeze sau să maghiarizeze onomastice romînești. Și aceasta se întîmpla nu numai la Cluj, dar și în alte centre urbane ale Transilvaniei feudale. Un exemplu : în documentele judiciare din secolul al XVI-lea se pot întîlni nume ca : Thomas Buthnar, Thwnez Jörgh, Oroz Damakos, Gordon Balas, Kenez Balas *etc.*[1] *Dacă aceste onomastice n-ar fi precedate în document de apoziția* walachus *sau* wallachorum, *cercetătorul lipsit de discernămînt ar fi tentat să le considere, după caz, maghiare sau germane. Din acest motiv sezisarea din documente a neamului este irealizabilă, iar cercetările făcute în acest sens de vechea istoriografie sînt lipsite de un caracter riguros științific.*

---

[1] *Liber actuarius*, III-a, 4, p. 93, 181 ș. a., f. Arhiva Bistriței, Arh. Stat Cluj.

www.dacoromanica.ro

LISTA PRESCURTĂRILOR

A. B.	=	fondul Arhiva orașului Bistrița, în Arhivele Statului din Cluj.
A.S.B.M.	=	Arhivele Statului din Baia Mare.
A. C. A. I.	=	Arhiva Capitlului din Alba Iulia, în Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia.
A. Conv. A. I.	=	Arhiva Conventului din Alba Iulia, în Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia.
A. D.	=	fondul Arhiva orașului Dej, în Arhivele Statului din Cluj.
A. I.	=	Arhiva istorică a Academiei R.P.R., Filiala din Cluj.
A. S.	=	fondul Arhiva orașului Sighișoara, în Arhivele Statului din Orașul Stalin.
A. S. C.	=	Arhivele Statului din Cluj (inclusiv Arhiva orașului Cluj).
A. S. O. S.	=	Arhivele Statului din Orașul Stalin.
A. S. S.	=	Arhivele Statului din Sibiu.
A. Z.	=	fondul Arhiva orașului Zalău, în Arhivele Statului din Cluj.
B. B.	=	Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia.
B. F. A.	=	Biblioteca Academiei R.P.R., Filiala din Cluj, anexa II.
B. Mss.	=	Biblioteca de manuscrise a Academiei R.P.R., Filiala din Cluj.
M. B.	=	Biblioteca Muzeului Brukenthal din Sibiu.
A Kol. cz. priv.	=	*A Kolozsvári czéhek privilegium*, ms. din sec. XIX, cu copii de acte din sec. XIV—XIX, 528 p., în Arh. Ist. a Acad. R.P.R., Filiala din Cluj.
Arch. des Ver.	=	*Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde.*
G. S. H. M.	=	*A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyüjteménye (Corpus statutorum Hungariae Municipalium), I, Az Erdélyi törvényhatóságok jogszabályai*, ed. S. Kolozsvári și K. Óvári, Budapesta, 1885.
D. D. C. V.	=	*Decretum dominorum centum virorum (1556—1557)*, ms., 262 p., Arhivele Statului din Cluj.
Doc.	=	*Documente privind istoria Romîniei, C. Transilvania*, a) *veacul XI, XII și XIII*, vol. I (1075—1250), 1951; b) *veacul XIII*, vol. II (1251—1300), 1952; c) *veacul XIV*, vol. I (1301—1320), 1953; d) *veacul XIV*, vol. II (1321—1330), 1953; e) *veacul XIV*, vol. III (1331—1340), 1954; f) *veacul XIV*, vol. IV (1341—1350), 1955.

www.dacoromanica.ro

Jakab, *K. T.* = Jakab E., *Kolozsvár története*, vol. I, Budapesta, 1870; vol. II, Budapesta, 1888.

Jakab, *Okl.* = Jakab E., *Oklevéltár*. vol. I, Budapesta, 1870; vol. II, Budapesta, 1888.

L. C. = *Liber civitatis*, ms., vol. III, 145 p., în Arhivele Statului din Cluj.

M. C. R. T. = *Erdély Országgyülési Emlékek (Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae)*, vol. I, Budapesta, 1875; vol. II, Budapesta, 1876; vol. III, Budapesta, 1877; vol. IV, Budapesta, 1878; vol. V, Budapesta, 1879; vol. VI, Budapesta, 1880; vol. VII, Budapesta, 1881.

N. K. M. P. = *Nemes Kolozsvári mészáros czéh Protocoluma*, 1770, ms., în Arh. Ist. a Acad. R.P.R., Filiala din Cluj.

P. C. C. = *Privilegia civitatis Claudiopolitanae*, ms., 800 p., în Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia.

P. O. C. = *Protocoalele orașului Cluj* (volumele din sec. XVI și începutul sec. XVII), în Arhivele Statului din Cluj.

Reg. 1487 = *Registrul breslei funarilor (1487—1731)*, ms., 52 f., Arh. Ist. a Acad. R.P.R., Filiala din Cluj.

Reg. 1528 = *Registrul breslei croitorilor (1528—1552)*, ms., 126 p., în Arh. Ist. a Acad. R.P.R., Filiala din Cluj.

Reg. 1548 = *Registrul breslei butnarilor (1548—1622)*, ms., 32 f., în Arh. Ist. a Acad. R.P.R., Filiala din Cluj.

Reg. 1549 = *Registrul breslei argintarilor (1549—1582)*, ms., 83 f., în Arh. Ist. a Acad. R.P.R., Filiala din Cluj.

Reg. 1551 = *Registrul breslei căruțarilor (1551—1644)*, ms., 118 p., în Arh. Ist. a Acad. R.P.R., Filiala din Cluj.

Reg. 1561 = *Registrul breslei argintarilor (1561—1794)*, ms., 80 f., în Arh. Ist. a Acad. R.P.R., Filiala din Cluj.

Reg. 1570 = *Registrul breslei curelarilor (1570—1746)*, ms., 200 f., în Arh. Ist. a Acad. R.P.R., Filiala din Cluj.

Reg. 1599 = *Registrul de tricesimă (1599)*, ms., în *Socotelile orașului Cluj*, 1599, 8, XIV, 49 p., în Arhivele Statului din Cluj.

Reg. 1608 = *Registrul breslei butnarilor (1608—1833)*, ms., 128 f., în Arh. Ist. a Acad. R.P.R., Filiala din Cluj.

S. O. C. = *Socotelile orașului Cluj* (volumele din sec. XVI și începutul sec. XVII), în Arhivele Statului din Cluj.

Ub. = *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, ed. de F. Zimmermann, C. Werner și G. Müller, vol. I, Sibiu, 1892; vol. II, Sibiu, 1897; vol. III, Sibiu, 1902; vol. IV, ed. de G. Gündisch, Sibiu, 1937.

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL I

CLUJUL DE LA „CASTRUM" LA „CIVITAS PRIMARIA"

Pe Someşul Mic, printre dealuri, de la terasele Cetăţuii şi pînă la înălţimile Feleacului, se întinde Clujul, oraş cu trecut milenar.

Situat în partea de nord-vest a bazinului transilvănean, pe ambele maluri ale Someşului, la zona de contact a trei unităţi fizico-geografice diferite, cu o economie specifică: Munţii Apuseni, Podişul Someşean şi Cîmpia Transilvaniei, oraşul ocupă o poziţie centrală în ambientul geografic. Încă din leagăn Clujul a fost o adevărată cetate. Aşezarea sa pe unul din rîurile de seamă ale Transilvaniei, în locul de confluenţă a Someşului cu Nadaşul şi cu valea Chintăului, flancată de o culme stîncoasă, Feleacul, i-a oferit condiţii optime de apărare şi de circulaţie în sens longitudinal, de legătură cu Podişul Someşean şi cu restul Transilvaniei. Poziţia sa într-o zonă de depresiune — amintim numai cîteva văi pe care oraşul se ramifică tentacular: Valea Chintăului, Valea Mănăşturului, Valea Popeştilor, Valea Murătorii etc. — la o diferenţă de nivel de cîteva sute de metri de unităţile dimprejur [1], a uşurat apărarea Clujului. Favorizat din punct de vedere climateric în raport cu unităţile învecinate, cu toată clima sa uneori aspră, schimbătoare [2], cu toate trăsăturile uneori aspre ale naturii, înconjurat de jur împrejur cu păduri, Clujul a apărut, păzit de înălţimea Feleacului, pe un teritoriu cît se poate de potrivit pentru stabilirea unei aşezări urbane, iar terasele Someşului, ferite în general de inundaţii, au oferit azil primului nucleu.

---

[1] Vatra oraşului — 370 m; Cetăţuia — 413—421 m; Hoia — 500 m; dealul Feleacului — 756 m; dealul Lombului — 684 m.

[2] Media temperaturii: +8 4° ; minima: —32,5° ; maxima +36,8° ; precipitaţii: 650 mm; 180 zile în medie fără îngheţ, cu vînturi dominante de NV vara, şi de N şi NE iarna (A. Savu, *Geografia fizică a R.P.R. Probleme de curs* (curs litografiat), Cluj, 1955, p. 150).

www.dacoromanica.ro

Un teritoriu mai potrivit pentru o așezare umană, cum au subliniat și unii cercetători, nu se putea găsi pînă la Oradea, Arieș și Mureș [1].

Clujul îndeplinește și a îndeplinit în trecut nu numai funcția de poartă spre Munții Apuseni. El constituie și a constituit vreme îndelungată un punct nodal, un loc de încrucișare a unor importante căi de comunicație și comerciale. Poziția sa centrală pe intersecția dintre însemnate drumuri: spre Turda—Alba Iulia—Sibiu—Țara Romînească; spre Oradea și de aci spre Ungaria, în evul mediu cu legătură spre Zalău și de aci spre Cehia; spre Dej—Bistrița cu legătură spre Moldova, a favorizat și a grăbit procesul de constituire a acestui centru urban.

Cînd și cum a apărut Clujul medieval?

După cum rezultă din cercetarea trecutului său, Clujul ca așezare umană are o origine veche. Urmele materiale constituie dovezi grăitoare despre desfășurarea neîntreruptă a activității omenești în această parte a Transilvaniei. O deosebită înflorire cunoaște această așezare, denumită Napoca, în epoca dacică și romană. În primul mileniu al erei noastre viața continuă să pulseze fără intermitență în această așezare, în condițiile grele ale migrațiunii popoarelor. Descoperirile arheologice din acest mileniu atestă în chip neîndoielnic permanența populației băștinașe. Ele arată că pe teritoriul actual al orașului și în jurul său continuă să trăiască și să producă populația localnică, slavo-romînă. O dată cu extinderea stăpînirii maghiare în Transilvania are loc o suprapunere a organizării ei militare peste formele de organizare economică, socială și politică a populației locale. Ea s-a manifestat prin constituirea și organizarea nucleului militar al așezării — cetatea.

Ca majoritatea orașelor evului mediu timpuriu, Clujul, dezvoltîndu-se în orînduirea feudală în formare, includea și un centru militar *(castrum Clus)* și administrativ al comitatului cu același nume. Cetatea regală *castrum Clus* este pentru întîia oară menționată documentar în anul 1213. Termenul *Clus* apare și în denumirea comitatului, între 1173 și 1213; pe la 1177 apare Toma *comes Clusiensis*, în 1183 Gall *comes Clusiensis*, în 1201 Pazman *comes de Kulus* și în 1213 Cristofor *comes de Clus*. Denumirea identică a indus în eroare pe unii cercetători [2], care au confundat cetatea Clujului *(castrum Clus)* cu comitatul și orașul [3].

Nu se poate stabili cu exactitate locul unde era așezată de la început cetatea Clus. Este posibil ca în secolul al XII-lea — începutul secolului al XIII-lea, cetatea regală Clus să fi fost ridicată pe malul drept al Someșului, în partea cunoscută sub denumirea de Orașul Vechi *(Óvár, Altstadt)* [4].

Nu se cunosc amănunte despre sistemul de fortificații și aspectul acestei cetăți. *Castrum Clus* era probabil o cetate de piatră, se întindea

[1] K. Békésy, *Kolozsvár*, Cluj, 1903, p. 21—22.

[2] A. Márki, *Ueber den Namen Kolozsvár*, în *Földrajzi Közlemények*, 1904, XXXII, 9 (extras), p. 6.

[3] R. Schuller, *Um den Ursprung Klausenburgs*, în *Korrespondenzblatt*, 1927, 3, p. 33—40.

[4] G. Treiber, *Die Anfänge der Stadt Klausenburg*, în *Korrespondenzblatt*, 1927, 3, p. 67—71.

www.dacoromanica.ro

pe un teritoriu restrîns, înconjurat de un şanţ şi un val, avea case de lemn şi o biserică ridicată pe ruinele unui vechi templu roman. Cetatea ocupa probabil o parte din teritoriul Napocei din perioada romană.

Care este provenienţa toponimicului *Clus*, din care derivă formele romînă, maghiară şi germană a numelui oraşului? Istoricii şi filologii care s-au ocupat de această problemă au încercat să derive numele oraşului, unii de la numele împăratului Claudius, la care s-au gîndit şi umaniştii, cînd au tradus numele Clujului cu Claudiopolis; alţii au recurs la Liudprand. În *Antapodosis*, lib. I, Liudprand aminteşte de *clusae*[1], în sens de întărituri, întîlnite mai tîrziu în documentele transilvănene ca *indagines*. În această direcţie s-a înţeles sub Clus denumirea dată unui loc fortificat („prisacă"). S-a atras atenţia şi asupra asemănării dintre termenul slav *kluč* şi *Clus*, într-o regiune în care o serie de onomastice sînt de origine slavă, create de o populaţie în care elementul slav era puternic reprezentat. Unii au afirmat că sub *clusa* se înţelegea şi un loc de vamă[2], căutînd să atribuie termenului o origine maghiară; alţii au derivat termenul *Clus* din termenul german *Klause* (trecătoare, prăpastie, vale îngustă), socotind acest termen ca denumire generală pentru „intrări în văi ce constituie un fel de poartă şi totodată o închizătoare importantă din punct de vedere militar a văii"[3]. Alţii, considerînd termenul *Clus* ca termen de împrumut şi fără a dovedi din ce limbă a fost preluat acest onomastic pentru cetate, comitat şi apoi pentru oraş, îi atribuie o origine germană[4]. S-a mai atras atenţia asupra faptului că termenul *Clus* ar proveni din Nicolaus, numele unui comite din această parte[5]. Cea mai convingătoare explicaţie, care poate îndestula toate pretenţiile, este derivarea toponimicului *Clus* din ipocoristicul slav sau slavo-romîn *Kluš* al lui Nicolaus (Mikluš-Kluš-Clus). Împotriva acesteia nu se poate ridica nici o obiecţiune de natură fonologică[6], iar temeiul ei logic îl constituie faptul că numele romînesc actual *Cluj* este *singurul care păstrează forma cea mai veche sub care apare denumirea aşezării*, în timp ce ungurii şi saşii au modificat-o după firea limbii lor (Kolozsvár respectiv Klausenburg).

Clujul continuă deci să se dezvolte la începutul feudalismului, în cadrul dominaţiei sistemului de economie naturală, într-o perioadă cînd activitatea meşteşugărească nu era decît foarte slab despărţită de agricultură. Cetatea *Clus* era un centru militar-administrativ. Funcţia supremă o îndeplinea comitele regal. În fruntea cetăţii

---

[1] *„...difficilis separata a nobis erat interpositionibus, quas clusas nominat vulgus"*, în *Liudprandi episcopi Cremoniensis opera omnia*, ed. a II-a, *Monumenta Germaniae Historia, Scriptores*, Hanovra, 1877, p. 5 şi 12.

[2] Márki, *op. cit.*, p. 1—4.

[3] G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, în *Arch. des Ver.*, N. F., 45, Sibiu, 1929, 1—2, p. 69.

[4] A. Schulerus, Recenzie asupra lucrării lui Márki, *Kolozsvár neve* [Numele Clujului], în *Korrespondenzblatt*, 28, Sibiu, 1905, p. 26—35; G. Kisch, *Clus-castrum u. Clus-monasterium*, în *Korrespondenzblatt*, 28, Sibiu, 1905, p. 41.

[5] N. Drăganu, *Vechimea Clujului şi a Romînilor din Cluj*, în *Societatea de mîine*, VIII, 1931, p. 244—246.

[6] N. Drăganu, *Romînii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Bucureşti, 1933, p. 441, nr. 3.

www.dacoromanica.ro

se afla castelanul (*varnog, castellanus*), hotnogul (*hodnog, princeps exercitus*), secundați de sutași, decurioni, de detașamente de ostași, iar în treburile administrative de slujbași (crainici, bilochi, pristavi etc.) [1]. Populația cetății și din jurul cetății se împărțea în *iobagiones castri* și *castrenses*. Primii erau mici proprietari ai pămîntului din jurul cetății și prestau serviciul militar în schimbul deținerii unor proprietăți funciare. Unii dintre ei erau foști robi eliberați (*libertini*), alții oameni liberi de condiție modestă, aflați în slujba regelui (*liberi servientes*). *Castrenses*, oamenii cetății, erau alcătuiți din libertini, din oameni liberi săraci, cu obligații militare sau cu obligații în muncă, care lucrau pentru întreținerea cetății, a detașamentului de apărare, prestînd diferite obligații în natură și muncă, în cetate sau în satele vecine. Pentru neplata datoriilor sau a gloabelor, ei putea fi zălogiți cu soție sau copii și se puteau răscumpăra [2]. În sfîrșit, în cetate trăiau și udvornici, țărani meșteșugari care se ocupau și de agricultură.

Așezarea din preajma cetății, probabil de natură preponderent agricolă, crește în urma colonizării germane. Începutul colonizării săsești are loc pe la sfîrșitul secolului al XII-lea [3]. În această perioadă se găsesc în cetatea *Clus* și în jurul ei și coloniști censitari. Un loc important îl ocupă biserica din cetate cu oameni dependenți [4] și slugi, și mănăstirea benedictină de la Cluj-Mănăștur, viitorul loc de adeverire, așezare mai veche în comparație cu Clujul, fondată probabil sub Béla I (1060—1063).

La începutul deceniului al V-lea al secolului al XIII-lea năvălesc în Transilvania tătarii. Rogerius nu amintește în *Carmen miserabile* despre distrugerea de către tătari a cetății Clujului. În schimb, în codicele mănăstirii Echternach se păstrează următoarea mențiune: „într-o oarecare cetate numită Cluse <Clusa> a căzut o mulțime fără sfîrșit de unguri" [5]. În acest izvor Clujul este menționat ca cetate (*castrum*), în timp ce Bistrița apare ca tîrg (*oppidum*), iar Sibiul ca oraș (*civitas*). Nu credem ca cetatea să fi fost cu totul distrusă [6], fiindcă

[1] *Doc., v. XI, XII și XIII, Registrul de la Oradea*, nr. 32, p. 49—50; nr. 61, p. 57; nr. 118, p. 71; nr. 369, p. 140 ș. a.

[2] *Doc., v. XI, XII și XIII. Registrul de la Oradea*, nr. 383, p. 147.

[3] *Doc., v. XI, XII și XIII*, actul din 1192—1196; Treiber, *op. cit.*, p. 69—71, vorbește de secolul al XI-lea, fară a aduce dovezi, iar Schulerus chiar de secolul al X-lea (? !).

[4] *Doc., v. XI, XII, XIII, Registrul de la Oradea*, nr. 87, p. 62.

[5] *„Item in quodam castro quod dicitur Cluse (Clusa), ceciderunt (cecidit) infinita multitudo ungarorum"*. Cf. Hurmuzaki-Densuseanu-Iorga, I (1199—1345), București, 1887, p. 188; S. Mika, *A tatárjárás történetéhez*, [Cu privire la istoria năvălirii tătarilor], în *Századok*, XVI, 882, Budapesta, p. 432, după Pertz, *M.G.H. Scriptores XXIV*, 65, și W. Wattembach, *Zum Mongoleneinfall*, în *Korrespondenzblatt*, I, Sibiu, 1878, p. 93. Cf. și Kisch, *Aus der Echternacher Klosterbibliothek*, în *Korrespondenzblatt*, XXVII, Sibiu, 1904, p. 17—20; A. Sacerdoțeanu, *Marea invazie tătară și sud-estul european*, București, 1933, p. 47, nr. 13; idem, *Guillaume de Rubrouck et les Roumains au milieu du XIII-e siècle*, Paris, 1930, p. 174—175.

[6] Márki, *op. cit.*, p. 8, afirmă, fără a o dovedi, că cetatea Clus ar fi fost distrusă; L. Makkai, în lucrarea sa de polemică, prea puțin obiectivă, *Társadalom és nemzetiség a Középkori Kolozsváron* [Societatea și naționalitatea în Clujul medieval], Cluj, 1943, p. 9, emite părerea reconstruirii cetății după 1442 și popularea ei cu vechii locuitori și iobagi ai cetății.

www.dacoromanica.ro

o mai găsim pomenită în anul 1291 [1], totuşi e probabil că cetatea a fost puternic lovită, iar locuitorii în parte ucişi sau luaţi în robie.

După năvălirea tătarilor, dar îndeosebi după mutarea centrului militar-strategic la Lita, care era mai uşor de apărat datorită aşezării sale favorabile, Clujul s-a dezvoltat în decursul secolului al XIII-lea mai mult ca o aşezare cu caracter agricol. În această perioadă Clujul apare în documente ca sat *(villa)*. Această aşezare, apărută concomitent sau chiar mai devreme ca cetatea, dar fără a fi identică cu ea, sporeşte de pe urma colonizării germane din secolul al XIII-lea. În a doua jumătate a acestui veac, Clujul era o aşezare rurală lîngă o cetate care şi-a pierdut importanţa militară. Locuitorii lui sînt proprietari de pămînt liberi, dintre băştinaşi sau dintre oaspeţii saşi; foşti iobagi ai cetăţii, unii dintre ei transformaţi în iobagi; meşteşugari dintre locuitorii vechi sau dintre coloniştii germani. Lîngă casele locuitorilor sînt grădini de zarzavaturi şi livezi, locuri de arătură. Populaţia aşezării, în majoritatea ei cu preocupări agricole, se îndeletnicea şi cu meşteşugurile, ca ocupaţie secundară. În timpul lucrărilor agricole ei plecau dimineaţa şi se înapoiau seara. Numai un număr restrîns de meşteşugari mai iscusiţi priveau agricultura ca o îndeletnicire auxiliară şi se ocupau cu meşteşugurile. Produsele meşteşugăreşti se confecţionau mai rar pentru piaţă. Meşteşugarii lucrau de cele mai multe ori la comandă pentru o clientelă formată din nobilii din regiune, populaţia din sat, cler etc. Numărul caselor şi al locuitorilor clujeni era redus. El creştea însă pe măsura aşezării în această localitate a ţăranilor liberi şi iobagi, plecaţi cu învoirea stăpînului feudal sau fugiţi de pe moşii. Colonizarea cu ţărani agricultori sau meşteşugari creştea pe măsura diviziunii muncii la ţară, pe măsura creşterii generale a populaţiei.

Din cele două aşezări care se contopesc în secolele XII—XIII sub o singură denumire, după dispariţia cetăţii s-a păstrat numai denumirea aşezării omeneşti nemilitare, a satului *Clwsvar*. Sub această denumire găsim Clujul la 1275, cînd se confirmă dania făcută de regele Ungariei, Ştefan al V-lea (1270—1272), episcopului şi bisericii sf. Mihail din Alba Iulia [2]. Clujul ajunge împreună cu o parte din împrejurimile lui [3] sub jurisdicţie episcopală.

Exploatarea bisericească şi frămîntările interne de la sfîrşitul secolului al XIII-lea au oprit pentru un timp dezvoltarea acestei aşezări, deşi apar şi colonizări noi, sub episcopul Petru Monoszlai. Clujul continuă să fie menţionat în documente ca sat pînă la începutul seco-

---

[1] *Doc.*, v. *XIII*, vol. II, nr. 385, p. 350: *Nicolaus iobagio castri de Clus*; oare *de castro* din numele lui *„Laurentius Sebul de castro"*, amintit la 13 dec. 1366 (L. Makkai, *Kiadatlan oklevelek Kolozsvár középkori történetéhez* [Documente inedite din istoria Clujului medieval], Cluj, 1947, p. 7—8), nu e o aluzie la cetatea ale cărei urme continuau să mai existe în secolul al XIV-lea?

[2] *Doc.*, v. *XIII*, vol. II, nr. 183, p. 174—175.

[3] Jakab, *Okl.*, I, p. 30: *„populi episcopatus nostri, de Klusuar, de Fenes et aliarum villarum nostrarum circumiacensium* (sic)".

www.dacoromanica.ro

lului al XIV-lea: ultimul act în care satul *(villa)* Cluj *(Kwluswar)* este confirmat pe seama bisericii din Alba Iulia datează din 20 Iulie 1313 [1].

În privilegiul lui Carol Robert din 13 august 1316 se amintește că Ștefan al V-lea „voia să întemeieze odinioară și să așeze numitul oraș Kulusuar" [2]. Această mențiune i-a făcut pe unii istorici să susțină, fără dovezi peremptorii, că „după distrugerea castrului de către tătari" s-a trecut la înființarea unei noi așezări [3]. Este mult mai întemeiată părerea despre intenția lui Ștefan al V-lea de a spori printr-o colonizare nouă numărul unei populații existente.

Existența cetății după 1242, după cum dovedește actul din 1291, ne permite să deducem că ea nu a fost cu totul distrusă de tătari și că, de fapt, Ștefan al V-lea intenționa să întărească o așezare care suferise mult de pe urma năvălirii tătarilor.

Întărirea puterii regale sub Carol Robert, care în lupta împotriva marilor feudali laici și eclesiastici căuta un sprijin și în populația urbană, duce la eliberarea Clujului de sub stăpînirea episcopală. Privilegiul lui Carol Robert, unul din actele importante pentru istoria orașului feudal în formare, datează din 19 august 1316. Acest privilegiu este dat la rugămintea parohului Benedict și a comitelui Tark (=Stark); judele din Cluj (*Kuluswar*), „în numele lor și al tuturor oaspeților noștri de acolo", ca o recompensă pentru „dovezile de credință ale oaspeților noștri sași". Această specificare a dat naștere unei intense polemici între istorici [4]; pentru unii, populația așezării era pur săsească, alții înțelegeau prin „oaspeți" atît pe sași, cît și pe unguri și slavi, excluzînd pe romîni [5]. Evoluția ulterioară a acestei așezări arată însă că era vorba de o populație în care apare atît elementul romînesc, cît și cel săsesc și maghiar. Romînii, ca de altfel o bună parte și dintre coloniști [6], se îndeletniceau în primul rînd cu agricultura, dar practicau și meșteșuguri sau îndeplineau în oraș diferite munci. Populația romînească locuia atît în suburbiile apărute după împrejmuirea orașului cu ziduri, cît și în oraș. Prezența productivă a romînilor în oraș este neîntreruptă. Pătrunderea lor în organele de conducere sau în rîndurile patriciatului se putea realiza numai printr-o asimilare treptată cu acest patriciat, săsesc sau maghiar, și o identificare cu interesele acestei ca-

---

[1] *Doc.*, v. *XIV*, vol. I, nr. 186, p. 218—219.

[2] *Ibidem*, nr. 242, p. 413: *„volens olim fondare et congregare predictam civitatem Kulusuar"*.

[3] R. Schuller, *Um die deutsche Vergangenheit Klausenburgs*, Cluj, 1944, p. 5.

[4] Cf. de exemplu, R. Schuller, *Um die d. Verg. Klausenburgs*, p. 6—15; Makkai, *Társadalom...*, p. 11—14.

[5] Makkai, *Társadalom...*, p. 14 susține tendențios și cu o lipsă totală de obiectivitate că „viața pastorală seminomadă îi împiedica (pe romîni — S.G.) să se așeze în orașe, a căror organizare socială și economică le era străină".

[6] Este interesant faptul că în secolul al XVI-lea, în cronica unui anonim despre evenimentele de la Cluj din 1568 (publicată de J. Kemény, *Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens*, Cluj, 1839), sașii și ungurii se acuză reciproc că la început ei „au fost numai săteni și țărani" (*seyd ihr nur Dorff Leuth und Pauren gewesen*", la Kemény, *op. cit.*, p. 100). Aceste „invective" din secolul al XVI-lea reprezentau de fapt un mare adevăr: populația așezării din a doua jumătate a secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea practica în primul rînd agricultura și numai în al doilea rînd meșteșugurile sau negoțul.

www.dacoromanica.ro

tegorii. Un fenomen similar avea loc, de altfel, şi în domeniul vieţii nobiliare.

Se pare că populaţia romînească din Cluj era judecată după dreptul romînesc (*jus valahicum*) şi de aceea subordonată în secolul al XVI-lea jurisdicţiei cnezului din Feleac, căci numai astfel se poate explica hotărîrea magistratului din 8 aprilie 1570, ca judele să ordone cnezului din Feleac să judece *„pe oamenii din Cluj ziua şi nu seara sau noaptea, fără amînare"* şi să facă dreptate în termen de trei zile [1].

Privilegiul din 1316 este, după cum s-a mai arătat, unul din cele mai însemnate privilegii din istoria oraşului. Clujul este pentru întîia oară menţionat ca oraş (*civitas*), cu un început de drept de autoadministrare. Se reglementează obligaţiile militare ale orăşenilor, se fixează alegerea judelui (*villicus*) şi competinţa sa judiciară în sfera delictelor minore (exclusiv omucidere, furt, tîlhărie, incendiere şi rănire gravă); se acordă „oaspeţilor" scutiri de vamă pe tot teritoriul Transilvaniei pentru „mărfurile şi lucrurile lor"; se fixează alegerea liberă a preotului şi parohului şi se garantează proprietatea clujenilor peste pămînturile de arătură, păduri, livezi dimprejurul oraşului [2].

Reprezenta oare Clujul, la începutul secolului al XIV-lea, un centru economic, un centru meşteşugăresc şi comercial? Reda oare termenul de *civitas* adevăratul conţinut al conceptului de oraş medieval? Se pare că la începutul secolului al XIV-lea agricultura continua să constituie într-o măsură importantă baza economică a Clujului. Actul lui Carol Robert avea mai mult un caracter de privilegiu juridic, prin care Clujul era scos din rîndul „satelor" fără a fi ajuns la începutul secolului al XIV-lea un oraş feudal în adevăratul sens al cuvîntului. În acest timp întîlnim multe aşezări care poartă denumirea de *civitas* fără să fi fost oraşe sau fără să fi ajuns vreodată oraşe [3]. Totuşi, chiar dacă actul din 19 august 1316 reflecta numai sprijinul acordat de puterea centrală oraşului în curs de constituire, acest sprijin a dat în veacul al XIV-lea roade bogate. Dacă cuprinzi istoria Clujului în acest secol, ea apare ca o trecere destul de rapidă de la organizare rurală la organizare urbană şi prosperitate economică. Dezvoltarea forţelor de producţie a creat condiţiile necesare desfăşurării diviziunii muncii, ale despărţirii meşteşugurilor de agricultură, ale apariţiei oraşului ca centru economic.

---

[1] POC, V, 3, p. 10 (menţionat la Jakab, K. T., II, p. 138, cu data greşită: 23 aprilie 1569). *Az telekyek theorwenyenek Rendtartassat eo k. Megh Engettek az Regy allapatba lenni. De wgy hogy Byro vram* <şters: *Alath*>*Eleyhe hyvassa az kenezt es megh hagia eo k. Neky hogi az koloswary Embernek Nappal tegen Theorwent Neh estwe seh eyel Es Neh halogassa hanem harmad Napra theorwent es Igazat* <scris deasupra rîndului> *tegyen Mynden* <şters: *Mosn*> *eleb walo Mwtatasnelkwl.*

[2] *Doc.*, v. *XIV*, vol. I, nr. 242, p. 413—415.

[3] De exemplu în 1405 Vadul Crişului, fost *„villa seu oppidum"*, este ridicat la rangul de „oraş liber regesc", cu toate că Vadul Crişului nu a fost şi nu ajunge niciodată în această perioadă oraş, deci centru economic (Zs. Jakó, *Biharmegye a török puszitás elött* [Comitatul Bihor înainte de pustiirea otomană], Budapesta, 1940, p. 330 ş. a.).

www.dacoromanica.ro

Privilegiul comercial şi de organizare administrativă acordat Clujului a contribuit la creşterea populaţiei sale; or, cu cît sporea numărul meşteşugarilor de diferite specialităţi şi cel al negustorilor, cu atît Clujul se transforma tot mai mult într-un centru al meşteşugurilor, al producţiei şi schimbului de mărfuri. Elementul agricol însă nu a dispărut. El s-a menţinut încă secole de-a rîndul în oraşul în dezvoltare. Numele „oraşului liber regesc" se schimbă şi el în documentele vremii: Cluswar, Kuluswar, Clusuar, Colosvar, Koloswar, Clusenburg, Clavsenburg, Clawsenpurg, Claudiopolis, Cluj — iată numai cîteva din cele peste cincizeci de variante sub care apare numele oraşului în decursul istoriei sale.

În privilegiul din 1316 sînt amintite următoarele categorii impozabile: „oaspeţi" — proprietari de pămînt (*aratra habentes*) care plătesc un bir (*terragium*) de 1 fertun la sf. Martin; proprietarii de case, fără pămînt, care plăteau 3 pondere la aceeaşi sărbătoare; jelerii (*inquilini*) care plăteau $1^1/_2$ pondere la sf. Martin. Primii constituiau categoria proprietarilor de pămînt, „oaspeţi" şi foşti „iobagiones castri" care au devenit iobagi; din categoria a doua făceau parte probabil meşteşugarii şi negustorii, conducerea politică a oraşului în acest secol deţinînd-o proprietarii de pămînt. Categoria a treia trebuia să fi fost destul de numeroasă şi era folosită mai mult în agricultură şi mai puţin în domeniul meşteşugurilor. Prin urmare, două din cele trei categorii de locuitori ai oraşului pomeniţi în actul din 1316 au în primul rînd preocupări agricole. De altfel, importanţa agriculturii în această aşezare se menţine, după cum s-a arătat, în prima parte a secolului al XIV-lea. Actele din această perioadă păstrate pînă astăzi sînt date aproape exclusiv în legătură cu tranzacţii privind proprietatea agrară: locuitorul din Cluj, nobilul Iacob zis Zekul, castelan de Cohalm, cumpără de la *Nicolaus Faber* şi *Henlinus Faber*, după nume probabil fierari, o curte a acestora vecină cu curtea sa, din *„platea pontis"* [1]; clujenii Ottho Gılnicer şi Theodoric Sliger achiziţionează un loc de moară la Someş, plătind o dare de 6 fertuni [2]; clujenii iau în zălog moşii aşezate în vecinătate cu pămînturile lor [3]; Andrei, episcopul Transilvaniei, face un schimb de proprietăţi funciare cu nobilul Ioan, fiul lui Martin de Chegea, şi cu fiii săi, care se stabilesc la Cluj, dîndu-le „pămîntul sau curtea aflătoare în piaţa oraşului, cu clădiri de piatră şi de lemn, precum şi o vie de două jugăre, aflătoare pe pămîntul oraşului Cluj" [4]; într-un document din 13 decembrie 1366 în care mai mulţi „oaspeţi" din Cluj sînt acuzaţi de a fi atacat mănăstirea din Cluj-Mănăştur, de a fi scos din biserică pe nobilul Pavel, fiul lui Chuey, şi de a-i fi tăiat capul, pe lîngă numele unor meşteşugari (*Andreas molendinator, Nicolaus pellifex* cu fiii săi, *Martinus parator*, fiii lui *Iohannis pellifex, Iacobus braxator*,

---

[1] Makkai, *Kiadatlan oklevelek....*, p. 5—6 (1362).
[2] *Ibidem*, p. 4—5 (1308).
[3] *Ibidem*, p. 10—11.
[4] Fotocopie nr. V/8, în posesia Inst. de istorie (6 dec 1355).

www.dacoromanica.ro

Hermanus sartor), apar o serie de nume care probabil sînt ale unor orăşeni proprietari de pămînt, unii poate chiar nobili. Aceştia, „cu toate rudele, prietenii şi soţii lor, înarmaţi asemenea cavalerilor *(tanquam milites pilati)* au atacat mănăstirea: *Laurentius Sebul de castro, Petrus dictus Paneyl, Albertus filius Herricii, Michael filius Helt...,* fiul lui *Crystilynus* cu fraţii, *Hamus dictus Pomar, Iohannes dictus Nerges, Petrus dictus Kostremp, Antonius filius Nicolai, Iohannis* sluga comitelui Ioan din Cluj [1]. Sînt nume care în această perioadă nu indică de obicei meseriaşi.

După ce Clujul s-a eliberat de sub apăsarea cîrjei episcopale, dobîndind însemnate privilegii acordate de regii Ungariei, interesaţi în dezvoltarea oraşului, în fruntea lui se găsesc aproape exclusiv proprietari de pămînt şi oraşul este dominat de „neamurile" (*generationes*) [2] de mari proprietari de bunuri imobile, nobili sau nenobili, cu suite, cu slugi, înarmaţi ca şi nobilii. Întîlniţi în documente mai ales sub denumirea de *„comes"*, ei reprezintă familii ieşite din rîndul ţărănimii libere, care au păşit în rîndul nobilimii. Ei se contopesc în cele din urmă cu această clasă, de care erau legaţi prin proprietăţile şi interesele lor, în timp ce tocmai aceste proprietăţi şi interese îi despărţeau de pătura socială din care au ieşit [3]. Numărul lor e în continuă scădere în secolul al XV-lea. Mulţi din ei deţin funcţia de jude (*villicus,* apoi *judex*) şi juraţi. Din rîndul lor cităm: *comes Stark* (1316), *comes Nicolaus filius Hermanni* (1326), *Petrus magnus* (1336), *comes Walterus* (1349) şi *Bartholomeus* (1352), *comes Bartholomeus filius comitis Bartholomei filii Stark* (1362), *Nicolaus filius Thome* (1369), *Georgius filius comitis Bartholomei* (1369), *Georgius filius Bartaleus* (1370) ş.a., sau juraţii: *comes Waltherus, comes David, Iohannes dictus Zekel, Ladislaus filius Laurentii, Nicolaus filius Iohannis, comes Mykus, Henricus dictus Nemes* ş.a. [4]. Dacă *Nicolaus Faber* şi *Henlinus Faber* pot fi consideraţi meşteşugari, atunci ei sînt primii şi singurii meşteşugari menţionaţi în funcţie de juraţi în tot decursul secolului al XIV-lea. Proprietarii de pămînt, care deţineau forţa economică în Cluj, au avut în mîinile lor şi conducerea oraşului.

„Neamurile" (*generationes*) stăpîne peste oraş formează patriciatul urban primar. În oraşul în dezvoltare păturile înstărite, constituite în grupări ce sprijineau un „neam" sau altul, se războiesc fără încetare între ele, provocînd grele pierderi oraşului şi populaţiei de rînd.

Lupta începe în anul 1327, deci scurt timp după ce oraşul dobîndise un început de drept de autoadministrare. Într-o tabără se află „neamurile" lui Petru, fiul lui Felician, Bartolomeu, fiul lui Henning, şi

---

[1] Makkai, *Kiadatlan oklevelek...,* p. 7—8.
[2] Se pot aminti următoarele „neamuri" : *generatio comitis Stark, generatio Bartholomei filii Henning, generatio Petri filii Feliciani, generatio Petri magni, generatio comitis Zekul* ş. a. (Cf. Makkai, *Társadalom...,* p. 53).
[3] R. Schuller, *Aus der Vergangenheit Klausenburgs,* Cluj, 1924, p. 37—38.
[4] Lista completă, pe bază de material edit şi inedit, la Makkai, *Társadalom...,* p. 51.

www.dacoromanica.ro

Petru cel mare, în cealaltă „neamurile" comitelui Stark, ale lui Zekul şi alţii. Certurile (*dissensiones et discordie*) nu se transformă în luptă sîngeroasă numai datorită intervenţiei energice a voievodului Toma. În urma „păcii" încheiate au rămas la conducere „neamurile" Stark şi Zekul. „Neamurile" lui Petru, fiul lui Felician, Bartolomeu şi Petru cel mare încalcă înţelegerea şi în duminica floriilor (5 aprilie) 1338 atacă înarmaţi „neamurile" potrivnice ale lui Stark şi Zekul (*Scekwl*), rănesc grav pe unii dintre ei şi în mijlocul oraşului „rup în bucăţi" pe doi dintre partizanii acestora, fugind din oraş după comiterea acestor fapte. Toma, voievodul Transilvaniei, îi condamnă în lipsă la moarte.

Peste şapte luni, în ziua de 6 noiembrie, „neamurile" lui Petru, Bartolomeu şi Petru cel mare pătrund pe neaşteptate în oraş şi împreună cu alţii, care li s-au alăturat între timp, dau foc oraşului. În incendiu pier Nicolae şi Petru, fiii comitelui Stark, împreună cu alte rude ale acestora. Atacanţii pătrund în casele multor locuitori şi oaspeţi, atît „ale celor de seamă, cît şi ale celor de rînd", ridicînd „în chip samavolnic cu mînă duşmană toate bunurile lor". După acestea fug din oraş cu o pradă însemnată [1]. Timp de doi ani ei continuă răzvrătirea şi în anul 1340 făuresc din nou planul de a cuceri Clujul şi de a-l pustii din temelii. Numai datorită intervenţiei armate a vicevoievodului Pethew, ajutat de locuitorii oraşului, ei sînt învinşi şi ucişi în luptă, împreună cu aderenţii lor. Moşiile lor (*possessiones*) sînt confiscate de voievod [2]. Din aceste lupte iese învingătoare tabăra lui Stark şi Zekul: aproape neîntrerupt pot fi întîlniţi la conducerea oraşului în anii 1349—1387: comitele Bartolomeu, fiul comitelui Stark, Bartolomeu, nepotul lui Stark, Gheorghe, fiul lui Bartolomeu, comitele Nicolae, fiul lui Toma zis Zekul [3].

Istoricul Szücz susţine, pe baza unor însemnări inedite, că certurile ar fi continuat şi în a doua jumătate a secolului al XIV-lea. În preambulul unui act din 15 martie 1380 se exprimă dorinţa ca orăşenii să trăiască în pace şi înţelegere. Actul este semnat de comitele Nicolae, fiul lui Toma zis Zekul, Nicolae Hazinschort, Gheorghe zis Seydel, vicarul Kutschmannus, epitropul Iacob, Herman Brestel, Heneh zis Nemes, Ioan Fenescher şi Mihail Meydel [4]. Adnotări pe verso amintesc de un clujean, cu numele Nicolae Krug, care l-a bătut pe Ladislau Gancz, dar a fost achitat, atrăgîndu-i-se atenţia că „dacă vreodată în decursul timpului s-ar ridica împotriva sfatului (*excederet contra consilium*)" va fi pedepsit cu moartea [5]. O altă adnotare din 1388 arată că Ştefan zis Hartman a înjurat urît pe

---

[1] *„plurimorum civium et hospitum tam potiorum quam et aliorum simplicium confractis domibus ibidem potentialiter manu hostili bona eorum penitus auferendo"*, în *Doc.*, v. *XIV*, vol. III, p. 609.

[2] *Ibidem*, p. 608—609 (1 august 1340).

[3] Makkai, *Társadalom...*, p. 51.

[4] J. Szücs, *Városok és kézmüvesség a XV. századi Magyarországon* [Oraşe şi meşteşuguri în Ungaria în sec. XV], Budapesta, 1955, p. 323—324.

[5] *Ibidem*.

www.dacoromanica.ro

juratul (?) Toma şi pe alţi orăşeni juraţi, după care a fugit acasă, şi-a luat sabia şi „l-a alacat din nou pe Toma cu vorbe urîte" [1]. Se pare deci că în această perioadă există o anumită adversitate împotriva patriciatului, că unii orăşeni înarmaţi atacă pe membrii magistratului. În aceşti ani ia sfîrşit, de fapt, domnia neamurilor lui Zekul şi alţi oameni preiau conducerea oraşului.

Această schimbare intervenită în conducerea oraşului este explicabilă. Clujul crescuse între timp ca întindere şi putere. Populaţia sporise nu numai pe cale naturală, dar şi prin aşezări de ţărani liberi şi iobagi. Sporesc prerogativele juridice ale oraşului. Dacă în 1316 jurisdicţia oraşului era limitată la delicte minore, în 1331 se extinde şi asupra delictelor majore, comise de nobili sau nenobili [2]. Scoaterea de sub jurisdicţia voievodală este sancţionată în anii 1336, 1349, 1353, 1364 şi 1365 [3], cu toată împotrivirea nobilimii laice şi ecleziastice. În 1337 Clujul face parte din „cele trei tîrguri" la care se făcea chemarea publică a pîrîtului înaintea instanţei de judecată voievodală. Oraşul începe, şi continuă cu succes, să achiziţioneze pe diferite căi proprietăţi funciare. Deja în 1322 clujenii susţin că localitatea Bochteleky le aparţine din vremuri imemoriale (*tempora cuius non extaret memoria*); în 1331 Clujul primeşte pădurea Fekete, în 1352 achiziţionează Undoteleke, aşezată în vecinătate de Bochteleky, la nord-est de Someşenii de azi; în 1367 Clujul dobîndeşte Feleacul etc. Totodată, unii orăşeni achiziţionează şi ei părţi de moşie sau moşii întregi. Multe din pămînturile dobîndite de oraş intră în compoziţia oraşului propriu-zis, constituind viitoarele suburbii. Se dau lupte pentru achiziţionarea pămînturilor şi a bunurilor imobile stăpînite în oraş sau pe teritoriul său de episcopia din Alba Iulia şi de conducerea comitatului aflătoare la Lita. În secolul al XV-lea oraşul e singurul stăpîn al teritoriului său.

Din această perioadă datează şi primele privilegii vamale şi comerciale. Clujenii sînt ocrotiţi de atacurile nobililor pe moşiile cărora trec cu mărfurile lor (1331) [4]. În anul 1349 Ludovic I le acordă un privilegiu vamal pentru mărfurile (vin, peşte, caş, cai, boi, porci, slănină, postav, panură şi piei) pe care le transportă în nord-vestul ţării. Alte privilegii li se dau în anii 1380 şi 1382 [5]. Creste activitatea comercială a Clujului, dar comerţul său se manifestă încă cu precădere în afara hotarelor oraşului. Este, în primul rînd, un comerţ de export. Îl exercită cei care au mari posibilităţi băneşti: cîţiva neguţători, probabil mai puţini la număr, unii proprietari de pămînt care îşi desfac produsele pămînturilor lor şi ale moşiilor feudale din împrejurime, meşteşugarii care duc spre vînzare produsele muncii lor. Activitatea neguţătorească se diferenţiază în puţine cazuri într-o

---

[1] J. Szücs, *op. cit.*, p. 323—324.
[2] Jakab, *Okl.*, I, p. 41.
[3] *Ub.*, I, p. 475—476 şi 481; *ibidem*, II, p. 64, 96—97, 216 şi 229.
[4] Jakab, *Okl.*, I, p. 41.
[5] *Ibidem*, p. 99—101, 101—102, 103—104.

www.dacoromanica.ro

activitate distinctă, într-o profesie. Se face comerţ aproape exclusiv cu produse din economia agrară: vin, peşte, cai, boi, porci, brînză, slănină, piei, care se exportă peste graniţele voievodatului, în Ungaria, Boemia, Moravia, Polonia, Viena, Veneţia; în oraş se aduc produse meşteşugăreşti fine, îndeosebi postavuri. Meşteşugarii îşi desfac mărfurile lor în oraş, la tîrgurile şi iarmaroacele din regiune sau din ţară, practicînd şi negoţul cu alte mărfuri. E cunoscut în acest sens cazul măcelarului clujean Andrei (*Andreas carnifex de Koloswar*). Acesta, împreună cu ajutoarele sale, străbătea diferitele colţuri ale ţării cu mărfuri, care, fără doar şi poate, nu puteau fi decît vite sau piei [1]. Că acest Andrei nu era singurul măcelar din Cluj care se ocupa cu negoţul de vite o dovedeşte actul lui Sigismund de Luxemburg din 3 august 1404 [2]. Regele Ungariei acordă clujenilor dreptul de a folosi impozitul datorat de măcelarii clujeni din „uliţa sau strada măcelarilor" (*linea seu vicus macellorum*) pentru ridicarea zidurilor oraşului. Or, aceasta înseamnă că meşterii măcelari din Cluj trebuie să fi fost şi numeroşi şi bogaţi. Este îndoielnic ca ei să fi putut strînge avere prin exercitarea meşteşugului lor, într-o perioadă cînd o bună parte din populaţia oraşului mai practică încă agricultura şi creşterea vitelor, şi e mai mult ca sigur că se îndeletniceau în mare măsură cu negoţul de vite. Privilegiul vamal din 1377, prin care „oaspeţii şi tîrgoveţii" (*hospites seu mercatores* sau *mercatores seu forenses*) din Cluj sînt scutiţi de vamă, atunci cînd se duc cu mărfurile lor la moşiile Baciu, Almaşu şi Huedin, este acordat atît meşteşugarilor care aprovizionau cu mărfurile necesare populaţia rurală şi nobilimea din regiunile respective, cît şi negustorilor care duceau mărfuri rare (postavuri, mirodenii, etc.) pentru a le oferi nobilimii feudale locale.

Numărul meşteşugarilor este în creştere. Dezvoltarea schimbului, lărgirea pieţii provoacă un aflux de ţărani liberi şi iobagi, în parte meşteşugari, deoarece aceştia erau interesaţi să se stabilească la Cluj, să scape astfel de jugul feudal, să producă şi să-şi vîndă produsele meşteşugăreşti în condiţii mai avantajoase. În documentele vremii întîlnim croitori, argintari [3], măcelari, blănari, fierari etc. Dar ei erau încă într-o oarecare măsură legaţi de economia agrară, cumpărau pămînt, posedau părţi de moşie, curţi pe care le vindeau altora, cumpărau vii [4] ş.a.m.d. Din produsele ogoarelor, grădinilor, viilor, meşteşugarii clujeni din secolul al XIV-lea îşi acopereau prin propria lor muncă o mare parte din nevoile personale. Producţia în vederea schimbului, producţia de mărfuri era pe cale de cristalizare.

La mijlocul secolului al XIV-lea au loc primele încercări de constituire de bresle. Prima breaslă apărută în acest secol este cea a blănarilor (1369) şi probabil, pe la sfîrşitul secolului, breasla argin-

---

[1] *Ub.*, III, p. 185—186 (22 oct. 1397).

[2] Makkai, *Kiadatlan oklevelek...*, p. 14.

[3] În lucrarea de faţă s-a utilizat termenul de argintar pentru *aurifex*, *aurifaber*, *ötvös* sau *Goldschmied*, în loc de aurar, pentru că ei lucrau în această perioadă cu precădere obiecte de argint curat sau suflate în aur.

[4] Makkai, *Kiadatlan oklevelek...*, p. 11—12, 15—16, 16—17, 20—21.

www.dacoromanica.ro

tarilor. Este numai un început, dar el prevestește avîntul și prosperitatea din secolul al XVI-lea. În sfîrșit, în această vreme se pune fundamentul grandioasei biserici gotice a sf. Mihail (1340—1349), se ridică capela sf. Iacob, spitalul sf. Elisabeta, școala — aflată uneori sub controlul notarului orașului. În această perioadă se desfășoară activitatea sculptorilor cu renume Martin și Gheorghe de Cluj. Orașul se dezvoltă și sub aspect urbanistic, pe un plan de o mare regularitate, după sistemul de construcție al orașelor germane, cu artere principale ce pornesc de la o piață centrală.

Spre sfîrșitul secolului se cristalizează tot mai mult aspectul urban al Clujului. Fără a părăsi cu totul agricultura, care rămîne un apendice însemnat în activitatea unor locuitori ai orașului și în secolele următoare, se pune un accent tot mai mare pe meșteșuguri și negoț. În aceste condiții noi, ca centru urban, Clujul nu mai poate fi condus de fruntași ai unor „neamuri", cu preocupări feudale, incompatibile cu viața urbană. Însăși evoluția orașului a pus problema înlocuirii lor cu reprezentanții înstăriți ai acelor categorii care trăiau în oraș la sfîrșitul secolului al XIV-lea și constituiau baza lui de viitor: meșteșugarii, negustorii, proprietarii de bunuri imobile, „intelectualii" vremii (parohul, un magister artium liberalium, diecii etc.). Registrul de socoteli, dalta, acul și pana încep să înlocuiască spada membrilor familiei Stark sau Zekul. Orașul se dezvoltă, crește averea unora dintre orășeni, apare necesitatea apărării bunurilor lor mobile și imobile. Orașul se înconjură cu o centură de ziduri de apărare (circa 1405), cu turnuri și porți, în exterior cu un șanț care se umple cu apă și cu un lat cordon pustiu, care încheia sistemul de apărare al cetății [1].

Pînă pe la sfîrșitul secolului al XIV-lea conducerea orașului se aflase în mîinile patriciatului vechi, cu preocupări feudale. De la sfîrșitul secolului al XIV-lea și pînă pe la jumătatea secolului al XV-lea predomină în conducerea orașului un patriciat nou, format mai ales din elemente negustorești, meșteșugari sau de alte profesii, deci cu preocupări specific orășenești [2].

Dintre reprezentanții mai de seamă ai acestui patriciat fac parte judele Nicolae Mün (*Mwn*) și juratul Iacob Bulkescher (*Pulkyscher*). Despre Bulkescher, magistru al artelor libere, se presupune că ar fi studiat la Viena în 1397 și ar fi dobîndit titlul de magister regens în

---

[1] A. M. Hațieganu, *Evoluția teritorială a orașului Cluj* (extras), Cluj, 1949, passim. E posibil să fi existat o primă centură și în secolul al XIV-lea.

[2] Problema evoluției orașului Cluj la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea a suscitat aprinse dar infructuoase discuții, purtate îndeosebi în jurul așa-ziselor conflicte de ordin „național". Studiile scrise pe marginea acestei probleme (Makkai, *Társadalom...*, passim; G. Lang, *Die Nationalitätenkämpfe in Klausenburg im ausgehenden Mittelalter*, München, 1941, passim; Schuller, *Aus der Vergangenheit Klausenburgs*, passim, au lipsuri metodologice și principiale. Acești autori — dintre care mai documentat e Makkai — pornesc deseori de la teze preconcepute și clădesc edificiul problemei pe un fundament foarte șubred, pe criteriul onomastic. Ei oferă soluții imuabile pentru o perioadă în care pentru decenii întregi izvoarele sînt extrem de lacunare sau chiar inexistente.

www.dacoromanica.ro

1398—1399 [1]. El făcea parte dintr-o familie patriciană înstărită; dintr-un act din 20 decembrie 1423 rezultă că Bulkescher posedă două case, dintre care vinde una pentru 190 florini croitorului clujean Sigismund [2]. Bulkescher, Mün și alții se află în fruntea unei asociații „fraternitas exulum" constituită în acea vreme. Această frăție, cu caracter religios [3], avea un patron, pe sfînta Ecaterina (în biserica sf. Mihail), și semăna cu frățiile religioase „kalandas" din secolele XIV—XVII.

E puțin probabil ca Bulkescher, Mün și alții să fi venit la putere în urma unei revolte, a unor lupte sîngeroase, cu toate că ei reprezentau de fapt un curent nou, un pas înainte în comparație cu vechea conducere. Vechea instituție a comiților devenise perimată și conducerea nouă ajunse probabil la putere fără vărsare de sînge. De altfel, dacă o asemenea luptă sîngeroasă ar fi avut loc, s-ar fi păstrat cel puțin o mențiune despre ea în actele vremii.

Prin urmare, la începutul secolului al XV-lea s-a terminat cu dominația vechii conduceri de „comes", cu conducerea „neamurilor", ca urmare a schimbărilor în caracterul orașului, cît și a faptului că puterea centrală, în persoana lui Sigismund de Luxemburg — a cărui situație începuse să se consolideze pe la sfîrșitul anului 1403, după ce reuși să înfrîngă pe rivalul său Ladislau Neapolitanul —, caută să sprijine orașele în dezvoltare. Schimbîndu-se caracterul Clujului, s-a schimbat și conducerea. Creșterea populației pe seama iobagilor cît și a țăranilor liberi, dintre care mulți erau meșteșugari și unii deveneau negustori, impunea o conducere nouă din rîndul acestor categorii. Or, tocmai reprezentanții înstăriți ai comerțului, în primul rînd, dar și ai meșteșugurilor sînt cei care vin la conducere. Privilegiile acordate clujenilor de către Sigismund au în vedere tocmai interesele acestor categorii înstărite [4]. Noi elemente, negustori bogați, unii patroni de ateliere înstăriți, sau proprietari de bunuri imobile în oraș sau în împrejurimi ocupă poziția părăsită de patriciatul de tip vechi. Un patriciat nou se instalează fără adînci zguduiri, fără lupte sîngeroase. Schimbările economice și demografice din sînul orașului, spargerea vechilor relații de „neam" din perioada colonizării au dus la schimbări în conducerea orașului. Ca și în alte orașe, această trecere s-a făcut treptat, cu adaptări mai mici sau mai mari la noua situație [5].

---

[1] Părerea formulată de unii că evenimentele din Cluj ar fi un „import" din Viena nu este acceptabilă. Aceasta nu exclude însă posibilitatea influențării mișcării sociale din Cluj de puternicele frămîntări care au avut loc la Viena, la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea, unde antagonismele dintre „Erbbürger-i" și populația productivă aveau trăsături similare (cf. K. Uhlirz și M. Uhlirz, *Handbuch der Geschichte Österreichs und seiner Nachbarländer Böhmen und Ungarn*, I, Graz-Viena-Lipsca, 1927, p. 116; H. Planitz, *Studien zur Rechtsgeschichte des städtischen Patriziats*, în *Mitteilungen des Instituts f. Österr. Geschichtsforschung*, LVIII, 1950, p. 321 și urm.

[2] *Doc.*, v. *XIV*, vol. II, nr. 226, p. 100—101, cu data greșită 1323.

[3] Szücs, *op. cit.*, p. 328, amintește despre o asemenea frăție religioasă, denumită „*zecha exulum*" la Sopron, în secolul al XVI-lea.

[4] Szücs, *op. cit.*, p. 326—327.

[5] *Ibidem*, p. 327—328.

www.dacoromanica.ro

Şi astfel, la sfîrşitul secolului al XIV-lea un patriciat de altă factură preia conducerea oraşului.

În primele două decenii ale secolului al XV-lea se emite un mare număr de privilegii acordate Clujului şi orăşenilor săi. În iunie şi iulie 1404 clujenii dobîndesc trei privilegii vamale şi comerciale. Aceste privilegii sînt date negustorilor, dar şi meşteşugarilor care sînt impuşi la taxe vamale suplimentare cînd trec prin diferitele regiuni ale ţării „cu care sau fără", precum şi negustorilor care fac comerţ cu Veneţia, Viena, Boemia, Polonia şi Moravia [1]. Alte 10 privilegii datează din iulie 1405. Se confirmă scoaterea clujenilor de sub jurisdicţie voievodală [2], se confirmă drepturile vechi ale orăşenilor [3], se acordă oraşului dreptul de a se înconjura cu ziduri şi turnuri [4] şi i se conferă folosinţa a cinci mori care aparţineau cetăţii Lita [5].

Meşteşugurile în dezvoltare, comerţul mai accentuat nu fac să dispară cu totul vechea ocupaţie a unei părţi din populaţie — agricultura — şi nu împiedică viticultura să prindă puternice rădăcini în Cluj.

În oraş şi în suburbii locuiesc oameni de toate categoriile sociale specifice unui oraş feudal: meşteşugari, negustori, agricultori liberi, jeleri (inquilini), nobili proprietari de bunuri la oraş etc. Viaţa era complexă: manifestările organizate de primele bresle se îmbinau cu distracţiile specific medievale ale tîrgoveţilor, cu procesiunile religioase, cu frămîntări interne şi lupte împotriva feudalilor care încălcau privilegiile oraşului şi se puneau în calea tendinţelor sale de expansiune economică şi teritorială.

Deosebit de îndîrjită devine lupta oraşului împotriva nobilimii feudale laice şi eclesiastice în a doua jumătate a secolului al XIV-lea şi la începutul secolului al XV-lea. Lupta avea loc pe diferite planuri. În primul rînd ea reflecta tendinţa de apărare a orăşenilor, în parte foşti iobagi, faţă de revendicările nobilimii feudale. Se ştie că în tot decursul secolului al XIV-lea s-a desfăşurat un intens proces de strămutare şi fugă a ţăranilor la oraş. În acest sens vorbeşte şi decretul lui Ludovic I din anul 1370 care hotărăşte ca iobagii din Transilvania să nu fie împiedicaţi să se mute la Cluj după achitarea birului de pămînt (*terragium*) [6]. De obicei, însă, iobagii erau opriţi de nobili să se aşeze în Cluj, iar dacă fugeau, nobilii căutau să-i readucă cu forţa pe moşiile lor. Lupta pentru apărarea acestora de urmărirea feudalilor era o sarcină grea, dar ea silea oraşul să se organizeze în vederea acestei lupte, să consolideze temeliile autoadministrării urbane.

Lupta împotriva nobilimii feudale începută în secolul al XIV-lea continuă şi creşte ca proporţii în secolele următoare. Nobilimea era în acea vreme inamicul cel mai dîrz şi mai puternic al consolidării economice a orăşenimii. Atacurile directe ale nobililor se îndreptau împo-

---

[1] Jakab, *Okl.*, I, p. 113—115, 116—117, 117—118.

[2] Cf. actul din 4 iulie 1405, orig. ined., A.S.C., Diverse, nr. 8.

[3] Jakab, *Okl*, I, p. 118—121, 121—122, 128—129, 130—131, 131—132, 132—133 133—134.

[4] *Ibidem*, p. 123—126.

[5] *Ibidem*, p. 126—128.

[6] *Ibidem*, p. 66.

www.dacoromanica.ro

triva orăşenilor Clujului, a bunurilor lor. De pe urma acestor atacuri sufereau îndeosebi negustorii, meşteşugarii, proprietarii de bunuri imobile din oraş. Cît de mari trebuie să fi fost abuzurile comise de nobilul din Suceag, Pavel fiul lui Chuey, faţă de clujeni, ca oaspeţii şi meşteşugarii din Cluj, asociaţi cu cei din Floreşti, să atace în anul 1366 mănăstirea din Cluj-Mănăştur unde nobilul se adăposteşte, să-l scoată din mănăstire şi să-i taie capul. Deseori clujenii au de suferit de pe urma acţiunilor abaţilor de Cluj-Mănăştur sau ale episcopilor Transilvaniei, proprietari de moşii în regiune. Uneori orăşenii din Cluj sînt opriţi de la uzufructul legal al unor proprietăţi ale mănăstirii din Cluj-Mănăştur [1]. Alteori episcopul Transilvaniei comite abuzuri faţă de clujeni în ceea ce priveşte stăpînirea viilor lor şi plata birului [2]. În 1429 clujenii se plîng împotriva lui Antoniu, abatele de Cluj-Mănăştur, ai cărui iobagi duceau vitele mănăstirii pe viile şi ogoarele lor şi care impunea suplimentar şi pe nedrept pe orăşenii care arendau vii de la abaţie [3].

Deosebit de elocvent în acest sens este un act din 13 mai 1430, emanat de la Sigismund I [4]. Clujenii se plîng că nobilii din Transilvania şi „îndeosebi cei aşezaţi în vecinătatea şi apropierea" oraşului au oprit pe iobagii lor „de a aduce alimente şi alte lucruri de vînzare, pe care <aceştia> în alte vremuri obişnuiau să le ducă spre vînzare sau schimb" în oraş „şi să le vîndă orăşenilor noştri, cetăţenilor şi locuitorilor pomenitului nostru oraş" [5]. E unicul caz cunoscut care atestă că nobilimea trecuse la măsuri aspre ce loveau în existenţa însăşi a oraşului, în schimbul dintre oraş şi satele din regiune. Pentru întîia oară apare atestată documentar o încercare din partea nobilimii de a împiedica aprovizionarea oraşului şi de a îngreuna desfacerea produselor locuitorilor săi, o încercare de a lipsi oraşul printr-un fel de „blocadă" economică de produsele absolut necesare populaţiei sale.

Este explicabilă, în asemenea condiţii, participarea activă a unei mari părţi a populaţiei, romîni, saşi şi unguri, la evenimentele din 1437—1438. Îndîrjiţi de silniciile nobilimii, clujenii se alătură răscoalei ţăranilor sau simpatizează cu ea: mulţi dintre răsculaţi le erau rude sau vecini de pe moşiile pe care ei sau părinţii lor le părăsiseră într-un trecut mai mult sau mai puţin îndepărtat. De altfel, şi husitismul, adus de clujenii care studiau în Cehia, de negustorii care veneau cu care

[1] Cf. actul din 14 dec. 1369, col. fotocopii a Inst. de istorie, după doc. DL. 26 866, Arh. Budapesta.
[2] Cf. act. din 18 apr. 1412, A.S.C., Diverse, nr. 20.
[3] Makkai, *Kiadatlan oklevelek...*, p. 18—20 (1429).
[4] A.S.C., Diverse, nr. 7.
[5] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

de marfă din Cehia, de calfe și meșteri călători și de emigranți husiți [1], a contribuit la luarea unei atitudini în favoarea răscoalei. Clujul a dat și pe unul dintre conducătorii răscoalei: Ioan fiul magistrului Iacob. Orașul trece de partea răsculaților și devine ultimul lor refugiu. Scene tragice se petrec aci la începutul anului 1438, cînd, după o rezistență dîrză, orașul e silit să se predea oștirii nobiliare condusă de voievodul Desideriu de Losoncz [2]. Orașul plătește scump participarea la răscoală: i se iau privilegiile acordate, e impus la plata nonei, i se confiscă morile. Situația orașului se restabilește abia peste șase ani, cînd este repus de Vladislav I în vechile drepturi și privilegii.

Pe la mijlocul secolului al XV-lea situația orașului este consolidată sub raport economic și prezintă un serios pas înainte sub raport demografic.

Pe baza *singurului registru parțial* păstrat pînă azi, care cuprinde *numai* populația maghiară, se poate reconstitui *cu aproximație* numărul populației orașului din acest an. *Regestrum Hungarorum de civitate Cluswar* cuprinde lista locuitorilor de neam maghiar ai Clujului din anul 1453, care au de plătit impozit față de oraș. Registrul este întocmit după proprietate imobilă — casă, pămînt (alodiu) — pe cap de familie, în unele cazuri fiind menționată văduva, alteori o femeie singură, nemăritată, probabil proprietară de imobil, alteori soacra și ginerele, probabil în caz de proprietate divizată [3]. Pe străzi, numărul lor este împărțit în felul următor: șapte persoane fără indicația străzii; Extra murum (astăzi strada 30 Decembrie — Moților) — 12 persoane; Intra murum (astăzi str. Doja) — șase persoane; Pontis extra muros (astăzi str. Doja-Horea) — trei persoane; Longa platea ascendendo intra muros (azi str. Kossuth și parte din str. Armatei Roșii) — 25 persoane; Extra muros descendendo (azi str. Armatei Roșii) — 72 persoane; Revertendo a fine — 80 persoane; Intra muros ascendendo — zece persoane; Media platea ascendendo (azi str. Dr. Petru Groza și parte din str. Buday Nagy Antal), Intra muros — 5 persoane, Extra muros — 35 persoane; Revertendo a fine — 31 persoane; Intra muros revertendo — o persoană; Platea regis (azi str. 23 August) — 54 persoane; Luporum ascendendo (azi str. Kogălniceanu) — 39 persoane; Extra muros ascendendo — 24 persoane; A fine revertendo — 24 persoane; Intra muros revertendo — 61 persoane; Zeben wcza — 13 persoane; Revertendo intra muros — zece persoane; Fazokas wcza (azi str. 6 Martie) — zece persoane; Zena wcza (azi str. Jókai), Intra muros — trei persoane, Extra muros —

---

[1] Cf. L. Demény, *Despre unele aspecte ale răscoalei de la Bobîlna (1437—1438)*, în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, I, 1954, p. 582—597, și L. Demény-J. Pataky, *A huszita forradalmi mozgalom elterjedése hazánkban és hatása a parasztok 1437—1438 évi felkelésére* [Răspîndirea mișcării revoluționare husite în țara noastră și influența ei asupra răscoalei țăranilor din 1437—1438], în *A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem (1945—1955)*, <Cluj>, 1956, passim.

[2] St. Pascu, *Bobîlna*, Buc., Ed. tineretului, 1957, p. 197.

[3] Publicat în *Tört. Tár.*, 1882, p. 524—541 și 729—745; cf. și K. Szabó, *A Kolozsváry magyar polgárok összeirása 1453-ban* [Conscripția cetățenilor maghiari din Cluj la 1453], în *Századok*, Budapesta, 1882, passim.

www.dacoromanica.ro

patru persoane; Intra muros — trei persoane. De aci rezultă un total de 530 persoane impozabile.

Din nefericire, lipsește un izvor similar pentru populația romînească și săsească a Clujului. De aceea calcularea numărului locuitorilor orașului Cluj prezintă mari dificultăți. Totuși, se pot formula unele concluzii, deși cu titlu de aproximație. În primul rînd se poate presupune că romînii, locuitorii băștinași, și sașii din oraș și suburbii nu erau inferiori numericește populației de limbă maghiară. De asemenea se știe că registrul din 1453 nu cuprinde decît locuitorii impozabili ai orașului, în parte capi de familie, în parte persoane individuale, fără familie. Din acest considerent calculul demografic nu se poate efectua cu coeficientul în uzanță la asemenea operațiuni (4,5 ori 5), ci cu un coeficient mai redus. Din calcul însă nu pot fi omiși jelerii, lucrătorii cu ziua, meșteșugarii neîncadrați în bresle, calfele călătoare și, în sfîrșit, acele categorii care formau plebea urbană neînregistrată, care locuiau în suburbii sau stăteau în oraș și al căror număr era, după mărturiile contemporanilor, deosebit de mare la Cluj. Sintetizînd elementele înșirate și comparîndu-le cu datele oferite de registrele demografice ale altor orașe din Transilvania, nu e exagerat a presupune că populația Clujului se ridica în a doua jumătate a secolului al XV-lea la peste 5 500 de suflete. Aceasta înseamnă că sub aspect demografic Clujul stătea alături sau întrecea chiar orașe ca: Pojon, Sopron din Ungaria sau Heidelberg, Dresda, Basel, Ravensburg din Germania. Clujul avea o populație mai numeroasă ca Sibiul, care în 1458 număra 896 unități impozabile, și mai mică ca Brașovul, a cărui populație se ridica la circa 7 000 locuitori. Desigur, în comparație cu orașe ca Frankfurt, Breslau, care aveau circa 10 000 locuitori, sau Nürnberg, Ulm, Strassburg, a căror populație varia între 15 000 și 23 000 locuitori, Clujul era un centru urban mai mic. Dar în condițiile Transilvaniei și Ungariei, în care numai Buda, Brașovul și poate Košice îl întreceau din punct de vedere demografic, Clujul constituie deja, la mijlocul secolului al XV-lea, un oraș important.

Trebuie subliniat faptul că o bună parte din populația sa era formată din meșteșugari și că proporția de meșteșugari în raport cu restul populației era destul de ridicată. Deși în *Regestrum Hungarorum* nu se indică ocupația fiecărui locuitor impozabil înscris în registru, totuși pe baza materialului onomastic se poate stabili că din cele 530 onomastice cuprinse în registru peste 160 [1] sînt de meșteșugari, ceea ce reprezintă un procent destul de mare (circa 30%) pentru totalul de 530 nume incluse în registru [2]. Deși criteriul onomastic nu permite o iden-

[1] Totalul numelor de meșteșugari diferă după autori: Makkai, *Társadalom...*, p. 39—40 — 140 nume de meșteșugari; Szücs, *op. cit.*, p. 47 și 141 — 159 nume de meșteșugari; în studiul nostru *Orașul Cluj, important centru meșteșugăresc în secolul al XVI-lea, Studii*, IV, 1953, p. 141—167 nume de meșteșugari.

[2] Szücs, *op. cit.*, p 47: la Košice, din 212 persoane impozabile, 63 au nume de meșteșugari (29%); la Eperjes (Prešov) — 17,1%; la Pojon — 28,7%.

www.dacoromanica.ro

tificare absolută a meşteşugarilor, totuşi, avînd în vedere că pe la mijlocul secolului al XV-lea meşteşugarii obişnuiau să fie numiţi cu numele de botez şi cu denumirea meşteşugului, se poate admite că în acest caz, sub acele nume care desemnează meşteşuguri stăteau într-adevăr meşteşugarii. Cifra meşteşugarilor poate fi mai mare chiar, întrucît meşteşugarii fără ateliere, fără bunuri imobile, jelerii nu erau trecuţi în registru.

Împărţindu-i pe specialităţi, rezultă: 32 croitori, 21 cizmari, 14 fierari, zece tolbari, opt acari, opt rotari, şapte săgetari, cinci şelari, cinci curelari, cinci morari, cinci căruţari, cinci dulgheri, cinci sticlari, cinci blănari, trei tăbăcari, trei măcelari, trei ţesători, trei tîmplari, trei lăcătuşi, cîte doi cioplitori în piatră, covrigari, plăcintari, tunzători de postav, sitari, cîte un scutier, olar, cuţitar, butnar, împletitor de coşuri. Dintre aceştia, cca 17% plăteau un impozit de patru dica, cca 56% un impozit între doi şi trei dica şi cca 27% un impozit de o dica. Prima pătură reprezenta pe meşteşugarii înstăriţi, proprietari de bunuri imobile, iar ultima pe meşteşugarii săraci, lipsiţi de avere.

Pe la mijlocul secolului, oraşul este zguduit de serioase frămîntări sociale. Se punea problema împărţirii conducerii între patriciatul mai vechi, ca aşezare, in oraş şi noile elemente mai înstărite, de provenienţă mai recentă. Lupta pentru conducere a devenit atît de aspră, încît la 22 februarie 1453 Ioan de Hunedoara se vede silit să intervină. Diferendele şi disputele nu încetează însă. În ianuarie 1458 Mihail Szilágyi, pentru a preîntîmpina „neînţelegerile, disensiunile, certurile şi împotrivirile" în problema conducerii oraşului, decide să se aleagă doisprezece juraţi şi un centumvirat *(centum electi)*[1] cu reprezentanţi din ambele categorii ale patriciatului. Acest privilegiu reprezintă un pas înainte în comparaţie cu cel din 1405, prin care se acordase Clujului dreptul de a alege 12 juraţi, care împreună cu „bătrînii şi oamenii înstăriţi" *(senioribus et hominibus possessionatis)* alegeau pe jude. Prin actul din anul 1458 s-a ajuns la o împărţire pe bază de paritate a conducerii oraşului între patriciatul vechi şi cel nou. Un proces similar se desfăşoară şi în unele oraşe din regatul Ungariei, în unele mai devreme, în altele mai tîrziu. Oraşul Kosice, a cărui evoluţie are multe trăsături comune cu cea a Clujului, introduce această paritate la conducerea oraşului între patriciatul vechi şi cel nou în anul 1488[2].

Ca urmare a acestui fapt, se pot întîlni în anul 1473 în magistratul urban 12 juraţi, dintre care patru sînt, după nume, meşteşugari[3].

Întrucît neînţelegeri noi izbucnesc cu prilejul alegerii centumvirilor şi ai altor slujbaşi ai oraşului[4], Matia Corvinul decide prin actul său

[1] Jakab, *Okl.*, I, p. 192—193.

[2] B. Iványi, *Das Deutschtum der Stadt Eperjes im Mittelalter*, în *Süd-Ost Forschungen*, II, 3, 1940, p. 381.

[3] Jacob Zetsch, Gheorghe Sabo, Martin Goltsmit, Petru Satler (Jakab, *Okl.*, I, p. 242).

[4] *„electionem perfectionemque huiusmodi iudicum et iuratorum civium et aliorum officialium"* (Jakab, *Okl.*, I, p. 275).

www.dacoromanica.ro

din 1486 ca alegerea organelor de conducere, inclusiv centumviratul, să se facă luînd ca model Buda, adică pe bază de paritate [1].

Evoluţia Clujului se reflectă puternic în actul din 1488 [2]. Alegerea noului jude nu se mai făcea exclusiv de către un grup restrîns de „oameni înstăriţi". Cincizeci de centumviri erau aleşi din rîndul oamenilor de bună stare *(homines patres familias, bone conditionis)*, iar *ceilalţi din bresle*, fiecare breaslă alegînd trei-patru reprezentanţi în consiliul celor „o sută de oameni". Aceşti centumviri alegeau pe noul jude şi pe noii juraţi. Or, tocmai în acest organ al centumvirilor, organ de conducere şi control, ca de altfel şi în alte funcţii de conducere a oraşului, meşteşugarii organizaţi în bresle aveau să cucerească treptat majoritatea locurilor [3]. Meşteşugarii reprezentau în dezvoltarea oraşului forţa materială şi umană în continuă creştere, bine organizată, în raport cu alţii care intrau în conducere în mod individual, datorită averii sau rangului.

E adevărat că o dată cu accentuarea diferenţierii în sînul breslelor, patronii înstăriţi ocupă poziţii dominante în conducerea oraşului, după cum rezultă şi din art. 5 al hotărîrii centumviratului: „Nimeni nu trebuie scos din rîndul celor o sută aleşi, decît dacă s-ar găsi vinovat de o crimă, sau se află *în mare sărăcie* sau lipsit de toate bunurile" [4] (sublinierea noastră — S. G.). Meşteşugarii lipsiţi de mijloace şi calfele au fost, prin urmare, excluşi din sînul centumviratului. În acest sens, poziţia din ce în ce mai puternică a breslelor în conducerea oraşului echivala doar cu pătrunderea unui număr mai mare de patroni de bresle în organele de conducere.

În legătură cu aceste evenimente încep să se pună pe prim plan problemele sociale. Patriciatul Clujului are de suportat asaltul păturilor sărace din oraş şi suburbii, crunt exploatate prin grele obligaţiuni şi corvezi.

Transformări însemnate în domeniul organizării oraşului, al autoadministrării sale, au avut loc sub Matia Corvinul şi aceasta nu întîmplător. Matia Corvinul a luat sub ocrotirea sa oraşul Cluj nu numai din considerente izvorîte din politica sa generală de sprijinire a oraşelor; Matia era legat de Cluj şi sufleteşte. Aci, în anul 1440 probabil în casa croitorului Ştefan Kolb, Elisabeta de Szilágyi, soţia lui Ioan de Hunedoara, a dat viaţă viitorului rege al Ungariei. Oraşul în care s-a născut i-a rămas credincios tot timpul vieţii sale şi Matia Corvinul n-a uitat acest lucru [5].

---

[1] Jakab, *Okl.*, I, p. 275.

[2] *Ibidem*, p. 280—285.

[3] În oraşele săseşti instituţia centumviratului apare ceva mai tîrziu ca la Cluj şi anume în anul 1495 (Fr. Teutsch, *Wie oft hielten die Hundertmannschaften Sitzungen?*, în *Korrespondenzblatt*, IV, 1881, p. 42).

[4] f. A., nr. 8, A.S.C., doc. din 25 dec. 1513.

[5] „... *nobis summe fidelis est et in qua feliciter nati sumus*" P.C.C. (doc. din 3 iunie 1459, p. 322—324).

www.dacoromanica.ro

Matia Corvinul acordă un număr impresionant de privilegii orașului Cluj [1]. În vremea cîrmuirii sale se constituie pe un sol prielnic breslele și se confirmă statutele lor: tăbăcarilor (1464), fierarilor (1467—1468), lăcătușilor, pintenarilor (1472—1475), argintarilor (1473), croitorilor (1475), țesătorilor de pînză de in (1479), blănarilor (1479, 1488), funarilor (1486—1487) etc. Pentru a sprijini popularea Clujului, regele Matia emite actele din 7 mai 1478 și 20 august 1485, prin care se promova așezarea la Cluj a iobagilor care au achitat dijmele și au plătit birul pămîntului [2].

Dintre privilegiile acordate orașului Cluj merită a fi menționat acela despre care în cronica lui Heltai se spune că ar fi fost „o libertate mare și nemaiauzită" [3]: dreptul ca orășenii care se ocupau exclusiv sau parțial cu agricultura să scoată cîte doi snopi ca dijmă din fiecare claie, să-și clădească roadele după plac și să le ducă acasă, iar cei care se ocupau cu viticultura să toarne, din teasc, la culesul viilor, cantitatea de vin pentru dijmă, iar mustul să-l poată transporta liber acasă.

Cronicarul Heltai redă o întîmplare semnificativă atît pentru starea socială la Cluj în vremea lui Matia, cît și pentru politica sa socială.

Matia, aflîndu-se incognito la Cluj, se așeză să se odihnească lîngă o măcelărie. Judele Clujului, care locuia în apropiere, era ocupat cu adăpostirea în curtea sa a unei mari cantități de lemne de foc, pe care iobagii orașului le cărau în curte și pe care „populația săracă", adunată cu forța de slugile orașului, trebuia să le clădească în curtea judelui. Matia este luat și el și pus să care lemne. El îndeplinește munca și însemnă lemnele cărate cu cretă roșie. Pretinzînd plată după înfăptuirea muncii, regele se alese cu o bătaie. Matia plecă la Gilău de unde se întoarse peste trei zile la Cluj și chemă înaintea sa pe jude și întregul magistrat, întrebîndu-i cum merg treburile, dacă careva dintre ei „apasă sărăcimea". La răspunsul lor negativ, Matia porunci să se aducă lemnele însemnate de el. Judele a fost silit să recunoască că lemnele „au fost aduse de iobagi și tăiate de populația săracă din oraș". Regele, arătînd că iobagii au fost conferiți orașului pentru a ajuta la construcțiile necesare și nu în calitate de „robi" personali ai judelui și că „populația săracă" din oraș e liberă și nu iobagă, condamnă pe jude la moarte și pe ceilalți vinovați la pedepse grele [4].

Această întîmplare, păstrată în tradiția orală și înregistrată de cronicar, reflectă nu numai popularitatea regelui Matia. Ea denotă ascuțirea contradicțiilor interne din oraș, faptul că schimbările intervenite în conducerea orașului, înlocuirea dominației „neamurilor" cu cea a patriciatului format din negustori, proprietari funciari și meș-

---

[1] Numai la Jakab, *Okl.*, I, sînt publicate 41 acte (privilegii) emanate de la Matia Corvinul în perioada 1458—1490, acordate Clujului.

[2] f. I, nr. 36 și nr. 37, A.S.C.

[3] *Tizenhatodik századbeli magyar történetirók* [Istoriografi maghiari din sec. XVI], ed. F. Toldy. Pesta, 1854, p. 286—287.

[4] *Ibidem*, § 537, 538, 539.

www.dacoromanica.ro

teşugari-patroni, precum şi creşterea puterii acestora din urmă nu a echivalat cu o „democratizare" serioasă. „Sărăcimea" oraşului continua să rămînă asuprită şi supusă abuzurilor.

Cu toate acestea, în condiţiile favorabile create de puterea centrală, oraşul Cluj reprezenta un refugiu, un loc de evadare de sub asuprirea feudală, în primul rînd a iobagilor, dar şi a ţăranilor liberi ameninţaţi de pericolul de şerbire. Puterea centrală sprijinea aşezarea iobagilor la oraş, împiedicînd totodată revendicarea lor de către foştii stăpîni, după ce iobagii se statorniceau aci. În 1467 Matia ordonă abatelui de Cluj-Mănăştur să nu-i împiedice pe iobagii de pe moşiile sale să se stabilească cu toate bunurile lor la Cluj, şi totodată îi obligă pe feudali să întoarcă pe iobagii care, o dată stabiliţi la Cluj, au fost reţinuţi de stăpînii lor, cînd s-au dus pentru diferite treburi în locurile unde au locuit înainte. Clujul nu era dator să înapoieze stăpînilor feudali pe iobagii plecaţi de pe moşiile lor şi veniţi la Cluj pentru a se stabili aci [1].

După moartea regelui Matia, aristocraţia feudală prinse din nou aripi. Sub regii Vladislav II şi Ludovic II, lipsiţi de energie, ea exercită o autoritate absolută asupra teritoriilor şi oamenilor. Abuzurile şi destrăbălarea morală ale nobilimii transilvănene ating punctul culminant. Aviditatea după bani a nobilimii, lipsa ei de patriotism se împletesc cu domnia bunului plac. Corupţia, invidia şi nedreptatea se manifestă aproape în toate actele ei [2]. Anarhia feudală provoacă grele pierderi şi suferinţe economiei ţării şi locuitorilor ei.

Abuzuri ale nobilimii s-au întîmplat şi în vremea lui Matia Corvinul, dar ele aveau un caracter sporadic. De exemplu, conducerea mănăstirii din Cluj-Mănăştur pricinuia grave pagube orăşenilor. În anul 1463, clujenii nemaiputînd suporta „opresiunile, nedreptăţile, molestările, jafurile şi pagubele" pricinuite de Ladislau Pongrácz de Dindeleag, administratorul mănăstirii din Cluj-Mănăştur, care atacase împreună cu soţii săi casele orăşenilor, jefuindu-le, îl ucid împreună cu trei din familiarii săi [3]. Matia Corvinul apără pe clujeni de atacurile nobililor de Someşeni [4], ia partea clujenilor în litigiile cu nobilii care refuză să le achite datoriile [5] sau în procesul cu nobilul Francisc Mykola, acuzat că ar fi dat foc Clujului în anul 1489 [6].

În schimb, în perioada de anarhie feudală, contradicţiile dintre orăşenimea lăsată fără sprijin şi nobilimea feudală ating apogeul. Din această perioadă s-au păstrat o serie de acte ce dovedesc cu prisosinţă violenţele şi samavolniciile nobililor comise împotriva orăşenilor din Cluj. Clujenii s-au plîns lui Vladislav II împotriva nobilului Benedict Erdewg de Aşchileu, care reţinuse cu forţa pe un

[1] Cf. Jakab, *Okl.*, I, p. 260.

[2] Cf. I. Lupaş, *Studii, conferinţe şi comunicări istorice*, II, Cluj, 1940, p. 106—107; St. Pascu, *Răscoale ţărăneşti în Transilvania*, I, Epoca Voievodatului, Cluj, 1947, p. 109—110.

[3] Jakab, *Okl.*, I, p. 209—210.

[4] *Ibidem*, p. 253—254.

[5] *Ibidem*, p. 273—274.

[6] *Ibidem*, p. 289—290.

www.dacoromanica.ro

clujean plecat la tîrg, împreună cu carul, caii și mărfurile sale. Nobilul l-a silit să depună jurămînt de supunere, dar clujeanul a reușit să fugă la Cluj. Pentru a se răzbuna, nobilul a dat ordin să fie prins un tînăr clujean care ducea de mîncare lucrătorilor de la cîmp, apoi un servitor al unui orășean din Cluj, pe care l-a pus în lanțuri și l-a închis. Clujenii s-au plîns că și „ceilalți nobili porniți împotriva lor nu încetează să-i molesteze și-i amenință necontenit cu cele mai grave amenințări așa că ... de teama primejdiei ei nici nu mai îndrăznesc să iasă din cetate pe ogoare" [1]. Actele lui Vladislav II emise la plîngerea clujenilor împotriva feudalilor vecini „care-i scot din casele lor după bunul lor plac și-i bat și-i rănesc pe unii, ba chiar pe alții îi omoară și-i jefuiesc de lucrurile și bunurile lor" [2] dovedesc în același timp că în perioada anarhiei feudale puterea centrală nu era în stare să asigure apărarea clujenilor de atacurile nobilimii feudale. Vladislav II a acordat Clujului însemnatul privilegiu prin care se stabilea ca amenda pentru uciderea unui locuitor al orașului (*homagium*) dinlăuntrul zidurilor, cît și a celor din suburbii, să fie egală cu cea de la Buda, adică de 200 florini [3]. Creșterea puterii nobilimii feudale, precum și accentuarea pericolului otoman au făcut ca asemenea privilegii să-și piardă eficacitatea: Ludovic II este silit să poruncească în repetate rînduri voievodului Transilvaniei să repună pe clujeni în drepturile lor asupra unor pămînturi de folosință, pe care nobilii din vecinătatea orașului au început să le încalce și să le cotropească [4]. Aristocrația feudală, cotropind aceste pămînturi, lovea în interesele vitale ale orășenilor, căci în afara zidurilor orașului se găseau livezile și fînațele orașului, grădinile, viile și ogoarele orășenilor.

Orașul n-a avut de suferit numai de pe urma încălcării teritoriului său de către feudalii laici. Clujenii se plîngeau deseori și împotriva feudalilor în sutane. Ei au de suferit de pe urma acțiunilor abatelui de Cluj-Mănăștur, care a impus taxe nedrepte unor cetățeni care posedau vii pe pămîntul abației [5]; ale lui Pavel Thomory, administratorul bunurilor abației, care a cotropit un teritoriu de vreo 2 000 de jugăre situat între hotarul orașului și moșia abației, Chinteni, și care aparținea Clujului [6] etc.

Clujenii primeau în dese rînduri privilegii comerciale, incluzînd scutiri de vamă. Or, aceste privilegii rămîneau deseori lipsite de valoare reală, deoarece nobilii feudali pe teritoriul cărora meșteșugarul sau negustorul clujean trebuia să treacă pentru a se duce la tîrg pretindea vamă în ciuda privilegiilor primite de aceștia.

---

[1] Cf. doc. din 21 sept. 1503, A.S.C., f. P., nr. 39.
[2] Jakab, *Okl.*, I, p. 309—311 și 325—327.
[3] *Ibidem.*
[4] Cf. doc., din 17 febr. 1521, A.S.C., f. M., nr. 26; rezumat la Jakab, *K. T.*, I, p. 591; cf. și doc. din 22 iulie 1523, A.S.C., f. T., nr. 3.
[5] Makkai, *Kiadatlan oklevelek...*, p. 18—19.
[6] Cf. actul din 17 aug. 1516, A.S.C., f. M., nr. 25 și 30 iulie 1516, f. K., nr. 28.

www.dacoromanica.ro

În primul pătrar al secolului al XVI-lea au sporit deci în mare măsură și încălcările privilegiilor comerciale ale Clujului. Vladislav II s-a văzut nevoit să ordone în anul 1502 ca nici un nobil să nu silească pe clujeni, atunci cînd ei ajung pe moșiile sale, să-i plătească vamă (*Kapwwam seu wasarwam*)[1]. El obligă pe nobilii feudali din Transilvania să nu-i oprească atunci cînd trec cu lucrurile și mărfurile lor prin moșiile aparținătoare acestor nobili[2]. Abia la un an după aceasta, Vladislav II s-a văzut silit să repete porunca, adresată de data aceasta nobilului Petru de Zimbor. Acesta a pretins, pe moșia sa Zimboru, în locul vămii de un dinar, patru dinari de car, reținînd mărfurile unui clujean — „patru boi și o ladă cu mărfuri" — care refuzase să plătească vama cerută[3]. Ludovic II a poruncit și el slujbașilor regali și nobililor să nu mai perceapă taxe vamale nelegale de la clujeni. Cît de lipsite de eficacitate erau asemenea ordonanțe rezultă din faptul că într-un interval de trei ani acest rege se vede silit să repete de patru ori aceeași poruncă[4].

Contradicțiile dintre nobilime și orășenime au avut și un alt aspect. Nobilimea feudală căuta să lovească și pe cale pașnică în privilegiile orășenimii și să profite de situația economică favorabilă a acesteia. În acest scop, nobilii au încercat să pătrundă în oraș prin achiziționare de bunuri sau prin legături matrimoniale. Deoarece ei doreau însă să se bucure numai de avantajele vieții urbane, fără a suporta sarcinile publice, fără a se supune organelor de judecată urbane, orașul era de acord cu prezența nobililor între zidurile sale numai în calitate de oaspeți, nu și în calitate de locuitori permanenți.

În anul 1486 clujenii protestează împotriva faptului că oameni „de diferite stări și trepte" (*diversis status et conditionis*) care au achiziționat case și bunuri imobile în oraș, în timpul domniei lui Matia Corvinul, refuză să-și îndeplinească obligațiile față de oraș. Regele decide ca aceștia, probabil nobili, să suporte cheltuielile orașului în comun cu ceilalți locuitori[5]. Prin art. 27 din Statutele municipale din anul 1537 se interzice achiziționarea de case, vii, grădini etc. de către nobili și călugări[6]. În anul 1577 sînt reglementate raporturile nobililor față de jurisdicția urbană. Nobilii care posedau bunuri la Cluj erau obligați să se prezinte la chemarea judelui și puteau apela numai la instanțele de judecată superioare ale Clujului și nu la comitat, unde nu aveau bunuri. Dacă nobilul respectiv nu locuia la Cluj, dar avea bunuri imobile în oraș, el răspundea numai pentru acestea și putea fi arestat numai în cazul comiterii unor

---

[1] Această vamă se plătea la poarta orașului cu ocazia intrării la tîrg, cît și la tîrg (cf. Jakab, *Okl.*, I, p. 265).
[2] Cf. actul din 24 oct. 1502, A.S.C., f. T., nr. 72.
[3] Cf. actul din 3 dec. 1503, A.S.C., f. T., nr. 73.
[4] Cf. actul din 28 oct. 1519, A.S.C., f. T., nr. 74, menționat de Jakab, *K. T.*, I, p. 575; actul din 17 febr 1521; A.S.C., f. T., nr. 77, menționat de Jakab, *K. T.*, I, p. 575—576; actul din 4 apr. 1521, A.S.C., f.T., nr. 18.
[5] Jakab, *Okl.*, I, p. 272—273.
[6] *Ibidem*, p. 379—383.

www.dacoromanica.ro

delicte penale[1]. În secolul al XVII-lea s-a mai păstrat în statutele orașului delimitarea precisă dintre cele trei „stări" (*ordines*) : nobilimea (*nobilitas*), starea civilă, adică tîrgoveții (*ordo civilis*) și plebea (*ordo plebae*). Orașul s-a străduit să împiedice așezarea nobililor în oraș, pentru ca unitatea „obștii civile", adică a tîrgoveților, să nu sufere de pe urma consecințelor pe care așezarea nobililor la Cluj le-ar avea pentru dezvoltarea orașului[2].

Acțiunile de limitare a drepturilor nobilimii în oraș nu erau totdeauna privite cu ochi buni la curte. De aceea în anul 1577 Cristofor Báthory își exprimă dorința ca drepturile nobilimii să fie respectate la Cluj[3]. Probabil cu sprijinul principilor, nobilii au reușit în cele din urmă să se infiltreze în oraș și la începutul secolului al XVII-lea numărul lor a sporit în așa măsură, încît Gabriel Bethlen încheie cu ei o înțelegere cu privire la obligațiile lor militare[4]. Toate măsurile luate de magistrat în secolele XV—XVII în această direcție denotă aceeași străduință de a împiedica nobilimea să spargă cadrele autoadministrației și jurisdicției urbane. Dar ele demonstrează totodată că nobilimea, cu toate piedicile puse în calea ei, a izbutit să se statornicească la Cluj. Magistratul le interzice stabilirea la Cluj, atunci cînd aceasta nu mai putea fi împiedicată[5].

Cu toate inconvenientele conviețuirii cu nobilii, cu toate silniciile suferite din partea feudalilor la începutul secolului al XVI-lea, viața Clujului nu stagnează. Breslele își continuă evoluția pe calea începută în secolul precedent, își înnoiesc statutele și dobîndesc privilegii noi. Strungarii (1507), țesătorii de pînză de in (1507), olarii (1512, 1523), blănarii (1513, 1519), tăbăcarii (1514), măcelarii (1514), cărutarii (1515), cizmarii (1520), croitorii (1524—1525), argintarii și alții se reorganizează sau se organizează pentru prima dată în bresle. Orașul dobîndește privilegii comerciale însemnate, care reflectă rolul lui tot mai important în comerțul țării. Se acordă Clujului dreptul de a se ține anual în oraș două iarmaroace. La aceste iarmaroace se întîlneau negustori, meșteșugari din Transilvania și din străinătate, iar populația orașului, nobilii și țăranii veniți la iarmaroc, se aprovizionau cu cele necesare, își desfăceau mărfurile ; tot aci se încheiau importante tranzacții comerciale (1506). Se confirmă pe seama orașului dreptul de a ține la început două tîrguri săptămînale, iar apoi trei tîrguri, în zilele de luni, joi și sîmbătă (1514). Cu această ocazie se întîlneau meșteșugarii și negustorii clujeni cu clientela lor din oraș și din regiune. Dreptul de a ține tîrguri săptămînale a contribuit în mare măsură la propășirea economică a Clujului și a unor categorii ale populației sale.

---

[1] Jakab, *Okl.*, II, p. 144 și urm.

[2] „*ne unitas illa civilis societatis quae in aequabili et pari personarum conditione consistit ... conuelli labefactarique posset (ibidem*, p. 191).

[3] *Ibidem*, II, p. 116—119.

[4] *Ibidem*, p. 229—231.

[5] Lang, *op. cit.*, p. 34—35.

www.dacoromanica.ro

Evenimentele din anul 1514 nu au avut vreo înrîurire asupra evoluției orașului. Patriciatul de la conducere a făcut tot ce i-a stat în putință pentru ca orașul „să nu devină pradă în mîinile poporului de rînd"[1] și, profitînd de situația dificilă în care se găseau nobilii din împrejurimi, a pus mîna pe bunurile lor, care erau adăpostite în oraș[2].

Curînd au loc evenimente hotărîtoare pentru evoluția ulterioară a Transilvaniei în general și a Clujului în special. La 29 august 1526 regatul feudal maghiar, aflat în condiții foarte grele, izolat prin politica sa plină de greșeli, avînd în frunte o conducere militară slabă și nepricepută, este înfrînt într-o luptă lipsită de la început de orice perspectivă de biruință. Regatul se dezmembrează în decursul înverșunatelor lupte de partid ce s-au dat între cei doi pretendenți la tron: Ferdinand Habsburgul și Ioan Zápolya, pentru ca în cele din urmă Ioan Zápolya să reușească să fie înscăunat, menținîndu-se cu ajutor turcesc aproape un deceniu și jumătate pe tronul Ungariei și instituind pe oamenii săi de încredere la cîrma Transilvaniei[3].

Dezastrul pe care l-a suferit regatul maghiar în anul 1526 a afectat adînc evoluția ulterioară a Ungariei. Viața economică stagnează, orașele decad. În schimb, Transilvania, în urma evenimentelor din acest an, începe treptat să-și trăiască viața sa proprie și în cadrul ei orașul Cluj își continuă, deși cu pași nesiguri, drumul spre strălucirea pe care o va cunoaște în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Se complică organizarea lui internă, statutul politic și juridic. În anul 1537 sînt confirmate statutele noi ale orașului[4], cu cele 46 articole față de cele 10 articole din statutele din anul 1513[5]. Se stabilesc normele de alegere a magistratului (*consulatus*) de către centumviri (art. 1); ordinea în care centumvirii (*centum electi*) trebuie să stea la ședință în „consistoriu" (*domus consulatus*) (art. 2); se reglementează modalitățile de percepere a censului de către jurați și notar și funcția „dispensator"-ului — casierul orașului (art. 3—4); se instituie un registru de impozite (art. 4); se reconfirmă decizia din 1513 (art. 5) de a fi excluși din centumvirat cei lipsiți de avere (art. 7); se acordă favoruri speciale judelui și juraților, și anume scutire de cens regesc și de cens extraordinar pentru casele proprii în care locuiesc (art. 7); se decide ca hotărîrile centumviratului să fie executate „fără crîcnire" de către conducerea orașului (art. 12); se alege un jude de tîrg (*iudex fori*) din rîndul centumvirilor (art. 17); se prevede că nu poate fi centumvir cel care nu poate prezenta certificat de origine (*literas sue honeste parentele*) — măsură ce lovea în primul rînd în iobagii stabiliți în oraș (art. 26) — și interdicția pentru nobili și călugări de a deține „bunuri de moștenire", adică case, vii, grădini etc. (art. 27);

[1] *„ne civitas ipsa tota in predam a communi populo converteretur"* (Jakab, *Okl.*, I, p. 338—340).
[2] *Ibidem.*
[3] Lupaș, *op. cit.*, p. 111.
[4] Jakab, *Okl.*, I, p. 379—383.
[5] f. A., nr. 8, A.S.C.

www.dacoromanica.ro

se constituie un registru (*liber civitatis*) în care nu pot fi înscrişi negustorii care n-au proprietăţi în oraş (art. 35); se stabileşte ca orăşenii care nu achită impozitul (dica) să fie şterşi din registru, iar

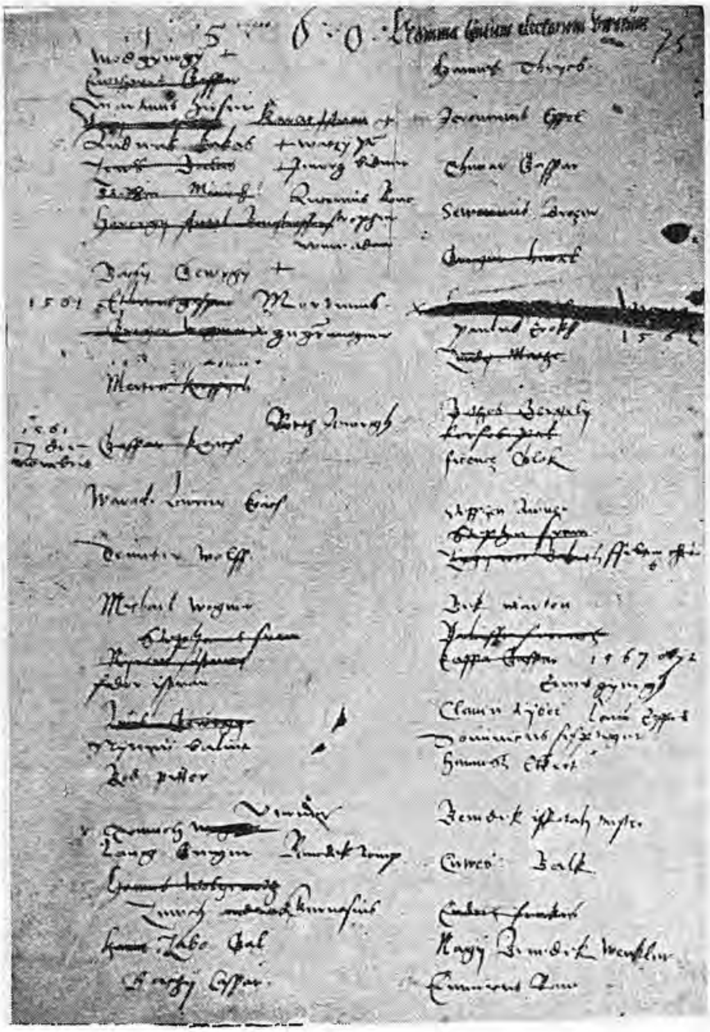

Fig. 1. — Pagină din lista centumvirilor (1560).

casa şi bunurile lor vîndute (art. 45). În aceleaşi statute se iau măsuri importante pentru împărţirea fînaţului oraşului după impozitul plătit de fiecare orăşean (art. 7); se interzice străinilor să pască vite în hotarul oraşului (art. 10); se prevede revizuirea anuală a hotarelor oraşului (art. 20); se iau măsuri care să prevină acapararea fînaţului de către juzi şi juraţi, care au privilegii însemnate în această direcţie (art. 45) etc.

www.dacoromanica.ro

În secolul al XV-lea, Bistrița și Sibiul constituiau instanțele de apel pentru procesele judecate la Cluj și amîndouă orașele revendică acest drept: Bistrița, referindu-se la un privilegiu al regelui Matia [1], Sibiul, referindu-se la alte privilegii [2]. În al treilea deceniu al veacului al XVI-lea Clujul scăpase de sub jurisdicția Bistriței [3], iar pe la mijlocul secolului al XVI-lea, de subordonare față de forul de judecată săsesc din Sibiu [4].

În anul 1541 au loc evenimente ce pecetluiesc soarta regatului maghiar și modifică și situația Transilvaniei. În luna august a acestui an Soliman Magnificul preface partea centrală a Ungariei în pașalîc, iar capitala ei într-un scaun al Islamului. Fostul regat feudal maghiar e tăiat în trei bucăți: partea apuseană cade sub Habsburgi, partea centrală trece sub turci, iar partea de la răsărit de Košice și Tisa este dată lui Ioan Sigismund, fiul lui Ioan Zápolya.

Desprinderea Transilvaniei de regatul maghiar și organizarea ei ca principat autonom a favorizat dezvoltarea țării. Situația geografică a creat Transilvaniei un însemnat privilegiu față de Țara Romînească și Moldova, mai expuse năvălirilor turcești și tătărești. Într-un regim de vasalitate mai cruțătoare aplicat principatului, Transilvania cunoaște un reviriment pe plan politic și economic, care s-a reflectat și în evoluția orașului Cluj după 1540.

În această perioadă Clujul este poate orașul în cea mai plină dezvoltare din fostul regat al Ungariei. Războaiele l-au cruțat în oarecare măsură pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea și autonomia țării i-a creat o situație avantajoasă. El devine într-o mare măsură centrul economic al Transilvaniei organizate într-un principat autonom. Mai apropiat de importantele centre comerciale Košice, Cracovia, Praga, Viena ș. a. decît oricare alt oraș important din Transilvania, așezat pe însemnate căi comerciale care legau Transilvania de țări mai dezvoltate, înfăptuind o politică înțeleaptă de sprijinire a principilor, contrar altor centre urbane săsești, Clujul a cîștigat în importanță asigurîndu-și sprijinul principilor și voievozilor.

Evenimentele din Transilvania de la mijlocul secolului al XVI-lea nu au stînjenit dezvoltarea orașului, cu excepția anilor de grele suferințe din timpul guvernării austriece (1551—1556), a silniciilor

---

[1] Cf. doc. din 15 nov. 1481, nr. 137, A. B., și A. Berger, *Urkunden-Regesten aus dem alten Bistritzer Archive von 1203 bis 1490*; II, *von 1491 bis 1516*; III, *von 1517 bis 1526*, în *Programm des evanghelischen Obergymnasiums A. B. zu Bistriz*, Bistrița, 1893, 1894 și 1895, nr. 314; Jakab, *Okl.*, I, p. 266—267.

[2] Cf. doc. din 5 sept. 1491, A.S.S., doc. III, 145.

[3] În A. B. se păstrează o serie de documente privind procese transmise spre judecată instanței de la Bistrița (Cf. Berger, *op. cit.*, nr. 143, 151, 159, 180, 253, 861, 898, 899).

[4] Pentru procesele judecate la Sibiu între clujeni sau clujeni și sibieni, cf. doc. din 1535 (N. Coll. Post., nr. 333, N. 60, A.S.S.); 1545 (D. L., 454, L. 16 A.S.S.); 1546 (D. L., 534, L. 17, A.S.S.); 1547 (D. L., 550, L. 17, A.S.S.); 1548 (D. L., 871, L. 20, A.S.S.); 1548 (D. L., 568, L. 17, A.S.S.); 1553 (N. Coll. Post., 1348, L. 70, A.S.S.); 1552 (1328, L. 70, A.S.S.) ș. a.

www.dacoromanica.ro

comise de mercenarii lui Castaldo (1552—1553). Mercenarii au constituit o primejdie și o pacoste mai mare chiar decît turcii [1]. Adunătură de indivizi strînși din întreaga Europă, mînați de o singură dorință — de dorința de jaf —, ei considerau teritoriul țării ca pămînt vrăjmaș. Fără milă față de popor și trăind pe socoteala lui, ei au provocat mari distrugeri și pierderi Transilvaniei.

Revenirea la cîrma țării a Isabelei și a lui Ioan Sigismund, în urma hotărîrii dietei de la Sebeș (12 martie 1556) și a sprijinului armat al domnului Moldovei și al domnului Țării Romînești, a echivalat cu restaurarea autonomiei Transilvaniei, reluarea, în cadrele „ocrotirii" turcești, a unei politici proprii. Pentru a asigura buna primire a Isabelei și a fiului ei, Pătrașcu cel Bun și Alexandru Lăpușneanu se află la sfîrșitul lui septembrie 1556 la Satu Mare, cu oștirile lor. De aici ei trimit scrisori către Nicolae Báthory de Eched, în care îi cer să se supună Isabelei [2]. Sub scutul oștirii romînești, Isabela și Ioan Sigismund, trecînd prin Dej, sosesc la Cluj însoțiți de Pătrașcu-vodă și Alexandru Lăpușneanu și de o numeroasă suită. Ei intră în oraș la 22 octombrie, în mijlocul unei bucurii generale, aclamați de mulțimea orășenilor și de poporul adunat aici [3].

Bathoriștii, care urmează lui Ioan Sigismund, sprijină dezvoltarea orașului Cluj, de pe urma căreia trag numeroase foloase.

Orașul este deseori pomenit și făcut cunoscut de cronicarii Szamosközy, Verancsics, Reicherstorffer și alții. Giovanandrea Gromo, comandantul gărzii italiene a lui Ioan Sigismund în 1564—1565, care străbătuse Transilvania în anul 1564, amintește de orașele „comerciale, frumoase și foarte sănătoase" din Transilvania: „Cluj, Bistrița, Sighișoara, Mediaș, Sibiu, Brașov și Sebeș" [4].

Într-un raport către Cosimo Medici, ducele Florenței, cuprinzînd o descriere a Transilvaniei, Giovanandrea Gromo oferă, între altele, un sumar tablou al Clujului, pe care-l vizitase probabil în 1564. Clujul e înfățișat ca „un oraș comercial mare și bogat, bine clădit, cu puternice și străvechi ziduri și numeroase turnuri". „În afara centurii murale a acestui oraș — continuă Gromo — se găsesc trei suburbii: una la sud cu o întindere de peste o milă; a doua spre nord-vest, întinsă pe două mile bune, a treia spre răsărit, destul de întinsă, dar mai mică ca celelalte două. Aceste trei suburbii au în cea mai mare parte case de lemn și una e locuită de sași, a doua de unguri și a treia de romîni. Întregul oraș este clădit din piatră, cu cele mai frumoase case și străzi". Gromo confirmă importanța orașului Cluj în ansamblul principatului prin cuvintele: „știu bine că acesta este totodată *cheia*

---

[1] J. Szabó, *Pusztuló magyarság* [Ungurimea pustiită], în *Magyar müvelödés történet*, III, p. 85—86.

[2] A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Romînești*, I, București, 1929, doc. nr. 202 și 203.

[3] Idem *Izabella királyné 1519—1559* [Regina Isabella, 1519—1559], Budapesta, 1901, p. 421—423.

[4] Idem, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Romînești*, I, p. 252 (19 dec. 1564).

www.dacoromanica.ro

întregii ţări" (sublinierea noastră — *S.G.*). Singurul oraş care întrecea Clujul pe la 1564 era Braşovul, „cel mai înfloritor dintre toate oraşele" Transilvaniei [1].

Breslele din oraş cunosc un puternic avînt în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Clujul este cel mai însemnat centru de producţie meşteşugărească din Transilvania, alături de Sibiu şi Braşov, şi le întrece chiar uneori. El este centrul economic comercial care atrage în orbita sa o regiune vastă din Transilvania, cu o rază de zeci şi sute de kilometri. Clujul are şcoli, spital, orfelinat, baie, case de bresle, consistoriu, casă de comerţ unde se expun mărfurile aduse şi unde erau uneori găzduiţi străinii; prin actul de fundaţie, datat la Vilna în 12 mai 1581, Ştefan Báthory încredinţează iezuiţilor înfiinţarea la Cluj a unei *universităţi transilvane*, cu trei facultăţi (teologie, filozofie şi drept), dispunînd ca cei care vor termina studiile în aceste facultăţi să poată ajunge bacalaureaţi, magiştri sau doctori şi aceste grade să le aducă tot atîtea drepturi, distincţii şi onoruri ca şi cînd le-ar fi cîştigat în academii italiene, franceze, spaniole sau germane [2].

În 1593, cu prilejul repartizării contribuţiei faţă de principe, suma de 10 000 florini este împărţită între Sibiu, Braşov, Bistriţa, Sighişoara, Mediaş şi Sebeş, în aşa fel ca Braşovul să plătească cel mult 2 000 florini şi celelalte cinci oraşe restul de 8 000 florini, în timp ce Clujul singur este impus cu suma de 2 000 florini [3]. Clujul a atins şi a întrecut chiar în prosperitate aproape toate celelalte oraşe din Transilvania. Din această perioadă datează porecla sa de „comoară" [4]. Flamandul Egidiu van der Rye pictează în anul 1617 oraşele Cluj şi Košice, care au atît de multe trăsături comune în dezvoltarea lor [5]. Gheorghe Houfnagel în comentariul său de pe aceste tablouri notează următoarele: *„Cassovia superioris Hungariae civitas primaria"* şi *„Clavdiopolis, Coloswar vulgo Clavsenburg Transilvaniae civitas primaria"*. „Primul oraş al Transilvaniei" e epitetul ce se dă Clujului în această epocă.

Clujenii sînt mîndri de oraşul lor. În condiţiile lumii feudale, în care fiecare oraş constituia o unitate aproape distinctă, cu viaţa şi interesele ei proprii, autonome, nu trebuie să ne mire că întîlnim în *Protocoalele oraşului* note de felul acesta: „Republica este numele oraşului întreg, pentru care noi sîntem datori să murim şi să-i oferim

---

[1] *„Uebersicht des gantzen im Besitz des Königs Johann von Siebenbürgen befindlichen Reiches... von Johann Andreas Gromo..."* (trad. germ.), în *Arch. des Ver.*, N. F., II, Braşov, 1855, p. 22, 25—26 şi 30—31, şi A. Decei, *Giovanandrea Gromo, Compendio di tutto il regno posseduto dal re Giovanni Transilvano ed di tutte le cose notabili d'esso regno*, în *Apulum. Buletinul Muzeului reg. Alba-Iulia*, II, 1946, p. 177: *„Citta grande, ricca et mercantile..."*.

[2] I. Lupaş, *Un principe transilvănean rege al Poloniei*, în *Studii, conferinţe şi comunicări istorice*, II, p. 168—169.

[3] M.C.R.T., III, p. 422—423.

[4] *„Civitas quasi proverbio gasophilaceum hungarice kintses Kolosvár"*, în *Descriptio civitatis Claudiopolis...*, 1734, F. 5, V, 22, f. 71, B.B.

[5] Cf. F. v. Kranes, *Das Gerichtsprotokoll der kön. Freistadt Kassau in Ober-Ungarn aus den Jahren 1556—1608*, în *Mittheilungen des Inst. f. Oesterr. Geschichtsforschung*, XII, Innsbruck, 1891 p. 619—620.

www.dacoromanica.ro

Fig. 2. — Clujul la începutul sec. al XVII-lea.

totul, să-i dăm şi să-i consacrăm tot ce e al nostru" [1], sau „orăşean este acela, care îşi iubeşte patria şi doreşte ca toate bunurile să fie tefere şi nevătămate" [2]. Asemenea aserţiuni în care oraşul este identificat cu patria apar uneori şi în inscripţiile din aceeaşi vreme [3].

Avîntul oraşului este însoţit de o însemnată sporire a populaţiei. Pe baza registrelor de impozite păstrate în arhivă poate fi urmărită într-o oarecare măsură şi evoluţia urbanistică a oraşului, se poate calcula cu aproximaţie şi numărul de locuitori.

Din analiza registrelor de impozite din anii 1590 şi 1593 [4] rezultă în primul rînd existenţa unei categorii de străzi vechi, din secolul trecut, cu nume consacrate ca: *Longa, Media, Platea regis, Luporum* şi altele. Acestea consituiau primele artere principale ale oraşului. În al doilea rînd, au apărut străzi noi înregistrate ca *„Nova platea"*, *„Neugass"* sau *„Vy vcza"*. În al treilea rînd există o serie de străzi sau uliţe fără nume, denumite pur şi simplu *vicus* sau indicate după anumite edificii situate în apropierea lor, de pildă, *„Vicus molendini Alprett"*, *„Vicus ad molendinum parochiale"*, *„Vicus prope*

---

[1] *P.O.C.*, 1585—1605, p. 368.

[2] *„Civis est is, qui patriam suam deligit ac omnes bonos saluos incolumesque desideret"*, *P.O.C.*, 1585—1605, p. 372.

[3] *„se patriam et bonis legibus et bonis edificiis ornare voluisse"* se spune într-o inscripţie lăsată de judele Antoniu Ferenczi (*Descriptio civitatis Claudiopolis*, p. 54).

[4] *S.O.C.*, 1591—1593 şi 1598—1590, 4 şi 6, publ. de noi în *Oraşul Cluj ...*, *Studii*, IV (1953), p. 139—140.

www.dacoromanica.ro

turrim carceris" etc. Din această cauză registrele de impozite, întocmite pe străzi, se deosebesc deseori între ele. Numărul de străzi şi uliţe a crescut mult faţă de cel din secolul precedent.

În ceea ce priveşte numărul de locuitori înregistraţi, el variază mult după străzi şi uliţe. În total, registrul de impozite din 1593 cuprinde un număr de 1 640 persoane înscrise, dintre care „extra moenia" sînt înregistrate 317 nume de persoane care au achitat impozit. Or, numărul de 1 640 persoane înscrise în registru, şi care include capii de familie, echivalează aproape cu 7 000 locuitori, dintre care aproximativ 1 400 se află în afara zidurilor.

Această cifră nu cuprinde însă toate categoriile sociale care locuiau la Cluj. De pildă, în anul 1596 găsim, în cinci cvartale, 63 libertini (*Rapularum* — 10, *Vetus castrum* — 9, *Longa* — 16, *Media* — 9 şi *Luporum* — 19) [1]. La un moment dat întîlnim la sfîrşitul aceluiaşi secol un număr destul de mare de jeleri, şi anume repartizaţi pe străzi : *Rapularum* — 26, *Vetus castrum* — 63, *Longa* — 27, *Revertendo* — 4, *Intra* — 12, *Media* — 4, *Zent Egyhaz wcza* — 5, *Revertendo* — 2, *Extra* — 11, *Kiraly wcza* — 14, *Luporum* — 15, *Foeni exterior* — 6, *Intra* —3, *Lutifigulorum* — 7, adică în total 199 jeleri [2]. În afară de aceştia există şi categoria de „inquilini domestici" aşezaţi pe : *Rapularum, Extra moenia, Vetus castrum, Extra moenia, Longa, Media, Extra, Intra, Luporum, Extra, Intra, Foena exterior* şi *Intra,* care achită în 1596 un impozit de 172 florini.

Prin urmare, libertinii şi inquilinii din Cluj sînt şi ei, cu familiile lor, în număr de peste 1 000, dintre care o mare parte în afara zidurilor, în suburbii. Făcînd abstracţie de cei neînscrişi în registrele de impozite, şi totalizînd datele de mai sus, rezultă cifra de 8 000—8 500 locuitori pentru sfîrşitul secolului al XVI-lea. Aceasta înseamnă că populaţia oraşului Cluj a întrecut în număr populaţia celorlalte oraşe ale Transilvaniei, cu excepţia Braşovului, care avea în acea vreme peste 9 000 locuitori.

Creşterea populaţiei se reflectă şi în lista celor noi veniţi să se stabilească în oraş, întocmită la 13 ianuarie 1595 [3]. Ea cuprinde 549 nume de persoane de sex masculin, probabil capii de familie, dintre care 270 sînt aşezaţi „în afara zidurilor", în suburbii [4]. Afluxul de populaţie în suburbii reflectă intensificarea procesului continuu al strămutării ţărănimii la oraş în secolul al XVI-lea.

Cel care doreşte să pătrundă esenţa oraşului medieval îşi închide drumul spre înţelegerea ei, dacă aşază oraşul medieval pe acelaşi plan cu oraşul de astăzi. Conglomeratul de oameni care constituia populaţia stabilă sau vremelnică a oraşului medieval reprezenta o obşte orga-

---

[1] S.O.C., 1594—1596, 6, XII, *Libertinorum in quinque quartalibus vicae.*

[2] S.O.C., X, p. 11—26.

[3] S.O.C., 6, XII, 1594—1596 : *„az tanach, az varos circalta azokat, kik jeorwewenj lakosok eoreokeseok illienkeppen..."*.

[4] *Ibidem : Rapularum* — 43, *Vetus castrum* — 47, *Extra moenia* — 72, *Longa* — 43, *Extra moenia* — 84, *Media Platea* — 71, *Extra moenia* — 52, *Luporum* — 57, *Extra moenia* — 60.

www.dacoromanica.ro

nică, cu conştiinţa apartenenţei la aceeaşi comunitate. Membrii acestui organism autonom erau legaţi între ei prin puternice sentimente de unitate şi alianţă şi prin sentimente străine faţă de tot ce se găsea dincolo de zidurile oraşului, faţă de tot ce depăşea interesele lui. Această legătură internă, conştiinţa apartenenţei la un organism comun, constituia un element necesar existenţei oraşului în mediul feudal.

Dar acest organism, care faţă de exterior lua un aspect de unitate, manifestat în raporturile cu nobilimea feudală, în politica economică proprie, în luarea de poziţie faţă de politica puterii cîrmuitoare, era zbuciumat în interior de forţe contradictorii, cu interese şi revendicări opuse.

Oraşul era locuit *intra* şi *extra muros* de o populaţie pestriţă ca ocupaţie şi ca stare — bogaţi şi săraci, orăşeni şi nobili, patricieni şi plebei, oameni liberi şi libertini sau jeleri, ţărani şi meşteşugari. De multe ori profesia se confunda cu starea: meşteşugarul breslaş aparţinea „stării" privilegiate a lucrătorilor organizaţi; lucrătorii cu ziua, jelerii, libertinii, unele calfe aparţineau plebei, „poporului sărac"; nobilii din oraş făceau parte din „starea" nobilimii feudale, în opoziţie cu ţăranul liber sau iobag, care se situa pe antipodul acestei stări. Din aceste considerente este de înţeles de ce meşteşugarii sau negustorii, purtătorii unor ocupaţii, unor profesii, se identifică după avere cu anumite stări din oraş, în opoziţie cu alte stări, de ce proprietarului de bunuri imobile i se opune agricultorul sau viticultorul din suburbie, lipsit de pămînt şi bunuri. Dacă primejdiile externe sau interesele generale ale oraşului îi făceau să se unească, contradicţiile sociale apărute pe solul inegalităţii îi dezbinau între ei şi-i opuneau pe unii altora.

Ce caracteristici avea Clujul în secolul al XVI-lea şi din ce categorii sociale era constituită populaţia lui?

Evoluţia Clujului în secolul al XVI-lea îi imprimă acestuia un puternic caracter meşteşugăresc. Zeci de bresle cu sute şi sute de membri, sute de meşteşugari neîncadraţi în sistemul breslaş constituiau forţa oraşului. Avîntul luat de meşteşuguri în secolele XV—XVI a coincis pe plan politic intern cu lupta meşteşugarilor pentru conducerea oraşului, iar pe plan social cu stratificarea meşteşugarilor după avere, cu apariţia unei puternice pături de meseriaşi bogaţi.

Din registrele unor bresle se pot vedea proporţiile atinse de unele meşteşuguri din Cluj în secolul al XVI-lea. Registrul de breaslă al argintarilor conţine, pe anii 1561—1575, 62 nume de meşteri argintari [1]. Întrucît fiecare meşter avea 1—2 calfe şi 1—2 ucenici, numărul lucrătorilor în această specialitate în cei 14 ani se ridica la aproximativ 200 argintari. O altă breaslă, a croitorilor, numără în anii 1528—1551, deci într-un interval de 24 ani, 142 meşteri croitori [2]. Numai între anii 1528 şi 1534, deci într-un interval de şase ani, se pot număra în

[1] *Reg. 1561,* f. 1—59.

[2] *Reg. 1528,* passim.

www.dacoromanica.ro

registrul croitorilor din Cluj 73 nume de meşteri croitori, ceea ce echivalează cu peste 200 lucrători, împreună cu calfele şi ucenicii. Registrul breslei căruţarilor cuprinde 40 nume de căruţari înscrişi în anii 1551—1575 [1].

Este indiscutabil că numărul meşterilor, al calfelor şi ucenicilor oscila. Mutarea meşterilor dintr-un oraş într-altul, peregrinările (*Wanderung*) calfelor şi fuga ucenicilor erau fenomene obişnuite în această perioadă. De aceea, avînd în vedere fluctuaţiile demografice şi lipsa de date cuprinzătoare, este imposibil de calculat numărul integral al meşteşugarilor din Cluj. Totuşi, şi cele arătate stau mărturie a intensificării procesului de dezvoltare a meşteşugurilor la Cluj în secolul al XVI-lea. Nu numai numărul breslelor a crescut, de la una sau două în secolul al XIV-lea, la aproximativ 30 bresle în secolul al XVI-lea, dar fiecare breaslă, cu rare excepţii, sporea incontinuu sub raport numeric, îşi îngroşa rîndurile, cu toate piedicile puse în calea pătrunderii de elemente noi. Breasla argintarilor sporeşte anual cu 1—5 membri noi [2], cea a căruţarilor cu 1—3 membri noi [3] ş.a.m.d. Marea amploare luată de producţia meşteşugărească clujeană în această perioadă apare şi mai limpede, dacă se ia în considerare faptul că în afara meşteşugurilor organizate în bresle lucrau şi meşteşugari neorganizaţi, cu ateliere proprii, „cîrpaci" lipsiţi de ateliere şi calfe salariate.

Problema diferenţierii meşteşugărimii clujene după avere şi rang este strîns legată de problema provenienţei meseriaşilor clujeni, adică de problema mediului din care erau recrutaţi. Materialul documentar lacunar nu permite o abordare multilaterală şi adîncă a problemei: pe lîngă faptul că s-au păstrat puţine date edificatoare, acestea se referă aproape în întregime la meşteşugarii organizaţi, la cei care au reuşit să se stabilească la Cluj, la proprietarii sau posesorii de ateliere sau de bunuri imobile, înscrişi de obicei în registrele oraşului. Dar ce ştim despre meşteşugarii neîncadraţi în bresle, despre „cîrpaci", calfe, ucenici? De unde proveneau şi care era statutul de existenţă al categoriilor neînregistrate de meşteşugari? Iată întrebări la care nu se pot da decît răspunsuri parţiale.

Catalogus civium novitiorum [4] — registrul de locuitori noi înscrişi începînd cu anul 1587 şi pînă la 1599 — cuprinde 164 nume de bărbaţi, capi de familie, cu domiciliul stabil şi cu bunuri la Cluj. Din cei 164 înscrişi în registru, 96 sînt meşteşugari, 10 negustori, iar 58 nu au indicată ocupaţia. După specialităţi sînt: 21 croitori, 15 argintari, 11 blă-

---

[1] *Reg. 1551*, passim.

[2] *Reg. 1561*, f. 59—83: 1575 — un membru nou, 1576 — trei, 1577 — trei, 1578 — trei, 1579 — patru, 1580 — patru, 1581 — patru, 1582 — un membru, 1583 — patru, 1585 — trei, 1586 — doi, 1587 — patru, 1588 — cinci, 1589 — trei, 1590 — patru etc.

[3] *Reg. 1551*, passim.

[4] *Catalogus civium novitiorum iuxta praeinsertum civitatis decretum in hunc librum ad id ordinatum cum nominibus, cognominibus, eorundemque ac conditionibus inscriptorum*, în *L.C.*, III, p. 67 şi urm.

www.dacoromanica.ro

nari, zece tăbăcari, opt pielari, şapte cizmari, şase curelari, cinci lăcătuşi, cinci funari, trei zidari şi cioplitori în piatră, doi măcelari, un căruţar, un împletitor de coşuri, un ţesător.

În rîndul celor 164 nume se află un număr însemnat — 24 — de patricieni, adică de vechi locuitori ai Clujului, proprietari de bunuri imobile, din familii dintre care unele deţineau funcţii de conducere în oraş. După ocupaţie sînt: opt meşteşugari, patru negustori şi 12 persoane fără specificarea ocupaţiei. Patricienii sînt scutiţi de taxa de înscriere în registrul oraşului. Aşa este cazul cu croitorul Gheorghe Rewch, fiu de croitor din Cluj [1], sau cu Antoniu Weiss, al cărui tată Toma a fost ani de zile centumvir [2].

Dintr-un număr de 92 meşteşugari înscrişi în registru, care au indicaţia locului de origine, 14 sînt originari dinafara graniţelor Transilvaniei: din Ungaria (Békés, Nagy-Harsány, Debreţin, Gyula, Buda, Somogy), din Cehoslovacia de astăzi (Trnava), din Iugoslavia (Gara), Germania (Regensburg) şi Belgia (Messina). Majoritatea meşteşugarilor înscrişi în registrul oraşului, adică 78 din 92, este formată din elemente autohtone. Întocmind un tabel sinoptic al ramurilor de producţie şi al locului de provenienţă al celor 92 meşteşugari înregistraţi în *Catalogus civium novitiorum*, se poate constata că o serie de meşteşugari, legaţi în mare măsură de viaţa păturilor avute, proveneau din mediul urban. Astfel, din cei 14 argintari, opt provin din mediul urban (Oradea, Cluj, Dej, Baia Mare); din 18 croitori, 11 provin din oraşe (Cluj, Dej, Braşov, Reghin, Sibiu), iar restul din mediu rural, din sate sau de pe moşii feudale: Iuda, Chirpăr, Biertan, Moşna, Aghireş. Din 11 pielari, opt provin din oraşe (Braşov, Cluj, Reghin, Dej, Mediaş, Sighişoara) şi trei din sate şi de pe moşii iobăgeşti (Alma, Rich'şdorf, Batoş ?); bărbierii provin aproape cu toţii din mediul urban (Şcheii Braşovului, Dej, Timişoara, Baia Mare, Huedin); cizmarii provin exclusiv din mediul rural, din sate libere şi iobăgeşti (Iernut, Alţina, Jidvei, Tîrpiu, Criţ) etc. Din cei 78 meşteşugari veniţi din diferitele colţuri ale Transilvaniei pentru a se stabili la Cluj, 37 provin din mediu rural, îndeosebi din sate iobăgeşti (Noul Săsesc, Iernut, Huedin, Aghireş, Alma, Berchieşu, Luna de Sus, Chirpăr, Mureşenii de Cîmpie, Stana ş.a.).

În registrul breslei căruţarilor sînt înregistraţi meşteri decedaţi de la data constituirii breslei, adică din anul 1515. Majoritatea sînt clujeni, alţii provin din Sighişoara, Bistriţa, Tîrpiu, Albeşti, Amnaş, Dipşa, Iuda. Din acelaşi registru rezultă că în anii 1590—1600 au fost angajaţi 31 ucenici [3]. Toţi ucenicii provin din Transilvania, din satele Biertan, Aţel, Richişdorf, Feisa (?), Măgărei, Noul Săsesc, Proştea, Lechinţa, Buneşti, precum şi din Cluj cîte un ucenic, din Albeşti, Tonciu,

---

[1] *„iuramento prestito, insertus est, nulla (ut iuris est) solutione senatui data, propterea quod patricius est"* (*L. C.*, III, p. 75, 1590).

[2] *„per complures annos honore centumvirali ed edilitatis munere functus* (*op. cit.*, p. 86, 1598).

[3] *Reg. 1551*, p. 50—87.

www.dacoromanica.ro

Dipşa, Rodbav şi Cincul Mare cîte doi ucenici, din Geacăş trei ucenici şi din Prejmer patru ucenici. Numărul mai mare de ucenici originari din sate săseşti se datoreşte faptului că ei puteau pleca mai uşor la oraş pentru a învăţa o meserie, întrucît aceste sate erau aproape toate sate libere. Ca şi în breasla căruţarilor, ucenicii care îşi făceau ucenicia la meşteri din alte bresle proveneau şi ei d'n Transilvania, în mare parte din mediul rural, din sate libere şi iobăgeşti.

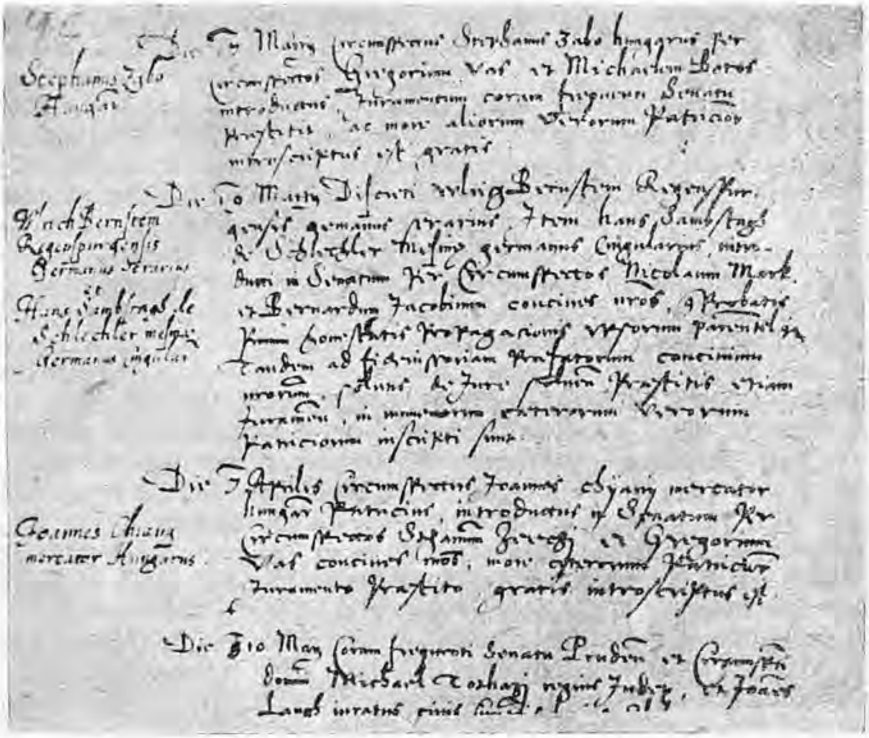

Fig. 3. — Fragment din *Liber civitatis*.

Afluxul meşterilor în oraş şi încadrarea lor în sistemul breslaş erau determinate într-o bună măsură şi de importanţa locului pe care-l ocupa breasla respectivă în economia urbană şi depindeau de posibilităţile de lucru pe care le ofereau anumite ramuri de producţie. În acest sens se poate constata că, o dată cu intensificarea exploatării feudale în secolul al XVI-lea, o dată cu creşterea pretenţiilor, a rafinamentului şi a gustului nobilimii feudale din Transilvan'a, cît şi a păturilor înstărite din oraş, anumiţi meşteşugari — argintarii, blănarii, croitorii ş.a. —, a căror producţie satisfăcea în primul rînd cerinţele nobilimii şi ale păturilor urbane avute, au găsit la Cluj un teren favorabil pentru activitatea lor. În aceste bresle au intrat meşteri din Transilvania şi dinafara hotarelor ei. O altă serie de meşteşuguri — breasla ţesătorilor, a lăcătuşilor, a căruţarilor, funarilor etc. — îşi

www.dacoromanica.ro

recrutau cadrele din regiune, din sate libere şi iobăgeşti. Procesul de transformare în producători urbani a meşteşugarilor rurali, în primul rînd a celor liberi, dar şi a celor iobagi, veniţi la Cluj pentru a se stabili în oraş sau suburbii, ilustrează încă o dată faptul că oraşele breslaşe au servit ca refugiu ţăranilor. Venind la oraş, ţăranii liberi sau iobagi găseau o comunitate organizată, fiind siliţi să se supună poziţiei ce le era indicată de interesele concurenţilor urbani organizaţi, de posibilităţile de plasare. Numai puţini puteau însă intra în bresle, numai puţini se puteau bucura de toate drepturile pe care le conferea cetăţenia. Breslele şi magistratul urban nu puneau piedici de netrecut aşezării elementului rural în oraş, şi mai ales în suburbii, dar îngrădeau pătrunderea lui în organizaţiile privilegiate. Numai cei care aveau averi, care-şi puteau deschide un atelier, care puteau satisface condiţiile materiale de intrare în breaslă, erau în stare să pătrundă în aceste organizaţii privilegiate. Cînd, în anul 1595, argintarul Ştefan Somogy se înscrie în registrul oraşului, se aminteşte că „cinstea naşterii sale" a fost verificată de breasla argintarilor şi apoi de magistrat [1]. Tăbăcarul Gheorghe Schmidt, provenit din satul Cincu, a fost de asemenea verificat de breasla tăbăcarilor şi de magistrat [2]; argintarul Pavel Ombosi din Mureşenii de Cîmpie a trebuit să se prezinte, înainte de a se înscrie în registrul oraşului, la breasla argintarilor [3], iar bărbierul Emeric Zeoleossy la breasla bărbierilor [4], pentru aprobarea înscrierii în registru. Altora, de pildă lui Laurenţiu Werber din Noul Săsesc, li se permite să-şi exercite meşteşugul în afara breslei [5].

Numărul celor care deveneau „cetăţeni" ai oraşului şi meşteri breslaşi era redus în raport cu cei care se transformau în lucrători angajaţi cu ziua, în calfe perpetue, cîrpaci, fără a ajunge vreodată să posede un atelier propriu. O dată cu dezvoltarea meşteşugurilor la Cluj, cu sporirea numărului de meşteşugari, cu organizarea lor în bresle şi cu creşterea continuă a importanţei lor, se schiţează tot mai mult şi mai pronunţat lupta breslelor pentru conducerea în oraş.

Lupta meşteşugarilor a dobîndit însemnate rezultate încă în secolul al XV-lea, cînd în urma compromisului dintre păturile înstărite de provenienţă mai recentă şi cele mai vechi, ca aşezare, în oraş, meşteşugarii din bresle au reuşit să pătrundă în anul 1488, în număr mai mare, în organele de conducere ale Clujului. O dată însă cu accentuarea diferenţierii sociale în sînul breslei, patronii de ateliere, mai înstăriţi, deseori proprietari de bunuri imobile (casă, vie, pămînt), ocupă poziţii dominante în conducerea oraşului, în pofida meşteşugarilor lipsiţi de mijloace, a calfelor, a jelerilor meşteşugari, excluşi de la conducere. Compromisul din sînul categoriei sociale constituită

---

[1] *Catalogus civium novitiorum*, p. 82: *„verificans in ceha aurifabrorum atque adeo coram toto senatu nativitatis sue... integritate"*.

[2] *Ibidem*, p. 83.

[3] *Ibidem*, p. 84.

[4] *Ibidem*.

[5] *„suam artem in hac civitate exercendi (salvis tamen privelegiis ceharum)"* (*ibidem*, p. 67).

www.dacoromanica.ro

din meşteşugari avuţi a contribuit la învingerea diferendelor dintre patricienii vechi şi cei noi, dar nu a reuşit să elimine contradicţiile dintre patricieni pe de o parte şi plebe, pe de alta. Trecerea breslelor la conducerea oraşului însemna un pas înainte în comparaţie cu conducerea din alte oraşe transilvănene (Sibiu, Braşov), o lărgire a sferei celor care participau la conducerea treburilor obşteşti.

Din rîndurile meşteşugarilor înstăriţi provine un mare număr de juzi regali, juzi primari şi juraţi. Din analiza ocupaţiei juraţilor rezultă că mai mult de jumătate sînt meşteşugari şi, sau ei sau rudele lor, joacă un rol important în bresle. Dintre juzii sau juraţii meşteşugari pot fi amintiţi : argintarul Ştefan Ewthwews, jude în 1548 şi jude suprem al ţării în 1550 ; croitorul Ambrosie Zabo (1551) ; cizmarul Petru Zygethy (1557) ; argintarul Antoniu Wyczey, jude în 1568 ; argintarul Laurenţiu Filstich, jude regal la 1570, jude primar în 1575 şi 1577 ; argintarul Ştefan Fodor, jude în 1564 şi consul la 1566 ; argintarii, cizmarii, blănarii, croitorii Toma Buday, Mihail Tothazi, Gaspar Kappa, Ladislau Braiber, Grigore Boncziday, Mihail Katonay, Laurenţiu Hoz, Velten Kirschner, Ioan Man şi alţii. Cînd oraşul Cluj trimite în anul 1558 o delegaţie la Alba Iulia, la principe, din cele 15 persoane, inclusiv notarul, majoritatea sînt meşteşugari [1].

Din confruntarea listei centumvirilor din anul 1557 cu diferite statute, registre de breaslă şi alte acte din breslele croitorilor, argintarilor şi cizmarilor rezultă că numai din aceste trei ramuri de producţie au fost alese 20 persoane pentru centumvirat, şi anume : croitorii Iacob Lang, Ladislau Zabo, Gaspar Kappa, Martin Beck, Ioan Byrke, Iacob Sekeres, Grigore Kakas, Mihail Wagner ; argintarii Ioan Kerezthzegy, Ioan Ewthwews Buday, Petru Dabo, Gaspar Ewthwews, Ştefan Fodor, Ioan Wyczey, Adrian Goldschmydt (Ewthwews), Ioan Bornemizza ; cizmarii Ladislau Braiber, Gaspar Kovacs, Petru Zyghethy, Thomych Werner [2]. Desigur că aceste cifre nu sînt complete, deoarece mai puteau fi şi alţi argintari, croitori şi cizmari în lista centumvirilor, care nu au putut fi identificaţi din lipsă de material comparativ, dar chiar numai această cifră de 20 meşteşugari, care reprezentau în anul 1557 în centumvirat *trei bresle*, stă mărturie a drumului parcurs de meşteşugarii clujeni în cucerirea poziţiilor dominante în conducerea oraşului. Rolul breslelor clujene în conducerea Clujului nu era acelaşi : în frunte se aflau argintarii, urmaţi de croitori, tunzători de postav, blănari — meşteşugari care lucrau pentru o clientelă aleasă şi puteau realiza prin exercitarea profesiei lor venituri mai mari —, apoi cizmari, tăbăcari, pielari şi alţii.

---

[1] *D.D.C.V.*, p. 46 : Ioan Ewthwews, Francisc Wythez, Ioan Buday aurifaber, Petru Ewthwews şi Ştefan Nyrew — menţionaţi ca „unguri" ; Dominic Segeswary, Coloman Ewrdeway, Ioan Offenberger, Ştefan Zewch, Benedict Nagh — menţionaţi ca „saşi", iar din partea magistratului : Ioan Wychey, Matia Hwzar — menţionaţi ca „unguri" şi Ieronim Eppel şi Emeric Zewch — menţionaţi ca „saşi".

[2] Cf. lucrarea noastră, *Oraşul Cluj, important centru meşteşugăresc în sec. al XVI-lea*, în *Studii şi referate privind istoria Romîniei*, partea I, 1954, p. 750—751.

www.dacoromanica.ro

În comparaţie cu greutatea specifică a meşteşugarilor în conducerea treburilor oraşului, rolul negustorilor este mai redus. Negustorii

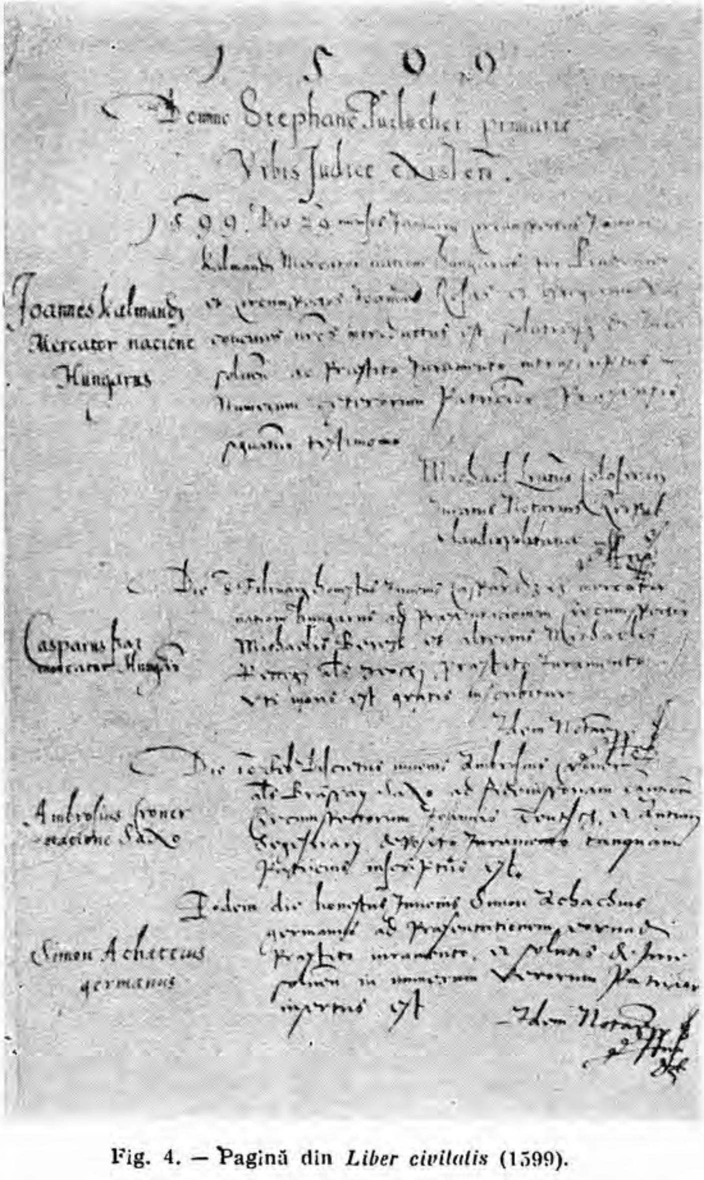
1599

Domino Stephano Puelacher primario

Vrbis Judice existente.

Fig. 4. — Pagină din *Liber civitatis* (1599).

erau mai puţini la număr şi, deşi puternici prin capitalurile lor, influenţa lor se exercita mai mult indirect, decît prin participare personală *masivă* la conducerea oraşului.

www.dacoromanica.ro

Se știe că orașul favoriza așezarea negustorilor la Cluj, cu condiția ca ei să-și procure bunuri imobile în oraș. Acesta era un mijloc de a lega interesele negustorilor de interesele orașului și în același timp de a spori numărul celor ce aveau de suportat poverile de ordin material ale orașului. Pentru a împiedica transferul de capital în alte orașe, magistratul interzicea practicarea oricărui fel de comerț în tovărășie cu negustori străini [1].

Numărul negustorilor de profesie nu era mare. În *Catalogus civium novitiorum* sînt înscriși, pe perioada 1587—1599, 96 meșteșugari și 10 negustori, dintre care patru patricieni: Ioan Zep (patrician), Ioan Kalamandy, Gaspar Szaz, Ioan Poch (patrician), Ștefan Kalmanchehy, Ioan Ciany (patrician), Matei Sis (patrician), Ioan Teompe, Nicolae Chiazar și negustorul originar din Tirol Gaspar Maschwander [2]. Dintre negustorii mai cunoscuți și mai înstăriți pot fi amintiți: Gheorghe Zabo, Emeric și Gheorghe Kis, Ioan Elek, Martin Luther, Simion și Matia Deak, unii membri din familiile Razman, Barath (Munich), Ștefan Herczegh, Grigore Brassay, Emeric Bogner zis Gelien, Andrei Beuchel, Petru Eppel și alții. Unii dintre ei: Ioan Kalaman, Petru Eppel, Emeric Bogner ș.a. făceau parte din magistrat (*consulatus, directores*), erau proprietari de case bogate ce întreceau în valoare prețul mediu a 8—10 case mijlocii [3].

Preoțimea catolică și cea reformată participă și ea la conducerea orașului și nu rareori parohul, cîte unul din cei patru predicatori sau din cei doi dascăli, recrutați din rîndurile patriciatului, dețin funcții însemnate. Dintre acești patricieni amintim pe Andrian Wolphard, Gașpar Heltai, tipograf și proprietar al morii de hîrtie, David Francisc, unit prin legături matrimoniale cu bogata și influenta familie Barath (Munich) ș.a.

În sfîrșit, din rîndurile orășenilor de vază fac parte unii dieci (*litterari*), medicii (în 1594, de pildă, Blasiu Rosas — *chyrurgus* [4]), farmaciștii (de pildă în 1554 e amintit *„Wolffgangus pharmacopulos Kolosvariensis"* [5], iar în 1599 Ioan Balck *apoticarius,* originar din Belgia [6]). De altfel, la Cluj s-a născut unul dintre cei mai renumiți medici din secolul al XVI-lea, excelentul epidemiolog Toma Iordanus [7]. De asemenea, un rol însemnat, mai ales în mișcarea religioasă din cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea, este jucat de studenții clujeni. Zece studenți (Gaspar Petzsche, Francisc diacul, Francisc *Clausenburgensis,* Ștefan *Clausenburgensis,* Gheorghe și Andrei Mod, Valentin

---

[1] *L.C.*, III, p. 65—66 (1587).

[2] *Ibidem*, p. 89—98.

[3] Cf. doc. din 18 febr. 1536, nr. 425, A. Conv. A. I.; *P.O.C.*, 1561, p. 46—47 ș.a., în care e vorba de case în valoare de 140 florini, 300 florini etc.; cf. *P.O.C.*, 1589, p. 227, 245 și altele, în care e vorba despre asemenea case situate în centrul orașului, în valoare de 1 500—2 500 florini.

[4] *L.C.*, p. 81.

[5] Cf. doc. din 31 oct. 1554, nr. 467, A. Conv. C. M.

[6] *L.C.*, p. 92.

[7] V. Bologa și S. Izsák, *Medicina în Ardeal în timpul orînduirii feudale,* în *Contribuții la istoria medicinei în R.P.R.,* București, 1955, p. 132—134.

www.dacoromanica.ro

Crispus, Toma Iordan, Toma Clein și Ștefan Wolphard) studiază în anii 1539—1560 la universitatea din Wittenberg [1]. Unul dintre primii studenți din Transilvania la universitatea din Iena a fost clujeanul *Stephanus Transylvanus Clausenburgensis* [2]. Începînd cu mijlocul secolului al XV-lea și pînă pe la mijlocul secolului al XVI-lea sînt trecute în matricolele universității din Cracovia multe nume de studenți din Cluj ca: Leonard de *Koloswar*, Matia *Colosuariensis*, Pavel de *Koloswar*, Gheorghe *Coloswariensis* etc. [3]. Nu mai puțin de 64 studenți din Cluj urmaseră între anii 1387 și 1456 cursurile universității din Viena [4]; după datele lui Jakab Elek, în secolul al XVI-lea cursurile universitare din acest oraș au fost frecventate de opt studenți clujeni. Mulți studenți din Cluj frecventează cursurile la universitatea din Roma [5].

Uneori se pot întîlni studenți care, urmînd faimoasele tradiții ale studenților din evul mediu, colindă universitățile din diferite țări. S-a păstrat o scrisoare din 1 ianuarie 1553 a notarului adjunct Iacob Nyrew către fratele său plecat pentru studii la Cracovia, la Paris, la Viena și din nou la Cracovia [6].

Care era situația populației sărace din orașul Cluj, a celor care nu aveau proprietăți imobile, care nu erau negustori, nu făceau parte din bresle? Cum se înfățișează această categorie socială, numeroasă și în mare parte lipsită de drepturi, cunoscută sub denumirea de plebe, atît de mobilă, de activă în perioada mișcărilor țărănești și a reformei religioase de la mijlocul secolului al XVI-lea?

Despre plebe avem date relativ puține. Ea constituia un grup social cu o componență pestriță. Originară în cea mai mare parte din mediul rural, plebea era, în bună măsură, constituită din foști țărani veniți individual în oraș și statorniciți în suburbii. În oraș ei se aflau în fața

---

[1] K. Fabritius, *Die siebenbürgische Studierenden auf der Universität Wittenberg im Reformationsalter*, în *Arch. des Ver.*, N. F., II, Brașov, 1855, p. 55, 134—147.

[2] Gy. Makos, *Magyarországi tanulók a Jenai egyetemen* [Studenți din Ungaria la universitatea din Jena], Budapesta, 1890, p. 1.

[3] K. Schrauf, *Magyarországi tanulók külföldön* [Studenți din Ungaria în străinătate], III, *A Krakói magyar tanulók-háza lakóinak jegyzéke* [Catalogul elevilor unguri care au locuit în căminul din Cracovia], Budapesta, 1893, index, s.v.; *Arch. des Ver.*, N.F., VI, 3, Brașov, 1865.

[4] K. Schrauf, *Magyarországi tanulók a Bécsi egyetemen* [Studenți din Ungaria la universitatea din Viena], Budapesta, 1892, pasim.

[5] Jakab, *Okl.*, II, p. 725—727.

[6] Cf. doc. nr. 463, A. Conv. C. M., Scrisoarea aparține lui *„Iacobus Nyrew notarii viceregens notariatus civitatis Colosuariensis"*. Pe verso e notat *„paria litterarum ad fratrem datarum, in die circumcisionis domini, anni eiusdem 1553"*. În scrisoare se spune între altele: *„...Cracouia iter habiturus Parisium, ne iota quidam aut apicem ad nos scripsisti (ubi tuam ingratitudinem, que suma viciorum esse perhibetur et merito provididisti) postquam enim parentem de te, inde ab initio solitam, auro argintoque emmexisti, subito te papirus et calamus atramentumque deficere cepit ... que tua peruersitas, ut accepimus, divino indicio adhuc in itinere Parisiensi merito vecionem pertulit ... non enim id studuisti quo honeste, quo pie, sed quo ritu et miserrima stoicorum imbutus labe... Rediens Parisio (ut accepimus) mense Augusti Viennam, urbem Austrie appulisti ... discessisti inde penultima Augusti, nescimus qua spe, Cracouiam..."*. Scrisoarea mai cuprinde și mențiunea: *„...Franciscus Davidis, amicus tuus a morte Gregorii Vyzaknay, munere scholastico fungitur..."*.

www.dacoromanica.ro

unei comune organizate și erau obligați să se supună situației îngăduite de interesele concurenților lor urbani organizați; în același timp, trebuiau să accepte condițiile de muncă care li se impuneau. Ei nu puteau obține „cetățenia" din cauza politicii înguste dusă de magistrat față de toți noii veniți lipsiți de avere; chiar dacă practicau un meșteșug, chiar dacă munca lor era rezultatul unei pregătiri profesionale, ei nu puteau intra în bresle și erau siliți să devină „cîrpaci", *„mercenari"-„Taglohner"*, lucrători cu ziua la meșterii cu ateliere. Din plebe făceau parte și unele calfe, care nu au reușit să devină meșteri și să-și deschidă un atelier; libertinii — slugi la porțile orașului (*kapubazolga*), pristavi (*porozlo*), paznici, portari (*kulchtarto, kidkapuba tizedes* ș.a.) [1], darabanți, romîni și unguri [2]; argați, grăjdari, slujnice, doici, pe care magistratul îi impune la un impozit de 5 dinari de fiecare florin cîștigat [3]; cerșetori, sau indivizi care foloseau la cerșit ologi, pentru a le lua o parte din cîștig [4]; prostituate [5]; țigani care îndeplineau funcția de gîde, care se îngrijeau de curățenia orașului; „cei mulți", liberi și iobagi, care stăteau temporar la Cluj (*sok jeoweo meneo vagion*) [6]; flăcăi și fete care veneau la oraș să „caute trai ușor în oraș prin jocuri de cărți, cîrciumi, iar fetele numai muncind cu ziua" [7], și alții. Ei constituiau o categorie socială împovărată, nemulțumită, dar, neajungînd niciodată să se organizeze, ei nu prezentau un pericol pentru existența păturilor avute din oraș. Disprețuită în timp de pace, plebea era chemată sub arme numai cînd orașul se afla în pericol [8].

Grosul plebei din Cluj era constituit în secolul al XVI-lea din jeleri (*inquilini*), meșteșugari și lucrători agricoli, angajați la lucru în gospodăriile orășenilor avuți, în gospodăriile breslelor, la vie, la culesul și transportul strugurilor, la transportul lemnelor, cărămizilor etc. Întrucît statutele de breaslă puneau piedici pătrunderii în breaslă a celor lipsiți de mijloace, mulți jeleri lucrau ca meșteșugari cu ziua la cine găseau de lucru.

Clujul a fost unul din primele orașe din Transilvania în care s-au organizat procese pentru vrăjitorie și unul din puținele orașe în care

---

[1] *S.O.C.*, 8, II, 1598.

[2] *S.O.C.*, I, 1600, p. 147, 151, 157 et passim.

[3] *C.S.H.M.*, I, p. 234.

[4] *„manchen sind, die sich mit Betteln ernähren, und halten Krippel, und Lahmen, das sie auff gelichen Gewinn betteln"* (Kemény, *op. cit.*, p. 117—118).

[5] Cf. Statutele calfelor de blănari — 1560, art. 9 și 25, Jakab, *Okl.*, II, p. 49—53; de croitori — doc. din 8 aug. 1554, art. 13, L. Szádeczky, *Iparfejlödes és a czéhek története Magyarországon* [Evoluția meșteșugurilor și istoria breslelor în Ungaria], II, Budapesta, 1913, p. 46—53, și din 1502, art. 3; *ibidem*, p. 28—32, ș.a., în care sînt incluse pedepse pentru calfele care ar umbla cu „femei necinstite", „femei destrăbălate".

[6] *C.S.H.M.*, I, p. 235, 243, 530, 538.

[7] *P.O.C.*, 1585—1605, p. 60 (1588).

[8] Szamosközy vorbește cu ironie în cronica sa (cf. *M.H.H.*, SS, XXI, vol. I, Budapesta, 1876, p. 164) despre înarmarea plebei din Cluj în anul 1575: *„armatur itaque iuventus e plebe promiscua et opificio, miles antequan tyro et numerus magis quam robur"*.

www.dacoromanica.ro

ș-au păstrat procese verbale ale acestora. Procese pentru vrăjitorie au avut loc la Cluj în anii 1565, 1568, 1570, 1573, 1574, 1582—1584, 1588 și 1591 [1]. În rîndul acuzaților și al martorilor apar de obicei oameni din plebe, din păturile cele mai sărace: femei de jeleri, jeleri, slujnice, babe-șarlatance, ici-colo cîte un meșteșugar și aproape nici un orășean de vază. Vrăjitoarele erau de obicei acuzate de a fi apelat la satana pentru a dăuna sănătății unor dușmani, de a fi stricat grînele, de a fi vrăjit vitele etc. În aceste protocoale sînt menționați: slujnica lui Antoniu Bressler, Margareta slujnica (*ancilla*) lui Laurențiu Eppel, Ecaterina Molnar servitoarea lui Ștefan Barath, Ilona slujnica lui Matia Lakatos, Alma Iakob slujnica lui Luca Bengler, slujitoarea soției lui Ioan Hegedüs, Clara Botzi, fostă slujnică, acuzată de vrăjitorie ș.a.; Emeric Nagy, slujitor al orașului, pristavi, doice, cîrciumari, babe care vindecau vitele; femei bătrîne ca Barbara Kassai, învinuită de a fi umblat cu „cărți vrăjite" prin care putea fi chemat în ajutor diavolul; în sfîrșit, mulți „oameni săraci" [2]. Printre acuzați apar deseori și soții de jeleri și jeleri ca: Elisabeta, soția lui Gheorghe Kocsis, care locuiește ca jeleră în suburbie pe str. Mănăștur, unde are o grădină [3]; Ana, soția lui Gheorghe Kerekes, lipsiți de avere, care locuiesc în casa soției lui Lakatos [4]; alți „jeleri săraci" care locuiesc în case sărăcăcioase — bordeie [5]; soția lui Grigore Sappanos, „copil de om sărac" [6], și alții.

Cea mai mare parte dintre jelerii unguri și romîni locuiau în suburbiile orașului. Totuși, o bună parte dintre jeleri erau așezați și *intra muros*, ca meșteșugari, și își practicau profesia ca lucrători sezonieri sau lucrători cu ziua. Pe *Rapularum* se pot întîlni jeleri căruțari, croitori, butnari, funari; din cei patru jeleri care locuiesc pe *Media*, trei sînt meșteșugari și anume un blănar, un curelar și un turnător de cositor; pe *Vetus Castrum* pot fi găsiți jeleri săpunari, cizmari, trăistari, țesători, tăbăcari, bărbieri, zugravi, butnari și chiar un „legător de cărți" (*compactor*) [7]. În registrul de impozite din anul 1598 pot fi întîlniți jeleri funari, trăistari, argintari (*eotwes*) curelari, cizmari, bărbieri, croitori, tăbăcari, pantofari, tîmplari, dulgheri, butnari, turnători de cositor etc. [8]. În același registru e amintit și un jeler croitor, din Moldova [9].

Aliații firești ai plebei clujene erau țăranii iobagi refugiați la Cluj, deseori revendicați de stăpînii lor feudali. În legătură cu înăsprirea măsurilor de readucere a țăranilor iobagi, fugari în orașe, votate la

---

[1] A. Komáromy, *Magyarországi boszorkányperek oklevéltára* [Arhiva proceselor de vrăjitorie din Ungaria], Budapesta, 1910, passim.
[2] *Ibidem*, p. 9, 10, 11, 15, 25, 26, 30 și passim.
[3] *Ibidem*, p. 56.
[4] *Ibidem*, p. 58.
[5] *Ibidem*, p. 73.
[6] *Ibidem*, p. 39.
[7] *S.O.C.*, 8, X, p. 11—26.
[8] *Ibidem*, 8, II, p. 10—27.
[9] *Ibidem*, p. 22: *„ibi moldvajzabo"*.

www.dacoromanica.ro

dietele din anii 1554, 1556[1] şi altele, şi cu aplicarea lor în practică[2], patricienii de la conducere ordonă ca decurionii şi căpitanii să-i anunţe pe juzi despre iobagii fugiţi în oraş sau în suburbii, pentru a se lua măsuri în această privinţă. O asemenea politică contribuia la ascuţirea contradicţiilor dintre conducerea înstărită a oraşului şi iobăgime, la apropierea şi contopirea intereselor plebei şi ale iobagilor fugiţi la Cluj.

Pe de altă parte însă, oraşul avea în proprietatea sa o serie de sate cu iobagi, supuşi la rentă în natură, bani şi muncă. Apropierea de oraş şi avîntul Clujului în secolul al XVI-lea au constituit un factor favorabil pentru dezvoltarea întregii regiuni — una din regiunile cele mai prospere ale ţării. Acest fapt explică rolul pe care l-a jucat oraşul Cluj în lupta antifeudală, în care orăşenii găseau un sprijin direct şi larg la ţăranii din împrejurimi.

Pentru a fi înţelese just, transformările petrecute în oraşul Cluj la mijlocul secolului al XVI-lea trebuie privite atît prin prisma dezvoltării sociale a Clujului, cît şi prin prisma evenimentelor care au avut loc în această vreme în oraş pe alt plan, reflectînd transformările de ordin social, şi anume pe plan religios.

Progresul Reformei în Transilvania, pregătit de influenţa umanismului şi a husitismului, era definitiv consolidat pe la sfîrşitul primei jumătăţi a veacului. Liniştea prevestea însă o adîncă criză şi lupte pătimaşe. Pe tărîm religios are loc mai întîi ciocnirea dintre cele două curente de reformă : luteranismul (credinţa de la Augsburg) şi calvinismul (credinţa elveţiană).

Nu se ştie cînd a apărut şi cum s-a răspîndit Reforma la Cluj, dar se pare că ea a avut adepţi şi în al doilea sfert al secolului al XVI-lea, probabil în timpul păstoriei predicatorului Adrian Wolphard. Sub urmaşul său Gaşpar Heltai, fost student la universitatea din Wittenberg, tipograf, predicator, traducător, Reforma moderată cîştigă tot mai mult teren la Cluj. Sub influenţa noii învăţături, poporul de rînd se răzbună împotriva aşezămintelor bisericii catolice, atît de strîns legată de viaţa şi practicile feudale, dărîmă mănăstirea dominicană şi alungă pe călugări (1552), distruge şi dă foc icoanelor, altarelor, la tot ce reamintea de ritualul catolic în biserica sf. Mihail (1556), alungă pe călugări din biserica lui Matia, viitoarea biserică reformată. Anul 1556 a fost anul victoriei Reformei la Cluj, care însă nu s-a oprit la faza ei moderată.

Influenţa doctrinei elveţiene se face tot mai simţită ; ea atrage o parte din populaţie, inclusiv pe Gaşpar Heltai şi Francisc David. Disputele în jurul controverselor ridicate de cele două curente continuă pînă la anul 1563, cînd prin hotărîrea dietei de la Turda a fost recunoscută libertatea cultului pentru confesiunile luterană şi calvină, iar prin cea a dietei din Aiud, dreptul liber pentru adepţii „confesiunii

[1] *M.C.R.T.*, I, p. 504, 577 ; II, p. 60—61, 63.

[2] Amintim cazul iobagului Iacob Zeoke, alias Hegedws, al nobilului Gheorghe Nyakazo de Buzas, fugit la Cluj împreună cu soţia şi cu bunurile sale. El urma să fie readus cu forţa la nobilul său de doi reprezentanţi ai nobililor, trimişi la Cluj cu învoirea lui Sigismund Báthory (cf. doc. din 9 dec. 1589, f. I, nr. 59, A.S.C.).

www.dacoromanica.ro

din Cluj" sau ai „confesiunii din Sibiu" de a-şi alege şi de a-şi exercita religia. Acest compromis a instituit coexistenţa în Transilvania a confesiunilor ortodoxă şi catolică, luterană şi calvină.

Reforma nu se opri aici. Curînd, sub influenţa lui Francisc David, fiu de curelar clujean, fruntaş al Reformei, a fost părăsită platforma calvină şi s-a trecut la înrădăcinarea unei noi credinţe, mai radicale, la unitarism sau antitrinitarism. În timpul conversiunii la calvinism, David, pînă atunci luteran, a fost atras de învăţătura propagată de italianul Gheorghe Blandrata, medicul lui Ioan Sigismund. Blandrata era partizan al doctrinelor lui Mihail Servet, care nega trinitatea, şi care a fost ars de viu la Geneva, din ordinul lui Calvin. Blandrata fugi, din cauza credinţei sale, de la Geneva, ajunse în Polonia şi în Transilvania şi izbuti să cîştige pe David pentru cauza antitrinitarismului (1563). David se consacră cu entuziasm studiului scrierilor lui Servet, începe să facă prozeliţi şi să predice noua doctrină, care se remarca prin ura adîncă împotriva catolicismului şi a papei, prin interpretarea liberă a bibliei. În anul 1568 noua doctrină este apărată într-o dispută de 10 zile la Alba Iulia şi îmbrăţişată de principele Ioan Sigismund, în 1570 de Heltai, iar în anul 1571 unitarismul este recunoscut oficial, alături de celelalte religii. Doctrina cîştigă tot mai mulţi aderenţi la Cluj şi devine tot mai radicală, tot mai extremistă în postulatele ei (desfiinţarea botezului, a adorării lui Iisus, prin proclamarea principiului liberului examen al bibliei etc., cerută de David în 1578). Temîndu-se de urmările sociale ale acestei doctrine, Ştefan Báthory, pentru a stăvili succesul mişcării unitariene, aruncă pe Francisc David în închisoare. Cu toate că o bună parte din adepţii acestei doctrine s-au declarat pentru latura moderată a unitarismului, prin acceptarea acelui *Consensus* propus de Blandrata, scînteia aruncată de David nu s-a stins şi mişcarea a prins temeinice rădăcini la Cluj.

Sprijinul cel mai activ şi cel mai credincios a fost acordat mişcării antitrinitariene din Cluj de către plebea şi ţărănimea din suburbii şi împrejurimi. Orăşenimea înstărită a pornit alături de plebe, pentru că secularizarea bunurilor mănăstireşti, confiscarea veniturilor bisericii catolice, cu bogatele ei domenii, constituia o importantă sursă de venit, iar diferendele vechi cu biserica catolică şi-au găsit un bun prilej de rezolvare. Plebea clujeană se prezintă unitară în această mişcare, în timp ce categoriile care ar fi putut lua atitudine împotriva ei, constituite din patricieni, erau dezbinate după neam şi interese [1]. Mişcarea a avut un puternic răsunet în sînul meşteşugărimii şi al patricienilor de provenienţă mai recentă în oraş, căci victoria mişcării echivala cu cucerirea poziţiilor de conducere în oraş de către aceste categorii. Vechiul patriciat şi-a apărat cu îndîrjire privilegiile, dar în cele din urmă a fost silit să accepte un compromis şi să împartă conducerea cu păturile înstărite statornicite aici mai recent.

---

[1] A. Pirnát, *Kolozsvár Dávid Ferenc évtizedeiben* [Clujul în deceniul lui Dávid Ferenc], în *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Évkönyve 1955*, Budapesta, 1956, p. 112—113.

www.dacoromanica.ro

Vechea istoriografie s-a străduit să demonstreze că aceste contradicții n-ar fi avut un conținut social, ci au fost antagonisme de ordin „național". Întreaga desfășurare a evenimentelor și în primul rînd mișcarea din anul 1568 denotă că la spatele ciocnirilor cu caracter religios se ascund profunde interese de clasă, deseori foarte complicate și greu precizabile, dintre păturile înstărite mai vechi ca așezare în oraș, și cele de proveniență mai recentă în Cluj, și dintre patriciat în întregime și plebea clujeană, deși se întîmpla cîteodată ca vremelnic păturile sărace dintr-un neam să devină aliate cu patricienii de același neam [1].

Faptul că aceste contradicții se manifestă cu tărie în deceniile 7—8 ale secolului al XVI-lea și mai ales la Cluj, nu trebuie să mire pe nimeni: configurația socială a populației Clujului, prezența unei plebe numeroase, a sute și sute de jeleri, libertini, lucrători cu ziua etc.; prezența instituțiilor bisericii catolice legate de feudalism, a căror desființare era dorită de majoritatea populației; prezența unei țărănimi iobage care se alătura, în lupta ei antifeudală, frămîntărilor din oraș; ascuțirea luptei de clasă în Transilvania în această perioadă și alți factori explică pe deplin aceste evenimente.

Lupta dată la Cluj în această vreme se reflectă în însemnările unui clujean, probabil patrician sas, redactate se pare imediat după aplanarea mișcării, care a zbuciumat adînc viața orașului [2]. Această narațiune expune într-o formă vie, personală, plină de mici amănunte, evenimentele din 1568, aspectele lor sociale și veșmîntul lor confesional și „național". Privită superficial, e istorisirea unui proces în jurul folosirii bisericii sf. Mihail, dar în adîncurile sale se ascunde o situație complicată.

Desfășurarea litigiului e următoarea: locuitorii înstăriți de proveniență mai recentă la Cluj înaintează o plîngere cancelarului Mihail Csáki [3], în care revendică biserica sf. Mihail, în aceleași condiții ca și patriciatul mai vechi; cer un paroh propriu; pretind ca porțile orașului să se afle și sub controlul lor; cer să aibă dreptul de a alege și de a destitui cincizeci de centumviri și jumătate din magistrați, fără amestecul altora [4]. În fața judecății sînt chemați conducătorii, reprezentanții patriciatului mai vechi, care răspund la plîngerea adusă [5]. Urmează un nou răspuns (*replicatio*) al conducătorilor patriciatului mai nou, ca așezare, la Cluj [6], un contrarăspuns al celeilalte categorii a patriciatului urban [7]. și în sfîrșit sentința cancelarului Mihail Csáky, confirmată de actul din 3 iunie 1568 al lui Ioan Sigismund [8].

---

[1] Pirnát. *op. cit.*, p. 107.

[2] *Erzehlung wie sich die Hungarische wieder die Sachsische Nation in Clausenburg empört, und si durch Anschläge, Rath, Praktik und Hilf Michaelis Cziaki Cantzlers, und andrer bissiger und gehässiger Ungar in Hooff umb Ihr altes Freythumb der Hauptkirchen und Pfarr gebracht hat,* publicat de J. Kemény, *Deutsche Fundgruben*, p. 88—149.

[3] *Ibidem*, p. 95—105.

[4] *Ibidem*, p. 93.

[5] *Ibidem*, p. 106—125.

[6] *Ibidem*, p. 125—135.

[7] *Ibidem*, p. 136—148.

[8] *Ibidem*, p. 71—87 și Jakab, *Okl.*, II, p. 80—88.

www.dacoromanica.ro

La prima vedere s-ar părea că cererile păturilor înstărite, mai recent stabilite în oraş, în afară de reconfirmarea dreptului dobîndit în 1458 cu privire la alegerea centumviratului şi a magistratului, nu se referă la altceva decît la împărţirea conducerii spirituale şi a bisericii. Dar o analiză mai profundă scoate la iveală dedesubturile procesului care a pus în mişcare o parte din populaţia Clujului în acel an[1].

Ceea ce se constată în primul rînd din analiza acestei naraţiuni este faptul că e vorba de puternice antagonisme şi revendicări sociale, care în aparenţă au un aspect de contradicţii „naţionale". În acea vreme criteriul „naţional" era foarte labil şi deseori se rezuma numai la limba vorbită. Vechea istoriografie exagera în special acest factor. Ea îşi întemeia tezele pe categorisirea onomasticelor după criterii moderne, diviza populaţia după consideraţii „naţionale", utilizînd concepte din veacurile XIX—XX şi explica diferendele sociale ca diferende „naţionale". Or criteriul onomastic nu permite categorisirea unei persoane la un neam sau celălalt pentru că, după necesităţi, aceeaşi persoană din rîndul patriciatului purta un nume german, care în documente apare în forma latină sau maghiară şi invers[2] şi care ascundea o origine romînă, săsească sau maghiară. În cronica evenimentelor din 1568 se aminteşte de faptul că e greu să distingi după neam pe unii

[1] Kemény, *op. cit.*, p. 124: cronicarul foloseşte termenii *„Tumult"*, *„Aufruhr"*, *„Unfrieden"*.

[2] Apariţia lucrării reeditate a lui Fr. Valjaveč, *Geschichte der deutschen Kulturbeziehungen zu Südosteuropa (I, Mittelalter* München, 1935), în care o serie de afirmaţii privitoare la populaţia Clujului în sec. al XVI-lea se întemeiază exclusiv pe un criteriu atît de relativ ca cel onomastic, ne obligă să ne oprim asupra acestui aspect al problemei.

Valjavec în lucrarea sa, de altfel bine informată, întocmeşte statistici despre populaţia germană şi maghiară a oraşului, după onomasticele din: Registrul parţial de impozite din anul 1554, care include o *singură* stradă: *Luporum*; registrul din 1557, care include cartierul *Rapularum*, şi registrul din 1564, care oferă o serie de date parţiale despre populaţia Clujului. Pe baza acestui material autorul conchide despre rolul „însemnat pe care limba germană îl joacă pe la mijlocul secolului al XVI-lea în viaţa publică (*op. cit.*, p. 248), despre faptul că „pe la mijlocul secolului al XVI-lea germanii din Cluj constituiau aproape jumătate din tîrgoveţime" (*ibidem*, p. 250), afirmă că „Romînii nu se găseau atunci la Cluj. Accesul le-a fost interzis sau foarte îngreunat pînă în secolul al XIX-lea" (*ibidem*) etc. Categorisirea onomasticelor se face după criterii definite de autor cu aceste cuvinte: „Însemnările din acea vreme reflectă apartenenţa naţională şi anume în felul următor: la germani numele de botez se punea înainte, la maghiari el se punea după <numele de familie — *S.G.*>. O excepţie constituie însemnările latine" (*ibidem*, p. 248).

Elementele acestui sistem de construcţie statistică nu ni se par fericit alese şi nu rezistă unei examinări critice. La întocmirea unei statistici demografice, din care urmează să rezulte o serie de concluzii pline de greutate, cercetătorul obiectiv nu are dreptul de a despărţi oraşul *intra muros* de oraşul *extra muros*. Oraşul *intra muros* constituia un întreg organic cu suburbiile sale şi într-o oarecare măsură chiar cu satele învecinate, fără de care oraşul nu putea exista sub raport economic, fără de care nu s-ar fi putut dezvolta. Populaţia din suburbii lua parte activă la viaţa productivă a oraşului, lua parte la frămîntările sale. În al doilea rînd, statistica populaţiei trebuie să se bazeze pe date *complete*, pe registre ce cuprind întreaga populaţie impozabilă, pe datele oferite de protocoalele şi socotelile oraşului. Dar şi în acest caz, concluziile rezultate dintr-un astfel de material documentar trebuie să poarte pecetea probabilităţii, întrucît cercetătorul nu cunoaşte numărul — şi cu atît mai puţin, neamul — orăşenilor neimpozabili. În al treilea rînd, cercetătorul trebuie să ia în considerare dacă onomasticele au fost introduse în registru de un *dicator* sau *dispensator* sas

www.dacoromanica.ro

clujeni, din cauza amestecului pe linie matrimonială[1]. Prin urmare, explicarea diferendelor din 1568 pe baze pur „naționale", cum au încercat-o unii istorici[2], are un caracter subiectiv și este eronată.

Ce a stat deci la baza luptelor din anul 1568 la Cluj și care au fost forțele sociale intrate în luptă? Răspunsul la această întrebare rezultă din expunerea plîngerilor adresate cancelarului Csáky, plîngeri care reflectă nemulțumirea clujenilor de proveniență recentă, mai ales a celor din mediul rural, față de situația privilegiată a aristocrației urbane, și se reduc, în esență, la o serie de pretenții de ordin material, ridicate de păturile mijlocii și înstărite, care rîvneau să ajungă la conducerea orașului.

Patriciatul vechi este acuzat că și-a rezervat în mod exclusiv veniturile bisericii sf. Mihail și veniturile bisericii noi[3]; că parohul, fruntașul treburilor duhovnicești din oraș, are „cele mai mari venituri"[4]; administrarea viilor și a morii cu trei roți a bisericii, ce ține de gospodăria parohiei, este în folosința exclusivă a patriciatului

sau de unul maghiar. În al patrulea rînd, o serie de nume, și probabil nu puține, exprimau în acea vreme profesiuni, fiind redate de *dicator* sau *dispensator* în limba sa maternă. Iată cîteva exemple (*S.O.C.*, 1554, I, 4): *Kewmyes Mathe, Kewmyes Gergel* (p. 6, 7), *Alch Valentin* (p. 21), *Kepyro Antal* (p. 28), *Paysos Myhal, Paysos Andras* (p. 32), *Iweges Andras* (p. 48), despre care cercetătorul cu greu ar putea afirma dacă e vorba de profesii sau nume. Într-adevăr, dacă registrul în care au fost incluse aceste onomastice a fost redactat de un maghiar, prezintă ele oare siguranță pentru a fi încadrate la rubrica „maghiari", în statistica populației? Cîte nume romînești nu au fost astfel modificate și cine le mai poate recunoaște azi? Or, o asemenea tratare preconcepută a problemei duce la concluzii greșite, lipsite de orice temei. Din acest motiv autorul ignorează pe romînii din Cluj, elementul băștinaș care trăia și muncea alături de sași și unguri. Chiar atunci cînd izvoarele atestă sute de romîni ca proprietari de bunuri imobile în secolele precedente (cf. de ex. Jakab, *Okl*, II, p. 750), Valjavec îi admite la Cluj numai din secolul al XIX-lea!

Dacă Valjavec ar fi comparat datele culese din registrul din 1557 cu cele din registrul din 1558 și din anii următori, el și-ar fi dat seama cît de subiectivă este o clasificare după criteriile expuse la p. 248: în registrul din 1557 (p. 13) poate fi găsit un *Matthes Gradycz*, care în registrul din 1558 (p. 76) apare ca *Gradycz Matthias*; în registrul din 1557 poate fi găsit un *Lewryncz Fylsthych* (p. 17), care în registrul din 1558 (p. 81) apare ca *Laurentius Fylsthych*, cu prenumele înainte, ca în toate formele latine ale onomasticelor; în registrul din 1557 (p. 23) apare: *Somkereki Isthwan*, iar în cel din 1558 (p. 87): *Stephanus Somkereky* etc.

În sfîrșit, într-o epocă cînd numele de familie în curs de formare mai indică deseori *localitatea* din care provine orășeanul din registru, iar prenumele singur nu spune nimic, poate fi pus la baza statisticii demografice criteriul definit de autor la p. 248? Este posibilă o statistică științifică, pe baza exclusivă a criteriilor onomastice, cînd în registrele de impozit un însemnat număr de onomastice sînt șterse (din motive pe care nu le cunoaștem) și altele puse în locul lor? Pe care să le ia istoricul în considerare: pe *Merten Rodolph* sau pe *Iarlas Petrly* (șters) (*S.O.C.*, 1564, I, p. 11), pe *Christeph Purger* (șters) sau pe *Tomas Ozdy Zeuch* (*ibidem*, p. 12) etc.?

Credem că la întocmirea de statistici pe baza criteriilor onomastice trebuie omise părerile preconcepute, trebuie admis un important coeficient de eroare și trebuie evitată formularea de corolare „imuabile". Numai în acest caz concluziile, rezultate dintr-un material în general eterogen și foarte lacunar, pot avea validitate științifică.

[1] Kemény, *op. cit.*, p. 100.
[2] Lang, *op. cit.*, p. 50—67.
[3] Kemény, *op. cit.*, p. 97.
[4] *Ibidem*, p. 99.

www.dacoromanica.ro

vechi; patricienii de la conducere sînt învinuiţi că posedă „în oraş şi în afara oraşului cele mai bune bunuri de moştenire... au vii, case, pămînt de arătură şi alte bunuri"[1]; că au o situaţie privilegiată, deţin cheile de la porţile oraşului, Cetatea veche, porţile mici de la Cetate, prin care ies şi intră necontrolaţi[2]; că dau dovadă de părtinire la primirea săracilor în spital, lăsînd pe nevoiaşi şi bolnavi să zacă „în faţa caselor, în afara spitalului"[3]; că nu-şi îndeplinesc, la nevoie[4], obligaţiile militare; în sfîrşit, că la alegerea judelui şi a magistratului patricienii de la conducere organizează adunări în case, „hotărînd cu o lună înainte cine să fie ales jude şi cine să fie ales în sfat"; că acuză pe ceilalţi că ar fi venit de curînd de la ţară la oraş, în timp ce ei singuri „nu sînt clujeni... ci cei mai mulţi din sate şi anume noi veniţi"[5], foşti săteni şi ţărani[6]. Învinuirile aduse patricienilor vechi reflectă nu numai dorinţa unei părţi din categoria orăşenilor înstăriţi stabiliţi de curînd în oraş de a ajunge la conducere, dar şi faptul că punerea pe prim plan a unor pretenţii de ordin economic nu se face de pe baze pur „naţionale", ci se îndreaptă spre cucerirea conducerii de către cei noi veniţi, împotriva patricienilor vechi, fie ei de orice neam[7].

Patriciatul vechi îşi dă seama că e vorba de menţinerea sau pierderea privilegiilor şi bunurilor sale[8] şi se apără. El îşi justifică situaţia privilegiată prin vechimea sa la Cluj[9]; prin faptul că dreptul dat oraşului de a folosi consecutiv pentru pecete ceară galbenă, verde şi roşie[10] se datora meritelor sale; că „moara, curtea, măierıştea, grădinile şi viile" sînt ale bisericii, iar biserica îi aparţine[11]; că sfertul din dijmă conferit şcolii nu a fost în folosinţa sa exclusivă[12]; că acuzele în privinţa spitalului nu sînt justificate[13]; recunoaşte că posedă cele mai multe averi *(die besten Erbgütter)*[14]; că repartizarea impozitelor se face „după avere" de către persoane alese de magistrat şi centumviri[15] şi că nu e greşit ca impozitele extraordinare să cadă în sarcina „plebei de rînd"[16]; că cei care nu sînt mulţumiţi cu sentin-

---

[1] Kemény, *op. cit.*, p. 101.
[2] *Ibidem*, p. 103.
[3] *Ibidem*, p. 101.
[4] *Ibidem*, p. 102.
[5] *Ibidem*, p. 103—104: *„Unter euch sind dagegen wenigsten Clausenburger, sondern eines Theil aus den Dörfern und mehren theils neulich ankomen"*.
[6] *Ibidem*, p. 100.
[7] *Ibidem*, p. 103—104.
[8] *Ibidem*, p. 94: *„das sie uns... fallen wolten an Ehr und Gut... auch auss dem Rath treiben, und Ehren und Güter entblösen"*.
[9] *Ibidem*, p. 91.
[10] *Ibidem*, p. 115.
[11] *Ibidem*, p. 113—114.
[12] *Ibidem*, p. 116—117.
[13] *Ibidem*, p. 117.
[14] *Ibidem*, p. 118.
[15] *Ibidem*, p. 119.
[16] Kemény, *op. cit.*, p. 147: *„das wir aber solches auff das gemein Pebel dargegeben haben, haben wir gar recht gethan"*.

www.dacoromanica.ro

țele pronunțate se pot plînge la rege, întrucît orașul se bucură de *ius regale*[1]; că alegerea *per suffragia* a juzilor și magistraților reprezintă o veche datină a orașului[2]. În răspunsul patricienilor de la conducere apare din nou afirmația că e greu de găsit o distincție între neamuri în urma amestecului dintre ele[3].

Din depozițiile părților rezultă între altele, că, cu prilejul disputelor pentru conducere dintre patriciatul mai vechi și elementele stabilite mai recent în oraș, inquilinii romîni, unguri și sași și-au manifestat ura față de păturile privilegiate, distrugînd inscripția veche de pe frontispiciul bisericii și înlocuind-o cu o inscripție ce purta numele regelui Matia[4]; că puternice fricțiuni s-au manifestat între breasla măcelarilor și măcelarii henteleri, nebreslași[5] etc.

Patriciatul de la conducere își reduce pînă la urmă revendicările, cerînd drepturi egale asupra bisericii din centru, administrarea în comun a dijmei și împărțirea ei în comun; administrarea în comun a morii, a zidurilor și turnurilor, a veniturilor orașului „dimpreună cu folosința pămîntului de arătură".

Procesul dintre patriciatul de la conducere și păturile înstărite, mai recent stabilite în oraș, pentru conducerea orașului și împărțirea veniturilor lui, care avea loc în același timp cu apogeul luptei pentru unitarism și care a antrenat păturile plebee, s-a încheiat în anul 1568 cu sentința lui Ioan Sigismund, prin care se prevedea între altele: a) alegerea comună a rectorilor și dascălilor școlii; b) punerea lectorilor sub conducerea rectorului în funcțiune; c) să se dea seamă față de „obștea" orașului despre alegerea parohului, administratorului bisericii și a veniturilor ei; d) alegerea centumviratului și a juraților, în condiții de paritate; e) alegerea judelui *publico suffragio*; f) prestarea în aceleași condiții a obligațiilor militare și împărțirea justă a cheltuielilor militare; g) supravegherea comună a porților și a cheilor de la porți, zidirea unei porți din Cetatea Veche *(Ovar)* și folosirea celeilalte, dinspre biserică; h) alegerea a opt bărbați din amîndouă părțile pentru fixarea impozitelor, ca nu cumva „cei care au mai puțin să plătească atît cît cei care au mari bunuri de moștenire"[6]; i) centumvirii să nu poață păgubi pe nimeni și dreptatea să se împartă de judele regal, judele primar și cei 12 jurați; j) procesele juraților sînt scoase de sub jurisdicția centumvirilor și transferate la curtea principelui[7].

Prin decizia lui Ioan Sigismund s-a pus capăt acestui pasionant proces. Litigiul a fost rezolvat prin împărțirea conducerii și a privile-

---

[1] Kemény, *op. cit.*, p. 120.
[2] *Ibidem*, p. 121—122.
[3] *Ibidem*, p. 111.
[4] *Ibidem*, p. 132.
[5] *Ibidem*, p. 124.
[6] *„ne preter equm sit, qui minus habent, tantum solvant, quantum amplas hereditates habentes"*.
[7] Kemény, *op. cit.*, p. 71—87; Jakab, *Okl.*, II, p. 80—88.

www.dacoromanica.ro

giilor între patricienii de la conducere, dar rezultatul atins reprezintă şi un succes în lupta plebei pentru drepturile ei. Dispoziţiile prin care se fixa alegerea prin „vot public" a judelui, împărţirea impozitelor după avere, delimitarea abuzurilor centumvirilor, reflectă interesele păturilor sărace romîne, maghiare şi săseşti, care le-au impus patriciatului prin lupta lor comună.

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL II

MEŞTEŞUGURILE ÎN CLUJ

Profunde transformări au loc în Europa în secolul al XVI-lea. Hotarele vechii lumi fuseseră sparte şi fusese descoperită o lume nouă; drumuri şi căi comerciale sînt părăsite şi altele noi inaugurate; state naţionale se constituie pe teritoriul continentului, acumularea primitivă a capitalului este însoţită de descompunerea raporturilor vechi; apariţia şi consolidarea burgheziei şi opoziţia ei faţă de sistemul feudal în toate compartimentele vieţii sînt tot mai evidente; banul destramă baza feudală din punct de vedere social, Umanismul, Reforma, Renaşterea artistică îi surpă temelia spirituală.

Procesul de dezvoltare din ţările europene nu se desfăşura uniform. Unele (Anglia, Ţările de Jos, regiuni ale imperiului german, oraşele-state din nordul Italiei) trec prin durerile naşterii unui nou sistem. Baza evoluţiei rapide din această parte a lumii o constituiau transformările din domeniul producţiei, care ating într-o măsură mai mare sau mai mică aproape întreaga Europă. Roata hidraulică perfecţionată, furnalul şi foalele mecanice, mecanisme de laminare a metalelor şi de trefilare a sîrmei, clavecinul cu pedală şi ceasul de buzunar, ascensorul simplu, moara-pluă şi compasul, vîrtelniţa „automată" şi clopotul de scafandru, cartea şi armele de foc, toate acestea şi multe altele apar în acest veac sau în veacurile premergătoare. Se ivesc profesiuni noi, are loc o specializare distinctă şi minuţioasă, procesele tehnologice devin mai complicate. Se produce mai mult şi mai bine: marfa şi banul pătrund în toate sectoarele vieţii. Producţia în masă apare paralel cu acumularea de mari bogăţii. Orizontul oamenilor se lărgeşte şi, cu el, posibilităţile de comunicare dintre oameni şi ţări. Se transformă harta lumii.

Alte ţări, printre care şi voievodatul şi apoi principatul Transilvaniei, deşi atrase în vîrtejul general european, rămîn încă multă vreme feudale. Cu toate acestea, la sfîrşitul secolului al XV-lea şi în secolul al XVI-lea se pare că suflul nou pătrunse şi aci cu destulă vigoare, manifestîndu-se prin succese în domeniul economic — creş-

www.dacoromanica.ro

terea greutăţii specifice a rentei în bani, dezvoltarea pieţii interne, creşterea şi întărirea unor importante centre urbane, — iar pe plan suprastructural Renaştere şi Reformă. Condiţii politice externe vitrege au stăvilit însă avîntul iniţial al ţării.

Unii istorici sceptici şi-au pus întrebările : în ce măsură au atins transformările economice din Occident economia din Ungaria şi Transilvania ? Au ajuns oare „valurile revoluţiei <industriale — *S. G.*> europene" pînă la noi ? Se poate vorbi despre ridicarea producţiei şi consumului, despre modernizarea sistemului industrial şi a comerţului în Ungaria ? Şi au dat un răspuns negativ [1].

Dacă această sentinţă e valabilă pentru Ungaria,lovită de mari calamităţi în secolul al XVI-lea, acceptarea ei pentru voievodatul, dar mai ales pentru principatul autonom al Transilvaniei, contravine realităţii istorice. E drept că Transilvania nu a cunoscut avîntul unor ţări înaintate din Europa şi nu a fost frămîntată — exceptînd mineritul — de apariţia elementelor noi, capitaliste, în sînul vechii orînduiri feudale. E adevărat că ar fi anacronic să se vorbească despre capitalism în Transilvania feudală din secolul al XVI-lea. Dar şi aici, ca şi în alte părţi ale Europei, producţia şi consumul au sporit. A crescut populaţia oraşelor şi cu ea producţia urbană. Banii şi mărfurile se impun în toate sectoarele vieţii — agricultură, meşteşuguri, viaţa nobiliară şi urbană, viaţa politică. Locuitorii Transilvaniei exportă produsele lor şi importă produse străine — rareori circuitul comercial a fost atît de intens ca în cea de a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Produsele meşteşugăreşti din Transilvania înlătură, în multe domenii, concurenţa articolelor de provenienţă apuseană pe piaţa proprie şi pe cea din ţările romîne, şi dacă se importă mult, se importă mai ales obiecte de lux, mirodenii, postavuri şi ţesături fine, pentru satisfacerea gusturilor lansate de Renaştere.

Meşteşugurile înfloritoare, deşi organizate pe principii feudale, exercită o influenţă binefăcătoare atît asupra teritoriului propriu, cît şi a regiunilor dimprejur. În Transilvania se desfăşura o producţie sporită în domeniul meşteşugurilor şi un comerţ intens, ceea ce făcu în secolul al XV-lea pe umanistul Petru Ransanus, trimisul napolitan la curtea lui Matia Corvin, să afirme între altele : „... Tot ce este, în regatul Ungariei, vrednic de laudă şi minunat, ce ţine de nobilii şi cinstiţii meşteşugari şi de îndeletnicirile lor, numite meşteşuguri, toate acestea se găsesc şi la transilvăneni" [2].

---

[1] Cf. J. Berlász, *Ipar és kereskedelem* [Meşteşug şi negoţ], în *Müvelődéstörténet*, III, p. 191—192.

[2] *„Est Transilvania terrax omnis generis frugum, vini laudatissimi. Hominum ingenia magna excelentiaque, ad ea presertim aptissima, maximeque versatilia, que manu fiunt. Brevibus multa complectar : quidquid est in regno Hungarie laude dignum atque excellens, quod attineat ad nobiles et honorata adpellatione opifices atque ad eas artes, quas adpellant mechanicas, id totum apud Transilvanos habetur. Testificari et equidem possum et ceteri, qui viderunt videntesque mire obstupuerunt"* ; cf. I. A. Grimm, *Die politische Verwaltung im Grossfürstenthum Siebenbürgen*, III, Sibiu, 1857, p. 10 ; la I. Moga, *L'orientation économique de la Transylvanie*, Bucureşti, 1940, p. 19, cu omisiuni şi identificare greşită a lui Ransanus cu L. Tubero.

www.dacoromanica.ro

Dacă dezvoltarea industrială a Transilvaniei nu a atins un nivel mai înalt, aceasta se datora nu numai sistemului feudal dominant, ci şi unor factori de ordin extern care i-au frînat avîntul. Deosebit de dăunătoare pentru desfăşurarea vieţii economice din regatul Ungariei a fost anarhia politică de la sfîrşitul secolului al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea ; abuzurile săvîrşite de feudali loveau în însăşi existenţa vieţii urbane şi a producţiei urbane. Organizarea feudală a armatei se reflecta şi ea negativ asupra dezvoltării pieţii : aprovizionarea armatei se făcea fie prin jaf, fie, mai tîrziu, prin impunerea în natură a iobagilor ; în unele perioade, cînd erau angajate trupe de mercenari, ţara era trecută prin foc şi sabie. Piedica principală de ordin extern care a dus în Ungaria la stagnarea vieţii economice şi chiar la căderea ei, dar de care Transilvania a fost într-o oarecare măsură ferită în secolul al XVI-lea, îl constituie stăpînirea otomană. În această vreme Transilvania a fost lovită de năvăliri turceşti, la care în secolul al XVI-lea se adaugă şi cele austriece, care, ducînd la mari distrugeri de bunuri, au stînjenit dezvoltarea ţării. Cu toate acestea faptul că Transilvania nu a împărtăşit soarta Ungariei după 1526, dar îndeosebi după 1541, a înlesnit progresul ei în acest secol. Devenită principat autonom, avînd o putere centrală interesată în dezvoltarea ţării, propagatoare a unei politici economice mai clare, prin intervenţii în domeniul reglementării producţiei şi al desfacerii mărfurilor, prin fixarea („limitarea") preţurilor, încurajarea meşteşugurilor [1], Transilvania a păşit cu succes pe calea dezvoltării sale.

Un important aport la realizarea acestui progres a fost adus de populaţia meşteşugărească a oraşului Cluj în secolul al XVI-lea. Produsele meşteşugarilor clujeni sînt căutate în Transilvania şi în afara hotarelor ei : produsele argintarilor clujeni ajung în Polonia şi Cehia, hainele confecţionate de croitorii clujeni dau tonul în moda acelor vremuri, blănarii, olarii, cizmarii şi alţi meşteşugari din Cluj exportă şi vînd cu succes produsele lor. Avîntul meşteşugurilor din Cluj se manifestă atît sub raport cantitativ, cît şi sub raport calitativ. Apar branşe noi prin divizarea branşelor vechi şi are loc desprinderea unor specialităţi din branşa-mamă : ţesătorii de postav se despart de croitori ; cizmarii de pantofari ; tăbăcarii de blănari, pielari şi şelari ; lăcătuşii, pintenarii şi şlefuitorii de săbii, de fierari, hentelerii de măcelari etc. Meşteşuguri noi, legate de realizarea în practică a unor invenţii şi descoperiri noi, se adaugă la cele existente ; numărul meşteşugarilor de anumite specialităţi creşte considerabil în acest secol ; piaţa urbană este depăşită şi se împleteşte strîns cu piaţa internă şi externă ; pe plan organizatoric apar uniunile interurbane de breaslă.

În ceea ce priveşte piaţa urbană, a fost deosebit de important revirimentul în domeniul culturii materiale, provocat de Renaştere, a cărei forţă transformatoare s-a manifestat cu multă vigoare la Cluj în secolul al XVI-lea. Legăturile tradiţionale comerciale şi culturale

---

[1] Cf. Şt. Pascu, *Meşteşugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1954, Ed. Acad. R.P.R., p. 96.

www.dacoromanica.ro

cu Italia — deşi mai slabe în acest secol —, intensificarea relaţiilor cu centre importante ca Viena, Cracovia, Praga, Nürnberg ş. a., au contribuit la pătrunderea la Cluj a tot ce era nou în Europa, sudînd elementele Renaşterii apusene cu elemente de colorit local. Aceste schimbări au avut o influenţă însemnată asupra felului de trai al populaţiei înstărite din Cluj. Clujenii înstăriţi îşi doresc un cămin mai comod, mai frumos şi mai luxos, un cămin care să reflecte mai bine rolul lor în viaţa principatului. Patriciatul urban îşi clădeşte case bogate, cu interioare vrednice de a găzdui pe principi, cancelari sau alţi demnitari ai ţării [1]. Interioarele sînt luxoase, uneori chiar exotice, abundă în mobilă scumpă, covoare, tablouri, vase de cositor cu gravuri [2]. Oamenii înstăriţi se îmbracă în haine scumpe, cu catarame, paftale, nasturi de aur sau argint, posedă cupe, giuvaeruri din metale nobile şi nestemate.

Se înţelege că aceste schimbări în viaţa populaţiei înstărite au constituit de asemenea un excelent prilej de manifestare a însuşirilor artistice ale unor categorii de meşteşugari clujeni.

În secolul al XIV-lea găsim menţionat documentar la Cluj un singur meşteşug organizat în breaslă — breasla blănarilor (*fraternitas pelliparioruum,* 1369), la doi ani după apariţia primei bresle din Transilvania şi anume a tăbăcarilor (*communitas cerdonum,* din Sibiu, 1367) şi cu doi ani înainte de apariţia primei bresle, a brutarilor, la Bistriţa (1371). În secolul al XV-lea statutele existente dovedesc prezenţa la Cluj a 11 ramuri de producţie organizate în bresle (fierari, lăcătuşi, pintenari, măcelari, croitori, ţesători, funari, butnari, tăbăcari, blănari şi postăvari) şi existenţa a peste 40 branşe meşteşugăreşti. În secolul următor iau fiinţă bresle noi, iar altele se scindează în subspecii. Statutele, registrele şi materialul documentar cercetat dovedesc în scris existenţa a circa 30 bresle şi aproape a 60 specialităţi meşteşugăreşti. În această epocă la Cluj găsim: zidari, cioplitori în piatră, zugravi-pictori, cărămidari, meşteri monetari, cementari-separatori, funari, olari, săpunari, argintari, butnari, morari, brutari, franzelari, covrigari, plăcintari, căruţari-rotari, dulgheri, tîmplari, strungari, bărbieri-chirurgi, berari, ţesători, fierari, lăcătuşi, pintenari, armurieri, turnători în bronz, turnători în cositor, scutari, arbaletari-arcari, tolbari, săgetari, şlefuitori de săbii, croitori, postăvari, tunzători de postav, cizmari, curelari, şelari, pielari, tăbăcari, blănari, măcelari-henteleri, legători de cărţi, tipografi, sticlari-geamgii, împletitori de coşuri, cuţitari, meşteri care fabrică instrumente muzicale etc. Prin numărul de bresle şi specialităţi meşteşugăreşti Clujul stătea alături de celelalte oraşe importante ale Transilvaniei (Braşovul, Sibiul, Bistriţa) sau le depăşea chiar. Unele ramuri: meşteşugul argintarilor, al pielarilor, blănarilor, croitoria şi altele au un rol conducător în cadrul acestor branşe pe tot teritoriul Transilvaniei. Clujul din a doua jumătate

---

[1] Cf. Zs. Jakó, *Az otthon és müvészete a XVI—XVII századi Kolozsváron.* [Căminul şi arta sa la Cluj în secolele XVI—XVII], în *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára,* Cluj, 1957, p. 390—391.

[2] *Ibidem,* p. 392—393.

www.dacoromanica.ro

a secolului al XVI-lea poate fi pus, sub raportul producţiei meşteşugăreşti, alături de importante centre regionale din Europa centrală şi răsăriteană şi în ansamblul economiei ţării el a jucat un rol precumpănitor în acest secol. Amploarea luată de producţia meşteşugărească din Cluj apare şi mai limpede, dacă se ia în considerare faptul că, în afară de meşteşugurile organizate în bresle, lucrau şi meşteşugari neorganizaţi în bresle, cu ateliere proprii; că în rîndurile populaţiei sărace a oraşului, în rîndul unor categorii sociale ca inquilinii şi libertinii, se găseau cizmari, trăistari, funari, curelari, cojocari, croitori, tîmplari, legători de cărţi, bărbieri, turnători în cositor, dulgheri, butnari, săpunari, zugravi, mărind cifra de cîteva mii a meşteşugarilor din Cluj în secolul al XVI-lea.

Bucurîndu-se de sprijinul puterii centrale, oraşul se afirmă tot mai mult pe tărîm economic în secolul al XVI-lea. Secretul succesului său constă în avîntul meşteşugurilor şi al negoţului.

Meşteşugarii clujeni din secolul al XVI-lea pot fi împărţiţi după specialităţi:

a) meşteşugarii care prelucrau metale feroase, inclusiv armurierii şi turnătorii în cositor;

b) alte branşe ale producţiei de armament (scutarii, arcarii, arbaletarii, tolbarii, săgetarii, şlefuitorii de săbii etc.);

c) argintarii;

d) meşterii monetari, cementarii, separatorii;

e) zidarii, cioplitorii în piatră şi zugravii (pictorii);

f) olarii şi cărămidarii;

g) meşteşugarii care prelucrau lemnul (căruţarii, rotarii, butnarii, dulgherii, tîmplarii, strungarii);

h) meşteşugarii care prelucrau piei şi blănuri (tăbăcarii, pielarii, blănarii, pantofarii, cizmarii, şelarii, curelarii);

i) ţesătorii, postăvarii, tunzătorii de postav şi funarii;

j) croitorii;

k) meşteşugarii în domeniul alimentaţiei (măcelarii, henteleriii, morarii, brutarii, franzelarii, berarii etc.);

l) alţi meşteşugari: bărbieri, săpunari, geamgii, tipografi etc.

În cadrul acestor categorii se va analiza procesul de producţie şi normele de producţie ale diferitelor specialităţi meşteşugăreşti, aşa cum rezultă din mărturiile documentare şi materiale, pe care timpul şi evenimentele nu au reuşit să le distrugă.

Fierarii, lăcătuşii şi pintenarii. Armurierii şi turnătorii în metal

Uneltele de metal, instrumentele şi armele ocupă în istoria Clujului medieval un loc important în ansamblul de produse meşteşugăreşti destinate pieţii urbane şi celei săteşti. Trecerea de la munca la comandă la producţia pentru piaţă în domeniul prelucrării metalelor a contribuit la perfecţionarea tehnicii în această ramură. Cererea

www.dacoromanica.ro

crescîndă pe piaţă la diferite produse metalice de larg consum (topoare, coase, seceri, cuie, lacăte etc.), varietatea categoriilor de unelte de lucru, instrumente, arme, obiecte casnice şi — în raport cu secolele precedente — caracterul mai complicat, sub aspect tehnologic, al prelucrării metalelor în secolul al XVI-lea în Transilvania în general şi la Cluj în special, au dus la o specializare în producţia diferitelor categorii de obiecte de metal şi la o perfecţionare, e drept, pe baze empirice.

Diferitele ramuri ale economiei Clujului în dezvoltare, cît şi ale economiei regiunii de desfacere a mărfurilor sale, necesitau o cantitate tot mai mare de fabricate din fier, bronz, oţel, cupru. Obiectele mărunte: lacăte, chei, cuie, topoare, zăvoare, scări de şa, pinteni, nu mai puteau rămîne unicele produse cerute pe piaţă sau comandate. Morile de apă necesitau osii de fier, fusuri, roţi ferecate, palete ferecate. Trebuiau confecţionate piese pentru morile de hîrtie, de tăbăcit, pentru tipografie. Municipalitatea şi instituţiile ei, instituţiile religioase şi anexele lor (şcolile, spitalele, azilul) necesitau şi ele produse din metal, paralel cu avîntul general edilitar. Creşte sfera urbană de desfacere a obiectelor de metal. Dezvoltarea tehnicii militare, îndeosebi a artileriei, confecţionarea de tunuri ferecate dar mai ales turnate în fier, fontă sau bronz, de archebuze, falconete, alebarde, muschete, intensificarea negoţului care necesita obiecte de fier: cîntare, greutăţi, lacăte, cercuri pentru butoaie şi lăzi, sîrmă etc., toate acestea au dus nu numai la înteţirea exploatării metalelor şi mai ales a celor feroase, deşi nu în proporţiile necesare, la diferenţierea de regiuni speciale care livrau fier pentru piaţă (Rimetea, Hunedoara, Trascău şi altele), dar şi la accentuarea producţiei fierarilor, lăcătuşilor, pintenarilor, armurierilor şi turnătorilor clujeni.

Fierul se cumpăra de către oraş pentru curte şi armată [1], pentru nevoile edilitare şi militare ale urbei. El se achiziţiona de către lăcătuşii, fierarii, pintenarii, armurierii şi turnătorii clujeni, precum şi de către clienţii lor, care comandau produse metalice din materie primă proprie. El se achiziţiona sub forma de bare de fier scurte (circa 60 cm) şi nu prea grele. Măsura folosită era *sing*-ul (cotul) [2], de circa 62 cm, folosit de altfel şi ca măsură pentru postavuri. Fierul se vindea şi sub formă de „fier mărunt" (*apro vas*), de dimensiuni probabil fixe [3]; dintr-un astfel de „fier mărunt" se puteau confecţiona un cerc pentru roata morii [4] sau vreo 25 cuie; sub formă de „fier de Trascău" de dimensiuni mai mari, pentru diferite piese şi obiecte (scoabe, cîrlige, cercuri, gratii etc.)[5]; sub alte forme, de exemplu de „fier mijlociu" (*kezep vas*) [6] etc.

[1] Cf. *S.O.C.*, 1599, 8, XI et passim.
[2] *Ibidem*, 1593, 5, XXV; 1610, 5, p. 15—17 ş.a.
[3] *Ibidem*, 1584, 3, XIII, p. 3; 1593, 5, XX, p. 41 ş.a.
[4] *Ibidem*.
[5] *Ibidem*, 1584, 3, XIII, passim; 1593, 5, XX; doc. din 29 iunie 1593 privind construirea bolţii la baia publică, în *S.O.C.*, 1593.
[6] *Ibidem*, doc. din 29 iunie 1593, în *S.O.C.*, 1593.

www.dacoromanica.ro

Fierul se aducea la Cluj din Trascău, Sălaj, Carei şi din alte părţi, de către ţărani, lucrători de la mine sau negustori [1], ajungînd în mîinile meşteşugarilor sau ale clienţilor acestora, direct, pe piaţă, sau prin intermediul negustorilor de fier clujeni. Totodată, o bună parte din fierul adus la Cluj era vîndut în alte localităţi, la Aiud, Turda, Mediaş, Biertan etc. [2]. Obiectele mai pretenţioase se confecţionau, mai rar, şi din fier sau cupru de import adus din Cehia, Germania sau Polonia, de calitate mai bună, împreună cu unele produse de metal care găseau o largă desfacere pe piaţă: cuţite (de Praga, Stiria, Regensburg etc.), coase, sîrmă etc.

Materialul documentar eterogen şi incomplet privitor la meşteşugurile prelucrătoare de metale, ca şi lipsa de material arheologic precis databil din Cluj — sigla de meşter este încă rar utilizată la Cluj de către meşterii fierari şi lăcătuşi — îngreunează reconstituirea tabloului de dezvoltare a acestor meşteşuguri la Cluj în secolul al XVI-lea.

Fazele organizării fierarilor şi lăcătuşilor la Cluj nu au fost întotdeauna consemnate documentar, totuşi se ştie că lăcătuşii şi fierarii apar în oraş din momentul constituirii sale. Ei sînt printre primii meşteşugari pomeniţi documentar la Cluj [3] şi singurii care sînt amintiţi în funcţiile de juraţi în tot decursul secolului al XIV-lea [4]. Şi în secolul al XV-lea fierarii şi lăcătuşii sînt numeroşi: în *Regestrum Hungarorum* ei urmează din punct de vedere numeric după croitori şi cizmari [5].

Constituirea breslei lăcătuşilor (*seratores, lakatos*) are loc la 17 martie 1462. Confirmarea statutelor se face la cererea lăcătuşilor Ioan şi Petru, prezentată în numele tuturor lăcătuşilor clujeni. Ca model au slujit statutele lăcătuşilor din Braşov, Sibiu şi Sighişoara [6]. Din statute rezultă că principalele produse ale lăcătuşilor erau: lacătele, zăvoarele, pintenii, scările de şa şi cheile (art. 6). Statutele interzic confecţionarea de „lucrări false", îndeosebi de chei false (art. 5) după tipare în ceară şi deschiderea unor lacăte sau zăvoare în absenţa gazdei (art. 7) [7]. Actul din 7 aprilie 1475 reprezintă transcrierea statutelor breslei, făcută la cererea lui Blasiu, Iosif şi Mihail, „lăcătuşi şi pintenari" (*seratores atque calcariste*), în numele breslei unite. În secolul al XV-lea pintenarii nu se despărţiseră încă de lăcătuşi.

Primul act privitor la breasla fierarilor (*artis fabrilis*) datează din anul 1467. În ziua de 21 iulie a acestui an sfatul oraşului confirmă, la cererea fierarilor Antoniu, Simion, Ştefan şi Ieronim, statutele breslei. Din cuprinsul statutelor rezultă însă că breasla este cu mult mai

---

[1] Cf. S.O.C., 1599, 8, XI, p. 22, 24, 26 et passim.
[2] *Ibidem*, 1599, 8, XI, p. 23 et passim.
[3] Cf. studiul nostru *Oraşul Cluj* ..., p. 133.
[4] *Ibidem*, p. 136.
[5] *Ibidem*, p. 141.
[6] Statute publicate de Finályi în *Az Erdélyi Muzeum-Egylet Évkönyvei* [Anuarul Muzeului ardelean], vol. V, 1868—1870, Cluj, 1871; cf. şi L. Szádeczky, *Iparfejlödés és a czéhek története Magyarországon*, I, Budapesta, 1915, p. 44.
[7] Jakab, *Okl.*, I, p. 239.

www.dacoromanica.ro

veche. În ceea ce privește procesul de producție, interesează numai cîteva articole, prin care se hotărăște ca lăcătușii să nu confecționeze securi, producția de securi fiind un monopol al fierarilor. Fierarii sînt totodată potcovari, ei confecționează potcoave [1] și potcovesc caii.

Un cuprins similar are și actul din 9 septembrie 1477, dat la cererea fierarilor Matia, Petru Blenesy, Andrei Phansmit, Ioan Zathmary, Simion și Gheorghe [2]. Din secolul al XVI-lea s-a păstrat un singur privilegiu, din 28 iulie 1548. Prin acest act regina Isabela acordă fierarilor clujeni Grigore Sobnel, Grigore Feyerwary, Gașpar Biro și Melchior Kovach, *magistri fabri*, exclusivitatea desfacerii cu ridicata a unor produse de fier ca hîrlețe și sape, coase (*falces*) și seceri (*messorii*) [3].

Ce obiecte confecționau fierarii și lăcătușii clujeni? Pe baza datelor documentare și arheologice și a analogiei cu materialul arheologic din alte regiuni ale Transilvaniei, produsele de metal ale fierarilor și lăcătușilor clujeni se pot împărți în două categorii: a) produse de calitate, b) produse mai puțin pretențioase, care nu necesitau cunoștințe complicate. Din prima categorie fac parte în primul rînd uneltele agricole. Agricultura constituia ramura predominantă a producției, or, fără unelte agricole din fier, rațional confecționate și productive, evoluția agriculturii este de neînchipuit. Produsele principale menționate documentar sau păstrate la Muzeul de istorie din Cluj, secția feudală, dintre care unele ale fierarilor clujeni, sînt: coase, seceri, topoare, greble. Vînzarea lor constituia un monopol exclusiv al fierarilor [4]. La acestea se mai adăugau: fiarele de plug — cuțite lungi, cu spatele curbat și plăsea masivă în întregime din fier; brăzdare late; cormane; cosoare cu lama curbă și largă, la capăt cu un vîrf ascuțit, iar la celălalt cu genunchi pentru mîner, în partea opusă tăișului cu o placă dreptunghiulară, ascuțită la margine; lopeți, greble, tîrnăcoape, cazmale, țesale, zăbale, lacăte cu zăvoare, balamale ș.a.m.d. Fierarii și lăcătușii clujeni confecționau și dălți, tesle, pile, sfredeluri, ciocane, cuțitoaie, clești, nicovale, piese pentru morile orașului, pentru tipografie, cuțite, foarfeci, cuie [5] etc. Aceste produse se confecționau și la comandă, iar o parte era destinată pieții.

---

[1] Jakab, *Okl.*, I. p. 222.

[2] *Ibidem*, I, p. 225—227 și Szádeczky, *op. cit.*, I, p. 44.

[3] *Ibidem*, II, p. 9—10.

[4] Cf. doc. din 4 febr. 1574, Z.U., I, 86, A.S.S.

[5] Cuiele se confecționau de către meșterii fierari și lăcătuși. Numai cuiele pentru lațuri și șindrilă (*lecz zeget, laznegel, sendl zegèt*) se confecționau de obicei de către țiganii din suburbii, mai ales de cei din Mănăștur (cf. de exemplu: *S.O.C.*, 8, V, 1598, passim). Cuiele se confecționau astfel: sîrma se tăia după lungimea necesară, un capăt se ascuțea prin batere cu ciocanul, celălalt se introducea într-un dispozitiv de fier găurit, unde, prin batere, se executa capul cuiului, imprimîndu-i-se forma cerută (cf. Gy. Szabó, *A falusi kovács a XV—XVI században* [Fierarul sătesc în sec. XV—XVI], în *Folia Arhaeologica*, VI, 1954, studiu în care, pe bază de material documentar și arheologic, conjugat cu o interesantă informație bibliografică, se dau amănunte despre unele produse ale fierarilor rurali din Ungaria în secolele XV—XVI, ca: balamale, zăvoare, cuie, zăbrele, lacăte, frigări, zăbale, sape, cîrlige etc.).

www.dacoromanica.ro

Fierarii şi lăcătuşii clujeni lucrau uneori şi pentru o clientelă mai pretenţioasă, pentru argintari, dulgheri, butnari, strungari, monetari şi alţi meşteşugari, care aveau nevoie de diferite unelte — pile, sfredele, compase, pense, ştanţe etc. Tehnica de producţie relativ complicată a acestor instrumente şi unelte de formă variată, care implică o varietate de operaţii de forjare, turnare sau prelucrare termică, necesita o muncă calificată, experimentată. Deşi unele din aceste unelte se importau, totuşi majoritatea se producea pe loc. Unele obiecte din fier (fiare de plug, brăzdare, cosoare, topoare, lacăte, zăvoare) depozitate la Muzeul de istorie din Cluj, secţia feudală, deşi în cea mai mare parte lipsite de sigle de meşteri, datorită faptului că au fost găsite în bună parte la Cluj sau în regiune, că tehnica de producţie a acestor obiecte de larg consum nu era chiar atît de variată în întreaga Transilvanie, că relaţiile dintre breslele fierarilor şi lăcătuşilor din Transilvania şi peregrinările calfelor făceau posibilă însuşirea reciprocă a experienţei individuale, pot fi socotite şi ca tipuri de produse ale meşteşugarilor clujeni.

Fig. 5. — Lacăt cilindric (deschidere).

Studierea procesului tehnologic de confecţionare a unor obiecte de metal pe baza unor analize morfologice, chimice, de microstructură şi macrostructură etc., permit să se tragă unele concluzii despre tehnica de prelucrare a metalelor în acea vreme.

Lacătele cunosc o schimbare în formă şi proporţii în secolele XV—XVIII. Lacătele mai vechi sînt de obicei de formă cilindrică. Un astfel de lacăt din secolele XIV—XV, confecţionat probabil la Cluj şi depozitat la Muzeul de istorie, prezintă următoarele particularităţi : lacătul propriu-zis are un corp cilindric, cu o lungime de 16,8 cm şi un diametru de 5,6 cm, fiind format din şapte inele confecţionate din benzi de oţel. Patru din cele şapte inele sînt cilindrice, iar trei se prelungesc cu brăţări, ce servesc ca ghidaj pentru toarta lacătului. Cele trei brăţări sînt lipite cu cupru. Ultima, în partea superioară a corpului de lacăt, unde se introduce cheia, este acoperită prin lipire cu o placă subţire de oţel. În partea inferioară ultimul inel cilindric prezintă o crestătură pentru braţul torţii, iar la fundul inelului este lipită o placă circulară de cca 4 mm grosime, care astupă orificiul circular interior

www.dacoromanica.ro

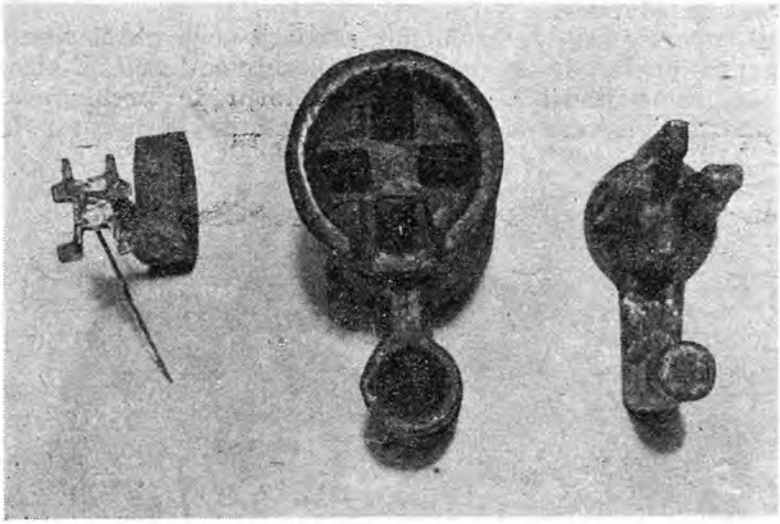

Fig. 6. — Lacăt cilindric (detalii).

Fig. 7. — Lacăt cilindric (detalii).

www.dacoromanica.ro

al lacătului. Placa are patru orificii aproape pătrate, prin care pătrunde mecanismul de zăvorire.

Inelul superior este de asemenea acoperit cu o placă circulară, cu o fantă pentru cheie. Mecanismul de încuiere este format dintr-o toartă masivă de forma literii L; genunchiul torții se prelungește cu o placă cilindrică pe care sînt fixate prin nituire și lipire patru bare

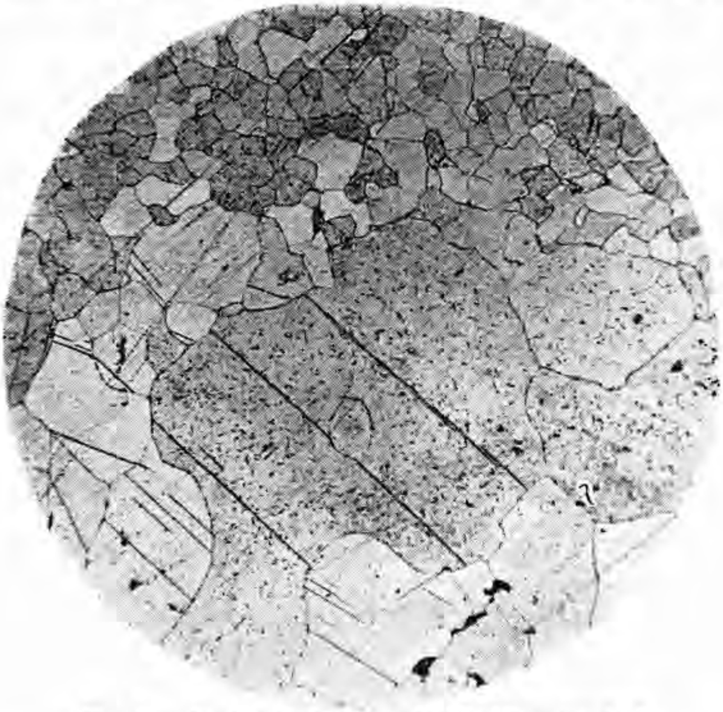

Fig. 8. — Lacăt cilindric (sec. XV?). Microstructură.

prismatice, cu o lungime de 11,5 cm fiecare, de care sînt nituite lateral cîte o pereche de arcuri. Cele patru perechi de arcuri sînt îndepărtate de partea inferioară a celor patru bare.

Cheia este formată dintr-o bandă metalică, mîner, lungă de 15,8 cm, și floarea fixată perpendicular pe brațul cheii, executată dintr-o placă cu un profil potrivit pentru strîngerea arcurilor de încuiere. Mecanismul funcționează în felul următor: la închidere, toarta pătrunde prin cele trei brățări și concomitent prin cele patru orificii din placa de la nivelul inferior al lacătului, cele patru perechi de arcuri, care se destind de îndată ce au trecut de orificiile plăcii, împiedicînd deschiderea lacătului. Pentru a-l deschide se introduce floarea cheii în poziția verticală a mînerului, apoi mînerul este ridicat în poziție paralelă cu axul corpului de lacăt și, pătrunzînd în acesta, floarea cheii strînge cele patru perechi de arcuri, permițînd ieșirea mecanismului de zăvorire. Acest

www.dacoromanica.ro

lacăt este unic prin ingeniozitatea construcţiei sale. În total lacătul este format din 31 detalii, exclusiv cheia, şi are o greutate de 2,30 kg.

Lacătul a fost confecţionat dintr-un oţel moale, exceptînd arcurile. Din analizele metalografice rezultă că oţelul folosit este de calitate inferioară, neomogen, cu multe incluziuni mari de oxizi şi de sulfuri, în unele locuri aglomerate chiar, vizibile şi cu ochiul liber.

Dacă elaborarea oţelului a fost mai puţin reuşită, în schimb, ca construcţie, lacătul dovedeşte temeinice cunoştinţe profesionale din partea meşteşugarului urban care l-a confecţionat. Meşterul lăcătuş a trebuit să prelucreze mai întîi, prin forjare, o serie de detalii variate: inele, brăţări, arcuri etc., trecînd apoi la asamblarea lor prin lipire cu cupru şi prin nituire. Se impune în mod deosebit reuşita calitativă a lipirii cu material neferos. Cu acest prilej se pune următoarea problemă: cum a asigurat meşteşugarul respectiv eliminarea oxizilor pentru lipirea celor şapte inele şi a brăţărilor şi cum a efectuat el lipirea acestor piese? Singura explicaţie poate fi numai încălzirea simultană în vatra forjei a tuturor pieselor corpului, montate într-un dispozitiv metalic de strîngere, cu materialul de lipit, sub formă de plăci sau pilitură, aşezat între piesele lacătului. Această explicaţie este plauzibilă, întrucît meşteşugarul din acea vreme nu putea avea posibilitatea de încălzire locală la fiecare lipire şi era obligat să încălzească concomitent toate detaliile corpului de lacăt. Prin această rezolvare meşterul lăcătuş a creat o piesă reuşită, trainică, în funcţionare şi astăzi.

În secolele XVI—XVII lacătele cilindrice sînt în mare măsură înlocuite cu lacăte globulare. Un asemenea lacăt globular, păstrat la Muzeul de istorie, are corpul sferic cu diametrul de 10,8 cm, diametrul pe linia cuiului central de 12,1 cm, greutatea fără cheie de 2,95 kg şi cu cheie de 3,20 kg. Lacătul are patru lamele cu arcuri separate în interior, cu o creastă care desparte cele patru limbi în două perechi. Cele două torţi în formă de potcoave, cu capete ascuţite şi crestături pentru zăvorire, au 1,4 cm grosime şi 2 cm lăţime fiecare. Cheia este simplă, cu un mîner inelar lipit cu cupru de o placă octogonală, cu un diametru de 3,9 cm, lipită la rîndul ei de o ţeavă lungă de 11 cm, şi cu un diametru exterior de 15 mm, de care sînt lipite cu cupru o vergea crestată la mijloc (floarea), iar de exterior o placă ceva mai lată ca grosimea vergelei, lipită de vergea cu cupru. Cheia este ghidată pe un bolţ lipit de una din emisferele corpului de lacăt. Corpul lacătului este format din trei părţi: două emisferice şi una cilindrică. Partea superioară a fost tăiată cu scopul montării mecanismului de zăvorire şi a construirii unei fante pentru pătrunderea celor două torţi. Cele două părţi emisferice sînt lipite cu cupru de partea cilindrică, iar în partea superioară mecanismul de zăvorire este prins de cele două părţi emisferice, prin două bolţuri ce străbat părţile emisferice şi sînt nituite la capăt. Torţile sînt fixate prin ştifturi pe un scăunel format din două pălci şi se reazimă la închidere pe un scăunel similar.

Din analizele efectuate rezultă unele concluzii cu privire la tehnica elaborării metalului, precum şi la tehnologia prelucrării lui de

www.dacoromanica.ro

Fig. 9. — Lacăt globular cu cheie (sec. XVI).

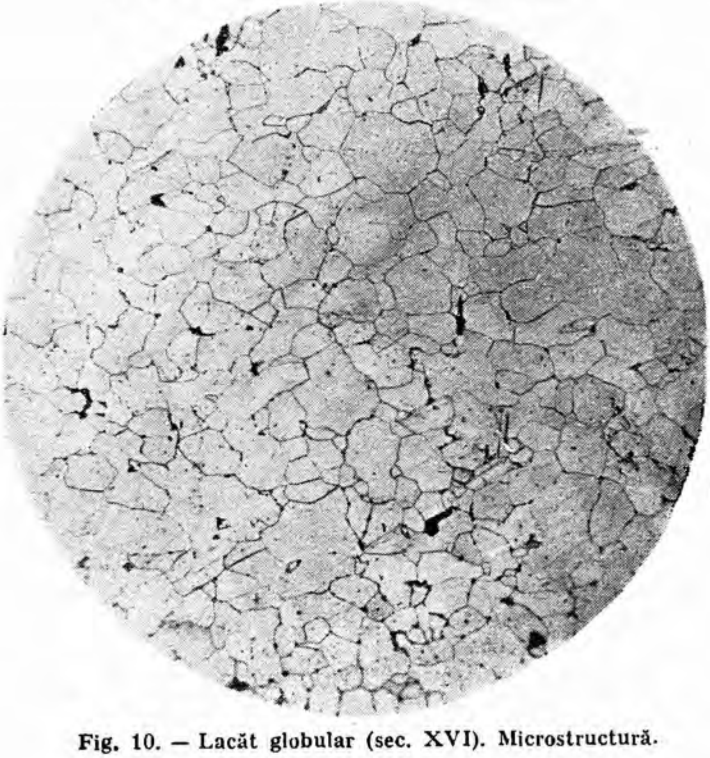

Fig. 10. — Lacăt globular (sec. XVI). Microstructură.

www.dacoromanica.ro

către meşterul lăcătuş care a confecţionat acest lacăt globular. Lacătul este confecţionat dintr-un oţel bine reuşit pentru acea vreme, destul de omogen, cu relativ puţine incluziuni nemetalice. Meşteşugarul poseda pe deplin cunoştinţele procesului tehnologic; el a ales un oţel moale pentru a-l putea prelucra mai uşor, dîndu-i totuşi o formă masivă şi rezistentă. Diferitele părţi ale piesei au fost confecţionate prin forjare şi anume prin repetate încălziri la temperaturi de cel puţin 800—1000°, ceea ce rezultă din stratul puternic decarburat la suprafaţă. Piesa denotă o bună pricepere tehnică. Pentru a da un aspect estetic piesei, meşteşugarul a rezolvat problema asamblării printr-o excelentă lipire, folosind numai într-un singur caz nituirea [1].

Uneltele de producţie (topoare de dulgheri, securi etc.) sau armele (alebarde) datînd din secolele XV—XVI (?) şi depozitate la Muzeul istoric, dintre care unele probabil confecţionate la Cluj, sînt interesante pentru studierea tehnicii prelucrării metalelor în acea vreme.

Un topor de dulgher (nr. inv. I-70 ?) are următoarele dimensiuni: lăţimea lefei — 22 cm, lungimea — 23 cm şi grosimea la locul de intersecţie dintre corpul toporului şi muchie — 2,5 cm; toporul este confecţionat din oţel pudlat, dintr-un material neomogen (conţinut în carbon 0,41%), cu zone de carbon diferite în concentraţie, adică cu o parte din proba metalografică bogată în carbon şi alta săracă. Nu ştim dacă acest topor a fost confecţionat de un meşter clujean sau rural, dar denotă o metodă simplă, primitivă de elaborare. Un alt topor de dulgher, cu lăţimea de 17,5 cm şi cu grosimea maximă de 4 cm (nr. inv. indescifrabil), cu aproape acelaşi conţinut în carbon (0,40%); o secure pentru crăpatul lemnelor (nr. 1520, găsită la Rodna); o alebardă în miniatură din secolul al XVI-lea, probabil confecţionată de un meşter clujean (nr. II 7558), cu lungimea de 33,5 cm şi conţinut în carbon de 0,42%, prezintă de asemenea metode asemănătoare, destul de primitive, de elaborare. Dintre piesele păstrate la Muzeu mai sînt unele confecţionate de meşteşugari clujeni, mai probabil cele găsite la Cluj, însă din lipsa unor sigle de meşteri, identificarea sigură este imposibilă. Pot fi amintite: săbii, de exemplu cea pentru două mîini, sub nr. 7835, cu lungimea, inclusiv mînerul, de 176 cm, lungimea lamei de 107 cm; sau sabia călăului din Cluj, probabil din secolele XVI—XVII, sub nr. 5975, cu mîner în formă de cruce, lung de 25 cm, lungimea limbii cu două tăişuri fiind de 86 cm, lăţimea limbii la mîner de 7 cm şi lăţimea la vîrf de 4,5 cm, cu sigle de meşter; alebarde, de exemplu o alebardă lungă de 72,5 cm, lată de 18 cm, cu două vîrfuri ascuţite, dintre care unul aşezat în partea opusă lefei etc. [2].

---

[1] Pentru amănunte privind analiza metalografică, chimică etc. cf. Goldenberg S. şi ing. Kovács Şt., *Contribuţie la istoria elaborării şi prelucrării oţelului în Transilvania în perioada evului mediu*, în *Metalurgia şi construcţia de maşini*, 11, 1957, p. 5—6.

[2] Mulţumim şi pe această cale ing. Şt. Kovács pentru informaţiile tehnice pe care ni le-a dat.

www.dacoromanica.ro

Fig. 11. — Topoare din sec. XVI (?)

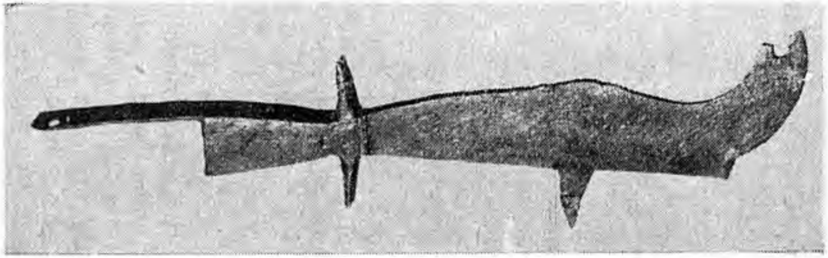

Fig. 12. — Alebardă mică (sec. XVI).

www.dacoromanica.ro

Din analiza pieselor studiate rezultă unele concluzii cu privire la metodele de prelucrare a metalelor în acea vreme. Fierarii şi lăcătuşii clujeni confecţionau obiecte de metal prin următoarele metode: prin presiune la cald (forjare şi ştanţare) şi prin tăiere (pilire cu pila, strujire cu tocila, aşchiere şi despicare cu dalta). Utilajul acestor meşteşugari consta din ciocane, dălţi, nicovală, foale, cleşte, menghine, compase etc. La baza tehnologiei variate, uneori mai primitive, alteori mai avansate a prelucrării fierului stăteau următoarele operaţii: a) forjarea la cald a metalului ajuns în stare plastică, prin încălzire în vatra fierarului sau a lăcătuşului; această metodă a fost folosită la producerea unor sisteme de lacăte cilindrice sau globulare, fiare de plug, potcoave etc.; b) sudarea fierului şi a oţelului, folosită deseori la confecţionarea limbilor de săbii, a cuţitelor, a brăzdarelor, topoarelor etc.; c) cimentarea, adică modificarea prin căldură a compoziţiei metalului prin combinarea lui în mod obişnuit cu carbonul, pentru a-l transforma în oţel, metodă folosită la confecţionarea cuţitelor, săbiilor, suliţelor, alebardelor etc.; d) prelucrarea termică, călirea pieselor fie în întregime (secere, cuţite etc.), fie parţial, şi anume partea lucrativă (topoare, dălţi etc.); e) şlefuirea integrală sau parţială pentru a da luciu obiectului sau pentru a netezi anumite suprafeţe; f) acoperirea cu alte metale — cupru, alamă — metodă folosită mai ales de lăcătuşi sau armurieri.

Deşi nu avem la îndemînă indicaţii documentare cu privire la organizarea turnătorilor şi armurierilor din Cluj, socotim acceptabilă ipoteza că ei formau în secolul al XVI-lea o categorie profesională separată, neorganizată în breaslă. Multiplicitatea de arme albe, apoi de archebuze, falconete, tunuri, menţionate în actele vremii, impune concluzia că aceste meşteşuguri aveau reprezentanţi şi la Cluj, ca şi în celelalte oraşe mai importante din Transilvania.

Armele de atac folosite în Transilvania în secolul al XVI-lea erau: arcul, arbaleta grea, vechea sabie ungurească, sabia cu două tăişuri şi mîner cruciform — „pallasch"-ul, buzduganul, preluat în secolul al XIII-lea de la cumani, baltagul cu ciocanul scurt şi turtit, rotund sau pătrat [1]. Aceste arme erau confecţionate de meşterii de arcuri şi arbalete, armurierii şi săbierii clujeni, care totodată confecţionau sau reparau coifuri cu vizieră, cozoroace de metal, apărătoare pentru ceafă, cămăşi de zale, cuirase din plăci etc. Un act din 1585 menţionează numele meşterului clujean Hans Jorg Burghart, de la care bistriţenii comandă o armură (*Stechharnisch*). Din document rezultă că armurierul clujean utiliza la confecţionarea armurii plăci de oţel şi nituri (*strack blech u. negel*) confecţionate de un fierar specialist (*alhie zum drotzky schmiden lassen*), că lucra la comandă şi după modele cerute sau prezentate de client. În documente se arată că Hans Jorg Burghart cere bistri-

---

[1] Pentru arme cf. J. Szendrei, *Ungarische Kriegsgeschichtliche Denkmäler*, Budapesta, 1896, p. 97—98; G. Nagy, *A magyar középkori fegyverzetröl* [Despre armele maghiare din evul mediu], in *Arch. Ért.*, 1890, p. 289—301 şi 403—416 etc.

www.dacoromanica.ro

țeanului care comandase la el o armură o amînare de opt săptămîni, pe motiv că are mult de lucru, și să i se trimită ca model armura unui alt bistrițean, Toma Kratzmer [1].

Materialul documentar în care abundă mențiuni despre arme albe și arme de foc impune ipoteza existenței la Cluj în secolul al XVI-lea a turnătorilor în fier și bronz, a meșterilor care confecționau archebuze, muschete, falconete, tunuri sau erau în stare să repare și să confecționeze piese pentru asemenea arme. Acestea erau confecționate pentru înzestrarea apărătorilor orașului, a breslelor, a populației orașului care poseda arme, a mercenarilor al căror număr se ridica uneori la cîteva sute de oameni [2]. Numărul acestor meșteri, de cele mai multe ori străini, era probabil redus.

În prima jumătate a secolului al XVI-lea armele de foc dominante în Transilvania, respectiv la Cluj, erau: archebuza *(pixis, pixis manualis, pixis barbata, Ganzhacken* sau *Hackenbückse*) formată dintr-o țeavă de fier cu un „detunător" (*Zündloch*) și un cîrlig în partea inferioară a țevii, cu ajutorul căruia arma era fixată de o furcă fixă; la sfîrșitul secolului archebuza va fi încetul cu încetul secundată sau înlocuită de muscheta cu închizător cu fitil (*Luntenschloss*) și mai tîrziu cu închizător rotativ (*Radschloss*), de un calibru mai mare ca archebuza, cu pat de lemn; tunul de calibru mic — falconeta (*bombarda, falconeta, minores bombarde, falcones bombardice*). Archebuza se încărca cu gloanțe de plumb, iar bombardele cu ghiulele de fier sau de piatră. Atît archebuzele cît și muschetele mai grele și falconetele sînt deseori atestate documentar la Cluj. Numărul armurierilor care confecționau asemenea arme trebuia să fi fost mai mic ca cel al săbierilor, căci armele de foc nu ocupaseră încă în secolul al XVI-lea locul pe care îl vor deține în balistica din secolele următoare. Achiziționarea unor asemenea arme este des înregistrată în *Socotelile orașului* [3]. Un exemplu concludent: la cererea principelui, clujenii trimit pentru asediul cetății Baia Mare 200 bombarde [4], probabil falconete.

Turnătorii în fier și bronz confecționau piulițe, sfeșnice, clopote, archebuze, tunuri, mortiere, cei în cupru căldări, tigăi, vase etc. S-au păstrat mențiuni despre clopote mari și mici turnate la Cluj [5], despre puștile, archebuzele și tunurile [6] folosite de orășeni la exercițiile de

---

[1] Cf. doc. din 12 septembrie 1585, nr. 77, A.B.

[2] Cf. I. Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, Cluj, 1928, p. 154.

[3] Cf. *S.O.C.*, 1564, 1, X, p. 231; 1582, 3, VIII p. 48; doc. f. III, nr. 6, *A.S.C.* etc.

[4] Cf. *S.O.C.*, I, XII, 1564; *M.H.H.*, II, 33, Budapesta, 1894, p. 14 (Însemnările lui Leustachie Gyulaffi) ș.a.

[5] Cf. *Tört. tár.*, 1883, p. 583; *P.O.C.*, III, 1569—1584, f. 182; doc. din 4 mai 1521, nr. 451, *A.C.A.I.* unde se amintește *„campanem nove fusionem"* <sic>.

[6] Amintite ca *bombarde, tormentalia, tarack* etc. (cf. de ex. *P.O.C.*, V, p. 129). Uneori e vorba și de tunuri de asediu, de calibru mai mare, cu țeava deschisă în ambele părți cf. L. Nagy, *Magyar fegyverek 1630—1662* [Arme maghiare la 1630—1662], Timișoara, 1911, p. 39; Fr. Müller, *Zur ältesten Siebenb. Glockenkunde*, în *Arch. des Ver.*, N.F., IV, 1, Brașov, 1859, p. 239—240.

www.dacoromanica.ro

tir, şi anume de membrii breslei argintarilor [1], curelarilor [2], croitorilor [3], despre turnarea unor tunuri din cele peste 100 candelabre de bronz confiscate de la mănăstiri [4] etc. Tunurile erau folosite atît la apărarea oraşului [5], cît şi, mai rar, erau trimise în ajutor voievodului sau principelui, cînd acesta le cerea oraşului. Turnarea obiectelor de fier şi bronz necesita un utilaj deosebit şi cunoştinţe mai temeinice. Procesul de turnare al metalelor consta din: confecţionarea modelului, elaborarea aliajului, pregătirea formei, turnarea propriu-zisă şi finisajul lucrării. Munca la piesele de lemn (roţile, patul puştii etc.) era efectuată de rotari sau dulgheri, iar alte munci, de fierari şi lăcătuşi [6].

Din obiectele sigur databile din Cluj face parte un ciocan de bătut la poartă, de la uşa sacristiei din biserica sf. Mihail, confecţionat în 1534, în stil gotic şi cu terminaţii în rozetă, element al stilului nou [7]. În Muzeu s-au păstrat şi două tunuri care pot fi ale unor meşteri din Cluj: 1) o mortieră mică din fier, cu lungimea ţevii de 44,5 cm, diametrul circumferinţei maxime de 15,4 cm, calibrul de 5,5 cm, cu o fantă în partea posterioară prin care se dădea foc prafului de puşcă introdus prin gura ţevii; 2) un tun de oţel, cu ornamente de bronz şi cu inscripţia: *H.M. 1593* — probabil siglă de meşter —, avînd lungimea ţevii de 91 cm, diametrul la gura ţevii de 9,7 cm şi în partea opusă de 11 cm, calibrul de 4,75 cm, cu două proeminenţe laterale cilindrice pentru fixare.

S-a amintit că în secolul al XV-lea pintenarii clujeni erau organizaţi în breaslă împreună cu lăcătuşii. Ei se organizează în breaslă separată abia în secolul al XVII-lea [8]. Dezvoltarea acestui meşteşug nu a suferit cu nimic de pe urma transformărilor în domeniul armamentului, produsele confecţionate fiind necesare cavaleriei, armă de mare importanţă în acea vreme.

Din rîndul clientelei care cumpăra produse confecţionate de lăcătuşii, fierarii, armurierii etc. clujeni, amintim: municipalitatea, diferite întreprinderi şi instituţii ale oraşului (mori, brutării, tipografia, spitalul, baia, bisericile etc.), locuitorii oraşului, nobilimea din oraş şi din împrejurimi, ţărănimea care venea la tîrgurile şi iarmaroacele din Cluj sau care cumpăra produsele meşteşugarilor clujeni desfăcute la tîrgurile

---

[1] Cf. *Reg. 1549*, f. 67, 68, 77, 80 şi passim; la f. 67 se aminteşte că magistrul Martin a făcut *„unam formam bombarde barbate"*, iar la f. 68: *„emimus ferrum vnum incensorium ad bombardam aptum"*. În averea acestei bresle găsim la 1569, între altele: o mortieră, patru archebuze, patru puşti bune şi şase puşti stricate, un tun din lemn şi alte arme de foc, mai vechi.

[2] *Reg. 1570*, p. 15, 18, 23, 31 şi passim; deseori apar menţiuni ca: *„die haken büchs gebesserdt"*.

[3] Jakab, *Okl.*, I, p. 360—361.

[4] *DDCV*, p. 167 (9 VII.1562).

[5] Crăciun, *op. cit.*, p. 132; *M.H.H.*, II, 33, p. 15.

[6] L. Thallóczy, *Magyar ágyu a XIV-ik századból* [Tunul în Ungaria în secolul XIV], în *Arch. Ért.*, XIV, 1880.

[7] J. Balogh, *Az Erdélyi Renaissance* (Renaşterea în Transilvania), vol. I, 1943, p. 153 şi 339 şi fig. 274.

[8] Jakab, *Okl.*, II, p. 248—254.

www.dacoromanica.ro

locale, organizate pe moşiile feudale mai importante, înzestrate cu privilegii de tîrg.

Fierarii clujeni executau diferite munci la comandă pe seama oraşului, pentru diferitele nevoi ale curţii voievodului sau principelui Transilvaniei şi ale oştirii. Ioan fierarul (*faber*) primeşte 22 florini pentru munci executate la „nevoia reginei" [1]; Laurenţiu Kowach, originar din Aiud şi stabilit la Cluj, confecţionează potcoave pentru oştirea principelui, şi anume 51 potcoave din fierul principelui şi 12 potcoave cu cuie, şi cuie la alte 20 potcoave din fier propriu, primind din partea magistratului, pentru munca efectuată, 2 florini 23 dinari [2]; Ambrozie Kowach confecţionează la comanda oraşului 52 potcoave din fierul principelui şi 24 potcoave cu cuie, din fier propriu [3]; oraşul are datorii la Matia Smydt, Laurenţiu Kowach, pentru potcoave (*babata*) şi cuie [4], la Baltazar Kowach, care confecţionase 54 potcoave din fierul principelui şi 13 potcoave cu cuie din fier propriu [5] ş.a.m.d.

Fierarii confecţionează diferite obiecte pentru nevoile de apărare şi cele edilitare ale oraşului. Ioan Penteh face roţi ferecate [6], Andrei Kowach lucrează la ridicarea podului lîngă Casa săracilor [7], confecţionează tîrnăcoape [8], cuie pentru podul de lîngă calea Turzii (*Thorda vcza)* [9] etc.

Lăcătuşii lucrau şi ei pentru municipalitate. Ei repară lacăte pentru închisoare (*turris captivorum*) [10], execută diferite munci la poarta mică din cetate [11], la pivniţele oraşului, la poarta mănăstirii franciscane, la poarta mică zisă de la *„Zenawcza"*, la grajdul oraşului [12], fac ţîţîni la uşă [13], zăbrele [14], uşi de fier pentru sobe [15], chei, broaşte şi balamale la uşile băii publice [16] ş.a.m.d. În *Socotelile oraşului* sînt menţionate o serie de cheltuieli pentru tunuri mici (*manuaria bombarda*) şi puşti, precum şi sumele achitate pentru acestea lui Martin Beck, Gheorghe Chyge, Ştefan Hwnyady [17] ş.a. E posibil ca aceştia să fi fost turnători şi armurieri şi nu proprietari de arme pe care le-au vîndut oraşului.

Administraţia „celor două biserici", a şcolii, a morilor din Cluj ne-a lăsat date cu privire la angajarea de lăcătuşi şi fierari pentru

---

1 *S.O.C.*, 1, VIII, p. 166.
2 *Ibidem*, p. 168.
3 *Ibidem*, 1, X, p. 165.
4 *Ibidem*, p. 165 şi 166.
5 *Ibidem*, p. 164.
6 *Ibidem*, p. 166.
7 *Ibidem*, 1, XIII, p. 162.
8 *Ibidem*, 8, IX, p. 17.
9 *Ibidem*, 2, X, p. 41.
10 *Tört. Tár.*, 1883, p. 578.
11 *Ibidem*, p. 579.
12 *S.O.C.*, 1, VI, p. 1.
13 *Ibidem*, 8, IX, p. 34.
14 *Ibidem*, p. 59.
15 *Dispensatio prudentis et circumspecti Laurenty Fylstych, primarii judicis*, XVII, 2, p. 32.
16 *Ibidem*, p. 25.
17 *S.O.C.*, 3, VIII, p. 63.

www.dacoromanica.ro

diverse munci sau cu privire la diferite obiecte de metal comandate la meşteşugarii clujeni [1]. Ştefan Lakatos şi Antoniu Lakatos confecţionează lacăte şi chei pentru cele două biserici [2], Valentin Lakatos execută o serie de operaţii la turnul nou al bisericii, face chei la poarta de la cimitir [3] etc.

Dezvoltarea oraşului sub aspect economic şi cultural a dus la sporirea numărului consumatorilor de produse din metal. În multe cazuri clienţii cumpără singuri materia primă — şine de fier — plătind numai confecţionarea obiectului necesar, munca depusă de meşteşugari. Aşa, de pildă, Gaşpar Schemel, administratorul morii suburbiale, cumpără 39 lingouri mici de fier de la un sălăjean, din care pune să se confecţioneze un inel (*eine schaib*) în jurul prîsnelului, din alte patru bucăţi un cep (*thiak*) la grindei; cinci lingouri mici pentru un inel mare în jurul pietrei de moară (?), 22 lingouri mici de fier pentru confecţionarea de cuie, patru lingouri mici pentru un drug, o şină de fier de Trăscău pentru căptuşirea osiei [4]; succesorul său Mihail Wagner lasă să se facă o osie şi un cîntar, şi angajează un fierar care să aibă grijă de mecanismul morii. În 1593 se confecţionează pentru aceeaşi moară cercuri de fier pentru fusul superior [5], copci pentru roata internă spartă [6], un cerc de fier pentru roata hidraulică ruptă, nişte cepuri pentru sudarea unei grinzi sparte [7], se achită 16 florini unui fierar „ca să lucreze un an întreg pentru nevoile morii" [8]. Administratorul morii Alpret pune să se confecţioneze roţi şi cuie din 22 lingouri de fier de Trăscău, din alte patru face drugi pentru spartul gheţii; patru şine sînt folosite pentru confecţionarea unor cuie *„zum Flauder"* (?), alte patru şine pentru două inele la roata hidraulică (*kump Rad*) [9]; tot el comandă cîrlige de fier, cuie de la Gheorghe Kowach, şi-i achită 11 florini pentru diferite lucrări la roata hidraulică [10], comandă un cep de fier de la Andrei Kowach, cu fierul morii, plătind un florin pentru muncă, comandă cuie de diferite dimensiuni, achită 20 florini lui Martin Kowach pentru munca la moară [11] etc.

Baia publică achită lui Gheorghe Lakatos 6 florini 10 dinari pentru gratiile de la ferestre, 16 florini lui Nemet Lakatos pentru nişte uşi de fier etc. [12].

---

[1] S.O.C., 1, IX, p. 283, 285 şi 294.
[2] *Ibidem*, 1, XI, p. 4 şi 6.
[3] *Ibidem*, 5, XX, p. 125.
[4] *Ibidem*, 2 VII, *Register des Gasparj Schemels vber die Burech Mill, anno 1589.*
[5] *Ibidem*, 5, XX, p. 151.
[6] *Ibidem.*
[7] *Ibidem* : *Egyk gerendeljben valo chap hogy megh teoret volt veottem hozziaia* 1. *Torozkaj vasat az melj vassal megh forraztotak.*
[8] *Ibidem*, p. 152.
[9] *Ibidem*, 2, XVIII, *Szwch Gaspar Registroma az malomrol valo* (1590).
[10] *Ibidem*, 5, XX, 1593, p. 143.
[11] *Ibidem*, 8, XII, 1599, p. 1 şi 3.
[12] Cf. *ibidem*, 1593, doc. din 29 iunie 1593.

www.dacoromanica.ro

Breslele, în continuă dezvoltare în secolul al XVI-lea, comandă și ele la lăcătușii și fierarii clujeni piesele necesare pentru casele breslelor, chei, lacăte, uși de fier, clopote [1].

Pe măsura dezvoltării orașului, a creșterii populației urbane, creștea și sfera urbană de desfacere a produselor lăcătușilor și fierarilor clujeni. În ceea ce privește producția pentru piață a lăcătușilor și fierarilor nu s-au păstrat nici un fel de date concrete : nici meseriașii, dar nici cumpărătorii individuali nu înregistrau obiectele de fier cumpărate. Din interzicerea, deși deseori iluzorie, a importului de lacăte, broaște, pinteni, scări de șei, sape, seceri [2], rezultă că breslele fierarilor, lăcătușilor și pintenarilor își apără cu îndîrjire piața internă de desfacere a produselor lor. Cumpărătorii *extra muros* și din regiune a produselor lor erau țăranii din regiune și mai puțin nobilimea, care de cele mai multe ori comanda produsele necesare și mai rar le achiziționa pe piață.

În concluzie, meșteșugarii din Cluj care se ocupau cu confecționarea de produse metalice, cu toată concurența meșteșugarilor rurali și a produselor străine de import, găseau posibilități de desfacere a produselor lor atît în oraș cît și la tîrgurile și iarmaroacele din țară. Cînd cererea era mai mare — mai ales în vreme de război — predomina confecționarea de obiecte necesare armatei. Uneori calitatea produselor lăsa de dorit, încît municipalitatea se vede silită să intervină și să silească pe fierari și lăcătuși să producă obiecte „bune și trainice" (*io wastagh mwet*) [3]. Dacă din punct de vedere calitativ producția meșteșugarilor care prelucrau metalele nu a atins nivelul producției cu vechi tradiții din Boemia și Germania, și produse din Stiria, Praga, Nürnberg, Regensburg etc. își găseau o largă răspîndire în Transilvania, aceasta nu se datora atît lipsei de calificare a meșteșugarilor urbani din Transilvania, cît mineritului rămas în urmă. Puținele cunoștințe tehnologice din domeniul transformării minereului în metal au făcut necesar importul de obiecte de metal sau chiar de metale (fier, cupru) de bună calitate într-o țară în care se găsea „atîta cupru" și fier [4]. Interdicția importului de cupru sau de produse metalurgice pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea și stimularea vremelnică a mineritului la începutul secolului al XVII-lea nu au dus la o schimbare substanțială a situației.

Turnătorii de cositor

Turnarea de vase în cositor apare în Transilvania, respectiv la Cluj, la sfîrșitul secolului al XV-lea. Turnătorii de cositor (*cantrifusores,*

---

[1] Cf. *Reg. 1549* și *Reg. 1570*, passim.

[2] De exemplu, magistratul din Bistrița confiscă pe teritoriul Bistriței de la clujeanul Andrei Lang seceri și alte obiecte de fierărie importate (cf. H. Wittstock, *Älteres Zunft und Gewerbewesen in Bistritz bis ins XVI Jh.*, în *Programm des evang. Obergymnasiums*, Sibiu, 1864, p. 2—4.

[3] Cf. *P.O.C.*, III, 1569—1584, f. 197 (1579).

[4] *„tanta cupri proprii ... copia abundet"*, în *doc. din* 26 sept. 1575 (A.S.O.S. f. Fronius, I, 329).

www.dacoromanica.ro

stannarii, kannegiesser, kannaöntö) turnau căni cu capac sau fără, farfurii, talere, potire, solniţe, butelii, linguri, turculiţe, casete etc. în forme confecţionate din gips, lut ars sau metal.

In secolul al XVI-lea numărul tipurilor de obiecte confecţionate de turnătorii de cositor din Transilvania e foarte mare [1] şi majoritatea acestora este aproape exclusiv destinată populaţiei urbane şi nobilimii. Materia primă, cositorul şi plumbul, se importau de obicei — mai ales cositorul — din Viena, Cracovia, Cehia. In ceea ce priveşte tehnica de producţie, ea denotă trăsături tradiţionale şi atinge o mare perfecţiune. Ornamentele se turnau *în relief*, o dată cu piesa, sau se imprimau prin poansoane sau matriţe. Statutele reglementau aliajul de plumb şi cositor la 1/6, adică un font plumb la şase fonţi cositor [2].

La Cluj găsim uneori menţionaţi în documente turnători de cositor. De pildă, în 1599 se înscrie în registrul oraşului Ioan Kannegeszer, originar din Braşov [3]. Din nefericire, nu s-au păstrat decît foarte puţine produse ale turnătorilor de cositor, precis databile din Cluj. Amintim o cană cu capac, cu corpul împărţit în patru cîmpuri şi acoperit cu solzi — motiv obişnuit în sticlăria şi ceramica vremii precum şi în lucrările din Transilvania, de exemplu în faianţa din timpul lui Matia Corvinul sau pe scutul cu monograma lui Matia [4] —, cu ornamente de cîrcei de viţă de vie şi blazon, cu inscripţia *S.P. 1537*, iar pe capac: *Templom Zen. Peterhoz valo*, cană comandată la un turnător clujean de biserica sf. Petru din localitate. Un alt obiect în cositor produs al unui turnător din Cluj este farfuria din 1560 cu inscripţia *S.M. 1560* [5]. Acestea sînt singurele obiecte identificabile, produse ale unor meşteri clujeni din secolul al XVI-lea. La Muzeul de Artă din Cluj se păstrează un mare număr de vase de cositor, dintre care unele au fost probabil executate de meşteri clujeni. Identificarea lor cere însă un studiu special.

S-au păstrat menţiuni despre vase de cositor testate de cetăţeni mai înstăriţi din Cluj urmaşilor lor, sau despre vase de cositor ce făceau parte din averea unor bresle. Vasele de cositor se găseau în gospodăria fiecărui orăşean mai înstărit, după cum rezultă din inventarele averilor unor clujeni. Astfel, în inventarul averii negustorului Ioan Elek, din 26 iunie 1596, sînt înregistrate o sumedenie de farfurii de cositor [6]; în inventarul averii unui alt clujean înstărit, Sebastian Munich (Barat), sînt consemnate vase de cositor lăsate ca moştenire uneia din urmaşele sale; ele cîntăresc cca 200 fonţi, adică cca 125 kilograme [7]; argintarul Ioan Desy posedă o veselă de cositor în greu-

---

[1] Cf. A. Eichhorn, *Die Zinngiesser — Kannegiesser*, în *Mitteilungen des Burz. Sächs. Mus.*, 1938, 1—2, p. 18 şi Huber E. şi Oertel G., *Siebenb. Sächs. u. anderes Zinn*, Reichenberg, 1936. Ultima lucrare nu ne-a fost accesibilă.

[2] Grimm, *op. cit.*, p. 19, doc. din 28 nov. 1580.

[3] *L.C.*, III, p. 94 şi 96.

[4] Balogh I., *op. cit.*, 153, 189 şi fig. 272—273.

[5] *Erdélyi müvészeti kiállitás* [Expoziţia de artă transilvăneană], Cluj, 1941, p. 9.

[6] *Orig. inedit*, 12 file, A.S.C., p. 12, 13. 15.

[7] Cf. doc. din 1 martie 1597, 20 file, A.S.C., f. 1', nr. 65: *„mely ohn zerozam nyom 200 fontot 8 font hean"*.

www.dacoromanica.ro

tate de 144 fonți [1] și aproape că nu există un inventar de avere păstrat pînă în zilele noastre, din care să lipsească obiecte de cositor și de cupru [2]; în averea breslei argintarilor din Cluj găsim de asemenea menționate obiecte de cositor [3] etc.

Scutarii, arcarii, tolbarii, săgetarii, arbaletarii și șlefuitorii de săbii

Introducerea prafului de pușcă și a armelor de foc în balistica din secolul al XIV-lea, ca rezultat al progresului tehnicii europene în acea vreme, a avut un efect revoluționar asupra tehnicii războiului. Ea a dus treptat la înlocuirea vechilor tipuri de armament, printre care se află și scuturile, arbaletele, arcurile cu săgeți și accesoriul lor, tolbele.

Dezvoltarea armelor de foc nu progresa însă cu pași repezi. Tunurile greoaie, puștile destul de primitive, cu toate numeroasele perfecționări aduse, nu au putut elimina scutul, arbaleta și arcul simplu decît peste secole. De aci prezența acestor arme la Cluj în secolul al XVI-lea și a meșterilor scutari, arbaletari, arcari și tolbari.

Un scutar apare documentar încă la 1453 în registrul parțial al persoanelor impozabile din Cluj [4]: numele lui e Valentin scutarul (*paysgyartho*). Tot el primește suma de 100 dinari pentru un scut cu blazon (*clypeus*) [5]. Un alt scutar, Luca *clipifex*, apare ca martor într-un proces la 1461 [6]. La 1565 orașul achită lui Ladislau Paysgiartho o sumă pentru că „a vopsit" două „*laureos*" (?) (zale?) și cinci afeturi de tun [7], lui Toma arcarul (*Igiarto*) pentru că a vopsit opt paturi de pușcă (*sedes pixidum*). În același an găsim la Cluj și alți scutari: Ștefan Paysgiartho, care vopsește afete de tunuri, Ilie Paysgiartho, care vopsește șase table, șase „*laurea*" și o damigeană (*lady*), și Martin Paysgiartho, care vopsește și el o „*laurea*" și patru paturi de pușcă [8].

Din aceste mențiuni rezultă că scutarii din Cluj se ocupau nu numai cu confecționarea de scuturi, dar și cu vopsitul părților de lemn și metal al armelor.

Tipul de scut din Cluj nu se deosebea de cel din celelalte orașe din Transilvania. Se foloseau scuturi ușoare, de formă ovoidală, boltite, cu capătul superior ascuțit, cu partea de lemn acoperită cu piele tăbăcită, vopsită, cu curele pentru braț. Acest tip servea călărețului înarmat cu suliță. Tipul greu, al pedestrașului, era mai masiv, mai larg, trapezoidal și boltit, cu 1,5—2 kg mai greu ca primul.

---

[1] Cf. A.S.C., doc. din 27 oct. 1589, Registre diverse, I, f. 2, Inventarii 1587—1588.
[2] Cf. ibidem, doc. din 12 nov. 1587, 4 nov. 1589, 2 ian. 1589.
[3] Jakab, II, p. 152—153.
[4] *Orașul Cluj* ... p. 141.
[5] *Tört. Tár.*, 1882, p. 539.
[6] Cf. A.B., doc. din 18 apr. 1461, transumpt în doc. din 11 nov. 1461, nr. 151.
[7] *S.O.C.*, 1, X, p. 166.
[8] *Ibidem*, p. 166—167.

www.dacoromanica.ro

Meşterii de arcuri apar documentar la 1453: cunoaştem numele lui Ioan arcarul (*arcupar*), Laurenţiu şi Grigore ş.a. Grigore arcarul primeşte din partea oraşului suma de 300 dinari pentru trei arcuri confecţionate de el [1]. Alţi arcari apar documentar, e adevărat mai rar, şi în secolul al XVI-lea. Ei sînt încetul cu încetul înlocuiţi de arbaletari. Arcul şi arbaleta (*balista, arcus, ijj, armbrust*), deşi arme manuale sau în parte mecanice de tragere, s-au menţinut pînă în secolul al XVII-lea. Din nefericire nu s-a păstrat nici un exemplar de arc sau arbaletă precis databil din Cluj, deşi la Muzeul de istorie din Cluj, secţia feudală, s-a păstrat un fragment dintr-o asemenea arbaletă (nr. inv. 7786) fără siglă de meşter. Numărul mare de tolbari şi săgetari (*telatores*) care poate fi găsit la Cluj în 1453 în rîndul populaţiei de neam maghiar a scăzut simţitor în secolul al XVI-lea. În această vreme nu se mai găsesc înregistrate dispoziţii despre activitatea lor şi nici registrele de breaslă care cuprind un material bogat privind funcţia lor militară nu conţin date referitoare la tolbari şi săgetari.

Şlefuitorii de săbii (*eruginatores*) sînt amintiţi la Cluj în 1484, cînd se organizează împreună cu arcarii, scutarii, săgetarii. La 1557 ei îşi instalează o tocilă (*volutorium cotis*) la moara de argăsit, unde ascuţeau şi lustruiau săbiile aduse de populaţia din oraş sau de nobilimea din jur. Întrucît sabia era prezentă aproape în casa fiecărui orăşean din Cluj, această branşă îşi găsea de lucru în oraş în acea vreme.

Argintarii

Dezvoltarea deosebită pe care o ia la Cluj, în secolul al XVI-lea, meşteşugul argintarilor (*aurifabri, eotwes, goldsmit etc.*) se datorează schimbărilor economice şi sociale survenite în viaţa de la oraş şi de la ţară în această vreme.

În oraş se distinge o pătură bogată formată din negustori, care posedau averi de mii de florini şi tezaurizau bunuri sub formă de giuvaeruri şi alte obiecte de aur şi argint, meşteri — patroni înstăriţi, proprietari de bunuri imobile (pămînt, vii, case etc.) însemnate. Luxul excesiv al păturilor bogate din oraş a atins în acest secol o asemenea treaptă, încît a făcut ca magistratul urban, interesat să împiedice ascuţirea contradicţiilor sociale, să ia măsuri împotriva acelora care poartă „multe bijuterii de argint şi aur, cunune de mărgele de aur ..." [2].

La ţară sau în oraşele în care nobilimea prinsese rădăcini, au crescut şi s-au schimbat considerabil necesităţile acesteia. Nobilii îşi procură de la orăşeni nu numai arme, ci postav şi mobilă, mătase şi blănuri, condimente şi parfumuri. Cuvîntul magic al veacului — aurul — pune stăpînire pe toată firea lor, setea de aur, bani sau giuvaeruri îi cuprinde pe toţi fără excepţie. Voievozii, marea nobilime, orăşenii înstăriţi strîng obiecte de aur şi argint, mai puţin din motive

[1] *Tört. Tár.*, 1882, 2. 540.
[2] *Oraşul Cluj...*, p. 144, nr. 3.

www.dacoromanica.ro

estetice, mai mult ca bunuri de valoare uşor transportabile în vremuri de restrişte. Oraşele dau în dar mai marilor ţării pahare, cingători, talere de argint şi aur; principii trimit zeci şi sute de daruri din metale nobile demnitarilor venali ai Imperiului Otoman. Obiectele în aur şi argint produse la Cluj sînt tot mai căutate în străinătate.

Asemenea condiţii au contribuit ca argintăritul să atingă la Cluj în secolul al XVI-lea un înalt grad de dezvoltare. Argintarii din Cluj se situează în fruntea acestui meşteşug pe întreaga ţară, ei aduc oraşului porecla de „comoară".

Constituirea breslei argintarilor are loc la sfîrşitul secolului al XIV-lea şi începutul secolului al XV-lea, prin urmare reprezintă unul din primele acte de organizare colectivă a meşteşugarilor la Cluj şi în Transilvania în general [1]. Statutele breslei au fost înnoite la 1494 [2] şi modificate la 25 februarie 1516 [3]. Calfele se constituie în 1532 într-o asociaţie proprie [4], ale cărei statute au fost modificate în 1591 [5]. Statutele din 23 mai 1561 [6] reprezintă o cotitură în viaţa argintarilor clujeni: dispăruse orice urmă de dependenţă faţă de Sibiu, se întăresc legăturile cu breslele din alte oraşe, îndeosebi din Oradea, Debreţin şi Košice. La 8 mai 1588, la cererea staroştilor Grigore Eotvoes şi Petru Filstich, statutele breslei sînt reînnoite [7]. Se pare că aceste statute au fost valabile nu numai pentru ultimul

---

[1] Primul statut al breslei argintarilor din Cluj a fost publicat de Jakab (*Okl.*, I, p. 242—247) cu data 1473 şi a fost considerat de cercetători ca datînd din acest an. Seivert îl datează din 1383—1397 (G. Seivert, *Die älteste Klausenburger Goldschmied — Zunftartikel* în *Transilvania, Wochenschrift für Sieb. L-Kunde*, 1862, p. 10). Acest act nu putea fi în nici un caz anterior anului 1376, cînd în Transilvania nu exista încă o breaslă a argintarilor (*Ub.*, II, p. 450—452). Judecînd după grafie (scris gotic, solemn, de codice) şi după unele expresii germane ca: *„wappengraben"*, *„wber golt arbet ferbet"*, precum şi după faptul că Sibiul constituie prima instanţă, iar Buda instanţa supremă de judecată, statutele pot fi considerate ca datînd din primul deceniu al secolului al XV-lea. Prezenţa unor termeni ca *„jobagiones"*, *„milites"*, desemnînd demnitari superiori din secolul al XIII-lea, aduce o oarecare confuzie în posibilitatea unei datări mai exacte a documentului. În schimb, este curioasă prezenţa, în rîndul juraţilor, a unor persoane (Ioan Lamprícht, Iacob Zetsch etc.), care au fost juraţi în anii 1473—1475 (cf. Jakab, *Okl.*, I, p. 250), ceea ce a făcut pe Jakab să dateze documentul din anul 1473. Documentele din sec. al XV-lea păstrează şi nume de meşteri argintari la Cluj: în registrul de impozite din 1453 al populaţiei maghiare sînt incluşi trei meşteri: Jacob, Ştefan şi Laurenţiu; la 1461 e menţionat argintarul Bartolomeu; la 1473 sînt menţionaţi staroştii *Andrei Hanuschel, Petru Zömer, Miail* şi *Pavel Goltsmit*, iar la 1496 meşterul Pavel *aurifaber*. În sfîrşit, de la începutul sec. al XVI-lea: argintarul Blasiu (1524 şi 1525), Ioan Ewthwews, Ştefan Ewthwews (1526 şi jude la 1530—1531) ş.a. (Cf. G. Entz, *Művészek és mesterek az Erdélyi gótikában* [Artişti şi meşteri în gotica ardeleană], *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára*, Cluj, 1957, p. 257—258).

[2] Jakab, *K.T.*, I, p. 498.

[3] Idem, *Okl.*, I, p. 342—344.

[4] J. Novák, *A kolozsvári ötvösczéh a XVIII szazàdig*, [Breasla argintarilor din Cluj pînă în sec. XVIII], Cluj, 1913, p. 12.

[5] Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 40—44.

[6] Idem, *op. cit.*, II, p. 53—70 ,în l. magh. şi Jakab. *Okl.* II, p. 69—75, în l. lat.

[7] *A Kol. cz. privil.*, p. 33 şi urm.

www.dacoromanica.ro

sfert de secol, ci şi în secolele următoare, fiind transcrise şi revizuite abia în secolul al XIX-lea [1].

În secolul al XVI-lea creşte continuu numărul membrilor breslei argintarilor. Materialul documentar cercetat permite să conchidem că în nici un alt oraş din Transilvania numărul argintarilor nu a fost atît de mare ca la Cluj. Între anii 1561 şi 1575 numărul argintarilor înscrişi în registrul de breaslă se ridică la 62 meşteri [2], iar în decurs de 29 ani găsim 110 nume de meşteri [3]. Zeci şi zeci de nume de meşteri argintari sînt înscrise în registrul breslei din 1549—1582 [4]. Fr. Deák a adunat din actele vremii pentru perioada 1453—1657 (1660) numele a peste 400 argintari la Cluj [5], iar unii cercetători afirmă a fi găsit documentar numele a peste 1000 argintari clujeni [6], probabil inclusiv calfe şi ucenici, pentru această perioadă.

Argintarii clujeni cunoşteau temeinic atît metodele de turnare a metalelor preţioase, tehnica martelării, a imprimării şi a presării metalelor preţioase, a poleirii cu aur a argintului, cît şi metoda incrustării de figuri şi desene, tehnica laminării, utilizarea cu multă competinţă a ornamentului filigranat şi, în sfîrşit, utilizarea emailului. Producţia argintarilor clujeni din secolul al XVI-lea poate fi apreciată după unele obiecte păstrate pînă azi. Numărul acestor obiecte este infim în comparaţie cu marea cantitate de produse din metale nobile create de mîinile meşterilor clujeni. Din numărul mare de lucrări ale argintarilor transilvăneni din secolul al XVI-lea, înzestrate cu sigle de meşteri, Köszeghy atribuie numai puţine Clujului. Aceasta, din lipsa unor elemente care ar uşura identificarea pieselor, ca de pildă coroana din sigle sau prezenţa tablei de control, cum e cazul în celelalte două centre ale argintarilor din Transilvania — Sibiul şi Braşovul. Totuşi el susţine că se poate afirma cu suficientă tărie că „o bună parte din lucrările din Transilvania <păstrate pînă azi> aparţin argintarilor clujeni" [7].

O cupă de argint aurit din 1531, operă a lui Gall Barbeel, e inclusă de Köszeghy, după ductul maghiar al numelui, printre produsele argintarilor clujeni. Cupa (potir) e în stil gotic, cu un picior în şase lobi, cu nod în formă de pernă, cu coşuleţul cupei ajurat. Pe fus, sub nod, sînt gravate cuvintele *„Barbeel Gal 1531"* [8]. Unul din produsele ce fac cinste iscusinţei argintarilor clujeni din secolul al XVI-lea este

---

[1] S-au menţionat principalele statute ale breslei argintarilor din Cluj din sec. XVI. Alte acte ale breslei argintarilor clujeni sînt publicate de Jakab, *Okl.*, II, p. 148—149, 256—257 şi 311—316.

[2] *Reg. 1561*, f. 1—59.

[3] *Ibidem*, p. 59—83.

[4] Passim.

[5] Fr. Deák, *A zománcz kérdéshez* [Cu privire la problema smalţului], în *Századok*, 1880, p. 678.

[6] Novák, *op. cit.*, p. 64.

[7] Kőzeghy, *Magyarországi ötvösjegyek a középkorból* [Siglele argintarilor din Ungaria în evul mediu], Budapesta, 1936, p. 163—164.

[8] *Ibidem*, p. 166, nr. 984.

www.dacoromanica.ro

cana de vin a lui F<rancisc> K<epiro>. Cana, aurită şi emailată, are corpul bombat, ţeava de scurgere înfăţişează un dragon cu blazon, iar pe capac are un vultur stilizat. Pe nodul vasului se află mînerul, talpa are bombeuri şi medalioane — figuri turnate. Pe cană se

Fig. 13. — Cană de argint (1548)

află inscripţia celui care a comandat-o: „*Engem chinaitatait Lossonci Antoniu — 1548*" şi sigla de meşter, reprezentînd iniţialele *K* şi *F* stilizate. S-a păstrat şi talgerul cănii, cu bombeuri plate şi blazon gravat. Această capodoperă, lucrată probabil de argintarul Kepiro [1], reprezintă o culme a talentului argintarilor clujeni.

[1] Menţionat ca meşter în 1547; nefiind înregistrat între meşterii primiţi în breaslă după 1547 ,probabil că a intrat în breaslă înainte de acest an (Jakab, *K.T.*, II, p. 313, n. 1 şi Kőszeghy, *op. cit.*, p. 166, nr, 985 şi anexa, fig. 4).

www.dacoromanica.ro

De la Mihail Katonay [1] ne-a rămas un pahar perlat cu inscripţia *„Stephanus Szenas Senior, Anno 1591"*, cu sigla purtînd iniţialele *K* şi *M* [2]; dela F<abian> şi E<nyedi> [3] s-a păstrat un pahar (pocal) cu lambrequin gravat şi cu marca casei *1593*, precum şi un potir din 1598 [4]. Un pahar (pocal) lărgit în sus, cu ornament de vrej pe marginea buzei, şi altul asemănător, cu sigla *B.M.*, aparţin meşterului Martin Bayusz sau meşterului Martin Biro alias Fenes [5]. Trebuie amintite şi tiparele peceţilor oraşului, confecţionate de argintari, dintre care s-au păstrat numai amprente din secolul al XIV-lea [6] şi tiparele din a doua jumătate a secolului al XV-lea, cu legendele *„S<igilluum> civivm de Closwar"* şi *„S<igillum> consulum civitatis Coluswar"* [7]; sau multiplele peceţi ale municipalităţii, ale căror urme s-au păstrat în ceara actelor emanate de la oraş [8], sau peceţiile breslelor (de pildă cea a argintarilor din sec. XV) [9]. Alte obiecte identificabile ca produse ale unor meşteri clujeni sînt: un pahar (bocal) de pe la 1600 [10], un pahar gotic — zis „al lui Francisc David" — din argint aurit, cu buza de sus în 12 arcuri, din secolul al XVI-lea [11]. Jakab menţionează două pahare de argint, proprietatea breslei fierarilor la 1768, amîndouă aurite, unul cu inscripţia *„Gaspar es Levrin kowaczi cehmes. 1556"*, iar cealaltă: *„Gaspar es Lerin Kowacz ceh mesterek czin, 1556"* [12]. Cu aceasta se încheie aproape tot şirul lucrărilor identificabile ca produse ale unor argintari clujeni din secolul al XVI-lea.

Materialul documentar (registre de breaslă, statute, protocoalele oraşului, acte private) oferă o mare bogăţie de date cu privire la varietatea de produse confecţionate de argintarii clujeni în acest secol. Din izvoare rezultă şi o altă latură importantă a problemei: cine cumpăra produsele argintarilor clujeni, cui îi erau destinate acestea, deci pro-

---

[1] Înscris în *Regestrum Aurifabrorum Colosvariensium* la 1576, staroste al breslei în anii 1583, 1591, 1592, 1593 (Jakab, *K.T.* II, p. 314—315, n. 1), jurat în 1585, 1587, 1590 etc. (*P.O.C.*, 1585—1605, p. 1, 39, 154 etc.), jude regal la 1594, jude primar la 1598 etc.

[2] Kőszeghy, *op. cit.*, p. 167, nr. 987.

[3] Înscris în registru ca meşter între 1563 şi 1566 (Jakab, *K.T.*, II, p. 313).

[4] Kőszeghy, *op. cit.*, p. 167, nr.980.

[5] *Ibidem*, p. 167, nr. 988, Produse ale argintarilor clujeni sînt reproduse şi la K. Pulszky şi J. Radisics, *Az ötvösség remekei a magyar történeti ötvösmükiallitása* [Capodoperele argintarilor în istoria expoziţiilor artistice de orfevrărie maghiară], I—II, Budapesta, fiind însă ulterioare pericadei studiate.

[6] Cf. J. Sebestyén, *Koloszvár cimere* [Blazonul Clujului] *în Kolozsvári Szemle*, 1944, p. 266—267.

[7] I. Sándor, *Kolozsvár cimeres emlékei* [Monumente de heraldică ale Clujului], I (1377—1707), Cluj, 1920, p. 2—3 şi 13—14. Tiparul reprezintă un zid de cetate, construit din pietre cioplite, cu o cornişă în marginea superioară şi o poartă la mijloc. Din marginea superioară a zidului se ridică trei bastioane, cel din mijloc fiind mai înalt şi mai masiv (S. Jakó, *Sigilografia cu referire la Transilvania*, în *Documente privind istoria Romîniei. Introducere*, vol. II (extras), 1956, p. 55—56.

[8] Jakó, *op. cit.*, planşa VI, fig. 3.

[9] *Arch Ért.*, 1895, p. 254; Kőszeghy, *op. cit.*, p. 163—164.

[10] Kőszeghy, *op. cit.*, p. 167, nr. 989.

[11] *Erdélyi művészeti kiallitás*, p. 9.

[12] Jakab, *K.T.*, II, p. 60.

www.dacoromanica.ro

blema pieţei de desfacere a obiectelor confecţionate de meşteşugarii din această ramură de producţie.

Venalitatea era una din racilele societăţii feudale. Simpatia sau sprijinul se cîştiga prin „daruri" oferite de oraş principelui, slujbaşilor mai însemnaţi, persoanelor cu vază din ţară sau din străinătate, dregă-

Fig. 14. — Pecetea Clujului (1507)

torilor venali din Imperiul Otoman. Cînd principele căuta să cîştige bunăvoinţa paşalelor sau a sultanului, le trimitea ca „daruri" obiecte de aur şi argint[1]; în procesul dintre saşi — locuitorii mai vechi, înstăriţi — şi unguri — noi veniţi la Cluj —, judecat la 1568, fiecare parte caută să atragă prin „daruri" pe Ioan II Sigismund şi pe cancelarul Mihail Csáki[2]; oraşul trimite „daruri" principelui de anul nou şi cu ocazia sărbătoririi unor evenimente mai importante etc. Aceste „daruri" se achiziţionau pe la meşterii argintari din localitate. Iată cîteva exemple. Sub judele Petru Theremi (1496), magistratul clujean cumpără pentru 25 florini o cupă mică de argint, pe care o oferă în dar episcopului Transilvaniei şi o altă cupă de 4 mărci şi 3 pesete, oferită voievodului Bartolomeu Drágfy[3]; la 1558 municipalitatea trimite prin-

[1] *M.C.R.T.*, I, p. 185.
[2] Kemény, *Deutsche Fundgruben*, p. 93.
[3] *Tört. Tár.*, 1883, p. 572 şi 584.

www.dacoromanica.ro

cipelui şi demnitarilor săi, ca „daruri" de anul nou: lui Ioan Sigismund, din partea judelui Stefan Fodor o cupă de 7 mărci şi 6 pesete, valorînd 96 florini şi 18 dinari; lui Francisc Kendi, din partea judelui regal Ioan Bornemizza, o altă cupă, de 2 mărci 40 pesete, fiecare marcă fiind socotită a 15 florini, precum şi alte cupe, pentru soţia lui Francisc Kendi, pentru cancelarul regal Mihail Csáki etc., valoarea darurilor fiind de peste 200 florini [1]. Peste un an li se trimit noi daruri prin clujenii Antoniu Wyczey şi Ştefan Szeram: două cupe în valoare de 148 florini, achiziţionate de la argintarul Ioan Bornemizza, iar curtenilor lor linguri de argint, precum şi postav, în valoare de 48 florini 75 dinari [2]. Tot pentru daruri, magistratul achiziţionează de la argintarul Matia Vicey, cinci cupe aurite avînd peste 11 gire [3], socotind fiecare giră de 14 florini 50 dinari, de la argintarul Mihail Thótházi o cupă aurită de 3 mărci, socotind marca cu 16 florini, precum şi linguri de argint [4]. În 1563 se cumpără de la Ioan Kereztzegy două cupe de argint pentru 56 florini [5]. În anul 1575 clujenii fac următoarele daruri unor persoane suspuse: o cupă aurită de 5 mărci şi 27 pesete, socotind marca cu 13 florini 50 dinari, cumpărată de la Grigore Bornemyzza, este dăruită principelui; o cupă de 2 mărci 25 pesete, socotind marca 14 florini, cumpărată de la Ioan Teycz, este dăruită lui Francisc Forgacz; o cupă de 1 marcă 45 pesete, socotind marca 13 florini, este cumpărată de la Grigore Zentlazlay şi dăruită lui Pavel Bánffy; o cupă de 1 marcă 25 pesete, socotind marca 13 florini, este cumpărată de la Ioan Teycz şi dăruită lui Gheorghe Bánffy; un pocal aurit de 1 marcă 18 pesete, socotind marca de 13 florini, cumpărată de la Ioan Kerezzegy, este dăruită lui Martin Berzewiczy; o cupă de 2 mărci 38 pesete, achiziţionată de la Ioan Teycz, este dăruită lui Cristofor Báthory [6]. La 1586 judele duce principelui o cupă de 4 mărci 32 pesete în valoare de 69 florini 13 dinari, cancelarului o cupă de 38 florini 70 dinari, lui Ioan Gęczy o cupă în valoare de 64 florini 10 dinari, lui Ioan Kendi, una de 31 florini 27 dinari, lui Ladislau Sombori, în valoare de 34 florini 14 dinari [7] ş.a.m.d.

Deseori municipalitatea rămîne datoare unor meşteşugari, precum şi altora pentru obiectele comandate spre a fi trimise în „dar" unor dregători de seamă. Sînt înregistrate datoriile faţă de Urban Eötves, de 46 florini pentru o cupă; faţă de Ştefan Wolphard, 82 florini, de asemenea pentru o cupă etc. Municipalitatea cheltuieşte sume de bani şi pentru darurile făcute unor boieri din Ţara Romînească sau Moldova, în trecere oficială prin oraş, cum e cazul cu darurile de nuntă (lin-

---

[1] *D.D.C.V.*, f. 83.
[2] *Ibidem*, f. 52.
[3] 1 gira = 1 marcă.
[4] Veress, *Documente...*, IV, p. 73—74.
[5] *P.O.C.*, 1569—1584, III, f. 256.
[6] *Ibidem*.
[7] Novák, *op. cit.*, p. 58.

www.dacoromanica.ro

guri)[1], sau cu achitarea sumei de 17 florini lui Valentin Pegreczi și Martin Fenesi pentru două inele la spada vistierului Bîrsan[2] ș.a.

Pe baza informațiilor documentare se poate reconstitui tabloul obiectelor confecționate de argintarii clujeni. În registrele breslei argintarilor[3] găsim amintite ca daruri și ca obiecte zălogite de membrii breslei: cupe, linguri de argint[4], inele de aur cu piatră *„teorkes"*, cingători (*balteum, cingulum*) de argint[5], fibule aurite, nasturi auriți, coroane de argint, pocale, inele de aur cu piatră *„karmel"*, teci de argint aurit[6], cuțitașe cu mînere de argint[7], potire aurite, ace pentru proba argintului, fibule de cupru, scuturi mici de argint, ace de argint[8], inele de aur cu piatră *„czitryn"*[9], inele cu piatră „cotrafa"[10] „inele cu piatră *„gamako"*, cutii de argint, pumnale (*hansar*) de argint, lanțuri de aur, pahare de argint și aur, linguri (*kalan*) cu cozi de argint aurit[11]. În averea breslei găsim între 1546 și 1548: peceți de argint, podoabe (scuturi) mici de argint, ace[12]. În afară de acestea, argintarii clujeni mai confecționau cruci și cruciulițe, cristelnițe, monstranțe, potire, embleme, pandantive etc.

Se pare că obiectele mai costisitoare și mai des confecționate de argintarii clujeni pentru păturile înstărite erau cupele (potirele) și cingătorile. Această concluzie rezultă din următoarea constatare: statutele fixează numai plata pentru confecționarea cupelor (potirelor) și a cingătorilor[13], primele fiind importante în domeniul bisericesc, celelalte pentru laici.

Unele testamente rămase de la clujeni și de la clujence atestă că alături de nobilime, populația înstărită a orașului era principalul client al argintarilor clujeni. Între obiectele testate de Dorothea, văduva clujeanului Petru zis Pauer, mănăstirii din Cluj-Mănăștur figurează: o cingătoare de argint și un giuvaer (*clenodium*) numit *„agstein snur"*[14]; între cele lăsate de Magdalena, soția cioplitorului în piatră Gheorghe, găsim: patru cingători cu închizători (*baltea cum suis bullis*), nouă linguri de argint, 18 fibule, un *„pitarium"* (?) de argint[15]; printre obiectele lăsate moștenire de negustorul clujean Sebastian Munich (Barat) se numără: o broșă de aur (*keossentyew*) cu diamante și granate

---

[1] *Reg. 1549*, f. 77.
[2] *S.O.C.*, 1593, passim.
[3] *Reg. 1561* și *Reg. 1549.*
[4] *Reg. 1549*, f. 77.
[5] *Ibidem*, f. 81.
[6] *Ibidem*, f. 74—75.
[7] *Ibidem*, f. 51.
[8] *Ibidem*, f. 34, 63, 67, 71.
[9] *Ibidem*, f. 81.
[10] *Ibidem.*
[11] Jakab, *K.T.*, II, p. 152—153 și 314.
[12] *Reg. 1549*, f. 49.
[13] Pentru confecționarea unei cupe (potir) <peccarium> de 1 marcă argint se plătea 1 florin; pentru o cingătoare de o marcă argint 2 florini, iar pentru una de calitate foarte bună 3 florini; pentru poleirea cu aur a unei cingători se plăteau 2 florini (Jakab, *Okl.*, I, p. 244).
[14] Makkai, *Kiadatlan oklevelek*, p. 17—18.
[15] Jakab, *Okl.* p. 373—375.

www.dacoromanica.ro

incrustate, în valoare de 150 florini, zeci de inele cu rubine, smaragde şi diamante; diademe (*parta*) cu pietre preţioase şi perle în valoare de sute de florini, cupe aurite mai mari şi mai mici, pahare de argint (*vdwary pahar*), un alt fel de cupe (*abraham kupa*), linguri de argint etc. în valoare de mii de florini [1]; în testamentul lui Daniel Chako sînt incluse, între altele, pahare de argint, nasturi de argint, inele, diademe [2] ş.a.m.d. Zeci şi sute de obiecte preţioase din argint şi aur se găsesc în inventarele de avere ale unor clujeni mai înstăriţi ca: Ioan Cementes, Ştefan Herczegh, Ioan Desy argintarul, Egidiu bărbierul ş.a. [3].

Materialul obişnuit cu care lucrau argintarii era argintul şi aurul. Cu toată prohibiţia exportului de metale preţioase din Transilvania, argintarii îşi procurau materia primă cu destul de mare greutate şi la un preţ ridicat. Interdicţia de a cumpăra argint sau aur furat sau dobîndit prin jaf [4] dovedeşte că aceasta era una din soluţiile adoptate de argintari pentru a-şi procura materia primă. Calea justă de a pune capăt lipsei acute de metale nobile în Transilvania a fost indicată abia în dieta din 12—26 aprilie 1618: necesitatea intensificării mineritului [5].

Existenţa monetăriei la Cluj a creat pentru argintarii din localitate posibilităţi mai largi de procurare a aurului curat, de altfel şi el foarte greu de găsit: aurul curat era rechiziţionat de obicei de conducerea statului maghiar, iar în epoca principatului, de principe, fiind preluat de la particulari de slujbaşii cămării, aşa-numiţii *auri campsores*. Hotărîrile severe ale dietelor prin care se apără interesele statului feudal transilvănean stau mărturie în acest sens. Dieta din decembrie 1549 fixează pedepse extrem de severe pentru cei care ar fi prinşi că schimbă aur pe ascuns: la prima şi a doua încălcare a acestei decizii delincventul scăpa cu o amendă mare în bani, dar la a treia era pedepsit cu moartea. Argintarii clujeni se plîng lui Sigismund Báthory cerîndu-i să le acorde dreptul de a cumpăra o anumită cantitate de aur, în caz contrar fiind ameninţaţi cu imposibilitatea practicării în viitor a meşteşugului. Principele admite ca argintarii clujeni să poată achiziţiona, cu ocazia fiecărei „purificări" care va avea loc pentru tezaur, cîte 4 gire de aur curat din aurul fiscului [6].

Privilegiile acordate argintarilor clujeni de a achiziţiona aur curat trebuiau mereu înnoite, cu fiecare schimbare de domnie. În secolul al XVII-lea se ajunge însă la abrogarea, e adevărat, temporară, a privilegiilor acordate [7]. Cu toate greutăţile procurării materiei prime, exista o interdicţie din partea breslei de a se lucra cu argint sub 14 lotoni [8].

---

[1] Cf. doc. din 1 martie 1597, f. I, n. 65, A.S.C.
[2] Cf. doc. din 9 mai 1600, f. I, nr. 70, A.S.C.
[3] Cf. Registre diverse, I, f. 2, Inventarii 1587—1589, doc. din 29 febr. 1588, 4 nov. 1589, 27 oct. 1589, 2 ian. 1589, passim, A.S.C.
[4] Cf. Statutele din 25 februarie 1516, Jakab, *Okl.*, I, p. 342—344.
[5] *M.C.R.T.*, VII, p. 478, cf. şi Novák, *op. cit.*, p. 36.
[6] Novák, *op. cit.*, p. 33.
[7] *Ibidem*, p. 34.
[8] Puritatea aurului se evalua în carate, cea a argintului în lotoni. Aurul de 1000/1000 avea 24 carate, argintul de 1000/1000 avea 16 lotoni.

www.dacoromanica.ro

Controlarea calităţii materiei prime, aur sau argint, se efectua de către staroştii breslei, prin „proba argintului". Însemnările dese din registrele breslei cu privire la pedepsirea meşterilor care la „probă" s-au dovedit a fi lucrat din metal preţios inferior calităţii fixate constituie o dovadă că meşterii argintari încălcau uneori hotărîrile breslei şi ale dietelor [1] în această direcţie. De exemplu, Ioan Zebeny e pedepsit în anii 1561, 1564, 1565, 1569, 1571, 1572 etc. pentru că „a păcătuit la proba (*in probatione*) argintului", pentru că a făcut din aur bun (*ex puro auro*) aur impur (*malum aurum*) [2]; Ioan Wyczey e amendat la 1561 şi 1579 fiindcă lucrase din „argint prost" (*ex malo argento*) [3] etc. Infracţiunile au loc cu toate că pedepsele fixate de breaslă variau între 2 lotoni, 1 marcă şi excluderea din breaslă [4].

Se înţelege că asemenea hotărîri ca acele ale dietelor din Cluj şi Tg. Mureş din 1556 şi 1571 de a se lucra argint de 15 lotoni [5] nu puteau fi respectate. Argintarii refuză să lucreze din argint de 15 lotoni, afirmînd că în ţară nu se află decît puţin argint de asemenea calitate, că sînt siliţi să lucreze de multe ori bucăţi de monede — taleri, florini, ducaţi; că atunci cînd topesc 10 gire de argint, pierd cîte 9 uncii de fiecare giră, iar atunci cînd confecţionează nasturi, fibule sau pahare pierderea este şi mai mare; că atunci cînd topesc 100 gire se pierde o cantitate de metal preţios identică cu plata muncii argintarului, mai ales că la topire, adică la confecţionarea aliajului, se cere muncă multă; în sfîrşit un mare impediment îl constituie şi faptul că în ţară se află puţin argint, că Poarta Otomană scoate şi ea argint în cantităţi mari şi că, dacă va afla că se lucrează cu argint de 15 lotoni, va cere şi ea un asemenea argint, spre paguba ţării. Expunerea acestor motive pare a fi avut efectul scontat: argintarii transilvăneni, respectiv cei clujeni, continuă să lucreze din argint de 14 lotoni [6].

Argintarii clujeni erau de asemenea mari meşteri în emailatul obiectelor preţioase. Ei pot fi pe drept cuvînt consideraţi ca fruntaşi în această ramură.

Breasla argintarilor din Cluj se îngrijeşte de calitatea produselor prin meşteri speciali obligaţi să facă o dată pe lună „proba" (*vera et legitima proba*) lucrărilor confecţionate de fiecare meşter [7]. Ea interzicea poleirea cu aur a aurului fals sau a cuprului galben (*cuprum fulveum*) [8], topirea aurului sau argintului în fire (*filatum* sau *textum*) [9],

---

[1] Cf. de pildă hotărîrea dietei ţinută în 1556 la Cluj, în *M.C.R.T.*, p. 69.
[2] *Reg. 1561*, f. 27.
[3] *Ibidem*, f. 10.
[4] Cf. *ibidem*, cazul lui Benedict Keresudvarhely: *quod punietur excomunicatione*.
[5] *M.C.R.T.*, II, p. 65 şi 379: *nullum argentum nisi de 15 lotonis laboretur*.
[6] Cf. Stat. din 8 dec. 1588 art. II, în *A Kol. cz. privil.*, p. 331 şi urm.
[7] Cf. Stat. din 23 mai 1561, la Jakab, *Okl., II*, p. 69—75 şi din 25 febr. 1516, *ibidem*, p. 242—247.
[8] Cf. doc. din 25 febr. 1516, art. II.
[9] Ibidem, art. VI.

www.dacoromanica.ro

poleirea cu aur a florinilor falşi sau achiziţionarea de frînturi de florini [1], rupţi sau tăiaţi, sau de argint furat, montarea de pietre false [2] etc. Dar nu întotdeauna hotărîrile breslei erau respectate. Interesant e cazul lui Grigore Laskaj: confecţionînd o cingătoare din argint aurit, probabil de calitate necorespunzătoare, el refuză s-o predea breslei la cererea acesteia. La cererea meşterilor trimişi anume la el pentru a confisca cingătoarea, Laskaj răspunde că „nu-i pasă de breaslă nici de staroştii din breaslă" şi că nimeni nu va reuşi să scoată cingătoarea din casa sa, el „fiind gata s-o apere şi cu arma în mînă" [3]. Cunoaştem şi cazuri în care respectarea hotărîrilor breslei în această direcţie se impune cu fermitate: Ioan Zebeni, „păcătuind pentru a doua oară la proba argintului", a rămas dator breslei 18 pesete de argint, iar a treia oară a fost oprit să lucreze şi i s-a îngăduit să-şi continue munca numai după ce a zălogit în contul amenzii două inele de aur [4].

Sigla de meşter avea menirea să garanteze calitatea produsului. Fiecare obiect de peste o marcă [5], iar mai tîrziu de peste o jumătate marcă [6], trebuia să aibă imprimată sigla (*cautorium sive signetum*) meşterului care l-a confecţionat. Articolele din secolul al XVI-lea nu amintesc despre existenţa mărcii de control. Deoarece şi în alte oraşe ale Transilvaniei ea apare abia în secolul al XVIII-lea, este probabil ca poarta cu trei turnuri şi gratii [7] să fi apărut ca marcă de control şi la Cluj abia în acest secol [8].

Lucrarea de măiestrie, pe lîngă menirea ei principală de a îngreuna pătrunderea în breaslă a elementelor noi, constituia totodată un prilej de control al pregătirii profesionale a meşteşugarului respectiv. Breasla argintarilor clujeni cerea membrilor săi îndemînare şi temeinice cunoştinţe în meserie care, în condiţiile lipsei de instrumente de mare precizie, trebuia să compenseze acest neajuns. Argintarul clujean era versat în domeniul incrustărilor, al emailului. El putea lucra în breaslă numai dacă ştia: să confecţioneze giuvaeruri (*insignia vel clenodia*), să graveze un blazon (*wappengraben*) [9] în interiorul şi exteriorul unei cupe şi să facă un inel de aur pe care să monteze o piatră scumpă (1473).

O dată cu evoluţia breslei clauzele privitoare la lucrarea de măiestrie devin tot mai severe. În 1516 se cere celui care ar dori să devină meşter să confecţioneze, pe cheltuială proprie, un potir, să

---

[1] Cf. doc. din 25 febr. 1516, art. III.
[2] Cf. doc. din 8 dec. 1588, art. IX, în *A Kol. cz. privil.*
[3] *Reg. 1549*, f. 6—7.
[4] *Ibidem*, f. 81.
[5] Cf. Stat. din 23 mai 1561, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 53—70.
[6] Cf. Stat. din 8 dec. 1558.
[7] Kőszeghy, *op. cit*, p. 163—164, consideră neîntemeiată părerea lui T. Gyárfás (*Egyházi Müipar* [Meşteşuguri artistice bisericeşti], 1909, p. 99), preluată de la M. Rosenberg (*Der Goldschmiede Markzeichen*, ed. II, Frankfurt, 1911), că marca de control ar fi existat în secolul al XVI-lea la Cluj. Kőszeghy (*Arch. Ert.*, XXXII, 1912, p. 140) susţine că aceasta ar fi marca argintarilor din Pojon.
[8] Cf. *Arch. Ért.*, XXXI, Budapesta, 1911, p. 49.
[9] Alte ori blazonul este denumit în acte „*clipeum armateum*" (=*Waffenschield*, *signa gentilia*, Bartal. s.v.).

www.dacoromanica.ro

graveze chipul unui războinic şi să ştie monta un mărgăritar într-un inel [1]; în 1561 i se cere să confecţioneze în atelierul staroştilor o cupă zisă „*knoros*", o pecete zisă *helymes* şi un inel [2]. La 1581 se fixează şi timpul de confecţionare a lucrării de măiestrie la o lună [3].

Argintarii clujeni lucrau şi la comandă şi pentru piaţă. Cei pricepuţi erau deseori chemaţi să preţuiască obiecte de metal preţios în cazuri de litigiu, testare etc. [4]. În veacul al XVI-lea lucrările argintarilor clujeni erau foarte căutate atît în Transilvania cît şi în ţările vecine. Sînt cunoscute relaţiile dintre argintarii clujeni şi breslele de aceeaşi specialitate din oraşele Transilvaniei: Sibiu, Oradea, Braşov, Bistriţa, Alba Iulia [5] etc., cele din oraşele Ungariei, îndeosebi din Debreţin [6], din Cehoslovacia de azi, în special Košice [7], unde ajung adesea produsele argintarilor clujeni etc. Obiectele confecţionate de argintarii clujeni ajung şi în Polonia, unde servesc chiar ca model argintarilor polonezi [8].

În asemenea condiţii este explicabil afluxul mare de meşteri în această specialitate şi faptul că meşterii argintari ocupă poziţii de conducere în oraş şi chiar în întreaga Transilvanie. Problema concurenţei interne era uneori pentru membrii acestei ramuri de producţie cu mult mai puţin acută decît pentru membrii altor ramuri. De aceea găsim ateliere de argintari neîncadraţi în breaslă [9], de aceea breasla decide ca nici un meşter să nu primească de lucru mai mult decît poate executa în condiţii normale cu ajutorul a două calfe şi a doi ucenici, şi se interzice angajarea unei a treia calfe cu salariu săptămînal [10]. Plîngerea împotriva lui Grigore Balasi [11] că ar ţine trei calfe dovedeşte că decizia breslei în acest sens a fost uneori călcată şi prin urmare că existau ateliere în care lucrau şase persoane : meşterul, trei calfe şi doi ucenici. Ori angajarea de către un meşter a trei calfe dovedeşte nu numai creşterea muncii la comanda clienţilor, dar şi lărgirea pieţii de desfacere a obiectelor confecţionate de argintarii clujeni. Excluderea concurenţei străine pe piaţa urbană, cu excepţia zilelor de tîrg, asigura desfacerea produselor ieftine pe piaţa locală. Acestea erau produse mai mărunte — inele, brăţări, fibule, agrafe, salbe, cercei etc. din argint sau alte metale suflate în argint sau aur. Aceleaşi produse ieftine

---

[1] Cf. doc. din 25 febr. 1516, Jakab, *Okl.* I, p. 242—247.
[2] Cf. doc. din 23 mai 1561, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 53—70.
[3] Novák, *op. cit.*, p. 17.
[4] E. Petrichevich Horváth, *A Petrichevich család történetének regesztái* [Regeste din istoria familiei Petrichevich], I, vol. II (1069—1942, Pécs, 1942, nr. 580 p. 121.
[5] Al. Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 71—72 şi 86—88; *Reg. 1549,* f. 83 şi 61; Al. Doboşi, *Din frămîntările calfelor de aurari din Cluj,* în *Studii şi cercetări de istorie medie,* I, 1950, p. 112—119 ş.a.
[6] Novák, *op. cit.*, p. 41—45.
[7] Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 84—86.
[8] Idem, *Magyar ötvösök Krakkóban* [Argintari unguri în Cracovia], în *Arch. Ért.*, 1889, IX, p. 242—244.
[9] *Reg. 1549,* f. 58.
[10] Cf. Stat. din 23 mai 1561, art. XXI, Szádeczky, *op. cit.*, p. 53—70.
[11] *Reg. 1549,* f. 78.

www.dacoromanica.ro

formau şi obiectul comerţului în regiune, la tîrguri şi iarmaroace. Cunoaştem cazul unei calfe, Ioan Zeky, care, nefăcînd parte din breaslă, dar lucrînd în atelierul argintarului clujean Pavel Molnar, a confecţionat diferite giuvaeruri de proastă calitate, şi anume de 12 lotoni, pe care le-a vîndut drept giuvaeruri bune la tîrgurile din Turda şi Bonţida [1]. Breasla argintarilor a luat măsuri împotriva lui Zeky, dar nu cunoaştem eficacitatea acestor măsuri. Unui alt argintar clujean, Valentin Ethwes, i se confiscă la Aiud diferite obiecte [2].

Obiectele preţioase se făceau de obicei la comandă. Numai nobilii sau orăşenii mai înstăriţi, reprezentanţii claselor dominante, puteau să-şi procure obiecte scumpe de la argintarii din localitate. Aceştia constituiau grosul clientelei argintarilor clujeni. După cum s-a arătat, nobilii şi orăşenii cumulau obiecte din metale nobile nu numai de dragul satisfacerii unor necesităţi estetice. În vremurile tulburi ale evului mediu, în condiţiile deselor mişcări ţărăneşti, ale luptelor interne, obiectele preţioase din argint sau aur erau întotdeauna preferate, fiind uşor de ascuns sau de transportat la nevoie. De aceea nobilii, dar şi orăşenii mai înstăriţi, aveau întotdeauna printre alte bunuri mobile, obiecte de preţ, dintre care multe confecţionate de meşteşugari din localitate, şi anume linguri şi pahare de argint, sau pahare aurite, fibule de argint sau de aur, inele de argint sau aur etc. [3].

Meşterii monetari. Cementarii-separatorii

Baterea de monede şi înfiinţarea unei case de schimb la Cluj sînt legate de avîntul general atît al economiei Transilvaniei cît şi al Clujului în secolele XV—XVI.

Unii cercetători atribuie monetăriei din Cluj o mare vechime, plasînd înfiinţarea ei în vremea lui Carol Robert şi legînd-o de politica acestuia de sprijinire a oraşului [4]. Alţii susţin că o asemenea monetărie ar fi existat la Cluj puţin înainte de 1400, adică cu mult mai înainte de înfiinţarea ei la Braşov şi în alte oraşe ale Transilvaniei [5]. În orice caz, în 1446 Clujul apare documentar ca sediu al cămării monetare şi al unui oficiu de preschimbare a aurului. Monopolul achiziţionării de metale preţioase la proprietarii de mine de aur şi argint şi spălătoriile de aur din Baia de Arieş, Zlatna etc. aparţineau florentinilor Cristofor şi Anton [6].

---

[1] *Reg. 1549*, f. 2 (1572).

[2] Cf. doc. din 14 mai 1539, f. AA, nr. 9, A.S.C.

[3] Cf. şi testamentul lui Ioan Elek din 23 iunie 1596, p. 12—13, şi inventarele averii lui Ioan Cementes din 28 febr. 1588, Ştefan Herczegh din 4 nov. 1589 şi Egidiu bărbierul din 2 ian. 1589, în Registre diverse, I, f. 2, A.S.C.

[4] Novák, *op. cit.*, p. 30.

[5] A. Ballagi, *Brassói ötvösök és ötvösmüvlék* [Argintari şi orfevrărie în Braşov], în *Arch. Ért.*, X, 1890, p. 385.

[6] Cf. doc. din 23 aug. 1446, Doc. III, 2, A.S.S.; G. Seivert, în *Beiträge zu einer Geschichte der Hermannstädter Münzkammer*, în *Arch. des Vereins*, N.F., 6, I—III, Braşov, 1865, p. 167, cunoaşte numai pe Cristofor ca arendaş al monetăriei de la Cluj şi Baia Mare.

www.dacoromanica.ro

Constituirea monetăriei la Cluj s-a desfăşurat sub semnul unei adînci rivalităţi între Cluj şi Sibiu [1]. Monetăria şi Casa de schimb au dus la prezenţa unui stoc mai mare de monede la Cluj, contribuind astfel la dezvoltarea comerţului şi a schimbului de mărfuri. Ea uşura totodată procurarea de metale preţioase de către argintari şi a contribuit într-o oarecare măsură la dezvoltarea acestui meşteşug.

De cele mai multe ori argintarii confecţionau atît obiecte de orfevrărie cît şi monede, îmbinînd cele două ramuri de activitate. După multe lupte, Sibiul reuşeşte să cucerească în 1523 dreptul de a bate monedă [2], dar peste puţin timp Ioan Zápolya ia sibienilor dreptul de a „schimba aur... şi de a bate monedă de aur şi de argint" şi conferă acest drept exclusiv Clujului, unul dintre puţinele oraşe care au stat de partea acestuia [3].

În anul 1530 argintarul Ladislau Debreczeni ridică la Cluj, după modelul casei de schimb şi al monetăriei din Baia Mare şi din Sibiu, „o casă precum şi cuptoare pentru confecţionarea aliajului necesar monetăriei" [4]. După căderea Budei, sibienii reuşesc să dobîndească din nou dreptul de a bate monedă (18 octombrie 1542) [5] şi monetăriile din Cluj şi Sibiu coexistă o oarecare vreme [6]. Pe la începutul celui de al şaptelea deceniu al secolului se pare că Sibiul a fost din nou deposedat de dreptul de a bate monedă: la 1561 clujenii se străduiesc să împiedice arendarea către Sibiu a dreptului de a schimba şi bate monedă [7]. În 1566 monetăria din Sibiu e „definitiv" desfiinţată, pentru ca la 1571 Sibiul să reprimească, dar pentru scurtă vreme, dreptul de a deţine o casă de schimb [8].

Monetăria şi casa de schimb din Cluj şi-au continuat existenţa şi în secolul al XVII-lea, fiind arendate la începutul acestui secol lui Petru Filstich [9]. S-a păstrat inscripţia de pe casa de schimb şi monetărie: *Domvs cementaria et avricvsoria. 1608* [10].

---

[1] La un moment dat, în secolul al XVI-lea în Transilvania se bătea monedă la Cluj, Sibiu şi Baia Mare.

[2] Novák, *op. cit.*, p. 31.

[3] Cf. A. Kurz, *Magazin für Geschichte ... Siebenbürgens*, II, 1, Braşov, 1846, doc. din 28 oct. 1527: *„auri permutatio, quae cementum appellatur, monetarumque aurearum et argentearum cusio... cusionem et mutationem ... auferendam et in dictam civitatem Kolosvariensem... transferendam duximus"*. Cf. şi G. Seivert, *Beiträge*, p. 173, 313 şi 325; Jakab, *Okl.*, I, p. 368—369 şi *K.T.*, I, p. 626.

[4] Ballagi, *op. cit.*, p. 385.

[5] *M.C.R.T.*, I, p. 81; cf. şi actul lui Ferdinand din 16 oct. 1542 (Doc. Lit., nr. 403, n. 16, A.S.C.), prin care se hotărăşte ca *„cementum auri"* să nu se facă *„alio in loco deinceps, quod in civitate nostra Cibiniense"*.

[6] G. Harkó, *A pénz története Magyarországon 1526—1608* [Istoria banilor în Ungaria între 1526 şi 1608], Cluj, 1912, p. 85, susţine că monetăria din Sibiu ar fi fost reînfiinţată la 10 martie 1552 şi că a existat pînă la 1556.

[7] *P.O.C.*, V, p. 128.

[8] G. Seivert, *op. cit.*, p. 325—326; cf. şi doc. din 18 oct. 1571, nr. 93, 5 ian. 1573, nr. 2 şi 31 mai 1573, nr. 35, A.B.

[9] Harkó, *op. cit.*, p. 143 şi Novák, *op. cit.*, p. 34—35.

[10] Astăzi casă cu parter pe strada Emil Zola, nr. 4; cf. şi Jakab, *K.T.*, Rajzok, fig. IX.

www.dacoromanica.ro

Cîteva cuvinte despre tehnica baterii monedelor şi cea a purificării minereului la Cluj în secolul al XVI-lea.

Privilegiul monetar (*Münzregal*) se diviza în totalitatea sa în trei drepturi distincte, şi anume: a) dreptul de a achiziţiona metale preţioase (*cementum*); b) dreptul de a bate monedă (*cusio monetae*); c) dreptul de a schimba monede (*cambium*).

Deşi în unele documente [1] prin *cementum* se înţelege schimbul de aur (*permutatio auri*), ceea ce a făcut pe unii cercetători să considere această operaţie ca atare [2], această ramură de activitate e mult mai complicată. Datele oferite de cementarul şi alchimistul clujean *Ioannes Cemmentes de Coloswar*, care a lucrat ani de zile la monetăria din Sibiu, dezvăluie procesul de producţie în această specialitate [3]. Operaţia cunoscută sub denumirea de *cementum* reprezenta de fapt purificarea minereului şi turnarea aliajului de metal, după numărul de carate necesare.

Metalul preţios, ca orice marfă, era achiziţionat de cămară, după tabele bine stabilite. Aurul sau argintul achiziţionat era supus operaţiei de purificare (*separatio*) de către *„cementari"* sau *„separatores auri"*. În principiu, ea consta din următoarele operaţii: a) extragerea aurului din minereu printr-un amestec cu alte metale; b) arderea în aer — cupelaţia; c) îndepărtarea mecanică a zgurii.

Pentru purificarea metalului se adăuga la o marcă de minereu patru pesete [4] de plumb granulat şi 1 ½—2 pesete de cupru, totul se punea într-un vas poros special şi se topea. Lua astfel naştere un aliaj de metal preţios, plumb şi cupru [5]. Faza următoare consta din aşezarea vasului în vatră (*ad cimentandum*), din arderea plumbului, adică transformarea lui în oxid, cuprul rămînînd în aliaj cu aurul. Aşezarea vaselor în cuptor comporta următoarele operaţii: se făcea foc în cuptor (*fornax*) pînă cînd cuptorul devenea alb în interior; vasele acoperite cu capace se aşezau atunci în cuptor, cînd faţa internă a cuptorului începea să se înegrească. Se astupa gura cuptorului, lăsînd deschisă o gaură în bolta cuptorului „pentru a permite ieşirea aburilor prafului de cimentare" [6]. Metoda de purificare a metalului preţios cerea multe cunoştinţe şi îndemînare. Cementarul trebuia să cunoască momentul cînd putea aşeza vasele în cuptor, să întreţină focul la aceeaşi temperatură pentru a opri topirea aurului în praful de cimentare etc. [7]. Vasul rămînea în cuptor timp de 36 ore, pînă cînd se constata la „probă" că aurul are 22 carate. Din acest moment aurul mai rămînea 20 ore

---

[1] Cf., de pildă, actul lui Ioan Zápolya din 28 oct. 1527.

[2] Cf. G. Gündisch, *Haller Péter gazdasági vállalkozásai* [Afacerile economice ale lui Petru Haller], Cluj, 1947, p. 9: *„aranybeváltó üzlet (az u.n. cementezés)*, şi *Der Cementgewinn der Hermannstädter Kammer in den Jahren 1556—1570*, în *Korrespondenzblatt*, X/2, 1887, p. 1.

[3] A. D. Herzfelder *Kolozsvári Czementes János Könyve* [Cartea lui Ioan Czementes din Cluj], în *Magyar Könyvszemle*, Budapesta, 1896.

[4] 1 marcă = 48 pesete.

[5] Herzfelder, *op. cit.*, p. 296 şi 361.

[6] Probabil e vorba de arderea plumbului şi de transformarea lui în c... de plumb.

[7] Herzfelder, *op. cit.*, p. 350—351.

www.dacoromanica.ro

„in cemento", adică într-un amestec de praf de cărămidă, sare, plumb și cupru roșu [1]. Proba metalului prețios se făcea cu apă tare [2]. Caratele depindeau de aliaj: dacă acesta conținea două părți aur și o parte argint, aliajul avea 16 carate, dacă raportul dintre aur și argint era 4/1, aurul avea 20 de carate [3] etc. Caratele se socoteau și după aliajul dintre aur și cupru [4]. Numărul de carate la aurul nativ diferea după regiunea de unde provenea aurul [5]. Metalul prețios era preluat de comitele cămării, după ce se înregistra numele celui care îl aducea, greutatea, caratele și prețul aurului [6]. Pe urmă aurul era preluat de cementar și abia atunci se putea trece la baterea de monedă.

În anul 1527 este amintit clujeanul Martin Wayda, care se ocupa cu „separarea" aurului. Sibienii, care dețineau în acest an monopolul în domeniul „separării aurului", se adresează Bistriței, forul superior de judecată al Clujului din acea vreme, cerînd să se ia măsuri împotriva lui Wayda care „vrea să se amestece în separarea și alte operații ale acestei separări și în cele ce țin de ele și să revendice pentru sine separarea" [7].

Dintre cementarii clujeni mai de seamă face parte în primul rînd *Ioannes Cemmentarius* [8] sau *Ioannis aurifaber alias Cemmentes* [9]. Acesta lucrase mai întîi la Cluj și apoi din 1571 la Sibiu. În însemnările lui Ioan Cementarul redactate probabil la Sibiu, se păstrează următoarea notă privind purificarea unei cantități de metal prețios la Cluj: „la 1543 s-a topit și s-a purificat (*factum est chementum*) la Cluj o cantitate de aur de către Emeric Pazman, ginerele lui Ioannes Cemmentarius, în fața oamenilor cămării Petru Horuat și Nicolae diacul de Baia Mare". În această notă găsim prin urmare numele unui alt cementar din Cluj, Emeric Pazman.

În anul 1563 monopolul pe țară al separării aurului și argintului este obținut de clujeanul *Iohannis aurifaber („praefectus et separator cementi in Coloswar")* [10], menționat și ca *Ioannis aurifaber junior* [11], iar mai tîrziu de Ștefan Pechey (*„separator auri et argenti Transilvanensis"*) [12].

---

[1] Herzfelder, *op. cit*, p. 296 și 361.
[2] *Ibidem*, p. 301.
[3] *Ibidem*, p. 285.
[4] *Ibidem*, p. 297.
[5] *Ibidem*, p. 352—353.
[6] Fazele purificării și cementării sînt expuse pe scurt și la O. Paulinyi, *Magyarország aranytermelése a XV. század végén és a XVI század derekán* [Producția de aur din Ungaria la sfîrșitul sec XV și pînă la mijlocul sec. XVI], în *Bécsi-történeti intézet évkönyve*, VI, Budapesta, 1936, p. 44—45.
[7] Cf. doc. din 24 martie 1527, nr. 623, A.B.: *„ad separationem ac ad alia ipsius separationis instrumenta et pertinentia se intromitere et separationem pro se vendicere velit"*.
[8] Herzfelder, *op. cit.*, passim.
[9] Cf. doc. din 18 oct. 1571.
[10] După doc. din 12 iunie 1563, nr. 19, A.B.
[11] Cf. doc. din 17 dec. 1563, nr. 53, A.B.
[12] Cf. documentele din 30 dec. 1566, nr. 33 și 30 oct. 1567, nr. 85, A.B., care cuprind plîngerea lui Ștefan Pechey ca alți argintari, îndeosebi bistrițeanul Antoniu Euthves, să nu fie admiși la exercitarea acestui meșteșug, monopol al său.

www.dacoromanica.ro

Tehnica baterii monedelor era pentru o bună parte a secolului al XVI-lea tot cea veche. Toate operațiile: turnarea și laminarea metalului prețios, fasonarea discurilor sau a matrițelor și ștanțarea se făceau pe cale manuală [1]. Pînă în a doua jumătate a secolului baterea monedei se făcea cu ciocanul, folosindu-se două matrițe, dintre care una ca nicovală. Abia în a doua jumătate a secolului al XVI-lea apare presa de bătut monede [2]; foile trec prin două valțuri de oțel orizontale pe care se află matrițele, puse în mișcare de forța hidraulică. Nu avem nici un fel de date despre existența unei asemenea prese la Cluj la sfîrșitul secolului. Faptul că ea a fost greu acceptată în alte părți și că metoda nouă de producție venea în contradicție cu sistemul conservativ de reglementare breslașă ne face să opiniem pentru utilizarea vechii metode de batere a monedei la Cluj în tot decursul secolului al XVI-lea.

Moneda se bătea după prescripțiile bine statornicite ale cămării. Aurul destinat a fi transformat în monedă trebuia să fie de 23½ carate [3]. Dintr-o marcă de aur se băteau 69 florini [4], iar dintr-o marcă de metal care cuprindea 8 lotoni argint și 8 lotoni cupru se băteau 436 dinari [5].

Meșteșugul baterii de monedă se dezvoltă la Cluj în strînsă legătură cu avîntul meșteșugului argintarilor. Meșterii monetari (*cusores*), de obicei puțini la număr, făceau parte din breasla argintarilor. Registrul argintarilor din Cluj cuprinde unele cheltuieli privitoare la șlefuirea unor monede, repararea unor piulițe etc. Sînt cunoscuți meșterii argintari trimiși de breaslă să bată monedă la insistența principelui, care avea nevoie de bani pentru a fi expediați la Poarta Otomană. Unul dintre aceștia este cunoscutul argintar Ioan Eotwes [6], iar alții: Ioan Cemmentarius [7], Laurențiu Filstich [8], Petru Filstich [9] etc. În ceea ce privește moneda măruntă la Cluj în secolul al XVI-lea, Jakab Elek menționează numai existența unor monede de aur din anii 1531, 1532, 1533, 1538 și 1539 [10]. Ele pot fi recunoscute după stema orașului așezată la picioarele sf. Maria [11].

Baterea de monedă la Cluj a constituit un factor pozitiv în evoluția economiei de schimb a orașului. Prezența la Cluj a tot felul de monede — *„moderna pecunia"*, *„currentae pecuniae"*, *„vetus moneta"* — bătute la Cluj, de monede austriece, poloneze, turcești etc. a favorizat ascen-

---

[1] Pentru tehnica baterii de monede în evul mediu în general și în sec. al XVI-lea în special cf. L. von Ebengreuth, *Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte des Mittelalters und der neueren Zeit*, München-Berlin, 1926, p. 77—106; F. I. Mihalevski, Очерки истории денег и денежного обращения, I, 1948, p. 77—80; Harkó, *op. cit.*, p. 61—62.

[2] Ebengreuth, *op. cit.*, p. 85; Harkó, *op. cit.*, p. 114.

[3] *Korrespondenzblatt*, 2, 1887, p. 14.

[4] Herzfelder, *op. cit.*, p. 290.

[5] *Korrespondenzblatt*, 2, 1887, p. 14.

[6] Jakab, *Okl.*, II, p. 154.

[7] *Ibidem.*

[8] Seivert, *Beiträge*, p. 324 și *Korrespondenzblatt*, 2, 1887, p. 19.

[9] Novák, *op. cit.*, p. 34—35.

[10] Jakab, *K.T.*, I, p. 626.

[11] Herzfelder, *op. cit.*, p. 301.

www.dacoromanica.ro

siunea economică a oraşului în secolul al XVI-lea. Existenţa unei case de schimb a constituit totodată un factor în plus pentru acumularea de capital de către arendaşii caselor de schimb.

Zidarii, cioplitorii în piatră şi zugravii

Urme de case din secolul al XVI-lea, fragmente de portaluri şi ferestre, chenare, pietre funerare şi alte rămăşiţe din trecutul arhitectonic şi sculptural al Clujului, care s-au păstrat pînă astăzi în ciuda vicisitudinilor vremii, sînt dovezi ale avîntului pe care l-a luat zidăritul şi cioplitul în piatră la Cluj, în evul mediu. Evoluţia zidăritului şi a cioplitului în piatră reflectă fazele de evoluţie ale oraşului. Zidarii (*muratores, maurer, keomies* etc.), cioplitorii în piatră (*politores lapidum, lapicida* etc.) se numără printre primii locuitori ai oraşului. Ocupaţiile lor erau legate de satisfacerea unor necesităţi importante: în primul rînd de ridicarea şi înfrumuseţarea construcţiilor publice şi a caselor particulare din oraş, precum şi ale nobilimii din împrejurimi; în al doilea rînd, de satisfacerea unor necesităţi de ordin estetic; în al treilea rînd, de evoluţia vieţii spiritual-religioase în oraş (biserici, monumente funerare etc.) şi în al patrulea rînd, de apărarea militară a oraşului (ziduri, turnuri etc.). Prezenţa unor cariere de piatră, mai ales de calcar, în regiune, a constituit baza materială de aprovizionare a acestor meşteşuguri, favorizînd în acest sens dezvoltarea lor.

Zidăritul şi cioplitul în piatră se află la Cluj, în acest secol, sub influenţa Renaşterii. Adevărata dezvoltare a Renaşterii la Cluj începuse cu deceniul al treilea al secolului al XVI-lea [1], dar terenul necesar pentru a recepţiona sămînţa Renaşterii şi a crea pe această bază un stil arhitectonic, care să se inspire nu numai din afară, ci şi din bogatele tradiţii locale, era de mult pregătit. Meşterii clujeni, dintre care mulţi nu ne sînt cunoscuţi după nume, au dat dovadă de idei creatoare şi de capacitatea de a da viaţă acestor idei. Tradiţiile au fost prelucrate în forma unei înnoiri originale a goticului sau înlocuite prin elaborarea de noi tipuri de clădiri. Are loc un proces complex de formare a unui limbaj arhitectonic aproape nou [2].

---

[1] J. Balogh, *Kolozsvár műemlékei* [Monumente de artă din Cluj], Cluj 1935, p. 19.

[2] Zidăritul şi cioplitul în piatră în Cluj în evul mediu nu au fost studiate sistematic. Necunoaşterea aprofundată a istoricului acestor meşteşuguri şi mai ales ignorarea materialului documentar a dat naştere la dispute şi controverse pe cît de aprinse, pe atît de infructuoase. Unii negau caracterul productiv al Renaşterii în Transilvania (C. Petranu, *Ars Transylvaniae*, Sibiu, 1944, p. 115), respectiv în Cluj, orice fecunditate în domeniul arhitecturii laice şi bisericeşti (J. Pasteiner, *Die österr.-ung. Monarhie in Wort und Bild.*, vol. VI, Viena, 1902, p. 94, 96, citat după Petranu, *op. cit.*). Alţii apără caracterul „naţional maghiar" (I. Balogh, *Kolozsvár műemlékei* şi idem, *A reneszánsz építészet és szobrászat Erdélyben* [Arhitectura şi sculptura Renaşterii în Transilvania], în *Magyar Művészet*, X, 5, Budapesta, 1934; J. Csabai, *Az Erdély reneszánsz müvészet* [Arta Renaşterii în Transilvania], Budapesta, 1934) sau cel săsesc (Petranu, *op. cit.*,) al breslelor şi producţiei lor în această perioadă. În acest capitol nu se stăruie asupra laturii artistice, estetice, ci se încearcă mai mult să se cuprindă varietatea producţiei şi unele norme de producţie.

www.dacoromanica.ro

Evoluţia zidăritului, dar îndeosebi a cioplitului în piatră, poate fi urmărită timp de peste un secol. Punctul culminant al primei faze a Renaşterii clujene se plasează în deceniul al treilea al secolului al XVI-lea, vădind o influenţă directă a artei italiene [1], în timp ce în ultimul sfert al acestui secol apare o tendinţă nouă, de preponderenţă a formelor Renaşterii tîrzii, de asemenea influenţată de arta Italiei de nord şi de cea toscană.

Cunoscuţii maieştri, sculptorii Martin şi Gheorghe, fiii pictorului Nicolae, creatorii vestitului monument ecvestru de la Hradčiny (Praga), s-au născut la Cluj [2]. Numeroase monumente de la sfîrşitul secolului al XV-lea conţin elemente gotice în care se includ elemente noi, ale Renaşterii, sau care se modifică în spiritul Renaşterii: de exemplu, poarta casei parohiale din Cluj [3] (1477—1481), nişa din biserica reformată de pe strada Kogălniceanu [4]; motive ale Renaşterii apar şi pe cîmpul intern al unor pietre funerare ca cea a lui Francisc, Ioan şi Micola din 1471 [5], precum şi pe cea a lui Toma Gerew de Someşeni, de la începutul secolului al XVI-lea [6] ş.a.

În preajma anului 1530 se constituie la Cluj o şcoală a zidarilor şi a cioplitorilor în piatră, care devine în deceniile următoare un important factor în viaţa artistică din Transilvania [7]. Îmbinarea a numeroase elemente populare cu influenţele Renaşterii din Apus, aduse de altfel şi prin peregrinările calfelor în Italia, Germania, Polonia şi prin aportul zidarilor şi cioplitorilor în piatră italieni, polonezi aduşi în Transilvania de Isabela, de Ioan Sigismund şi de Bathoreşti [8], constituie caracteristica acestei şcoli. Nucleul ei îl forma probabil breasla cioplitorilor în piatră (*confraternitas lapicidarum*), ale cărei statute au fost confirmate de magistratul Clujului la 20 decembrie 1525 [9].

Cum se manifestă activitatea zidarilor şi a cioplitorilor de piatră din Cluj în domeniul edilitar?

---

[1] Acest lucru este explicabil, avînd în vedere relaţiile comerciale cu Italia, faptul că mulţi tineri clujeni îşi desăvîrşeau acolo studiile şi că unii meşteşugari clujeni ca *frater Bartolomeus de Kolosuar, Johannes aurifaber de Coloswar* ş.a. vizitează Italia (Rimini, Roma etc.).

[2] Copia în gips a statuii sf. Gheorghe se află la Muzeul Ist. din Cluj, iar o copie în bronz în faţa Bibliotecii universitare. Pentru această problemă cf., între altele: Balogh, *Kolozsvár műemlékei*; J. Balogh, *Márton és György Kolozsvári szobrászok* [Sculptorii Martin şi Gheorghe din Cluj], Cluj, 1934; Roth V., *Die Klausenburger Bildhauer Martin und Georg*, în *Siebenb. Vierteljahrsschrift*, 1935; J. Balogh, *Az Erdélyi Renaissance*, vol. I. Reproduceri foarte reuşite la J. Balogh, *Az Erdélyi Renaissance*, anexa, fig. n. 16—17, 19, 20, 21—24, 26. Cf. şi lucrarea lui V. Roth, *Geschichte der deutschen Plastik in Siebenbürgen*, Strassburg, 1906, p. 9—13.

[3] J. Balogh, *Az Erdélyi Renaissance*, fig. 49.

[4] *Ibidem*, fig. 64.

[5] La Muz. Ist., nr. inv. VI, 1692; cf. I. Sándor, *Kolozsvár czimeres emlékei*, Cluj, 1920, I, p. 9—12.

[6] Muz. Ist., nr. inv. VI, 1694 şi Sándor, *op. cit.*, p. 21—23. Nume de zidari şi sculptori clujeni din sec. al XV-lea şi începutul sec. al XVI-lea, vezi la Entz, *Müveszek az Erdélyi gótikában*, p. 255—257: Ioan (1451), Blasiu şi Nicolae (1453), Conrad (1457), Gheorghe Kewmijes (1531) etc.

[7] Balogh, *Az Erdélyi Renaissance*, p. 380.

[8] Petranu, *op. cit.*, p. 127.

[9] Orig. inedit, nr. 24, *A.S.C.*

www.dacoromanica.ro

E drept, casele clujenilor înstăriţi din secolul al XVI-lea nu seamănă nici cu palatele bogate din Florenţa, nici cu edificiile din Roma ridicate de Bramante. Sînt case de piatră joase, uneori cu etaje, cu faţada de obicei netedă, ornamentată; chenarele ferestrelor şi ale portalurilor au o notă fină, personală. Acoperişuri înalte şi grele, cu streaşină, au latura inferioară a coamei deschisă spre stradă [1]. Deseori casele tîrgoveţilor înstăriţi aveau în partea dinspre stradă o încăpere boltită (de unde şi denumirea latină *bolta* sau cea germană *Gewelbhaus*) — prăvălia, ţinută de negustori. În acest secol casa cu care arhi-

Fig. 15. — Planul casei Wolphard din sec. XVI (după L. Pakei).

tectonica Renaşterii prinde adînci rădăcini la Cluj este cea a lui Adrian Wolphard — unul din monumentele cele mai vechi ale Renaşterii clujene (Piaţa Libertăţii nr. 31). A fost construită între anii 1534 şi 1541 în stilul pur al Renaşterii, din iniţiativa mai multor proprietari: a parohului clujean şi vicar episcopal Adrian Wolphard, a lui Ştefan Wolphard, jude primar (1571—1581), şi a lui Ştefan Kakas, sub care se ridică frontalul. Această casă a servit în acea vreme ca model pentru construirea de case în stilul Renaşterii [2]. Cioplitorii de piatră împrumută de aici frumoase forme decorative pe care le utilizează multă vreme, cu modificări [3]. Casa avea un etaj, cu o poartă largă la parter şi trei ferestre mari la etaj, ceea ce dădea un aspect monumental întregii clădiri. Două dintre ferestre ar fi, după unii, opera unui sculptor italian, probabil toscan, iar a treia, a unui sculptor clujean [4]. Trebuie remarcat că în acest caz s-a preluat un obicei înrădăcinat, de a

[1] J. Biró, *Kolozsvár im Bildern*, p. 15; aceasta se vede într-o oarecare măsură şi în gravura lui Georgius Hofnagel (1617), executată după o pictură a flamandului Aegidius van der Rye. Gravura reprezintă Clujul văzut dinspre nord.

[2] Fragmente la Balogh, *Az Erdélyi Renaissance*, fig. 152, 154, 169; idem, *Kolozsvár műemlékei*, fig. 38, 39, 41, 48, 49, 51—57, 58.

[3] Cf. excelentele schiţe ale lui Ludovic Pákei, publicate de Balogh ca anexă la articolul *Pákei Lajos rájzai Kolozsvár építészeti emlékeiröl* [Schiţele lui Ludovic Pakei despre monumente de arhitectură din Cluj], în *Erdélyi Muzeum*, XLIX, nr. 3—4, Cluj, 1944, fig. VII—XV; Balogh, *Az Erdélyi Renaissance*, fig. 150, 153, 154, 169.

[4] Balogh, *Kolozsvár műemlékei*, p. 20.

www.dacoromanica.ro

grava pe ferestre şi uşi inscripţii moral-religioase, obicei care a lăsat o adîncă amprentă în ornamentaţia edilitară: aproape nu există fragment de uşă, portal sau chiar fereastră din această perioadă care să nu conţină inscripţii. Acest obicei, ca şi în general pre-

Fig. 16. — Uşă de la casa Wolphard (1541).

ferinţa pentru inscripţii, a fost în floare la Cluj în perioada Renaşterii [1].

Dintre fragmentele casei, care s-au păstrat pînă astăzi, menţionăm: o poartă din piatră de calcar cu blazonul Wolphardilor pe arhitravă, la margini cu două capete, unul de bărbat cu mustăţi şi al doilea al unei femei, cu inscripţia *„Vive memor lethi fvgit hora*

[1] Balogh, *Az Erdélyi Renaissance*, p. 70.

www.dacoromanica.ro

MDLXXIX"[1]; o ușă din piatră cu inscripția *„Vive div sèd vive deo nam vivere mvndo mortis opus viva est vivere vita deo MDLXXXI"*[2]; o ușă din piatră, probabil opera unui meșter toscan[3], cu inscripția

Fig. 17. — Blazonul lui Ștefan Kakas (sec. XVI)

„Sola salus servire deo sunt caetera fraudes omnia praeterunt amare deum MDXLI", cu blazonul Wolphardilor[4]; o fereastră din 1534 cu friza din piatră de calcar, cu blazon și inscripție *„Dominus erigit elisos. MDXXXIIII"*[5] și o altă fereastră din același an, cu friza cu blazon — porumbel cu ramură de măslin — cu inscripția *„Patere et abstine MDXXXIIII"*[6]; o altă fereastră, din 1536, din piatră, cu blazonul înfățișînd săbii încrucișate pe o inimă, înconjurată de doi balauri, cu in-

[1] Schițele lui Pákei (1853—1921) redau foarte sugestiv planul casei, fațada, secțiunea longitudinală și verticală, (Cf. fig. 7—15, în *Erdélyi Muzeum*, XVII, 1944 și documentatele note explicative întocmite de Balogh, *ibidem*, p. 298—300, n. 7—15); Muz. Ist., nr. inv., VI, 1549; Sándor J., *op. cit.*, p. 30.
[2] Muz. Ist. nr. inv. VI, 1552; Sándor J., *op. cit.*, p. 31.
[3] Balogh, *Kolozsvár műemlékei*, p. 20.
[4] Muz. Ist., nr. inv. VI, 1554; reprodus la Balogh, *op. cit.*, fig. 39.
[5] Muz. Ist., nr. inv. 1550; la Balogh, *Az Erdélyi Renaissance*, fig. 151.
[6] Muz. Ist., nr. inv. 1551; Balogh, *Kolozsvár műemlékei*, fig. 38.

www.dacoromanica.ro

scripţia *„Dominus refvgivm mevm et virtvs MDXXXVI"* [1]; un cămin cu monograma lui Ştefan Wolphard din a doua jumătate a secolului al XVI-lea cu inscripţia *„Ne mea paupertas vitae traducat interti dum meus assiduo luceat igne focus"* [2]; console din timpul lui Ştefan Kakas (sfîrşitul secolului al XVI-lea), înfăţişînd un centaur cu un arc întins şi un saltimbanc [3]; blazonul lui Ştefan Kakas [4], bolţari şi un cap nestilizat, datînd din 1590, pe pervazul unei uşi [5] ş. a.

O altă casă în care se găsesc elementele Renaşterii este cea a lui Bernard Piktor: o consolă la arhitrava uşii, din piatră, în stil Renaştere, cu volute de colţ, stîlpi de suport şi cu o inscripţie pe friză şi pe cei doi pilaştrii laterali, în care se aduc laude victoriei lui Zápolya din 1514: *„Tempora s<an>cte cruciate Domino Johanni Zapol vaivode triumphanti fauste. Bernardus Piktor. 1514"* [6]. Alte case de la care ni s-au păstrat fragmente sînt: cea a lui Püspöky (Piaţa Libertăţii 20), anume o uşă din a doua jumătate a secolului al VI-lea [7], un cămin cu inscripţia *„Deus superbis resistit humilibus dat gratiam MDLXXII"*; fusuri din pilonii ferestrelor; un fragment de fereastră cu flori şi frunze ca motive ornamentale [8]; casa lui Basta (Piaţa Carolina 8), din care s-a păstrat o uşă datînd din 1553, o fereastră [9].

Oraşul Cluj are o serie de case din secolul al XVI-lea care, deşi reconstruite ulterior în secolele XVII-XIX, păstrează unele fragmente arhitectonice din perioada Renaşterii. Dintre acestea menţionăm casa din Piaţa Libertăţii nr. 3, cu boltă din secolul al XVI-lea şi o inscripţie a breslei covrigarilor pe o piatră de cheie a unui chenar de poartă din secolul al XVIII-lea; casa argintarului Petru Filstich (Piaţa Libertăţii 27), unde s-a păstrat inscripţia *„Virtvtis comes invidia 1597"*; casa azilului sf. Elisabeta (str. Kossuth 32) cu o boltă în stilul Renaşterii şi inscripţia *„Avdi, vide, tace si vis vivere pace. 1559"*; casa bisericii unite (str. Iokai 6) cu o încăpere boltită în stilul Renaşterii şi inscripţia *„Fornax cellaria facta 1539"*; casa de pe str. 30 Decembrie 15, cu încăperi în stilul Renaşterii şi o inscripţie pe poarta principală din

---

[1] Muz. Ist., nr. inv. VI, 1553; Sándor J., *op. cit.*, p. 30.

[2] Balogh, *Kolozsvár műemlékei*, fig. 48.

[3] Muz. Ist., nr. inv. VI, 1543 şi 1545.

[4] Sándor, *op. cit.*, p. 28—29.

[5] Balogh, *Az Erdélyi Renaissance*, p. 159; Petranu presupune că zidarii ar fi fost aduşi din Italia, de către Wolphard, care studiase la Bologna (*op. cit.*, p. 122).

[6] Balogh *Az Erdélyi Renaissance*, p. 257; Jakab, *K. T.*, I, p. 608—609; Kol. *Tört. vilăgositó rajzai*, I, Buda, 1870, fig. 8.

[7] Cf. schiţele lui Pákei, XVII—XVIII, din *Erdélyi Muzeum*, XLIX şi *ibidem*, p. 301, notele 18—20.

[8] Muz. Ist., nr. inv. VI, 1548.

[9] Muz. Ist., nr. inv. 1573; schiţa casei de Pákei, în *Erdély Muzeum, LXIX*, fig. 23.

www.dacoromanica.ro

1563; casa meşterilor monetari din Cluj (str. Emil Zola, 4)[1] ş. a. Fragmentele păstrate stau mărturie avîntului pe care cioplitul în piatră l-a luat la Cluj pe la mijlocul secolului al XVI-lea. Formele timpurii ale cinquecento-ului s-au îmbinat cu multe elemente personale, locale.

Dintre alte lucrări ale cioplitorilor în piatră din Cluj, păstrate fragmentar, se pot menţiona: două fragmente de pervaz din 1536, fragmentul mai mare cu inscripţia *„Obsequi veritas od..."*, iar cel mic cu inscripţia *„DXXXVI"*[2], ambele din piatră de calcar; o consolă la arhitrava uşii din 1556 cu inscripţia în limba germană *„Wer in got vertraut der hot wol... ebaut"*; alta din 1586 cu inscripţia în limba maghiară *„az mit elkezdes bizdaz isten retelies zivedbol mert az az isennek parancollatianak megtartasa 1586 neiteli nemiteleeltekinchmeg ... or magad"*[3], porţiuni de uşă, pervaze de ferestre, ferestre frontale la mănăstirea franciscanilor; poarta cu o inscripţie în limba maghiară (str. Dr. P. Groza 22) din a doua jumătate a secolului al XIV-lea[4]; poarta din 1586 cu inscripţia *„Dum recte vivas ne cura verba malorum"*[5], alta din 1584, fragmentară, cu inscripţia *„Ivs Henczel Wlinvs"*[6], o serie de uşi, ferestre din 1539—1572, 1591, 1598[7] etc.

Cioplitorii în piatră se îngrijeau nu numai de viaţa lumească, dar şi de viaţa de apoi a clienţilor lor. Ei confecţionau pietrele funerare comandate de nobili, de meseriaşi, negustori, feţe bisericeşti. Dintre pietrele funerare păstrate se pot menţiona cea a lui Toma Gerew de Someşeni (1500—1510)[8], din piatră de calcar cu blazon (cerb)[9]; piatra funerară a Elenei, din 153(?), cu blazon — un fier de plug (după Jakab Elek — cuţit)[10] între o stea şi semiluna; o piatră funerară din cimitirul Hajongard, cu blazon: un leu cu o coroană între labele anterioare şi cu inscripţia *„En Appaffy gergel az en attiam fianak Gerendy Ersebetnek emlekezetire faragtattam ki ve cimeret eköre a. d. 1567"*[11];

---

[1] Cititorul poate găsi o înşirare mai completă a edificiilor din Cluj din acest secol la L. Debreczeni, *Az 1953-évi Kolozsvári műémlék-összeírás építéstörténeti eredményei* [Rezultatele de istoria arhitecturii ale conscripţiei de monumente de artă din Cluj, din anul 1953], în *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára*, Cluj, 1957, p. 229—231.

[2] Balogh, *Az Erdélyi Renaissance*, fig. 152.

[3] Muz. Ist., nr. inv. I, 7039—7041.

[4] Cf. schiţa lui Pákei în *Erdélyi Muzeum*, XLIX, fig. 22 şi *ibidem*, p. 301, n. 22.

[5] *Ibidem*, fig. 25 şi p. 302 n. 26.

[6] *Ibidem*, fig. 27 şi p. 302 n. 27.

[7] *Ibidem*, fig. 26.

[8] După Balogh, *Az Erdélyi Renaissance*, ea datează din 1510; după J. Sándor, *A Kolozsvári Farkas utczai ref. templom régi sirkövei* [Pietre funerare vechi din biserica reformată de pe str. Farkas (utca) din Cluj], Cluj 1913, p. 9—10, din circa 1500; cf. şi Sándor, *Kol. cimeres emlékei*, p. 21—23.

[9] Muz. Ist., nr. inv. 1694.

[10] Balogh, *Az Erdélyi Renaissance*, p. 263; Jakab, *K. T., Kol. Tört, világosité rajzai*, II, Budapesta, 1888, p. 24; J. Sándor, *Kolozsvári cimeres emlékei*, în *Genealógiai Füzetek*, 1913, p. 102; la Muz. Ist., nr. inv. 1697.

[11] Muz. Ist., nr. inv. VI, 1701.

www.dacoromanica.ro

piatra funerară a lui Ioan Seres, din 24 martie 1579 [1]; alta din acelaşi cimitir, a lui Ştefan copilul lui Matia Berkeniesi (1595) [2]; pietrele funerare ale unor meseriaşi sau altor locuitori ai oraşului ca cea a argintarului Boncidai, fost jude, senator, despre care se spune între altele în inscripţie *„tempore difficili magna cum laude bonoque communi functus iudicis offic<io> exactor quotis, quoties fuit iste senator publica privatis praeposuitque bo<na>"* [3]. Zeci de pietre funerare au fost incluse în zidurile oraşului. Menţionăm pe cea a lui Ioan Sigiarto (probabil curelar) şi a fiicei sale, din 1574 [4], a lui Toma Was, din 1579, a lui Ioan Banai Otvös, din 1574 [5], a soţiei lui Antoniu Ötves, din 1574 [6] ş. a.

Din secolul al XVI-lea nu s-au păstrat pietre cu inscripţii ale breslelor. Cele mai vechi sînt din 1603, a breslei măcelarilor, cu inscripţia *„Magistrorum H. S. Czehe Laniorum. Anno 1603 15 iulii"* [7], şi cea a monetăriei din Cluj cu inscripţia *„Domus cementaria et auricusoria. 1608"*.

Bisericile monumentale din perioada feudală au fost ridicate în secolele XIV—XV, dar istoria lor arhitectonică nu se încheie cu acest veac. Biserica sf. Mihail a fost de mai multe ori restaurată în secolul al XVI-lea; finisarea bisericii gotice cu o singură navă de pe str. Kogălniceanu — despre care Giovanini Argenti spune la 1603 că e *„la più bella in tutta Transilvania"* — zidită după planul şi sub conducerea lui frater Iohannes la sfîrşitul secolului al XV-lea, continuă şi în secolul următor [8]; biserica franciscană începută la 1455, după cum rezultă din actele de danie ale lui Vladislav II şi Ludovic II, este şi ea supusă unor transformări în această vreme: aci lucrează în 1529 cioplitorul Urban [9].

Deşi operă a unui sculptor străin, uşa sacristiei din biserica sf. Mihail se încadrează în întregul complex, constituind unul din cele mai frumoase monumente de artă de acest gen din Transilvania. Terminată în 1528 de un sculptor austriac, probabil de renumitul Adolf Dachauer, ea ajunge la Cluj în forma în care poate fi văzută astăzi. Pe panglica capului din lunetă are inscripţia *„DIOHANNESCLY 1528"* [10]. Stilul acestei opere a fost influenţat de curentul de sculptură germano-

---

[1] J. Sándor, *A Kol. Farkas utczai ref. templom...*, p. 12—15.

[2] Muz. Ist., nr. inv. VI 1696; Sándor J., *op. cit.*, p. 15—16.

[3] Piatra este depozitată în curtea Institutului de istorie din Cluj din str. Bastionului 1.

[4] J. Nagyaitai Kovács, *Kolozsvári régiségek* [Antichităţi din Cluj], în *Tudománytár*, XIV, Buda, 1843, p. 75, n. 1 şi nota lui F. Deák, în *Arch. Ért.*, 1879, p. 358.

[5] F. Deák, în *Arch. Ért.* p. 358—359, a citit anul „1575".

[6] *Erdélyi Muzeum*, XLIX, p. 298, n. 5a.

[7] Muz. Ist. nr. inv. 6980.

[8] Cf. lucrarea lui Entz G., *A Farkas-utcai ref. templom* [Biserica de pe str. Farkas (utca)], Cluj, 1948, p. 3—15.

[9] Balogh, *Kolozsvár műemlékei*, p. 16.

[10] *Ibidem*, p. 19; Petranu, *op. cit.*, p. 122; Balogh, *Az Erdélyi Renaissance* fig. 128; J. Sándor, *Kol. czimeres eml.*, p. 23. E vorba de Johannes Clyn care studiase la Viena şi comandase probabil acolo această lucrare.

www.dacoromanica.ro

austriac sudic. Ea este izolată printre celelalte monumente sculpturale din Cluj și chiar din Transilvania.

Fig. 18. — Ușa sacristiei din biserica sf. Mihail (1528).

Dintre stemele păstrate se pot aminti: stemele lui Cristofor Báthory din 1580 și 1581, incluse în zidul orașului, confecționate în vremea cînd Toma Budai și Ștefan Wolphard erau juzi primari și-

www.dacoromanica.ro

Ştefan Pulacher şi Anton Ferenzi erau juzi regali[1]; stema lui Wolphard, din 1579, a lui Ştefan Kakas, din 1590, a lui Petru Filstich, din 1597[2] ş. a.

Zidarii şi cioplitorii în piatră lucrau numai la comandă. În statutele din 1525 se aminteşte în acest sens: dacă „vreun om a făcut cu un meşter din această breaslă vreo învoială pentru nişte lucrări" (art. 3) sau „cînd un om a chemat la sine pe vreun meşter pentru executarea unor anumite lucrări, dar n-a căzut la învoială cu el, clientul e liber să caute a se învoi cu un alt meşter cu care se poate înţelege" (art. 4). În afară de nobilimea din împrejurimi şi de populaţia din oraş, printre clienţii zidarilor se afla municipalitatea şi diferitele întreprinderi şi instituţii ale oraşului (morile, baia, spitalul, bisericile etc.).

Municipalitatea angajează meşteri pentru diferite nevoi edilitare. Socotelile oraşului cuprind date cu privire la angajarea de zidari şi cioplitori în piatră la diferite munci. Magistratul plăteşte 6 florini lui Ştefan Diozegi şi Petru Keomiues pentru tăiatul unei uşi la casa lui Matia Wiczei[3]; se achită diferite sume lui Benedict Kewmies, Grigore Kewmies şi Ioan Seres, cioplitori în piatră, pentru munca depusă la „desfacerea altarelor mănăstirilor"[4]; conducerea „celor două biserici" plăteşte 48 dinari la două calfe care au ajutat timp de două zile cioplitorilor în piatră la diferite munci[5]; se achită doi florini şi patru dinari lui Toma Keomies pentru că a dărîmat „orga mică" (*die klejn orgel*), a zidit porţi noi şi le-a văruit[6]; un florin şi 65 dinari s-au plătit lui Mihail Zymerman şi calfelor sale[7] etc.

Moara din suburbie plăteşte 55 dinari meşterului Mihail care a venit să repare piatra de moară[8]; 18 dinari lui Petru Keomies pentru că „în piatra crăpată a făcut patru găuri pentru copci[9]; moara Alpreth cheltuieşte 12 dinari pentru repararea sobei[10]. Administraţia băii publice, zidită la 1557, are cheltuieli în construirea boltei: 4 florini lui Andrei Zakal pentru cioplitul a trei ferestre la gura cuptorului; 2 florini pentru cioplirea a două ferestre, 60 dinari pentru cinci zile de lucru la piatra de var; 3 florini 95 dinari pentru patru rame de fereastră şi o uşă; 60 dinari lui Petru Komiis pentru o piatră[11] etc.

Clujul a primit în anul 1405 privilegiul de a se împrejmui cu ziduri şi turnuri. Turnurile cu porţi se ridică în acest secol, iar în cel următor porţile şi turnurile sînt deseori reparate, întărite sau chiar

---

[1] J. Sándor, *op. cit.*, p. 25—27.
[2] *Ibidem*, p. 28—32, 32—33, 34—35 şi fig. p. 34—35.
[3] *S.O.C.*, 8, V, 1598, p. 102.
[4] *Ibidem*, 1, IV, 1554, p. 204—205.
[5] *Ibidem*. 1 XI 1564, p. 60.
[6] *Ibidem*, p. 15. „*Register auff die czwa kyrchen Teutch vnd vngarisch*".
[7] *Ibidem*, p. 32.
[8] *Ibidem*, 5, XX, 153, p. 152.
[9] *Ibidem*.
[10] *Ibidem*, 8, XII, 1599.
[11] Cf. doc. din 29 ian. 1593, orig. inedit, A.S.C.

www.dacoromanica.ro

zidite din nou [1]. La 9 septembrie 1517 Ludovic al II-lea scutește pe clujeni de impozit pentru ca să poată continua și termina zidurile orașului, refăcute din nou [2]. Repararea zidului, a porților și turnurilor orașului se făcea de către municipalitate și bresle. Repararea turnurilor se făcea de către breslele însărcinate cu apărarea lor. În anul 1502 magistratul fixează o dare specială de 50 dinari pentru ridicarea zidurilor, obligînd breslele să ajute și cu oameni [3]. Breasla croitorilor este obligată nu numai să-și apere turnul, să se îngrijească de praf de pușcă și arme, dar și de „ziduri și turnuri" [4]. Registrele de breaslă conțin numeroase cheltuieli pentru repararea turnurilor: curelarii plătesc 31 dinari pentru repararea turnului [5], 4 florini unui zidar pentru acoperirea turnului [6]; 2 florini și 4 dinari pentru repararea turnului [7]; argintarii cheltuiesc la 1550 pentru arderea varului pentru turn 3 florini și 40 dinari, pentru căruța zidarului 90 dinari [8], pentru curățirea turnului 6 dinari [9] ș.a.m.d.

Prin urmare, sfera de activitate a zidarilor și cioplitorilor în piatră era destul de largă, ca și varietatea operațiilor pe care le efectuau: ei făceau case, ziduri, turnuri, biserici, ornamente în piatră, pietre funerare, pietre de moară etc.

La 20 decembrie 1525 staroștii breslei cioplitorilor Nicolae Zechy, Iacob Olaz, Gheorghe Wywary și Ambrosie Fekete primesc din partea judelui și juraților din Cluj statutele breslei lor „aidoma celor din celelalte orașe regești". Statutele cuprind unele dispoziții privitoare la organizarea producției. Din art. 7 rezultă că meșterii cioplitori în piatră angajau lucrări pe echipe, formate dintr-un meșter, locțiitorul lui (*viceregens* sau *pallyr*), calfe și ucenici; se interzice locțiitorului de meșter să angajeze singur calfe pentru anumite lucrări, sub pedeapsa scăderii salariului lor (*premium sive salarium*) din leafa acestuia. Lucrările puteau fi angajate numai de meșteri, iar calfa se putea angaja pentru executarea lucrărilor mici de o durată de la una pînă la două săptămîni, numai în cazul cînd nu găsea de lucru la patronul său (art. 8). Statutele din 1525 nu cuprind dispoziții privitoare la lucrarea de măiestrie: din analiza producției cioplitorilor în piatră

---

[1] Cf. schițele lui Pákei despre turnurile și porțile orașului în sec. XVII și XVIII (*Erdélyi Muzeum*, XLIX, nr. 3—4, fig. 1—2). Deosebirile față de secolul al XVI-lea probabil că nu erau mari. Menționăm puternicele turnuri cu poartă de pe Hid-utca (azi str. Gh. Doja) din 1476 sau 1576 (*ibidem*, p. 297, nr. 1, 2), bastionul croitorilor de la începutul str. Turzii, menționat încă în secolul al XV-lea și refăcut la 1627—1629; bastioanele de pe str. Săpunarilor, cele ale postăvarilor, tîmplarilor și cizmarilor de pe str. Pușchin-Fortăreții etc. (cf. și Balogh, *Kolozsvár műemlékei*, p. 17 și 22).

[2] *„castrum in ipsa civitate nostra noviter inceptum continuare et tandem finire"*, f. C, nr. 12, A.S.C.

[3] *D.D.C.V.*, p. 155.

[4] Cf. doc. din 1524—25, la Jakab, *Okl.*, I, p. 360—361, identic cu doc. din 1527, *ibidem*, I, p. 367—368.

[5] Cf. *Reg. 1570*, f. 23 (1587).

[6] *Reg. 1570*, f. 25 (1589).

[7] *Ibidem*, f. 47 (1600).

[8] *Reg. 1549*, f. 64 (1550).

[9] *Ibidem*, f. 67.

www.dacoromanica.ro

şi a zidarilor din Cluj în primele trei sferturi ale secolului al XVI-lea rezultă că ei dădeau dovadă de pricepere în meserie, lucru dovedit cu prisosinţă şi de fragmentele din lucrările păstrate. Protocoalele oraşului menţionează în 1588 că „în trecut erau consideraţi ca meşteri zidari pricepuţi, vrednici şi folositori pentru orice construcţie de piatră" [1].

Dar la 1588 situaţia se schimbase. Dibăcia şi buna calificare a meşterilor cioplitori în piatră şi a zidarilor clujeni din primele trei sferturi ale secolului al XVI-lea încep să dispară pe la sfîrşitul acestui veac. Sfatul arată că, „plictisit de desele plîngeri ale multor nobili mari, de ocările pe adresa oraşului, precum şi de pagubele suferite de concetăţeni de pe urma nepriceperii zidarilor clujeni" [2], este hotărît să ia măsuri radicale care să remedieze situaţia. Zidarii sînt acuzaţi că „ceea ce zidesc, zidesc fără grijă şi cu pagubă, iar la ridicarea edificiului, clădirea se dărîmă ... omorînd pe săracii tineri ucenici şi cîteodată chiar pe ei înşişi. Alteori clădirile ridicate de ei se dărîmă în timp de 2—3 ani" [3]. Magistratul afirmă că „ei nu sînt meşteri buni şi nu merită statute prin care meşteri străini, buni şi pricepuţi, să fie opriţi de a lucra aici" şi, pentru ca „nobilii din afara oraşului să nu înjure oraşul din pricina nepriceperii zidarilor", hotărăşte confiscarea statutelor zidarilor şi acordă zidarilor străini dreptul de a lucra la Cluj.

Ce determinase acest regres? Materialul documentar nu oferă nici un răspuns la această întrebare. Ar putea fi plauzabilă explicaţia că lărgindu-se sfera de activitate a zidarilor clujeni în legătură cu intensificarea lucrărilor edilitare în oraş cît şi în regiune, ca rezultat al intensificării relaţiilor de marfă-bani şi în condiţiile deselor lupte din acest secol, care se terminau cu distrugeri de edificii, zidarii încărcaţi de muncă nu mai acordau atenţia cuvenită calităţii muncii lor ca în trecut. Zidurile erau ridicate din cărămizi, piatră de var şi pietriş, fără a fi întotdeauna bine legate cu ciment sau mortar. Dar această situaţie nu a durat multă vreme şi lipsa de trăinicie a unor clădiri la sfîrşitul secolului nu poate fi condiserată ca un indiciu al nivelului scăzut al tehnicii de construcţie în general în acest secol. Multe clădiri din această perioadă au trecut prin serioase încercări de-a lungul veacurilor.

Măsurile luate de magistratul urban şi-au atins scopul: în 1589 conducerea oraşului confirmă statutele cioplitorilor în piatră din Cluj, iar peste doi ani aceleaşi statute sînt întărite de Sigismund Báthory, voievodul Transilvaniei [4]. Statutele din 30 martie 1589 — printre cele mai bogate în cuprins dintre toate statutele de breaslă din Cluj în acea vreme — arată pe staroştii care în numele meşterilor cioplitori în piatră şi zidari au solicitat confirmarea statutelor: Ioan Zilagy,

---

[1] *P.O.C.*, 1585—1605, p. 60.

[2] *Ibidem.*

[3] Edificiile ridicate de meşterii clujeni în provincie erau fie castele întărite ale marii nobilimi, fie conace de proporţii mai reduse ale nobilimii de rînd. Iobagii şi, mai rar, nobilii săraciţi aveau case de lemn.

[4] Cf. doc. din 30 martie 1589 şi 1 nov. 1591, A.S.C. fondul bresle.

www.dacoromanica.ro

Ioan Kuthy, Martin Gywtho, Ştefan Dyozegy şi Petru Keomiwes „meşteri cioplitori în piatră şi zidari". Aceste statute cuprind numeroase date privitoare la procesul de producţie al acestor meşteşuguri, la munca de comandă cu materialul propriu sau cu cel al clientului. Pot fi menţionate următoarele prevederi statutare: breasla este formată din meşteri de două categorii, anume din cioplitori în piatră, care prelucrează şi finisează piatra, ridică şi întăresc zidurile, şi zidarii nepricepuţi în „prelucrarea pietrei'", dar care ridică clădirile, fac acoperişurile şi bolţile (art. 1); breasla este obligată să întreţină turnul de miazăzi, al treilea spre apus de la turnul croitorilor (ibidem); se fixează la 1 florin leafa calfei în cazul lucrărilor „din afara oraşului, în locuri străine" (art. 8); calfele sînt obligate să taie în carieră (*fodina*) piatra necesară pentru meşter (art. 9); se interzice calfelor de a angaja şi de a conduce singure lucrări „în locuri străine sau la nobili"; lucrarea de măiestrie necesară pentru dobîndirea titlului de meşter cere o temeinică însuşire a meşteşugului: calfa de cioplitor în piatră trebuia să ştie să confecţioneze din piatră o poartă împodobită (*ianua capitulata*) cu capiteluri şi coloane frumos ornamentate şi proporţionate; să construiască acoperişul sau bolta la o casă sau mănăstire (*holocaustrum*), în formă de cruce, executînd mai întîi modelul bolţii şi înaintînd spre aprobare acest model meşterilor, care urmau să-i verifice dimensiunile; abia pe urmă putea s-o termine cu ajutorul calfelor meşterului său; calfele de zidar sînt scutite de zidirea porţii, dar trebuie să ştie să ridice un acoperiş sau o boltă (art. 16); meşterii sînt obligaţi să facă lucru bun, să nu lase munca neterminată şi să nu înceapă altă construcţie pînă nu termină lucrările contractate înainte (art. 28—29). Meşterii sînt obligaţi să supravegheze personal lucrările, să refacă toate spărturile, rupturile (art. 30); pietrele cioplite şi şlefuite pentru porţi, ferestre, bolţi, sobe, etc. pe care clientul le cumpără de la un alt meşter sau dintr-un alt loc trebuie transportate cu grijă ca să nu se spargă, meşterul care execută lucrarea fiind obligat la plata unor daune în cazul nerespectării acestei dispoziţii; pietrele necioplite, folosite la ridicarea zidurilor, la schelărie (*ad substructionem seu stationem vulgo allas dictam*), trebuie să le transporte clientul pe cheltuiala sa la locul unde se ridică clădirea, iar meşterii împreună cu oamenii lor să le strîngă, să le ridice (art. 31); din articolul 32 rezultă că meşterul are voie să lucreze numai cu trei ucenici, o calfă cioplitor în piatră şi două calfe de zidari, adică în echipe de şase meşteşugari, exclusiv meşterul; diviziunea muncii între cioplitorii în piatră şi zidari e legiferată prin articolul 34, în care se spune că zidarii trebuie să construiască casa şi bolţile, iar cioplitorii în piatră porţile, ferestrele, cuptoarele etc.

Materialul cuprins în statutele din 1589, confirmate în anul 1591, dezvăluie multe laturi ale evoluţiei celor două meşteşuguri la Cluj şi se referă îndeosebi la specializarea şi separarea dintre sferele celor două meşteşuguri, la revenirea la o muncă de bună calitate. Evoluţia în domeniul zidăritului şi al cioplitului în piatră sau, cu termeni mai noi, în domeniul arhitecturii şi al sculpturii la Cluj, nu se întrerupe

www.dacoromanica.ro

în secolul al XVI-lea, ci constituie o verigă ce unește secolele XIV și XV, cu etapa ulterioară a dezvoltării în secolul al XVII-lea.

Cîteva cuvinte despre zugravii sau pictorii din Cluj în secolul al XVI-lea.

Materialul documentar în această privință este foarte lacunar. În secolul al XV-lea trăia la Cluj pictorul *Thomas de Coloswar* de la care s-a păstrat o pictură din 1427 de pe altarul bisericii din Garam-Szentbenedek [1]. Acesta făcuse studii în Italia și Germania [2]. Înainte de anul 1485 e menționat pictorul, probabil clujean, Valentin Kepyro [3]; picturile din colțul sud-vestic al turnului vechi din biserica sf. Mihail, făcute în bună parte din însărcinarea parohului Grigore Slewing, sînt opera acestui pictor. Pe la sfîrșitul secolului este amintit un alt pictor, cu numele Toma, iar în anul 1492 e menționat magistrul Luca zugravul, care primește din partea lui Petru Palnar, abatele de Cluj-Mănăștur, două jugăre dintr-o vie, în valoare de 20 florini, urmînd ca în schimb să „întocmească mai mult ferestre, tablouri și alte obiecte bisericești la biserica sf. Maria și în casa călugărilor"' [4]. La 1554 găsim la Cluj de Antoniu Kepyro, căruia magistratul îi achită suma de 50 dinari pentru emblema orașului pictată pe poartă [5]; la 1565 e menționat Ioan Kepiro care zugrăvește chipuri pe două tobe trimise principelui și face pe pînză copia unui tablou destinat de asemenea lui Ioan Sigismund [6]. Tot Ioan Kepiro zugrăvește la 1564 masa breslei cizmarilor [7].

Dintre picturile murale din secolul al XVI-lea s-au păstrat pînă astăzi numai două. Prima, în biserica reformată din str. Kogălniceanu, e o pictură din așa numita cameră de turn, în partea dreaptă a intrării: o figură de bărbat, la stînga un înger, ambele foarte prost conservate [8]. Unii cercetători datează această pictură din prima jumătate a secolului al XVI-lea [9]. Cea de a doua, din biserica Sf. Mihail, cu elemente de stil italian, datează probabil de la începutul secolului al XVI-lea. Ea reprezintă pe sf. Sebastian și este remarcabilă prin calitățile sale artistice [10].

---

[1] Cf. *Kolozsvár*, Cluj, 1942 (p. 114); Balogh, *Kolozsvár műemlékei*, p. 14; E. Sigerus, *Der Maler Thomas von Klausenburg*, în *Korrespondenzblatt*, 1926, 12, p. 129—130.

[2] T. Gerevich, *Von der ältesten ung. Kunst. Ung., Jahrbücher*, 1925, 2—3, Berlin, 1925, citat după Sigerus.

[3] Balogh, *Az Erdélyi Renaissance*, p. 142.

[4] *Arch. Ért.*, 1898, XVIII, p. 81; Enzt, *Művészekas Erdélyi gótikában...*, p. 255.

[5] *S.O.C.*, 1, IV, 1554, p. 204.

[6] *Ibidem*, 1, X, 1565, p. 242 *„vnam picturam seu imaginem telam duplicasset et tabulasset"*.

[7] *Ibidem*, 1, X, 1564, p. 70.

[8] K. L., *Falfeseménytöredékek* [Fragmente de picturi murale], în *Erdélyi Muzeum*, 1898, XV, p. 427.

[9] G. Entz, *op. cit.*, p. 11 și D. Radocsay, *A középkori Magyarország falképei* [Fresce din Ungaria medievală], Budapesta, 1954, p. 157.

[10] Cf. L. Darkó, *A Kolozsvári Szent Mihaly templom 1956—57 évi helyreállitása során feltárt falfestmények* [Frescele dezvăluite cu prilejul lucrărilor de restaurare a bisericii sf. Mihail din Cluj, din anii 1956—1957], în *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára*, Cluj, 1957, p. 208. sqq și fig. 1.

www.dacoromanica.ro

Pictorii sau zugravii clujeni pictau tablouri, zugrăveau interioarele clădirilor, pictau embleme şi blazoane, efectuau picturi pe mobile, vopseau ferestre şi uşi etc. Se pare că în casele clujenilor înstăriţi tablourile laice ocupă, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, un loc important alături de tablourile cu subiecte din vechiul sau noul testament. În casa lui Sebastian Munich se aflau mai multe tablouri, dintre care nouă tablouri de mărime mijlocie şi patru tablouri mai mari înfăţişînd : pămîntul (*mater terra*), secerişul, Europa şi zeiţa florilor (*dea florum*) [1]. Din nefericire nu s-au păstrat tablouri ale unor pictori clujeni din acest secol, ceea ce se poate explica prin distrugerile şi incendiile suferite de oraşul Cluj în decursul veacurilor. Avînd în vedere că pictura în general nu a găsit în Transilvania în această vreme un teren favorabil [2], probabil nici pictorii clujeni nu au depăşit în creaţiile lor nivelul mediocru de creaţie artistică.

Olarii

Strîns legat de nevoile gospodăriilor orăşeneşti, olăritul era în floare la Cluj în secolul al XVI-lea. O stradă purta numele olarilor (*vicus lutifigulorum*) şi în onomastica multor locuitori ai oraşului s-a păstrat denumirea acestui meşteşug.

Olarii din Cluj foloseau ca materie primă lutul, iar ca glazură huma, emailul, plumbul. Vasele erau confecţionate cu ajutorul roţii, iar cahlele cu ajutorul unor modele. Cahlele smălţuite cu litargă sînt fie într-o singură culoare (verde, negru), fie policrome, decorate cu desene aplicate sau modelate, reprezentînd mai ales animale sau plante [3].

Primele statute ale meşterilor olari (*lutifiguli, fazakas* etc.) organizaţi în bresle datează din 8 mai 1512 [4], iar ultimele din acelaşi secol sînt din 18 decembrie 1523 [5]. Din analiza unor articole din statute rezultă următoarele date privitoare la procesul de producţie şi producţia olarilor : olarii clujeni foloseau la confecţionarea oalelor smălţuite litarga (*opera figulina litthargirita*). Dintre obiectele olăritului clujean pot fi amintite : urcioare, oale mari, de patru urne, pentru acrit laptele, amfore (*cantrum*) pentru vin, de nouă urne, oale pentru fiert, de patru urne, pocale (*pictarium*), vase numite *„rosas", „czypellews"*, cupe, căni etc. Olarii clujeni erau şi sobari. Ei confecţionau cahle (*fodulae*) necesare pentru sobe şi cuptoare (*fornaces*) [6] pe care

[1] Cf. doc. din 1 martie 1597, f. I, nr. 65, p. 10 şi 19, A.S.C.

[2] Cf. F. Pulszky, *Magyarország Archaeológiája* [Arheologia Ungariei], Budapesta, 1897, p. 26 şi urm. şi Genthon I., *A régi magyar festömüvészet* [Pictura veche maghiară], 1932, p. 124.

[3] Cf. J. Pap, *A magyar fazekas ipar,* [Meşteşugul olăritului maghiar], în *Művészi Ipar,* 1888, passim.

[4] Jakab, *Okl.*, I, p. 324—325.

[5] *Ibidem,* p. 359—360.

[6] *D.D.C.V.*, p. 133 şi 135 (1561) ; *Dispensatio prudentis et circumspecti Laurenty Fylstych primarii judicis,* XVIII, 2, 1579 : se achită 13 florini lui Petru Fazakas pentru trei sobe ridicate în casa parohială din Cluj.

www.dacoromanica.ro

se putea dormi. Din nefericire, numai două cahle sînt singurele rămăşiţe precis databile ale ceramicii clujene din secolul al XVI-lea. Prima e întreagă şi reprezintă un călăreţ în zale realizat în stil gotic, din cărămidă nesmălţuită. Blazonul de pe scutul călăreţului aparţine comi-

Fig. 19. — Fragment de cahlă din Cluj (circa 1500).

ţilor de Szentgyörgy şi Bozin. În contrast cu călăreţul gotic e calul puternic, redat realist, o adevărată imagine a Renaşterii [1]. Cealaltă, un fragment de cahlă, reprezintă un călăreţ şi anume pe sfîntul Gheorghe în luptă cu balaurul şi este acoperită cu smalţ verde. Ea poate fi datată de la începutul secolului al XVI-lea [2]. Cele două cahle sînt dovada unei bune însuşiri a tehnicii în producţia materialelor de construcţie din ceramică.

Olarii clujeni, după cum arată articolul X din statutele din anul 1521, confecţionau oale destinate pieţii urbane şi celei din regiune. Cahlele se vindeau şi ele pe piaţă. Se pare că nobilimea din regiune reprezenta o bună clientelă pentru olarii clujeni. Numai astfel ne putem explica plîngerea nobililor împotriva olarilor pe motivul că aceştia „fug în locuri străine pentru a construi sobe şi a vinde mai

[1] Balogh, *Az Erdélyi Renaissance*, p. 153, 340 şi fig. 270.
[2] *Ibidem*, p. 153 şi 340: „circa 1500".

www.dacoromanica.ro

scump cahle, oale și alte obiecte"[1], și hotărîrea magistratului clujean ca olarii să confecționeze la același preț oale „pentru cei săraci cît și pentru cei bogați, fără părtinire". Urcînd prețul la produsele lor, olarii refuză la un moment dat să prelucreze lutul cu var (*argillas calcare*) pentru sobe, fiind în cele din urmă obligați la aceasta sub amenințarea unei pedepse de 10 florini sau suspendarea exercitării profesiunii pe termen de un an[2].

Cărămidarii

Socotelile orașului Cluj indică prezența a numeroși cărămidari (*teglas, zigelmaister* etc.) la Cluj. Nu cunoaștem nimic despre condițiile producției, singurele mențiuni păstrate pînă astăzi se referă numai la numele celor de la care orașul a cumpărat țigle și la valoarea lor. De exemplu, au fost cumpărate țigle de la Ioan Teglas și anume 16 400 țigle pentru 20 florini 50 dinari, de la Ștefan Hossw 2 000 țigle cu 4 florini etc.[3]. Asemenea mențiuni atestă prezența unor cărămidari la Cluj. Ei aprovizionau orașul cu materialul de construcție necesar. Dezvoltarea deosebită a construcțiilor în secolul al XVI-lea ne permite să presupunem un avînt al acestui meșteșug mai puțin pretențios.

Căruțarii-rotarii

Căruțarii-rotarii sînt cunoscuți în documentele latine sub denumirea de „*curripari*", în cele germane de „*Wagner*" și în cele maghiare de „*zekeres*" sau „*kocsigyarto*". Căruțarii erau totodată și rotari.

La 20 decembrie 1515 judele și sfatul Clujului întăresc la cererea lui Cristian, Iacob, Nicolae și Urban, meșteri căruțari, primele statute[4] ale breslei recent înființate[5]. În anul 1539 magistratul Clujului, la cererea lui Ștefan, Andrei, Matei și a unui alt Matei, meșteri căruțari, confirmă noile statute ale breslei, mai bogate cu trei articole ca cele din 1515[6]. În sfîrșit, în anul 1551, la 6 ianuarie, apare și registrul de breaslă al căruțarilor clujeni[7].

Din statutele amintite rezultă că meșterii căruțari din Cluj erau obligați să știe să confecționeze care, căruțe (*Fur wagen, curum vehentem*), trăsuri, roți, spițe etc. noi și să repare pe cele vechi. Ei lucrau la comandă și pentru piață. În condițiile în care agricultura și viticultura mai jucau un rol însemnat în oraș și cărăușia era foarte dezvoltată, cei care comandau și cumpărau produse ale căruțarilor și

---

[1] *D.D.C.V.*, p. 133 (1561).
[2] *Ibidem*, p. 135 (1561).
[3] Pentru asemenea mențiuni, cf. *S.O.C.*, 1565—1599, passim.
[4] Jakab, *Okl.*, I, p. 340—342.
[5] Cf. *Reg. 1551*, p. 3.
[6] Orig. inedit din 21 martie 1539 la A.I.
[7] Menționat la Jakab, *K.T.*, I, p. 587, n. 3 și II, p. 59; pentru lista meșterilor decedați pînă la 1551 cf. Jakab, *K.T.*, II, p. 59, n. 4.

www.dacoromanica.ro

rotarilor clujeni erau în primul rînd cărăușii, urmați de municipalitate, unii orășeni și nobili și, în mai mică măsură, de țărani, care-și puteau procura căruțele și roțile de la meșteșugarii rurali. Dintre căruțarii clujeni de la care municipalitatea achiziționează căruțe, roți, osii etc. pot fi menționați: Ștefan Beill, căruia i se achită 2 florini 5 dinari pentru două roți [1]; Dumitru Kerekes, domiciliat pe strada Mănăștiurului, căruia i se plătește un florin 64 dinari pentru trei roți necesare la moară, 12 dinari pentru două „scărițe", 16 dinari pentru o osie, 12 dinari pentru un stîlp de suport etc. [2]; se plătesc lui Mihail Wagner de pe „ulița mică a meșterilor" (*kleyn meister gasse*) 20 dinari pentru o osie și un proțap la moara din suburbie; tot el confecționează în același an pentru o moară o osie nouă, repară o roată veche, confecționează două roți noi, un „*schemel*" (talpă?) etc. [3]. Se pare că meșterii căruțari confecționau și roțile de la moară: în 1593 se achită un florin lui *Mihalj Mester*, pentru o roată de moară (*viz kerek*) la moara din suburbie [4]. Fierul necesar pentru roți este deseori cumpărat de client [5]. Același Mihail (*Michl*), denumit în registrul german *Wogner*, confecționează în 1590 pentru moară: două roți noi, două osii, un proțap, două obezi, două spițe și două „*syllscheider* (?)" [6].

S-au menționat numai cîteva amănunte despre produsele confecționate de căruțari-rotari pentru oraș sau morile din oraș. Lipsa unor însemnări ale clienților obișnuiți — orășeni, nobili sau țărani — nu permite o ilustrare mai precisă a producției la comandă sau pentru piață a acestor meșteșugari.

Butnarii

Butnarii (*doleatori, kadar, bodner,* etc.) — meșteșugari strîns legați de dezvoltarea viticulturii la Cluj — au o existență tot atît de veche ca și cea a orașului. Primul statut cunoscut al breslei butnarilor data din 1457 [7]. La 26 februarie 1507 magistratul confirmă statutele noi ale breslei, la cererea staroștilor Valentin Hamer, Petru Leopold, Petru Kadar și Andrei Bernharth [8]. Aceste statute au fost înnoite și completate mai tîrziu, la 3 septembrie 1561 [9] și apoi la 15 noiembrie 1572 [10].

Ce produse confecționau butnarii clujeni? Lucrarea de măiestrie cuprindea următoarele obiecte, probabil produse mai obișnuite ale butnarilor din Cluj: un vas pentru must (*ein Most Bied*), o doniță

---

[1] *S.O.C.*, I, IX, 1565, p. 287.
[2] *Ibidem*, II, XIII, p. 6.
[3] *Ibidem*, II, VII, *Register des Gasparj Schemels vber die Burch Mill, anno 1589*, p. 9.
[4] *Ibidem*, V, XX, 1593, p. 152.
[5] *Ibidem*, II, XVIII, 1590, p. 1.
[6] *Ibidem*.
[7] Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 16—19.
[8] Jakab, *Okl.*, I, p. 312—313.
[9] Idem, *K.T.*, I, p. 157.
[10] *Reg. 1608*, f. 5—8.

www.dacoromanica.ro

(*Khuff*), o cadă de baie, o barcă (?) (*both*) şi un filtru (*Trüchtert*) [1]. Meşterii butnari vindeau pe piaţă orăşenilor sau ţăranilor veniţi la tîrg: produse cu doage albe şi anume butoaie de apă (*Wasserlegel*), „*Badwencher*", doniţe (*Schachtert*), „*Brottschaffer*", butoaie pentru spălatul rufelor (*Wäschfesser*) [2], butoaie mari, mijlocii-mari, mijlocii-mici

Fig. 20. — Pagină din registrul calfelor de butnari din Cluj (1591).

şi mici [3], poloboace (*Schef*) de un sfert de vadră, de trei şi de patru vedre, „*Handtschaf*", vedre mari [4].

Statutele fixează şi normele tehnice şi preţurile. Ele prevăd ca după culesul viilor butoaiele să fie încercate cu apă fierbinte şi defec-

[1] Cf. statutele din 15 noiembrie 1572, art. 2, în *Reg. 1608*, f. 5—8.
[2] *Ibidem*, art. 15, *Reg. 1608*, f. 5—8.
[3] *Ibidem*.
[4] *Ibidem*.

www.dacoromanica.ro

tele notate înainte de a umple butoaiele cu must, pentru a fi duse la reparat [1]. Plata pentru dogărit se făcea după numărul butoaielor de legat, după numărul scîndurilor, al doagelor etc. [2]. Butnarul din vina căruia curge un butoi este obligat să-l repare [3].

Meşteşugul butnarilor se dezvolta în condiţii optime la Cluj. Prohibiţia de a deţine două ateliere indică că acest fenomen avea loc şi că unii butnari aveau două ateliere, în cel de-al doilea, unde nu puteau participa la procesul de producţie, exploatînd munca salariată [4], fie membri ai breslei, fie lucrători dinafara breslei [5].

Butnarii lucru atît la comandă cît şi pentru piaţă. Prezenţa unor bogate vii la Cluj a creat o largă piaţă de desfacere pentru produsele lor. Această situaţie a necesitat sporirea numărului de calfe şi lucrători în această branşă. De aceea, motivîndu-şi cererea prin faptul că la Cluj „este o mare bogăţie de vii", ceea ce îi determină să calce hotărîrea uniunii interurbane a butnarilor din Transilvania de a ţine numai o calfă sau un ucenic, butnarii clujeni se adresează în 1542 celor din Sibiu cu rugămintea de a li se permite să ţină, pe lîngă un ucenic şi o calfă, trei-patru lucrători [6]. Prin urmare, în atelierul unui butnar puteau lucra 5—7 persoane, ceea ce pentru lucrătorii dintr-un atelier de breaslă din această perioadă reprezenta un număr dintre cele mai ridicate.

Butnarii lucrau la comandă pentru populaţia oraşului — viticultori, cîrciumari, negustori, meşteşugari — pentru nobili etc. Registrele de breaslă ale altor meşteşuguri conţin deseori ştiri despre achiziţionarea şi legarea (*colligatio*) de butoaie [7]. Socotelile oraşului cuprind o serie de date privind cheltuielile pentru căzi, găleţi, vase şi altele, cumpărate de la butnari sau reparate de aceştia. Astfel, lui Mihail Kadar i se plăteşte 1 florin 23 dinari pentru un butoiaş pentru salpetru şi pentru un vas făcut din doagele unui vas mai vechi [8]; lui Martin Miluerkner i se achită 48 dinari pentru legarea şi repararea unui vas pentru făină [9]; lui Ioan Kadar i se plăteşte 1 florin 50 dinari pentru un butoiaş pentru unt, destinat principelui [10]; lui Mihail Kadar i se achită 24 dinari pentru patru găleţi (*cheber*) trimise în tabăra principelui [11]; se achită diferite sume de bani unor butnari pentru repararea căzii de la baia oraşului

---

[1] Statutele din 26 febr. 1507, art. 8, Jakab, *Okl.*, I, p. 312—313.

[2] *Ibidem*; cf. şi statutele din 3 sept. 1561, la Jakab, *K.T.*, I, p. 157; *D.D.C.V.*, p. 223 (1564).

[3] Cf. stat. din 26 febr. 1507.

[4] Cf. stat. din 15 nov. 1572, art. 11.

[5] Cf. doc. din 18 aug. 1577, A.I., în care e vorba de un conflict dintre Grigore Filep şi Ioan Schuler, reprezentanţii breslei, şi butnarul Ioan Kadar, care a angajat butnari dinafara breslei.

[6] *„Vnum parvulum studentem et iuxta illum vnum famulum, sed et si tres vel quator servitorum..."*. Cf. doc. din 22 iunie 1541 şi 8 septembrie 1542, A.S.S., N. coll. Post. 398, L. 60 şi 1290, L. 69.

[7] Cf., de ex., *Reg. 1549*, f. 51, 54 et passim.

[8] *S.O.C.*, I, VI, 1562, p. 1.

[9] *Ibidem*, X, p. 68.

[10] *Ibidem*, II, IX, 1566, p. 292.

[11] *Ibidem*, 3, VIII, 1582, p. 133.

www.dacoromanica.ro

şi pentru găleţi [1] etc. Dintr-un act datînd din 1564 rezultă că butnarii aveau întotdeauna rezerve de vase şi butoaie depozitate în vederea desfacerii lor pe piaţă [2]. Produse ale butnarilor se găsesc în inventarele averii cetăţenilor înstăriţi. Printre obiectele lăsate de Sebastian Munich se numără şi nouă butoaie, o cadă de baie şi altele [3].

La început, butnarii clujeni nu aveau un loc fix pentru vînzarea produselor lor, ca meşteşugarii din celelalte bresle. Abia în anul 1564 magistratul le îngăduie să-şi vîndă produsele în dugheana (*tabernaculum*) cizmarilor, ori la capătul celorlalte dughene, lîngă măcelărie, sau să-şi ridice o dugheană proprie [4]. Butnarii clujeni concurau cu butnarii din alte localităţi pe pieţele din regiune şi chiar din întreaga Transilvanie. În schimb, ei refuzau să repare butoaiele confecţionate de meşteri străini, ceea ce provoca dese plîngeri la municipalitate împotriva lor [5]. Butoaiele butnarilor clujeni erau aduse şi expuse spre vînzare în zilele de iarmaroc pe „piaţa liberă" (*forum liberum*) din alte localităţi. Uneori concurenţa se manifesta sub formele cele mai turbulente : meşterii din Aiud, furioşi de concurenţa butnarilor clujeni, dau foc unui vas (*scapha*) nou cu şase cercuri, confecţionat de clujeni şi adus aci spre vînzare [6]. În ciuda unor asemenea întîmplări, butnarii clujeni s-au impus cu produsele lor în regiune. Posibilităţile destul de largi de lucru au dus la o deviere de la „bunele" tradiţii de breaslă : butnarii clujeni refuză la un moment dat să lege butoaie pentru oameni săraci [7], încît magistratul se vede constrîns să-i silească să confecţioneze butoaie atît pentru cei bogaţi cît şi pentru cei săraci, fără părtinire [8]. Alteori, în vremuri cînd „dumnezeu a dat ieftinătate în vin şi grîne", ei cer preţuri ridicate [9], dar magistratul Clujului intervine şi-i obligă să respecte preţurile fixate.

Dulgherii şi tîmplarii

Dulgherii (*carpentarii, ach, czymmerman*) şi tîmplarii (*mensatores, aztalos, tyschler*) apar menţionaţi documentar în secolul al XV-lea. Sînt cunoscute numele lui Grigore Mensator, Bartolomeu Mensator şi Benedict Mensator din registrul locuitorilor unguri din 1453. Datele documentare despre tîmplari sînt însă rare nu numai pentru secolul al XV-lea, dar şi pentru secolul al XVI-lea. Se ştie că în a doua jumătate a secolului al XVI-lea tîmplarii clujeni sînt constituiţi în breaslă [10]. Breasla lor nu a atins nivelul altor bresle din Cluj, tîmplarii clujeni

---

1 *S.O.C.*, 3, VIII, 1582, p. 63.
2 *P.O.C.*, II, 1564—1565, p. 61.
3 Cf. doc. din 1 martie 1597, f. I, nr. 65, A.S.C.
4 *D.D.C.V.*, p. 216.
5 *P.O.C.*, 1585—1605, p. 166 şi 347 (1591 şi 1592)
6 Cf. doc. 31 oct. 1519. A. I.
7 *D.D.C.V.*, p. 131 (1561).
8 *„absque respectu personarum"*.
9 *P.O.C.*, III, 1569—1584, f. 189 (1579).
10 *Ibidem*, f. 275 (1583).

www.dacoromanica.ro

fiind socotiţi „săraci" [1]. Breasla dulgherilor este atestată documentar în secolul al XVII-lea [2], dar probabil e mai veche. Din secolul al XV-lea datează cîteva menţiuni despre tîmplarul Pavel, căruia i se achită de către sfatul oraşului suma de 25 dinari pentru o masă lungă [3], şi despre dulgherii Ştefan şi Wolfgang, care încasează 14 florini pentru diferite munci la consistoriu [4]. În 1539 întîlnim amintiţi : văduva lui Mihail Aztalos, după nume tîmplar, proprietar de vie, şi tîmplarul Petru Aztalos [5]. În schimb, *Socotelile oraşului* cuprind date mai numeroase despre dulgherii şi tîmplarii clujeni care au lucrat pentru oraş. Se aminteşte de repararea podurilor oraşului de către dulgheri [6] ; tîmplarii confecţionează diferite piese pentru oraş pe care tot ei le vopsesc [7] ; se achită diferite sume unor dulgheri (ca de pildă lui Luca Achy pentru două jghiaburi) [8] ; în registrul celor „două biserici" este notat numele tîmplarului Partel Dischler, care confecţionează o măsuţă pentru cristelniţă [9] ; baia publică achită lui Luca Achy diferite sume pentru diverse obiecte necesare băii [10] ; casa parohială plăteşte lui Benedict Aztalos 2 florini 75 dinari pentru un sertar la masă şi 1 florin pentru o ramă de fereastră [11], angajează pentru diferite munci la casa parohială pe dulgherii Antoniu Alch, Grigore Alch, Matia Alch, Luca Alch, Toma Alch şi Fabian Alch. Avînd în vedere că fiecare din ei lucrează consecutiv un număr redus de zile — de la o zi la patru — în casa parohială, împreună cu calfele lor, este posibil ca angajarea să se fi făcut prin breasla, care apăruse între timp.

Tîmplarii confecţionau şi mobilierul necesar orăşenilor : mese, scaune, paturi, dulapuri etc., lăzi, cufere pentru haine şi pentru grîne, băncile din corurile bisericilor, altare etc. Ca şi ceilalţi meşteşugari care confecţionau bunuri de consum, tîmplarii şi dulgherii aveau drept clientelă municipalitatea — lucrînd pentru nevoile edilitare ale oraşului —, orăşenii statorniciţi la Cluj şi nobilimea din regiune. Ţărănimea se adresa de obicei dulgherilor şi tîmplarilor rurali, care deseori îmbinau aceste meşteşuguri cu agricultura.

Strungarii

Despre strungari, amintiţi în documentele latineşti ale vremii ca *torneatori*, se ştiu foarte puţine lucruri. Pînă astăzi s-au păstrat numai statutele din 20 decembrie 1532, întărite de magistrat la cererea meşte-

---

[1] *P.O.C.*, III, 1569—1584, f. 275 (1583).
[2] Jakab, *Okl.*, II, p. 262—266.
[3] *Tört. Tár.*, 1883, p. 576.
[4] *Ibidem*, p. 580 şi 581.
[5] Jakab, *Okl.*, I, p. 384, 391 şi 392.
[6] *S.O.C.*, 8, V, 1598, p. 105.
[7] *Ibidem*, p. 59.
[8] *Ibidem*, p. 102.
[9] *Ibidem*, 1, XI, 1564, p. 4.
[10] Cf. doc. din 29 iunie 1593, A.S.C.
[11] *Dispensatio prudentis et circumspecti Laurenty Fylstych, primarii judicis*, XVIII, 2, 1579, p. 37—38.

www.dacoromanica.ro

rilor strungari Andrei Scheurner și Francisc Eztergaros [1]. Aceste statute cuprind articole privind activitatea organizatorică, dispoziții religioase, prevederi despre achiziționarea de materie primă ș.a. În ceea ce privește producția propriu-zisă, din actul din 20 decembrie 1532 rezultă că strungarii clujeni își confecționau produsele din lemn și că această materie primă se achiziționa cu știrea breslei [2]. Ei produceau buți, poloboace, căni, vase de lemn etc. Buțile (vase) sînt special menționate în statute. Dintre obiectele strungarilor clujeni din secolul al XVI-lea s-a păstrat unul singur databil : un potir de lemn cu gravură și urmă de vopsea, datînd de la începutul secolului al XVI-lea [3]. Căni de lemn mai sînt menționate și în inventarul averii lui Ioan Elek, întocmit la 26 iunie 1596.

Meșteșugurile legate de prelucrarea peilor și a blănurilor

În orașul Cluj se găsesc reprezentate în secolul al XVI-lea ramurile esențiale ale meșteșugarilor care prelucrau pieile și blănurile. Dintre aceștia erau organizați în bresle : tăbăcarii, pielarii, blănarii, cizmarii, curelarii și șelarii. Delimitarea dintre aceste meșteșuguri, riguroasă în statute, era deseori încălcată în practică. Aveau loc imixtiuni în sfere de activitate limitrofe, între următoarele specialități : tăbăcit-pielărit-blănărit, cizmărit-tăbăcit, fără ca statutele de breaslă să fi fost în stare să le curme. Avînd în vedere interpenetrația în sferele de muncă, tratarea istoricului acestor meșteșuguri poate fi efectuată numai pe baza analizei raporturilor lor reciproce.

De la început se impun cîteva constatări în legătură cu terminologia sub care apar unele din aceste branșe în actele din Cluj, avînd în vedere desele confuzii din literatura consacrată meșteșugurilor, respectiv branșelor de prelucrare a pieilor. Tăbăcarii apar în acte sub denumirea de *cerdones* [4], *coriarii* [5] și *lederer* sau *ledrer* [6]. Aceste denumiri desemnează pe tăbăcari și nu pe pielari, ceea ce rezultă din următoarele : într-o serie de acte se menționează că numai meșteșugarii amintiți sub termenii de mai sus lucrează piei crude, neprelucrate (*pelles seu cutes imparatas*) [7], execută munci la moara de argăsit (*Müll Arbeit*) [8], argăsesc piei (*exercitio dealbandorum pellium*) [9] etc. Pielarii sînt menționați documentar ca *pelliones,* rareori ca *schneyder.* Deseori ei îmbină acest meșteșug cu cel al blănăritului. Blănarii apar

---

[1] Actul rezumat la Jakab, *K. T.*, I, p. 629—630. Originalul la A.S.C.
[2] Art. 9.
[3] *Erdélyi Müv. kiallitás,* p. 20.
[4] Cf. doc. din 13 dec., 1500 ; 1504 aug. 16, Z.U., I, 27 ; 10 dec. 1513, f. bresle, 2, A.S.S.
[5] Cf. doc. din 15 martie 1558, Z.U., I, 155, A.S.S.
[6] Cf. doc. din 21 ian., 1569, Z.U., I, 72 A.S.S. și alt document din 1569, B. Mss, nr. 83.
[7] Cf. doc. din 4 sept., 1465, Z.U., I, 155, A.S.S.
[8] Cf. doc. din 1569, B. Mss., nr. 183.
[9] Cf. doc. din 10 dec., 1513, f. bresle, 2, A.S.S.

www.dacoromanica.ro

documentar sub denumirea de *pellipari* sau *pellifices, Kürschner* şi *szeoch* [1].

La Cluj se argăseau piei crude şi se prelucrau piei tăbăcite. Produsele meşteşugarilor clujeni din aceste ramuri de producţie îşi găseau o largă piaţă de desfacere atît la oraş cît şi la ţară. Armata era şi ea un client însemnat al meşteşugarilor clujeni care prelucrau pieile. Principalele ramuri de prelucrare a pieilor erau: tăbăcitul, pielăritul, blănăritul.

Tăbăcarii argăseau pieile cu scoarţă de stejar, de castan sau le „albeau" cu var şi cu cenuşă sau alaun. Din prima operaţie rezultau piei trainice, din cea de-a doua piei mai frumoase ca aspect şi mai fine, de obicei albe sau de culoare deschisă, dar mai puţin rezistente, folosite de cizmari.

Breasla tăbăcarilor este pomenită pentru întîia oară la 1448 în legătură cu preluarea unui pămînt situat dincolo de Floreşti, pentru a face acolo un eleşteu [2], iar statutele breslei sînt confirmate în anul 1464 [3]. Din transumptul din 3 septembrie 1465, inclus în actul din 15 martie 1558, rezultă că tăbăcarii (*cerdones*) clujeni au dreptul de cumpărare exclusivă a pieilor crude, în vederea prelucrării lor [4]. Actele din secolul al XVI-lea privitoare la tăbăcari se referă în majoritatea cazurilor la monopolul de achiziţionare a materiei prime. Prin privilegiul din 14 decembrie 1500 voievodul Transilvaniei, Petru de Bozin, acordă tăbăcarilor clujeni dreptul de a se aproviziona cu piei pe tot teritoriul Transilvaniei, atît în vremea iarmaroacelor şi tîrgurilor cît şi în afara lor [5]. Această hotărîre urmase la plîngerea tăbăcarilor clujeni că unii slujbaşi din satele şi tîrgurile Transilvaniei îi împiedică să se aprovizioneze cu piei şi alte materiale necesare meşteşugului lor. În timp ce-şi aranjau o situaţie privilegiată, tăbăcarii clujeni interzic tăbăcarilor străini, în special celor sibieni, să vină la iarmaroacele din Cluj pentru a-şi desface aci produsele lor [6].

Unele norme de producţie rezultă din statutele tăbăcarilor clujeni din 1569 [7]. Ele se referă la aprovizionarea cu piei, la prelucrarea pieilor, la moara de argăsit şi la munca meşterilor şi calfelor.

În ceea ce priveşte materia primă, statutele din 1569 reglementează achiziţionarea pe piaţă a pieilor de bou, de bivol sau de vacă. Trebuie menţionat că în această specialitate aprovizionarea pe piaţă cu materie

---

[1] Cf. doc. din: 1488, Jakab, *Okl.*, I, p. 285; 10 mai 1589, Z.U., I, 139 A.S.S.; *D.D.C.V.*, p. 112 (1561); 1479, Jakab, *Okl.*, I, p. 263; 9 dec. 1581, Jakab, *Okl.*, II, p. 132—133 ş.a.

[2] Cf. Jakab, *Okl.*, I, p. 183.

[3] Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 330.

[4] Z.U., I, 155, A.S.S.

[5] Orig. ined. A.I., menţionat la Jakab, *K.T.*, I, p. 93.

[6] Doc. din 16 aug. 1504, Z.U., I, 27, A.S.S.; cf. şi Rösler, *Beitrag zur Geschichte des Zunftwesens*, Sibiu, 1912, p. 130.

[7] *Artickel der erhlichen Maister der Ledrer Zechen zu Clausenburg vollendet und verordnet jm Jahr 1569 zum Zeiten des Zechvatters .... Hannes Teutschen*, copie în limba germană, anexă la ms. *Descriptio civitatis Claudiopolis*, B. Mss., 183; menţionat la Jakab, *K.T.*, II, p. 160; acest act cuprinde şi o serie de articole adăugate în anii 1615, 1621, 1644, 1648, 1650, 1652, 1658 şi 1659.

www.dacoromanica.ro

primă nu se făcea prin breaslă, ci individual [1]. Era strict interzis să se cumpere piei în tovărăşie cu o calfă, cu un cizmar sau cu un cîrpaci (*Stohrer od. Riepler*), iar achiziţionarea de piei şi talpă de la negustori se admitea numai cu aprobarea staroştilor [2]. Meşterul tăbăcar avea voie să ofere în schimbul unui cîştig piei prelucrate în locul unor piei crude, iar prelucrarea pieilor s-o facă pentru jumătate din materialul preluat şi nu pentru bani [3]. Munca de tăbăcire se făcea la moara de argăsit (*Lohmüll*). De moară se îngrijea meşterul morar (*Mühlmeister*); el trebuia să vadă de buna funcţionare a morii, să anunţe pe staroste despre tot ce se întîmpla la moară, să aibă grijă de unelte (*Mühlgeräth*), de meşterii care argăseau piei la moară, de faptul dacă aceştia au venit cu ajutoarele lor, de numărul sacilor de piei argăsite de fiecare meşter pe timp de un an [4]. Fiecare meşter tăbăcar era obligat să lucreze personal la moara de argăsit; meşterii bolnavi erau scutiţi de a veni în persoană, fiind obligaţi să trimită un lucrător [5]. La moara de argăsit se lucra numai în anumite zile anunţate de starostele breslei. Cel care ţinea moara în pregătire peste noapte, fără a tăbăci ceva, era pedepsit [6]. Meşterii tineri trebuiau să fie primii la pornirea morii şi ultimii care plecau [7]. Calfele lucrau cu uneltele patronilor lor [8]. Din hotărîrile uniunii interurbane a tăbăcarilor din Transilvania din 21 ianuarie 1569 rezultă că, între altele, calfele erau obligate să aprindă focul sub cazan, să toarne var şi cenuşă, să ducă cenuşa la *„handwerck"* (?), să prelucreze ceea ce s-a argăsit [9] etc.

Moara de ţăbăcit (*chermalom*) a tăbăcarilor clujeni, situată lîngă Someş, folosită şi de pantofari, este amintită cu prilejul încheierii înţelegerii din 1557 dintre tăbăcarii şi şlefuitorii de săbii, prin care tăbăcarii şi pantofarii clujeni îngăduie şlefuitorilor de săbii să-şi fixeze o tocilă mai sus de zăgazul morii lor [10]. Se pare că la un moment dat moara de argăsit în funcţiune nu mai era suficientă. De aceea, la 1587 meşterii Ioan Amendt, Toma Wendler şi Gheorghe Broser cumpără de la Gaşpar Schesperger, tipograf clujean, şi de la Barbara Heltin un canal (*flusz*) şi o grădină de pomi situate între moara de hîrtie, probabil a lui Gaşpar Heltai, şi o vie a iezuiţilor, pentru o moară de argăsit. Avînd în vedere că moara de argăsit se găsea în apropierea morii de hîrtie, cumpărătorii se obligă să nu dea drumul apei toamna sau iarna prin canalul şi şanţul lor, ci apa să fie zăgăzuită toamna spre a nu păgubi moara de hîrtie; totodată cumpărătorii se obligă să sape, împreună cu cei de la moara de hîrtie, şanţul de la moara de hîrtie şi să facă o punte, peste cele

---

[1] Art. XXV şi XXVI.
[2] Art. XXIX.
[3] Art. XXX şi XXXI.
[4] Art. XX şi XXI *„wie viell Sacke Loh einer stosset"*.
[5] Art. XXII.
[6] Art. XXIII.
[7] Art. XIX.
[8] Art. XI.
[9] Z.U., I, 72, A.S.S., întocmit în prezenţa meşterilor clujeni, Grigore Hertell şi Hans Theysch; cf. şi doc. din 14 oct. 1571, Z.U., I, 781, A.S.S.
[10] Doc. din 13 dec. 1557, Jakab, *Okl.*, II, p. 33.

www.dacoromanica.ro

două canale, să aşeze *„die darr"* (?) acolo unde n-ar periclita moara de hîrtie, iar în caz de incendiu să despăgubească pe cei de la moara de hîrtie, să sădească sălcii, în cazul că pomii dintre şanţ şi moara de hîrtie s-ar usca, pentru ca praful morii de argăsit să nu păgubească hîrtia sau uneltele morii de hîrtie; în sfîrşit, tăbăcarii se obligă a nu trece pe la moara de hîrtie atunci cînd se duc să argăsească piei la moara lor [1].

Acesta este materialul cunoscut despre procesul de producţie al tăbăcarilor clujeni. Registrul tăbăcarilor, menţionat de Jakab Elek, nu ne-a fost accesibil; probabil că el s-a pierdut la sfîrşitul secolului trecut [2].

Sfera de activitate a tăbăcarilor era uneori încălcată de pielari, blănari, dar îndeosebi de cizmari. Din documente rezultă că cizmarii se aprovizionau cu materie primă în dauna privilegiilor obţinute de tăbăcarii clujeni sau argăseau pieile necesare meşteşugului lor. Ei angajează calfe de tăbăcari care să le prelucreze pieile crude, pe care le vînd prelucrate sau semifinisate. Procesul pornit în anul 1512 între tăbăcari şi cizmari primeşte o rezolvare momentană prin decizia ca cizmarii să nu poată ţine calfe de tăbăcari, să nu poată vinde piei şi să poată cumpăra piei crude doar în anumite zile, cu obligaţia ca să le vîndă numai sub formă finită, sub formă de ghete. Procesul se reia în acelaşi an (octombrie 1512) şi ajunge în faţa unor instanţe superioare, anume în faţa scaunului de judecată din Sibiu, în faţa celor şapte scaune, pentru a găsi o rezolvare temporară prin hotărîrea lui Vladislav II dată în 1513, prin care se interzicea cizmarilor să ţină calfe de tăbăcari şi se decreta ca din pieile cumpărate să confecţioneze ghete, neavînd dreptul de a vinde aceste piei [3]. Procesul este reluat peste şapte ani şi se termină cu sentinţa lui Ludovic II: se interzice cizmarilor din Sibiu, Bistriţa, Braşov şi Cluj să practice concomitent cizmăritul şi tăbăcitul [4]. Amenda fixată în caz de încălcare a sentinţei din partea vreunei bresle se ridica la suma impresionantă de 1 000 florini sau la o amendă individuală de 40 florini [5]. Dacă în 1557 e menţionată moara de tăbăcit comună a tăbăcarilor şi cizmarilor clujeni, în decretele centumvirilor din Cluj sferele de activitate ale meşteşugarilor din aceste două ramuri sînt separate: tăbăcarii vînd în zilele de tîrg numai piei, talpă în locul fixat special pentru aceasta sau în casa lor (*domus cerdonum*) [6], iar cizmarii îşi desfac pe piaţă produsele lor, adică încălţămintea.

Blănăritul şi pielăritul constituie două specialităţi care au atins un înalt nivel de dezvoltare în secolul al XVI-lea. Din nefericire, distrugerea în cea mai mare parte — într-un incendiu [7] — a materialului

---

[1] Jakab, *Okl.*, II, p. 142—143 şi *K.T.*, II, p. 320—321.
[2] Idem, *K.T.*, II, p. 159—161.
[3] *Ibidem*, I, p. 590—591.
[4] *Ibidem*, p. 591—593; Rösler, *Beiträge*, p. 131; un proces similar este dezbătut între cizmarii şi tăbăcarii bistriţeni, cf. doc. din 10 dec. 1513, f. bresle, 2, A.S.S.
[5] Cf. Statutele din 24 martie 1520, Jakab, *Okl.*, I, p. 350—352.
[6] Cf. Statutele din 23 iunie 1586, art. XVI, A.I.
[7] Incendiul a distrus o bună parte din oraş în anul 1876 (Jakab, *K.T.*, II, p. 49).

www.dacoromanica.ro

documentar privitor la aceste meşteşuguri permite numai o reconstituire parţială a activităţii desfăşurate de blănarii şi pielarii clujeni în secolul al XVI-lea.

Pielarii şi *blănarii* (cojocarii) apar la Cluj o dată cu constituirea oraşului. În secolul al XIV-lea, la mişcarea unor clujeni îndreptată împotriva nobilului Pavel, fiul lui Chuey, participă între alţii şi *Nicolaus pellifex* şi *Johannes pellifex* [1]. Blănarii sînt primii meşteşugari din Cluj şi se numără printre primii din Transilvania care se organizează în breaslă. În anul 1369, la rugăminţile lui *Stephanus Albus, Nykel pellifex,* Petru fiul lui Matia, Clesel fiul lui Martin *pellifex,* magistratul acordă blănarilor clujeni dreptul exclusiv de a cumpăra cu bucata piei de oaie, miel şi alte animale domestice sau sălbatice, necesare meşteşugului lor [2]. Acest privilegiu a fost întărit în anul 1381 [3]. Dintre actele privilegiale şi statutele blănarilor şi pielarilor clujeni s-au mai păstrat următoarele, unele sub formă de rezumat sau menţiuni, altele *in extenso*: statutele din 1479 întărite la 1500 [4], cele din 1488 [5], actul lui Vladislav II din 9 august 1513 [6] şi confirmarea acestui act de către Ludovic II în anul 1519 [7]; actul de întărire a privilegiilor din 1513 şi 1519 dat în anul 1519 [8]; confirmarea actelor din 1513 şi 1519 în actul din 7 august 1555 [9]; două acte din 1560, din care un privilegiu al lui Ioan Sigismund [10] şi

---

[1] Makkai, *Kiadatlan oklevelek,* p. 7—8.

[2] Cf. Jakab, *Okl.,* I, p. 63—64. Unii autori, de pildă Szücs (*op. cit.,* p. 112—113), refuză să vadă în organizaţia blănarilor clujeni din 1369 o breaslă, socotind-o ca o asociaţie ocazională. El se referă la doc. din 1369 care „nu este un act de breaslă" (adică statut — S.G.) şi ajunge la concluzia că „în 1369 blănarii clujeni n-au avut o organizaţie breslaşă". Szücs consideră că cei patru meşteşugari care au înaintat această cerere către magistrat reprezintă interesele unui grup unit prin legături slabe, netrainice, căci blănarii clujeni „nu vor să monopolizeze tot comerţul, ci numai achiziţionarea cu ridicata a pieilor". În continuare, Szücs susţine că actul din 1369 este un simplu privilegiu şi că breasla blănarilor se constituie „în 1479 ... cînd concurenţa *intra* şi *extra muros* îi constrînge pe blănari să se asocieze în breaslă". Concluzia autorului lucrării *Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon* se bazează pe premise eronate. În primul rînd, faptul că din anul 1369 s-a păstrat un privilegiu acordat blănarilor din Cluj, privitor la achiziţionarea de materie primă, nu exclude existenţa unor statute, dispărute în decursul veacurilor. În al doilea rînd, într-o perioadă cînd, în general, *nici nu se conturează monopolul asupra aprovizionării cu materie primă,* monopolizarea aprovizionării cu ridicata poate fi numai efortul unui colectiv organizat, cu anumite funcţii distincte şi cu obligaţii sporite faţă de oraş în raport cu restul populaţiei, deci a unui organism care nu putea fi decît o breaslă, aflată la începutul dezvoltării sale. În al treilea rînd, numai breasla purta denumirea *„communitas et fraternitas"* şi numai breasla putea exclude de la aprovizionarea cu materie primă pe alţi meşteşugari care nu făceau parte din ea („... *et quod nulla in communitate et fraternitate predictorum pellificum nostrorum concivium non existens sibimet in suo proprio operario proprium opus pellicearium possit seu valeat....",* Jakab, *Okl.,* I, p. 63—64).

[3] Cf. *A Kol. cz. privil.*

[4] Copie în *A Kol. cz. privil.,* nr. 24; cf. şi Jakab, *Okl.,* I, p. 263—264.

[5] Jakab, *Okl.,* I, p. 285—289.

[6] Publicat în *Arch. des Ver.,* IV. 1, N. F., Braşov, 1859, p. 93—94.

[7] *A Kol. cz. privil.*; cf. şi Jakab, *K.T.,* II, p. 60.

[8] *A Kol. cz. privil.*

[9] *Ibidem.*

[10] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

altul cuprinzînd statutele calfelor de blănari [1]; un act din 2 iulie 1568 conferit de Ioan Sigismund [2], altul din 9 aprilie 1576 al lui Cristofor Báthory [3], actul din 14 februarie 1577 cuprinzînd hotărîri ale pielarilor din întreaga Transilvanie [4] şi privilegiul lui Sigismund Báthory din 9 decembrie 1581 [5]. Registrul blănarilor, care a fost consultat de Jakab Elek, cuprindea şi cea mai veche listă a meşterilor breslei blănarilor, începînd cu anul 1591 [6].

Dintre meşterii acestei bresle găsim amintiţi în 1479 pe Ioan Kun, Cristian pellifex, Gaşpar Salezer şi Ioan Jegendorfer [7]; meşterii Dumitru Wolff, Nicolae Tothazi, Petru Shesburger şi Ennyedi Gyárfás sînt amintiţi în anul 1560 [8]; Cristian Irger, Grigore Fodor, Nicolae Szabo, Ştefan Schopfer, Iacob Schuber ş.a. în 1591 [9] etc. Gheorghe Szegedin, starostele breslei, Luca Trauzner, casierul breslei blănarilor, sînt invitaţi alături de alţi meşteri patroni, de Ştefan Munich, Mihai Tothazi, Martin Rajner, Ştefan Kakas, Pavel Göcs şi alţii la curtea principelui şi se bucură de mare vază [10].

Munca blănarilor poate fi analizată pe baza statutelor din 1448. Deşi condiţiile de producţie s-au mai schimbat probabil în decursul secolului al XVI-lea, datele pe care le oferă aceste statute sînt totuşi într-o bună măsură concludente pentru desfăşurarea procesului de producţie în această specialitate şi în secolul al XVI-lea.

Blănarii clujeni confecţionau în primul rînd haine de blană pentru păturile mai înstărite din oraş şi pentru nobilime, din blană de jder, vulpe, hermelină, veveriţă, din *„rock"* şi *„gruczen"* (?) [11]. Se pare că la sfîrşitul secolului al XV-lea blănarii se ocupau şi cu tăbăcitul şi cu prelucratul pieilor pentru nevoi proprii [12]. Statutele interziceau blănarilor să tăbăcească piei vechi [13], să cumpere piei prelucrate (*gebeyst Fell*) [14], să achiziţioneze piei neprelucrate şi să le vîndă în această stare cizmarilor sau pielarilor [15], să vîndă şube sau blănuri în asociaţie cu meşteri străini [16], să tăbăcească pentru alţii piei de vulpe, de jder, de vidră sau alte piei de animale sălbatice [17], să înnoiască blăni vechi. Severe sînt clauzele prin care se interzice să se vîndă sau să se tăbăcească piei sau blănuri pentru cizmari şi pielari, sau să se tăbăcească

[1] Jakab, *Okl.*, II, p. 49—53.
[2] *A Kol. cz. privil.*
[3] *Ibidem.*
[4] Orig. ined. la A.I.
[5] *A Kol. cz. privil.*
[6] Jakab, *K.T.*, II, p. 311.
[7] Idem, *Okl.*, I, p. 263—264.
[8] *Ibidem*, II, p. 49—53.
[9] Jakab, *K.T.*, II, p. 311.
[10] Békésy, *op. cit.*, p. 37.
[11] Jakab, *Okl.*, I, p. 287.
[12] *Ibidem.*
[13] *Ibidem.*
[14] *Ibidem*, p. 286.
[15] *Ibidem*, p. 288.
[16] *Ibidem*, p. 287.
[17] *Ibidem*, p. 285.

www.dacoromanica.ro

piei care să fie finisate de pielari. De asemenea, croiul constituia o operaţie deosebită care se efectua de către pielari „richtuitori" (*schneyder*). Aveau voie să croiască numai cei care au lucrat cel puţin un an la un meşter de la care au învăţat croiul de meşter (*den meyster schnyt*)[1]. Statutele interziceau meşterilor blănari să lucreze în asociaţii cu meşteri neîncadraţi în sistemul breslaş[2].

Breasla blănarilor din Cluj cunoaşte un puternic avînt în secolul al XVI-lea. Dovada cea mai vie a acestui lucru este interzicerea de a se angaja trei calfe[3]: această oprelişte putea apare numai în condiţiile lărgirii pieţei de desfacere a produselor acestei specialităţi.

Meşteşugul *pielarilor* se confunda deseori cu cel al blănarilor, uneori cu cel al tăbăcarilor. Totuşi, despre existenţa separată a pielarilor din Cluj se aminteşte, de pildă, în decretele centumvirilor privitoare la aprovizionarea pielarilor (*pellionum*) cu piei[4], sau în actul lui Sigismund Báthory prin care se reglementează aprovizionarea pielarilor cu piei de oaie de la măcelari, pentru confecţionarea hainelor de piele[5]. Pielarii clujeni confecţionau şi minunate legături de cărţi (registre de breaslă, protocoale, cărţi bisericeşti) dintre care unele s-au păstrat pînă astăzi. Ele sînt împodobite cu ornamente bogate, executate mai ales prin presare, cu desene poansate sau incizate, reprezentînd figuri geometrice, ornamente florale sau animale etc. Prelucrarea frumoasă a pieilor denotă o puternică influenţă orientală.

Aprovizionarea cu materie primă a blănarilor, pielarilor şi tăbăcarilor clujeni ocupă un loc însemnat în activitatea lor. Pentru a asigura aprovizionarea lor cu piei se interzice la început achiziţionarea pieilor de către alte persoane din Cluj sau străine de oraş. În acelaşi timp se urmăreşte evitarea concurenţei în aprovizionarea cu materie primă, prin interzicerea achiziţionării de piei la ţară, direct de la producător, evitînd iarmaroacele, şi prin fixarea de preţuri maximale. Piedica principală în aprovizionarea meşteşugarilor pielari cu materie primă o constituia însă exportul de piei crude şi de blănuri, mai ales de oaie şi de miel, în provincie sau în ţări străine. Pînă şi pieile de animale sălbatice, importate în Transilvania prin trecătoarea de la Turnu Roşu, ajungeau la alte destinaţii şi nu în posesia blănarilor şi pielarilor breslaşi[6]. Comerţul cu piei era exercitat nu numai de negustori sau de foşti măcelari, ci şi de unii meşteri blănari care îşi părăseau meşteşugul şi, contrar hotărîrilor breslei, se consacrau negoţului de piei[7]. Urcîndu-se preţurile la produsele pielarilor, blănarilor şi tăbăcarilor, principele şi dieta încearcă să oprească exportul de piei de oaie, miel, vulpe, jder etc., crude sau prelucrate, din Transilvania, exportul de piei

---

1 Jakab, *Okl.*, I, p. 285—288.
2 Cf. privilegiul din 1560, art. 3, în *A Kol. cz. privil.*
3 Cf. stat. din 1560, art. 35, Jakab, *Okl.*, I, p. 49—53.
4 *D.D.C.V.*, p. 112 (1561).
5 Cf. doc. din 10 mai 1585, Z.U., I, 139, A.S.S.
6 Cf. doc. din 1513 şi 1519, *Arch. des Ver.*, IV—I, 1859, p. 93—94 şi *A Kol. cz. privil.*
7 Cf. doc. din 24 aprilie 1558, la Wittstock, *op. cit.*, p. 42—44.

www.dacoromanica.ro

în general şi comerţul cu piei exercitat îndeosebi de negustorii greci [1], exportul de piei de cerb, capră, oaie, vulpe, lup, jder etc. în Polonia [2] sau în alte părţi. Aceste hotărîri din 1560, 1573 şi 1581 sînt secundate de hotărîrile dietelor, de exemplu ale celei din 1578, prin care se interzice exportul de piei „pentru ca meşteşugarii să nu se plîngă de scumpetea pieilor" şi se fixează preţurile la pieile de bou şi de vacă [3].

O altă piedică în aprovizionarea cu materie primă a blănarilor, tăbăcarilor şi pielarilor clujeni o constituia achiziţionarea, exclusiv de la măcelari, prin oameni special delegaţi, a pieilor de bou, de vacă, de oaie etc. pentru necesităţile, probabil militare, ale puterii centrale [4]. Aceste achiziţionări sau mai bine-zis rechiziţionări — fiindcă plata pentru piei se făcea după preţurile maximale şi nu după preţurile pieţei — produceau grele pagube pielarilor, tăbăcarilor şi blănarilor, de unde şi plîngerile lor către municipalitate [5].

Un indiciu al creşterii importanţei meşteşugarilor care prelucrau pieile, în viaţa oraşului, a dezvoltării pieţei şi prin urmare a posibilităţilor de desfacere a produselor lor, o constituie faptul că în anii 1587—1599, dintre meşteşugarii noi înscrişi în registrele oraşului Cluj, blănarii, tăbăcarii şi pielarii urmează numeric imediat după croitori şi argintari şi sînt în număr de 29, din cifra totală de 96 meşteşugari [6]. Cu toate piedicile puse în calea lor, blănarii, tăbăcarii şi pielarii clujeni au desfăşurat în secolul al XVI-lea o bogată activitate, iar breslele lor, mai ales cea a blănarilor, erau considerate printre cele mai puternice din oraş.

Pantofarii şi *cizmarii* clujeni (*sutores, varga* etc.) se organizează în breaslă în secolul al XV-lea. Pantofarii se separă în secolul al XVII-lea de cizmari (*cothurnari*), organizîndu-se într-o breaslă de sine stătătoare [7].

Oraşul Cluj prezenta în decursul veacurilor XV—XVI un teren favorabil pentru aşezarea pantofarilor şi bune condiţii pentru desfăşurarea muncii lor. Acest fenomen se reflectă cu prisosinţă în creşterea numerică a lucrătorilor din această specialitate. Numărul pantofarilor la Cluj, în anul 1453, era destul de mare : numai de origine maghiară erau 21 pantofari [8], numărul cizmarilor saşi fiind probabil şi mai mare. În secolul al XVI-lea, în decurs de 12 ani (1587—1599) se înscriu în registrul oraşului şapte pantofari noi, care s-au stabilit la Cluj [9].

Statutele breslei pantofarilor din Sibiu şi din celelalte oraşe ale Transilvaniei, inclusiv Cluj, sînt redactate la 1455 [10]. Dintre articolele

---

[1] Cf. Jakab, *K. T.*, I, p. 581 ; *A Kol. cz. privil.* ; doc. din 1 mai 1593, f. II, nr. 28, A.S.C.

[2] Cf. doc. din 11 martie 1570, nr. 26, A. B.

[3] *M.C.R.T.*, III, p. 134.

[4] Cf. doc. din 10 sept. 1560, nr. 30 şi 31 şi 14 nov. 1560, nr. 30 şi 39, A. B.

[5] *D.D.C.V.*, p. 135 (1561) şi p. 182 (1563) ş. a.

[6] *Oraşul Cluj...*, p. 144.

[7] Jakab, *Okl.*, II, p. 323—329.

[8] *Oraşul Cluj...*, p. 141.

[9] *Ibidem*, p. 144.

[10] Cf. doc. din 15 mai 1455, transumpt în actul din 18 oct. 1491 al lui Vladislav II.

www.dacoromanica.ro

referitoare la procesul de producţie este important cel prin care se acordă pantofarilor care ştiu să prelucreze pieile (*corium sciunt aptare*) dreptul de a le prelucra pentru nevoile meşteşugului lor. Actul din 1455 a fost confirmat de Vladislav II în anul 1491 [1], la cererea meşterilor pantofari (*magistrorum sutorum*) şi inclus la 21 decembrie 1514 în actul conventului din Cluj-Mănăştur, la cererea meşterilor Petru Brassay şi Iacob Poor [2]. În anul 1558 regina Isabela acordă pantofarilor şi cizmarilor dreptul exclusiv de a cumpăra piei şi talpă în oraş şi de a vinde ghete (*calceos*), cu excepţia zilelor de tîrg în care monopolul lor nu era valabil [3]. În acelaşi an, sfatul oraşului, la cererea meşterilor Ladislau Brayber, Petru Zygethy, Antoniu Verner şi Mihail Zechy, luînd în considerare privilegiul acordat pantofarilor clujeni în luna martie a aceluiaşi an, transcrie actul reginei Isabela [4]. Peste 11 ani privilegiul este confirmat de Ioan Sigismund la cererea aceluiaşi Ladislau Brayber, starostele, şi a meşterilor Petru şi Benedict [5]. Meşterii pantofari şi cizmari, folosindu-se de privilegiile dobîndite prin care îşi asigurau o situaţie de monopol pe piaţa urbană, au izbutit să-şi îmbunătăţească situaţia atît pe plan individual cît şi pe plan colectiv. Pe la mijlocul secolului al XVI-lea breasla lor posedă o casă (hală) proprie unde se expune spre vînzare încălţămintea confecţionată, şi o moară de tăbăcit, în asociaţie cu tăbăcarii.

Statutele cizmarilor clujeni sînt înnoite în anul 1586. Prin conţinutul lor bogat aceste statute fac parte din categoria celor mai complete şi bogate statute din Transilvania, atît în această ramură de producţie cît şi din alte specialităţi [6]. Ele sînt confirmate de magistrat, la cererea lui Ladislau Brayber, jurat, Andrei Reiss, Laurenţiu Velczer şi Mihail Volman, meşteri pantofari, din cauză că vechile privilegii erau învechite (*non secundum moderni temporis, sed veteris ac papistici evi ritum placitumque fuissent ordinati*) şi erau necesare norme noi pentru apărarea membrilor breslei de concurenţa străină, care se manifesta puternic în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Dintre normele privitoare la producţie şi schimbul de produse pot fi menţionate în primul rînd cele referitoare la combaterea concurenţei. Cizmăritul fiind un meşteşug ce se exercita şi la ţară, în condiţiile domeniului feudal, exista pericolul aşezării meşterilor cizmari rurali sau a cîrpacilor la oraş sau în suburbii. Pentru prevenirea concurenţei străine statutele aplică meşterului cizmar, care ar veni dintr-un alt oraş împreună cu familia sa şi cu bunurile sale, spre a se statornici la Cluj, un regim similar cu cel al calfelor: acesta trebuie să facă dovada de „originea sa cinstită, să plătească taxele necesare pentru

---

[1] Cf. doc. din 18 oct. 1491, transumpt în doc. din 21 dec. 1514.
[2] Orig. ined. în A.S.C.
[3] Doc. din 15 martie 1558, Jakab, *Okl.*, II, p. 34—35.
[4] Transumpt în actul lui Ioan Sigismund din 8 iulie 1569.
[5] Doc. din 8 iulie 1569, A.S.C.
[6] Doc. din 23 iunie 1586, transumpt în actul lui Sigismund Báthory din 23 iunie 1586, transumpt în actul lui Gheorghe Rákóczy din 12 ian. 1644, A.S.C., f. bresle; orig. din 1586 la A. I., f. bresle.

www.dacoromanica.ro

a fi primit în breaslă şi să aibă chezaşi din rîndul meşterilor clujeni"; în al doilea rînd, se prevede ca „nici un străin sau locuitor din oraş sau vreunul dintre cizmari să nu aducă în acest oraş încălţăminte din alte locuri, pentru a o vinde (cu excepţia zilelor de tîrg liber)". Încălţămintea găsită pe piaţa Clujului în alte zile decît în cele de tîrg era confiscată, excepţie făcînd numai încălţămintea făcută din piele *„armasia"* (?) sau „rutenică"; în al treilea rînd, statutele interzic cîrpacilor (*refectores calceorum*) să stea în piaţă sau pe uliţe şi să repare ghete, admiţîndu-le în schimb staţionarea lîngă porţile oraşului, dar şi aici au voie să cîrpească numai ghete vechi, şi numai singuri, fără calfe. În cazul că aceşti cîrpaci s-ar dovedi a nu fi clujeni ci *„vagabundi"*, fără soţie şi avere, li se interzice cu totul practicarea meşteşugului. Aceste hotărîri loveau în primul rînd în cizmarii iobagi, fugiţi de pe moşiile feudale, care căutau să-şi cîştige existenţa la Cluj, în oraş sau suburbie. Teama de concurenţa cizmarilor rurali poate fi urmărită într-un mare număr de acte referitoare la pantofarii şi cizmarii clujeni. Ei luptă împotriva meşterilor dinafara breslei, a meşterilor străini, ameninţă magistratul că, în caz că va admite prezenţa unor cizmari străini la oraş, ei nu-şi vor îndeplini obligaţiile lor militare [1], îşi apără monopolul aprovizionării cu materie primă şi cel al vînzării împotriva cizmarilor mănăştureni [2] etc.

Pantofarii şi cizmarii clujeni confecţionau ghete, pantofi, cizme, ciubote etc. Încălţămintea confecţionată mai des purta denumirile: *„deli sarus"*, *„sederies sarus"* — ghete de culoare roşie aprins, *„ocream"*, şi *„combig"* [3]. Ghetele trebuiau să aibă un singur rînd de talpă. Breasla fixa pînă şi cantitatea şi felul cuielor care se băteau pe talpă [4]. Încălţămintea trebuia adusă şi vîndută „pe faţă, fără alegere", în casa destinată special pentru acest scop, unde din ordinul magistratului era expusă o tablă mare, cu preţurile maximale fixate de magistrat [5]. Preţurile pentru încălţăminte figurau şi în lista de preţuri stabilită de sfat, afişată în piaţa oraşului [6]. Potrivit cu hotărîrile breslei, meşterii nu aveau voie să scoată în zilele de tîrg, la locul pe care-l ocupau, peste douăzeci de perechi de ghete fiecare, cu excepţia ghetelor de copii [7].

Bucurîndu-se de o situaţie privilegiată, cizmarii clujeni încălcau adesea preţurile fixate de municipalitate, „vînzînd încălţăminte la un preţ mai ridicat, contrar promisiunii şi îndatoririi lor" [8], deşi „ei cumpără ieftin pielea" [9]. În urma rezistenţei opuse de pantofarii clujeni, municipalitatea ia măsuri, excluzînd din breaslă pe cei refractari. Măsurile acestea nu au dus însă la vreun rezultat concret [10]. Ultimul mijloc

---

[1] *P.O.C.*, 3, 1569—1584 (1572).
[2] Cf. doc. din 15 martie 1558, Jakab, *Okl.*, II, p. 34—35.
[3] *D.D.C.V.*, p. 227—228 (1564).
[4] Cf. doc. din 26 nov. 1560, A. I.
[5] *D.D.C.V.*, p. 130 (1561); cf. şi *S.O.C.*, I, X, 1564, p. 70.
[6] Ibidem, p. 113 (1561).
[7] Cf. stat. din 1586: *„nulus ... ad phalangam ultra viginti paria calciamentorum appendat..."*.
[8] *D.D.C.V.*, p. 130 (1561) şi p. 227—228.
[9] *„Az beort eokis olchoban vezik"*, în *P.O.C.*, 3, 1569—1584, f. 11 (1570).
[10] *D.D.C.V.*, p. 226 (1564) şi p. 256 (1565).

www.dacoromanica.ro

utilizat de magistrat — și cel mai eficace — pentru a-i sili pe pantofarii și cizmarii clujeni să-și desfacă produsele la prețurile fixate, a fost spargerea monopolului, amenințarea cu admiterea concurenței din partea cizmarilor mănăștureni.

In anul 1558 cizmarii împreună cu pielarii și scutarii clujeni cer magistratului să interzică mănășturenilor achiziționarea de piei și vînzarea încălțămintei în zilele de tîrg săptămînal, adică miercurea și joia [1]. În același an, regina Isabela interzice cizmarilor din Mănăștur să cumpere piei și să vîndă încălțăminte în zilele obișnuite, în afara tîrgurilor libere [2]. Folosindu-se de privilegiile dobîndite, cizmarii clujeni refuzau totuși să respecte prețurile maximale fixate de dietă sau de municipalitate. Ca răspuns, sfatul orașului se decide să permită cizmarilor din Mănăștur să-și desfacă liber produsele pe piața orașului [3]. Se pare că această măsură a fost eficace, influențînd dinamica prețurilor la încălțăminte.

Cizmarii prelucrau singuri pielea și talpa, ori aceasta însemna o imixtiune în sfera de activitate a tăbăcarilor, mai ales atunci cînd pieile tăbăcite de cizmari se expuneau spre vînzare și nu erau utilizate la confecționarea încălțămintei. Diferendul izbucnit între cizmari și tăbăcari pe această temă și-a găsit o vremelnică rezolvare în anul 1520, cînd se interzice cizmarilor din Sibiu, Bistrița, Brașov și Cluj să practice paralel și tăbăcitul pieilor [4]. Totuși, se admite cizmarilor să poată argăsi piei pentru uz propriu, atît ei cît și rudele cele mai apropiate, ucenici sau slujnice, adică „în familie", în atelierul (*officina*) propriu și numai pentru confecționarea de încălțăminte. Negoțul cu piei îl pot practica numai cizmarii bătrîni sau bolnavi care nu mai sînt în stare să-și exercite meșteșugul și nu au din ce trăi. Totuși au loc încălcări. Socotelile orașului înregistrează saci din piele de vițel pentru praful de pușcă destinat bombardelor, achiziționați de la Ladislau Brayber care, după cum se știe, era cizmar [5].

Încălțămintea confecționată de pantofari și de cizmari era expusă pe piața orașului mai ales în zilele de tîrg, sau era dusă în lăzi, cu căruțele, în satele și tîrgurile din regiune sau din țară [6]. Se admitea uneori și exportul de încălțăminte, dar numai atunci cînd în țară era încălțăminte suficientă [7]. Cînd prețurile la încălțăminte urcau, exportul era interzis [8].

Despre *șelarii* (*sellari, satler, nyerges*) din orașul Cluj nu se știu decît puține lucruri. În conscripția din anul 1453 sînt menționați cinci șelari unguri, dar numărul șelarilor sași din oraș și cel al șela-

[1] *P.O.C.*, V, p. 26 (1558).
[2] Jakab, *Okl.*, II, p. 34—35.
[3] *D.D.D.C.*, p. 226 (1564).
[4] Cf. doc. din 24 martie 1520, Jakab, *Okl.*, I, p. 350—352; *Arch. des. Ver.*, N. F. IV, 1, Brașov, 1859, p. 63—64 și p. 64, nr. 116.
[5] *S.O.C.*, IX, 1566, p. 291.
[6] Cf. *P.O.C.*, II, 1564—1565, p. 12: Ioan Barbely duce la Bistrița, la iarmaroc, într-o ladă ghete și o cantitate de cuțite de cizmărie.
[7] *M.C.R.T.*, I. p. 299.
[8] *Ibidem*, p. 585; *ibidem*, III, p. 417.

www.dacoromanica.ro

rilor romîni din suburbii putea fi mult mai mare. Breasla şelarilor se constituie în secolul al XV-lea: o dată cu anul 1484 şelarii sînt amintiţi alături de curelari, arcari, săbieri, scutari şi de meşterii care confecţionau săgeţi, înnoindu-şi statutele. În schimb, în secolul al XVI-lea nu se mai găseşte în registrul din 1587—1599 nici un şelar nou înscris, ceea ce demonstrează că în secolul al XVI-lea acest meşteşug trece printr-o fază de stagnare, lucru pe deplin explicabil din cauza concurenţei şeilor de import. De altfel, singurele statute păstrate din secolul al XVI-lea sînt cele din 29 noiembrie 1521, confirmate la cererea şelarilor Simion, Grigore, Matia, Iacob, Ladislau, Valentin şi Ioan [1]. Unele articole din aceste statute se referă şi la organizarea producţiei şi la varietatea produselor confecţionate de şelari. Din articolul 2 rezultă că tipurile cele mai răspîndite de şei erau: şaua cehă (*sella bohemicalis*), şaua de preot şi şaua romînească (*walachalis*); lucrarea de măiestrie consta tocmai din confecţionarea acestor trei tipuri de şei. Breasla ia măsuri pentru apărarea calităţii produselor confecţionate şi în acelaşi timp interzice membrilor breslei să facă negoţ cu piei (art. 6), interzice străinilor să vîndă în mod public şei, cu excepţia şeilor turceşti ce se vînd în case şi nu „în public" (art. 7). Pentru a împiedica concurenţa, se interzice străinilor şi celor dinafara breslei să exercite acest meşteşug (art. 9), iar meşterii noi pot exercita meşteşugul numai după primirea „cetăţeniei" (art. 12).

Curelarii (*coriari, corigiari, rymer* sau *szygyarto*) au găsit la Cluj un cîmp mai favorabil de activitate în comparaţie cu şelarii. Dacă în 1453 pot fi găsiţi în conscripţia populaţiei maghiare cinci curelari, peste un secol se înscriu în registrul oraşului, într-un interval de 12 ani, şase curelari. Curelarii clujeni se organizează în breaslă în 1514 [2]. Primele statute datează din 5 octombrie 1515. La această dată magistratul clujean, la cererea meşterilor curelari Ioan, Martin, Valentin şi Dominic, confirmă statutele breslei [3]. La 25 noiembrie 1551 se redactează statutele calfelor şi ucenicilor curelari din Cluj [4], iar cu anul 1570 încep însemnările din registrul breslei curelarilor [5]. În sfîrşit, la 7 ianuarie 1582 magistratul confirmă statutele din 1515, la rugămintea curelarilor Valentin Veber, Luca Kelp şi Matia Midveser [6].

Curelarii clujeni confecţionau hamuri, frîie, curele, brîie de piele, diferite obiecte de piele necesare în gospodăria orăşenilor, a sătenilor, la morile de măcinat, argăsit etc. Ca şi celelalte bresle, breasla curelarilor din Cluj se bucura de o situaţie de monopol, cu excepţia următoarelor obiecte: curele turceşti din piele de iuft, pe care meşterii curelari clujeni „nu le pot sau nu sînt obişnuiţi să le facă", frîie cu paftale de aramă, butoane, coliere (*monilibus*), fibule meşteşugite şi

---

[1] Orig. ined. la A.S.C., f. bresle.
[2] Jakab, *K. T.*, II, p. 588—590.
[3] Idem, *Okl.*, I, p. 331—335; aceleaşi statute în limba germană, cu două articole în plus, la A. I.
[4] Orig. la A. I., menţionat la Jakab, *K. T.*, II, p. 60.
[5] *Reg. 1570.*
[6] Transumpt în actul lui Gh. Rákóczy din 11 iulie 1642, A. I.

www.dacoromanica.ro

curelușe (*cingulae*) de care se legau clopoțelele de aramă sau de plumb [1]. Aprovizionarea cu materie primă se făcea de către breaslă. Breasla împărțea membrilor săi materialele cumpărate. Se interzicea achiziționarea de materiale cu scopul comercializării lor [2]: materia primă se putea cumpăra individual numai atunci cînd fiecare meșter avea materialele necesare în abundență [3]. Produsele de proastă calitate erau confiscate de staroste [4] și se pedepsea atragerea clienților de la bara (*stange*) pe care se afla atîrnată marfa vecinului [5].

Curelarii clujeni sufereau pagube de pe urma concurenței produselor numite „turcești", de pe urma imixtiunii șelarilor care produceau nu numai șei, ci și curelele de la șei [6], și din cauza scumpirii materiei prime [7]. Principala piedică în dezoltarea acestui meșteșug o constituia însă importul de produse ale curelarilor din Țara Romînească sau din Imperiul otoman de către negustorii din Transilvania și îndeosebi de către cei brașoveni. Deoarece această situație viza și pe curelarii sibieni, sighișoreni, medieșeni și bistrițeni, judele din Sibiu și cele șapte scaune sînt puși să hotărască în chestiunea importului de frîie, hamuri și alte produse (*frena turcalia, corrigiamenta*), „turcești sau romînești", de către negustorii brașoveni sau de către alții [8], în chestiunea confecționării harnașamentului (*redas equorum wulgo ross syler dictas*) de către tăbăcarii și pielarii brașoveni [9] spre a fi vîndute, a imitării și a desfacerii de către curelarii brașoveni a unor produse pe care aceștia le vînd drept marfă „turcească" [10]. Sentința este dată în favoarea curelarilor din cele cîteva orașe transilvănene și cu această ocazie magistratul constată și motivul acestei sentințe și anume faptul că curelarii abia sînt în stare să se întrețină prin exercitarea profesiunii lor [11].

Curelarii clujeni lucrau la comandă și pentru piață. Produsele lor erau achiziționate de orășeni, de instituțiile din oraș sau erau desfăcute la tîrgurile săptămînale și anuale. În *Socotelile orașului* s-au păstrat multe mențiuni despre achiziționarea de produse de la curelari. Administrația celor „două biserici" cumpără de la Velten Rymer și Valentin Zigyarto curele pentru clopotele mici și pentru cel mare; se comandă un ham, trei curele, o trăgătoare ș. a. de la Daniel Szygyarto pentru moara din suburbie [12]; curele simple și curele de „transmi-

[1] Cf. stat. din 5 oct. 1515, art. 10; în textul german: „*Tirkisch arbeit oder kleine girtel mit messing oder blaien kloklin behangen*".

[2] *Ibidem*, art 6 și 9.

[3] *Ibidem*, art. 7 și 8.

[4] *Ibidem*, art. 11.

[5] *Reg. 1570*, f. 80 (1585).

[6] Prin stat. din 5 dec. 1515 se interzice imixtiunea șelarilor în meșteșugul curelarilor, dar probabil cu prea puțin succes.

[7] *P.O.C.*, 1585—1605, p. 203 (1592).

[8] Cf. doc. din 25 nov. 1536; în limba germană, Z. U., I, 47 A.S.S.

[9] *Ibidem*.

[10] *Ibidem*.

[11] „... *das ihre Handwerck vnter allen andern Handwerkern sehr gering wnd klein ansehen hatt, also das sie sich gar kaum oder mit mühe durch das selbige erhalten wnd ernehren kündten*..." (Z. U., I, 47. A.S.S.).

[12] *S.O.C.*, 1, XI, 1564, p. 21 și 5, XX, 1593, p. 125.

www.dacoromanica.ro

siune" (*gurt*) se comandă, tot pentru moară, de la Luca Rymer[1]; frîie tăbăcite (*cheres feket*) se comandă de la Daniel Szigiarto[2] etc.

Cu toate că în secolul al XVI-lea nevoia de articole din piele, legată mai ales de necesităţile militare sporite în acest veac, este în creştere, meşteşugul curelarilor nu cunoaşte o dezvoltare similară cu cea prin care trec alte meşteşuguri din Cluj în acest veac. El rămîne un meşteşug minor, de mîna a doua.

Ţesătorii, postăvarii şi tunzătorii de postav

În secolul al XVI-lea sînt cunoscute în Transilvania, respectiv la Cluj, două branşe în domeniul ţesătoriei: ţesutul de pînzeturi, îndeosebi de pînză de in, şi ţesutul de postavuri. În faţa concurenţei produselor străine aduse din Polonia, Cehia, Germania sau Flandra, cele două branşe se rezumă în activitatea lor la confecţionarea unor produse mai puţin pretenţioase, dar căutate mai ales în rîndul populaţiei mai puţin avute din ţară şi uneori chiar dincolo de hotarele Transilvaniei: pănura (*pannus griseus, griseus*), boboul, pînza de in ş. a.

Ţesătorii (*linifices, texatores, Leynweber*) se organizează în breaslă în a doua jumătate a secolului al XV-lea. În anul 1479 magistratul Clujului confirmă statutele breslei noi constituite a ţesătorilor de pînză de in, la cererea ţesătorilor Mihail Barth, Simion Weber, Ştefan Helner şi Andrei Benedek[3], iar peste un sfert de veac, la 26 februarie 1507, se confirmă noile statute[4]. Aceste statute, ce cuprind numai şapte articole, sînt reproduse textual în ultimele statute păstrate din secolul al XVI-lea, cu data de 25 iunie 1537[5].

Din aceste statute rezultă extrem de puţine date referitoare la producţia ţesătorilor de pînză de in: principalul produs al acestor meşteşugari erau sacii de in sau de cînepă necesari în primul rînd la tescuitul strugurilor[6]. Sacii se confecţionau atît de bărbaţi cît şi de femei, după cum rezultă din prevederea breslei ca „nici un om, bărbat sau femeie, să nu poată lucra în afara breslei[7]. Breasla ţesătorilor de pînză de in era astfel singura breaslă din Cluj în care era admisă munca femeilor. Măsurile privitoare la controlul produselor, la alungarea meşteşugarilor care confecţionau produse de proastă calitate sună la fel şi în aceste statute, ca şi în cele ale altor bresle. Ţesătorii de pînză de in confecţionau nu numai saci, dar şi pînzeturi, după cum rezultă din cele patru probe de măiestrie care se cer calfelor pentru a deveni meşteri, cît şi din însemnări sporadice din Protocoalele de jude-

---

[1] *S.O.C.*, 2, VII, 1589, p. 11; 2, XVIII, 1590, p. 1, ş. a.
[2] *Ibidem*, 5, XX, 1593, p. 152.
[3] Cf. Jakab, *Okl.*, I, p. 315—316; idem, *K. T.*, I, p. 503; Szádeczky, *op. cit.*, I, p. 45.
[4] Idem, *K. T.*, I, p. 581—582
[5] Orig. ined. la A. I., menţionat de Jakab, *K. T.*, I, p. 582.
[6] Stat. din 25 iulie 1537, art. 10.
[7] Stat. din 26 februarie 1507, art. 1.

www.dacoromanica.ro

cată privind plata unor calfe după cotul de țesătură [1]. Confecționînd saci pentru viticultori, țesătorii clujeni aveau o bună piață de desfacere atît în oraș cît și în regiune, într-o vreme cînd viticultura era în floare. În secolul al XVI-lea ei trecuseră la munca pentru piață, deși statutele amintesc și de munca la comanda consumatorului: „dacă cineva vrea să-și facă un astfel de sac la pomeniții meșteri, aceștia să fie datori a face astfel de saci pentru oricine, fără a invoca vreun pretext" [2]. Încercările de a monopoliza producția de țesături și de a împiedica concurența străină la Cluj în timpul iarmaroacelor și tîrgurilor libere n-a avut succes, căci municipalitatea a refuzat să satisfacă cererile în acest sens ale țesătorilor clujeni [3].

Postăvarii (*pannicide, lanifici, Wolweber*) din Cluj confecționau diferite postavuri de obicei de calitate inferioară în comparație cu postavurile produse în centrele cunoscute ale industriei textile (Anglia, Flandra, Silezia, Cehia etc.). Stofele țesute erau destinate uzului local, fiind prelucrate de croitori, sau erau duse spre vînzare la tîrgurile din Transilvania sau din Ungaria. În 1547 postăvarii clujeni se plîng dietei împotriva conducerii universității săsești care împiedica desfacerea postavurilor clujene la tîrgurile anuale de la Sighișoara, Mediaș și de dincolo de Mureș. Dieta satisface mai tîrziu cererea postăvarilor clujeni, îngăduindu-le să-și desfacă nestingherit produsele la toate tîrgurile, satele și ținuturile din Transilvania.

Postăvarii clujeni aveau la 1405 două mori-piue (*molendina renovatorum seu texatorum*) așezate lîngă Someș [4]. Una din aceste mori este refăcută în 1496, cu care ocazie postăvarii primesc o reducere de impozit de 8 florini [5]. Dintre postavurile confecționate de postăvarii din Cluj pănura ocupă primul loc. Ea avea mare căutare mai ales la populația mai nevoiașă și se confecționa din lînă, în trei culori: alb, negru și sur, iar din 1571 se amintește și de postav pestriț. Postavul se vindea în valuri (*vig*). Un val de postav avea, la 1556, 40 de coți (*sing*) lungime și 1½ coți lățime și purta sigla meșterului care îl confecționase [6]. În 1560 lățimea fixată scade la 1¼ coți. Mai tîrziu cotul din Cluj e stabilit ca măsură unică de postav în toată Transilvania [7].

Stofele fine erau importate și denumite, de obicei, după numele localității unde erau confecționate. Fiind de calitate mai bună ca cele indigene, ele constituiau o piedică pentru dezvoltarea meșteșugului postăvarilor din țară [8]. În decizia tunzătorilor de postav de la Cluj prin care se hotărăște ieșirea lor din breasla croitorilor și constituirea unei bresle separate (1558), găsim următoarele nume de postavuri pe care

---

[1] Cf. *P.O.C.*, II, 1564—1585, p. 19: *„in conductione de tele textura solummodo singulum denarium pro ulna dedisset"*.
[2] Stat. din 25 iulie 1537, art. 10.
[3] *P.O.C.*, 3, 1569—1584, f. 64.
[4] Jakab, *Okl.*, I, p. 127.
[5] *Tört. Tár.*, 1883, p. 575.
[6] G. Rajka, *A kolozsvári szabó céh története a XV—XVII században* [Istoria breslei croitorilor din Cluj în sec. XV—XVII], Cluj, 1913, p. 41.
[7] *Ibidem*, p. 42.
[8] *Ibidem*, p. 191—192, n. 137.

www.dacoromanica.ro

aceştia erau obligaţi să le apreteze (*radere*) şi să le umezească (*madidare*): *Landys*, Bergamo (*Pwrgamal*), *Karasya, Lewrewmberger*, Jihlava (*Igrel*), *Kysnycher* (din Tišnov?) *Puzpokor*, Breslau (*Brazlay*), Liov (*Lemberger*), *Leppeles* şi *Throthmal*[1]. În ceea ce priveşte aceste stofe, se pot enunţa două ipoteze: sau e vorba de produse străine, neapretate, care erau finisate de tunzătorii de postav din Cluj, sau e vorba de produse clujene care imitau stofele confecţionate în străinătate şi purtau numele acestora. Faptul că tunzătorii de postav erau constituiţi într-o breaslă cu croitorii şi nu cu ţesătorii de postav ne face să credem că de cele mai multe ori e vorba de produse de import finisate la Cluj, deşi în unele cazuri găsim menţionate postavuri cu nume străine ca produse indigene[2]. Produsele postăvarilor satisfăceau o oarecare parte din nevoile populaţiei oraşului şi a celei din regiune, fiind cumpărate, mai ales pănura, şi de unii croitori străini, din Ungaria[3].

Tunzătorii de postav (*panni rasores, rasores, nyreo, Tuchscherer*) ocupă un loc important în ansamblul meşteşugurilor din Cluj din veacul al XVI-lea. Apretatul şi finisarea stofelor indigene sau a celor de import nefinisate cerea multă îndemînare. Tunderea postavului se făcea manual, pe stofa uscată sau umezită de obicei cu aburi, cu ajutorul unor foarfece lungi de peste un metru şi de formă curioasă[4] şi al unei prese manuale speciale.

Tunzătorii de postav din Cluj erau constituiţi din 1478 într-o breaslă comună cu cea a croitorilor. Peste 79 ani, în urma creşterii lor numerice şi a consolidării meşteşugului, ei hotăresc să se despartă de croitori şi să constituie o breaslă separată, sub pretextul că această asociere era spre „mai marea lor pagubă, nedreptate şi piedică", probabil din cauza preţurilor fixate de croitori pentru tunsul postavurilor. La 19 noiembrie 1557, în urma cererii prezentate magistratului de către Ştefan Nyrew, Bartolomeu, Simion şi Ambrosiu Nyrew, sînt confirmate statutele breslei noi şi independente a tunzătorilor de postav[5]. Croitorii n-au fost de acord cu despărţirea impusă de tunzători şi abia la refuzul acestora de a tunde postavul sînt siliţi, în cele din urmă, la 15 aprilie, să aprobe scindarea breslei în două bresle independente[6]. În faţa consiliului urban din Cluj se prezintă persoane cunoscute la Cluj în acea vreme: croitorii Iacob Lang, Ladislau Zabo, Gall Maan, Antoniu Kappa şi Iacob Zekeres — staroşti şi meşteri croitori — şi Ştefan Nyrew, Simion, Ambrosiu şi Blasiu Nyrew — tunzători de postav — unii dintre ei cu funcţii de conducere în oraş. Aprobînd cererea tun-

---

[1] Jakab, *Okl.*, II, p. 35—38.

[2] Cf. *P.O.C.*, 1516—1668, p. 13—14 (1538): între alte postavuri de import (Bergamo, italian, Brügge) se aminteşte *„pannum Wyzyn et Langh Nurenberger nostratibus una pecia, externis vero peciis sex"*.

[3] Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 93—95, menţionează croitori din Kecskemét opriţi de croitorii clujeni să scoată 1227 valuri de postav din Transilvania.

[4] A. Eichhorn, *Von deutschen Zünften in Kronstadt, Die Tuchscherer*, în *Mitteil. des Burzenl. sächs Museums*, 1937, 1—2, p. 61—67 şi fig. II, p. 32.

[5] Cf. doc. din 19 nov. 1557, A.S.C.

[6] Jakab, *Okl.*, II, p. 35—38.

www.dacoromanica.ro

zătorilor de postav, magistratul le impune totodată unele revendicări ale croitorilor: tunzătorii trebuie să tundă şi să umezească, atît vara cît şi iarna, următoarele stofe din care croitorii să poată confecţiona haine de-a gata (*vestes venales*) pentru vînzare, cu următorul preţ bucata (*pecia*): *Landis* — 40 dinari, *Purgamal* — 35 dinari, *Karasya* — 30 dinari, *Lewrewmberger* — 20 dinari, Jihlava, *Kyschnycher, Puzpokor* — 10 dinari, Breslau, Liov, *Leppeles* şi *Throthmal* — 10 dinari [1].

Din statutele breslei tunzătorilor de postav, precum şi din alte acte rezultă unele norme privind organizarea producţiei în această branşă. În atelierele de apretare a postavurilor staroştii supravegheau calitatea produselor, fiind obligaţi să restituie postavul tuns necomplet tunzătorului respectiv [2], iar în cazul repetării greşelii (*si ...vice secundaria pannum male rasisse compertus fuerit*) să-l apreteze ei înşişi. Cu inspectarea şi verificarea umidităţii stofei se ocupa un *„electus superintendens"*. Acesta, cînd găsea postav insuficient umezit, trebuia să-l scoată de pe bară (*phalanga*) şi să-l dea meşterului sau calfei sale să-l umezească mai bine (art. 5). Dacă îl găsea din nou prost umezit, avea dreptul de a-l duce acasă şi de a-l umezi acolo, urmînd ca tunderea să se facă în atelierul de unde postavul a fost ridicat. Tunzătorii care tundeau fără ştirea şi împotriva indicaţiilor breslei erau pedepsiţi cu confiscarea instrumentelor de lucru (art. 6). E curioasă hotărîrea prin care se interzice croitorilor să stea într-o casă cu tunzătorii [3], probabil pentru a împiedica preluarea reciprocă a cunoştinţelor profesionale şi imixtiunea în sfere de activitate limitrofe.

Tunzătorii de postav depindeau în mare parte de postăvari. Nu cunoaştem normele de preluare de către tunzători a postavurilor ţesute de ţesătorii de postav, dar ştim că încercarea acestora din urmă de a schimba vechile înţelegeri a provocat protestul tunzătorilor în faţa magistratului, împotriva ţesătorilor din Cluj [4].

Funarii

Meşteşugarii din această ramură de producţie erau cunoscuţi în documente sub denumirile de *funifices, funipari, keotelwereo, seyler, seeler* etc. Ei făceau parte din acea categorie de lucrători apărută cu secole înainte pe moşia feudală, care în secolul al XVI-lea se menţinea atît la ţară cît şi la oraş [5]. Cu toate acestea, concurenţa funarilor rurali nu constituia o piedică de neînvins în calea desfăşurării muncii funarilor clujeni, ceea ce reiese şi din numărul însemnat de funari nou sta-

---

[1] Jakab, *Okl.*, II, p. 35—38.
[2] Cf. doc. din 19 nov., 1557, art. 4.
[3] Cf. stat din 9 dec. 1521, A. I.; Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 32—38.
[4] *P.O.C.*, 1569—1584, f. 67 (1572).
[5] Cf. Zs. Jakó, *A gyulai vártartomány urbáriumai* [Urbariile castelanatului Gilău], Cluj, 1944; în satul Mănăştur erau doi funari, la Chinteni un funar, la Baci doi funari (p. 10—12, 14—17, 19—21); aproape că nu erau sate în care să nu fi existat ţărani care practicau acest meşteşug.

www.dacoromanica.ro

biliţi la Cluj, care au găsit aci un loc favorabil pentru dezvoltarea meşteşugului lor în ultimul sfert al secolului: Ambrosie Gassler, Gheorghe *funifex*, Petru Drottler alias Keotelwereo, Egidiu Santzer Keotelwereo, Melchior Hay Keotelwereo ş. a. [1].

Funarii primesc statute de breaslă în 1486 şi 1487 [2]. Din acelaşi secol şi de la începutul secolului al XVI-lea datează unele însemnări cu privire la angajarea de către meşterii Luca funarul (*seler*), Pavel funarul (*funifex*), Iacob Han şi Luca Han a unor ucenici [3]. Jakab menţionează şi un act din 10 noiembrie 1575 [4]. Acest act, inclus într-un alt document din 25 iulie 1625 şi confirmat la 30 iulie 1625 de Gabriel Bethlen [5], reprezintă un privilegiu acordat de principe funarilor clujeni, privitor la aprovizionarea lor cu in şi cu cînepă. În sfîrşit, ultimele statute cunoscute din acest veac datează din 1 martie 1575. Statutele din 1487 au fost completate cu o serie de articole în anii 1515—1542 [6], iar la 13 aprilie 1550 [7], la cererea lui Martin, Luca, Ştefan, Ioan, alt Ştefan şi Pavel, meşteri funari, se acordă statute noi.

Din statute rezultă că funarii clujeni confecţionau frînghii, sfoară, funii mari (*laqueos magnos*) pentru ocnele de sare [8], şnururi din fire de mătase etc. Materia primă — cînepa şi inul — se achiziţiona nu numai din satele regiunii Cluj, ci şi din alte părţi, de exemplu din părţile Bistriţei. De aci desele plîngeri ale funarilor clujeni împotriva bistriţenilor care, călcîndu-le privilegiile, le confiscă cînepa şi inul [9]. Funiile erau de o anumită mărime şi se vindeau sub forma de legături. Cele mari, al căror cost depăşea 2 florini, erau confecţionate de toţi meşterii din breaslă. Ca şi alte bresle, statutele funarilor includ amenzi pentru calitatea proastă a produselor şi măsuri împotriva produselor străine, de proastă calitate, care erau aduse în oraş în zilele de tîrg [10]. Funarii breslaşi îşi aveau locul lor fixat în piaţă, unde îşi aduceau cu teleaga funiile spre vînzare [11]. Piaţa de desfacere a produselor funarilor clujeni se limita aproape exclusiv la oraş. Municipalitatea, morile, bisericile, populaţia cumpărau sau comandau frînghii şi sfoară pentru diferite nevoi. În *Socotelile oraşului* sînt consemnate sume plătite unor funari pentru frînghii cumpărate pentru nevoile oraşului: lui Bricciu Zeler i se plăteşte pentru frînghii, în 1554, 1 florin [12]; în 1565 se achită 72

---

[1] *L. C.*, III, p. 77, 94, 95, 96 etc.
[2] Cf. Jakab, *Okl.*, I, p. 270—271, 276—278 şi *K. T.*, I, p. 503—508; Szádeczky, *op. cit.*, I, p. 46.
[3] Jakab, *K. T.*, I, p. 582—583.
[4] *Ibidem*, II, p. 212.
[5] Jakab nu a cunoscut actul din 30 iulie 1625.
[6] Cf. stat. din 1542, în *Reg. 1487*, A. I.; Jakab (*Okl.*, I, p. 276—278) îl publică ca fiind din 1487, iar în *K. T.*, p. 505, n. 3, specifică: „cîteva articole sînt din ani 1515 şi 1542".
[7] Orig. la A. I.
[8] Cf. doc. din 1 martie 1585, art. 12 (Jakab, *Okl.*, II, p. 141) şi doc. din 1486 (Jakab, *Okl.*, I, p. 271); cf. doc. din 3 ian. 1582 2, A.B.; *Tört. Tár.*, 1883, p. 583,
[9] Cf. doc. din 3 ian. 1582, 2, A.B.
[10] Cf. doc. din 13 aprilie 1550, A.I.
[11] Jakab, *K.T.*, II, p. 59—60.
[12] *S.O.C.*, I, IV, 1554, p. 203.

www.dacoromanica.ro

dinari pentru funiile necesare la porţile de la Mănăştur[1]; pentru moara din suburbie se achiziţionează de la Petru Keotelwereo 23 „bucăţi" (*zal*) de frînghii (*istrang*) cu 3 dinari bucata şi o funie de 10 dinari pentru teleagă[2]; în 1589 se cumpără o funie mare pentru teleagă, două legături de sfoară (*gebund streng*) de la Breis Seeler, pentru 32 dinari; două legături de frînghii de la Gelegj Zeeler pentru 24 dinari[3]; în 1590 se cumpără două frînghii mari cu 26 dinari şi o sfoară de la Iuliu Seeler, două legături de frînghii cu 24 dinari de la Iacob Zeeler, altele de la Toma Zeeler etc.[4]; pentru moara Alpreth se achiziţionează în 1593 o dată nouă legături şi altădată 16 legături de frînghii[5] ş.a.m.d.

Produsele funarilor clujeni se achiziţionau de către orăşeni în atelierele funarilor, care erau totodată şi prăvălii, sau la tîrgurile săptămînale, pe piaţă. Concurenţa meşteşugarilor rurali reducea posibilităţile de dezvoltare a acestei bresle la Cluj.

Meşteşugul croitoriei

Transformările din domeniul producţiei şi al schimbului în secolul al XVI-lea, deşi limitate în comparaţie cu progresul realizat în epoca modernă, au afectat toate compartimentele vieţii sociale din Transilvania, manifestîndu-se şi în domeniul îmbrăcămintei. Renaşterea a influenţat această ramură de activitate. Luxul practicat la curte s-a răspîndit treptat în toate cercurile, care îşi vedeau idealul în viaţa de la curtea regilor, voievozilor şi principilor. Aceste cercuri erau constituite din oameni înstăriţi, posedaţi de dorinţa de strălucire lumească: nobilii feudali, negustorii bogaţi, unii patroni de bresle ş.a.

Prosperitatea unor categorii înstărite de la ţară şi de la oraş, creşterea demografică a oraşelor, cît şi intensificarea luxului în secolul al XVI-lea, paralel cu lărgirea pieţii pentru confecţii, adică haine de-a gata, purtate de populaţia nevoiaşă din tîrgurile şi din oraşele Transilvaniei, au constituit condiţii optime pentru dezvoltarea meşteşugului croitoriei în Transilvania, respectiv la Cluj, în secolul al XVI-lea.

La Cluj găsim croitori de la începuturile existenţei oraşului. La mijlocul secolului al XV-lea pot fi găsiţi în conscripţia populaţiei maghiare (*Regestrum Hungarorum de civitate Cluswar*) 31 locuitori cu numele de *Zabo* sau *sartor*. Or, pe la mijlocul secolului al XV-lea aceşti termeni desemnau de cele mai multe ori ocupaţia şi mai rar numele de familie. Dacă luăm în considerare faptul că registrul nu cuprinde decît populaţia de neam maghiar şi că în sînul populaţiei de alt neam numărul croitorilor putea fi şi mai mare, rezultă că croitorii

---

[1] *S.O.C.*, I, X, 1565, p. 232.
[2] *Ibidem*, II, XIII, *Regestrum factum per d<ominum> Gregorium Wass ad molendinum suburbalium*, p. 7.
[3] *Ibidem*, 2, VII, p. 11.
[4] *Ibidem*, 2, XVIII, 1590, p. 1.
[5] *Ibidem*, 6, XX, 1593, p. 143.

www.dacoromanica.ro

constituiau în această epocă una din cele mai puternice branşe meşteşugăreşti din oraş. Impozitul (*dica*) achitat numai de croitorii unguri din Cluj se ridica anual la 55½ florini, o sumă destul de însemnată pentru acea vreme [1].

Constituirea breslei unite a croitorilor şi tunzătorilor de postav din Cluj trebuia să se fi înfăptuit pe la mijlocul aceluiaşi veac. În anul 1475 se înfăţişează înaintea magistratului urban meşterii croitori Iacob Seechz, Ioan Lampricht, Toma Colb şi Ioan Smithin, şi tunzătorii de postav Simion şi Gheorghe, cerînd, pe bază de statute mai vechi distruse de vreme şi de privilegii acordate înaintaşilor lor [2], înnoirea şi confirmarea statutelor corporaţiei din care făceau parte. Breasla îşi întăreşte poziţia şi averea. La 1510 se achiziţionează pentru 150 florini o casă în piaţa oraşului [3] şi în acelaşi an breasla primeşte ca donaţie o jumătate de măcelărie din partea soţiei lui Laurenţiu Sartor alias Peck [4]. Casa meşterilor croitori (*domus magistrorum sartorum*) se afla în centrul oraşului (*in theatro*) şi breasla plătea pentru ea un impozit anual de 3 florini [5]. Creşterea puterii economice a croitorilor clujeni în secolul al XVI-lea se manifesta deci şi pe planul lărgirii averii mobile şi imobile a breslei. În 1577 breasla croitorilor achiziţionează o vie, lîngă via pe care o poseda deja, un teasc manual şi un butoi mare pentru vin [6].

Numărul membrilor breslei este în continuă creştere. În registrul breslei găsim amintiţi în anii 1528—1534 numele a 73 meşteri [7], între care: Ioan Lypolth, Blasiu Monostori Zabo, Pavel Szasz, Ioan Senth, Mihali Zabo, Mihail Horwath, Ştefan Bellerr, Ştefan Rodolf, Ioan Langh, Petru Kysch Zabo, Laurenţiu Beck, Nicolae Nyro, Filip Hoss, Andrei *„am Bergh"*, Bross Heenn, Laurenţiu Zoos, Portel Zemfft, Gaşpar Cappa, Matia Lonner, Mihail Kelle, Andrei Merheer, Martin Wayda, Grigore Lengell, Adrian Sabo, Grigore Bothosth, Petru Bonosdorfer ş.a. Dacă la aceşti 73 croitori înscrişi în decurs de şase ani în registru, adăugăm calfele şi ucenicii lor, constatăm că numărul lucrătorilor în această branşă se ridică la mai mult de 200. Numărul croitorilor breslaşi sporeşte anual cu 2—7 membri, încît abstracţie făcînd de cazurile de deces, neînregistrate, se pot găsi în registru, în anii 1528—1551, numele a circa 140 meşteri croitori clujeni. În registrul „cetăţenilor" noi înscrişi (*Catalogus civium novitiorum*) croitorii înregistraţi între anii 1587 şi 1599 în scriptele oraşului ocupă numeric primul loc. Mulţi dintre ei se află în rîndul centumvirilor, alţii sînt juzi şi juraţi.

---

[1] Rajka, *op. cit.*, p. 180, n. 29.

[2] *„secundum eructationem priorum literarum nostrarum temporibus predecessorum nostrorum olim emanatarum, putredive jam utique corrosarum"*, Jakab. *Okl.*, I, p. 250.

[3] Amănunte la Rajka, *op. cit.*, p. 18—19; cf. şi Jakab, *Okl.*, I. p. 323.

[4] Jakab, *Okl.*, I, p. 319.

[5] Cf. *Reg. de impozite, 1557*, p. 15, în *S.O.C.*, A.S.C.

[6] Cf. doc. din 2 sept. 1577, Jakab, *Okl.*, II, p. 119—120.

[7] Cf. *Reg. 1528*, passim.

www.dacoromanica.ro

Paralel cu organizaţia meşterilor, apare şi organizaţia calfelor de croitori din Cluj, constituită în anul 1502 [1]. Statutele calfelor de croitori sînt modificate în sensul legării lor mai strînse de problemele producţiei, în anii 1554 şi 1582 [2].

Avîntul pe care l-a luat croitoria la Cluj a impus la un moment dat revizuirea statutelor. La 9 decembrie 1521, la cererea croitorilor şi tunzătorilor Ştefan Feyrdi, Nicolae Nyrew, Filip Hoz, Laurenţiu Zoz şi Grigore Lengyel, magistratul urban confirmă în chip de privilegiu noile statute ale breslei croitorilor din Cluj. Ele cuprind 32 articole, cu 12 articole mai mult decît statutele din 1475. Tunzătorii de postav făceau încă parte din breasla croitorilor, ceea ce rezultă din art. 17, care prevede termenii de ucenicie pentru meşteşugul de croitor şi pentru cel de tunzător de postav. Evenimentele care au loc în sînul breslei — despărţirea de croitori a tunzătorilor de postav — şi cele petrecute la Cluj — succesul deplin al reformei unitariene — impun revizuirea statutelor. La 18 aprilie 1561 consiliul urban confirmă statutele noi ale breslei croitorilor din Cluj [3]. Reprezentanţii croitorilor, meşterii Ladislau Blasy, Gall Man, Martin Keomies şi Mihail Wogner, cer aprobarea acestor statute [4]. Deşi numărul articolelor rămîne acelaşi ca la 1521, multe sînt complet modificate, atît în ceea ce priveşte normele de producţie, cît şi funcţiile religioase ale breslei. Aceste statute, confirmate la 28 aprilie 1561, constituie temelia normativă a breslei croitorilor din Cluj în secolele XVI şi XVII. Statutele modificate în anul 1687 pomenesc de „vremurile de aur" pentru croitorii clujeni, din jurul anului 1561 [5].

Studierea portului unor categorii de locuitori din Transilvania ne permite să analizăm şi producţia croitorilor clujeni din secolul al XVI-lea.

Dintre articolele „la modă" se impune în primul rînd dolmanul lung şi mantaua (*mente*) populaţiei de la oraş. Acestea se confecţionau din pănură albă, neagră sau sură, iar după limitaţiile din 1571, şi vărgată [6]. Nobilimea purta dolmane de blană. Sub dolman se purta o haină de postav sau din alt material şi pantaloni lungi şi strînşi

---

[1] Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 8—32.

[2] *Ibidem*, p. 46—53 şi Jakab, *Okl.*, II, p. 20—24; orig. inedit din 1582 la A.I.

[3] Publicat în limba maghiară de Jakab, *Okl.*, II, p. 60—65; în limba latină orig. la A.I.; confirmat la 28 aprilie 1561 de Ioan Sigismund, orig. la A.I.

[4] În documente sînt expuse următoarele motive care au determinat modificarea statutelor: *„et quia in eisdem literis preter prenaratarum rasorum negotia etiam superstitiose quedam observationes culturarum altaris olim cum magna devotione servate haberentur et continentur, his posthabitis et reiectis, pro nova et instaurata ipsorum ceha, nobis etiam ordinationibus ac legibus veritati lucis sacrosancti evanghelli congruentibus solis magistris sartoribus et private eorundem cehe comportantibus uti, frui et gaudere niterentur"*.

[5] Rajka, *op. cit.*, p. 189, n. 121.

[6] Cf. J. Szendrei, *Adatok az erdélyi férfiviselet történetéhez a XVIII században* [Contribuţii la istoria portului bărbătesc transilvănean în sec. XVII], în *Arch. Ért.*, XXVIII, 1908, p. 98—122; idem, *A magyar viselet történeti fejlődése* [Evoluţia istorică a portului maghiar], Budapesta, 1905, passim; Rajka, *op. cit.*, p. 41—42.

www.dacoromanica.ro

pe picior pînă sub genunchi. Calitatea materialului din care se confecționa îmbrăcămintea depinde în primul rînd de posibilitățile materiale ale individului, iar portul și croiul, de pătura socială din care acesta făcea parte. Și în acele veacuri moda avea un cuvînt de spus. Uneori extravaganța modei în rîndul păturilor înstărite era atît de mare, încît magistratul clujean este silit să intervină prin stabilirea unui impozit special aplicat femeilor și bărbaților care practicau un lux excesiv, purtînd „îmbrăcăminte scumpă ... adică din granat, scarlat, atlas, camuca sau gerezna". Magistratul ia atitudine în același timp și împotriva acelora care nu se prezintă la consistoriu într-o haină orășenească demnă, ci în mantale fără mîneci și fără guler, în nădragi, cu cizme sau papuci [1]. Statutele calfelor de croitori din 1502 interzic calfelor să poarte haine pestrițe în diferite culori, ordonînd ca fiecare calfă să poarte „pantaloni și o jachetă simplă" [2].

Testamentele și inventarele cuprinzînd averea unor clujeni din secolul al XVI-lea conțin date despre produse confecționate de croitorii clujeni, despre material și culoare, cît și despre nomenclatura produselor. Întrucît materialul utilizat în branșa croitoriei se deosebea într-o anumită măsură după regiuni, studierea exclusivă a limitațiilor, care cuprind date generale pentru întreaga Transilvanie și sînt foarte lacunare pentru secolul al XVI-lea, nu prezintă în acest sens o soluție [3]. Numai materialul documentar — registre, inventare, acte, privilegii — permite o rezolvare mai completă a problemei.

Dintre postavurile și stofele fine amintite la Cluj în 1538 pot fi menționate: pănura, postavurile: *Trothmar,* Jihlava (*igler*), postav lung de Nürnberg (*Langh Nurmberger*) — de import și indigen —, Wyzyn — de import și indigen —, Londys (*Longum sive Lendyense*), Italian (*Italicum*), de Brügge (*Brwks*), *Purpyan,* de Bergamo (*Perkamer*). În anul 1557 apar menționate, pe lîngă acestea, materiale noi : *Leppeles,* de Liov (*Lemberger*), de Breslau (*Brazlay*), *Kysnycher* (de Tišnov?), *Puzpokor, Karasia, Lewrewmberger* — de import sau de proveniență internă. Peste 41 ani găsim menționate următoarele postavuri noi, pe lîngă cele de mai sus ; *Maxner, Cimozin, Harnach,* de Moravia (*Murway*), postav negru (*fekete pozto*), scarlat, catifea (*Granath, stamet*), de Opava (*Truppay*).

Pănura produsă de țesătorii de pănură se confecționa din lînă și se vindea în valuri. Un val, potrivit limitației din 1556, avea 40 coți lungime și $1^1/_2$ coți lățime, iar după limitația din 1560 lățimea scade la $1^1/_4$ coți [4]. Stofele mai fine, folosite pentru confecționarea îmbrăcămintei păturilor înstărite, erau în bună parte importate din străinătate și purtau de obicei numele localității unde erau produse. Unele

---

[1] *P.O.C.*, III, 1569—1584, f. 172 (1578).

[2] Cf. Stat. din 1502, art. 14 și 16, Szádeczky *op. cit.* II p. 8—32.

[3] E vorba de lucrarea amintită a lui Rajka (p. 41—55) în care, deși lipsesc aproape cu desăvîrșire date din Cluj pentru secolul al XVI-lea, se trag concluzii aproape exclusiv pe baza materialului destul de relativ din limitațiile din secolul al XVII-lea.

[4] Rajka, *op. cit.*, p. 41.

www.dacoromanica.ro

din ele se produceau și în Transilvania, purtînd însă denumirea străină. Dintre stofele fine menționăm: scarlat, Londys (*Lonndis, Landys, Lendys, fayn Landys*), catifea (*stamet, granat*). Scarlatul era un postav roșu, ceva mai scump ca cel numit Londys și se importa din Italia, îndeosebi din Veneția. Granatul era mai ieftin ca scarlatul, de culoarea albastră, verde sau violetă. În ceea ce privește postavul Londys, originea termenului a pricinuit multă bătaie de cap cercetătorilor. Sub Londys se poate înțelege atît postav din Anglia, cît și din Olanda, sau postav englezesc finisat în Olanda [1]. Acest postav făcea parte, alături de postavurile de Brügge, Maastricht, Popeling și altele, din categoria *„gravioris panni"*, spre deosebire de cele din Boemia, Moravia, Silezia etc. care intrau în categoria *„leviores"* [2]. Acest postav costa de 8—10 ori mai mult decît postavul de Moravia, Jihlava, Liov sau Karasia. Karasia este un postav neidentificat pînă astăzi de cercetători. În secolul al XIV-lea se importa din Anglia, iar în secolul al XVI-lea se producea și în Silezia. În Polonia, Karasia engleză poate fi deosebită în acte de cea poloneză numai după preț: Karasia engleză era cu 1/4—1/6 mai scumpă ca cea poloneză [3]. Catifeaua, folosită mai ales la ornarea hainelor sau la îmbrăcămintea marilor demnitari, era ceva mai ieftină ca postavul de Londys, iar *„saia"* costa jumătate din prețul postavului *fayn Londys*.

Luxul în îmbrăcămintea păturilor înstărite din Cluj și a nobililor din regiune a determinat pe croitorii clujeni, care lucrau pentru această clientelă, să folosească la confecționarea îmbrăcămintei materiale de import, mai rar de producție internă, ca: tafta scumpă, adusă mai ales din Veneția (*taphota, intecta sericeea*), flanel (*tela flanea*), țesături roșii (*tela rubea*), muselină (*sindones*), mătăsuri de diferite culori, atlas sau brocat (*attlach, karmasin*), mai ales de culoare roșie, *cinedoff* (țesătură fină asemănătoare mătăsei), damast (*kamuka*); Kittel (țesătură dublă), *Rassa* ș.a. Mătăsurile (*selim*) aduse în 1599 la Cluj sînt de mai multe categorii: *baka, vizalt,* mătase turcesacă, mătase nemțească, *yspring* (mătase dublă), dantelă de mătase. Pînza folosită atît pentrru căptușeală ca și în alte scopuri era de diferite culori: *bagazia* (albă, roșie sau neagră); pînza simplă, dublă, de Viena, poloneză, din Țările de Jos (*Nederlendy*), galică (Galler) etc. Ca furnituri se foloseau: ață fină de mătase, dantelă, ață de Cracovia, ață aurie și argintie, șnur, nasturi de diferite mărimi din metal sau din fir de argint sau aur.

Testamentele și inventarele de avere ale unor locuitori din Cluj din acest veac cuprind multe date interesante referitoare la îmbrăcămintea vremii. Iată cîteva din piesele de îmbrăcăminte care apar în

---

[1] A. Mączak, *Rola kontaktów z zagranica w dziejach sukiennictwa polskiego XVI i pierwszej połowy XVII wieku* [Rolul relațiilor cu străinătatea în domeniul postăvăritului polonez din sec. XVI și prima jumătate a sec. XVII], în *Przegląd Historyczny*, XLIII, 1952, 2, p. 247.

[2] *Corpus iuris Polonici*, IV, nr. 26 (1524), citat după Mączak, *op. cit.*, p. 257.

[3] Mączak, *op. cit.*, p. 248—249.

www.dacoromanica.ro

aceste acte: mantale (*palium*), cămăşi de culoare galbenă [1], veste (*Wams*) din atlas roşu [2]; haine liturgice de brocat, „*chappa choralis*" din damast aurit [3], fuste din camuca, de culoare verde; mantale cu mîneci scurte din granat, căptuşite cu tafta dublă; dolmane din granat cu căptuşeală de bagazia verde, ornate cu camuca roşie; dolmane din scarlat căptuşite cu bagazia verde „de Prusia"; haine de scarlat roşu cu căptuşeală de blană de vulpe; pantaloni din granat, cu paftale de argint etc. [4]; pantaloni din *fayn Londys*, dolmane din acelaşi material, haine din granat numit „*galleros*", fuste din tafta dublă de culoare albastră [5] şi altele. Asemenea haine erau confecţionate de croitori pricepuţi, care de obicei lucrau la comandă.

Statutele de breaslă fixau normele de lucru ale croitorilor. În primul rînd, în breaslă sînt admişi numai cei care au învăţat meşteşugul la croitorii curţii regale, ai baronilor sau ai nobililor [6]: pentru ca Gaşpar Koepeczy Szabo să fie primit în breaslă, intervine cu o scrisoare de recomandaţie Ştefan Szabo, croitor al consilierului aulic Gálffy, care, între altele, atestă că şi tatăl lui Leopeczy îşi făcuse ucenicia la Ioan Szabo, croitorul reginei [7]. Croitorii din breaslă nu au voie să croiască haine pentru tîrg din postavuri care n-au fost umezite în măsură suficientă [8], sau din postavuri înguste sau putrede [9]; se interzice să se croiască haine de-a gata pentru vînzare din postavuri de mai multe culori sau din bucăţi de culori diferite, vopsite în aceeaşi culoare [10]; să se lucreze din postav cumpărat de la străini necunoscuţi, postav de calitate dubioasă [11]; să se vîndă haine vechi, aranjate, dîndu-le drept haine noi [12]; membrii breslei sînt obligaţi să ştie să-şi deseneze singuri modelele şi să croiască după ele [13]; numai croitorii breslaşi au dreptul să lucreze „haine noi din postav sau pănură [14]; se interzice confecţionarea de haine din pănură neumezită [15] etc.

Hainele la comandă sau hainele de-a gata se confecţionau în atelierul (*laboratorium*) croitorului.

Statutele apără — chiar dacă numai formal — interesele clientului. Croitorul care fură din postavul ce i-a fost încredinţat de către client e pedepsit cu excluderea din breaslă; este strict interzis de a

---

[1] Makkai, *Kiadatlan oklevelek*, p. 17—18.
[2] Cf. doc. din 6 febr., 1575, nr. 102, A.B.
[3] Balogh, *Az Erdélyi Renaissance*, p. 155, 174 şi 196.
[4] Cf. doc. din 1 martie 1597, f. I., 2, A.S.C., passim.
[5] Cf. doc. din 26 iunie 1596, A.S.C., passim.
[6] Cf. doc. din 18 aprilie 1561, art. 3, Jakab, *Okl.*, I, p. 60—65.
[7] Cf. doc. din 19 aprilie 1592, Jakab, *Okl.*, II, p. 165—166.
[8] Cf. doc. din 1475, art. 4, Jakab, *Okl.*, I, p. 251 şi doc. din 18 aprilie 1561, art. 9, Jakab, *Okl.* II, p. 60—65.
[9] Cf. doc. din 18 aprilie 1561 art. 12, 29.
[10] Cf. doc. din 1475, art. 5.
[11] Cf. doc. din 1475, art. 6.
[12] *Ibidem*, art. 11.
[13] Cf. doc. din 18 aprilie 1561, art. 2.
[14] Cf. doc. din 18 aprilie 1561, Jakab, *Okl.*, II, p. 60—65, art. 8.
[15] *Ibidem*, art. 29; cf. şi doc. din 9 dec. 1521, art. 33 A.I.

www.dacoromanica.ro

se lucra pentru un client care s-a dus la un alt croitor cu materialul său şi căruia acesta i-a luat măsura şi i-a croit materialul [1].

În cazul hainelor de-a gata (*vestes venales*), statutele apără cu străşnicie dreptul de monopol al membrilor breslei. Se interzice celor din afara breslei să vîndă „haine noi, mîneci ş. a. în şatre" [2]; se interzice meşterilor străini să aducă spre vînzare haine de-a gata [3], iar străinilor, în general, să facă comerţ cu postav şi pănură în afara zilelor de tîrg, dar şi în zilele de tîrg este interzisă vînzarea hainelor de-a gata din postav prost sau cu defecte.

Hainele de-a gata se confecţionau simple şi uneori „duble", probabil căptuşite cu postav. Din statutele breslei croitorilor clujeni din 9 decembrie 1521 [5] şi din 18 aprilie 1561 rezultă că croitorii din oraşele Transilvaniei nu erau deprinşi cu confecţionarea hainelor duble din postav (*duplicatas panno vestas*), destinate desfacerii la tîrguri, şi impun croitorilor clujeni care lucrează pentru piaţă (*venalia laborantes*) confecţionarea unor asemenea haine [6].

La analiza acestor norme trebuie avut în vedere faptul că ele erau fixate tocmai fiindcă măsurile luate nu erau întotdeauna respectate, încălcările prevederilor breslei repetîndu-se destul de des. Avîntul înregistrat de meşteşugul croitoriei în secolul al XVI-lea, dar şi goana după clientelă determinau pe croitori nu numai să încalce prevederile statutare privitoare la confecţionarea hainelor, dar şi acelea prin care se interzicea expunerea hainelor spre vînzare în zilele de sărbătoare sau duminica [7]. În registrul croitorilor sînt amendaţi cu cîte 1 florin croitorii Filip Hoss, Jacob Vogel şi alţii, care „au făcut haine, împotriva poruncii staroştilor" [8]; Petru Beck, care „a expus pantaloni în fereastră în duminica după rusalii" [9] ş.a.

Breasla croitorilor din Cluj tindea să asigure libera desfăşurare a meşteşugului şi prin îngrădirea concurenţei negustorilor de haine, a croitorilor clujeni nebreslaşi, a cîrpacilor sau a croitorilor străini. În acest scop, breasla desfăşoară o largă activitate, cu sprijinul conducerii oraşului, în rîndurile căreia avea reprezentanţi de seamă, prin intervenţii la principe pentru obţinerea de privilegii, prin promulgarea de statute exclusiviste etc. Este cunoscut privilegiul din 1524—1525 al lui Ludovic II, prin care se interzice negustorilor din tîrgurile Transilvaniei sau negustorilor străini, probabil din Ungaria sau ţările romîne, „să vîndă haine de-a gata" (*sarctas et paratas*) [10]. Acest privilegiu confirmat de Ioan Zápolya la 12 aprilie 1527 [11] şi transcris în anul 1549 de

---

[1] Cf. doc. din 1475, art. 13. Jakab, *Okl.*, I, p. 250.
[2] Cf. doc. din 9 dec. 1521, art. 30.
[3] Cf. doc. din 18 aprilie 1561, art. 30.
[4] *Ibidem*, art. 14 şi doc. din 9 dec., 1521, art. 14—15.
[5] Cf. doc. din 9 dec. 1521, art. 12.
[6] Cf. doc. din 18 apr. 1561, art. 10.
[7] Cf. doc. din 9 dec. 1521, art. 25 şi 18 apr. 1561, art. 11.
[8] Cf. *Reg. 1528*, passim.
[9] *Ibidem*.
[10] Jakab, *Okl.*, p. 360—361.
[11] *Ibidem*, p. 367—368.

www.dacoromanica.ro

conventul din Cluj-Mănăştur la cererea croitorilor Ieronimus Lindway şi Antoniu Sartor [1], se reînnoieşte în anii următori. Ioan Sigismund confirmă dreptul exclusiv al croitorilor breslaşi de a lucra şi vinde haine reparate sau de-a gata [2], dar această hotărîre se vede că era încălcată, deoarece la 3 februarie 1568 şi la 3 iulie 1569 se interzice din nou ca negustorii sau croitorii de la tîrguri şi cei străini (*forenses seu externi*) să vîndă haine reparate şi haine de-a gata, sau haine duble din postav şi pănură [3].

O luptă acerbă s-a dat în jurul hainelor duble, care de obicei nu erau confecţionate de croitorii ardeleni, atît de cei care lucrau la comandă (*Lohn Schneider, walto miesek*), cît şi de cei care lucrau pentru piaţă (*Margkschneider, vasari miesek*) [4]. Întrucît croitorii din Braşov, Aiud şi Cluj-Mănăştur încălcau această rînduială şi vindeau haine duble (*czwiefache Kleidung*) în toate tîrgurile din Transilvania [5], croitorii din celelalte oraşe, în frunte cu cei din Cluj, care stăteau la conducerea uniunii interurbane a croitorilor din Transilvania, se văd siliţi să ia măsurile necesare. După un schimb de scrisori între croitorii sighişoreni şi sibieni [6], sibieni şi clujeni [7], în care se aduce la cunoştinţa clujenilor despre ieşirea din uniune a sighişorenilor, care intenţionează să vîndă liber haine duble [8], pentru aplanarea acestui conflict cauzat de accentuarea concurenţei în această specialitate pe piaţa Transilvaniei, se convoacă adunarea meşterilor croitori breslaşi din Transilvania, în noiembrie 1574 [9]. Instrucţiunile din 25 noiembrie 1574, redactate de croitorii breslaşi din Cluj, acuză pe braşoveni de confecţionarea hainelor duble şi de import de haine şi caută să restabilească vechea ordine şi vechile privilegii. Nu ştim dacă s-a reuşit, dar însuşi acest fapt denotă că spiritul de concurenţă a izbutit să înfrîngă vechile principii etice de solidaritate breslaşă. Lupta croitorilor breslaşi din Cluj împotriva celor din Cluj-Mănăştur continuă pînă la sfîrşitul secolului al XVI-lea. Chiar şi principii îşi schimbă deseori atitudinea faţă de aceste dispute: în 1571 Ştefan Báthory opreşte pe croitorii din Cluj-Mănăştur să vîndă la tîrguri şi iarmaroace haine reparate [10], dar acelaşi principe le acordă peste un an dreptul de vînzare liberă a hainelor la toate iarmaroacele şi tîrgurile săptămînale din Transilvania şi Ungaria [11].

---

[1] Cf. doc. din 26 aug. 1549, A.I.
[2] Cf. doc. din 24 sept. 1567, la Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 73—75
[3] Orig. ined. în A.I.: doc. din 3 iulie 1569 conţine ca transumpt actele din 22 august 1489, 20 aprilie 1527, 27 septembrie 1567 şi 3 februarie 1568.
[4] Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 82—84.
[5] *Ibidem*, p. 77—79.
[6] *Ibidem*.
[7] *Ibidem*, p. 69—81.
[8] *„czwiefacher Kleydung an die Stangen oder auff denn Margkh wellen machen"* şi *„czwiefache Arbett frey an die Stang auff denn Margkh feil czue haben"* (Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 79—81).
[9] Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 82—84.
[10] *Ibidem*, p. 75—76.
[11] Transumpt în actul lui Cristofor Báthory din 23 februarie 1578, întărit la 26 decembrie 1597 de Sigismund Báthory, orig. în A.I.

www.dacoromanica.ro

Tot atît de acut se punea şi problema materiei prime. Pentru a-şi asigura postavul necesar confecţionării de haine de-a gata, croitorii obligă pe tunzătorii de postav să apreteze postavurile necesare [1]. Pănura, foarte cerută pe piaţă, se producea în puţine locuri, îndeosebi la Cisnădie [2], şi era uneori exportată din Transilvania în Ungaria [3]. La rugămintea croitorilor din Cluj, Tîrgu Mureş şi Turda, Sigismund Báthory interzice străinilor să cumpere pentru export valuri de pănură, iar celor care o confecţionează s-o vîndă străinilor [4].

Lupta breslei împotriva croitorilor din afara ei, dintre care mulţi apar sub denumirea de *kontar, Rippler* sau *Störer*, devine acerbă în a doua jumătate a secolului. Totuşi, deşi unele articole din statutele din 1521 sau 1561 îşi îndreaptă tăişul împotriva lor, deşi produsele lor sînt expuse pericolului de a fi confiscate, breasla croitorilor nu le poate înfrînge concurenţa. Aceşti cîrpaci lucrau mai ieftin şi, necontribuind la cheltuielile breslei (întreţinerea turnului, a altarului, plată de impozite), constituiau un pericol pentru meşteşugarii încadraţi în breaslă. Breasla afla despre existenţa lor prin „agenţii" săi, trimişi special să-i urmărească, şi prin meşterii tineri însărcinaţi să le confişte produsele şi chiar uneltele [5]. În anumite perioade asemenea rechiziţionări erau interzise şi marfa confiscată cu forţa era restituită croitorilor nebreslaşi [6]. Conducerea oraşului era uneori interesată să-i aibă la mînă pe croitori şi să stăvilească urcarea preţurilor, prin ameninţarea cu admiterea concurenţei cîrpacilor. În secolele următoare creşte numărul croitorilor din afara breslei, iar breasla se dovedeşte tot mai neputincioasă în faţa acestei concurenţe periculoase. Desfiinţarea breslei în secolul al XIX-lea a pus capăt împărţirii croitorilor în categorii cu interese opuse.

Măcelării şi hentelerii

Carnea constituia un aliment de bază în alimentaţia păturilor înstărite din societatea feudală. Atît nobilimea cît şi uneori păturile mai bogate de la oraşe nu cunoşteau măsura în mîncare şi băutură. Mesele bogate, ospăţurile pantagruelice în care abundă carnea de vită, de porc, de berbec, de miel, de pasăre şi de vînat, bine condimentate, ocupau locul de frunte [7].

---

[1] Jakab, *Okl.*, II, p. 35—38.

[2] Cf. doc. din 6 mai 1592, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 91—93.

[3] Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 93—95.

[4] Cf. doc. din 6 mai 1592.

[5] Rajka, op. *cit.*, p. 83.

[6] *Ibidem*, p. 83—84.

[7] Cf. J. Kulischer, *Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters und der Neuzeit*, I, München-Berlin, 1926, p. 180; J. Calmette, *La société féodale*, Paris, 1923, p. 183. Lucrările lui Schmoller, *Historische Entwicklung des Fleischkonsums, Z. f. ges-Staatwiss*, XXVII şi Adler, *Fleischteuerungspolitik deutsch. Städte in Mittelalter*, nu ne-au fost accesibile. Un exemplu pentru Transilvania îl oferă statutele capitlului din Mediaş în care, pentru a feri pe preoţi de „îmbuibarea cea lumească", li se fixează un prînz „frugal" de „şase feluri de mîncare şi nu mai mult" (*Ub.*, III, p. 200).

www.dacoromanica.ro

Deşi în Transilvania domina în secolul al XVI-lea economia feudală, sistem în care agricultura, cu toate accesoriile ei, mai ales creşterea vitelor, juca un rol hotărîtor, problema aprovizionării cu carne a populaţiei urbane era una din cele mai dificile. Răsfoind filele îngălbenite ale *Socotelilor* şi *Protocoalelor oraşului Cluj*, cercetătorul e izbit de permanenta preocupare a magistratului urban pentru aprovizionarea populaţiei cu carne suficientă, şi de marile cantităţi de carne achiziţionate de municipalitate şi pentru care aceasta cheltuia însemnate sume de bani. Aproape că nu a avut loc şedinţă a magistratului urban la care să nu se pună problema desfacerii cărnii, a preţului ei şi în care măcelarii să nu apară ca înverşunaţi duşmani ai locuitorilor oraşului.

Care este evoluţia organizatorică a meşteşugului măcelarilor la Cluj, după materialul documentar din secolul al XVI-lea ?

Prima menţiune documentară a măcelarilor (*carnifex, mezaros, fleyscher*) la Cluj datează de la începutul secolului al XV-lea. În anul 1404 măcelarii clujeni erau concentraţi pe o uliţă (*linea seu vicus macellorum*)[1]. Peste patru ani sînt menţionate cinci măcelării, dintre care trei aparţineau măcelarilor Hanco, Leonhard de Zeek şi Martin Payer[2]. În anul 1422 măcelarii erau deja organizaţi în breaslă, avînd în fruntea lor patru staroşti : Petru Craws, Martin Balichen, Jacob Hun şi Mihail Rosenlacher[3]. Din acelaşi secol s-a mai păstrat o menţiune despre un privilegiu acordat măcelarilor clujeni[4].

Larga dezvoltare pe care a luat-o acest meşteşug în secolul al XVI-lea e dovedit de numărul mare de documente emanate în legătură cu practicarea acestui meşteşug, precum şi de numeroasele însemnări din *Protocoalele oraşului*. Primele privilegii, statute ale măcelarilor din Cluj datează din anii 1514 şi 1515[5]. De la 1515 şi pînă la 1557 nu s-au mai păstrat documente despre măcelarii clujeni. Începînd cu anul 1557 privilegiile primite de breasla măcelarilor din Cluj sporesc considerabil şi constituie o dovadă vie a dezvoltării continue a acestui meşteşug îndeosebi în a doua jumătate a secolului. Statutele de breaslă şi privilegiile măcelarilor clujeni din această perioadă datează din : 2 iulie 1557[6], 23 iulie 1557, 2 mai 1559 (şi e vorba de statute dintre cele mai importante)[7] ; 15 iunie 1561 (statutele breslei întărite de magistrat la cererea meşterilor Ieronim Eppel, Ioan Eppel, Petru Eppel şi Coloman Ördög ş.a.)[8] ; 22 mai 1561[9] actul judelui Antoniu Wychey din 20 decembrie 1568[10] ; actul lui Ioan Sigismund din 26 septembrie

---

[1] Makkai, *Kiadatlan oklevelek*, p. 14.
[2] Jakab, *Okl.*, I, p. 147.
[3] *Ibidem*, I, p. 162—164 şi Szádeczky, *op. cit.*, I, p. 41.
[4] Rezumat în *A Kol. cz. privil.*
[5] Jakab, *Okl.*, I, p. 333—336 ; menţionat în *N.K.M.P.*
[6] *Ibidem*, p. 336—338.
[7] Cf. *A Kol. cz. privil.* ; rezumat la Jakab, *K.T.*, II, p. 143—145 şi *Okl.*, II, p. 44—48.
[8] *Ibidem*.
[9] Menţionat la Jakab, *K.T.*, II, p. 143—145.
[10] *Ibidem*, p. 145.

www.dacoromanica.ro

1569 [1]; un act din 1570 [2]; actul lui Ioan Sigismund din 26 septembrie 1573 [3]; privilegiul acordat de Cristofor Báthory în anul 1576 [4] şi cel din 27 ocotmbrie 1578 [5]; statutele hentelerilor din Cluj din 1583 [6]; actul din 9 mai 1589 [7] şi în fine actele din 1590 [8] şi 14 iulie 1597 [9].

Organizarea producţiei cădea atît în competinţa breslei şi cuprindea numai pe măcelarii membri ai acesteia, cît şi în competinţa magistratului, inclùzînd pe măcelarii breslei, precum şi pe cei din afara breslei.

Carnea se vindea în măcelării (*macellae, Fleischbank, mészárszek*). Creşterea populaţiei oraşului în acest secol a impus sporirea numărului de măcelării. Spre deosebire de alte oraşe, de exemplu Braşovul, în care aprovizionarea oraşului cu carne se făcea pe rînd de către o măcelărie [10], la Cluj funcţionau zilnic 10—12 măcelării. Fixarea numărului măcelăriilor obligate să taie carne pentru populaţia oraşului se făcea mai rar de către breaslă şi mai des de către magistratul urban, care obligă pe măcelari să taie carne de bună calitate, suficientă pentru 12 măcelării, şi numai în cazul cel mai rău pentru opt măcelării. Carnea tăiată trebuia vîndută potrivit cu preţurile fixate şi cu greutatea (fontul) curentă [11]. Cifrele menţionate nu sînt constante şi variau în raport cu sezonul. Sarcina tăierii vitelor şi a vînzării cărnii se împărţea proporţional între măcelarii clujeni organizaţi în breaslă şi cei străini, neorganizaţi în breaslă (henteleri), care îşi constituie breasla lor în anul 1583. Măcelarii breslaşi erau obligaţi să taie zilnic carne pentru opt măcelării, care trebuiau să vîndă carnea în timpul zilei, de dimineaţa pînă seara [12], iar hentelerii tăiau atît vara cît şi iarna carne pentru două măcelării [13], cîte un bou sau cel mult doi boi zilnic [14]. Cantitatea de carne tăiată în orice vreme a anului trebuia să fie suficientă pentru populaţie. Magistratul specifică în mod deosebit ca, în cazul cînd principele sau alţi nobili sau persoane suspuse ar trece cu oaste prin oraş sau ar veni la Cluj pentru dieta generală sau cea locală, măcelarii să se îngrijească ca „străinii şi orăşenii să nu sufere de lipsă de carne" [15].

Obligativitatea de a tăia un număr anumit de vite pentru un număr fix de măcelării nu era respectată. Discuţiile prelungite cu măcelarii nu duceau de obicei la nici un rezultat. Pentru a-şi impune

---

1 *A Kol. cz. privil.*; menţionat şi în *N.K.M.P.*
2 Menţionat în *A Kol. cz. privil.*
3 Menţionat la Jakab, *K.T.*, II, p. 211—212.
4 Menţionat în *N.K.M.P.*
5 *Ibidem* şi *A Kol. cz. privil.*
6 Orig. ined. în A.I.
7 Orig. ined. în A.I., menţionat la Jakab, *K.T.*, II, p. 316—317.
8 *A Kol. cz. privil.*
9 Orig. ined. în A.I.
10 Eichhorn, *Die Fleischer, in Mittel. aus dem Burz Sächs., Mus.*, 1938, 3—4, p. 134.
11 *A Kol. cz. privil.*, doc. din 15 iunie 1561, art. 3, şi doc. din 2 mai 1559.
12 *P.O.C.* III, 1569—1584, f. 84; *ibidem*, 1585—1605, p. 82, ş. a.
13 *Ibidem*, III, 1569—1584, f. 84, art. 5; *ibidem*, 1585—1605, p. 82.
14 Statutele din 1583, art. 8, A.I.
15 Cf. doc. din 2 mai 1559.

www.dacoromanica.ro

voinţa, sfatul oraşului hotărăşte să recurgă la ameninţări directe. În anul 1588, de pildă, deoarece măcelarii nu s-au ţinut de cuvînt şi nu au tăiat zilnic cîte opt boi pentru cele opt măcelării, sînt ameninţaţi că, îndată ce sfatul va afla de la cei doi juzi ai tîrgului (*vasar birak*) şi de la inspectori (*lato vraim*) că măcelarii nu taie cantitatea de carne fixată, va conferi hentelerilor şi măcelarilor din afara oraşului aceleaşi drepturi ca şi celor din breaslă: adică dreptul de a tăia şi vinde zilnic carne. Dacă nici aceştia nu vor putea aproviziona oraşul cu carne, vor fi chemaţi măcelari străini [1]. Alteori, măcelarii breslaşi, care se bucurau de privilegii, sînt ameninţaţi cu desfiinţarea dreptului de a practica meşteşugul, specificîndu-se că vor „rămîne calfe şi nu meşteri" şi li se vor lua măcelăriile [2]. Se pare că asemenea metode de convingere au avut mai mult efect.

În anii mai grei numărul vitelor care se tăiau pentru populaţie era redus: măcelarii breslaşi erau obligaţi să taie şase boi, iar hentelerii doi boi [3], pentru cele opt măcelării. Uneori, magistratul fixa şi termenii de funcţionare a unui anumit număr de măcelării. De exemplu, în anul 1592, de la rusalii şi pînă la sf. Martin (11 noiembrie), trebuiau să funcţioneze opt măcelării în care să se desfacă carne de la opt boi, iar de la sf. Martin pînă la rusalii urmau să funcţioneze numai şase măcelării [4].

Vitele se tăiau la abatorul oraşului [5], care se găseau lîngă Someş [6]. De acolo carnea era dusă la măcelării. Măcelăriile nu erau deţinute permanent de aceiaşi măcelari, ci aceştia erau repartizaţi de breaslă. Mai întîi veneau la rînd cei care ocupau o funcţie în conducerea oraşului, apoi ceilalţi [7]. Măcelari erau obligaţi să taie vite sănătoase şi grase [8], dar această hotărîre nu era întotdeauna respectată, deşi delincvenţii erau ameninţaţi cu gloabe pînă la 10 florini, iar carnea se confisca [9]. Măcelarii preferau să exporte boii graşi, iar pe cei „slabi, orbi, nesănătoşi, murdari şi rîioşi să-i taie şi să-i vîndă populaţiei nevoiaşe şi suferinde de foame" [10]. De aci, veşnicile fricţiuni dintre măcelari şi magistratul oraşului. Grăitoare e decizia „filantropică" luată de municipalitate în anul 1557, prin care se declară că îndată ce juzii tîrgului (*iudices fori*) vor găsi carne de proastă calitate, ei să aibă dreptul „s-o arunce la gunoi sau s-o ducă în afara oraşului, *sau s-o dea la săraci*" (sublinierea noastră — *S. G.*).

---

1 *P.O.C.*, 1585—1605, p. 85.
2 *Ibidem*, p. 139.
3 *P.O.C.*, p. 85 şi 139.
4 *Ibidem*, p. 188.
5 *Ibidem* III, 1569—1584, f. 91 şi 92; statutele din 15 iunie 1561, art. 4; *ibidem*, 1585—1605, p. 188.
6 *C.S.H.M.*, I, p. 179 (1537).
7 Cf. Stat. din 15 iunie 1561, art. 21, în *A Kol. cz. privil.*
8 *Ibidem*, art. 4.
9 *Ibidem*.
10 Cf. doc din 2 mai 1559: *„éhsenggelsinlödö szegeny népnek"*, în *A Kol. cz. privil.*

www.dacoromanica.ro

Pe ce se întemeia dreptul magistratului de a impune norme de producţie şi de vînzare? Magistratul oferea măcelarilor terenul necesar pentru păşunatul vitelor. Aci, pe hotarul oraşului, erau îngrăşate vitele ţinute în cirezi şi păzite de păstori (*bubulcus*) [1]. Vitele destinate negoţului nu puteau fi ţinute şi îngrăşate pe păşunile oraşului şi trebuiau întreţinute cu fînul propriu al celui care exercita comerţul cu vite [2]. Vitele destinate tăierii puteau fi aduse la abator numai după ce au fost însemnate de fierar, cu o pecete ce reprezenta stema oraşului, împiedicîndu-se astfel comercializarea lor [3]. La abator vitele erau tăiate de tăietori (*mactatores*) [4].

Statutele prevedeau ca vitele a căror carne urma să fie vîndută seara să fie tăiate la orele şapte înainte de amiază, iar cele a căror carne trebuia vîndută a doua zi să fie tăiate în ziua precedentă la orele două. Supravegherea vitelor duse la abator şi a vînzării cărnii se făcea de către oraş prin aşa-numiţii „inspectori" (*invigilatores, lato mester*), de obicei în număr de doi sau patru [5]. Aceşti inspectori erau datori să vadă vitele înainte de a fi aduse la abator, apoi la abator înainte de a fi tăiate, precum şi după tăiere [6]. În acelaşi timp, tăierea şi vînzarea cărnii erau supraveghiate de doi sau patru meşteri numiţi de breaslă. Rostul lor era de a impune respectarea hotărîrilor breslei şi ale magistratului.

Statutele de breaslă fixează o serie de reguli de producţie şi sanitare. Fiecare măcelar era obligat să ţină curăţenie în măcelărie, să nu arunce oasele în şanţ lîngă măcelărie, ci să le transporte cu căruţa afară din oraş [7]. Măcelăriile erau la început grupate în piaţa centrală (azi Piaţa Libertăţii) [8]. Porţile comune ale măcelăriilor erau bine închise noaptea [9] şi păzite [10]. Era strict interzis ca vreun meşter sau vreo calfă să intre pe ascuns în măcelăria altuia [11]. Fiecare măcelar era obligat să aibă un şorţ curat [12]. Secretele de breaslă trebuiau păstrate, iar divulgarea lor se pedepsea cu străşnicie [13].

Măcelarii din Cluj, ca şi măcelarii din alte oraşe ale Transilvaniei, se ocupau nu numai cu desfacerea cărnii, dar şi cu vînzarea pieilor, în primul rînd pielarilor. Vînzarea pieilor de oaie şi de miel constituia o importantă sursă de venituri pentru măcelarii clujeni. La un moment dat, pielarii decid să nu cumpere piei decît la preţurile din cadrul limitaţiilor fixate de dietă. Măcelarii din Sibiu, cei din Cluj — repre-

---

[1] *D.D.C.V.*, p. 126 (1561); p. 114 (1561) ş. a.

[2] *P.O.C.*, 1585—1605, p. 259 (1595).

[3] *Ibidem*, III, 1569—1584, f. 84, art. 2; *ibidem*, 1585—1605, p. 259.

[4] *D.D.C.V.*, p. 218 (1564).

[5] *Ibidem*, p. 61 şi 121; *P.O.C.*, 1585—1605, p. 287.

[6] *P.O.C.*, III, 1569—1584, f. 84; *ibidem*, 1585—1605, p. 113.

[7] Cf. stat. din 15 iunie 1561, art. 17, în *A Kol. cz. privil.*

[8] Cf. doc. din 9 sept. 1569, Jakab, *Okl.*, II, p. 89—91; cf. şi Jakab, *Okl.*, I, p. 319.

[9] Statutele din 15 iunie 1561, art. 20.

[10] Cf. doc. din 26 nov. 1559 la Jakab, *Okl.*, II, p. 44—48 şi *K.T.*, p. 141—143

[11] *Ibidem*.

[12] *Ibidem*, şi doc. din 15 iunie 1561, art. 17.

[13] Cf. statutele din 1583, art. 12, A.I.

www.dacoromanica.ro

zentaţi prin Melchior Witez —, din Mediaş, Alba Iulia, Aiud, Turda şi Tîrgu Mureş, neputînd să desfacă pieile la preţurile dorite, se plîng lui Sigismund Báthory, care decide ca pielarii să achiziţioneze piei de la măcelari la preţul pieţei [1].

Alături de măcelarii organizaţi în breaslă, la Cluj lucrau şi aşa-numiţii henteleri.

Cine erau, de fapt, hentelerii? Pe lîngă măcelarii „cetăţeni" ai oraşului, tăiau vite şi vindeau carne unii măcelari din suburbii sau din satele apropiate. Aceştia, nefiind „cetăţeni" ai oraşului, tăiau de obicei mai mult cînd vitele erau ieftine şi mai puţin cînd erau scumpe. Ei constituiau o concurenţă puternică pentru măcelarii breslaşi, obligaţi a vinde carne în tot timpul anului şi la preţurile fixate. Aceşti măcelari străini se numeau *„mactatores forenses"* sau *„henteleri"* [2]. La 2 iulie 1557 regina Isabela acordă un privilegiu lui Martin Balog, Benedict Henthler, Nicolae Bottha, Matia Mezaros, Andrei Korody, Grigore Zekel, Simion Toth, Martin Henthler, Gheorghe Baka, Antoniu Weres, Nicolae Sonkolyos, Matia Zegedy, Dominic Fekete, Iacob Wayda, Ioan Baka şi „celorlalţi măcelari numiţi henteleri" [3]. În acest caz se pare că avem de-a face cu măcelari clujeni, poate de curînd stabiliţi la Cluj, neorganizaţi în breaslă. Prin urmare, hentelerii reprezentau pe măcelarii care, atraşi în circuitul de schimb de la oraşe, căutau să fugă sau să plece de la ţară şi să se stabilească la Cluj, pentru a desface în mai bune condiţii produsele meşteşugului lor.

Unii măcelari din Cluj căutau să îmbine ocupaţia de măcelar cu cea, foarte avantajoasă şi bănoasă, de negustor de vite. Din această cauză, ei neglijau aprovizionarea oraşului cu carne şi magistratul se vede silit să admită ca hentelerii să vîndă carne fără nici o oprelişte. La început, hentelerii aveau dreptul de a vinde carne numai o singură zi pe săptămînă, şi anume sîmbăta [4], dar peste cîţiva ani primesc aprobarea de a vinde carne de două ori pe săptămînă, joia şi sîmbătă [5]. În anul 1568, hentelerii au dreptul de a vinde carne în rînd cu măcelarii breslaşi, anume lunea, joia şi sîmbăta [6]. Era un serios pas înainte în procesul de transformare al meşteşugarilor rurali în producători urbani. Deoarece măcelăriile din centru (*theatrum*) erau ocupate de măcelarii breslaşi, iar acordarea unor măcelării hentelerilor în piaţa oraşului ar fi dus la „îngustarea pieţei publice" li se acordă temporar 13 măcelării în apropierea cimitirului [7]. Conflictele dintre măcelarii breslaşi şi henteleri ajung curînd în faţa principelui [8]. Cristofor Báthory rezolvă litigiul în favoarea măcelarilor breslaşi,

---

[1] Cf. doc. din 10 mai 1589, Z.U., I, 139, A.S.S.
[2] *P.O.C.*, V, XI, 1557: *„lanifices extranei henthler dicti"*.
[3] Jakab, *Okl.*, I, p. 336—338.
[4] Cf. doc. din 30 nov. 1557.
[5] Cf. doc. din 15 iunie 1561, art. 34, în *A Kol. cz. privil.*
[6] Cf. doc. din 20 dec. 1568, Jakab, *Okl.*, II, p. 89—91, menţionat în *K.T.*, p. 145; *L.C.*, 1568, p. 76.
[7] Cf. doc. din 9 sept. 1569, Jakab, *Okl.*, II, p. 89—91.
[8] Cf. doc. din 27 oct. 1578, orig. ined. în A.I.

www.dacoromanica.ro

hotărînd ca hentelerii să poată vinde carne lunea pînă la orele 12 şi joia ziua întreagă [1]. La 1580, municipalitatea hotărăşte ca hentelerii să vîndă carne numai joia pînă la orele 12, iar cei din Feleac, desigur măcelari romîni, joia toată ziua, iar lunea şi sîmbăta pînă la orele 12 şi numai carne de miel şi de berbec [2].

Pentru a-şi recîştiga drepturile, hentelerii se organizează în breaslă. Statutele breslei sînt confirmate în anul 1583 [3]. În aceste statute se specifică că hentelerii care taie vite vara trebuie să taie şi iarna [4]. Cantitatea fixată era de un bou sau cel mult doi boi [5]. În anul următor, hentelerii sînt repuşi în privilegiile lor şi li se admite să taie „după vechile obiceiuri" [6]. În acelaşi timp li se conferă aceleaşi drepturi ca şi măcelarilor breslaşi [7].

De unde îşi procurau măcelarii şi hentelerii vitele necesare exercitării meşteşugului lor?

Vitele erau aduse la oraş în zilele de tîrg. Boii, vacile, berbecii trebuiau aduşi vii, pe picioare. După ce juzii tîrgului inspectau vitele aduse spre vînzare, măcelarii aveau dreptul să le cumpere. Într-o decizie din 18 august 1563 a magistratului se spune: „măcelarii (*mactatores*) să nu poată tăia boi, porci care n-au fost văzuţi de juzii tîrgului, iar aceştia să primească pentru truda lor cîte un dinar de fiecare porc şi berbec" [8]. Achiziţionarea de vite în afara tîrgului era interzisă [9]. Vitele cumpărate pentru tăiere puteau, după cum s-a arătat, să pască liber pe hotarul oraşului, cu excepţia unor zone interzise; ele trebuiau îngrăşate şi tăiate în mod obligatoriu pentru aprovizionarea populaţiei cu carne [10]. Pentru a nu se isca certuri între cumpărători, se folosea metoda tragerii la sorţi [11]. În scopul uşurării aprovizionării măcelarilor cu vite, s-a hotărît ca nimeni să nu aibă voie să cumpere vite pe piaţă sau în hotarul oraşului, cu excepţia zilelor de tîrg, în afară de „măcelarii breslaşi din Cluj şi iobagii care locuiesc în împrejurimile Clujului sau şi la Cluj, care cumpără boi pentru munca la cîmp [12]. Ceva mai tîrziu se fixează o zi, şi anume miercurea, în care măcelarii şi hentelerii au dreptul exclusiv de a cumpăra vite pe piaţă [13], iar în anul 1589 se hotărăşte ca nici un negustor de vite

---

[1] Cf. doc. din 27 oct. 1578, orig. ined. în A.I.
[2] *P.O.C.*, III, 1569—1584, f. 221.
[3] Orig. ined. în A.I.
[4] *Ibidem*, art. 11.
[5] *Ibidem*, art. 8.
[6] *P.O.C.*, 1585—1605, p. 117 (1589).
[7] *Ibidem*, 1585—1605, p. 106—110 (1588, 1589).
[8] *D.D.C.V.*, p. 192; *P.O.C*, III, 1569—1584, f. 84 articolul 3: *„Azonkeppen ha mas hatarolis vagy zokadalmokbol vogi honnat bormot hozna valomely mezaros vagi henteler az mezeore neh merye viny sem az vago hydra hanem az gondwiseleo vraimnak twttokra tartozanok adny es azok meg latwan es meg belegezwen vgy haytek ely..."*.
[9] Cf. stat. din 26 nov. 1559.
[10] *Ibidem* şi stat. din 15 iunie 1561, art. 6, în *A Kol. cz. privil.*
[11] Cf. stat. din 15 iunie 1561, art. 14.
[12] *Ibidem*, art. 5.
[13] *P.O.C.*, III, 1569—1584, f. 84, art. 4.

www.dacoromanica.ro

sau căruţaş să nu poată cumpăra cornute sau animale mici în afara zilelor de tîrg, restul zilelor fiind rezervate măcelarilor şi hentelerilor, precum şi unor orăşeni; dar acestora din urmă li se îngăduia să cumpere numai o vacă cu lapte şi un viţel de un an pentru folosinţă proprie [1]. Dorind să îmbunătăţească aprovizionarea oraşului cu carne, municipalitatea a lărgit privilegiile măcelarilor. Dar şi această cointeresare nu a dus la rezultatul scontat, din cauza încălcării din partea măcelarilor a interdicţiei de a comercializa vitele cumpărate pentru tăiere.

Transformarea meşteşugarilor în negustori era extrem de avantajoasă tocmai în acest meşteşug. Ea oferea deseori o îmbogăţire rapidă, în timp ce meşteşugul permitea numai un trai mai mult sau mai puţin îndestulat. Se pare că la început se admitea ca măcelarii să se ocupe şi cu negoţul de vite. În anul 1557 magistratul oraşului îngăduie măcelarilor să facă negoţ liber cu vitele lor, exceptînd vitele cumpărate în limita oraşului. Municipalitatea a acordat însă acest privilegiu măcelarilor breslaşi numai fiindcă măcelarii străini primiseră privilegiul de a desface carne în fiecare sîmbătă, deci populaţia oraşului nu era prejudiciată de faptul că cei din breaslă se ocupau şi cu negoţul de vite [2].

Ce se întîmplase între timp? Măcelarii clujeni au început să se ocupe aproape exclusiv cu negoţul, neglijînd aprovizionarea cu carne a populaţiei oraşului. Semnificativ din acest punct de vedere este actul din 2 mai 1559. Dorind să realizeze cîştiguri mari, „măcelarii au luat boii cei mai graşi şi sănătoşi şi i-au scos în mare număr din ţară spre Ungaria şi alte părţi, iar pe cei slabi, orbi, nesănătoşi, murdari şi rîioşi i-au tăiat, i-au jupuit, i-au dus în măcelăriile oraşului şi i-au vîndut populaţiei nevoiaşe, cîteodată numai într-o măcelărie sau două". Magistratul decide în consecinţă ca măcelarii să se ocupe sau de negoţ sau de meşteşugul lor. Măcelarii care s-ar ocupa o singură dată cu negoţul de vite sînt opriţi timp de trei ani de la exercitarea meşteşugului lor: nici ei, nici calfele lor, nici vreun asociat al lor nu are dreptul de a tăia boi, vaci, oi etc., de a ţine şi vinde carne în măcelărie, de a face parte din breaslă, de a se bucura de privilegiile breslei, de a se bucura de privilegiile „posesionare" ale membrilor din breaslă, adică de a avea casă, vie, pămînt arabil. Dacă după termenul de trei ani cel privat de practicarea meşteşugului nu-şi reia ocupaţia, este ameninţat cu excluderea din breaslă şi cu interzicerea practicării meşteşugului pe tot restul vieţii sale. Magistratul fixează o amendă extraordinară pentru măcelarul breslaş care s-ar ocupa şi cu negoţul de vite: 60—132 florini şi excluderea din breaslă [3]. La sfîrşitul anului 1559 se interzice cu desăvîrşire exportul de vite din Transilvania în Ungaria [4]. Decizia care prevedea ca măcelarii să se ocupe exclusiv de

---

[1] *P.O.C.*, 1585—1605, p. 106—110.
[2] *D.D.C.V.*, p. 11 (1557).
[3] Cf. doc. din 2 mai 1559, *A. Kol. cz. privil.*; doc. din apr. 1559, Jakab, *K.T.*, II, p. 94—95, şi doc. din 15 iunie 1561, art. 1 şi 2, în *A Kol. cz. privil.*
[4] Cf. doc. din 26 noiembrie 1559, Jakab, *Okl.*, II, p. 44—48.

www.dacoromanica.ro

meşteşugul lor apare în repetate rînduri în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, ceea ce dovedeşte că nu era respectată.

Cu toate că rolul măcelarilor din Cluj era în continuă creştere în acest veac, cu toate că breslele lor participă cu însemnate mijloace băneşti şi materiale la îndeplinirea măsurilor edilitare şi de apărare stabilite de municipalitate, cu toate că influenţa lor se face tot mai simţită în viaţa oraşului, măcelarii clujeni nu se bucurau întotdeauna de simpatia populaţiei. Ei erau acuzaţi de lipsa de carne, de greutăţile de aprovizionare ale populaţiei, erau priviţi ca o categorie care profită de situaţie şi tinde să se îmbogăţească pe seama concetăţenilor, fie prin practicarea negoţului de vite, fie printr-o conduită profesională necinstită: vînzarea de carne proastă, cu lipsă la cîntar ş.a.m.d. De aceea, breasla măcelarilor este aproape singura branşă în care imixtiunea municipalităţii se exercită aproape permanent.

Municipalitatea fixa zilele în care urma să se vîndă carne populaţiei, dar reglementarea urbană a vînzării de carne nu se rezuma numai la atît. Ea impunea o vînzare cinstită, de carne bună, în cantitatea şi la preţul stabilit. Dacă în anul 1559 statutele subliniază că „acel care va fi prins cu lipsă la cîntar (*in libra ac pondere*) să piardă meşteşugul său şi să nu fie admis la exercitarea meşteşugului decît după achitarea taxei de breaslă" [1], în anul 1561 municipalitatea hotărăşte ca măcelarul prins cu „ocaua mică" (*in falsitate libre*) să nu-şi mai poată exercita vreodată meşteşugul la Cluj [2]. Cel care nu vindea carne cu „fontul adevărat" pierdea drepturile şi privilegiile de care se bucurau membrii breslei [3]. Pentru a preîntîmpina vînzarea de carne la domiciliu se fixa pedeapsa de detenţiune pînă la două săptămîni pentru contravenienţi [4].

Analiza activităţii depuse de măcelarii clujeni în secolul al XVI-lea permite să se facă unele constatări de ordin general. În primul rînd, aprovizionarea oraşului cu carne era foarte labilă şi depindea în mare măsură de numărul de vite pe care moşiile feudale îl puteau furniza oraşului. Oraşul se aproviziona cu vite mai ales de la satele din împrejurimi, mai puţin de la orăşenii proprietari de vite şi în măsură şi mai mică prin import, căci de obicei vitele se exportau. Avînd în vedere creşterea demografică, consumul de carne nu putea fi acelaşi nu numai în decursul secolului, dar chiar şi în timpul unui an obişnuit. Exportul de vite lovea puternic în aprovizionarea cu carne a oraşului. Populaţia se vedea lipsită de carne şi cu alte ocazii, de exemplu după serbări sau în perioadele cînd trebuia aprovizionată armata principelui [5]. În general, nu era abundenţă de carne, deşi această contradicţie dintre economia feudală, economie prin excelenţă agrară, şi lipsa de carne pare curioasă; totuşi, aceasta era situaţia reală şi încercările magistratului de a o rezolva rămîneau deseori infructuoase.

[1] Cf. doc. din 26 noiembrie 1559, Jakab, *Okl.*, II, p. 44—48.
[2] *D.D.C.V.*, p. 116 (1561).
[3] Cf. doc. din 15 iunie 1561, art. 15, în *A Kol. cz. privil.*
[4] *D.D.C.V.*, p. 112 (1561).
[5] Cf., de ex., *P.O.C.*, V, p. 12 (1557) ş.a.

www.dacoromanica.ro

Morarii. Brutarii şi franzelarii

În secolul al XVI-lea numărul morilor era foarte mare în Transilvania. Termenul de moară nu avea accepţiunea de astăzi: existau mori de măcinat, mori de tăbăcit, mori ale postăvarilor, ţesătorilor, mori de hîrtie ş. a.

Forţa motrică utilizată era apa, ca forţă naturală (apa curgătoare) sau prin captarea apei de ploaie. Pentru a apăra morile de revărsarea apei se construiau diguri. Morile acţionate de apă erau de obicei mori mai mari şi aduceau venituri destul de bune [1]. În lipsa apei se foloseau roţi puse în mişcare de forţa animală sau de forţa omului: sînt aşa-numitele „mori uscate". Aparatura lor era destul de primitivă, dar puterea redusă de măcinat sporea prin înmulţirea numărului roţilor.

Morile şi digurile se construiau de meşteri care la acea vreme se numeau „morari" (*molendinator, molnar, mulner*) şi care, pe lîngă construirea de mori, se ocupau şi cu morăritul [2].

La începutul secolului al XV-lea Clujul stăpîneşte şase mori: trei de cereale, două ale ţesătorilor şi una de tăbăcit [3]. Nu numai oraşul poseda mori, dar şi unii orăşeni erau proprietari de mori în apropierea oraşului [4]. În 1496 găsim menţionate la Cluj: moara de sus (*molendinum superiori*), moara cetăţii (*molendinum castri*), moara Alpret, moara de argăsit şi moara postăvarilor [5]. În timpul tulburărilor din 1568 saşii sînt acuzaţi între altele că administrează singuri morile oraşului şi în acelaşi an este amintită moara parohiei, cu trei roţi [6], şi moara spitalului, de asemenea cu trei roţi [7]. În registrul de impozit din 1590 este amintită o stradă „*vicus ad molendinum parohiale*", prin urmare uliţa de lîngă moara parohiei din Cluj. S-au păstrat registrele unor mori care aparţineau oraşului. Veniturile acestor mori atingeau pe an cifra de 350 cîble de grîu.

Cînd apele Someşului erau în creştere, ele provocau pagube prin revărsarea în grădinile orăşenilor [8], producînd uneori stricăciuni chiar şi zidurilor oraşului. Din această cauză municipalitatea s-a văzut silită să oprească apa în regiunile zăgazurilor şi să-i dea drumul pentru mori numai cînd era în descreştere [9]. Tot din cauza revărsărilor apei morarii din Cluj, împiedicaţi în munca lor, decid să construiască o

---

[1] S. Takáts, *Müveltségtörténeti közlemények* [Comunicări privitoare la istoria culturii], II, *A magyar malom* [Moara în Ungaria], în *Századok*, 1907, p. 157, menţionează ca venit anual al unor asemenea mori 200—300 cîble.

[2] S. Takáts, *Müveltségtörténeti közlemények, I. A magyar molnar* [Morarul ungur], în *Századok*, 1907, p. 52; în *Socotelile oraşului Cluj* sînt înregistrate cheltuielile pentru muncile executate de asemenea morari. De ex., lui Pavel Molnar i s-au plătit din banii morii Alpreth 4 florini pentru 4 roţi de apă şi 1 florin pentru munca la piatra de moară (*S.O.C.*, I, 3, 1581, p. 2) etc.

[3] *Ub.*, III, p. 357—359 şi 363.

[4] *Ibidem*, p. 559—560.

[5] *Tört. Tár.*, 1883, p. 574—575.

[6] Kemény, *Deutsche Fundgruben*, p. 99.

[7] *P.O.C.*, V, p. 35 (1558).

[8] Cf. *P.O.C.*, III, 1569—1584, f. 63.

[9] *Ibidem*, 1585—1605, p. 178.

www.dacoromanica.ro

moară „uscată". Negăsindu-se la Cluj meşteri care să construiască o astfel de moară, ei se adresează celor din Košice, cerînd să li se trimită meşteri de „mori uscate" [1]. La Cluj se găsea şi o moară de argăsit menţionată la 1569 [2], o altă moară de argăsit era în construcţie la 1587 [3], o moară de hîrtie aparţinea lui Gaşpar Heltai [4]. Asemenea mori erau sau în proprietatea breslelor respective, sau în proprietate particulară, cazul morii de hîrtie.

În oraş existau multe brutării (*pistoriae*) care aprovizionau populaţia cu pîine, făcută din făina oraşului sau din făină proprie. Asemenea brutării se găseau pe *Kyral wcza* (azi str. 23 August) [5], în Ovar, pe *Luporum* (azi str. Kogălniceanu), pe *„Foena Interior"*, *„intra moenia"* [6] etc. Brutarii se aprovizionau cu făină numai în ziua de miercuri. În acest scop ei alegeau doi sau patru reprezentanţi pe care îi trimiteau după grîul necesar şi apoi repartizau fiecăruia cantitatea necesară [7]. Pentru a nu influenţa asupra pieţei şi a permite aprovizionarea orăşenilor cu cereale, se îngăduia brutarilor să se aprovizioneze cu grîu numai după orele 12 [8]. Pîinea fiind alimentul de bază al populaţiei, brutarii clujeni căutau să profite uneori, mai ales în vremurile grele, de situaţie, făcînd pîine mai puţină şi urcînd preţul ei. Alteori ei ridicau preţurile şi cînd făina era ieftină. Municipalitatea lua măsurile necesare împotriva unor asemenea încălcări [9], silindu-i să facă pîine care să poată fi cumpărată şi de populaţia săracă din oraş [10]. Pîinea fabricată avea diferite dimensiuni, era de greutăţi diferite şi avea mai multe preţuri : pîine mică, ceva mai mare ca franzela (*cipo*), pîine neagră sau albă de cîteva kilograme, turte etc.

La Cluj, găsim în secolele XV—XVI franzelari [11], covrigari [12], care lucrau atît la comandă cît şi pentru piaţă. Magistratul se îngrijeşte de un loc de moară [13] şi de un depozit [14] pentru franzelari. În ceea ce priveşte calitatea produselor, sfatul cere franzelarilor ca ele să fie de aceeaşi calitate cu franzelele din alte oraşe [15].

---

1 *Tört. Tár.*, 1907, p. 267—268.
2 Cf. stat. tăbăcarilor din 1569, copie ined. în *Descriptio civitatis Claudiopolis*, B. Mss., nr. 183.
3 Jakab, *Okl.*, II ,p. 142—143.
4 *Ibidem*; *P.O.C.*, V, p. 108 (1561).
5 *S.O.C.*, 8, VIII, p. 3; Jakab, *Okl.*, I, p. 391—393.
6 *Ibidem*, 1581—1590, 3, XI, p. 1, 22, 47.
7 *P.O.C.*, III, 1569—1584, f. 188 (1579), f. 190 şi 199.
8 *Ibidem*, III, 1569—1584; f. 224 (1580) : *„hogy az kenyerswteck tyzenket oranak elotte az buza zerbe ne merezellie menny..."*.
9 Cf. *P.O.C.*, 1585—1605, p. 192 (1592).
10 *Ibidem*, III, 1569—1584, f. 224 (1580) : *„vgy swssek hogy az zegenseget megh ne terhelliek..."*.
11 *P.O.C.*, III, 1569—1584, f. 72 (1572) şi f. 77 (1573).
12 *Dispensatio... Laurenty Fylstych*, XVIII, 2, 1579, p. 18.
13 *P.O.C.*, III, 1569—1584, f. 78 (1573).
14 *Ibidem*, f. 174 (1578).
15 *Ibidem*.

www.dacoromanica.ro

Berarii

Acest meşteşug s-a dezvoltat la Cluj în mai mică măsură decît la Sibiu sau la Braşov. El era exercitat atît de meşteri berari cît şi de unii orăşeni pricepuţi [1]. Dintre meşterii berari (*braxatores, serfezeo*) menţionăm pe Martin Seres [2] şi Martin Serfezeo [3]. Probabil au mai existat şi alţi meşteri berari la Cluj, dar nu au rămas menţionaţi în izvoarele vremii. Consumul de bere la Cluj era mai mic decît cel al vinului şi al miedului. Ca şi vinul, berea se vindea cu eitelul, dar era mai ieftină: 1—2 dinari un eitel [4].

Săpunarii

Nu ştim dacă săpunarii clujeni erau constituiţi în secolul al XVI-lea în breaslă. Despre existenţa lor se vorbeşte în decizia municipalităţii din anul 1558, prin care se admite de patru ori pe an importul de săpun străin, „fără a se ţine seama de împotrivirea şi opreliştea meşterilor şi meşteşugarilor care fac săpun în acest oraş" [5]. Breasla săpunarilor este atestată documentar în secolul al XVII-lea [6]. O bună parte din săpunari erau aşezaţi pe aceeaşi uliţă, de unde şi denumirea acesteia în registrele de impozite „*vicus smigmatis*". Dintre săpunarii clujeni care confecţionau săpun pentru nevoile oraşului şi ale populaţiei sau care îl exportau în alte oraşe, pot fi amintiţi Petru Chizar, Andrei Zilagy, Ioan Zapanos şi Petru Zapanos, menţionaţi în registrul de tricesimă din 1599. Registrele morilor, ale bisericilor şi ale magistratului conţin numeroase date privind achiziţionarea de săpun. În schimb, nu s-au păstrat nici un fel de date despre condiţiile de producţie şi de organizare a săpunarilor clujeni din acest veac. Alte menţiuni de nume ca: Ştefan Strauff, Ioan Stampe, de la care administraţia morii suburbiale cumpără săpun şi seu [7], nu permit să se stabilească dacă e vorba de negustori de săpun sau săpunari. În orice caz, se ştie că săpunul de calitate mai bună era adus din Bistriţa [8].

Bărbierii

În condiţiile sporirii populaţiei şi ale stadiului înapoiat în care se găsea medicina, bărbierii (*barbitonsores, borbelj*), care îmbinau meşteşugul lor de bază cu cel de „chirurg" empirist, au găsit un bun teren de activitate. Numărul lor este în continuă creştere în veacul

[1] *C.S.H.M.*, p. 242 şi urm.
[2] *P.O.C.*, III, 1569—1584, f. 78 (1573).
[3] *Ibidem*, f. 102 (1574).
[4] *Ibidem*, III, f. 81 şi 102 (1574).
[5] *Ibidem*, 1516—1668, p. 42.
[6] Jakab, *Okl.*, II, p. 309—314.
[7] *S.O.C.*, 2, VII, 1589, p. 10.
[8] *Ibidem* şi 5, XX, 1593, p. 143 şi 152.

www.dacoromanica.ro

al XVI-lea. Astfel, pot fi menționați între bărbierii care primesc „cetățenia" în ultimii 13 ani ai veacului: Gheorghe Kaitar din Șcheii Brașovului, Ioan Saarkezy din Dej, Emeric Zeoleossy alias Borbelj, Matei Sidnich din Trnavia, Laurențiu Borbelj din Timișoara și alții [1]. La 3 septembrie 1568, la cererea meșterilor Martin Borbelj și Laurențiu Budai Borbelj, magistratul orașului confirmă statutele breslei nou constituite. Aceste statute au fost reconfirmate de principe în anul 1590, la rugămintea meșterilor Valentin Borbely, Martin Auner și a bărbierului Ilie Borbely [2]. Din articolele statutelor de breaslă rezultă și varietatea preocupărilor acestora. În primul rînd, ei se ocupă cu rasul, tunsul și spălatul capului, ceea ce constituia munca lor obișnuită. În această direcție bărbierul clujean trebuia să dea dovadă de iscusință în unsul părului cu un fel de vaselină sau cu felurite mixturi [3]. În calitate de „chirurg" el trebuia să știe să îngrijească și să vindece rănile. Instrumentele necesare trebuiau procurate de meșter, iar calfa controla rănile și schimba pansamentele pînă la însănătoșirea bolnavului [4]. Din aceleași statute aflăm că unii bărbieri se ocupau și cu confecționarea de alifii pentru boli de ochi, de dinți etc., colindînd țara pentru desfacerea unor asemenea produse [5]. În asemenea cazuri bărbierii pătrundeau și în domeniul farmaceuticei, mai ales pe baze empirice, combinate uneori cu o puternică doză de șarlatanism. Interesant e faptul că în Transilvania această meserie, spre deosebire de unele țări din Europa occidentală, nu era socotită ca înjositoare și bărbierii se bucurau de aceeași cinste ca și ceilalți meșteșugari.

★

Dezvoltarea *tiparului* era legată în bună măsură de prezența unei mori de hîrtie. În secolul al XVI-lea exista o astfel de moară de hîrtie, proprietate a lui Gașpar Heltai. Hîrtia fabricată satisfăcea numai o mică parte din necesitățile culturale și administrative, de aceea se practica importul de hîrtie. Apariția și dezvoltarea tiparului la Cluj sînt legate de numele lui Gașpar Heltai, care înființează o tipografie manuală în anul 1550 [6], precum și de mișcarea de reformă, care favorizează răspîndirea cărții la Cluj. Numărul cărților tipărite de Heltai întrece totalul cărților tipărite în secolul al XVI-lea în întreaga Transilvanie. Cărțile în limba maghiară tipărite la Cluj între 1580 și 1599 sînt mai numeroase decît cele tipărite în multe centre urbane și, după Békésy, chiar decît cărțile tipărite în importante centre tipografice

---

[1] *Catalogus civium novitorium*, în *L.C.*, III, p. 68, 73, 83, 93, 94 etc.
[2] Jakab, *K.T.*, II, p. 310.
[3] Vaselină (*kenyö jir*); *szederies flastrum* (*diacorium flavum*) (cf. Jakab, *K.T.*, II, p. 158); *„nagy erleleo"* (*maturativum*) (*ibidem*). Cf. și stat. din 3 sept. 1568, Jakab, *Okl.*, II, p. 316, art. 5.
[4] Cf. stat. din 3 sept. 1568.
[5] *Ibidem*, art. 3.
[6] Cf. Z. Ferenczi, *A kolozsvári nyomdászat története* [Istoria tiparului la Cluj], Cluj, 1896; K. Szabó, *Kissebb történelmi munkái* [Lucrări mărunte de istorie], II, ed. II, Budapesta, cap. 25, p. 387—410; G. Tolnai, *A kolozsvári Heltai-nyomda ismeretlen termékei* [Producții necunoscute ale tipografiei lui Heltai din Cluj] în *Magyar Könyvszemle*, 1938, II, Budapesta, p. 160—162 și altele.

www.dacoromanica.ro

de atunci, printre care Cracovia, Basel ş.a.[1]. Prima carte tipărită la Cluj, în anul 1550, de Gaşpar Heltai era un catehism în limba maghiară intitulat *Catechismus minor Az az, a keresztyeni tudomanac reuideden valo sumaya. Colosuarba nyomtatot 1550.*

În documentele vremii găsim unele menţiuni despre comerţul cu cărţi[2]. În 1511 magistratul Clujului se adresează celui din Bistriţa, cerîndu-i să-l determine pe bistriţeanul Martin Preus să-şi achite datoria pentru cărţile primite de la Urban Librarius. În acest act se pomeneşte şi despre un raft de cărţi (*scrinium librorum*)[3]. Un alt act aminteşte despre împrumuturi de cărţi: tînărul clujean Ştefan Iordan, plecat la învăţătură în Italia, împrumutase cîteva cărţi bistriţeanului Laurenţiu Wagner şi de la acesta le cere îndărăt tînărul învăţat (*eruditus iuvenis*) clujean Luca Cracerus, în anul 1564[4]. Magistratul urban transmite instanţei din Bistriţa procesul dintre librarul Urban din Buda şi bistriţeanul Martin Preus, pentru un număr de cărţi[5], şi celei din Sibiu litigiul dintre sibianul Matia Byrbrayer ca pîrîş şi Ioan Nyrll, pentru o datorie şi pentru neachitarea sumei de 28 florini reprezentînd costul unor cărţi[6] etc.

Locuitorii mai înstăriţi ai oraşului ţineau să aibă în casa lor cărţi; acestea erau mai ales cărţi religioase. În inventarul averii lăsate de Sebastian Munich (Barat) se aflau şi următoarele cărţi: două biblii *in folio*, cu scoarţele de piele neagră, în limba germană; o biblie legată în piele roşie, *in quarto*, în limba germană; un evangheliar *in folio*, în limba germană; predicile lui Ioan Pistoris (*Joannis Pistory 4 predicatorii), in quarto*; un manuscris *in quarto* în limba germană; un *Soliloquium de passione Christi, in quarto*; o carte de alinare, aurită (*vigaztalo aranyas keonyw*), *in octavo*, legată în carton roşu; predicile germane ale lui Andrei Musculus, *in 16°*; o psaltire germană *in 16°*; o carte cu diferite cîntece, în scoarţe de piele albă, o carte de cîntece în scoarţe roşii-aurite, *in 16°*; un volum în scoarţe roşii *in 16°, Vrbani Regy Solatium animae; Justi Jene (?) Loci Theologici, in quarto*; o carte de rugăciuni, în limba germană, *in 16°* şi o carte cu instrucţiuni pentru fabricarea de vin bun în viile de la Hoia, pe dealul de la Floreşti, *in octavo*; o biblie maghiară în două volume, aurită, precum şi noul testament în limba maghiară. Or, Sebastian Munich nu era singurul clujean care avea o mică bibliotecă proprie. În inventarul de avere al clujeanului Ştefan Herczegh sînt menţionate două cărţi: o cronică germană şi un comentar al evangheliei[7], iar bărbierul-chirurg Egidiu dispune de o frumoasă bibliotecă de specialitate, din care fac parte o lucrare

---

[1] Cf. *Koloszvár közgazdasági multja és jelene* [Trecutul şi viitorul economic al Clujului], Cluj, 1889, p. 21.

[2] Fr. Teutsch, *Zur Gesch. des d. Buchhandels in Siebenbürgen*, în *Archiv für Gesch. des d. Buchhandels*, IV.

[3] Cf. doc. din 19 febr. 1511. D. II, 1502—1520, A.B.

[4] Cf. doc. din 18 oct. 1534, nr. 76, A.B.

[5] Cf. doc. din 14 febr. 1511, A. Berger, *op. cit.*, nr. 545.

[6] Cf. doc. din 16 aug. 1546, *D.L.*, 527, *L.* 17, A.S.S.

[7] Cf. doc. din 4 nov. 1589, în Registre diverse, I, f. 2, A.S.C.

www.dacoromanica.ro

a lui Dioscorides Pedanius, *De proprietatibus rerum* a lui Bartholomeus Anglicus (de Glanvilla), *Dispensatorul* lui Valerius Cordus, editat în 1546 la Nürnberg ş.a. [1].

În legătură cu dezvoltarea tiparului propăşeşte la Cluj şi meşteşugul legătoriei de cărţi. Din secolul al XVI-lea s-au păstrat minunate scoarţe lucrate de compactorii clujeni. Socotelile oraşului păstrează şi numele unora dintre ei, de pildă pe cel al compactorului Andrei, căruia i s-au plătit 55 dinari în anul 1565 pentru legarea registrelor oraşului (*tabularum scriptoriarum*) [2]. Compactatul prezenta o specialitate aparte, practicată exclusiv de specialişti în această ramură.

Alte meşteşuguri

În *Regestrum Hungarorum* din 1453 sînt menţionaţi printre alţii şi cinci *sticlari* — geamgii (*wytripari, syweges*) : Ştefan, Gheorghe, Laurenţiu, Petru şi Pavel. În anul 1496 geamgiul Gothard pune geamuri la consistoriu [3] ; în 1580 sticlarul Andrei e arestat la Bistriţa unde i se confiscă un vas de cristal (*christallum*) destinat lui Toma Budai, judele Clujului [4] etc.

În secolele XV şi XVI găsim menţionaţi documentar şi alţi meşteşugari : sitari, cuţitari, plăcintari, împletitori de coşuri, trăistari, poşetari, meşteri care reparau instrumentele muzicale ş.a.

Trecerea în revistă a meşteşugarilor din Cluj în veacul al XVI-lea nu reflectă întregul tablou al dezvoltării lor în această perioadă, tablou care ar putea fi întregit cu material documentar, dar îndeosebi cu un studiu special al pieselor depozitate la muzeele din localitate.

Prin varietatea produselor meşteşugăreşti şi prin numărul de specialităţi (circa 60), Clujul ocupă un loc de frunte alături de importante centre urbane din Europa centrală sau de sud-est. Totodată, Clujul este unul din primele oraşe din Transilvania în care apar organizaţiile profesionale ale meşteşugarilor — breslele.

Numărul meşteşugurilor din Cluj egalează sau întrece pe cel din multe oraşe din Transilvania şi Ungaria, ca de altfel şi numărul breslelor [5]. Deşi în comparaţie cu alte centre medievale europene, ca

---

[1] Cf. doc. din 2 ian. 1589, în Registre diverse, I, f. 2, A.S.C.

[2] S.O.C., IX, 1564, p. 88.

[3] *Tört. Tár.*, 1883, p. 581.

[4] Cf. doc. din 8 iulie 1580, nr. 84, A.B.

[5] În sec. al XVI-lea găsim la Sibiu oca 30 bresle (cf. Rösler, *op. cit.*, passim), la Braşov 19 bresle (cf. *Verzeichniss der Kronstädter Zunft-Urkunden, 1886*, passim ; această cifră nu este definitivă, căci unele documente s-au pierdut probabil în incendiul din 21 aprilie 1689), la Mediaş 33 specialităţi (Bedeus v. Scharberg, *Mittheilungen über ein Medwischer Stadtbuch aus denn 16 u. 17 Jahrhundert*, in *Arch. des Ver.*, N.F., III, 1, Braşov, 1858, p. 35—36 ş.a.). Buda are în sec. al XV-lea 58 ramuri meşteşugăreşti (Szücs, *op. cit.*, p. 67), iar Sopron 52 specialităţi (*ibidem*).

www.dacoromanica.ro

Frankfurt sau Heidelberg, în care existau peste o sută de meşteşuguri, Clujul apare într-o lumină mai palidă, totuşi în condiţiile orînduirii feudale din Transilvania a îndeplinit un important rol în domeniul producţiei meşteşugăreşti. Miile de meşteşugari care produceau în veacul al XVI-lea obiecte de consum, produse fine şi scumpe, sau altele mai simple şi mai ieftine, pentru consumatorii din oraş şi de la ţară, la comandă şi pentru piaţă, au adus o importantă contribuţie, vital necesară pentru existenţa unei bune părţi din populaţia ţării.

Din cele aproape 60 branşe meşteşugăreşti existente, care denotă un însemnat progres faţă de numărul redus al specialităţilor din secolele precedente, vreo 7—8 branşe lucrau la comandă, 14—16 lucrau la comandă şi pentru piaţă şi restul de 31—34 specialităţi, adică majoritatea, lucrau aproape exclusiv pentru piaţă. Greutatea specifică pe care o ocupă producţia pentru piaţă în sînul meşteşugurilor din Cluj reflectă paşii făcuţi de meşteşugarii din oraş pe calea transformării producţiei lor în producţie de marfă.

Se ştie că diviziunea socială din societatea feudală a constituit o puternică pîrghie în dezvoltarea societăţii. În urma diviziunii sociale a muncii, a creşterii specialităţilor, a diviziunii lor în subspecii, produsele confecţionate erau de calitate mai bună, specializarea în elaborarea diferitelor obiecte devenea mai adîncă, calificarea meşteşugarilor mai ridicată, experienţa lor mai bogată.

Nu trebuie uitat însă că în condiţiile dominaţiei feudalismului în Transilvania, ale predominării economiei agrare, ale existenţei unei pieţe relativ înguste şi ale sistemului feudal de organizare a meşteşugurilor, nu se puteau atinge rezultate mai importante. Procesul de producţie era individual, iar munca manuală. Atelierele şi uneltele meşteşugăreşti erau mijloace de producţie ale fiecărui meşteşugar în parte sau, în cazul ierarhiei breslaşe, ale patronului atelierului meşteşugăresc. Uneltele de lucru, deşi neperfecţionate, erau mînuite cu virtuozitate de unii meşteşugari. Rolul hotărîtor îl avea forţa fizică, dar mai ales calificarea meşteşugarului. Instrumentele şi tehnologia producţiei evoluau empiric, pe baza experienţei, şi nu rareori breslele tradiţionale şi conservatoare, în lupta lor împotriva concurenţei, îngreunau înrădăcinarea unor metode noi de producţie.

Din aceste considerente succesele dobîndite se manifestau într-o mai mare măsură în domeniul calitativ decît în cel cantitativ. Producţia era supusă consumului pe care conta a pirori, oferta—cererii, şi de aceea producţia a dobîndit foarte lent un caracter lărgit.

Termenul îndelungat de ucenicie, transmiterea cunoştinţelor din generaţie în generaţie, experienţa dobîndită în exercitarea meşteşugului au garantat produse de calitate, în condiţiile existenţei unor mijloace tehnice simple. În acest sens specializarea în producţie a avut o importanţă hotărîtoare. Acest fenomen nu s-a manifestat, după cum s-a văzut, prin scindarea procesului de producţie în elementele sale componente, ci prin creşterea numărului branşelor meşteşugăreşti. Breslele s-au împărţit în subspecii sau, alături de breslele existente, au apărut altele noi, fără unirea diferiţilor meşteşugari într-un singur atelier.

www.dacoromanica.ro

Această specializare a avut la Cluj o influență considerabilă asupra dezvoltării ulterioare a producției și a schimbului : gradul de specializare din domeniul meșteșugurilor reflectă un nivel relativ ridicat atins în veacul al XVI-lea.

Specializarea desăvîrșea și perfecționa metodele de producție, îmbunătățea calitatea muncii și a produselor, contribuia la diferențierea și ameliorarea uneltelor. Munca meșteșugarilor devenea mai calificată, mai productivă. Afluxul continuu în acest secol la Cluj al croitorilor, cizmarilor, argintarilor, blănarilor, tăbăcarilor, pielarilor, curelarilor etc., faptul că unele bresle au la un moment dat sute de meșteri și calfe, atestă totodată și lărgirea pieței de desfacere a produselor meșteșugarilor din Cluj și intensificarea schimbului.

Dar meșteșugurile din Cluj, cu toate succesele atinse în specializarea producției, erau limitate în primul rînd la piața urbană, la piața internă relativ restrînsă și, numai într-o oarecare măsură, și la cea externă. Concurența meșteșugurilor sătești era puternică. Industria suferea de pe urma pătrunderii dificile a metodelor tehnice noi, de pe urma concurenței produselor din Europa occidentală sau centrală, de calitate mai bună sau mai fine. Meșteșugurile își desfășoară existența în cadrele bine precizate ale organizării breslașe, într-un centru urban feudal, care din punct de vedere economic reprezenta o unitate economică distinctă, în mozaicul de unități economice urbane din Transilvania.

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL III

PROBLEME DE POLITICĂ ECONOMICĂ ŞI DE ORGANIZARE SOCIALĂ A BRESLELOR DIN CLUJ ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

Lupte între calfe şi meşteri

Apariţia la Cluj a breslelor, corporaţii de tip feudal cu funcţii economice, sociale şi politice bine distincte, a fost determinată în general de aceleaşi cauze care au dus la organizarea în bresle a meşteşugurilor din oraşele medievale ale Europei : concurenţa ţăranilor liberi veniţi la oraş şi a iobagilor fugiţi, care căutau necontenit un refugiu în oraş ; războaiele permanente dintre sat şi oraş şi implicit necesitatea unei forţe militare urbane organizate ; necesitatea unor clădiri comune pentru vînzarea mărfurilor, într-un timp în care meşteşugarii erau totodată negustori, şi neadmiterea, în consecinţă, a celor neautorizaţi în aceste clădiri ; contradicţia de interese dintre meşteşugari ; necesitatea apărării unei munci învăţate cu trudă şi, în sfîrşit, organizarea feudală a întregii ţări [1]. Organizaţii în primul rînd de ordin profesional, ele uneau pe meşteşugarii de aceeaşi specialitate, al căror capital consta din munca proprie şi din uneltele necesare producţiei şi care, din cauza specificului micii producţii de mărfuri, trebuiau să se priceapă la toate fazele procesului de muncă, să cunoască tot ce se poate face cu uneltele proprii în meseria lor. Cel care dorea să devină meşter breslaş trebuia să fie stăpîn pe meşteşugul său.

Sarcinile şi caracterul activităţii breslelor erau în întregime determinate de esenţa micii producţii individuale. Scopul producţiei meşteşugarului urban era asigurarea existenţei sale prin desfacerea mărfurilor produse. Caracterul proprietăţii corporatiste împiedica, în general, pe membrul breslei să se diferenţieze substanţial din masa membrilor breslei. Scopul producţiei consta în primul rînd în asigurarea unei existenţe potrivite cu „starea" la care aparţineau. Desigur, acest lucru

---

[1] Cf. şi K. Marx, F. Engels, *Ideologia germană*, Bucureşti, E.S.P.L.P., 1956, p. 49.

www.dacoromanica.ro

nu echivala cu renunţarea la îmbogăţire, dar era delimitat de situaţia pe care o ocupau meşteşugarii ca „stare" în sistemul de stări feudale. Lupta pentru asigurarea unei existenţe potrivite cu starea (Marx o numeşte *„eine standesmässige Existenz"*), cu situaţia în societate a meşteşugarilor urbani, ducea la reproducerea condiţiilor necesare pentru repetarea procesului de producţie pe vechea bază, pe temelia tradiţiei şi a reglementării breslaşe.

Dezvoltara meşteşugurilor urbane în Transilvania s-ar putea împărţi, pînă în secolul a XVI-lea, în două etape. Prima etapă ar avea ca punct de plecare apariţia oraşelor şi a meşteşugurilor urbane şi ar ţine pînă la secolul al XIV-lea inclusiv. Meşteşugarii aşezaţi în oraşele pe cale de constituire urmăreau în primul rînd apărarea colectivă a intereselor lor de producţie şi schimb de atacurile nobilimii feudale. În această etapă, patriarhală, de organizare a meşteşugurilor, şi mai ales în prima ei parte, nu se simţea încă nevoia organizării oficiale a breslei prin statute, relaţiile între meşteşugarii din aceeaşi specialitate fiind reglate de dreptul cutumiar. E epoca cînd atît numărul meşteşugarilor, cît şi producţia lor e redusă, cînd piaţa pentru desfacerea produselor e îngustă, cînd producţia articolelor la comanda consumatorilor se situează pe primul plan, cînd meşteşugarii din oraşele în constituire îşi acoperă prin propria lor muncă în domeniul agricol o mare parte din nevoile lor personale. Lipsesc aproape cu desăvîrşire, pînă în deceniile 5—7 ale secolului al XIV-lea, statute sau alte menţiuni despre organizarea breslelor, despre constrîngerea de breaslă şi reglementarea severă a relaţiilor interne. *Nu se pun nici un fel de limite aprovizionării meşteşugarilor cu materie primă, nu se pun nici un fel de piedici activităţii lor productive, nu se pun nici un fel de îngrădiri producţiei şi vînzării, nu se limitează numărul calfelor şi al ucenicilor* : orice meşteşugar (*mechanicus*) are dreptul „de a cumpăra pentru sine şi nu împreună cu altul cele necesare muncii şi meşteşugului său, de a produce în meşteşugul său cît poate şi cît vrea, de a expune liber la tîrg şi de a vinde atît acasă cît şi la tîrg, de a ţine fără îngrădire cîte calfe şi ucenici ar dori" [1].

Etapa următoare ar coincide cu cristalizarea oraşelor din Transilvania ca centre meşteşugăreşti şi comerciale şi ar începe în anii de trecere de la secolul al XIV-lea spre secolul al XV-lea. Oraşele cresc din punct de vedere demografic, unele se înconjură cu ziduri, devin autonome prin cucerirea dreptului de autoadministrare, se impun tot mai mult pe plan intern şi extern atît din punct de vedere economic, cît şi din punct de vedere politic. Piaţa de desfacere a produselor se lărgeşte, deşi în cadre relativ înguste pentru avîntul meşteşugăresc din secolele XV—XVI ale unei economii feudale rurale, în bună măsură naturale. Producţia meşteşugărească ia un aspect organizatoric distinct: privilegiile şi statutele de breaslă au menirea de a crea un „monopol" al producţiei şi desfacerii, breslele au sarcina de a-i apăra pe membrii lor de concurenţa meşteşugarilor veniţi din alte oraşe sau sate, de

---

[1] Cf. doc. din 9 nov., 1376, *Ub.*, II, p. 449—450.

www.dacoromanica.ro

concurenţa „cîrpacilor", a meşteşugarilor neîncadraţi în sistemul breslaş, a negustorilor care caută să pătrundă în domeniul desfacerii produselor meşteşugăreşti, în pofida privilegiilor breslaşe; intervin schimbări pe plan de organizare internă: se prelungeşte timpul de ucenicie şi călfie, cresc taxele de admitere în breaslă, se pun piedici trecerii calfelor la muncă independentă, producţia şi vînzarea sînt strict reglementate, se cer dovezi de origine, lucrări de măiestrie, înscriere în registrele oraşului, se reglementează calitatea şi cantitatea produselor, ziua de lucru, numărul şi plata calfelor şi ucenicilor, sînt reglementate raporturile dintre meşteri, calfe şi ucenici; se pun bazele uniunilor interurbane de breaslă şi uniunilor de calfe. Statutele devin absolut necesare şi cînd se învechesc, altele noi, cu clauze noi, corespunzătoare unor situaţii noi, le iau locul.

În sistemul de breaslă apar în această epocă numeroase contradicţii. Se pune întrebarea: erau în secolul al XVI-lea breslele din Transilvania, respectiv din Cluj, în opoziţie cu dezvoltarea economică a ţării, frînînd progresul forţelor de producţie? Existau în secolul al XVI-lea, în Transilvania, elementele unui nou sistem de producţie, a căror dezvoltare era gîtuită de bresle? Întrebarea este legitimă, întrucît unii cercetători vorbesc despre o producţie „de masă capitalistă de produse ieftine" în Transilvania în secolele XIV—XVI [1], despre spargerea cadrelor sistemului de breaslă la Cluj, prin pătrunderea unor elemente capitaliste în domeniul tiparului [2], califică morile de hîrtie ca manufacturi [3]. Alţii susţin chiar că anumite „condiţii minime" au servit deja în secolul al XV-lea ca bază a germenilor capitalismului în unele ramuri industriale [4] şi în special în domeniul prelucrării pieilor [5]; că la Cluj apare în acest domeniu o formă specială a unor elemente capitaliste: la începutul secolului al XVI-lea cizmarii „achiziţionează mari cantităţi de piei crude, tocmesc special calfe pentru prelucrarea lor sau le dau spre a fi prelucrate în afara breslei", pentru a le transforma în ghete sau a le comercializa [6].

Aserţiunile despre producţia capitalistă, manufacturieră, în Transilvania, respectiv la Cluj, în secolul al XVI-lea, nu se bazează pe date documentare concrete şi iau aspectul unor teze aprioric concepute. Faptele dovedesc că în secolul al XVI-lea nu poate fi vorba despre existenţa unei producţii capitaliste la Cluj, nici în domeniul tiparului, nici în cel al prelucrării pieilor. Teza despre primele forme manufacturiere de producţie în domeniul fabricării hîrtiei, în condiţiile lipsei aproape totale a unor date privitoare la organizarea procesului de

---

[1] O. F. Jickeli, *Der Handel der Siebenbürger Sachsen im seiner geschichtlichen Entwicklung*, (în *Arch. des Ver.*, N. F. XXXIX, 1, Sibiu, 1913, p. 55 şi 57

[2] Pirnát, *op. cit.*, p. 107—108 şi 118.

[3] Pascu, *op. cit.*, p. 227—228.

[4] Szücs, *op. cit.*, p. 190.

[5] *Ibidem*, p. 204—206.

[6] *Ibidem*. Autorul se referă la cunoscutul proces din 1512 dintre *breasla* cizmarilor şi *breasla* tăbăcarilor, în care primii sînt acuzaţi că prelucrează piei în dauna tăbăcarilor.

www.dacoromanica.ro

producție în această specialitate, poate avea cel mult un caracter ipotetic.

Se știe că legile corporațiilor împiedicau sistematic transformarea meșterului în capitalist, că breasla respingea cu grijă orice încălcare din partea capitalului comercial, că organizația de breaslă excludea diviziunea manufacturieră a muncii[1]. Existau oare în secolele XV—XVI în Transilvania condițiile necesare pentru apariția manufacturilor de tip capitalist? Răspunsul nu poate fi afirmativ. Organizarea feudală a țării, predominarea relațiilor iobăgești la țară și a unor forme de ierarhie feudală la oraș, existența orașelor autonome, nu au permis constituirea unor relații noi în sînul societății transilvănene. Breslele corespundeau întru totul ca sistem de organizare a producției urbane bazei feudale care le-a dat viață și cu toate contradicțiile lor interne, cu toate piedicile pe care le puneau producției și comerțului, ele constituie forma dominantă de organizare a micii producții meșteșugărești urbane, în lipsa oricărei alte forme noi.

Unii cercetători caută elementele noi, capitaliste, fie în domeniul tiparului, fie în cel al morilor de hîrtie. Într-adevăr, se știe că la începuturile ei manufactura nu se deosebește de meșteșugul de breaslă decît prin numărul mai mare de muncitori utilizați simultan la același capital, că ea reprezintă de fâpt o lărgire a atelierului meșterului breslaș[2]. Reprezentau tipografia lui Gașpar Heltai sau moara sa de hîrtie, la fel cu moara lui Ioan Früh din Brașov, manufacturi capitaliste?

Tiparul din secolul al XVI-lea, cu tehnica lui manuală, individuală, deservit de meșteri tipografi — la Cluj sînt cunoscuți Gașpar Heltai, Hofgreff ș.a. — ajutați *eventual* de 1—2 ajutoare sau calfe, nu are nimic comun cu întreprinderile de tip manufacturier. Ce era moara de hîrtie din Cluj sau cea din Brașov sub raportul caracterului procesului de producție? Proprietarul morii din Cluj era tipograf, iar cel al morii din Brașov specialist în confecționarea hîrtiei (*confector papyri*)[3]; construirea lor urmărea în primul rînd aprovizionarea tipografiilor și a orașelor respective cu hîrtie. Producția unei asemenea mori era redusă, dovadă importul permanent de hîrtie din Europa centrală sau apuseană. Tehnica era manuală, iar forța de lucru utilizată puțină la număr. Nu s-au păstrat nici un fel de date cu privire la organizarea procesului de producție. Avînd totuși în vedere că moara

---

[1] K. Marx, *Capitalul*, I, ed. P.M.R., 1949, p. 336.

[2] *Ibidem*, p. 305.

[3] Moara de hîrtie din Brașov este uneori greșit considerată ca fiind proprietatea lui Ioan Benkner și Ioan Fuchs. După cum rezultă din actul din 8 februarie 1581 și transumptul din 21 martie 1560, publicat de I. Teutsch, *Wo und wann wurde die erste Buchdruckerei in Siebenbürgen errichtet?* (*Magazin für Geschichte, Litteratur... Siebenbürgens*, II, 1, Brașov, 1846, p. 351—354), proprietarul ei era meșterul *Johannis Früh*, care, după Heronimus Ostermayer (cf. Kemény, *op. cit.*, la anul 1546), ar fi venit la Brașov din Polonia, iar după Toma Tartler, din Braunschweig (cf. *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, IV, Brașov, 1903, p. 153). În documente se amintește *„Joannem Früh confectorem papyri levator molam quandam papyraceam dicti Joannis Früh"*. Ioan Benkner este menționat mai tîrziu ca tutore și comoștenitor al averii lui Früh, probabil pentru că moara s-a construit pe pămîntul Benknerilor.

www.dacoromanica.ro

de hîrtie din secolul al XVIII-lea era deservită de vreo cinci lucrători, dintre care numai un meşter specialist şi patru calfe [1], se poate presupune că la o asemenea moară din secolul al XVI-lea era folosit un număr şi mai mic de lucrători. Numărul redus de lucrători, volumul restrîns al producţiei, caracterul manual al procesului de producţie, proprietatea meşterului-tipograf sau a meşterului specialist în fabricarea hîrtiei asupra mijloacelor de producţie destul de rudimentare, folosirea probabilă pentru munci auxiliare a jelerilor sau libertinilor, precum şi alţi factori pun sub semnul întrebării caracterul de manufactură a unor asemenea piue. Desigur, nu intră în scopul lucrării de faţă rezolvarea problemei caracterului morilor de hîrtie din Transilvania în secolul al XVI-lea, dar identificarea lor cu manufacturi mi se pare, pînă la probe contrarii, forţată. Cu atît mai anacronică este identificarea lor cu manufacturi de tip capitalist.

În ceea ce priveşte aserţiunea privitoare la pătrunderea elementelor capitaliste în domeniul prelucrării pieilor, ea rezultă dintr-o înţelegere probabil greşită a conflictului dintre două bresle, a cizmarilor şi a tăbăcarilor din Cluj, izbucnit în 1512. Este vorba în primul rînd, avînd în vedere condiţiile deosebit de favorabile de desfacere a pieilor, despre imixtiunea cizmarilor în sfera de activitate a tăbăcarilor. *Meşteri breslaşi* cizmari angajează calfe de tăbăcari, cu ajutorul cărora prelucrează piei, pe care le vînd prelucrate sau semifinisate. E vorba de un litigiu *între bresle*, despre calfe şi lucrători angajaţi de membrii unei bresle dornici de cîştiguri mai mari. Nu este singurul caz de concurenţă între bresle în acest secol şi el nu are nimic comun cu manufactura descentralizată ; cel mult poate fi vorba de intensificarea acţiunii capitalului comercial, dar în nici un caz de apariţia unor elemente capitaliste de producţie.

Funcţiile, sarcinile şi caracterul breslelor au fost determinate de esenţa micii producţii de mărfuri. Multiplele şi variatele prevederi ale reglementării breslaşe erau dirijate în primul rînd în două direcţii principale : a) apărarea meşterilor breslaşi de concurenţa dinafară, prin crearea unor condiţii „de monopol" în producţie şi, ca urmare, a unor condiţii „monopoliste" în desfacerea produselor ; b) reglementarea producţiei şi înfrîngerea concurenţei în interiorul breslei.

Reglementarea corporatistă, expresie reală a constrîngerii breslaşe (*Zunftzwang*), constituie aspectul esenţial al politicii economice a întregului sistem. Breslele nu-şi puteau atinge ţelurile impuse de politica lor economică şi socială decît prin încadrarea şi supunerea tuturor membrilor lor unor principii de reglementare egalitară, prin măsuri prohibitive faţă de orice muncă nebreslaşă. În evul mediu constrîngerea nu este specifică numai sistemului de breaslă : stările privilegiate, corporaţiile medievale sînt pătrunse de acelaşi spirit al separatismului faţă de tot ce nu făcea parte din ele. Ea devine o instituţie

---

[1] Cf. B. Surdu, *Din istoricul manufacturilor din Transilvania în secolul al XVIII-lea. Manufactura de hîrtie de la Făgăraş*, în *Studii şi referate*, I, 1954, p. 862 şi urm.

www.dacoromanica.ro

de drept din momentul în care cei dinafara sistemului de breaslă încearcă „să pătrundă" în sfera uneia dintre specialitățile respective, în sfera producției și a schimbului. Principiile de reglementare egalitară a producției și desfacerii produselor sînt întruchipate în statutele de breaslă [1].

Breasla nu-și putea atinge scopul decît prin supunerea colectivă a membrilor ei la statutele de breaslă, pe baza principiului egalității în activitatea lor productivă și socială. O mare parte din prevederile statutare vizau organizarea producției, aprovizionarea cu materie primă, organizarea desfacerii produselor, lupta împotriva concurenței în breaslă și în afara ei, lupta pentru prețuri „de monopol" etc.

Cum a devenit posibilă reglementarea egalitară a producției, ca și cea a desfacerii produselor, a aprovizionării cu materie primă, a luptei organizate împotriva concurenței etc.?

Reglementarea breslașă a fost posibilă în primul rînd pentru că în acea vreme tehnica meșteșugurilor era, în general, rudimentară și însăși producția corporatistă era măruntă, incapabilă de o largă extindere economică. Mai tîrziu, după cum se știe, reglementarea breslașă a fost desființată tocmai din cauză că dinamica întreprinderilor capitaliste, cu tehnica lor dezvoltată și cu uriașele posibilități de expansiune economică, nu încăpea în cadrele înguste create de sistemul breslaș de reglementare a producției și desfacerii [2]. Un rol important în apariția și evoluția reglementării breslașe a fost jucat totodată și de lupta socială urbană, de contradicțiile dintre interesele diferitelor pături de producători și consumatori urbani, reflectate în reglementarea corporatistă,

---

[1] Statutele de breaslă din Cluj oferă date prețioase referitoare la politica economică a breslelor. Obiceiurile și tradițiile corporațiilor apar în ele în toată plenitudinea lor. Unele articole din statute și-au păstrat importanța timp de decenii, sau, uneori, cu mici modificări, timp de secole, și din această cauză ele pot fi socotite ca o oglindă a structurii economice a sistemului breslaș, a transformărilor ei economice fundamentale. Dar materialul oferit de statute, chiar dacă acestea sînt numeroase și fără lacune, este un material normativ și nu reflectă momentele zilnice și tipice din activitatea meșteșugarilor clujeni în secolul al XVI-lea. Datele despre producție și schimb cuprinse în statute nu sînt întotdeauna concludente și chiar îmbinate cu utilizarea materialului din registrele de bresle păstrate pînă azi nu oferă un tablou complet al organizării producției și schimbului: cîți lucrau fără a fi înmatriculați, ce-i frămînta pe meșteșugari în diferitele momente ale activității lor profesionale organizate, care erau relațiile reale dintre ei, și nu numai cele normate, și altele — iată întrebări la care din cauza caracterului adesea dispersat, eterogen și discontinuu al materialului documentar medieval, cercetătorul nu poate oferi un răspuns exhaustiv. De aceea, pentru a reda într-o oarecare măsură mai bine și mai complet trăsăturile esențiale ale organizării economice și sociale a breslelor din Cluj, s-a recurs și la material istoric cu caracter episodic: registre, protocoale, socoteli, decrete ale municipalității, acte de tot felul (privilegii, testamente, hotărîri judiciare), completîndu-se astfel materialul normativ cu material funcțional care înregistrează unele din evenimentele vieții de toate zilele. Pe baza acestui material a fost analizată pe specialități producția breslelor clujene în secolul al XVI-lea și se încearcă elucidarea principiilor generale și baza reglementării egalitare a producției breslașe la Cluj în acest secol.

[2] F. I. Poleanski, Очерки социально-экономической политики цехов в городах Западной Европы XIII—XV вв., Moscova, 1952, p. 41.

www.dacoromanica.ro

paralel cu interesele fiscale ale autorităţilor urbane. Factorul hotărîtor în apariţia şi evoluţia legislaţiei breslaşe a fost însă caracterul reproducţiei simple în condiţiile economiei feudale. Meşteşugurile corporatiste erau forme ale micii producţii de mărfuri, dar ele se dezvoltau în Transilvania în condiţiile sistemului economic feudal dominant. Se înţelege că meşteşugarii clujeni produceau din capul locului pentru schimb, dar acest schimb era relativ restrîns, piaţa era mărginită deseori la cea regională, izolarea locală se făcea simţită în multe compartimente ale vieţii. Supuse vicisitudinilor din partea unor factori faţă de care erau lipsite de putere, în condiţiile dependenţei ţărănimii de stăpînii feudali atotputernici, ale „independenţei" fiecărui oraş, care sprijinea în primul rînd pe meşteşugarii proprii; cunoscînd nevoile pieţei urbane, dar mai puţin pe cele ale pieţei mai îndepărtate; expuse în afara urbei unei concurenţe faţă de care reglementarea breslaşă rămînea de cele mai multe ori neputincioasă, breslele din Cluj, ca de altfel şi cele din alte oraşe ale Transilvaniei şi din alte ţări unde exista sistemul corporatist, trebuiau să se manifeste printr-un sistem de reglementare a producţiei, a circulaţiei şi a vieţii sociale, corespunzător cu baza feudală care le-a dat naştere. Producţia trebuia apărată în favoarea membrilor acestei organizaţii prin excelenţă profesională de penetraţia tuturor acelora care puteau atenta la privilegiile lor; or, direct proporţional cu creşterea producţiei şi a schimbului sporea numărul acelor care, practicînd în trecut un meşteşug la ţară, preferau să-l exercite în prezent, în condiţii mai propice, la oraş. De aceea, pe măsură ce societatea evolua, prevederile statutare ale corporaţiilor deveneau mai anacronice, mai incapabile de a se acomoda la procesul de dezvoltare al societăţii. Desfacerea produselor, pătrunderea meşteşugarilor breslaşi pe pieţele îndepărtate întîmpinau de asemenea piedici serioase, iar piaţa locală, urbană, se dovedea deseori îngustă, necuprinzătoare. Achiziţionarea de materii prime necesare şi desfacerea produselor confecţionate se puteau realiza numai pe baza unor reguli speciale, prin intermediul reglementării producţiei şi a comerţului cu produse meşteşugăreşti.

Astfel şi-a găsit justificarea sa economică, reglementarea breslaşă, principiul său de constrîngere.

Sarcina principală a politicii economice a breslelor consta în folosirea „monopolistă" a pieţii locale, urbane, deoarece lupta pentru pieţele mai îndepărtate depăşea posibilităţile economice ale atelierului breslaş [1]. Din această cauză, reglementarea breslaşă se orientează în primul rînd spre stabilirea unei situaţii de monopol pentru membrii breslei respective pe piaţa urbană şi împotriva concurenţei, atît interne cît şi externe. Se iau măsuri prohibiţioniste împotriva unora şi protecţioniste faţă de alţii. „Spiritul monopolist" domină pe piaţa locală, pe care breslele sînt gata s-o ferească de imixtiunea oricărui producător neîncadrat în rîndurile ei. Pe de o parte, breslele insistă asupra

[1] Poleanski, *op. cit.*, p. 46.

www.dacoromanica.ro

înfăptuirii principiului de a transforma apartenența la breaslă în obligație, pe de altă parte, însă, tot ele pun o sumedenie de piedici celor care, practicînd meșteșugul în afara breslei, căutau să intre în rîndurile ei. E una dintre trăsăturile contradictorii specifice micii producții meșteșugărești organizate din evul mediu. Constrîngerea breslașă se exercita pe mai multe planuri și în mai multe direcții și ea viza pe: a) meșterii breslași care tindeau să depășească limitele admise de breaslă, fie mărind numărul de ateliere, fie lucrînd cu mai multe calfe; b) meșteșugarii clujeni din afara breslei, cu ateliere proprii, cîrpacii (*hynpeller, kantar*) care, cunoscînd un meșteșug, îl practicau clandestin în oraș, fără a plăti impozit; c) meșteșugarii breslași sau nebreslași din alte orașe, care veneau să-și desfacă produsele la Cluj; d) calfele care încercau să lucreze în afara breslei; e) negustorii care desfăcînd produse meșteșugărești, mai ales de import, constituiau o primejdie permanentă pentru existența meșteșugarilor breslași.

Breasla își apăra monopolul asupra producției și desfacerii, în primul rînd prin limitarea egalitară a forțelor tehnice și umane ale procesului de muncă în atelierul meșterului breslaș, iar în al doilea rînd, prin reglementarea tehnicii de producție, prin acomodarea producției la cerințele consumatorilor urbani.

Multe statute de breaslă reglementează numărul atelierelor și al calfelor pe care le poate ține un membru al breslei, precum și condițiile de angajare a calfelor și ucenicilor, dar din registre rezultă și că asemenea clauze nu erau întotdeauna respectate. Scopul acestor măsuri era de a împiedica cu forța transformarea meșterului breslaș în capitalist, prin limitarea numărului calfelor sau lucrătorilor la un maxim foarte redus și prin limitarea numărului atelierelor. Astfel, breasla butnarilor interzice membrilor săi să țină două ateliere [1]. Nici un zidar sau cioplitor de piatră nu are dreptul de a ține mai mult de trei ucenici, o calfă de zidar și două calfe de cioplitori în piatră; [2] cizmarul breslaș care pe lîngă un ucenic ar ține și două calfe sau ar momi calfa altui meșter este pedepsit „cu pierderea meșteșugului său" [3]; blănarii au voie să țină două calfe și numai în cazuri extreme trei calfe [4]; curelarii au dreptul de a ține o calfă, un ucenic cu leafă (*juvenem appreciatum, lohnjunge*) și un ucenic care învață meșteșugul, și numai în cazul cînd meșterii breslei au toți un număr suficient de ucenici și calfe, li se admite să angajeze lucrători peste cifra fixată [5] etc.

Dar viața breslelor nu se desfășura lin și clauzele statutare care limitau numărul calfelor sau ucenicilor erau deseori încălcate. În registrul argintarilor din Cluj este înregistrat cazul lui Matia Feiervary Otues, care a căutat să momească calfele lui Ștefan Giwlay [6]; cazul lui Ioan Desj Otues, care nu a angajat pe ucenicul său Otues

---

[1] Cf. doc. din 15 nov. 1572, art. 11, *Reg. 1608*, f. 5—8.
[2] Cf. doc. din 30 martie 1589, art. .32, A.I.
[3] Cf. doc. din 3 mai 1586, art. 12, A.I.
[4] Cf. doc. din 1560, art. 35, Jakab, *Okl.*, II, p. 49—53.
[5] Cf. doc. din 5 oct. 1515, art. 12, Jakab, *Okl.*, I, p. 331—335.
[6] *Reg. 1549*, f. 58 (1577), A.I.

www.dacoromanica.ro

Emeric pe calea obişnuită — prin breaslă —, ci prin intermediul judelui din Dej[1]; al lui Grigore Balasi, care, contrar prevederilor statutare, ţine trei calfe[2] etc. Interesant este procesul dintre breasla argintarilor din Cluj, reprezentată de staroştii Toma Bwday şi Ioan Eotthwes, şi argintarul Pavel Eotthwess. Acesta, contrar prevederilor breslei, a ţinut trei calfe, şi cînd breasla a trimis la el pe meşterii tineri şi apoi doi meşteri bătrîni spre a-l soma să nu încalce statutele, i-a dat afară cu cuvintele: „aici, în casa mea... nu e breaslă şi nu se află staroşti de breaslă breslaşi"[3].

Breslele interziceau membrilor lor să lucreze în afara breslelor sau să folosească meşteşugari neîncadraţi în sistemul breslaş. Breasla argintarilor primeşte o plîngere a lui Grigore Zentmiklosi împotriva lui Ambrosie Zakas, al cărui fiu lucrează în afara breslei[4]; meşterul butnar Ioan Kadar ajunge în faţa magistratului, din cauza unui conflict cu breasla butnarilor care îl acuză că ar fi folosit lucrători nebreslaşi[5]; meşterul Pavel Molnar este acuzat de a fi dat de lucru lui Ioan Zeky, care nu făcea parte din breaslă, şi că acesta a confecţionat obiecte din argint de calitate inferioară[6]. O singură excepţie a fost îngăduită de breasla butnarilor: ea a admis butnarului Ioan Kadar să ţină timp de trei săptămîni, începînd cu sărbătoarea Sf. Bartolomeu (24 august), lucrători dinafara breslei (*servitores seu laborantes vulgo contar dictos*), obligîndu-l să-i concedieze după expirarea acestui termen[7].

Multe bresle din Cluj caută să înfrîngă prin măsuri severe concurenţa meşterilor nebreslaşi. Deseori municipalitatea vine în sprijinul breslelor, apărîndu-le de concurenţa meşterilor neorganizaţi în bresle, în schimbul respectării de către bresle a preţurilor maximale fixate de conducerea oraşului. Articole prin care li se interzice celor care nu fac parte din breaslă exercitarea profesiei pot fi găsite aproape în toate statutele de breaslă, la butnari[8], blănari[9], croitori[10], ţesători[11], căruţari[12], olari[13], argintari[14], tunzători de postav[15], strungari[16] ş.a.m.d.

Uneori lucrătorii neîncadraţi în bresle, meşteri sau calfe, apar sub denumirile de *„hynpeller"*, *„kantar"* (*kontar, kanthar*), sau

---

[1] *Reg. 1549*, f. 78 (1577).
[2] *Ibidem*, f. 58 (1577).
[3] *P.O.C.*, III, 2, 1570.
[4] *Reg. 1549*, f. 58: *„czehetlen mihelien mielt"*.
[5] Cf. doc. din 18 aug. 1577, A.I.
[6] *Reg. 1549*, f. 2 (1572).
[7] Cf. doc. din 18 aug. 1577.
[8] Cf. doc. din 26 febr. 1507, art. 2 şi 4, Jakab, *Okl.*, I, p. 312—313.
[9] Cf. doc. din 1479 (1500), art. 1, Jakab, *Okl.*, I, p. 263 şi *A Kol. cz. privil.*
[10] Cf. dic. din 3 febr. 1568, A.I.
[11] Cf. doc. din 25 iulie 1537, art. 1: *„weder man noch weyb"*, în A.I.
[12] Cf. doc. din 21 martie 1539, art. 17, A.I., sau doc. din 1515, art. 18, Jakab, *Okl.*, I, p. 340—342.
[13] Cf. doc. din 8 mai 1512, art. 11, Jakab, *Okl.*, I. p. 324—325.
[14] Cf. doc. din 25 febr. 1516, art. 4, Jakab, *Okl.*, I, p. 342—344.
[15] Cf. doc. din 9 dec. 1521, art. 8, A.I.
[16] Cf. doc. din 20 dec. 1532, A.S.C.

www.dacoromanica.ro

„pfutscher". Se pare că asemenea lucrători, în parte foste calfe, o duceau cîteodată mai uşor, nefiind stînjeniţi de prevederile draconice ale statutelor de breaslă sau ale statutelor de calfe, aveau posibilităţi mai mari de angajare şi de deplasare şi uneori realizau chiar cîştiguri mai bune [1]. Breslele iau măsuri severe împotriva lor. În statutele breslei zidarilor şi cioplitorilor în piatră se interzice sub ameninţarea unei amenzi de 10 florini de aur angajarea unui „kantar" sau asocierea cu un asemenea lucrător [2], menţionîndu-se că aceştia au dreptul de a lucra numai singuri, fără calfe sau ucenici [3]; cizmarii interzic cîrpacilor care nu sînt stabiliţi la Cluj (*refectores vagabundi*), nu au familie şi avere în oraş, să practice meşteşugul [4], iar cîrpacilor statorniciţi în oraş nu li se permite să repare ghete în piaţă sau pe străzile oraşului, ci numai lîngă porţile oraşului şi fără calfe [5]. Interesantă este corespondenţa dintre breslele de argintari din Cluj şi Oradea referitoare la problema împiedicării concurenţei din partea cîrpacilor (*hynpeller*-ilor). Din scrisorile schimbate între breasla argintarilor clujeni şi cea a argintarilor orădeni rezultă că acestea au luat în discuţie următoarele măsuri: calfele care lucrează în afara breslei şi ar voi să se întoarcă să lucreze în breaslă după o jumătate de an să fie obligate a achita o amendă de 8 florini, sau 16 florini în caz de recidivă, iar la a treia încălcare a interdicţiei de a lucra în afara breslei să poată fi reangajate numai ca ucenici (*aprod*); orădenii propun ca acele calfe care au învăţat meşteşugul în afara breslei să fie datoare să facă stagiul de călfie la un meşter din breaslă; se propune ca meşterii cîrpaci să poată intra în breaslă numai după achitarea taxei şi a patru gire (mărci) de argint; se propune să se ia măsuri împotriva celor care, după ce au învăţat meşteşugul în cadrul breslei, se duc să-l practice în afara breslei, în oraşele mai mici; se propun măsuri împotriva meşterilor din orăşelele sau chiar din satele unde există bresle care nu cer calfelor lucrare de măiestrie; se propun măsuri împotriva unor cîrpaci care numesc de la sine putere calfe şi ucenici [6] etc. Argintarii din Cluj obţin în anul 1592, împreună cu cei din Sibiu, Braşov şi Bistriţa, ca în calitate de bresle vechi din „oraşe cheie" să poată controla pe breslaşii din „oraşele de cîmpie" şi din „breslele false", denumiţi *kontar*-i [7].

Statutele caută să-i apere pe meşterii breslaşi de concurenţă din partea calfelor. Se interzice calfelor să confecţioneze obiecte de argint cu intenţia de a le vinde în taină sau pe faţă, sub ameninţarea confiscării produselor confecţionate [8]; calfa de strungar care „face pe

---

[1] Cf. doc. din 2 dec. 1563, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 71—72.
[2] Cf. doc. din 30 martie 1589, art. 36, A.S.C.
[3] *Ibidem*, art. 35, A.S.C.
[4] Cf. doc. din 3 mai 1586, art. 20, A.I.
[5] *Ibidem*.
[6] Cf. doc. din 2 dec. 1563.
[7] Cf. doc. din 7 apr. 1592, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 86—88.
[8] Cf. doc. din 23 mai 1561, art. 19, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 53—70.

www.dacoromanica.ro

meşterul" nu primeşte de lucru în cadrul breslei [1]; se interzice calfelor de croitor să confecţioneze şi să vîndă haine noi, mîneci [2] etc.

Acerbă şi continuă, dar deseori ineficace, este lupta breslelor împotriva concurenţei meşteşugarilor străini, din alte oraşe sau chiar din sate, împotriva introducerii în oraş a obiectelor confecţionate în alte regiuni. Meşterii străini tulburau de obicei tihna patriarhală a micului producător de mărfuri clujean, bazată pe situaţia de monopol pe care o deţinea de fapt în oraş. Meşteşugarul breslaş îşi dă seama că interesele sale cer menţinerea situaţiei de monopol şi face tot felul de eforturi, atît individuale cît şi colective, pentru a împiedica concurenţa, pentru a nu admite rivali în regiunea monopolizată.

Breasla argintarilor interzice argintarilor străini să lucreze la Cluj sau să-şi vîndă aici produsele. Chiar dacă se admite desfacerea, în zilele de tîrg, a obiectelor produse de argintari străini, şi atunci ele sînt supuse unui control de calitate din partea breslei [3]. Croitorii breslaşi interzic confecţionarea şi vînzarea de către meşteri străini a hainelor de postav şi pănură [4], cu excepţia zilelor de iarmaroc [5], dar şi în acest caz ei impun ca vînzarea să se facă în şatre (*tendeta*) [6]. Pericolul cel mai mare îl prezenta concurenţa croitorilor din Cluj-Mănăştur, care în zilele de tîrg şi iarmaroc vindeau haine reparate, pe baza unor privilegii dobîndite de la principi [7].

Concurenţa meşterilor sau a negustorilor străini avea uneori urmări grave, contribuind la înrăutăţirea condiţiilor de trai ale meşteşugarilor din anumite ramuri. În anul 1536 curelarii clujeni, alături de cei din Sibiu, Sighişoara, Mediaş şi Bistriţa, se plîng de concurenţa negustorilor şi meşteşugarilor braşoveni, care, aducînd mărfuri din Imperiul Otoman, probabil căutate de consumatorii din Transilvania, i-au făcut să ajungă la o asemenea stare încît „abia de se mai pot cu greu hrăni prin meşteşugul lor" [8]. Tăbăcarii clujeni, drept răspuns probabil la piedicile ce se puneau în calea comerţului lor cu piei la Sibiu, opresc pe tăbăcarii din Sibiu să vîndă piei la tîrgurile şi iarmaroacele din Cluj [9]. Breasla funarilor interzice să se vîndă funii şi plase confecţionate „în afara oraşului şi a breslei" [10]; ţesătorii interzic importul de saci [11]; fierarii interzic vînzarea lacătelor, pintenilor şi a scărilor de şa [12]; şelarii interzic străinilor să vîndă şei „de tîrg", cu excepţia şeilor

---

[1] Cf. doc. din 20 dec. 1532, art. 15, A.S.C.

[2] Cf. doc. din 9 dec. 1521, art. 30, A.I.

[3] Cf. doc. din 8 dec. 1588, art. 7; 23 mai 1561, art. 7, *A Kol. cz. privil.*, şi Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 53—70.

[4] Cf. doc. din 9 dec. 1521, art. 15, 16.

[5] Cf. doc. din 18 apr. 1561, art. 14, 30, A.I.

[6] Cf. doc. din 9 dec. 1521, art. 31.

[7] Cf. doc. din 19 iulie 1572, Jakab, *Okl.*, II, p. 94—95.

[8] Cf. doc. din 25 nov. 1536, Z.U., I, 47, A.S.S.: *„also das sie sich gar kaum oder mit mühe durch das selbige erhalten vnd ernehren kündten"*.

[9] Cf. doc. din 9 aug. 1504, Z.U., I, 27, A.S.S.

[10] Jakab, *Okl.*, II, p. 141.

[11] Cf. doc. din 25 iunie 1537, art. 10, A.I.

[12] Jakab, *Okl.*, I, p. 239.

www.dacoromanica.ro

turceşti, care pot fi vîndute numai în dughene[1]; strungarii opresc introducerea în oraş a buţilor[2], olarii a oalelor[3], căruţarii a roţilor mari şi noi, exceptînd roţile de plugari[4] etc.

Deseori magistratul intervine în favoarea meşteşugarilor breslaşi, confirmîndu-le privilegiile. La rugămintea olarilor şi a altor meşteşugari, magistratul ordonă ca meşteşugarii străini care vin în oraş cu produsele lor în cele patru zile de tîrg, să le poată vinde exclusiv în aceste zile[5]. Magistratul ia măsuri în favoarea cizmarilor care cer respectarea reglementării urbane a drepturilor meşteşugarilor străini la Cluj, sub ameninţarea neîndeplinirii obligaţiilor lor militare[6].

Meşterii breslaşi îşi desfăceau produsele în atelierele sau dughenele lor şi pe piaţa oraşului — în locurile de obicei special destinate fiecărei bresle — în zilele de tîrg (lunea, joia şi sîmbăta) şi de iarmaroc, la început de două ori pe an: în ziua sf. Emeric (5 noiembrie) şi în duminica Judica, apoi de patru ori pe an şi anume de sf. Grigore (12 martie), sf. Anton (17 ianuarie), sf. Laurenţiu (10 august) şi de *Omnium sanctorum* (1 noiembrie). Deşi în regimul medieval al producţiei de mărfuri producătorul individual organizat era proprietarul produselor pe care le confecţiona de regulă din materiile prime ce-i aparţineau, cu propriile lui unelte de muncă şi cu munca sa proprie, desfacerea produselor la tîrguri şi iarmaroace este subordonată uneori pînă în mici amănunte politicii economice breslaşe.

Tîrgurile şi iarmaroacele din oraş puneau în faţa breslelor probleme noi, deseori în contradicţie cu normele tradiţionale ale activităţii economice a breslelor. În timpul tîrgului sau al iarmarocului, meşteşugarul sau negustorul străin se bucura, cel puţin formal, de drepturi egale cu cele ale meşteşugarului breslaş din Cluj, deşi şi în acest domeniu intervine reglementarea tradiţională, cu prevederi obligatorii.

Unele bresle caută să extindă prevederile statutelor lor, mai ales cele privitoare la calitatea produselor, asupra produselor aduse de străini în zilele de iarmaroc libere, asumîndu-şi drepturi (de exemplu: de a confisca mărfurile străine) care veneau în contradicţie cu principiile fundamentale ale negoţului în timpul iarmaroacelor libere. Altele transformă în obligatorii, pentru meşterii străini de aceeaşi specialitate, normele de producţie şi de vînzare proprii. Aceste dispoziţii aveau însă un revers negativ: luînd măsuri pentru a limita concurenţa străină pe piaţa Clujului, meşteşugarii clujeni se loveau de măsuri similare luate de breslele din celelalte oraşe ale Transilvaniei, pe care ei le vizitau la tîrguri şi iarmaroace. Din acest motiv au apărut multiplele litigii dintre meşteşugarii şi negustorii clujeni şi cei din alte oraşe ale

[1] Cf. doc. din 29 nov. 1521, art. 7, A.S.C.
[2] Cf. doc. din 20 dec. 1532, art. 21, A.S.C.
[3] Cf. doc. din 18 dec. 1523, Jakab, *Okl.*, I, p. 359—360.
[4] Cf. doc. din 21 martie 1539, art. 18, 19, A.I.
[5] *P.O.C.*, III, 1569—1584, f. 194 (1579).
[6] *Ibidem*, 1572: *„... Hogy eo naga ne haboritana meg az varossy rendtartas, az idegen mestereknek be hozasawal mert az varosnak nagi, bomlasara torniaynak pwztwlasara leszen....”.*

www.dacoromanica.ro

Transilvaniei, care au dispus să se reţină mărfurile şi produsele celor dintîi ca răspuns la şicanele suferite la Cluj de negustorii şi meşteşugarii proprii. De obicei, însă, dispoziţiile breslelor încetau să acţioneze în timpul zilelor de tîrg, cînd reglementarea breslaşă nu rezista presiunii spontane a schimbului, cu toate că unele bresle căutau să-şi impună normele tradiţionale. Chiar dacă în această privinţă ele izbuteau să realizeze ceva pe plan local, urban, sau uneori pe plan mai larg prin uniuni de bresle, reglementarea breslaşă rămînea deseori îngustă, lipsită de un caracter larg, aplicabil în întregul voievodat sau principat.

Breslele căutau să impună şi membrilor lor, pe piaţa locală şi pe cea străină, norme înguste, tradiţionale, care deseori nu erau respectate. Breasla butnarilor prevede ca atunci cînd meşterii se duc la iarmaroc, să se aştepte unii pe alţii şi să pornească împreună; ajunşi la destinaţie li se prescrie să-şi vîndă produsele „potrivit cu rînduiala" impusă de breaslă [1]. Fierarii trebuie să ocupe locurile ce le sînt fixate individual pe piaţă; nici un meşter olar nu are voie să mute marfa aşezată de tovarăşul său [2]. În unele bresle, de exemplu în breasla curelarilor, staroştii au o situaţie privilegiată. Astfel, în anul 1598, la propunerea staroştilor Daniel Khenler şi Leonart Krehert şi cu asentimentul breslei se decide ca la iarmaroace fiecare să ocupe locul indicat, cu excepţia staroştilor care au dreptul „de a sta unde vor" [3]. Pentru înlăturarea concurenţei se interzice croitorilor să expună haine în uşa sau fereastra atelierului sau a locuinţei, duminicile şi în zilele de sărbătoare, ca de pildă în ziua Corpus Christi [4] etc. E cunoscut cazul croitorului Petru Beck, care a fost amendat cu 1 florin pentru că a atîrnat în duminica de după rusalii pantaloni la fereastra locuinţei sale [5]. Acest caz nu constituie unica dovadă de încălcare a prevederilor breslei. Statutele din 1586 ale cizmarilor limitează pînă şi numărul de ghete pe care aceştia au dreptul de a le expune, şi anume la 20 perechi, cu excepţia ghetelor de copii care se pot produce şi vinde în orice cantitate [6]. Potrivit cu statutele din 1559, măcelarii au dreptul de a vinde carne lunea pînă la orele 12, iar joia, toată ziua [7], în cantitatea şi la preţurile fixate de municipalitate.

Măsurile prohibiţioniste luate de breslele clujene în secolul al XVI-lea nu au avut întotdeauna, după cum s-a arătat, rezultatele scontate. Barierele „monopolului" erau deseori rupte de meşteşugari sau de negustori străini, iar limitarea locală a măsurilor prohibitive reducea eficacitatea lor.

Pentru a înlătura concurenţa meşterilor străini şi a pune stăpînire pe piaţa locală, breslele reglementau cu stricteţe organizarea producţiei,

---

[1] Cf. doc. din 15 nov. 1572, art. 19, *Reg. 1608*, f. 5—8.
[2] Cf. doc. din 8 mai 1512, art. 11. (greşit: 12), Jakab, *Okl.* I, p. 324—325.
[3] Cf. *Reg. 1570*, f. 42.
[4] Cf. doc. din 9 dec. 1521, art. 25, A.I. şi din 18 apr. 1561, art. 11, A.I.
[5] *Reg. 1528*.
[6] Cf. doc. din 3 mai 1586, art. 21, A.I.
[7] Cf. doc. din 26 nov. 1559, p. 46, Jakab, *Okl.*, II, p. 44—48.

www.dacoromanica.ro

tehnica producției, căutînd s-o apropie de cerințele clientelei locale. Aceasta rezultă cu prisosință din analiza producției și a normelor de producție la care au fost supuse în lucrarea de față zeci de specialități meșteșugărești din Cluj. O succintă recapitulare a cîtorva date și trecerea în revistă a unor date noi poate contribui la o elucidare și mai completă a problemei.

Monopolul pe piața urbană putea avea eficacitate numai în cazul cînd prevederilor statutare li se alătura reglementarea tehnică a producției, supusă cu totul scopului politicii economice breslașe — folosirea maximă a posibilităților de producție și de desfacere oferite de piața locală, urbană. Zeci de articole au în vedere organizarea producției, norme tehnice, calitatea produselor. Motivul apariției acestor prevederi era în primul rînd de natură economică și numai în al doilea rînd izvora din grija pentru nevoile clientului, din cinstea profesională, din dragoste față de profesiune și din probitatea comercială.

Statutele de breaslă cuprind de obicei prevederi privitoare la normele tehnice.

Cizmarii nu au voie să confecționeze pentru piață ghete cu talpă dublă și breasla fixează pînă și numărul de cuie cu care să se fixeze talpa (1560); argintarii nu au dreptul de a prelucra aurul și argintul decît în forme fixate de staroști (1516); breasla butnarilor impune categoriile de buți pentru care se folosesc doage albe, precum și varietățile de buți pe care butnarii sînt obligați să le confecționeze (1572); blănarii interzic prelucrarea de piei vechi; croitorii n-au voie să lucreze haine din postav dublu, din postav de culori diferite sau să croiască împotriva regulilor stabilite de meșter (*vyder gepot der meyster*); breasla lăcătușilor nu admite confecționarea de chei după un tipar în ceară, decît după ce meșterul s-a convins că cel care o comandă are dreptul la ea; șelarii au dreptul de a confecționa numai șei și nu curele etc.

Breslele intervin și prin reglementarea egalitară a desfacerii produselor, ducînd o luptă acerbă împotriva concurenței interne dintre meșteri. Se interzice meșterilor de a ponegri calitatea produselor altora [1] sau de a le lua clienții sau, cum se spune în documente, de a „lua munca altuia" [2]. Breasla butnarilor interzice membrilor săi să preia o muncă începută de altul și pentru care acesta din urmă n-a fost plătit [3]; breasla olarilor pedepsește pe cel ce intervine într-o învoială încheiată între un olar (sobar) și client cu privire la ridicarea unei sobe [4], excepție făcînd cazul cînd olarul respectiv a început munca și n-a continuat-o timp de o săptămînă; curelarii nu au voie să atragă pe cumpărători de la bara altuia (*ffor dess anderen sseyner ssttangen*) [5]; meșterul zidar care s-a înțeles să efectueze anumite lucrări și nu le

---

[1] Cf. doc. din 9 dec. 1521, art. 13, A.I.; 1 martie 1585, art. 8, Jakab, *Okl.*, II, p. 141.

[2] Cf. doc. din 21 martie 1539, art. 12, A.I.

[3] Cf. doc. din 15 nov. 1572, art. 16, *Reg. 1608*, f. 5—8.

[4] Cf. doc. din 8 mai 1512, art. 8, Jakab, *Okl.*, I, p. 324—325.

[5] Cf. *Reg. 1570*, f. 80 (1585).

www.dacoromanica.ro

poate termina „din boală, ură sau altă pricină" e constrîns de starostele breslei să predea munca altuia [1].

Reglementarea tehnicii producţiei includea un aspect căruia breslele îi acordau o atenţie deosebită: lupta pentru calitatea produselor confecţionate. Scopul acestei lupte consta în dorinţa de a înfrînge concurenţa meşterilor nebreslaşi sau străini, în dorinţa de a cuceri piaţa locală, urbană. În acest scop staroştii sau meşterii controlori, aleşi de adunarea breslei, aveau obligaţia de a vizita sistematic atelierele meşterilor sau locurile lor de vînzare din piaţă şi de a controla calitatea produselor. Meşterii controlori argintari erau obligaţi să controleze lunar obiectele confecţionate de argintarii clujeni şi să pedepsească cu amenzi de 2 lotoni — 1 marcă argint pe cei care confecţionau produse din argint sub 14 lotoni [2]; staroştii breslei ţesătorilor au datoria de a controla „cu luare aminte produsele meşterilor" şi de a pedepsi pe cei neglijenţi [3]; meşteri-inspectori special numiţi de breaslă au obligaţia de a controla împreună cu juzii pieţei măcelăriile, pentru a constata dacă vînd carne bună şi cu „fontul adevărat" [4]; meşterii-inspectori cărutari (*schau Meister*) care găsesc că obezile au fost prea adînc perforate au dreptul de a cere o amendă egală cu preţul obezilor [5] etc. Controlorii puteau pedepsi pe cei care se făceau vinovaţi de nerespectarea dispoziţiilor statutare, fie cu amenzi în bani, fie cu confiscarea mărfii. Controlul produselor confecţionate se efectua deseori împotriva dorinţei meşteşugarului respectiv şi suscita împotrivirea acestuia. De exemplu, în anul 1581 argintarul Grigore Laskaj confecţionase o cingătoare pe care, la porunca staroştilor, trebuia s-o ducă la breaslă, pentru control. Cînd meşterii tineri s-au dus să-l cheme, el a răspuns că „nu se gîndeşte nici la breaslă, nici la staroşti, că nimeni nu va scoate cingătoarea din casa lui şi că la nevoie o va apăra cu armele" [6]. Asemenea cazuri de împotrivire nu erau rare şi în alte bresle.

Statutele breslelor cuprind multiple clauze privitoare la calitatea produselor confecţionate, la aşa-numitele „lucrări false" (*falsi labores*). Croitorii nu au voie să lucreze nici din postav putred sau de calitate proastă, nici din postav sau pănură neumezită [7]; butnarul care leagă un butoi şi acesta curge e dator să-l repare sau să achite pagubele suferite de client [8]; olarii care duc la tîrg oale cu defecte sînt obligaţi să le scoată din vînzare, la cererea staroştilor, iar pentru produse „falsificate", adică cele care nu au fost confecţionate din material de calitate şi în condiţiile tehnice impuse de breaslă, sînt amendaţi cu 10 livre de ceară [9]; staroştii breslei funarilor sînt împuterniciţi să ardă,

---

[1] Cf. doc. din 20 dec. 1525, art. 3 şi 4, nr. 34, A.S.C.
[2] Cf. doc. din 8 dec. 1588, art. 2, *A Kol. cz. privil.*
[3] Cf. doc. din 25 iunie 1537, art. 7.
[4] *L.C.*, III, p. 7 (1584); *D.D.C.V.*, p. 116 (1561).
[5] *Reg. 1551*, p. 118 (1551).
[6] *Reg. 1549*, f. 6—7 (1581).
[7] Cf. doc. din 9 dec. 1521, art. 9, 33, A.I.
[8] Cf. doc. din 26 febr. 1507. Jakab, *Okl.*, I, p. 312—313.
[9] Cf. doc. din 8 mai 1512, art. 7 şi 9, Jakab, *Okl.*, I, p. 324—325.

www.dacoromanica.ro

e drept cu învoirea meşterului respectiv, funiile de calitate proastă [1]; staroştii breslei curelarilor au dreptul de a confisca „produsele false" (*falso labore, arbeit gefalschett*) [2], ca şi staroştii breslei strungarilor [3] şi ai altor bresle.

Măsuri deosebit de severe sînt luate de către breasla argintarilor pentru a preveni confecţionarea de obiecte de calitate inferioară sau falsificarea metalelor preţioase. Aceste măsuri sînt de altfel explicabile: în nici un alt meşteşug nu existau atîtea posibilităţi de a înşela pe client şi de a realiza prin aceasta cîştiguri însemnate. Frecvenţa cazurilor de amendare a celor care contraveneau dispoziţiilor statutare demonstrează o dată în plus că reglementarea breslaşă a producţiei era determinată în ultimă instanţă de factori de ordin economic şi în mai mică măsură de grija pentru cumpărător, de probitatea profesională. Breasla argintarilor interzice membrilor ei să spoiască obiecte de metal nepreţios cu aur neveritabil sau cu cupru galben (*cuprum fulvum*), să achiziţioneze bucăţi de monede de aur sau pietre false, să dreagă florini falşi sau cu lipsă, să includă în obiecte de aur sau argint pietre false, sub pedeapsa confiscării obiectelor şi a unei amenzi de 1 marcă argint [4]. În acest scop breasla numeşte doi meşteri, unul ungur şi altul sas, care să „probeze" lunar calitatea argintului şi să amendeze pe cei vinovaţi cu pedepse de la 2 lotoni pînă la interzicerea practicării meşteşugului [5]. Registrul breslei argintarilor cuprinde zeci şi zeci de nume de meşteri care „au păcătuit la proba argintului" (*in probatione argenti*). Iată cîteva exemple semnificative. Ioan Zebeni a fost prins a doua oară la proba argintului şi pedepsit cu această ocazie cu o amendă de 18 pesete, pe care nu a putut-o achita şi a lăsat ca zălog un inel de aur. Fiind prins a treia oară, i s-a interzis practicarea meşteşugului, dar în cele din urmă i s-a permis totuşi să lucreze după ce a lăsat ca zălog la breaslă două inele de aur. Francisc Kepyro este şi el prins de două ori la proba argintului [6]. Ioan Wyczey e pedepsit cu 6 pesete pentru că a lucrat din argint de calitate proastă [7], iar amintitul Ioan Zebeni e amendat în anii 1561, 1564, 1565, 1569, 1571 şi 1572 fie pentru că a lucrat din argint de calitate proastă, sub 14 lotoni, fie pentru că a degradat aur curat [8] etc. Pentru a preveni încălcarea dispoziţiilor statutare, breasla argintarilor a decis ca fiecare argintar să aibă sigla (*cantorium sive signetum*) proprie, pe care s-o imprime pe obiectele în greutate de ½—1 marcă [9].

---

[1] Cf. doc. din 13 apr. 1550, art. 5, A.I.
[2] Cf. doc. din 5 oct. 1515, art. 11, Jakab, *Okl.*, I, p. 331—335.
[3] Cf. doc. din 20 dec. 1523, art. 16, A.S.C.
[4] Cf. doc. din 12 iulie 1473, Jakab, *Okl.*, I, p. 242—247; 25 febr. 1516, art. 3, Jakab, *Okl.*, I, p. 342—344; 23 mai 1561, art. 19, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 63—70; 8 dec. 1588, art. 9, *A Kol. cz. privil.*
[5] Cf. doc. din 23 mai 1561, art. 1.
[6] *Reg. 1549*, la anii 1567 şi 1571.
[7] *Ibidem*, f. 10.
[8] *Reg. 1549*, f. 27.
[9] Cf. doc. din 23 mai 1561, art. 2 şi 23 şi doc. din 8 dec. 1588, art. 3.

www.dacoromanica.ro

Breslele acordau o deosebită importanţă problemei aprovizionării cu materie primă a membrilor lor. Cauzele acestei griji constau atît în greutăţile de aprovizionare cu unele materii prime (piei, metale nobile etc.) în condiţiile feudalismului, cît şi în tendinţa breslelor de a-i împiedica pe unii membri de a realiza venituri mai mari, prin achiziţionare individuală de materie primă de calitate mai bună şi mai ieftină. Efectul practic al dispoziţiilor luate de bresle în această direcţie era mic. Tocmai în domeniul aprovizionării cu materii prime au loc cele mai multe încălcări ale prevederilor statutare.

La început, cînd nu se ivise încă necesitatea apariţiei sistemului breslaş, meşteşugarii erau liberi să se aprovizioneze „singuri şi fără tovărăşie cu alţii, cu cele ce ţin şi sînt necesare meşteşugului lor". Curînd situaţia se schimbă. Numărul meşteşugarilor şi al breslelor e în continuă creştere. În asemenea condiţii se impun tot mai mult norme privitoare la aprovizionarea cu materie primă a meşterilor breslaşi. Tendinţele tradiţionale egalitare s-au manifestat şi în încercările de a păstra intact principiul împărţirii materiilor prime achiziţionate. Acest principiu se bucura de popularitate în rîndurile unor bresle, dar tendinţa micului producător de mărfuri de a dispune de mai multă libertate în acest domeniu făcea deseori ca principiile să nu fie aplicate în practică.

Dispoziţii statutare reglementează cu lux de amănunte felul în care trebuie să decurgă aprovizionarea cu materie primă. Breasla butnarilor interzice membrilor săi să meargă în întîmpinarea carelor cu lemne şi le îngăduie să cumpere acest material numai după ce a fost adus la locul cuvenit [1]. Se interzice meşterilor butnari să cumpere în ziua de miercuri mai mult decît un soi de lemn [2], iar soţiile meşterilor, în timpul absenţei soţilor lor, pot cumpăra cele necesare meşteşugului [3] numai prin „părintele" breslei. De asemenea, se prevede ca nici un meşter să nu cumpere pe piaţă lemnul şi bîrnele tocmite de altul [4]. Breasla strungarilor admite achiziţionarea de material lemnos exclusiv prin starostele breslei şi impune împărţirea materialului cumpărat între meşterii care au nevoie de lemn. Ea interzice cu străşnicie orice speculă cu materialele achiziţionate [5]. Căruţarii pot cumpăra în oraş numai lemn pentru scînduri [6]. Breasla căruţarilor dispune ca meşterul căruia i se oferă material lemnos să anunţe de îndată pe starostele breslei [7]; tot ea interzice achiziţionarea individuală de obezi sau spiţe [8] şi fixează pînă şi modalităţile de aprovizionare cu lemn: de exemplu, în anul 1590, la 25 ianuarie, se organizează achiziţionarea şi transportul comun de spiţe, obezi etc. [9]. Funarii interzic

[1] Cf. doc. din 15 nov. 1572, art. 10, *Reg. 1608*, f. 5—8.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*, art. 14.
[4] *Ibidem*, art. 9.
[5] Cf. doc. din 20 dec. 1532, art. 9. A.S.C.
[6] Cf. doc. din 21 martie 1539, art. 17, A.I.
[7] *Reg. 1551*, p. 2.
[8] *Ibidem*, p. 6.
[9] *Ibidem*, p. 116.

www.dacoromanica.ro

achiziţionarea individuală a cînepii [1]. Olarii pretind ca litarga adusă în oraş să fie împărţită între meşterii breslaşi şi confiscă litarga cumpărată pe ascuns. Interesantă e dispoziţia ca meşterul sărac, care nu poate plăti partea sa din litarga cumpărată în colectiv, să primească în acest scop un împrumut de la breaslă, pe care să-l restituie în termen de o lună [2]. Cizmarul care ar cumpăra pe piaţă sau în casa tăbăcarilor 100 piei, e obligat să dea o parte din ele acelui meşter care ar cere-o [3]. Argintarii au dreptul de a cumpăra individual aurul sau argintul necesar, dar breasla pedepseşte pe meşterul care ar încerca să cumpere aurul sau argintul oferit altui meşter [4], aur sau argint furat sau dobîndit prin jaf [5].

Deosebit de severe sînt dispoziţiile privitoare la aprovizionarea măcelarilor cu vite. Nici un măcelar nu are voie să intervină atunci cînd un altul tratează cu un vînzător, afară de cazul cînd aceştia nu s-au înţeles asupra preţului [6]; măcelarii nu au dreptul de a cumpăra vite în afara zilelor de tîrg, decît de la clujeni [7]; se introduce sistemul de tragere la sorţi, care se aplica cu prilejul achiziţionării de vite pentru membrii breslei [8]; se prevede ca măcelarii să se ajute între ei cu sumele necesare pentru a putea achiziţiona vite [9] şi în cazul cînd unul cumpără vite pe bani împrumutaţi, să împartă cîştigul cu cel care i-a dat banii cu împrumut [10].

Breasla curelarilor dispune ca frîiele sau produsele de fier (*instrumenta ferrea, eiseren Zeug*) necesare de import să se cumpere pentru breasla întreagă şi să se împartă între membri după dorinţa fiecăruia [11]; ea admite aprovizionarea liberă cu materie primă numai în cazul cînd toţi meşterii au piei şi curele suficiente [12] şi dispune să se cumpere pentru breaslă materialul achiziţionat de cei dinafara breslei cu scopul de a-l negocia [13]. Breasla tăbăcarilor interzice membrilor săi să achiziţioneze fără ştirea breslei blănuri sau piei [14], să cumpere piei în asociaţie cu o calfă, un cizmar sau un cîrpaci [15] etc.

Dispoziţiile severe privitoare la aprovizionarea cu materie primă, ca de altfel şi alte dispoziţii ale reglementării egalitare breslaşe se

[1] Cf. doc. din 1486, Jakab, *Okl.*, I, p. 270—271.
[2] Cf. doc. din 8 mai 1512, art. 6, Jakab, *Okl.*, I, p. 324—325.
[3] Cf. doc. din 3 mai 1586, art. 16. A.I.
[4] Cf. doc. din 23 mai 1561, art. 22, Jakab, *Okl.*, II, p. 69—75.
[5] Cf. doc. din 25 febr. 1516, art. 5, Jakab, *Okl.*, I, p. 342—344. E cunoscut cazul lui Simion Faber care a fost ţinut închis pentru că a cumpărat obiecte de argint furate de la o biserică (doc. din 30 ian. 1467, nr. 8, A.B.; la Berger, *op. cit.*, nr. 184).
[6] Cf. doc. din 1583, art. 6. A.I.
[7] Cf. doc. din 26 nov. 1559 şi 15 iunie 1561, Jakab, *Okl.*, II, p. 44—48 şi *A Kol. cz. privil.*
[8] Cf. doc. din 15 iunie 1561, art. 14, *A Kol. cz. privil.*
[9] Cf. doc. din 1583, art. 6.
[10] *Ibidem.*
[11] Cf. doc. din 5 oct. 1515, art. 6, Jakab, *Okl.*, I, p. 333—336.
[12] *Ibidem*, art. 8.
[13] *Ibidem*, art. 9.
[14] Cf. doc. din 1569, art. 29, B. Mss. 183.
[15] *Ibidem*, art. 27.

www.dacoromanica.ro

loveau deseori de împotrivirea meşterilor breslaşi, care se foloseau de orice prilej pentru a încălca prevederile breslei.

Registrele unor bresle oferă un material concludent în acest sens. Registrul breslei butnarilor şi cel al breslei căruţarilor includ multe nume de meşteri pedepsiţi pentru încălcarea dispoziţiilor privitoare la aprovizionarea cu materie primă. Tonych Schworz e amendat cu un florin pentru că nu a înştiinţat pe părintele breslei, cînd s-a dus să cumpere lemn; Ioan Schuler e amendat de două ori pentru că a cumpărat stînjenul de lemn cu un preţ mai mare ca cel fixat de breaslă; Clement Kursch e pedepsit o dată pentru acelaşi motiv, iar altă dată pentru că nu a anunţat pe părintele breslei „că se duce după lemn"; Martin Rudolf plăteşte un florin pentru că a cumpărat lemn „împotriva poruncii breslei" şi încă un florin pentru că a oferit un preţ mai mare ca cel fixat de breaslă, plătindu-l separat şi pe căruţaş; Marcu Merten plăteşte o amendă de un florin pentru că a cumpărat într-o zi de miercuri două căruţe cu bîrne, iar Hupprich Bolm plăteşte un florin pentru că a încercat să cumpere la piaţa liberă lemnul tîrguit de Simion Richter [1]. Căruţarul Laurenţiu Schold plăteşte o amendă de 4 florini pentru că a cumpărat lemnul necesar fără ştirea breslei [2] ş.a.m.d.

Din analiza efectuată rezultă că politica economică a breslelor din Cluj, ca de altfel şi cea a breslelor în general, urmărea prin dispoziţii prohibitive şi egalitare sprijinirea reproducţiei simple, împiedicarea reproducţiei lărgite. Limitînd expansiunea economică a meşterilor, ea urmărea repetarea simplă a procesului de producţie pe bazele sale tradiţionale, în vederea asigurării pentru membrii săi a unei existenţe potrivite cu starea lor. Prin fixarea unor norme egalitare în producţie, prin fixarea preţurilor, prin reglementarea aprovizionării cu materie primă etc. breslele îngreunau procesul de reproducţie, dar printr-o serie de alte măsuri — continuitatea în producţie declarată ca obligatorie, controlarea meşteşugarilor nebreslaşi, controlul şi limitarea raporturilor dintre meşteşugarii breslaşi şi piaţă, urmărirea calităţii produselor, tendinţa de a crea pentru membrii lor o bază egală de aprovizionare cu materie primă ş.a.m.d. — breslele făceau posibilă şi stimulau reînnoirea procesului de producţie. Corespunzînd condiţiilor economico-sociale care le-au dat viaţă, breslele din Cluj nu constituiau încă în secolul al XVI-lea o piedică în dezvoltarea economică a oraşului, nu constituiau un factor reacţionar, care şi-a trăit traiul şi care să împiedice dezvoltarea unor elemente noi în domeniul producţiei.

Analiza politicii economice a breslelor din Cluj în secolul al XVI-lea impune în acelaşi timp o succintă trecere în revistă a unui fenomen interesant din istoria sistemului breslaş medieval, care afecta într-o bună măsură şi breslele din Cluj : *uniunile interurbane de bresle*. Uniunile de bresle sînt importante tocmai prin faptul că, prin

---

[1] *Reg. 1548,* passim.
[2] *Reg. 1551,* p. 95 (1598).

www.dacoromanica.ro

ajutorul lor, breslele căutau să iasă din cadrele strîmte ale orașului, să depășească sfera locală, limitată a activității lor [1].

Limitarea locală, închistarea teritorială a sferei de activitate a breslelor medievale constituia premisa existenței sistemului breslaș și acesta ar fi fost de neînchipuit fără limitarea locală a pieței urbane și a vieții economice în general, caracteristice evului mediu. Numai limitarea pieței urbane oferea cîmpul de activitate necesar, pe teritoriul căruia dispozițiile reglementării breslașe puteau avea un rol însemnat, iar imixtiunea autorităților breslașe în viața economică un oarecare efect [2]. Or, în secolul al XVI-lea cadrele înguste urbane fuseseră depășite, s-au intensificat relațiile dintre regiuni și orașe, s-au ivit probleme care depășeau atribuțiile și sfera de autoritate a breslelor din Cluj sau din celelalte orașe ale Transilvaniei. Întrucît reglementarea breslașă dintr-un oraș pierdea din eficacitate de îndată ce depășea hotarele orasului, în timp ce relațiile comerciale, dinamica și migrația populației deveneau mai intense; întrucît orice dispoziție statutară putea fi călcată de îndată ce vinovatul se elibera de urmările reglementării breslașe și represiunile autorităților breslașe, părăsind teritoriul orașului; întrucît transformarea țării în principat unitar impunea uneori probleme comune de producție și desfacere, probleme comune privind prețurile etc. și întrucît urmărirea calfelor sporește în secolul al XVI-lea, în urma creșterii despotismului regimului breslaș în această vreme, s-a pus problema elaborării unor forme de organizare care să lărgească sfera de acțiune a statutelor de breaslă. Acest scop a fost într-o oarecare măsură atins de uniunile interurbane de breaslă (*Landeszunft, Landsamlung*).

Constituirea uniunilor interurbane de breaslă a fost însoțită de o unificare parțială, în anumite probleme, a legislației breslașe, prin exercitarea unei politici normative și represive unice, care să permită breslelor să depășească cadrele înguste urbane. În Transilvania asemenea uniuni nu constituiau o parte trainică din instituțiile municipale și nici nu au fost confirmate de legislația oficială a țării, ci apar și există aproape exclusiv pe baza îngustă a intereselor comune ale breslelor [3]. Delegații diferitelor bresle veneau la Sibiu, la Cluj și în alte orașe, discutau treburile comune și luau hotărîri care interesau branșele respective. Cheltuielile rezultate din adunarea reprezentanților breslelor, din procese etc. erau suportate în comun, iar încălcarea hotărîrilor luate se pedepsea cu amenzi în bani (de obicei cu o amendă de 10 florini — *lantt sttroff*), sau cu excluderea din uniune. Nucleul acestor uniuni și forul lor conducător îl constituia de obicei o breaslă dintr-un oraș, ca de pildă breasla blănarilor sau a cizmarilor din Sibiu, a croitorilor și a argintarilor din Cluj.

Se știe că în fruntea uniunii interurbane de croitori stătea puternica breaslă a croitorilor din Cluj și este cunoscută corespondența

[1] F. I. Poleanski, Межгородские союзы цехов в Германии XIV—XV веков, în *Istoriceskie zapiski*, 21, 1947, p. 134.
[2] Poleanski, Очерки..., p. 226.
[3] Wittstock, *Alteres Zunftwesen...*, p. 29—33.

www.dacoromanica.ro

dusă de croitorii sighişoreni şi cei sibieni cu croitorii din Cluj, în problema desfacerii hainelor duble [1], sau adunarea croitorilor din Transilvania convocată de clujeni în noiembrie 1574 şi instrucţiunile din 25 noiembrie acelaşi an [2]. Breasla curelarilor clujeni participă prin reprezentanţii ei Grigore Herttel şi Ioan Theysch la adunarea uniunii pielarilor din Transilvania din 1569 [3] şi 1571 [4], la care se confirmă statutele calfelor de pielari. Curelarii, prin reprezentanţii lor Partel Breff, Breiger Bautschen, Valentin Reichent, participă alături de delegaţii breslelor de curelari din Sibiu, Bistriţa, Sighişoara, Braşov şi Mediaş la adunarea din 1555, iar în 1584, la o nouă adunare la care trimit alţi delegaţi [5].

Ce probleme se rezolvau la adunările uniunilor interurbane?

Majoritatea hotărîrilor luate la aceste adunări se refereau la probleme de producţie şi de desfacere a produselor, cît şi la situaţia ucenicilor şi a calfelor. Prin hotărîrile din 1569 şi 1571 se fixează statutele calfelor de curelari în care se prevăd obligaţiile calfelor şi ucenicilor, urmărirea lor „în scris" pentru a-i împiedica să scape de măsurile breslei. Prin hotărîrea din 1584 s-a declarat obligativitatea lucrării de măiestrie pentru toţi curelarii din toate oraşele Transilvaniei, s-au fixat regulile de vînzare a produselor pe piaţă şi s-a interzis angajarea ucenicilor la iarmaroace; prin hotărîrea cizmarilor din 1560 au fost fixate condiţiile de angajare a calfelor în această specialitate. Uneori breslele nu se supuneau hotărîrilor luate de uniune, impunînd anumite revendicări proprii. Breasla blănarilor din Cluj admitea ca membrii ei să ţină cîte doi ucenici. La ameninţarea din partea uniunii cu boicotul calfelor lor în celelalte oraşe ale Transilvaniei, ea se declară gata să satisfacă cerinţa uniunii de a ţine numai un ucenic, dar cere în schimb să se facă rectificări în hotărîrea privitoare la taxa de intrare în breaslă, la salariul calfelor, la anii de ucenicie şi la sfera de desfacere a produselor [6].

Cu toate că nu întotdeauna hotărîrile luate la adunările uniunii erau respectate de membrii ei [7], uniunile interurbane au sporit posibilităţile organizatorice ale breslelor, au lărgit sfera lor de acţiune şi au unificat într-o oarecare măsură cerinţele lor. Totuşi, asemenea uniuni nu au fost în stare să aducă schimbări sensibile în sistemul breslaş, prin constituirea lor breslele nu au reuşit să depăşească în măsură hotărîtoare izolarea lor locală, să rezolve cu ajutorul lor contradicţiile social-economice inerente acestui sistem. Aceste organizaţii nu au fost în stare să anihileze efectele îngrădirii teritoriale a breslelor.

Meşteşugurile medievale organizate aveau din punct de vedere al structurii lor sociale un caracter ierarhic. Acesta se manifesta prin

---

[1] Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 77—79 şi 79—81.
[2] *Ibidem*, p. 82—84.
[3] Z.U., I, 72, A.S.S.
[4] *Ibidem*, 78, A.S.S.
[5] Cf. doc. din 25 nov., 1555, A. I.; *Reg. din 1570* f. 80.
[6] Cf. doc. din 24 apr. 1558, Wittstock, *op. cit.*, p. 42—44.
[7] *Ibidem*; breasla blănarilor din Cluj a încălcat hotărîrile luate de uniune cu privire la numărul de ucenici care puteau fi angajaţi de breaslă.

www.dacoromanica.ro

existența următoarelor trepte: meşteri, calfe, ucenici. Meşterii erau membri cu drepturi depline ale breslelor, iar calfele şi ucenicii erau organizaţi în fiecare specialitate în relații patriarhale, corespunzătoare cu interesele meşterilor.

Breslele din Cluj sînt pomenite în documentele latine şi germane medievale din secolele XV—XVI şi în cele maghiare din secolul al XVI-lea cu termenii: *communitas, fraternitas, confraternitas, consortium, contubernium, societas* şi *ceha* (cu variantele: *zeca, zecha, cheha, zceha, zcecha, checha, czecha*) în documentele latine; *czech* (*zech, szech, czechin*), *gemeyn* în cele de limbă germană, şi *ceh* (*cheh, che, czeh)* în cele de limbă maghiară medievală. Ele reprezentau uniuni ale meşterilor de aceeaşi specialitate, asociaţii în primul rînd profesionale ce desfăşurau o politică economică corespunzătoare cu interesele micii comunităţi privilegiate a membrilor ei şi o serie de funcţii sociale, politico-militare, religioase, morale, juridice.

Membri ai breslei erau numai meşterii, adică meşteşugarii specializaţi într-o anumită branşă, cu un atelier propriu, cu una sau mai multe calfe, cu unul sau mai mulţi ucenici [1]. În statutele de breaslă din Cluj ei sînt amintiţi sub denumirile: *magistri, Meister* (*Meyster, Maister*) şi *mesterek.*

Istoricul E. Molnár, analizînd organizarea breslaşă din Ungaria şi Transilvania pînă în secolul al XV-lea, indică ca ceva de la sine înţeles faptul că meşterul şi toţi membrii familiei sale se bucurau de drepturi cetăţeneşti [2]. La Cluj, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea problema se punea invers: numai cei care se bucurau de drepturi cetăţeneşti, adică cei care s-au înscris în Registrul oraşului (*Liber civitatis*), achitînd cu această ocazie şi o taxă, puteau revendica dreptul de a face parte din breaslă. Raţionamentul magistratului clujean în această direcţie e simplu: „Este vrednic de a fi primit în breaslă acel pe care îl acceptă oraşul, căci breslele ţin şi ele de oraş" [3]. În acest sens, municipalitatea ia măsuri, în strînsă înţelegere cu breslele. Politica de îngrădire a pătrunderii în bresle corespundea intereselor monopoliste ale membrilor lor, iar sprijinirea acestor interese mărea pretenţiile pe care oraşul le avea faţă de bresle, ca urmare a sprijinirii politicii lor economice. Începînd cu anul 1585 se înscriu în registrul oraşului, cel puţin virtual, numai calfele străine care s-au căsătorit în oraş, care prezintă martori-chezaşi la înscriere şi înaintează un certificat de origine [4]. Breslele, la rîndul lor, interzic membrilor lor să practice meşteşugul şi le anulează calitatea de membru al breslei dacă nu s-au înscris în Registrul oraşului ca „concetăţeni" (*concivi*) [5]. Unele statute

---

[1] Pentru Transilvania, în general, această problemă a fost tratată la Pascu, *Meşteşugurile...*, p. 295—301.

[2] *A magyar társadalom története...* [Istoria societăţii maghiare], Budapesta, 1949, p. 124.

[3] *C.S.H.M.*, p. 205—206 (1585).

[4] *Ibidem*, p. 205—206 şi p. 242 (1595).

[5] Cf. doc. din 20 dec. 1532, art. 4., A.S.C.; 29 nov. 1521, art. 12, A.S.C.; din 15 nov. 1572, art. 1, A.I.

www.dacoromanica.ro

mai impun ca necesară pentru obţinerea „cetăţeniei" şi căsătoria în oraş, cu o fată din Cluj [1]. „Censul cetăţeniei" urmărea să îngreuneze pătrunderea în breaslă a meşteşugarilor străini, mai ales a celor de la sate, deseori iobagi, pentru care dobîndirea „cetăţeniei" era mult mai dificilă în comparaţie cu meşteşugarii de la oraşe.

Pentru a putea fi primit în breaslă, adică pentru a ajunge meşter, se cerea celor noi veniţi un „certificat de origine". E vorba de aşa-numitul „cens al libertăţii", formulă din statute prin care se cere celor care doresc să devină membri ai unei bresle să prezinte un certificat de naştere (*litere genealogice, geburts brieff*) prin care să se certifice că respectivul s-a născut dintr-o căsătorie legitimă, din părinţi cinstiţi, fără pată (*legitimo thoro et utrisque parentibus absque ulla labis macula* sau *dasz her sey geporn recht und redlich, von erlichen fromen eldern, beyder von vatir vnd mutter* [2]). Ce se înţelegea prin termenul *„recht"* ? Prin acest termen, care apare în statutele de breaslă în limba germană, se înţelegea, în primul rînd, obligativitatea originii *libere* a celui care dorea să devină meşter. Acest deziderat trebuia să-l întregească pe primul — obligativitatea „cetăţeniei" —, care constituia o barieră dificilă în calea transformării iobagilor în orăşeni stăpîni pe toate drepturile ce rezultau din acordarea „cetăţeniei". Nobilul din Craina, Wolff Engelbrecht de Auersperg, eliberînd un asemenea certificat calfei Sigismund Walch spre a se putea stabili la Cluj, menţionează în mod special ca acesta să nu fie împiedicat din pricina stării de iobăgie (*wnnd nit verhindert werde der Eerbholld oder leibaigennschafft*) [3]. Oamenii neliberi nu puteau găsi loc în breaslă, membrii unei bresle nu puteau fi dependenţi de un stăpîn feudal.

Cum şi cînd începe să se impună ca obligatoriu pentru intrarea în breaslă certificatul de origine ?

La început, în secolul al XIV-lea, cînd în Transilvania apar primele bresle, oricine putea deveni meşter, fără a i se pretinde un certificat de origine. În statutele din anul 1376 se spune că nimeni nu poate fi silit „să meargă la locul unde s-a născut pentru o dovadă despre cinstea şi numele său, ci oricare meşteşugar străin cît şi băştinaş, neîntinat în mijlocul nostru cu vreo pată de defăimare obştească, să fie primit şi admis în breasla meşteşugului său" [4]. Şi în secolul al XV-lea continuă să existe o serie de bresle ca : a lăcătuşilor, fierarilor, ţesătorilor de pînză de in, blănarilor [5], în statutele cărora nu este înscrisă obligativitatea prezentării certificatului de origine. Paralel, însă, apar primele statute — ale breslei argintarilor, lăcătuşilor, croitorilor, funarilor — în care „censul libertăţii" se găseşte de obicei în fruntea celorlalte dispoziţii statutare [6]. Acest fenomen este explicabil : în

---

[1] Cf. doc. din 9 dec. 1521, art. 3, A.I. şi 20 dec. 1532, art. 4.
[2] Cf. doc. din 1473, Jakab, *Okl.*, I, p. 243.
[3] Cf. doc. din 27 dec. 1554, A.S.C.
[4] *Ub.*, II, p. 450.
[5] Jakab, *Okl.*, I, statutele breslelor respective din anii 1472—1475, 1477, 1479 şi 1488.
[6] *Ibidem*, Statutele breslelor respective din anii 1473, 1475 şi 1486.

www.dacoromanica.ro

secolul al XV-lea crește afluxul de oameni de la țară la oraș, iar numărul meșteșugarilor rurali, liberi sau iobagi, fugiți la oraș sau plecați în mod legal, după achitarea taxelor cuvenite stăpînului feudal, sporește și el. Or, interesele corporatiste ale breslelor le impuneau o atitudine negativă față de penetrația elementelor noi, o atitudine care a îngreunat din ce în ce mai mult situația acestora din urmă. Privilegiile cucerite de meșterii breslași se transformau într-un fel de proprietate obștească a comunității breslașe și erau apărate de orice atac din partea meșteșugarilor străini, care practicau același meșteșug. Lupta pentru permanentizarea situației privilegiate este principala cauză a dispozițiilor statutare care impuneau așa-numitul „cens al libertății". Desigur, aceste dispoziții nu au dus la închistarea totală a breslelor, dar ele au îngreunat pătrunderea elementelor noi în breslele din Cluj.

În secolul al XVI-lea găsim incluse în statutele aproape tuturor breslelor din Cluj, ca o condiție obligatorie pentru intrarea în breaslă, dispoziția ca meșteșugarul sau calfa care solicită intrarea în breaslă să fie din părinți cinstiți și nepătați, dintr-o căsătorie legiuită, dovedită printr-un certificat [1]. S-au păstrat pînă astăzi asemenea certificate de origine, precum și mențiuni documentare despre unii membri noi intrați în breaslă, care au prezentat asemenea dovezi la primirea lor. Se cunoaște actul prin care Bernert Enscher, Simion Schuler, Bennick Boum și Gheorghe Hehn adeveresc că Ioan Hay, fiul lui Acațiu Hay și al Agnetei, este „de neam și naștere cinstită și onestă" [2]; în registrul argintarilor se găsesc mențiuni despre meșterii Petru Dabo, Adrian Reichel, Antoniu Eotthwes și alții, care au înfățișat asemenea certificate de origine [3] etc. Uneori, lipsa unui astfel de certificat putea fi compensată printr-o scrisoare de recomandație a voievodului sau principelui, prin care se conferea meșteșugarului respectiv dreptul de a lucra în breaslă sau în afara ei [4]. Se cunosc cazuri cînd unii membri ai breslei s-au împotrivit primirii în breaslă a unor meșteșugari acuzați de a fi *„homines infames"*. Croitorul clujean Gheorghe Nyro a împiedicat în anul 1493 intrarea în breaslă a unui croitor cu același nume [5]. La 1550 breasla argintarilor a refuzat să primească pe Petru Ötves pentru că ar avea un renume prost, fiind acuzat de a fi falsificat bani împreună cu un alt argintar, Ștefan Forintverö. Petru Ötves s-a înarmat cu o scrisoare din partea lui Martinuzzi, dar nu se știe dacă a fost primit în breaslă sau nu. Între anii 1550 și 1560 sînt cunoscute patru cazuri în care breasla argintarilor s-a opus la primirea unor calfe, revenind asupra hotărîrii numai în două cazuri [6].

[1] Cf. doc. din 26 febr. 1507, art. 1 și 2, A.I.; 25 febr. 1516, art. 1, Jakab, *Okl.*, I, p. 342—344; 8 mai 1512, art. 1, Jakab, *Okl.*, I, p. 324—325; doc. din 20 dec. 1532, art. 20, A.S.C.; 29 nov. 1521, art. 1, A.S.C.; 15 nov. 1572, art. 12, *Reg. 1608*, f. 5—8 etc.

[2] Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 27—28.

[3] *Reg. 1549*, f. 35, 38, 40 et passim.

[4] Cf. doc. din 15 iulie 1593, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 95—97.

[5] Cf. Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 22—27.

[6] F. Deák, *Rajzok a kolozsvári ötves czéh életéből* [Schițe din viața breslelor de argintari din Cluj], în *Századok*, VII, Budapesta, 1886, p. 563—564.

www.dacoromanica.ro

Dintre condiţiile tehnice necesare pentru primirea în breaslă cităm : a) prezentarea unui certificat despre terminarea anilor de ucenicie şi calfie ; b) efectuarea lucrării de măiestrie înainte de căsătorie. Dintre condiţiile materiale făceau parte : achitarea unei taxe, plata unui prînz sau cine, uneori şi a unei cantităţi de ceară. Pe lîngă acestea, unele bresle pretindeau şi dovezi în care să se atesteze că cel care doreşte să devină meşter nu are obligaţii şi datorii faţă de meşterul său[1] Se impune un anumit ritual, şi anume prezentarea cererii „în mijlocul bărbaţilor cinstiţi"[2]. Calfele de croitori străine care au învăţat meşteşugul în localităţile unde nu există bresle sînt obligate să înveţe din nou meseria la Cluj[3] ; calfa de blănar care a învăţat meşteşugul în „Moldova sau altundeva" nu primeşte de lucru „pînă nu va căuta să fie pe placul meşterilor"[4] ; calfele de curelari sau argintari venite din alte părţi trebuie să mai lucreze un an la un meşter clujean pentru a putea fi apoi primite în breaslă[5]. Unele bresle interzic calfelor de a se logodi sau căsători înainte de efectuarea lucrării de măiestrie, sub ameninţarea unei amenzi de 6 florini sau 60 livre de ceară[6] ; meşterii croitori plecaţi în călătorie contează la întoarcere ca meşteri noi înscrişi[7] ş.a.

Certificatul de ucenicie sau calfie (*lerbrief, littere famatoriales*) trebuia adus de la meşterul la care calfa a învăţat meşteşugul[8]. Unele statute pretindeau ca asemenea certificate să adeverească nu numai că respectiva calfă şi-a „încheiat anii de ucenicie de la început pînă la sfîrşit", dar să şi specifice numărul de ani, de la cine a învăţat meseria, dacă „a satisfăcut <cerinţele> meşterului în timpul anilor săi de învăţătură, dacă a plătit taxele cuvenite meşterului şi breslei"[9].

Lucrarea de măiestrie (*probatio, Meysterstück, portio magisteri*) era pretinsă din două motive de la cei care intrau în breaslă. În primul rînd, pentru a îngreuna pătrunderea de elemente noi în breaslă, prin condiţiile în care trebuiau realizate asemenea lucrări, cît şi prin felul lor : vitrege pentru candidatul la titlul de meşter, ele nu certificau întotdeauna adevăratele sale cunoştinţe ; în al doilea rînd, urmărea un control tehnic, un control al pregătirii calfei care dorea să intre în breaslă. Prevederile statutare privitoare la efectuarea lucrării de măiestrie nu sînt identice în statutele breslelor din secolul al XVI-lea. Breasla pielarilor scuteşte calfele de lucrările de măiestrie dacă acestea au lucrat un an la patronul lor, probabil după terminarea stagiului de

---

[1] Cf. doc. din 13 aprilie 1550, art. 1, A.I.
[2] Cf. doc. din 9 dec. 1521, art. 5, A.I.
[3] *Ibidem*, art. 20.
[4] Cf. doc. din 1560, art. 44, Jakab, *Okl.*, II, p. 49—53.
[5] Cf. doc. din 5 oct. 1515, art. 17 (stat. în l. germ.), A.I., şi 23 mai 1561, art. 3, Jakab, *Okl.*, II, p. 69—75.
[6] Cf. doc. din 5 oct. 1515, art. 17 şi 9 dec. 1521, art. 2.
[7] Cf. doc. din 9 dec. 1521, art. 7.
[8] Cf. doc. din 26 febr. 1507, art. 1, A.I. ; 20 dec. 1532, art. 20, A.S.C. ; doc. din 8 mai 1512, Jakab, *Okl.*, I, p. 324—325 ; 25 febr. 1516, art. 1, Jakab, *Okl.*, I, p. 342—344.
[9] Cf. doc. din 25 iunie 1537 art. 2 şi 13 apr. 1550, art. 1, A.I.

www.dacoromanica.ro

călfie [1]; breasla țesătorilor cere celor care doresc să devină membrii breslei să execute „cele patru probe de măiestrie" [2]; breasla strungarilor cere ca lucrarea de măiestrie să fie întocmită fără ajutorul meșterului și prezentată în fața unui juriu [3]; calfa de căruțar trebuie să știe să facă o căruță de transport (*currum vehentem, fur wagen)* [4]; breasla croitorilor cere calfei să se înfățișeze înaintea celor patru staroști aleși de breaslă și să croiască postavul în fața lor [5]; butnarii care prezintă o lucrare de măiestrie cu defecte sînt amendați cu 1 florin [6]; calfele de argintari sînt obligate să confecționeze potrivit statutelor din 1561 o cupă, o pecete și un inel cu piatră prețioasă, cele de butnar o cadă de baie, un filtru, o doniță etc.

Unele statute specifică faptul că în cazul respingerii lucrării de măiestrie sau a efectuării ei după termenul fixat, calfa are dreptul de a se prezenta pentru a întocmi o lucrare nouă, după ce lucrează încă un an în calitate de calfă la meșterul său [7]. Se întîmpla cîteodată ca unele bresle să nu recunoască lucrarea de măiestrie făcută în altă parte. E cunoscut cazul lui Grigore Was care dorea să intre în breasla argintarilor în 1570: deoarece el nu a confecționat o lucrare de măiestrie la Cluj, ci în Germania, i se pretinde să facă o lucrare nouă la Cluj [8]. Multe bresle pretindeau ca lucrarea să fie confecționată de calfă înainte de logodnă sau căsătorie [9]. Prin această dispoziție se urmărea deseori reținerea calfei în atelierul meșterului său, fie în calitate de ginere, fie, dacă meșterul deceda între timp, în calitate de soț al văduvei meșterului. Pentru cei care se căsătoreau înainte de confecționarea lucrării de măiestrie, breslele prevăd serioase amenzi: breasla pielarilor pedepsește cu 4 florini calfa care s-ar căsători înainte de confecționarea lucrării de măiestrie [10]; breasla țesătorilor prevede pentru aceeași faptă o amendă de 3 florini [11], cea a strungarilor de 100 livre de ceară [12], iar a butnarilor de 5 florini [13].

Taxele de intrare în breaslă (*ius cehe, contributio cehe, solutio cehe*) aveau menirea de a contribui la îngreunarea pătrunderii de elemente noi în breaslă și făceau deseori imposibilă intrarea în breaslă a meșteșugarilor săraci. Pe măsura închistării breslelor în evul mediu taxele de intrare sporeau continuu, atingînd o asemenea treaptă, încît o calfă lipsită de mijloace nu putea de fapt deveni meșter și membru al

---

[1] Cf. doc. din 14 febr. 1577, art. 7, A.I.
[2] Cf. doc. din 24 iunie 1537, art. 9, A.I.
[3] Cf. doc. din 20 dec. 1532, art. 5 și 14, A.S.C.
[4] Cf. doc. din 1515, art. 16, Jakab, *Okl.*, I, p. 340—342, și 21 martie 1539, art. 15, A.I.
[5] Cf. doc. din 9 dec. 1521, art. 1, A.I.
[6] Cf. doc. din 15 nov. 1572, art. 2, *Reg. 1608*, f. 5—8.
[7] Cf. doc. din 5 oct. 1515, art. 18, A.I. și 15 nov. 1572, art. 20.
[8] F. Deák, *Rajzok...*, p. 565.
[9] Cf. doc. din 20 dec. 1532, art. 5, A.S.C.; 25 iunie 1537, art. 9, A.I.; 23 mai 1561, art. 3; 15 nov. 1572, art. 2, *Reg. 1608*, f. 5—8.
[10] Cf. doc. din 14 febr. 1577, art. 17, A.I.
[11] Cf. doc. din 25 iulie 1537, art. 9.
[12] Cf. doc. din 20 dec. 1532, art. 5.
[13] Cf. doc. din 15 nov. 1572, art. 2.

www.dacoromanica.ro

breslei. Totodată, perceperea taxei era determinată şi de funcţiile militare, tehnice, religioase crescînde ale breslelor în dezvoltare.

Taxele difereau atît după bresle, cît şi după epoci. Unele bresle, în care afluxul de meşteşugari nu era mare, fixau taxe relativ mai mici, sau nu le măreau în decursul vremii ; altele, care voiau să îngrădească afluxul străinilor, fixau taxe mari. Pe lîngă taxe se mai pretindea ca la primirea în breaslă calfa să plătească un prînz sau o cină, de cele mai multe ori cu vin, sau să plătească o cantitate de 3—10 livre de ceară.

Unele bresle, ca cea a butnarilor (1507), bărbierilor (1568), olarilor (1512), pietrarilor şi zidarilor (1525), şelarilor (1521), tunzătorilor de postav (1557), ţesătorilor de pînză de in (1507), fixează taxe între 1 florin 25 dinari şi 3 florini ; funarii (1550), cizmarii (1586) şi alte bresle cer 4 florini ca taxă de intrare în breaslă ; breasla butnarilor (1572) pretinde 4 florini 66 dinari, a argintarilor (1561) şi a blănarilor (1500) cer 6 florini, breasla croitorilor (1521) pretinde 7 florini, a hentelerilor (1583) 8 florini şi a pielarilor (1569) 10 florini.

Pe lîngă sumele în bani calfa de olar era obligată să dea un prînz compus din patru feluri şi o vadră de vin (1512) ; calfa de croitor trebuia să dea o masă şi 10 livre de ceară (1521), cea de funar o masă, o vadră de vin şi 8 livre de ceară (1542) ; calfa de curelar era obligată ca în afară de taxa de intrare în breaslă, de 5 florini, să dea un prînz în valoare de 3 florini şi 8 livre de ceară (1515), iar în conformitate cu hotărîrea din 1588, înscrisă în registrul breslei, să ofere o masă compusă din „două feluri de mîncare, unul fiert şi altul fript, şi o vadră de vin" [1].

Breslele pretind totodată şi o serie de alte taxe extraordinare. Meşterul cizmar care a învăţat meşteşugul la oraş, s-a stabilit la ţară şi doreşte să se întoarcă la oraş, e dator să achite suma de 8 florini (1560) ; calfa de pielar e obligată să depună la intrarea în breaslă 10 florini şi 1 florin în plus pentru moară, iar în loc de prînz să plătească o taxă de 4 florini etc. Registrele de bresle conţin dese menţiuni despre achitarea „drepturilor breslei" (*czeh gerechtyket*) de către calfe sau meşteri. De exemplu, în registrul croitorilor este menţionat meşterul Laurenţiu Zabo care a plătit pentru masă şi ceară 10 florini şi a depus certificatul de origine şi scrisoarea de ucenicie ; în registrul curelarilor sînt însemnate sumele de 4 florini şi 40 dinari plătite de meşterii Felten Weber, Ioan Wrber şi alţii pentru ucenicii angajaţi [2].

Ce însemna pentru o calfă de croitor, care dorea să devină meşter, o taxă de 7 florini, plata unui prînz şi a 10 livre de ceară ? Taxa, costul prînzului şi al cerii se ridicau împreună la circa 12 florini, ceea ce echivala la începutul secolului al XVI-lea cu preţul a doi-trei boi sau cu cîştigul realizat de o calfă independentă după trei luni de muncă. Or, cheltuielile breslei nu justificau cu nimic asemenea taxe în bani, cu atît mai puţin prînzul şi ceara pe care trebuia să le plătească cel

---

[1] *Reg. 1570*, f. 76.
[2] *Ibidem*, f. 20, 45 et passim.

www.dacoromanica.ro

care dorea să devină membru al vreunei bresle. Aplicarea acestor măsuri urmărea în primul rînd salvgardarea intereselor egoiste de breaslă şi crea acel surplus de braţe de muncă, de „cîrpaci", numeroşi la Cluj, neîncadraţi în breaslă şi deseori exploataţi ca lucrători sezonieri sau ocazionali în atelierele meşterilor breslaşi.

Breslele erau uniuni conservatoare, tradiţionale, refractare faţă de schimbări, organizaţii cu caracter „monopolist" ale meşterilor. De aceea este explicabilă aplicarea unei politici „protecţioniste" faţă de familia meşterilor breslaşi şi de discriminare faţă de străini. „Monopolul" pe plan economic se manifesta astfel pe plan organizatoric ca monopol cvasi familial.

Fiii meşterului erau favorizaţi în raport cu calfele străine în privinţa moştenirii atelierului şi a dobîndirii calităţii de membru al breslei. Fiul unui meşter pielar care dorea să înveţe meseria era obligat să facă trei ani de ucenicie, fiind scutit însă de taxa de ucenicie şi bucurîndu-se de dreptul de a-şi alege singur meşterul la care doreşte să slujească [1]; la intrarea în breaslă fiul meşterului e scutit de taxe. Fiul unui meşter cărutar decedat e scutit de ucenicie dacă se dovedeşte a fi în stare să confecţioneze o roată mijlocie [2]. Fiii de cizmari sînt scutiţi de taxe de ucenicie, după moartea tatălui lor, în timp ce ucenicii străini sînt obligaţi să plătească o taxă de 5 florini şi 32 dinari; fiii de cizmar trebuie să facă trei ani de ucenicie, în timp ce străinii sînt obligaţi la patru ani şi la plata unei cine [3].

Breasla măcelarilor scuteşte de taxa de intrare în breaslă, de 8 florini, calfa străină, din alt oraş sau de la ţară, care ia de soţie pe *fiica meşterului,* pe baza „dreptului deplin şi întreg de căsătorie" (*plenum et perfectum ius contubernii*) [4]; în timp ce calfa de cizmar care s-a însurat înainte de terminarea stagiului de călfie era pasibilă de o amendă de 6 florini, sau de 4 florini, în cazul căsătoriei după terminarea stagiului de călfie, calfa care se căsătoreşte cu fiica meşterului este scutită de orice fel de taxă [5], fiind obligată numai la achitarea sumei de 1 florin pentru casa cizmarilor şi la un prînz [6]. Breslele butnarilor, curelarilor [7] scutesc total de taxa de intrare în breaslă pe cei care se căsătoresc cu fiice de meşter; breslele şelarilor, ţesătorilor şi croitorilor [8] îi scutesc de jumătate din taxă, iar pe fiii de meşter care se căsătoresc cu fiice de meşteri din aceeaşi breaslă îi scutesc de taxa întreagă, uneori şi de plata prînzului.

Văduvele meşterilor breslaşi se bucurau şi ele de un tratament preferenţial. În cazul decesului unui meşter măcelar văduva sa are

---

1 Cf. doc. din 1569, art. 6, B. Mss. 183.
2 Cf. doc. din 1515, art. 12, Jakab, *Okl.*, I, p. 340—342.
3 Cf. doc. din 3 mai 1586, art. 4, A.I.
4 Cf. doc. din 26 nov. 1559, Jakab, *Okl.*, II, p. 44—48.
5 Cf. doc. din 3 mai 1586, art. 6.
6 *Ibidem*, art. 9 şi 10.
7 Cf. doc. din 26 febr. 1507, art. 6, A.I., şi 5 oct. 1515, art. 3, Jakab, *Okl.*, I, p. 331—335.
8 Cf. doc. din 29 nov. 1521, art. 30, A.S.C.; 26 febr. 1507, art. 4, A.I.; 25 iunie 1537, art. 4, A.I.

www.dacoromanica.ro

dreptul de a lăsa măcelăria numai fiilor, ginerilor sau nepoţilor ei [1]; văduva de pielar care are copii minori poate lucra pînă la majoratul şi căsătoria copiilor ei [2], iar dacă are copii de sex masculin capabili de lucru, i se conferă dreptul de a-i ţine în atelier [3]. Unele bresle, ca cea a şelarilor [4] sau a tunzătorilor de postav [5], aprobă ca văduva de meşter să ţină o calfă pricepută şi să lucreze după plac; breasla pielarilor permite văduvei de meşter lipsită de copii să cumpere piei de la alt meşter sau calfă, să le taie şi să le vîndă pe piaţă [6]. Breasla căruţarilor admite ca după moartea soţului, văduva de meşter căruţar să aibă dreptul de a ţine o calfă numai timp de o jumătate de an [7], în timp ce breslele croitorilor, ale curelarilor, cizmarilor, strungarilor, argintarilor, funarilor şi hentelerilor [8] dau voie ca văduvele meşterilor decedaţi să poată ţine calfe sau ucenici timp de un an, iar dacă nu se mărită în decursul anului, li se ia dreptul de a exercita în continuare meşteşugul, de a ţine calfe şi ucenici [9] sau li se dă ca asociat un alt meşter din breaslă [10]. Breasla ţesătorilor admite ca văduva de meşter să practice meşteşugul tot timpul vieţii sale, cu excepţia cazului de căsătorie cu un meşteşugar din altă specialitate [11]. Văduvele continuau să rămînă membre ale breslei, plăteau anual cotizaţii mici [12], luau parte împreună cu ceilalţi membri ai breslei la întruniri, procesiuni ş.a.m.d.

După satisfacerea condiţiilor social-morale, tehnice şi materiale, meşteşugarul devenea membru al breslei în calitate de *meşter tînăr* (*iunior, novicus, jüngste Meister, ifjumester*). O serie de bresle limitau prerogativele unui astfel de meşter tînăr în ceea ce priveşte dreptul de a ţine ucenici şi îi sporeau îndatoririle, mai ales cele de ordin moral-religios şi militar. Astfel, breasla butnarilor interzice meşterului tînăr să ţină ucenici în primul an de practicare a meseriei ca meşter şi-i admite să ţină numai o calfă salariată [13]; breasla pielarilor tinde să limiteze drepturile meşterilor tineri, susţinînd că un meşteşugar care abia a terminat învăţarea meseriei nu poate fi destul de pregătit pentru a transmite cunoştinţele necesare unui ucenic.

---

[1] Cf. doc. din 26 nov. 1559, Jakab, *Okl.*, II, p. 44—48.
[2] Cf. doc. din 1569, art. 11, B. Mss. 183.
[3] *Ibidem*, art. 4.
[4] Cf. doc. din 29 nov. 1521, art. 4, A.S.C.
[5] Cf. doc. din 19 nov. 1551, art. 8, A.S.C.
[6] Cf. doc. din 14 febr. 1577, art. 15, A.I.
[7] Cf. doc. din 1515, art. 11, Jakab, *Okl.*, II, p. 340—342, şi doc. din 21 martie 1539, art. 10, A.I.
[8] Cf. doc. din 5 oct. 1515 art. 5, A.I.; 9 dec. 1521, art. 22, A.I.; 12 iunie 1522, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 39—40; 20 dec. 1532, art. 12, A.S.C.; 23 mai 1561, art. 8, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 53—70; 30 martie 1589, art. 40, A.S.C.; 1583, art. 14, A.I.
[9] Cf. doc. din 5 oct. 1515, art. 5.
[10] Cf. A.I., doc. din 1583, art. 14.
[11] Cf. doc. din 25 iunie 1537, art. 6, A.I. şi 26 febr. 1507, art. 6, A.I.
[12] Asemenea taxe de 12 dinari au fost plătite în 1560 de văduvele meşterilor butnari Fabian Holtzappel, Grigore Lamping, Martin Philip, Ioan Neuheus, Crestel Nagyas ş.a. (*Reg. 1548*, passim).
[13] Cf. doc. din 15 nov. 1572, art. 5, *Reg. 1608*, f. 5—8.

www.dacoromanica.ro

De obicei, din rîndurile meşterilor tineri se alegeau patru meşteri care aveau o serie de obligaţii şi sarcini mai mărunte în cadrul breslei. De exemplu, în breaslă tăbăcarilor cei patru meşteri tineri erau datori să ajute la moară şi să fie la dispoziţia „părintelui breslei" ; unul dintre ei trebuia să fie zilnic de serviciu la moară, să aibă cheile ei şi s-o deschidă la timp [1] etc. În toate celelalte privinţe însă meşterii tineri aveau aceleaşi drepturi cu ceilalţi membri : de a ţine un atelier, de a participa la toate manifestările breslei şi de a beneficia de drepturile conferite de calitatea de membru de breaslă.

Multiplicitatea funcţiilor pe care le aveau breslele medievale : economice, sociale, religioase, morale, juridico-administrative, militare, făceau ca ele să cuprindă în întregime din punct de vedere organizatoric individul şi toate laturile vieţii sale. Pentru efectuarea controlului îndeplinirii obligaţiilor impuse de organizarea feudală a meşteşugurilor se distinge de la început o conducere aleasă din sînul breslei.

În fruntea breslelor din Cluj stăteau *staroştii* (*magistri cehe, seniores magistri, rectores cehe, Zechmeyster, prefecti, cehmesterek*). Numărul lor diferea după importanţa breslei şi după numărul membrilor ei. Cizmarii, potrivit statutelor din 1586, alegeau anual patru staroşti — doi saşi şi doi unguri [2] ; zidarii alegeau trei staroşti, dintre care unul sas [3] ; tunzătorii de postav, strungarii alegeau numai doi staroşti [4] ş.a.m.d. În timp ce statutele unor bresle cuprind indicaţii foarte laconice cu privire la alegerea organelor de conducere, altele consacră o serie de articole acestei laturi de organizare breslaşă. Merită atenţie, în această privinţă, statutele breslei zidarilor şi cioplitorilor în piatră din 30 martie 1589, în care trei articole sînt consacrate special problemei alegerii staroştilor. În aceste statute se spune : „... se vor alege dintre toţi meşterii, după o bună chibzuială, trei staroşti (*rectores cehe*) care s-ar găsi în mijlocul lor ca cei mai pricepuţi în meşteşug şi cei mai buni prin cinstea şi priceperea lor, dintre care unul să fie meşter de neam săsesc" ; după alegere, staroştii sînt obligaţi să depună jurămînt în faţa a doi juraţi trimişi special de magistrat, în sensul că vor „observa şi păzi legile şi articolele breslei, vor preţui casele şi clădirile de piatră, acolo unde s-ar ivi nevoia, după un preţ drept şi vor îndeplini şi alte slujbe, atît între meşteri cît şi în rîndul plebei acestui oraş, fără părtinire faţă de cineva". Staroştii care erau dovediţi a fi sprijinit alegeri necinstite erau amendaţi cu 10 florini.

De obicei staroştii se alegeau din rîndul meşterilor mai înstăriţi, mai în vîrstă şi mai cu vază. Din analiza unui registru de breaslă şi anume al breslei curelarilor, rezultă că în anii 1580—1600, deci în răstimp de 20 ani, au fost aleşi ca staroşti : Luca Kelp, Veltn Weber, Daniel Czeb, Daniel Kyntler, Isaia Cheb, Gheorghe Ochet, Matei Fridill, Leondard Krehert : şi anume Veltn Weber de 12 ori, Daniel Kyntler

[1] Cf. doc. din 1569, art. 18, B. Mss. 183.
[2] Cf. doc. din 3 mai 1586, art. 2, A.I.
[3] Cf. doc. din 30 martie 1589, art. 22, A.S.C.
[4] Cf. doc. din 20 dec. 1532, art. 3 şi 19 nov. 1557, art. 4, A.S.C.

www.dacoromanica.ro

de şapte ori, Luca Kelp de patru ori, Isaia Cheb de trei ori etc.[1]. Similară este situaţia şi în breslele argintarilor, croitorilor, căruţarilor şi altele.

Alegerea staroştilor se făcea la adunarea membrilor breslei respective. Asemenea adunări puteau să ţină 1—2 zile. Cel mai în vîrstă dintre staroşti era numit în unele bresle „părintele breslei" (*senior magistrorum, Zechvatter, apa*). Potrivit cu statutele breslei tăbăcarilor din anul 1569 membrii breslei sînt datori să ţină în cinste pe „părintele breslei" şi pe staroşti „şi să le dea ascultare, iar meşterii tineri să ţină de asemenea în cinste pe cei vîrstnici"[2]. Meşterii erau obligaţi să asculte de „părintele breslei" sau de staroşti, să îndeplinească sarcinile încredinţate. Meşterii tăbăcari chemaţi personal sau prin cineva de „părintele breslei" sînt amendaţi cu o gloabă de 25 dinari — 1 florin dacă nu dădeau ascultare invitaţiei[3]; meşterii strungari plătesc pentru aceeaşi încălcare o amendă de 2 livre de ceară, iar meşterii căruţari una de 6 livre de ceară[4]. Membrii breslei croitorilor sînt datori să îndeplinească „tot ceea ce vor hotărî cei patru staroşti ai breslei, însă fără a păgubi drepturile noastre sau a aduce vreun neajuns bunului obştesc"[5]. Cu toate acestea nu sînt rare cazurile de nesupunere faţă de staroşti. De pildă argintarul Adam Eotthveos e amendat cu 1 loton argint pentru că nu s-a prezentat la chemarea starostelui[6]; croitorul Gheorghe Cheff e pedepsit cu 4 livre de ceară pentru că atunci cînd „părintele breslei" l-a trimis după staroste, el a refuzat să meargă, pretextînd că are treabă la moară, deşi s-a văzut de trei staroşti că de fapt scuza sa nu era adevărată[7].

Ce fel de hotărîri aveau dreptul de a lua staroştii şi cît de largi erau prerogativele lor?

Staroştii breselor răspundeau de fapt în faţa magistratului Clujului pentru calitatea şi preţul produselor confecţionate de membrii breslei, pentru participarea acestora la organizarea apărării oraşului şi la apărarea lui în caz de pericol. Ei organizau distribuirea materiei prime achiziţionată de breaslă, fixau condiţiile de desfacere a produselor, uneori şi condiţiile de organizare a producţiei. Ei convocau şi conduceau adunările breslei, administrau averea, veniturile şi cheltuielile breslei; aveau cuvîntul hotărîtor la examinarea lucrărilor de măiestrie şi la promovarea calfelor; reprezentau breslele în faţa altor bresle din oraş sau din alte localităţi, în faţa conducerii oraşului şi a puterii centrale; ei aveau anumite atribuţii judecătoreşti, în chestiuni minore, în probleme de breaslă, se îngrijeau de îndeplinirea îndatoririlor care decurgeau din funcţiile pe plan religios ale breslelor (întreţinerea

---

[1] *Reg. 1570*, f. 10—46.
[2] Cf. doc. din 1569, art. 4, B. Mss. 183.
[3] *Ibidem*, art. 16; un articol suplimentar din 1587 prevede amendarea cu 50 dinari a meşterului care nu vine *„um die 11 Stund"* la chemarea „părintelui breslei".
[4] Cf. doc. din 20 dec. 1532, art. 2, A.S.C., şi 21 martie 1539, art. 1, A.I.
[5] Cf. doc. din 9 dec. 1521, art. 34.
[6] *Reg. 1549*, p. 24 (1574).
[7] *Reg. 1528*.

www.dacoromanica.ro

altarului), din cele militare (întreținerea turnurilor, organizarea exercițiilor de tir), administrative (întreținerea casei de breaslă ș.a.). Deși pe lîngă îndatoriri staroștii aveau și o serie de beneficii (unele bresle le acordau dreptul de a-și alege locul de vînzare la tîrg, de a-și alege primii calfele sau ucenicii etc.), nu întotdeauna această funcție era primită cu plăcere, încît unele bresle, ca cea a curelarilor, se văd silite să pedepsească pe meșterul ales staroste, care refuză îndeplinirea acestei sarcini [1].

În afară de staroști și, în unele bresle, de „părintele breslei", din organul de conducere mai făceau parte și meșterii controlori, în atribuțiile cărora intrau verificarea calității produselor confecționate de membrii breslei, confiscarea produselor de proastă calitate ale membrilor breslei sau ale meșterilor nebreslași. Tunzătorii de postav aleg special un *superintendens*, care are datoria de a controla gradul de umezire a postavului; măcelarii alegeau anual doi inspectori, care aveau menirea de a controla măcelăriile și abatorul și aveau dreptul de a confisca carnea de vită bolnavă.

Unele bresle alegeau special meșteri pentru îngrijirea altarului, pentru paza casei breslei, pentru paza morii, pentru conducerea registrului, ținerea corespondenței ș.a.m.d.

Conducerea breslei se alegea la *adunările de breaslă*. Adunările se țineau la termenele fixate în prealabil. Breasla măcelarilor fixează duminica *Letare* ca zi pentru adunarea generală a breslei, ca zi de alegere a „părintelui breslei" și a celorlalți trei staroști ai breslei [2]; breasla căruțarilor ține patru adunări pe an, în duminicile de după fiecare trimestru [3]; breasla argintarilor fixează la început adunările obișnuite pentru ziua de sîmbătă [4], iar mai tîrziu (1577) pentru duminică după „prînz, la orele 11" [5]. Cei absenți erau amendați în breasla căruțarilor cu 1 florin, în cea a argintarilor cu 2 lotoni de argint (1561) sau 1 pesetă (1577), în breasla zidarilor cu 2—4 livre de ceară etc. Unele registre de breaslă includ numele meșterilor care au absentat la adunarea breslei. De pildă, în registrul breslei argintarilor se află înregistrate numele argintarilor Ioan Viczey, Toma Teokeoli, Grigore Herczeg, pedepsiți cu cîte 1 pesetă de argint pentru că au lipsit la o adunare convocată după alegerea staroștilor; Ioan Kerezthesy, Ioan Casparus, Francisc Kepyro, Ștefan Fodor sînt amendați pentru absența la adunarea breslei, convocată în duminica de după paști [6]. Croitorul Grigore Silagy e amendat de *nouă* ori în anul 1547 pentru că nu s-a prezentat la adunările breslei; Grigore Bothosth e pedepsit de *zece ori* într-un singur an cu cîte 10 dinari pentru același motiv, iar alți croitori ca Gașpar Cappa, Cristell Winterr, Martin Beck plătesc pentru aceleași

---

[1] Cf. Statutele de la începutul secolului al XVI-lea, art. 3, A.I.
[2] Cf. doc. din 26 nov. 1559, Jakab, *Okl.*, II, p. 44—48.
[3] *Reg. 1551*, p. 3.
[4] Cf. doc. din 23 mai 1561, art. 6, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 53—57 și Jakab, *Okl.*, II, p. 69—75.
[5] *Reg. 1549*, f. 76.
[6] *Ibidem*, f. 1.

www.dacoromanica.ro

motive cîte 1 livră de ceară [1]; din aceleaşi cauze sînt amendaţi căruţarii Pavel Ffarkasch, Cyrews Mauletsch ş. a. [2]; butnarii Ştefan Klenn, Martin Rudolf şi alţii.

Nu e de mirare că nu toţi meşterii participau la adunările convocate de breaslă, devreme ce asemenea adunări se ţineau aproape săptămînal şi aproape cu ocazia tuturor sărbătorilor. Iată zilele în care croitorii erau obligaţi să vină la casa breslei : în duminica înainte de adormirea maicii domnului (*wnser lyber frawen tag* — 15 august); duminica înainte de Simion şi Iuda (28 octombrie); de rusalii; în duminica *Oculi*; în marţea rusaliilor, în marţea paştilor, în duminica *Reminiscere*; de vinerea mare; în lunea de după rusalii; de sfîntul Ioan (24 iunie); în duminica după sf. treime, în duminica înainte de sf. Ana; de sărbătoarea veşmîntului maicii domnului (*visitatio virginis* — 2 iulie); de sf. Maria (*festum Marie virginis* — 8 septembrie); în duminica de după sf. Mihail, în duminica înainte de *vincula Petri*, în duminica *Omnium sanctorum* (1 noiembrie), de sf. Toma (21 decembrie) etc. [3].

La adunările de breaslă se alegea conducerea breslei respective, se discutau şi se acceptau statutele, se dezbăteau problemele în curs, se făceau dări de seamă despre munca şi sarcinile membrilor breslei. Membrii breslei erau chemaţi individual, fie verbal, fie prin tabla breslei, pe care se afla convocatorul scris. Statutele breslei zidarilor şi cioplitorilor în piatră enunţă că „ori de cîte ori staroştii sus-numitelor bresle vor fi hotărît în caz de nevoie să se întrunească breasla, trimiţînd <membrilor invitaţii> individuale ca să se înfăţişeze la adunarea breslei, dacă vreunul din cei chemaţi va refuza din îndărătnicie să vină la prima chemare, să fie pedepsit cu 2 livre de ceară; dacă va refuza să se prezinte la a doua chemare, să fie pedepsit <chiar> prin acest fapt cu 4 livre de ceară... iar <dacă va lipsi> la a treia chemare ... să fie osîndit să plătească negreşit breslei venitul sau salariul pe o săptămînă" [4]. Breasla măcelarilor prescrie ca la adunare să fie linişte, fiecare să-şi aibă locul său şi prevede că cei care vor întrerupe apelul membrilor să fie amendaţi cu 12 dinari, iar cei care s-ar repezi cu vorbe neobrăzate să plătească o amendă de 50 dinari [5]. Croitorii prevăd ca înainte de începerea adunării să se aprindă o candelă mică, iar cei care vor întîrzia şi vor veni după ce candela s-a stins să plătească o amendă de 1 dinar [6]. Meşterii tineri din breasla zidarilor nu au voie să revendice la adunare locurile meşterilor vîrstnici [7], iar meşterii tineri argintari nu au voie „să se opună celor bătrîni (*grandiores*), aceştia să aibă prioritatea potrivit cu chibzuinţa rînduielilor şi a vîrstei în ceea ce priveşte locul la adunare; toţi

---

[1] *Reg. 1528*, passim.
[2] *Reg. 1551*, p. 29, 31, et passim.
[3] *Reg. 1528*, passim.
[4] Cf. doc. din 20 dec. 1525, art. 10, A.I.
[5] Cf. doc. din 26 nov. 1559, Jakab, *Okl.*, II, p. 44—48.
[6] Cf. doc. din 9 dec. 1521, art. 6, A.I.
[7] Cf. doc. din 30 martie 1589, art. 42, A.S.C.

www.dacoromanica.ro

meşterii ... să vorbească şezînd şi nici un tînăr să nu îndrăznească să întrerupă discuţiile celor bătrîni despre treburile breslei, prin voce şi gesturi, iar dacă cineva doreşte să pună în discuţie o rugăminte particulară, s-o facă stînd în picioare" [1]. Se pare că la asemenea adunări spiritele se înflăcărau repede şi nu rareori se ajungea la certuri şi bătăi. De aceea, unele articole pretind ca „nici unul să nu se ridice împotriva altuia" şi să discute „cu blîndeţe", iar cel care s-ar înfuria şi ar părăsi adunarea să fie amendat cu 16 livre de ceară dacă e meşter simplu şi cu 4 florini dacă e staroste sau fruntaş (*ein Viermeister, ein Altester*) [2]. Hotărîrile luate în adunare erau obligatorii pentru membrii breslei. Unele bresle fixau amenzi pînă la 10 florini [3] pentru cei care refuzau să dea ascultare hotărîrilor luate.

Alegerea meşterilor era de obicei însoţită de o masă sau *ospăţ*, în casa breslei, sau în casa unui meşter breslaş. Asemenea ospăţuri se organizau, după cum s-a arătat, şi cu ocazia primirii cuiva în breaslă şi cu alte ocazii, constituind prilejuri de petrecere şi un puternic element de coeziune, de legătură între membrii breslei respective. Banii necesari se luau din fondurile breslei, din taxele plătite de calfe cu ocazia primirii lor în breaslă, dacă aceasta coincidea cu alegerea staroştilor. La unele bresle serveau la masă meşterii tineri, la altele, de exemplu la zidarii şi cioplitorii în piatră, această obligaţie cădea în sarcina calfelor [4].

În registrele diferitelor bresle găsim frecvente menţiuni despre cheltuielile făcute pentru masa meşterilor, cu ocazia alegerii staroştilor [5]. Cu timpul, asemenea mese erau organizate nu numai cu ocazia alegerii staroştilor sau a primirii unor membri noi, ci şi cu prilejul sărbătoririi zilei patronului breslei, la zilele de onomastică [6], cu ocazia culegerii viilor şi a desfacerii (*educilare, leickepen, leukaufen*) primei recolte de vin etc. Prezenţa la asemenea mese era obligatorie şi deseori pot fi întîlniţi în registrele de bresle meşteri amendaţi pentru că au lipsit la o asemenea masă sau pentru scandalul făcut în timpul ospăţului organizat cu prilejul „gustării" vinului breslei [7]. Cu prilejul zilelor de sărbătoare, membrii unor bresle, de exemplu a croitorilor, erau obligaţi să împodobească casa cu covoare şi nu rareori pot fi întîlniţi în registru meşteri ca Sthenczell Beuchell, Matei Madaras şi alţii pedepsiţi pentru încălcarea acestei dispoziţii [8].

Breslele clujene, ca de altfel aproape toate breslele medievale, dispuneau de bunuri mobile şi imobile, care constituiau *averea* breslei.

---

[1] Cf. doc. din 23 mai 1561, art. 28, Jakab, *Okl.*, II, p. 69—75.
[2] Cf. doc. din 1569, art. 14.
[3] Cf. doc. din 26 nov. 1560.
[4] Cf. doc. din 30 martie 1589, art. 17.
[5] Cf. *Reg. 1549*, f. 77, 83 şi passim.
[7] A. Veress, *Az erdélyi ipari czéhek élete* [Viaţa meşteşugarilor breslaşi din Ardeal], Cluj, 1929, p. 37—42.
[8] *Reg. 1528*, meşterii Matei Madaras, Mihail Wagner şi alţii.
[9] *Ibidem*: „*dy tepych nyt auff hott gelegt*",

www.dacoromanica.ro

Veniturile breslei proveneau din cotizaţii anuale (*pwx pynz, Büchse*), din taxele de ucenicie, din taxele plătite la intrarea membrilor noi în breaslă, din amenzile percepute la încălcarea prevederilor statutare, din bunuri imobile (vii, teascuri, grădini, eleştee, case etc.).

Veniturile şi cheltuielile, uneori şi bunurile mai mărunte (lada, pecétea, steaguri, tabla etc.) se aflau înregistrate în registrele de breaslă. Rostul registrului este expus în articolul 3 din statutul breslei tăbăcarilor din 1569 : „breasla să aibă un registru (*jahr Buch*) în care an de an să se însemneze şi să se treacă toate întîmplările survenite, ca : toate sarcinile şi condiţiile calfelor ; de asemenea, meşterii tineri care intră în această cinstită breaslă ... de asemenea ... despre cîrmuirea părintelui breslei, cum a muncit, bine sau rău, cu cît a contribuit si cu ce a sprijinit interesul obştesc ; de asemenea ce s-a clădit şi ce s-a cumpărat în acel an ; de asemenea şi întîmplările însemnate care au avut loc în acest an în oraş sau în ţară...". Nu toate breslele aveau înregistrate în registrele lor cele prevăzute în articolul 3 al statutelor breslei tăbăcarilor. În general, registrele din secolul al XVI-lea păstrate pînă astăzi (al argintarilor, butnarilor, căruţarilor, croitorilor şi curelarilor) înscriu în paginile lor numele meşterilor, uneori şi anul morţii, amenzile plătite şi obiectele zălogite, cîteodată şi veniturile şi cheltuielile breslei respective. În breasla măcelarilor registrele erau ţinute de trei staroşti, asociaţi starostelui breslei. Aceştia erau datori să dea socoteală anual la adunarea breslei despre cuprinsul registrului, şi anume la duminica *Letare* [1]. Alte bresle (a butnarilor, a croitorilor) aleg meşteri speciali însărcinaţi cu ducerea şi verificarea registrelor, numiţi uneori *Rechenleut*. De pildă, în anul 1561, asemenea „contabili" însărcinaţi cu ducerea registrului breslei butnarilor erau : David Kraus, Ronich Wagner, Ioan Rimer, Matei Artz şi Petru Bernerd [2] ; în breasla croitorilor : Merten Beck, Cappa, Ioan Byrker, Matei Lonner sau altădată Iacob Sekeres, Grigore Kakas, Grigore Sylagy, Matei Smide [3]. Uneori registrele erau întocmite şi ţinute de scribii oraşului, plătiţi special pentru conducerea registrelor cu o sumă globală anuală [4].

La Cluj, veniturile şi cheltuielile breslelor erau realizate în primul rînd din taxe şi amenzi, precum şi din exploatarea viilor — proprietate corporatistă. *Amenzile* se percepeau pentru nerespectarea prevederilor statutare, pentru lucrările de proastă calitate, pentru neascultare, pentru neparticipare la manifestările organizate de breaslă, pentru înjurături la adresa breslei sau a membrilor ei, pentru beţie etc. Faţă de meşterii care rămîneau datori breslei cu cotizaţiile, cu taxele de ucenicie sau calfie, sau cu amenzile, se aplica sistemul perceperii de amanete. Obiectele zălogite trebuiau răscumpărate în decursul anului, pînă la alegerea staroştilor noi. Breasla hentelerilor fixează o amendă de 25 dinari pentru cei doi meşteri însărcinaţi cu perceperea amanetelor de-

---

[1] Cf. doc. din 26 nov. 1559, Jakab, *Okl.*, II, p. 44—48.

[2] *Reg. 1548,* la anul 1561.

[3] *Reg. 1528,* p. 252 a.

[4] *Reg. 1570,* f. 15 : se achită în 1582 suma de 7 florini 80 dinari scribului oraşului (*Sschtatssreyber*).

www.dacoromanica.ro

la meşterii amendaţi, în cazul unui refuz, şi 50 dinari pentru meşterul henteler care ar refuza să dea un amanet pentru o sumă neachitată breslei [1]. Breasla funarilor e şi mai drastică în această privinţă: se confiscă în folosul breslei funiile meşterilor care nu au achitat de

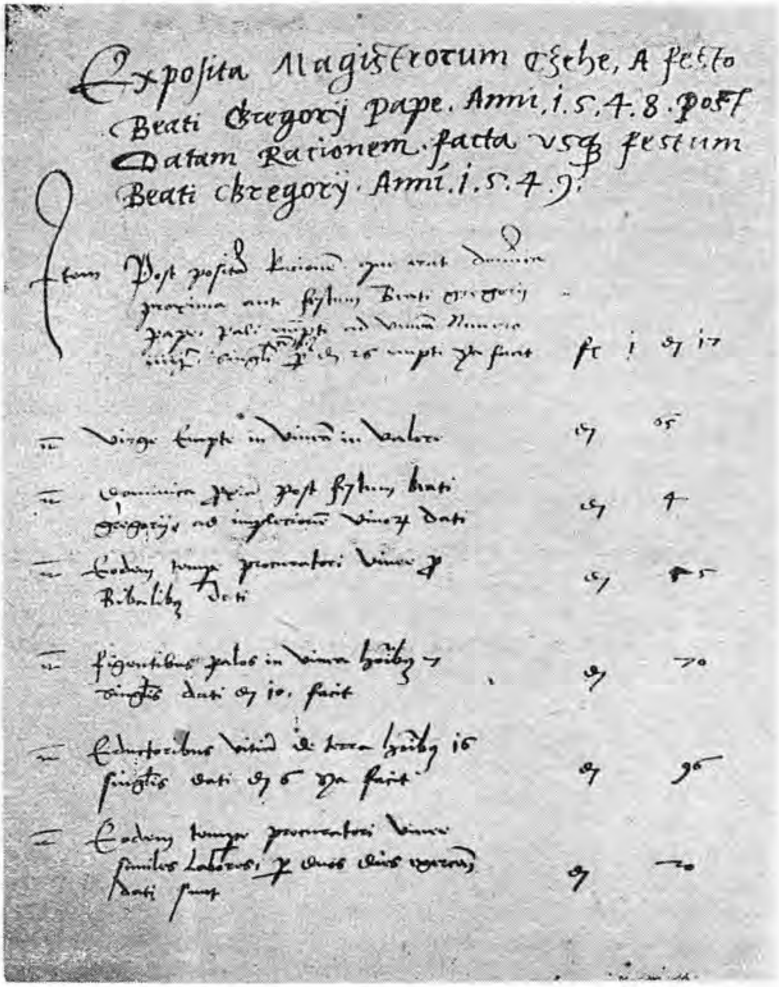
Exposita Magistrorum czehe, A festo
Beati Gregorij pape. Anni 1.5.4.8. post
Datam Rationem. facta vsq festum
Beati Gregorij. Anni 1.5.4.9.

Fig. 21. — Pagină dintr-un registru al breslei argintarilor din Cluj (1548—1549).

rusalii cotizaţia şi nu au depus cantitatea de ceară cuvenită [2]. Unele bresle, de exemplu a argintarilor, izbutesc să adune o sumedenie de obiecte de preţ preluate ca amanet pentru neplata taxei de intrare în breaslă (*pro magisterio*), pentru calfă (*pro servo*), pentru neplata amenzilor (*pro birsagio*) : linguri de argint, nasturi auriţi, coroane de argint,

[1] Cf. doc. din 1583, art. 10, A. I.
[2] Cf. doc. din 1542, *Reg. 1487*.

www.dacoromanica.ro

paftale aurite, fibule aurite, inele de aur, inele cu nestemate, cupe, săbii etc. [1].

Analiza veniturilor şi cheltuielilor incluse într-un registru de breaslă este într-o oarecare măsură edificatoare pentru felul în care breslele din Cluj îşi gospodăreau veniturile.

În registrul breslei curelarilor sînt înregistrate pe anii 1570—1590 ca sume intrate: 24 dinari din partea văduvei lui Balint Nagi, pentru că ţine atelierul pentru copiii săi; 50 dinari gloabe; 36 dinari gloabă de la meşterul Matia Veysz; 40 dinari bani pentru ceară (*waxgelt*) de la meşterul Luca; 21 dinari de la desfacerea vinului (*leg gelt*); 1 florin 60 dinari de la meşterul Matei Fryden, pentru masa meşterilor etc. (pe anul 1572); 4 florini de la ucenicul meşterului Daniel; 15 florini 30 dinari din vînzarea vinului; cîte 2 florini de la meşterii Mihail, Ştefan, Toma şi Ioan; 50 dinari taxă de călfie (*geselln gelt*) de la meşterul Martin etc. (pe anul 1574); 6 florini 66 dinari pentru un butoi de vin; 4 florini 40 dinari de la ucenicul lui Luca Reymer; 3 florini pentru masa meşterilor, de la meşterul Jeorgen; 3 florini din vînzarea vinului etc. (pe anul 1575); 4 florini 40 dinari de la ucenicul angajat de staroste; 12 dinari cotizaţie (*Zecherhaltung*) de la meşterul Matei; 40 florini pentru via vîndută lui Gheorghe Ernst; 4 florini 40 dinari de la ucenicul meşterului Veltn; 1 florin de la calfele Grotmes şi Jacob; 50 dinari de la calfa Martin etc. (pe anul 1589) ş.a.m.d.

Cheltuielile breslei curelarilor incluse în registru oferă şi ele date interesante. Extragem cîteva: 2 florini pentru meşteri, cu ocazia alegerii starostelui; 1 florin 50 dinari pentru un dar judelui; 4 florini 16 dinari pentru araci, transportul viţei de vie, chingi, beţe de salcie etc.; 88 dinari pentru vie (*auff brechen, auff lindt, auff prophen, auff hefften, auff drossen*) şi pentru meşterii din Bistriţa; 1 florin pentru poloboace, 20 dinari pentru scrib etc. (pe anul 1572); 2 florini 14 dinari pentru un butoiaş de vin; 90 dinari chirie pentru pivniţă; 3 florini 29 dinari pentru culesul viţei de vie, tăiatul ei etc. (*Reben clauben, scheyden, Band loszen vnd vnder legen*); 75 dinari pentru fitil şi lumînări etc. (pe anul 1573); în anul 1575 partea cea mai mare din cheltuielile făcute de meşterii Andrei Lynnzig şi Velter Weber sînt pentru via breslei şi se ridică la cîteva zeci de florini.

Registrul butnarilor include şi alte date interesante la capitolul venituri şi cheltuieli: s-au dat unui preot sărac 20 dinari; s-au cheltuit la primirea unui meşter tînăr 60 dinari; s-a plătit 1 florin 32 dinari pentru un dar de căsătorie judelui; s-a dat 1 florin predicatorului german, 49 dinari pentru o bancă în biserică, 12 dinari pentru repararea unei archebuze, 20 dinari pentru cărămizi, 2 florini 11 dinari pentru turn, vin şi lumînări etc. În registrul breslei argintarilor cheltuielile pentru vie ocupă un loc special, fiind comasate în capitolul „*exposita ad vineam*". În anul 1550 aceste cheltuieli s-au ridicat la suma de 64 florini 34 dinari. Alte cheltuieli privesc cumpărarea de scînduri, grinzi, var pentru turn, pentru stingerea varului; plata muncii

---

[1] Cf. *Reg. 1549*, f. 74—75.

www.dacoromanica.ro

zidarului şi a dulgherului la turnul breslei; plata lucrătorilor la vie; salariul administratorului viei etc.[1].

Deşi cheltuielile erau destul de însemnate, bilanţul breslelor se menţinea aproape întotdeauna excedentar, după cum rezultă din lista sumelor preluate de staroştii noi aleşi la intrarea lor în funcţie. În casa breslei argintarilor se găsesc următoarele sume de bani:

1548 —	34 fl.	40 d.
1550 —	53 fl.	9 d.
1552 —	63 fl.	50 d.
1558 —	175 fl.[2],	

iar în cea a curelarilor:

1570 —	21 fl.	
1572 —	16 fl.	9 d.
1583 —	64 fl.	63 d.
1586 —	66 fl.	92 d.
1589 —	81 fl.	67 d.
1593 —	49 fl.	
1596 —	80 fl.	
1598 —	78 fl.	98 d.
1599 —	100 fl.	13 d.
1600 —	125 fl.	80 d.

În ambele evidenţe se poate observa o creştere a fondului de numerar aflător în lada breslei.

Din sumele rămase breasla achiziţiona bunuri mobile sau imobile. Din bunurile mobile făceau parte: lada breslei în care se ţineau privilegiile, statutele; pecetea breslei cu semnul ei distinctiv; unul sau mai multe steaguri[3]; covoare, căni sau pahare, mai ales din cositor, dar şi din lemn, tabla breslei etc.[4]. Staroştii noi aleşi preluau de obicei la intrarea lor în funcţie bunurile mobile ale breslei împreună cu obiectele zălogite de meşteri pentru neachitarea gloabelor. Din proprietatea corporatistă a breslei mai făcea parte şi casa breslei, care avea o dublă destinaţie: era locul de întrunire a membrilor breslei, dar şi locul de depozitare a materiilor prime şi de vînzare a produselor finite (de pildă casa breslei tăbăcarilor), uneori avînd şi o pivniţă pentru depozitarea vinului şi cămară pentru alimente sau cereale. Nu

[1] *Reg. 1549*, f. 64—67.
[2] *Ibidem*, f. 51, 63, 69, 77.
[3] *Ibidem*, f. 80, se află o menţiune despre şapte steaguri ale breslei.
[4] Unii autori (de ex. Veress, *Áz erdélyi ipari* cz. *élete*, passim) tratează în ansamblu, neistoric, problema averii breslelor din Transilvania, ca de altfel şi alte probleme privind organizarea socială a breslei, din care cauză anumite trăsături specifice şi materialul din secolele XVII-XVIII nu se pot distinge de cele din sec. XV—XVI. Astfel se prezintă descrierea caselor de breaslă, atribuite primei perioade de dezvoltare a breslelor, deşi nu s-a păstrat nici un fel de material din această epocă.

www.dacoromanica.ro

toate breslele din Cluj aveau casă proprie. Sînt cunoscute casele breslelor croitorilor, tăbăcarilor, argintarilor, cizmarilor, dintre care unele se aflau în proprietatea breslelor respective (croitori, tăbăcari), altele erau închiriate. În cazul cînd casa breslei era totodată şi locul de desfacere a produselor finite, ea influenţa în sens pozitiv situaţia meşteşugarilor ca mici producători de mărfuri, prin faptul că le conferea o oarecare independenţă, mai ales în ceea ce priveşte desfacerea mărfurilor, permiţînd meşteşugarilor să se dispenseze cu uşurinţă de rolul de intermediari al negustorilor.

Breslele, ca forme de organizare a meşteşugurilor în evul mediu, nu aveau numai menirea de a realiza o politică economică destinată apărării privilegiilor membrilor lor faţă de meşteşugarii neorganizaţi. Organisme relativ închise, ele includeau pe membrii lor cu toată multiplicitatea de aspecte ale vieţii acestora, în cadre şi activităţi menite să creeze legături indestructibile pe temeiuri tradiţionale, conservatoare. Funcţiile de bază, şi anume funcţiile economice ale breslelor, au făcut necesară apariţia unor funcţii sociale, de ajutor reciproc, extinse exclusiv asupra membrilor breslei; lupta oraşului pentru autoadministrare, contradicţiile continue dintre orăşeni şi nobilimea feudală, precum şi necesitatea apărării oraşului au dat naştere funcţiilor politico-militare ale breslei. Instituţii sociale feudale, breslele se manifestă şi pe plan ideologic, îndeplinind funcţii religioase şi morale; în sfîrşit, ca orice organizaţie privilegiată, ele se bucură şi de anumite prerogative juridice, exercitînd funcţii şi în această direcţie.

Funcţiile sociale ale breslelor nu se reduceau exclusiv la organizarea petrecerilor pentru meşteri şi membrii familiilor lor. Ele includeau şi alte aspecte şi anume: acordarea de ajutor membrilor breslei în cazuri de boală sau, mai rar, în cazuri de incapacitate de muncă, şi organizarea înmormîntării membrilor decedaţi [1].

Cînd un membru breslaş se îmbolnăvea, breasla era obligată să-l ajute din veniturile ei [2]. Uneori, în asemenea cazuri, contrar prevederilor statutare, se admitea ca meşterii ajunşi la infirmitate şi la incapacitate de muncă să se poată ocupa cu desfacerea produselor confecţionate de alţii, adică să negocieze produsele finite ale specialităţii respective. Grija breslei se manifesta însă în mod deosebit cu prilejul înmormîntării meşterilor decedaţi. Membrii breslei erau înmormîntaţi pe cheltuiala breslei. Aproape la toate breslele din Cluj grija pentru înmormîntare era lăsată pe seama meşterilor tineri. În breasla argintarilor ei sînt datori să sape mormîntul, să se ducă la casa mortului de unde să ridice sicriul şi să-l poarte pe umeri pînă la cimitir [3]; breasla căruţarilor cere membrilor săi ca toţi „de la mic la mare" să ajute la înmormîntare [4]. În caz de refuz, meşterii tineri din breasla

---

[1] Pentru Transilvania, în general, vezi această problemă la Şt. Pascu. *Meşteşugurile...*, p. 325—327.
[2] Cf. doc. din 23 mai 1561, art. 29, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 53—70
[3] *Ibidem*, art. 27.
[4] *Reg. 1551* (1593).

www.dacoromanica.ro

pielarilor sînt amendaţi cu 1 florin [1], cei din breasla argintarilor cu o pesetă de argint [2], iar cei din breasla măcelarilor cu 50 dinari [3] etc.

Meşterul strungar care cu prilejul înmormîntării unui membru al breslei nu asistă la slujba religioasă sau la convoi pînă la biserică şi nu urmează convoiul mortuar pînă la cimitir e amendat de breaslă cu o livră de ceară [4]. Alte bresle, de pildă cea a ţesătorilor, a tăbăcarilor, extind obligativitatea participării şi la înmormîntarea soţiei, fiului, fiicei şi a văduvei meşterului [5]. Unele bresle fixează amenzi deosebite pentru neparticiparea la diferitele faze ale înmormîntării, după funcţia în breaslă şi rangul celui decedat. Breasla croitorilor amendează cu o jumătate de livră de ceară pe cel care lipseşte de la o înmormîntare modestă (*funus non capitale*), probabil a unui meşter sărac, de rînd; în schimb, amenda pentru neparticiparea la o înmormîntare însemnată (*funus capitale*) se ridică la o livră de ceară, iar lipsa de la ofertoriul crucii se pedepseşte cu doi dinari [6]. Breasla funarilor amendează cu patru livre de ceară pe cel care nu participă la o înmormîntare însemnată (*hobt leich*), pe cel care nu însoţeşte mortul la mormînt, nu participă la slujbă sau nu prezintă condoleanţe (?) (*czu den dancken*), nu participă la un mic ospăţ de pomenire [7].

Ca şi alte obligaţii impuse meşterilor breslaşi, obligativitatea participării la înmormîntare sau cea a îndeplinirii altor îndatoriri în legătură cu înmormîntarea (săparea gropii, purtarea cosciugului etc.) erau des încălcate. Unele registre de breaslă conţin un mare număr de însemnări în această direcţie. De pildă, în registrul croitorilor, care se pare că erau destul de refractari şi nepăsători faţă de obligaţiile religioase şi morale impuse de breaslă, găsim însemnări despre croitorul Grigore Vogel, care e amendat pentru că a refuzat să poarte coşciugul. Croitorii Ştefan Rodolf, Laurenţiu Beck, Filip Hoss, Matia Lonner, Valthenn Hoelmann şi alţii sînt amendaţi cu cîte o livră de ceară pentru că nu au participat la înmormîntarea fiicei meşterului Saba Ballsch; Grigore Zoss şi Laurenţiu Alperth sînt amendaţi cu cîte un florin pentru faptul că, atunci cînd staroştii i-au îndemnat să ajute la înmormîntarea văduvei lui Martin Vayda, ei au răspuns: „să ajute cel care a primit florinul" [8]. În registrul breslei argintarilor sînt incluse multe nume de meşteri pedepsiţi cu amenzi de doi lotoni pentru neparticipare la înmormîntare [9].

Analiza funcţiei religioase a breslelor reduce substanţial mitul despre rolul dominant al religiei în viaţa breslelor din secolul al XVI-lea şi despre influenţa ei decisivă în traiul de toate zilele al membrilor breslei. Meşteşugarul clujean din epoca Renaşterii s-a descătuşat într-o

[1] Doc. din 1569, art. 32, B. Mss. 183.
[2] Doc. din 23 mai 1561, art. 27, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 53—70.
[3] Doc. din 26 nov. 1559, Jakab, *Okl.*, II, p. 44—48.
[4] Cf. doc. din 20 dec. 1532, art. 13, A.S.C.
[5] Cf. doc. din 26 febr. 1507, art. 4, A.I. şi 1569, art. 33.
[6] Cf. doc. din 9 dec. 1521, art. 27 şi 28, A.I.
[7] Cf. doc. din 1542, *Reg. 1487.*
[8] *Reg. 1528,* passim.
[9] *Reg. 1549,* passim.

www.dacoromanica.ro

oarecare măsură din lanțurile tradiționale care îl legau de biserică și mai ales de cea catolică. Reforma unitariană din Cluj a ajutat la plămădirea unei personalități noi, mai libere în acțiune și gîndire, poate ceva mai dură, dar în schimb mai firească, mai nestăvilită, nesupusă față de cadrele înguste în care biserica oficială de pînă atunci căutase să îngrădească traiul, gîndirea și moravurile. Slăbirea influenței exercitate de biserică asupra vieții meșteșugarilor organizați se manifestă și prin locul din ce în ce mai redus pe care articolele de ordin religios îl ocupă în statute în secolul al XVI-lea, în comparație cu secolul al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea, și prin sporirea numerică considerabilă a articolelor de ordin economic, social.

Deseori breslele aveau în biserici altare proprii, cinsteau pe cîte un sfînt ca patron: cojocarii pe sf. Mihail, croitorii pe sf. Ladislau, argintarii pe sf. Ludovic, tîmplarii și zugravii pe sf. Luca; organizau uneori procesiuni religioase, puneau să se celebreze liturghii pentru cei decedați. De obicei, meșterii tineri erau datori să ia în păstrare cheile bisericii [1], să slujească la altar la sărbătorile mari, și anume la utrenii, vecernii și la liturghia mare, sub amenințarea unei amenzi de 1—5 livre de ceară [2]. La slujba religioasă fiecare breaslă obișnuia să aibă scaune proprii, separate de cele ale altor bresle. Aceste scaune erau ocupate, după rang, de meșteri, calfe și ucenici. Membrii breslelor trebuiau să participe la procesiuni. Dintre acestea cea mai des pomenită documentar era procesiunea de *Corpus Christi*, adică în joia de după duminica sf. treimi. Unele bresle prevăd o amendă de patru livre de ceară pentru cei care nu participă la asemenea procesiuni [3]. Era obligatorie și participarea la cîntarea ofertoriului [4], participarea la slujbă (*opper*) de sf. Fabian și sf. Sebastian, de sf. Andrei [5] etc. Deseori, după procesiuni se organizau, mai ales cu ocazia zilei patronului, ospățuri, la funari de pildă în ziua sf. Andrei [6]. În legătură cu întreținerea altarului pe care breslele trebuiau să-l aprovizioneze uneori și cu potire, cărți, lumînări, se impunea revendicarea unor amenzi în ceară. Ceara era necesară pentru lumînările folosite în zilele de sărbătoare, cu ocazia slujbelor religioase și mai ales de ziua patronului.

De cele mai multe ori prevederile statutare religioase se transformau în simple postulate ale conducerii breslelor și se loveau de dezinteresul general al meșterilor, cu toate amenzile prevăzute în statute, cu toate deciziile aspre, care mergeau pînă la excluderea din breaslă [7]. Cercetarea mai atentă a registrelor de breaslă păstrate pînă astăzi reflectă o situație pe care cercetătorii limitați la statutele normative nu au putut-o presupune. Aproape că nu există meșter care să

---

[1] Cf. doc. din 3 mai 1586, art. 14, A.I., ș. a.

[2] Cf. doc. din 8 mai 1512, art. 4, Jakab, *Okl.*, I, p. 324—325, 9 dec. 1521, art. 29, A.I.; 25 iunie 1537, art. 8, A.I. ș. a.

[3] Cf. doc. din 9 dec. 1521, art. 24.

[4] Cf. doc. din 20 dec. 1525, art. 15, A.S.C.

[5] Cf. doc. din 1542, *Reg. 1487*.

[6] *Ibidem*.

[7] Cf. doc. din 1583, art. 2, A.I.

www.dacoromanica.ro

nu fi fost amendat o dată sau de cîteva ori pentru neparticipare la liturghie şi procesiuni, pentru neprezentare la breaslă de sărbători. Croitorul Iacob Tettel este amendat în anii 1534—1535 cu un total de *85 livre de ceară* şi 30 dinari pentru neparticipare la manifestările religioase ale breslei; Andrei Palfy e amendat în repetate rînduri cu cîte 10 dinari, deoarece nu a venit la breaslă în duminica *Oculi*, de bunavestire, de sf. Maria etc.; Nicolae Schneyder e amendat de *optsprezece* ori pentru că nu a venit de sărbători la breaslă şi nu s-a dus la liturghie; Egidiu Luch e amendat cu 10 livre de ceară pentru că nu s-a dus la biserică cu prilejul tîrnosirii ei, şi cu alte 10 livre de ceară pentru că nu s-a dus în seara de Crăciun la liturghie; butnarul Urban Hobell e pedepsit cu 4 livre de ceară pentru că, „nu a scos covorul" de bunavestire, iar Petru Bernherd cu 15 dinari pentru că nu a venit la breaslă de *„drey leychen"*; funarul Iacob Roschner e amendat cu 3 livre de ceară pentru că nu a aprins lumînările, deşi deţinea cheile bisericii; croitorul Petru Beck expune la fereastră pantaloni spre vînzare în duminica de după rusalii ş.a.m.d. Asemenea date nu constituie excepţii şi reflectă mai mult decît nepăsare faţă de măsurile religioase ale breslelor. Ele arată că în secolul al XVI-lea au loc schimbări în mentalitatea şi viaţa clujenilor, schimbări ce au premers sau au urmat Reformei.

Prevederile de ordin religios erau deseori însoţite în statutele breslelor din Cluj de *prevederi morale*. Statutele tăbăcarilor din 1569 pretindeau ca: „fiecare meşter să ducă o viaţă cucernică, cu frică de dumnezeu, şi cinstită ..., să se ducă cu plăcere la biserică şi împreună cu alţi creştini să asculte cuvîntul domnului, să primească sfînta împărtăşanie", să nu se ducă fără motiv „la vin (*zum wein*), să nu joace şi să nu stea şi să petreacă o noapte după alta..." [1]. Statutele obligă pe membrii breslei să se respecte şi să se cinstească în breaslă şi în afara ei, să asculte de staroşti [2]. Se interzice la adunările breslei ca un meşter să ofenseze pe altul acuzîndu-l de minciună, sub ameninţarea unei amenzi de 2—4 livre de ceară în breasla funarilor şi a strungarilor, 1—2 lotoni pînă la o marcă argint în cea a argintarilor sau „cu atîtea livre de ceară cîţi meşteri vor fi fost de faţă", în breasla căruţarilor [3].

Sub ameninţarea unei pedepse de 2 florini sau ceară în valoare de 1 florin se interzice ca un meşter să facă de ruşine, în faţa unor străini, munca altuia sau să-l calomnieze [4]. Este interzis ca un meşter să vatăme pe altul, fie cu vorba, fie cu fapta, prin ocări ori ponegriri [5], să se înjure unul pe altul [6], să se certe şi să se bată [7], să se îmbete şi

[1] Cf. doc. din 1569, art. 1, B. Mss. 183.
[2] Cf. doc. din 23 mai 1561, art. 30, Jakab, *Okl.*, II, p. 69—75.
[3] Cf. doc. din 1542, *Reg. 1487*; 20 dec. 1532, art. 6, A.S.C.; 21 martie 1539, art. 2, A.I. şi 23 mai 1561, art. 30.
[4] Cf. doc. din 5 oct. 1515, art. 14, Jakab, *Okl.*, I, p. 331—335; 15 nov. 1572, art. 8, *Reg. 1608*, f. 5—8; 20 dec. 1532, art. 8.
[5] Cf. doc. din 9 dec. 1521, art. 17 şi 29 nov. 1521, art. 10, A.S.C.
[6] Cf. doc. din 26 nov. 1559, Jakab, *Okl.*, II, p. 44—48; *Reg. 1549*, f. 3 (1572).
[7] Cf. statutul de la începutul sec. XVI al breslei curelarilor, art. 4, A.I.

www.dacoromanica.ro

să joace cărţi [1]. Beţia şi jocul de cărţi erau pedepsite de breasla argintarilor cu o amendă de 1 loton argint, de 2 lotoni în caz de recidivă, de 24 lotoni în caz de o nouă recidivă şi, în sfîrşit cu excluderea din breaslă [2]. Prevederile aspre ale breslelor nu reuşeau întotdeauna să înfrîneze patimile şi pornirile meşteşugarilor clujeni. În catastiful multor meşteri breslaşi apar în repetate rînduri amenzi pentru încălcarea acestor dispoziţii. O primă categorie ar putea-o constitui cei care au dat dovadă de neascultare şi lipsă de cuviinţă faţă de conducerea breslei. Astfel, de pildă, butnarul Petru Lehmeser este amendat cu 1 florin pentru că nu a dat ascultare celor patru staroşti (*fir meytern*); butnarul Marcu Mertten e amendat cu 1 florin şi 1 livră de ceară pentru că nu a dat ascultare „părintelui breslei", Ioan Schuler cu 1 florin pentru că nu a dat ascultare „părintelui breslei", cu 4 florini pentru că a înjurat pe cei patru staroşti şi cu 1 florin pentru că a făcut mincinoşi pe staroşti [3] etc. Croitorul Nicolae Schneyder e amendat cu 2 livre de ceară pentru că „a defăimat munca meşterilor" [4]; căruţarul Gheorghe Khrauss e amendat cu 2 florini pentru că a vorbit necuviincios cu starostele [5]; argintarii Emeric Bako şi Grigore Zenth Miklosy sînt amendaţi cu cîte un loton de argint pentru că, găsindu-se în casa argintarului Mihail Igiarto, au înjurat pe Mihail Zigety, meşterul însărcinat cu ducerea socotelilor breslei, şi din nou cu cîte un loton pentru că, chemaţi fiind de staroste, au înjurat urît şi au refuzat să se ducă; Ştefan Pechy e amendat cu 6 pesete fiindcă a defăimat breasla; mulţi meşteri sînt amendaţi cu cîte 2 livre de ceară pentru neascultare [6].

Unii meşteri încalcă dispoziţiile breslei care preconizau bună înţelegere şi dragoste între membri. Croitorul Nicolae Schneyder plăteşte o amendă de 1 florin 50 dinari şi 2 livre de ceară pentru că se certase şi se bătuse în casa breslei cu Ştefan Scherer, iar pe Ştefan Mod îl făcuse mincinos; croitorul Ştefan Kys s-a certat în casa breslei cu meşterul Nycklas, iar pe Iacob Teyttel l-a numit „fiu de bestie şi curvă" (*eyn beschtye hurn kynt*), fiind condamnat la o amendă de 2 florini [7]; căruţarul Cyrnes Mülletsch e amendat cu 1 florin 2 dinari pentru că a venit beat la breaslă [8], iar Ştefan Wolff cu 4 florini pentru că l-a înjurat pe Ştefan Moldner [9]; în registrul argintarilor găsim zeci de nume de meşteri (Grigore Vas, Ştefan Pechy, Andrei Baniaj Helfeer, Grigore Balasfy, Dumitru Giulay, Mihail Zoke, Mihail Helfer, Martin Niary şi alţii) care sînt amendaţi în repetate rînduri cu cîteva pesete, cu 1—2 lotoni sau chiar o

---

[1] Cf. doc. din 23 mai 1561, art. 20.
[2] *Ibidem.*
[3] *Reg.* 1548, passim.
[4] *Reg. 1528,* passim.
[5] *Reg. 1551,* p. 49.
[6] *Reg. 1549,* f. 18, 33, 45, 74, 80 et passim.
[7] *Reg. 1548.*
[8] *Reg. 1551,* p. 39.
[9] *Ibidem,* p. 35.

www.dacoromanica.ro

jumătate de marcă argint, iar unii, de exemplu Grigore Balasfy, cu interzicerea de a ține un ucenic și o calfă, pentru faptul că au înjurat și suduit pe unii colegi ai lor. Deosebit de refractari sînt argintarii Martin Niary și Grigore Balasfy, pedepsiți aproape în fiecare an pentru neascultare sau purtare necuviincioasă [1].

Cît de mare este contradicția dintre aceste date și idealizarea sistemului breslaș, dintre aceste date și aserțiunile unor istorici despre comunitatea perfectă de interese, despre prietenia și duhul frăției care ar fi domnit în rîndul breslelor medievale! Cauzate de contradicțiile dintre meșteri, ca mici producători de mărfuri, de antagonisme ce spărgeau comunitatea de interese, încălcările normelor de etică însoțeau uneori petrecerile și chiar bețiile. Conceptele morale erau deseori identificate cu interesele înguste ale fiecărui meșter breslaș în parte. Caracterul declamatoriu, pompos al unor articole din statutele de breaslă referitoare la morala meșterilor sînt infirmate de tabloul, uneori sumbru, înfățișat de registrele de breaslă. Interesul de moment, privilegiul economic, constituie deseori axioma eticii breslașe.

Hotărîrile luate de breaslă erau obligatorii pentru toți membrii ei. Încălcarea statutelor se pedepsea fie prin amenzi, în cazuri mai puțin grave, fie prin confiscarea uneltelor [2] și prin interzicerea de a lucra sau de a ține calfe și ucenici [3], în cazuri mai grave. Refuzul de a achita amenzile fixate echivala formal cu excluderea din breaslă, deși se pare că breslele nu apelau, în general, la asemenea măsuri. Chiar în cazuri grave, ca cel al butnarului Ștefan Klenn, care s-a împotrivit unei hotărîri luate de întreaga breaslă [4], sau al argintarului Ștefan Cosdi, învinuit de numeroase „delicte comise față de toți meșterii argintari" [5], s-a făcut uz de pedepse bănești.

Competința breslelor nu se reducea numai la aplicarea unor amenzi pentru încălcarea dispozițiilor statutare. Breslele se bucurau de *prerogative judiciare* în litigiile minore dintre membrii breslei, în pricinile ce nu depășeau preocupările și problemele breslei, prevăzute în statute. În aceste cazuri breasla apare ca for de judecată, ca primă instanță în raport cu instanța următoare — magistratul urban. Statutele tăbăcarilor din anul 1569 prevăd ca: „dacă doi meșteri nu se învoiesc între ei, să nu se ducă de îndată la jude, ci să vină în fața staroștilor, iar dacă aceștia nu-i pot împăca, atunci să se ducă la jude" [6]. Staroștii joacă rolul de arbitri, avînd și dreptul de a pedepsi pe ceilalți meșteri potrivit cu delictul comis [7]. Statutele breslei argintarilor prevăd ca în cazul izbucnirii unei neînțelegeri între meșteri, calfe sau ucenici, breasla să aibă dreptul de

---

[1] *Reg. 1549*, p. 5, 8, 15, 18, 34, 42 et passim.
[2] Cf. doc. din 8 mai 1512, art. 12, Jakab, *Okl.*, I, p. 324—325.
[3] Cf. doc. din 23 mai 1561, art. 32, Jakab, *Okl.*, II, p. 69—75; 26 febr. 1507, art. 5.
[4] *Reg. 1548: „der ganczen zech vrleyl wideruffen hot"*.
[5] *Reg. 1549*, f. 78.
[6] Art. 15.
[7] Cf. doc. din 26 febr. 1507, art. 5.

www.dacoromanica.ro

a îndeplini funcția de arbitru; dacă litigiul a fost deferit judelui, iar împricinații doresc să se împace, pricina să fie din nou transferată în fața breslei [1].

Întrucît staroștii făceau deseori parte din conducerea orașului, ca jurați, centumviri sau juzi, hotărîrile luate de ei în sînul breslei erau rareori anulate de magistratul urban, atunci cînd ajungeau în fața acestuia. Se cunosc asemenea procese dezbătute în fața breslei sau transferate magistratului. De exemplu, în anul 1558, „cinstiții meșteri și întreaga breaslă a curelarilor" rostește sentința în procesul dintre curelarii Iacob Flekszel și Matei Frydel. Ea propune împricinaților să se împace și amenință pe cel care s-ar împotrivi cu o pedeapsă de 25 florini, dintre care 2/3 urmau să revină judelui și 1/3 breslei [2]. Argintarul Martin Baius care la o nuntă a înjurat pe meșterii noi intrați în breaslă, de față cu străini, a fost trimis la judecată în fața judelui. La intervenția predicatorului el a cerut iertare, de față cu breasla, celor ofensați, și a fost amendat la 18 lotoni argint, amendă comutată apoi la 1/2 marcă [3]. Unele bresle circumscriu litigiile care intră în competința breslei și cele care intră în competința judelui. De exemplu, breasla măcelarilor decide ca litigiile compatibile de amenzi pînă la 3 florini să fie judecate în fața breslei, iar cele de peste 3 florini să se judece în fața magistratului. Dacă împricinatul se adresa direct judelui, evitînd breasla, el era supus la o amendă de 50 dinari [4].

Furtul, omorul și alte delicte comise de membrul unei bresle erau judecate de magistrat. Judecata era precedată de excluderea din breaslă [5].

Consolidarea orașului și înconjurarea lui cu ziduri, necesitatea apărării privilegiilor de imixtiunea feudalilor, mai ales în vremurile de anarhie, au impus breslelor o altă *funcție*, și anume cea *militară*.

Orașul Cluj era înconjurat în secolul al XVI-lea cu puternice ziduri crenelate, prevăzute cu turnuri de apărare. Turnurile orașului erau încredințate spre apărare celor mai de seamă bresle; de obicei, ele au primit mai tîrziu numele breslelor însărcinate cu apărarea lor. Turnurile și porțile erau în număr de douăzeci. Turnurile erau apărate de următoarele bresle: a croitorilor, olarilor, argintarilor, fierarilor, cizmarilor, tîmplarilor, postăvarilor, curelarilor, zidarilor și cioplitorilor în piatră, tăbăcarilor etc.

În turnuri erau depozitate arme, praf de pușcă, arcuri și săgeți, provizii, pentru ca breslașii însărcinați cu apărarea lor să poată respinge un atac dușman. Breslele erau obligate să aprovizioneze turnurile cu armamentul necesar și să le îngrijească, adică să le țină în bună stare sau să repare stricăciunile. Aceste obligații se

---

1 Cf. doc. din 23 mai 1561, art. 13.
2 *Reg. 1570*, f. 79.
3 *Reg. 1549*, f. 46 (1587).
4 Cf. doc. din 1583, art. 1, A.I.
5 Cf. doc. din 1583, art. 3, A.I.; 23 mai 1561, art. 12, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 53—70.

www.dacoromanica.ro

reflectă cu prisosință în statutele de breaslă și sînt deseori invocate de magistrat ca motiv pentru care orașul le-a acordat privilegiile. Primul articol din statutul cizmarilor din 1586 arată că „turnul din Cetatea veche, așezat spre poarta și turnul *Rapularum*, dimpreună cu toate armele de atac, de apărare, bombarde și praf de pușcă, trebuie întreținut de meșteri cizmari, reparat de orice stricăciune și rezidit în decursul vremii". Aceeași formulă, cu repetarea armamentului și cu precizarea poziției turnului încredințat spre păstrare, apare aproape în toate statutele breslelor mai însemnate din Cluj. Zidarii apărau turnul dinspre miazăzi de turnul croitorilor [1], argintarii turnul din Cetatea Veche, așezat la miazănoapte [2], blănarii turnul din *Rapularum* [3]. În vreme de război sau cînd exista pericol de război meșterii erau datori să se îndrepte spre turnurile încredințate lor spre apărare de îndată ce primeau poruncă în acest sens din partea judelui și să îndeplinească ordinele acestuia [4]. Meșterii bolnavi trebuiau înlocuiți cu alții sănătoși [5]. Dintre bresle, cea a zidarilor și cioplitorilor în piatră era obligată să lucreze la ridicarea și repararea zidurilor [6], iar fierarii și armurierii să confecționeze și să repare armele.

În ce consta apărarea turnului? Fiecare meșter trebuia să stea efectiv de strajă sau să participe la luptă. Cel care se sustrăgea obligațiilor militare era pedepsit cu o amendă echivalentă cu taxa de intrare în breaslă [7], iar în caz de război, cu excluderea din breaslă [8]. Dispozițiile privitoare la efectivele cu care trebuiau să se prezinte breslele erau date de juzi sau centumviri. În timp de pace turnul era păzit ziua de un meșter, iar noaptea de doi meșteri [9]. Cînd pericolul era mare, numărul străjerilor creștea. Tot atunci se pregăteau în turnuri și erau puse în poziție de luptă tunurile, archebuzele, se mărea cantitatea de praf de pușcă depozitată aici. Meșterii care nu aveau praf de pușcă erau aspru pedepsiți de jude [10]. În vremuri de mare pericol orașul lua măsuri excepționale în direcția achiziționării prafului de pușcă, a reparării zidurilor de apărare și a turnurilor suplimentare, obligînd breslele să contribuie cu lucrători și mijloace materiale [11].

Registrele de bresle cuprind numeroase însemnări de cheltuieli efectuate pentru apărarea și înzestrarea turnurilor cu armament. De pildă, în registrul curelarilor se găsesc astfel de mențiuni de cheltuieli: 31 dinari pentru repararea turnului; 16 dinari pentru

[1] Cf. doc. din 30 martie 1589, art. 1, A.S.C.
[2] Cf. doc. din 23 mai 1561, art. 31.
[3] Cf. doc. din 1479 (1500), Jakab, *Okl.*, I, p. 263.
[4] Cf. doc. din 1569, art. 17, B. Mss. 183.
[5] Cf. doc. din 23 mai 1561, art. 31.
[6] Cf. doc. din 30 martie 1589, art. 25.
[7] Cf. doc. din 1569, art. 17.
[8] Pascu, *Meșteșugurile...*, p. 344.
[9] *P.O.C.*, 1585—1605, p. 240 (1594).
[10] *D.D.C.V.*, p. 152 (1562).
[11] *Ibidem*, p. 142 și 155 (1562).

www.dacoromanica.ro

vasul cu praf de puşcă (*Polber flassen*); 50 dinari pentru praf de puşcă; 2 florini 4 dinari pentru repararea zidului; 4 florini zidarului pentru acoperirea turnului; 33 dinari pentru şindrilă; 1 florin 50 dinari pentru tablă; 5 florini 32 dinari pentru cuie [1] etc. În registrul argintarilor se găsesc înscrise în anul 1550 următoarele cheltuieli pentru nevoile militare ale breslei: 1 florin pentru 1 000 laţuri; 1 florin 40 dinari pentru două care de var stins; 3 florini 60 dinari pentru două grinzi mari; 2 florini pentru scînduri; 90 dinari pentru patru grinzi mici; 1 florin zidarului; 6 florini dulgherului; 16 florini pentru praf de puşcă etc., în total zeci de florini cheltuiţi pentru nevoile militare ale breslei argintarilor [2]. Pentru curăţirea turnului erau angajaţi zileri sau se trimiteau meşteri tineri în frunte cu un meşter mai în vîrstă [3]. Dacă meşterul refuza să se ducă la curăţirea turnului, era pedepsit cu o amendă în ceară sau în bani [4].

Pentru a-i obişnui pe membrii lor să înlocuiască la nevoie acul, dalta, ciocanul sau foarfeca cu arcul, archebuza sau sabia, breslele organizau din timp în timp exerciţii de tir, acoperind din veniturile lor cheltuielile făcute cu acest prilej. Asemenea exerciţii, transformate uneori într-un fel de concursuri de tir, contribuiau la stimularea însuşirilor militare. Registrele de bresle cuprind uneori cheltuieli făcute cu prilejul unor asemenea exerciţii sau pentru achiziţionarea şi repararea armelor breslei. În registrul curelarilor sînt notate următoarele cheltuieli: 1 florin 50 dinari pentru praf de puşcă, plumb şi tragere la ţintă; 50 dinari pentru praf de puşcă; 1 florin 50 dinari pentru tragere la ţintă; 55 dinari pentru repararea archebuzei, vreo 10 florini pentru praf de puşcă, plumb şi tragere la ţintă etc. [5], iar în registrul argintarilor: 2 florini pentru curăţirea unei cămăşi de zale, 4 florini pentru o cămaşă de zale [6] etc. Din registrul argintarilor rezultă că asemenea exerciţii de tir se făceau pe detaşamente de puşcaşi [7], meşterii fiind organizaţi într-un fel de miliţie a oraşului [8], echipată şi întreţinută pe cheltuiala breslelor. În caz de război breslele clujene puteau furniza sute de apărători care, dacă nu erau chiar întotdeauna bine calificaţi în meşteşugul armelor, luptau în schimb cu dîrzenie pentru apărarea oraşului şi a privilegiilor lor.

Meşteşugul organizat în breaslă era reprezentat de meşteri. Dar aceştia trebuiau să se îngrijească de succesori, pentru ca meşteşugul să nu dispară o dată cu ei. Meşterul avea nevoie de ajutoare şi rareori renunţa la ele. Aşa se întîmplă că alături de meşter şi împreună cu el lucrau în atelier şi alţii: ucenicii, care învăţau meşteşugul, calfele, care l-au învăţat, dar nu dispuneau de un atelier

[1] *Reg. 1570*, f. 27, 28, 47 et passim.
[2] *Reg. 1549*, f. 64, 80 şi Novák, *op. cit.*, p. 34.
[3] *Ibidem*, f. 66 şi 82.
[4] *Reg. 1528* (la anul 1548).
[5] *Reg. 1570*, f. 17, 18, 23, 31 et passim.
[6] *Reg. 1549*, f. 64.
[7] *„...qui pixide sagitaverunt in cetu universorum sagitatorum...”*, în *Reg. 1548*, f. 77.
[8] *„......magistris milicie exercentibus in festis Pasce, qui pixide sagitaverunt dedimus... fl. 1 d 50”*, *ibidem*, f. 83.

www.dacoromanica.ro

propriu, nu erau încă meşteri, adică membri ai breslei, şi, mai rar, lucrătorii cu ziua. Ucenicii şi calfele, strîns legaţi din punct de vedere economic şi juridic de meşteri, constituiau treptele inferioare ale ierarhiei sociale corespunzătoare organizării economice a meşteşugurilor în evul mediu, în fruntea căreia se afla meşterul, membru privilegiat al unei organizaţii privilegiate, breasla. Conform cu esenţa meşteşugului feudal, ucenicia şi călfia constituie de drept, şi deseori şi de fapt, trepte premergătoare ale calităţii de meşter şi în aceasta stă caracteristica socială a organizării meşteşugului medieval. Ucenicul este viitoarea calfă, iar calfa, viitor meşter. Dacă condiţiile de exercitare a meşteşugului (raportul dintre numărul de meşteri şi de calfe, posibilităţile de desfacere a produselor, starea materială a calfei etc.) nu-i pun piedici, calfa devine meşter. În cazul contrar, se transformă într-un lucrător supus vexaţiilor şi exploatării din partea aceluia care avusese norocul de a poseda un atelier, de a fi membru al breslei respective şi de a deveni patron.

Pentru ca cineva să ajungă meşter, trebuia să parcurgă un drum lung şi dificil, începînd cu *ucenicia*.

La Cluj ucenicul este amintit în documente latine ca: *iuvenis, adolescens, parvulus, discipolus, studens, novellus, tyro, aprodianus, iuvenis apreciatus*; în cele germane: *leriunge* (*ler Junge, leer Jüngk*) *ler Knabe,* sau în cele maghiare: *inas, iffiu*. Condiţiile de primire în ucenicie difereau după bresle şi timp.

Breasla funarilor, cea a pielarilor sau a măcelarilor[1] admiteau ca tînărul care voia să înveţe meşteşugul respectiv să-şi aleagă meşterul şi să se înţeleagă cu el în privinţa primirii sale ca ucenic. Alte bresle impun ca angajarea ucenicului să se facă exclusiv prin starostele breslei[2], uneori de faţă cu un meşter din breaslă[3], sau prin „părintele" breslei, în faţa „celor patru staroşti"[4]. Unele bresle, ca cea a zidarilor, admit ca ucenicul să-şi aleagă singur meşterul, iar dacă nu e în stare s-o facă, cer să i se repartizeze un meşter de către staroşti[5]. După alegerea meşterului, tînărul era dator să presteze „census originii" — la breslele unde numărul de calfe şi de ucenici era mai mare[6] — şi să lucreze la meşter două săptămîni pentru probă; după aceasta putea rămîne la meşterul ales sau indicat, sau putea cere un alt meşter. Dacă certificatul de origine nu era obligatoriu la o serie de bresle din Cluj, în schimb era obligatorie achitarea unei taxe de ucenicie, uneori şi a unui prînz cu vin sau a unei cantităţi de ceară. Suma de bani şi celelalte anexe variau după importanţa breslei şi după locul pe care meşteşugul îl ocupa în

[1] Cf. doc. din 13 apr. 1550, art. 4, A.I.; 14 febr. 1577, art. 16; A.I.; 1583, art. 3, A.I.

[2] De pildă olarii (doc. din 8 mai 1512 art. 11, cf. Jakab, *Okl.*, I, p. 324—325).

[3] De pildă curelarii (cf. doc. din 5 oct. 1515, art. 2, Jakab, *Okl.*, I, p. 331—335 şi în A.I.).

[4] De pildă breasla butnarilor (cf. doc. din 15 nov. 1572, art. 5).

[5] Cf. doc. din 30 martie 1589, art. 3, A.S.C.

[6] Cf. stat. breslei cizmarilor din 3 mai 1580, art. 4, A.I.

www.dacoromanica.ro

rîndul celorlalte meserii din oraş sau din ţară. Taxele fixate într-o serie de statute de bresle la începutul secolului al XVI-lea sau încă în secolul al XV-lea sînt modificate cu timpul, îngreunînd condiţiile de angajare a ucenicilor. Breasla butnarilor fixase în anul 1507 o taxă de ucenicie de 2 florini, o urnă de vin şi opt livre de ceară, iar în 1548 taxa crescuse la 3 florini 84 dinari şi în 1572 la 4 florini; breasla căruţarilor urcă între anii 1539 şi 1551 taxa de ucenicie de la 4 florini la 4 florini 25 dinari; croitorii urcă taxa de ucenicie între anii 1521 şi 1561 de la 2 florini la 4 florini, curelarii de la 4 florini la 4 florini 40 dinari în anii 1515—1570; ţesătorii de pînză de in, de la 2 florini, o vadră de vin şi 4 livre de ceară, la 3 florini etc. [1].

Taxele fixate de unele bresle făceau imposibilă învăţarea unui meşteşug de către elementele lipsite de avere. Măcelarii (1559), pielarii (1569) pretind o taxă de 8 florini; căruţarii (1551), cizmarii (1586), curelarii (1570) una de 4 florini — 4 florini 40 dinari. Fixarea unor taxe de ucenicie sporite reflectă împotrivirea crescîndă a meşterilor breslaşi faţă de însuşirea meşteşugului lor de către alţii, care cu timpul le-ar putea prejudicia interesele înguste şi egoiste. Aceste măsuri loveau mai ales în copiii oamenilor săraci, ai ţăranilor lipsiţi de posibilităţi materiale, care nu puteau suporta o cheltuială echivalentă cu preţul a 1—2 boi sau cu leafa unui ziler pe aproximativ trei luni de muncă. Numai copiii meşterilor se bucurau de scutire de taxa de ucenicie. Dacă ucenicul nu dispunea de suma necesară, el trebuia să depună un amanet sau să aibă chezaşi [2], iar meşterii erau pedepsiţi cu amenzi serioase dacă primeau ucenici fără a le pretinde taxele de ucenicie [3].

Numărul anilor de ucenicie varia după breaslă şi epocă. Breslele butnarilor, măcelarilor, pielarilor, strungarilor, tunzătorilor de postav pretindeau trei ani de ucenicie; breslele bărbierilor, ţesătorilor de pînză de in, curelarilor, cereau trei-patru ani de ucenicie; breslele argintarilor, croitorilor, funarilor, şelarilor, patru ani, iar breasla zidarilor şi a cioplitorilor în piatră, cinci ani. Stabilirea unui termen de trei-patru ani de ucenicie în ramuri ca: bărbieritul, tunsul postavului, ţesutul pînzei de in etc. urmărea atît buna pregătire a ucenicului, însuşirea temeinică a meşteşugului de către ucenic, pentru ca patronul să dispună aproape gratuit de o forţă de muncă suplimentară [4], cît

[1] Unele registre de breaslă specifică sumele intrate ca taxe de ucenicie. De pildă, din registrul argintarilor aflăm: s-au primit în anii 1548—1549 24 florini de la 12 ucenici, dintre care pentru 8 florini s-au lăsat amanete, iar pentru 6 florini s-au prezentat chezaşi (*Reg. 1549*, f. 51). În registrul breslei curelarilor găsim înregistrate taxele de ucenicie intrate de la calfele lui Ioan Czep, Iacob Flekzel, Gheorghe Ochett — cîte 4 florini 40 dinari —, ale lui Isaia Chef — 3 florini — etc. (*Reg. 1570*, f. 22).

[2] Cf. doc. din 1515, art. 10, A.I.; 13 apr. 1550, art. 4, A.I.

[3] *Reg. 1528*: croitorul Benneck Wenckler e amendat cu 4 fl. pentru că *„dem ler junge wider zech gerechtiketh nach gelassen hath"*.

[4] Din aceste considerente unele statute pun pe acelaşi plan ucenicii cu experienţă şi calfele, şi limitează numărul acestora din urmă în raport cu cel al ucenicilor; breasla căruţarilor (cf. doc. din 21 martie 1539, art. 14, A.I.) interzice meşterului care

www.dacoromanica.ro

şi unor scopuri egoiste, întrucît ucenicul era totodată şi slugă gratuită în casă [1].

Ucenicul de funar şi şelar [2] trebuia să primească din partea meşterului o tunică, iar cel de cizmar [3] o haină de 1 florin, o vestă de piele şi alta roşie (?) *„ocrea"*. Ucenicul intra sub „oblăduirea" meşterului în casa căruia era obligat să trăiască. Politica breslaşă privitoare la relaţiile dintre ucenici şi meşteri avea un caracter brutal. Breslele sancţionau despotismul casnic al meşterului, acordîndu-i un maximum de drepturi în raport cu drepturile ucenicului, iar staroştii urmăreau pe meşter pentru cele mai mici favoruri făcute ucenicilor sau calfelor. Ucenicul de măcelar nu are voie „să îndrăznească să plece de la meşter" [4]; ucenicul de butnar care ar fugi de la stăpînul său şi s-ar întoarce peste un an este obligat să plătească din nou o taxă de 4 florini [5]; breasla cizmarilor pedepseşte cu severitate pe meşterul care, contrar prevederilor statutare, favoriza pe ucenicii săi [6]; ucenicul henteler nu are voie nici după terminarea uceniciei să-şi aleagă singur meşterul, depinzînd de bunul plac al starostelui [7]. Ucenicul era dator să dea deplină ascultare meşterului, trebuia să fie umil şi modest, să lucreze de la ivirea zorilor pînă la lăsatul serii, să îndeplinească toate dispoziţiile meşterului.

După îndeplinirea anilor de ucenicie, ucenicul era eliberat, deseori în cadru festiv. Unele bresle fixau taxe şi cu acest prilej, de exemplu breasla pielarilor, care cere fostului ucenic suma de 1 florin. Fostul ucenic primea un certificat de ucenicie (denumit în documentele germane *Lerpryff*) pe care era dator să-l prezinte oriunde ar căuta de lucru [8]. După aceasta ucenicul trebuia să mai rămînă trei sau şase luni [9] la meşterul său, după care era obligat de unele bresle, de exemplu de cea a pielarilor [10] să pornească „în călătorie" sau putea fi angajat în calitate de calfă. În registrul breslei curelarilor este menţionat un asemenea caz: se admite unui ucenic, care a terminat cei patru ani de ucenicie şi a mai stat un an la meşterul său în calitate de ucenic cu plată (*Lon Junge*), să rămînă în calitate de calfă în atelierul meşterului decedat, întrucît „stăpînul său răposat hotărîse ca el să devină calfă" [11].

---

are un ucenic să mai ţină o calfă. Nu rareori sînt amendaţi meşterii care nu eliberează la termen pe ucenicii lor, folosindu-i în producţie (de pildă cazul butnarului Jorg Konerdt, în *Reg. 1548*).

[1] Amănunte pentru această problemă la Veress, *Az Erdélyi ipari czéhek élete*, p. 22—25 şi Pascu, *Meşteşugurile...*, p. 263—271.

[2] Cf. doc. din 29 nov. 1521, A.S.C. art. 5, şi din 1542, în *Reg. 1487*.

[3] Cf. doc. din 3 mai 1586, art. 4, A.I.

[4] Cf. doc. din 26 nov. 1539, Jakab, *Okl.*, II, p. 44—48.

[5] Cf. doc. din 15 nov. 1572, art. 5, *Reg. 1608*, f. 5—8.

[6] Cf. doc. din 26 nov. 1560, A.I.

[7] Cf. doc. din 1583, art. 3, A.I.

[8] Cf. doc. din 1515, art. 9; 14 febr. 1577, art. 7, A.I.

[9] Cf. doc. din 19 nov. 1557, art. 3, A.S.C., 30 martie 1589, art. 6, A.S.C.

[10] Cf. doc. din 1569, art. 5, B. Mss. 183.

[11] *Reg. 1570*, f. 38 (1599).

www.dacoromanica.ro

După terminarea stagiului fixat sau după întoarcerea din călătorie, ucenicul clujean, trecut prin treapta de ucenicie cu plată, putea deveni calfă.

Calfele au jucat un rol de seamă în istoria meşteşugurilor din Cluj. În secolul al XVI-lea numărul lor este deosebit de mare, ei sînt des pomeniţi documentar şi se separă în multe cazuri din punct de vedere organizatoric de meşteri şi ucenici, transformîndu-se într-o treaptă bine închegată a ierarhiei breslaşe. În acest secol ei apar la Cluj sub denumirile: *famuli, socii mercenarii, servi mercenarii, servi, famulicii, servitores*; *Knecht* (*Knech, Kneckt*), *Geselle* (*Gesell, Gesel*) şi *legeny*.

După terminarea anilor de ucenicie, ucenicul primea un certificat în acest sens din partea meşterului la care învăţase şi era eliberat în faţa starostelui breslei. Cu aceasta ucenicul devenea, după cum s-a arătat, „ucenic cu simbrie" (*lonjung*) şi era obligat să mai lucreze un sfert de an sau chiar un an pentru a deveni calfă [1]. Statutele breslei zidarilor interzic cu stricteţe promovarea „din protecţie" a unui ucenic la treapta de calfă [2]; iar cele ale breslei zidarilor interzic primirea în breaslă a calfelor care au învăţat meşteşugul la tatăl, fratele sau rudele lor, şi au fost eliberate înainte de termen, fără a fi îndeplinit stagiul de călfie [3].

După terminarea stagiului de 1/4—1 an, fostul ucenic era declarat calfă şi repartizat la meşterul la care urma să lucreze, sau pornea în „călătorie". Repartizarea se făcea fie de către „părintele calfelor" (*Knechtvater*) în branşele în care existau frăţii de calfe, fie individual, prin prezentarea calfei la meşterul care dorea să-l angajeze. Calfa de zidar repartizată la un meşter era obligată să lucreze la acesta, fiind ameninţată în caz de refuz cu interzicerea angajării timp de un sfert de an [4]. Uniunile interurbane de breaslă aveau grijă ca o asemenea calfă să fie boicotată în oraşele în care s-ar prezenta pentru a căuta de lucru.

Ca şi ucenicii, calfele locuiau de obicei la meşterii lor, ceea ce sporea autoritatea patronului faţă de calfe. Tutelajul exercitat de patroni devenea uneori de nesuportat. Relaţiile patriarhale „părinteşti" dintre meşteri şi calfe constituiau deseori pentru calfe un izvor nesecat de greutăţi, întrucît ele le puneau în dependenţă totală faţă de meşter. Găsindu-se sub observaţia patronului, a autorităţilor breslaşe, calfele erau urmărite în oraş şi dincolo de hotarele lui pentru cele mai mici încercări de rezistenţă.

Multe dispoziţii statutare se referă la obligaţiile în producţie ale calfelor. Calfa de tăbăcar e datoare să facă foc sub cazan, să toarne varul şi cenuşa, să aducă uneltele la locul de argăsire a pieilor etc. [5]. Calfa e obligată să lucreze exclusiv pentru stăpîn. Statutele breslei

---

[1] Cf. doc. din 26 nov. 1560, A.I.; 25 nov. 1555, art. 4, A.I.; 30 martie 1589, art. 7, A.S.C.

[2] Cf. doc. din 25 nov. 1555, art. 4.

[3] Cf. doc. din 20 dec. 1525, art. 6, A.I.

[4] Cf. doc. din 14 febr. 1577, art. 2 şi 4: *„so sol er... ein firttel jar feiren"* (art. 2), A.I.

[5] Cf. doc. din 14 febr. 1577, art. 10.

www.dacoromanica.ro

argintarilor interzic ca meşterii să-şi „asocieze" calfe şi îngăduie calfelor să confecţioneze paftale de argint şi alte obiecte exclusiv pentru uz propriu şi din materialul cumpărat de la patron [1]. Dacă meşterul nu are de lucru, calfa este obligată să-l ajute în treburile casnice, transformîndu-se astfel într-o slugă. Ziua de muncă era peste măsură de lungă. Ea începea de obicei cu răsăritul soarelui şi se termina la apusul său, uneori continuînd şi la lumina lumînării. Calfa nu avea voie să lipsească de la muncă, fiind pedepsită în cazul încălcării acestei dispoziţii cu reţinerea salariului pe o săptămînă [2].

Numărul ucenicilor şi al calfelor era de obicei stabilit prin dispoziţii statutare. Breslele admiteau un ucenic şi o calfă, un ucenic şi două calfe (breasla curelarilor), doi ucenici şi două calfe (breasla argintarilor), sau chiar trei calfe (breasla zidarilor). Numărul calfelor depindea de posibilităţile de desfacere pe piaţă a produselor breslei respective şi de faptul dacă în branşa respectivă exista un număr suficient de calfe. Cînd se simţea nevoie de braţe de muncă, adică nevoia de calfe, se admitea angajarea unui singur ucenic şi a unei calfe, aceasta din urmă numai pe timp de un an (breasla căruţarilor) [3], sau a unui ucenic şi a unei calfe [4] (breasla olarilor). Dimpotrivă, cînd calfele nu prea găseau de lucru, ele nu erau ajutate, fiind chiar amendate cu 2 florini dacă căutau să-şi cîştige traiul ca zileri [5].

Breslele interziceau cu stricteţe ca un meşter să momească calfa altuia, fie prin vorbă, fie în scris, acasă sau la iarmaroc [6]. O calfă putea fi angajată numai dacă era liberă şi avea permisiune scrisă în acest sens din partea fostului ei patron [7]. Meşterii care încălcau aceste dispoziţii erau pasibili de o amendă de 1 florin (cizmarii, curelarii), de 2 florini (strungarii), de 4 florini (căruţarii), de 10 fonţi de ceară (funarii, olarii).

Calfa nu avea dreptul de a-şi părăsi patronul. Dacă o calfă dorea să plece de la stăpînul ei, ea era datoare să-l anunţe cu două săptămîni înainte. Dacă calfa nu se conforma acestei dispoziţii, ea nu era angajată în branşa respectivă pînă ce nu obţinea „iertare" din partea patronului său [8]. Diferitele bresle stabilesc termeni diferiţi de preaviz din partea calfelor : breasla funarilor îi cere calfei să-şi anunţe stăpînul cu opt zile înainte de plecare [9], cea a croitorilor interzice calfei de croitor să-şi părăsească stăpînul în perioada în care munca e în toi,

[1] Cf. doc. din 23 mai 1561, art. 17, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 53—70 şi Jakab, *Okl.*, II, p. 69—75.
[2] Cf. doc. din 26 nov. 1560, A.I.
[3] Cf. doc. din 1515, art. 15, Jakab, *Okl.*, I, p. 340—342.
[4] Cf. doc. din 8 mai 1512, art. 2, Jakab, *Okl.*, I, p. 324—325.
[5] Cf. statutul breslei butnarilor din 15 nov. 1572, art. 7, *Reg. 1608*, f. 5—8.
[6] Cf. doc. din 26 nov. 1560.
[7] *C.S.H.M.*, I, p. 533 (1558).
[8] Cf. doc. din 20 dec. 1532, art. 7, A.S.C. ; 1515, art. 8, A.S.C. ; 18 dec. 1523, Jakab, *Okl.*, I, p. 359—360 ; 21 martie 1539, art. 7, A. I.
[9] Cf. doc. din 1542, *Reg. 1487*.

www.dacoromanica.ro

adică în cele cinci săptămîni înainte de Crăciun sau de păresimi [1]. Unele bresle, de exemplu cea a argintarilor, pretind calfelor care intenţionează să-şi părăsească patronul ca, după înştiinţarea acestuia, să lucreze „cu străduinţă" în cele două săptămîni „de rămas bun" (*valedictorias*) [2].

Calfa care pleca fără învoirea meşterului era ameninţată cu boicotul atît la Cluj, cît şi în alte oraşe unde putea s-o ajungă scrisoarea meşterului către breasla respectivă [3]; boicotul loveşte şi în calfa care ar pleca „din furie" sau „spre necazul meşterului" (*seynem Maister zu trucz*) [4]. Numărul breslelor care admit calfelor să plece în călătorie fără a fi reţinute de meşteri, singure sau împreună cu calfa altuia [5], este foarte mic [6]. Scopul plecării calfelor consta nu numai în dorinţa de completare şi îmbogăţire a cunoştinţelor lor în alte localităţi din Transilvania sau dincolo de hotarele ei. Deseori, plecarea calfelor era determinată de condiţiile neomeneşti de trai şi de muncă la care erau supuse în casa şi în atelierul patronului. Călătoria se putea efectua în orice parte a ţării sau dincolo de hotarele ei, cu excepţia localităţilor unde nu erau bresle. Timpul de călătorie şi destinaţia nu erau fixate de statute. Asemenea calfe „călătoare" sînt amintite cu prilejul procesului din 1573—1578 dintre argintarii clujeni şi cei sibieni: Petru, fiul lui Laurenţiu Asztalos, care „a călătorit" şi a lucrat la Braşov; meşterul Antal care a călătorit şi a lucrat la Sibiu, Braşov şi Alba Iulia; Ioan Seiler, calfa argintarului Toma Budai, care a fost plecat pentru cinci ani în Germania [7] şi alţii.

După întoarcerea din călătorie calfa putea să vină din nou la Cluj, pentru a fi angajată. Calfa era obligată să se prezinte la starostele breslei din branşa respectivă [8], care o repartiza la meşterul ce solicitase o calfă, sau la meşterii bolnavi, sau se ducea la meşterul însărcinat cu plasarea calfelor, spre a fi repartizată [9].

Meşterii se foloseau de diferite mijloace pentru a ocoli prevederile statutare privitoare la stabilirea condiţiilor de salarizare a calfelor. Partea de profit din venitul unui meşter rezulta nu numai din fixarea arbitrară a preţurilor, dar şi din exploatarea ucenicilor şi îndeosebi a calfelor. Breslele înţelegeau bine acest lucru şi fixau în chip arbitrar

---

[1] Cf. doc. din 9 dec. 1521, art. 23, A.I.
[2] Cf. doc. din 23 mai 1561, art. 14 şi 16, Jakab, *Okl.*, II, p. 69—75.
[3] Cf. doc. din 1560, art. 11, Jakab, *Okl.*, II, p. 49—53; 14 febr. 1577, art. 5, A.I.; 15 iulie 1543, art. 9, A.I.
[4] Cf. doc. din 1542; 18 aug. 1554, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 46—53, art. 9.
[5] Cf. doc. din 18 aug. 1554, art. 8.
[6] Cf. Statutul curelarilor, din 25 nov. 1555, art. 6, A.I.
[7] F. Deák, *A kolozsvári ötvös legények strikeja 1573-ban és 1576-ban* [Grevele calfelor de aurari din Cluj în 1573 şi 1576], în *Ertekezések a tört. tud. köreböl*, XIII, Budapesta, 188, p. 9, 10—11 et passim; Fr. Valjavec aminteşte în lucrarea sa *Geschichte der deutschen Kulturbeziehungen zu Südosteuropa*, II. *Reformation u. Gegenreformation*, München, 1955, p. 76, n. 81, despre o calfă, viitor jude (Ioan Linczigh), care a stat doi ani la Viena.
[8] Cf. doc. din 8 mai 1512, art. 3.
[9] Cf. doc. din 9 dec. 1521, art. 32, Jakab, *Okl.*, I, p. 324—325: „*patrem pro inquirendis laboribus* (*maître embaucheur* în breslele franceze).

www.dacoromanica.ro

salariul calfelor sau prelungeau termenul de ucenicie. E adevărat, munca calfei nu era o muncă salariată în sens modern. Calfa locuia la patronul ei, primea de mîncare, uneori și ceva îmbrăcăminte. Din această cauză nu se poate calcula salariul real al calfelor din Cluj în secolul al XVI-lea. Totuși, avînd în vedere că în această perioadă condițiile de trai s-au înrăutățit și că, față de creșterea rapidă a prețurilor, salariul în bani a rămas aproape același, se poate trage concluzia că salarizarea calfelor din Cluj era cu totul nesatisfăcătoare în secolul al XVI-lea.

La Cluj existau în această perioadă diferite sisteme de salarizare. Unele bresle (zidari — 1589, argintari — 1561, cizmari — 1560) utilizează „plata săptămînală" (*solution hebdomadalis*). Breasla zidarilor și a cioplitorilor în piatră fixează salariul săptămînal al unei calfe de zidar sau cioplitor în piatră la 35 dinari, exclusiv hrana, pe perioada de la nașterea sf. Maria (8 septembrie) pînă la *Ressurectio Domni* (duminica paștilor) și 60 dinari de la *Ressurectio Domini* la nașterea sf. Maria [1]. Calfa de cizmar primea un salariu săptămînal (*wocherlon*) de 12 dinari [2]. Alte bresle fixau un salariu săptămînal de 16 dinari. Cererea breslei blănarilor din Cluj adresată uniunii interurbane pentru revizuirea dispozițiilor de salarizare săptămînală a calfelor a fost respinsă, dispunîndu-se ca o calfă de blănar să primească, la fel cu calfele de blănar din celelalte orașe din Transilvania, 1 florin pe șase săptămîni, adică 16 dinari pe săptămînă [3]. Fixînd o plată săptămînală, breasla cizmarilor interzice în schimb cu strictețe să se lucreze cu salariu săptămînal în afara breslei, la Cluj, în Ungaria, în Țara Romînească, în Moldova sau secuime [4]. Calfa de cizmar care lucrează „muncă de meșter" în afara breslei este amendată cu 6 florini 32 dinari [5], iar cea de zidar cu 16 florini [6]. Alte bresle, pentru a împiedica pe meșteri să atragă calfele calificate ale altora și pentru a putea stoarce cît mai multe produse de la calfe, introduc salariul cu bucata sau cu ziua. Calfa de tăbăcar primește un dinar de sac (*Stosser Lohn*) [7], calfa de căruțar 1 florin pentru 25 roți [8] ș.a.m.d. Aceste bresle iau măsuri împotriva meșterilor care ar plăti un salariu săptămînal în locul salariului cu bucata. În registrul butnarilor găsim înscris pe butnarul Ioan Herwath amendat cu un florin pentru că „a dat unei calfe o plată săptămînală" [9], iar în

---

[1] Cf. doc. din 30 martie 1589, art. 8, A.S.C.; o asemenea salarizare pe perioadele anului se mai întîlnește și la alte bresle de zidari din străinătate, de pildă la cea din Colonia, unde salariul este mai ridicat pe perioada de la sf. Gertrude (17 martie) la sărbătoarea Tuturor sfinților (1 noiembrie) și mai mic iarna (Poleanski, Очерки p. 132—133).

[2] Cf. doc. din 26 nov. 1560, A.I.

[3] Cf. doc. din 24 apr. 1558, Wittstock, *op. cit.*, p. 42—44.

[4] Cf. doc. din 26 nov. 1560.

[5] *Ibidem.*

[6] Cf. doc. din 30 martie 1589, art. 10, A.S.C.

[7] Cf. doc. din 1569, B. Mss. 183: *„das bischero nur ein Heller ist gewesen von einem Sack"* (1659).

[8] Cf. doc. din 1515, art. 5, Jakab, *Okl.*, I, p. 340—342, și doc. din 21 martie 1539, art. 4. A.I.

[9] *Reg. 1548.*

www.dacoromanica.ro

Protocoalele judiciare ale oraşului găsim înregistrat procesul dintre magistrul Toma Komies şi Antoniu Kwthy, în care acesta din urmă l-a învinuit pe Komies că şi-ar fi plătit calfa cu o leafă săptămînală (*alternis hebdomadis... solutionem faceret*) [1].

Pentru a atrage calfele calificate, unii meşteri obişnuiau să le plătească cu produse finite sau materie primă, sau le angajau ca asociaţi. Breslele urmăreau cu stricteţe asemenea încălcări ale dispoziţiilor statutare. Breasla argintarilor fixează o pedeapsă de 2 lotoni de argint pentru meşterul care-şi plăteşte calfa cu obiecte de argint sau cu bucăţi de argint [2]; breasla curelarilor amendează cu 1 florin pe meşterul care oferă daruri unei calfe [3]; cu o marcă argint este amendat meşterul argintar care se asocia cu o calfă sau o plătea cu o jumătate sau o treime din obiectele produse [4]. În sfîrşit, calfa de blănar care putea găsi de lucru, dar prefera să se angajeze cu ziua, era supusă unei amenzi de 1 florin.

Unele dispoziţii statutare lăsau calfele în voia bunului plac al patronilor. Statutele breslei tăbăcarilor prevedeau ca acele calfe „care nu-şi cunosc bine meşteşugul" să primească numai jumătate din „*einstoss*", adică din cantitatea de piei pe care calfa avea dreptul de a o prelucra pentru uz propriu şi numai jumătate din salariu. Asemenea dispoziţii erau, de fapt, un instrument puternic în mîinile patronilor, cu care aceştia puteau lovi în calfele nesupuse sau refractare.

Închistarea tot mai puternică a breslelor în secolul al XVI-lea, scăderea posibilităţilor de angajare au contribuit la prelungirea stagiului de călfie, adică la transformarea calfei într-un lucrător cvasi salariat, exploatat de patronul său. În asemenea cazuri au dispărut relaţiile „patriarhale" dintre meşteri şi discipoli. Discipolul transformat după 3—5 ani de ucenicie şi un îndelungat stagiu de călfie într-un lucrător calificat, uneori chiar mai bine pregătit ca meşterul său, era prejudiciat prin menţinerea sa în situaţia de calfă. În timp ce un meşter avea cel puţin 25 dinari pe zi, calfa primea 12—16 dinari pe săptămînă în anii de călfie sau cel mult 16 dinari pe zi după trecerea examenului de măiestrie. Situaţia de calfă salarizată (*Lohnknecht, mercenari* etc.) putea să se permanentizeze, şi întrucît transformarea calfei în meşter devenea iluzorie, ea încerca să găsească o soluţie în situaţia ei precară, fie lucrînd pe faţă sau în taină în afara breslei, ca„*Stohrer, Riepler, kantar*", fiind urmărită de monopolul şi boicotul breslelor, fie lucrînd din materialul furat de la meşter sau cumpărat în taină, fără ştirea patronului. Se ştie că breasla tăbăcarilor interzicea membrilor săi să achiziţioneze blănuri şi piei în asociaţie cu calfa sau cu un „cîrpaci" din afara breslei [5]; că cizmarii interzic „cîrpacilor" proveniţi din calfe să practice meşteşugul [6]; că argintarii pedepsesc cu o amendă de 8—16

[1] *P.O.C.*, III, 1, 1567—1569, p. 153.
[2] Cf. doc. din 23 mai 1561, art. 18, Jakab, *Okl.*, II, p. 69—75.
[3] Cf. doc. din 21 nov. 1555, art. 8, A.I.
[4] Cf. doc. din 23 mai 1561, art. 10.
[5] Cf. doc. din 1569, art. 27, B. Mss. 183.
[6] Cf. doc. din 3 mai 1586, art. 20, A.I.

www.dacoromanica.ro

florini calfele care lucrau în afara breslei [1] sau calfele care lucrau pentru ele şi desfăceau apoi produsele confecţionate.

Încercări de eliberare de sub „tutela patriarhală" a patronilor se întîlnesc încă în secolul al XV-lea şi chiar mai devreme. În statutele breslei argintarilor din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, greşit datate din 1473 [2], se arată că, în cazul în care un client aduce spre vînzare aur sau argint, iar meşterul nu e acasă, calfa e datoare s-o anunţe pe soţia meşterului, iar dacă în lipsa ei „calfa şi-ar cumpăra pentru sine, din banii săi <aur sau argint> şi ar tăinui-o faţă de stăpîn şi nu <i->ar spune şi <l->ar păstra pentru sine", aurul şi argintul să fie confiscat „pentru lada breslei" [3]. În acelaşi document se notează că trebuie confiscate obiectele produse de o calfă care „ar lucra într-un atelier aici în oraş sau în vreun loc tainic, pe furiş (*in aliquo secrete* <*sic*> *loco furtive*), fără ştirea meşterului său" [4].

Asemenea calfe, care au reuşit să dobîndească cunoştinţele necesare pentru a fi meşteri sau chiar îi întreceau în calificare pe meşterii lor, menţinute în ipostaza de calfe sau lucrători cu ziua şi lipsite de speranţa de a găsi o ieşire din situaţia lor, au constituit un puternic element revoluţionar în perioadele de lupte sociale intestine din Cluj.

În decursul luptei ascunse şi făţişe pentru condiţii mai bune de muncă şi de trai, în perioada în care sporesc greutăţile de pătrundere în breaslă şi breslele devin tot mai anchilozate, mai refractare faţă de infiltrarea de membri noi, apar la Cluj asociaţiile (frăţiile) de calfe. Din secolul al XVI-lea s-au păstrat statute sau acte privind frăţiile de croitori (1502, 1554 şi 1582), de butnari (statutele din 1532 şi registrul din 1591), de blănari (1560), de curelari (1555), de argintari (1561 şi 1591), statute de calfe din 1543, fără specificarea branşei, şi dispoziţii privind frăţia calfelor de pielari (1577), de cizmari (1560).

Organizarea corporatistă a calfelor reflectă structura economică a meşteşugului urban medieval organizat în bresle, întrucît asociaţiile de calfe s-au constituit sub presiunea necesităţilor economice şi a condiţiilor de muncă şi de angajare ale calfelor. Unii istorici [5] văd în frăţiile de calfe din Ungaria şi Transilvania asociaţii ale *„tuturor"* calfelor împotriva „tuturor meşterilor", organizaţii de clasă ale calfelor apărute din necesitatea modificării situaţiei lor de clasă [6]. Asemenea aserţiuni au un caracter prea unilateral. Se ştie că în evul mediu calfele erau organizate în asociaţii, „aşa cum o cereau interesele meşterilor" [7], că raportul lor patriarhal faţă de meşteri conferea acestora din urmă o autoritate puternică, prin influenţa lor directă asupra vieţii calfelor care, de regulă, trăiau la meşterii lor şi care, conform statutelor, trebuiau să devină meşterii de mîine. Frăţiile medievale, ca şi breslele,

---

[1] Cf. doc. din 2 dec. 1563, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 71—72.
[2] Jakab, *Okl.*, I, p. 246.
[3] *Ibidem.*
[4] *Ibidem*, p. 247.
[5] Szücs, *Városok* ..., p. 157—158, şi Molnár, *op. cit.*, p. 125.
[6] *Ibidem.*
[7] K. Marx, F. Engels, *Ideologia germană*, Bucureşti, E.S.P.L.P., 1956, p. 50.

www.dacoromanica.ro

erau asociaţii întemeiate pe principiul profesional şi reproduceau în multe privinţe structura organizatorică a breslelor, de care erau foarte apropiate. La început supuse unui control riguros din partea meşterilor, ele au dobîndit cu timpul, pe măsura închistării breslelor, un caracter de clasă mai pregnant, dar fără a atenta la esenţa sistemului breslaş, căci calfele, prin interesul lor de a deveni meşteri, erau legate de sistemul existent. Întrucît calfele medievale se disting cu totul de muncitorii salariaţi din epoca modernă, asociaţiile lor profesionale au cu totul alt caracter şi alte funcţii în raport cu organizaţiile profesionale (sindicale) ale proletariatului [1]. Prevederile cu caracter normativ ale statutelor, ce reflectă obiceiurile şi structura organizatorică a frăţiilor de calfe, esenţa şi forma lor exterioară, cu tot caracterul lor declamatoriu, sînt de o importanţă hotărîtoare, fiind unicele date care redau trăsăturile esenţiale ale organizaţiilor corporatiste de calfe.

Asociaţiile calfelor din Cluj ca şi cele din alte oraşe ale Transilvaniei erau într-o oarecare măsură copii ale breslelor, atît în ceea ce priveşte structura lor internă, cît şi activitatea lor. Ele au multe trăsături comune în domeniul organizării lor. Asemenea trăsături apar în: dispoziţiile de primire a membrilor noi; caracterul închis, corporatist faţă de străini, alegerea organelor de conducere şi obligativitatea conducerii; în politica represivă (taxe, amenzi în ceară, bani); organizarea financiară şi tehnică (ladă, veselă etc.); amestec în viaţa intimă a membrilor asociaţiei; elemente religioase, de ajutor reciproc ş.a.m.d. Cu toate acestea, cu toată dependenţa faţă de breaslă şi de meşteri şi cu tot controlul exercitat de aceştia, frăţiile de calfe constituiau organizaţii care reflectau interesele calfelor, urmăreau probleme specifice ale calfelor (plasarea calfelor, problema călătoriei etc.) şi în momente importante ale luptei calfelor împotriva meşterilor patroni se manifestau ca organizaţii închegate, hotărîte şi active, care chiar dacă aveau numai menirea să unească calfele, să le facă să se cunoască mai bine, uşurau lupta lor pentru condiţii mai bune de muncă şi de trai.

Constituirea asociaţiilor de calfe din Cluj s-a efectuat sub egida breslelor respective şi sub controlul şi influenţa directă a meşterilor. Aceasta rezultă cu prisosinţă din statutele frăţiilor de calfe. Statutele asociaţiei calfelor de croitori din 1502, întocmite pentru „noi, sărmane calfe, pentru a îmbunătăţi viaţa noastră" [2], sînt confirmate de staroştii breslei: Toma Wayda, Grigore Sabo, Acaţiu Schuler şi Ladislau Sabo [3]. Statutele din 1554 sînt întărite de membrii breslei croitorilor, dintre care unii au ocupat sau ocupă funcţii importante în conducerea oraşului ca: Andrei Mood, jude, Gaşpar Kappa, Lazar Adam, „părintele breslei", Anton Kapp, Grigore Kakas, staroste, şi alţii. În statute se indică şi rostul asociaţiei, „de a micşora plîngerile şi de a potoli orice îndrăz-

---

[1] Poleanski, Очерки, p. 246; unii autori, ca Deák, Rajka, s-au lăsat înşelaţi de asemănarea exterioară, formală, dintre asociaţiile de calfe şi sindicate, aducîndu-le la acelaşi numitor.

[2] *„uns armen Gesellenn. tzu eyner pesrungh unsers leben"*.

[3] Cf. doc. din 1502, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 28—32.

www.dacoromanica.ro

nealǎ a copiilor noştri, calfele de croitori" [1]. Preambulul statutelor din 1582 sună şi mai drastic: breasla prezintă calfelor o serie de articole „de care acestea să se ţină de acum înainte" [2]. Situaţia calfelor de butnari este şi ea asemănătoare. Numai după aprobarea cererii calfelor Martin Grithler, Partel Witeh, Pavel Keyser şi Petru Broser, breasla butnarilor acordă calfelor dreptul de a se constitui într-o asociaţie (*Bruderschaft*) şi confirmă statutele ei [3]. Aceste statute trebuiau citite trimestrial în faţa membrilor frăţiei respective [4].

Analiza unor statute este edificatoare în privinţa presiunii exercitate de meşteri pentru apărarea intereselor lor. Un exemplu semnificativ în acest sens îl oferă statutele calfelor de croitori din anul 1582. Din cele 12 articole, au menirea de a apăra interesele patronilor: articolul 1, care interzice angajarea unei calfe care „a pricinuit o ofensă unui alt meşter"; articolul 2, care prelungeşte cu doi ani stagiul de ucenicie al calfelor care n-au învăţat meşteşugul în breaslă, sau la croitori ai curţii regale, ai principilor sau nobililor mari; articolul 3, care interzice momirea calfelor; articolul 5, care interzice să se dea de lucru calfei care-şi părăseşte stăpînul fără un preaviz de patru săptămîni; articolul 6 care interzice calfelor să facă negoţ cu haine noi; articolul 8, prin care calfa care lipsea în ziua de luni sau într-o altă zi se pedepsea cu pierderea salariului pe o săptămînă; articolul 9, prin care se decreta boicotarea calfelor care vor călători în „ciuda meşterului"; articolul 12, care cere calfei să-şi avertizeze patronul cu 14 zile înainte de a porni în călătorie. Numai patru din cele 12 articole reflectă interesele asociaţiilor de calfe: articolul 4, prin care se stabilea amendarea meşterului care angajează o calfă fără ştirea „părintelui" calfelor; articolul 7, prin care se reglementează angajarea calfelor de croitori; articolul 10, prin care se acordă „părintelui" breslei dreptul de a interveni la conducerea breslei împotriva meşterului care nu-şi plăteşte calfa, şi articolul 11, prin care se reglementează călătoriile calfelor.

În fruntea asociaţiei calfelor stăteau: „părintele" calfelor şi „calfele bătrîne" sau decanii. „Părintele" sau „calfa bătrînă" (*altknecht*) aveau în primul rînd menirea de a da găzduire calfei care venea în oraş, pînă la plasarea ei. Ei dispuneau de casa frăţiei (*Herberg*), se îngrijeau de strîngerea cotizaţiilor, de convocarea adunărilor, de administrarea fondurilor asociaţiei, de acordarea unui ajutor în caz de boală sau moarte. De obicei, calfele din Cluj alegeau două „calfe bătrîne" sau decani: unul sas şi altul ungur [5]. Acestea erau obligate să dea soco-

---

[1] Cf. doc. din 18 aug. 1554, art. 1, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 46—53: *„zu ringern alle beschwernuss und zu dempfen allen muthwillen Unser Kynder der scheider <sic> Knecht"*.

[2] Cf. doc. din 1582, A.I., *„ettlyche Arttikell dehnn erbarenn gesellehnn fyehrgesthellett dye sollchnn syeh hynffhortt hallthenn"*.

.art. 21, Jakab, *Okl.*, II, p. 49—53.

[3] Cf. doc. din 1532, A.I.

[4] Cf. doc. din 1560, art. 23, Jakab, *Okl.*, II, p. 49—53; doc. din 1554, art. 24.

[5] Cf. doc. din 1502, art. 10, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 28—32; doc. din 1560.

www.dacoromanica.ro

teală în fața frăției în fiecare trimestru, cînd se organiza alegerea decanilor [1]. Ele convoacă adunările asociației, la care se discută probleme ce interesează breasla respectivă și calfele. Convocarea calfelor se făcea prin trimiterea cheilor casei [2], în zilele de sărbătoare, și cu aprobarea „părintelui" [3]. Era interzis să se părăsească adunarea [4] sau să se întrerupă cuvîntarea decanului [5]. Dacă o calfă refuza să se supună hotărîrilor luate, lucrul era anunțat la adunarea meșterilor [6]. Întrunirile calfelor erau controlate de așa-numiții meșteri asesori (*Beysitzer, lato mester*). Aceștia cereau trimestrial socoteală calfelor, în lipsa lor nu putea fi luată nici o hotărîre mai importantă [7], ei dirijau alegerea decanilor [8]. Rolul lor era de a preveni izbucnirea vreunei frămîntări în rîndul calfelor, de a examina „cu cuvinte domoale" plîngerile acestora, „pentru ca unitatea să fie menținută" [9].

Calfele puteau căuta de lucru numai prin decani [10]. Aceștia conduceau calfa solicitantă la meșterul care avea nevoie de calfă, fiind însoțiți de cel mult trei calfe [11]. Calfele care, fiind repartizate prin decani, își părăseau a doua zi patronul, puteau primi de lucru numai după ce cereau iertare patronului [12]. „Calfele bătrîne" prezentau breslelor plîngerile calfelor, atunci cînd patronii dădeau o altă destinație „banilor de băutură" (*Tranckgelk*) [13]; tot ele scoteau bani din lada frăției, în prezența „părintelui" [14] ș.a.m.d.

Calfele erau obligate să dea ascultare decanilor. Calfele tinere, la rîndul lor, erau datoare ca la porunca decanului să servească pe celelalte calfe la adunări, sub amenințarea unei amenzi de 25 dinari [15]; dacă nu se supuneau „calfelor bătrîne" în chestiuni minore, erau pedepsite cu 4 dinari sau 1/4—1 livră de ceară [16]. Pentru a sili calfele să se supună hotărîrilor asociației, conducerea acesteia intervenea la staroștii breslei ca patronul să lase fără mîncare calfele refractare [17]; calfele de blănari care nu-și îndeplineau îndatoririle repartizate în cadrul asociației erau supuse la o amendă de 32 dinari [18].

---

1 Cf. doc. din 1560, art. 22.

2 Cf. doc. din 18 aug. 1554, art. 21: *„kein schlüssel umbschicken die Gesellen zu besamln"*.

3 *Ibidem.*

4 Cf. doc. din 1560, art. 27, Jakab, *Okl.*, II, p. 49—53.

5 Cf. doc. din 1560, art. 28.

6 Cf. doc. din 1532, art. 6.

7 Cf. doc. din 1560, art. 17 și 18; 1502, art. 11.

8 Cf. doc. din 18 aug. 1554, art. 18.

9 Cf. doc. din 1532, A.I.

10 Cf. doc. din 1560, art. 2.

11 *Ibidem*, art. 32.

12 *Ibidem*, art. 36.

13 Cf. doc. din 18 aug. 1554, art. 22.

14 Cf. doc. din 1560, art. 46, Jakab, *Okl.*, II, p. 49—53.

15 *Ibidem*, art. 27.

16 Cf. doc. din 1432, art. 7, A.I.; 1502, art. 3, Szádeczky, *op. cit.* II, p. 28—32, 15 iulie 1543, art. 5, A.I.

17 Cf. doc. din 18 aug. 1554, art. 20, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 46—53.

18 Cf. doc. din 1560, art. 12.

www.dacoromanica.ro

În ceea ce privește decanii, ei trebuiau să se poarte omenește cu calfele, să asculte de părerile staroștilor, să-și îndeplinească sarcinile, să nu se întreacă cu băutura, să nu practice jocuri de noroc, să aibă o purtare exemplară [1]. Decanul care pleca sau lipsea o noapte era dator să predea cheia și funcția sa unui alt membru al asociației [2].

Pentru a face parte din frăție, calfa era obligată să plătească în unele branșe o taxă echivalentă cu o jumătate din primul salariu săptămînal, în altele 6 dinari ca taxă de intrare și 6 dinari pentru „masa calfelor" [3]. În afară de aceasta, calfele erau obligate la cotizații lunare: calfa de croitor plătea la 1502 un dinar, iar ucenicul 1/2 dinar. Casa (lada) frăției se afla sub administrația celor două „calfe bătrîne", care dădeau trimestrial socoteală în fața a doi meșteri despre situația financiară a asociației [4]. Calfa sau ucenicul de croitor care nu se prezenta cu cotizația în fiecare a 13-a zi a lunii, cînd „bate ceasul al unsprezecelea", era amendat cu 1 și 1/4 livre de ceară; dacă nu putea veni personal, era dator să trimită cotizația printr-o altă calfă [5].

Frăția organiza petreceri în comun la care era interzis calfelor „să se repeadă asupra mîncării", să bea atît încît să verse vinul pe masă, să părăsească masa pentru a bea în altă parte sau pentru a încălca liniștea publică pe stradă [6].

După cum s-a arătat, una din principalele funcții ale frățiilor de calfe din Cluj consta în adăpostirea și plasarea calfelor străine, venite în oraș, sau a celor întoarse din călătorie. Calfa sau ucenicul venit la Cluj găsea aici găzduire (*Herbrich*) pînă la angajarea sa, un prînz pentru 3 dinari sau, cu aprobarea asociației, un prînz și o cină, costul cărora se achita „părintelui" de îndată ce găsea de lucru. După primirea primului salariu, calfa era obligată să achite cotizația lunară. O dată ce calfa a acceptat să ia masa în casa asociației, ea nu mai avea dreptul să renunțe la masă.

Unele frății (a calfelor de croitori, blănari) impuneau adăpostirea și plasarea calfelor prin „părintele" lor, iar altele (asociația calfelor de curelari) prin starostele breslei [7]. Calfa de pielar care nu dorea să lucreze în specialitate nu era obligată să ceară adăpost la „părintele" asociației, sau să se ducă la petrecerile frăției (*krentzel*) [8]; calfa de funar care nu avea de lucru primea muncă din partea asociației pentru cel puțin 1/2—1 florin, pentru a avea din ce trăi pînă la plasare [9], iar calfa de argintar care nu găsea de lucru avea voie să

[1] Cf. doc. din 1560, art. 61; 1532, art. 1, 12, 13.
[2] Cf. doc. din 1532, art. 19.
[3] Cf. doc. din 1560, art. 3; 1502, art. 15; 15 iulie 1543, art. 10.
[4] Cf. doc. din 18 aug. 1554, art. 2.
[5] Cf. doc. din 1502, art. 2, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 28—32.
[6] Cf. doc. din 1560, art. 4, 10, 38, Jakab, *Okl.*, II, p. 49—53; doc. din 18 aug. 1554, art. 14, Szádeczky, *op. cit.*, *II*, p. 46—53 doc. din 1532, art. 20 și 23, A.I.
[7] Cf. doc. din 18 aug. 1554, art. 1, 3, 5, 7; 1502, art. 14; 15 iulie 1543, art. 7, A.I.; 25 nov. 1555, art. 1, A.I.; 1560, art. 1.
[8] Cf. doc. din 14 febr. 1577, art. 6, A.I.
[9] Cf. doc. din 1542, *Reg. 1487*.

www.dacoromanica.ro

lucreze două săptămîni în afara breslei, probabil ca ziler, la vie sau la coasă, sau în atelierul unui meşter nebreslaş [1].

Ca şi breslele, asociaţiile de calfe sancţionau amestecul direct în viaţa intimă a membrilor lor. Multe din dispoziţiile etice aveau menirea de a apăra onoarea şi avutul meşterului, altele priveau purtarea şi viaţa de toate zilele a calfelor. Locuind la patronul său, calfa era obligată să doarmă în casa meşterului, fiind pedepsită cu o amendă de 25 dinari sau 2 livre de ceară pentru fiecare noapte petrecută altundeva [2]; calfa care „necinstea" casa meşterului era amendată sau dacă a fost gonită din casă, ea putea fi reprimită după achitarea unei amenzi de 1 florin [3]; calfa de croitor care aducea „femei uşoare" în casa meşterului era amendată cu 1 florin sau şi mai mult [4]. Calfele erau obligate să salute pe conducătorii breslei [5]: calfa de butnar care nu-şi scotea căciula în faţa meşterului sau a starostelui era amendată cu 2 florini, respectiv 4 florini [6].

Ca şi statutele de breaslă, statutele corporatiste ale asociaţiilor de calfe acordă o atenţie deosebită purtării lor la petreceri, în cîrciumi, la jocurile de noroc.

Statutele de calfe interzic în primul rînd jocurile de noroc (zaruri şi cărţi). Calfa de butnar care practica asemenea jocuri era amendată cu 16 dinari [7]. Asociaţia calfelor de blănar fixează un tarif diferenţial: calfa care juca cărţi sau zaruri în afara locului de muncă plătea o amendă de 50 dinari; calfa care juca cărţi sau zaruri în casa meşterului era amendată cu 1 florin, iar cea care practica un joc de noroc în casa „părintelui" asociaţiei era amendată cu 2 florini [8]. Breasla măcelarilor interzicea calfelor care practică jocuri de noroc să lucreze timp de un an [9], iar frăţia calfelor de croitori îi pedepseşte cu o amendă de 50 dinari [10]; calfa de croitor ce miza peste 1 dinar era amendată cu 1/4—1/2 livră de ceară [11]. Se interzicea calfelor să bea vin în tovărăşia femeilor stricate [12], să fie desfrînate, să se îmbete, să înjure.

Deosebit de severe sînt dispoziţiile prin care asociaţiile de calfe căutau să împiedice violenţa, înjurăturile, jignirile. Calfele de croitor care-şi jigneau părinţii erau amendate cu 4 dinari 1/2 livră de ceară [13]; calfa care minţea era amendată cu 10—32 dinari sau o livră de

---

[1] Cf. doc. din 23 mai 1561, art. 15, Jakab, *Okl.*, II, p. 69—75.
[2] Cf. doc. din 1532, art. 16, A.I.; 14 febr. 1577, art. 12, A.I.
[3] Cf. doc. din 27 apr. 1523, Wittstock, *op. cit.*, p. 30—31; 15 iulie 1543, art. 6, A.I.
[4] Cf. doc. din 1560, art. 25, Jakab, *Okl.*, II, p. 49—53; 18 aug. 1554, art. 16.
[5] Cf. doc. din 25 nov. 1555, art. 3. A.I.
[6] Cf. doc din 1532, art. 3, 4.
[7] *Ibidem*, art. 14.
[8] Cf. doc. din 1560, art. 5.
[9] Cf. doc. din 26 nov. 1559, Jakab, *Okl.*, II, p. 44—48.
[10] Cf. doc. din 18 aug. 1554, art. 12, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 46—53.
[11] Cf. doc. din 1502, art. 4, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 28—32.
[12] Cf. doc. din 1560, art. 9, A.I.
[13] Cf. doc. din 1502, art. 3; doc. din 1532, art. 2, A.I.

www.dacoromanica.ro

ceară[1]; calfa care molesta pe cineva, stîrnea ceartă sau pălmuia pe cineva din mînie, era pedepsită cu amenzi de 8 dinari, 32 dinari și 1 florin[2]; dacă o calfă ridica un cuțit împotriva altei calfe, era amendată cu 2 florini, iar dacă vărsa sînge, era predată judelui spre a fi judecată[3]. De asemenea, calfa care observa o încălcare a dispozițiilor statutare de către o altă calfă și nu anunța despre aceasta „calfelor bătrîne" era amendată cu 1/4—1/2 livră de ceară sau cu amenzi în bani[4].

Nu încape îndoială că toate acesfe măsuri preventive și prescripții statutare polițienești nu au reușit să se impună întotdeauna. Întrecînd chiar modelul dispozițiilor statutare breslașe, prevederile asociațiilor de calfe reglementau pînă și îmbrăcămintea pe care trebuia s-o poarte o calfă și grija pentru „curățenia" trupului. Se prevedea ca fiecare calfă de croitor să umble în pantaloni și jachetă; pantalonii trebuiau să fie de o culoare ștearsă și nu pestriță ca de „saltimbanc"[5]; calfa de butnar nu avea voie să umble fără „manta" decît pînă la „al treilea vecin" și nici să se culce cu căciulă[6]; în sfîrșit, calfele de croitor erau obligate să se ducă la baie de patru ori pe an în ziua de joi, la orele 2[7].

Politica de ajutor reciproc, atît de caracteristică breslelor medievale, apare și în statutele asociațiilor de calfe din Cluj. Frăția acorda împrumuturi contra zălog sau chezași, se îngrijea de calfele bolnave. Cînd se îmbolnăvea o calfă, decanii erau datori să trimită atît ziua cît și noaptea cîte două calfe, care să stea la căpătîiul bolnavului[8], contra unei sume de 4 dinari ziua și 2 dinari noaptea (calfele de blănar)[9]. Calfele care refuzau să stea la patul bolnavului erau amendate cu 15 dinari și o livră de ceară[10]. Calfa bolnavă putea primi un împrumut de 25—50 dinari pe care urma să-l restituie la șase săptămîni de la însănătoșire[11]. În caz de deces al unei calfe sau al unui ucenic membru al asociației, înmormîntarea se făcea fie din banii rezultați din vînzarea bunurilor rămase de la cel decedat, fie pe contul frăției[12]. Prezența la înmormîntare a membrilor frăției era obligatorie[13], iar veșmintele și uneltele necesare la înmormîntare se dădeau de către asociație și se aflau în păstrare la „părintele calfelor[14]. Calfele străine erau înmormîntate de asociație, fie în contul

---

[1] Cf. doc. din 15 iulie 1543, art. 2, A.I.; 18 aug. 1554, art. 17; 1560, art. 20.
[2] Cf. doc. din 1532 art. 5; 1560, art. 6 și 7.
[3] Cf. doc. din 15 iulie 1543, art. 3 și 7.
[4] Cf. doc. din 1502, art. 4; 1560, art. 14.
[5] Cf. doc. din 1502, art. 13 și 16.
[6] Cf. doc. din 1532, art. 9 și 21, A.I.
[7] Cf. doc. din 1502, art. 8, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 28—32.
[8] Cf. doc. din 1560, art. 29, Jakab, *Okl.*, II, p. 49—53.
[9] Cf. doc. din 1560, art. 31.
[10] Cf. doc. din 15 iulie 1543, art. 8, A.I; 1532, art. 8.
[11] Cf. doc. din 18 aug. 1554, art. 6.
[12] *Ibidem* și doc. din 1502, art. 5.
[13] Cf. doc. din 1560, art. 47.
[14] *Ibidem*, art. 15.

www.dacoromanica.ro

sumei realizate din vînzarea hainelor lor, fie pe socoteala asociaţiei, însărcinîndu-se în acest caz cîteva calfe să ducă sicriul la biserică, apoi la cimitir [1].

În sfîrşit, un loc important în activitatea frăţiilor era ocupat de dispoziţiile statutare religioase. Calfele şi ucenicii de croitori erau datori să plătească de fiecare *quattuor tempora* [2] cîte o liturghie, la care să asiste cu toţii; să nu umble cu femei uşoare în ziua celor 12 apostoli şi în ziua adormirii maicii domnului; să aducă lumînări la biserică la sărbătoarea *Corpus Christi*; împreună cu meşterii să fie prezenţi în biserică la această zi [3]. Calfa de butnar care întîrzia duminica la predica de dimineaţă era amendată cu 4 dinari [4]. Asemenea dispoziţii, rezultate din exercitarea funcţiei religioase a breslelor, au fost preluate de asociaţiile de calfe, fără a li se aduce corective însemnate.

Din cele de mai sus rezultă că asociaţiile de calfe din Cluj erau organizaţii ce corespundeau întru totul, ca şi breslele, condiţiilor social-economice din acea vreme. Cu toate că ele reflectau unele deosebiri faţă de bresle, iar unele probleme capitale pentru bresle ca: organizarea şi controlul producţiei şi al desfacerii produselor ş. a. nu intrau în sfera lor de acţiune, fiind înlocuite cu altele, care interesau calfele, frăţiile rămîneau într-o oarecare măsură o variantă a corporaţiilor medievale. Strîns legate de sistemul breslaş şi uneori copii fidele ale formelor lui de manifestare, asociaţiile de calfe, cu elementele lor tradiţionale, au avut totuşi însemnătate în viaţa şi lupta calfelor din Cluj: ele au unit calfele de aceeaşi specialitate, le-au făcut să-şi cunoască greutăţile şi dorinţele, au contribuit la crearea unui sentiment de solidaritate în acţiune, ca cel manifestat la calfele de argintari cu prilejul „grevelor" din anii 1576 şi 1591.

Asociaţiile de calfe nu reprezentau formele cele mai coapte şi organizate de luptă a calfelor împotriva meşterilor patroni. Uneori, în această luptă calfele depăşeau cadrele formelor breslaşe de organizare. În condiţiile înrăutăţirii generale a situaţiei lor în secolul al XVI-lea şi îndeosebi în a doua jumătate a acestui veac, înrăutăţire manifestată prin stagnarea salariilor în comparaţie cu urcarea preţurilor, prin creşterea continuă a controlului din partea breslelor, exercitat atît asupra persoanei cît şi a organizaţiei calfelor, prin boicotarea lor cu ajutorul uniunilor interurbane şi prin creşterea piedicilor puse în calea transformării calfelor în meşteri, calfele din Cluj au trecut la acţiuni făţişe. Nemulţumite de despotismul familial şi corporatist al meşterilor, ştirbite în dreptul de hrană şi salariu, calfele au trecut la lupta deschisă pentru condiţii mai bune de muncă şi de trai, prin organizarea de „greve".

---

[1] Cf. doc. din 1502, art. 5 şi 7.

[2] *Quattuor tempora* (*Quatember*) = miercurea, vinerea şi sîmbăta după următoarele sărbători: *Invocavit*, Rusalii, *Exaltatio crucis* şi sf. Lucia.

[3] Cf. doc. din 1502, art. 2, 3, 6, 9, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 28—32.

[4] Cf. doc. din 1532, art. 15, A.I.

www.dacoromanica.ro

În evul mediu manifestările de luptă ale lucrătorilor împotriva exploatării depindeau de nivelul de dezvoltare al muncii și de formele de proprietate rezultate din aceasta. Or, organizarea feudală, ierarhică, în domeniul micii producții de mărfuri, proprietatea meșterului asupra uneltelor și atelierului în care lucra calfa; relațiile deseori patriarhale dintre meșteri și calfe stimulate de faptul că acestea locuiau la patronii lor; faptul că, deși exploatată, calfa spera totuși să ajungă cîndva meșter, cu atelier și calfe, toate acestea și-au lăsat amprenta asupra luptei calfelor. Această luptă nu s-a îndreptat împotriva sistemului dominant, ea nu urmărea desființarea sistemului breslaș; legată de acest sistem, ea urmărea să contribuie la ușurarea traiului greu al calfelor. Numai în condițiile în care s-a împletit cu bătăliile date de țărănime împotriva feudalismului, lupta calfelor a depășit caracterul și țelurile ei obișnuite.

Statutele de breaslă urmăreau să împiedice orice manifestare de rezistență a calfelor față de meșteri. Meșterul argintar care oferea adăpost unei calfe fugite de la alt meșter era pedepsit cu o amendă de 2 lotoni [1]. Ucenicul de cizmar care fugea de la meșterul său și lucra în afara breslei era amendat cu 3 florini [2]; ucenicul de argintar fugit de la stăpînul său era reprimit numai după achitarea unei amenzi de 2 florini și repetarea stagiului de ucenicie de patru ani [3]; calfa de pielar fugară, care se întorcea după patru săptămîni la patronul ei, era pedepsită cu 1 florin, iar dacă lucra în afara breslei, era pedepsită cu o taxă egală cu taxa de ucenicie [4]; breasla croitorilor interzice să se țină o calfă care a jignit cu vorba sau cu fapta un meșter din breaslă [5], iar calfa de croitor care se răzvrătește împotriva voinței meșterilor (*ayn auffstand wolt machen an der mester willen*) era boicotată „pe tot întinsul țării" [6]. Calfele nu aveau voie să vină înarmate la adunări sau petreceri [7], nici „să stîrnească zîzanie" (*rancores ... excitare*) cînd se adunau meșterii și calfele [8]. Uneori statutele recunosc fățiș poziția dușmănoasă față de calfele refractare: statutele din 1543, emanate cu prilejul constituirii unei asociații de calfe, sînt confirmate de breaslă cu scopul de „a pedepsi pe cei îndărătnici" (*die halzstorlichen zu straffen*) și pe cei care „nu vor să se lase conduși" (*wer ... will sich nicht lassen leyncken*) [9].

Erau dese cazurile cînd calfele erau bătute de meșteri, cu toate că statutele interziceau bătaia. La 4 martie 1568 apar în fața magistratului din Cluj Ștefan Seres și Petru Filstich, staroștii breslei argintarilor, care au bătut o calfă [10]; în anul 1599 un meșter curelar achită

---

[1] Cf. doc. din 23 mai 1561, art. 26, Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 53—70.
[2] Cf. doc. din 26 nov. 1560, A.I.
[3] Cf. doc. din 23 mai 1561, art. 11.
[4] *Reg. 1570*, f. 78.
[5] Cf. doc. din 9 dec. 1521, art. 29, A.I.
[6] Cf. doc. din 1502, art. 12 Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 28—32.
[7] Cf. doc. din 1560, art. 37 și 1502, art. 4.
[8] Cf. doc. din 20 dec. 1520, art. 14, A.I.
[9] Cf. doc. din 15 iulie 1543, A.I.
[10] *L.C.*, 1568, p. 211.

www.dacoromanica.ro

o amendă de 1 florin pentru că şi-a bătut calfa [1]. În schimb, dacă o calfă prejudiciată în drepturile ei îndrăznea să caute dreptate, ea se lovea de un zid de netrecut. Semnificativ în acest sens este procesul judecat în anii 1545—1546 în faţa instanţei de judecată din Cluj şi a celei din Sibiu, între breasla curelarilor din Cluj şi o calfă cu numele Valentin. Valentin a fost acuzat pentru o jignire adusă meşterilor breslei, şi anume pentru afirmaţia: „ei sînt meşteri necinstiţi şi breasla lor e necinstită" [2]. În decursul cercetărilor calfa Valentin recunoaşte că această afirmaţie ar fi făcut-o şi patronul său, căruia breasla a căutat să-i impună o taxă de măiestrie mai mare, de 6 florini, în locul celei obişnuite de 4 florini, în schimbul acordării dreptului de a practica meşteşugul şi de a ţine o calfă. Amîndoi sînt reţinuţi „sub strajă", dar în timp ce meşterul e eliberat, calfa continuă a fi închisă. Martorii Ioan Swneges jude, Martin Ewthwews, Ieronim Eppel, Bricciu Mayos, şi calfele: Ştefan fiul lui Luca pielarul din Braşov, Iacob fiul lui Ioan Flexel din Cluj, Grigore Wannes din Braşov, Gheorghe Chewff din Cluj adeveresc că meşterul Valentin şi calfa sa Valentin au afirmat că meşterii curelari „nu sînt meşteri cinstiţi, ci sînt ceea ce în limba obişnuită se numeşte hentheleri". Breasla prezintă ca dovadă un act din 1545 în care meşterul Valentin a fost acuzat de „a fi uneltit împotriva meşterilor", cînd era calfă; Valentin la rîndul său acuză breasla că a refuzat să-l primească ca membru, deşi s-a declarat de acord să achite suma de patru florini. Interesant este că acest proces, în care litigiul dintre breaslă şi calfa Valentin se transformă într-un litigiu dintre breaslă pe de o parte şi patronul şi calfa sa pe de alta, a fost transferat la Sibiu cu sentinţa magistratului din Cluj ca meşterul Valentin să plătească o amendă de atîtea ori 10 mărci cîţi meşteri sînt în breaslă, iar calfa să plătească o amendă de 10 mărci. Nu cunoaştem sentinţa definitivă, dar aceea a magistratului din Cluj, prin care se aplica calfei o amendă de zece mărci, echivalentă cu leafa pe zeci de luni, însemna de fapt interzicerea practicării meşteşugului pentru această calfă.

Dintre manifestările active ale calfelor clujene în secolul al XVI-lea se profilează cu deosebită vigoare „greva" calfelor de argintari din 1573 şi îndeosebi „grevele" din anii 1567 şi 1591, unice în istoria Transilvaniei din acest veac. Răbufniri de scurtă durată ale unor nemulţumiri ce mocneau în sînul calfelor, aceste „greve" au avut o desfăşurare pătimaşă, dar efemeră, fiind în cele din urmă înfrînte de breasla sprijinită de municipalitate (1576) şi de breslele din alte oraşe ale Transilvaniei (1591).

Prin cauzele care i-au dat naştere şi prin desfăşurarea sa „demonstrativă", „greva" calfelor de argintari din 1573 se deosebeşte radical de „grevele" din 1576 şi 1591. Întrucît cercetătorii care s-au ocupat

[1] *Reg. 1570,* la anul 1599.

[2] Cf. doc. din 19 nov. 1546, D.L., 533, L. XVII, A.S.S.: *„ipsi inhonesti magistri sunt et czeha ipsorum est inhonesta".*

www.dacoromanica.ro

de această „grevă" [1], din necunoaşterea întregului material documentar, nu au fost în stare să-i explice cauzele, se impune o reluare a analizei „grevei" din 1573.

Într-o dimineaţă din vara anului 1573, douăzeci şi nouă de meşteri argintari din Cluj, împreună cu cei doi staroşti, şi-au aşteptat în zadar în atelierele lor (*officina*) calfele. Meşterii au întrebat pe ucenici (*tyrones*) dacă nu ştiu cumva ce s-a întîmplat şi au primit următorul răspuns: calfele, îmbrăcate în haine de sărbătoare, au plecat dis-de-dimineaţă; adunîndu-se pe stradă, ele au pornit spre casa frăţiei sub conducerea calfelor bătrîne Grigore Balassi, Luca Beregszászi, Valentin Szásfenessi, Mihail Kardos, Antoniu Otves şi Andrei Kovácsi, unde au ţinut o adunare. Patronii s-au deplasat să-i recheme la lucru, dar calfele au refuzat şi au declarat că nu se vor întoarce la locurile de muncă, pînă cînd argintarii clujeni nu vor lua măsuri împotriva argintarilor sibieni, fie prin intentarea unui proces, fie prin îndepărtarea calfelor sibiene, întrucît argintarii din Sibiu au interzis angajarea de calfe care nu sînt saşi, pe un termen de peste două săptămîni şi au refuzat admiterea de ucenici din Cluj. La promisiunea patronilor că vor lua măsuri în direcţia satisfacerii revendicărilor formulate, calfele s-au întors la lucru, punînd capăt acestei „greve demonstrative".

Breasla argintarilor din Cluj a intentat proces breslei argintarilor din Sibiu. Procesul a durat peste cinci ani (1573—1578), agitînd spiritele în toate oraşele din care s-au recrutat martorii părţilor în litigiu: Cluj, Sibiu, Braşov, Bistriţa, Sighişoara, Turda, Alba Iulia ş. a. Chemaţi prin împuternicitul breslei argintarilor din Cluj în faţa magistratului din Sibiu, argintarii sibieni declară că în ceea ce priveşte angajarea calfelor ei au dispoziţii speciale, iar în ceea ce priveşte pe ucenici, ei n-au primit ucenici din Cluj fiindcă nu li s-au adresat asemenea ucenici, şi că situaţia se prezintă astfel nu numai la Sibiu, dar şi în alte oraşe ca Braşov, Bistriţa, Sighişoara şi Mediaş, „căci în această vreme numai în aceste oraşe au fost bresle în regulă şi mai ales în cele două oraşe împricinate" [2]. În replica lor argintarii sibieni acuză pe argintarii din Cluj că alungă calfele din Sibiu şi le resping lucrările de măiestrie. În proces se aduc o mulţime de martori, pentru a dovedi inconsistenţa acuzelor aduse de o parte sau de alta. Printre martorii care atestă că sibienii au refuzat angajarea de calfe care nu sînt saşi pe mai mult de două săptămîni sînt: Ioan Seiler din Sibiu, Petru Otves din Alba Iulia, judele Laurenţiu Filstich, argintar

---

[1] Cf. F. Deák, *A kolozsvári ötvöslegények strikeja 1573-ban és 1576-ban*; L. Weiss, *Beiträge zur Geschichte der mittelalterlichen Standtwirtschaft in Ungarn*, în *Vierteljahrschrift für Sozial und Wirtschaftsgeschichte*, XII, 1914, p. 561—565; şi Al. Doboşi, *Din frămîntările calfelor de aurari din Cluj în a doua jumătate a veacului al XVI-lea*, în *Studii şi cercetări de istorie medie*, I, 1950. Lucrarea lui Doboşi este redactată pe baza materialului oferit de studiul lui Deák.

[2] Deák, *A kolozsvári ötvöslegények strikeja...* [Grevele calfelor de aurari din Cluj...], p. 8.

www.dacoromanica.ro

clujean[1]; Nicolae Bako, Valentin Kalmanffy, Grigore Zygyarto[2]; argintarii din Alba Iulia; Luca Beregzazy „*profesor artis fabrilis*" din Turda, argintarii din Sighişoara, Braşov ş. a.[3]. Magistratul Sibiului şi universitatea săsească declară nevinovaţi pe argintarii sibieni şi lipsite de temei acuzele argintarilor din Cluj. În consecinţă, clujenii sînt condamnaţi la suportarea cheltuielilor procesului[4].

Argintarii din Cluj înaintează un memoriu lui Ştefan Báthory, care ordonă reluarea procesului şi audierea de noi martori[5]. Argintarii sibieni numesc noi împuterniciţi[6] şi prezintă, în ziua de 21 mai 1574, 14 mărturii noi, prin care se atestă că argintarii sibieni angajează calfe de alt neam[7]. În baza cercetărilor efectuate, principele anulează sentinţa universităţii săseşti din 5 aprilie 1574, ordonă ca argintarii din Sibiu să angajeze calfe şi ucenici din Cluj şi condamnă pe argintarii sibieni la o amendă de 66 florini de persoană, din care $^{2}/_{3}$ urmau să revină principelui, iar $^{1}/_{3}$ argintarilor din Cluj[8].

Sibienii obţin rejudecarea procesului şi se trece din nou la ascultarea de martori. Argintarii din Cluj aduc şi ei martori, care depun în favoarea lor. Printre martorii clujenilor apar argintarul Toma Budway, Salatiel Forster, Valentin curelarul, Ioan lăcătuşul (*serrator*), Ştefan croitorul (*sartor*), Gheorghe Bechkereky „argintar străin" (*peregrinus aurifaber*) şi alţii[9], iar printre martorii clujeni ai argintarilor sibieni figurează: Valentin argintarul (*aurifex*), fiul lui Gheorghe argintarul din Cluj, şi Pavel Zantho, calfă de argintar[10]. Procesul ajunge din nou în faţa instanţei din Sibiu[11] şi e transferat înaintea universităţii săseşti[12]. Aceste instanţe condamnă din nou pe argintarii clujeni la o amendă de 500 florini[13]. La 3 iunie 1576 pro-

[1] Unii martori, precum şi cuprinsul mărturiilor depuse sînt menţionate la Deák, *op. cit.*, *p.* 9—15. Aceste date sînt lacunare şi le-am completat cu materialul din Arhivele Statului din Sibiu, pe care Deák nu l-a cunoscut.

[2] Cf. doc. din 18 aug. 1573, transumpt în actul din 28 apr. 1574, Z.U., I, 87, A.S.S.

[3] Cf. doc. din 2 sept. 1573; 10 sept. 1573, 21 nov. 1573, 28 nov. 157<3>, transumpt în doc. din 28 apr. 1574, Z.U., I, 87; şi doc. din 1573—1576, Z.U., I, 85, A.S.S.

[4] Doboşi, *op. cit.*, p. 115.

[5] Cf. doc. din 8 mai 1574, Z.U., I, 88, A.S.S.

[6] Cf. doc. din 7 mai 1574, Z.U., I, 89; Antoniu Schnyczer şi Martin Eotthwes.

[7] Z.U., I, 90, A.S.S.

[8] Cf. doc. din 20 iunie 1574, Z.U., I, 1, A.S.S. şi Deák, *op. cit.*, p. 17.

[9] Cf. doc. din 10 oct. 1575, Z. U., I, 28 oct. 1575, transumpt în actul din 11 apr. 1576; 29 oct. 1575, transumpt în actul din 11 apr. 1576; 31 ian. 1576, transumpt în doc. din 11 apr. 1576; 17 martie 1576, transumpt în doc. din 11 apr. 1576; 22 martie 1576, transumpt în doc. din 11 apr. 1576; 11 apr. 1576, transumpt în doc. din 7 mai 1576, Z.U. I, 96, A.S.S.

[10] Cf. doc. din 9 mai 1576, transumpt în doc. din 3 iunie 1576, Z.U., I, 97, A.S.S.

[11] Cf. doc. din 11 apr. 1576.

[12] Cf. doc. din 7 mai 1576.

[13] Doboşi, *op. cit.*, p. 115.

www.dacoromanica.ro

cesul este din nou transferat de către universitatea săsească înaintea lui Ştefan Báthory [1], iar la 11 noiembrie 1576 se înaintează principelui toate actele procesului [2]. În sfîrşit la 28 martie 1577 reprezentanţii argintarilor sibieni: Pavel Bak, Emeric şi Petru Eottwes, în urma sentinţei lui Ştefan Báthory dată în favoarea argintarilor clujeni şi sub ameninţarea unei pedepse de 2 000 florini, se împacă cu argintarii clujeni reprezentaţi prin Grigore Valaztho, Pavel Zeochy şi Grigore Bornemizza. S-a decis anularea dispoziţiei breslei argintarilor din Sibiu de a nu se angaja calfe care nu sînt saşi, pe un termen mai mare de două săptămîni şi de a nu se angaja ucenici care nu sînt saşi, se declară nule actele procesului şi argintarii sibieni achită 350 florini cheltuieli de judecată [3]. Ultimele menţiuni despre acest îndelungat proces datează din anul 1579, cînd Ştefan Báthory ordonă clujenilor să remită argintarilor sibieni o copie de pe actul din 28 martie 1577, care a fost înmînată unui reprezentant al argintarilor din Sibiu [4]. Cu acestea a luat sfîrşit procesul care a agitat spiritele şi a costat sute de florini plătiţi împuterniciţilor, ca bani de cheltuială pentru meşterii trimişi la Cluj, Alba Iulia, Sibiu şi în alte oraşe, pentru daruri, cărăuşie etc. [5].

Care au fost cauzele „grevei" calfelor de argintari din Cluj? Avea această „grevă" un caracter spontan sau a fost pornită sub imboldul meşterilor?

Unii autori caută să reducă cauzele „grevei" din anul 1573 exclusiv la rivalitatea dintre argintarii din Cluj şi cei din Sibiu, ascuţită o dată cu trecerea pe prim plan a argintarilor clujeni pe la mijlocul veacului; explică cauzele „grevei" pe baza antagonismelor „naţionale" sau prin concurenţa crescîndă dintre argintarii din Cluj şi cei din Sibiu în a doua jumătate a veacului.

Indiscutabil, teama de concurenţă a constituit o cauză şi nu chiar ultima, şi în acest sens nu este lipsită de valoare afirmaţia unui autor: „probabil că mulţi patroni le-au îndemnat pe calfe să facă această «grevă demonstrativă», pentru a avea prilejul să înceapă procesul cu aurarii din Sibiu" [7]. Totuşi, cauzele „grevei" din 1573 erau mai adînci. Ele rezultă cu prisosinţă din mărturiile depuse de martorii argintarilor sibieni şi prezentate lui Ştefan Báthory [8]. Unii martori ca: Mihail Mayer, Ioachim alias Kolpp, Iosif, Baltazar (Baltyzar), David, Simion alias Glend, Antoniu iunior, Urban şi Toma

[1] Cf. doc. din 3 iunie 1576.
[2] Z.U., I, 100, A.S.S.
[3] Cf. doc. din 28 apr. 1577; Deák, *op. cit.*, p. 33—34.
[4] Cf. doc. din 28 sept. 1579, Z.U., I, 110, şi 3 oct. 1579, Z.U., I, 111, A.S.S.
[5] Cf. *Register vber Ausgeben. Im jar nach Christi vnsers Herren vnd Heilands gepurt 1554. Aus Gaben*, f. 16, 17—18, 19, 20, 21 et passim (orig. f. 1—134 (1554—1702)). în *Zunftbücher*, A.S.S.
[6] Deák, *op. cit.*, p. 45—46.
[7] Doboşi, *op. cit.*, p. 114.
[8] Z.U., I, 90, A.S.S.

www.dacoromanica.ro

Stheren, Matia Hwzzar, Antoniu senior şi Valentin Fenessy atestă că întotdeauna calfele care nu sînt saşi au putut fi angajate la Sibiu şi că ei au angajat asemenea calfe pe ¼—½ ani şi chiar pe 3—4 ani. Preţioase însă sînt mărturiile lui Albert argintarul (*aurifaber*), Grigore al lui Bartolomeu, Rostachus şi Urban argintarul. Albert recunoaşte că magistratul din Sibiu a atras atenţia breslei argintarilor ca încetul cu încetul să se împiedice munca calfelor din Cluj şi să „nu li se dea atîta libertate sau putinţă de a lucra, *ca nu cumva prin ei să se înrădăcineze în breaslă greşeala sau erezia religiei...*" [1] (sublinierea noastră — *S. G.*). Din depoziţia unui alt martor, Grigore al lui Bartolomeu, rezultă că în timpul cînd la Cluj noua mişcare radicală, cu aspect religios, luase o extensiune tot mai mare, un număr însemnat de calfe de argintari din Cluj se găseau la Sibiu în breasla argintarilor. Aici, ei intraseră în conflict cu calfele din Sibiu, cu care nu s-au putut înţelege „în privinţa religiei". Acelaşi lucru a fost subliniat şi de Toma Gwbesch, starostele breslei argintarilor, care a arătat la o adunare a meşterilor argintari că în breaslă se găsesc o mulţime de calfe din Cluj, care nu se pot înţelege cu calfele din Sibiu în probleme religioase. În urma intervenţiei conducerii breslei „s-a poruncit de către domnul jude ca încetul cu încetul să li se interzică să lucreze, ca nu cumva greşeala şi erezia să cuprindă şi calfele din Sibiu" [2]. Argintarul Rostachus arată că această dispoziţie e de fapt mai veche şi a fost dată încă în anul 1566 şi că el participase la adunarea la care Toma Gwbesch ar fi spus că numărul de calfe străine a crescut cît se poate de mult şi sînt o mulţime şi nimeni nu ştie dacă sînt de neam turcesc sau maghiar, ori de alt neam şi ... au căzut în greşeala religiei şi nimeni nu ştie unde au învăţat ... meşteşugul" [3]. Argintarul Valentin atestă şi el că s-a interzis să se angajeze calfe din Cluj ca nu cumva „erezia acestor calfe... să crească şi mai mult" [4].

Din aceste date rezultă că în a doua jumătate a secolului al XVI-lea a crescut considerabil numărul calfelor de argintari de diferite neamuri care căutau de lucru în acest meşteşug. Întrucît nu toţi puteau deveni meşteri, o parte se transformau în lucrători neîncadraţi în sistemul breslaş, fie angajîndu-se la patroni cu ateliere, fie lucrînd pe ascuns, pe socoteală proprie. Numărul mare al calfelor de argintari care pătrundeau la Sibiu venea în parte din Cluj. Or, Clujul s-a dovedit a fi un mediu prea periculos pentru educaţia calfelor pe care patronii din Sibiu le doreau smerite şi supuse. La Cluj a prins puternice rădăcini mişcarea unitariană, pe care sibienii protestanţi moderaţi o numesc „erezie religioasă". La Cluj, Reforma apărută pe

---

[1] *„...ne per ipsos religionis error seu heresis in cecha plantaretur".*

[2] *„...commissum esset a domino magistro civium ut illis operatio paulatim abnegatur, quo errore et heresi famuli Cibinienses non inficerentur".*

[3] *„...magnamque illorum essè copiam et nemine scire an Turcice aut ungarice aut cuius nationis essent et quia in errorum religionis incidissent ac nemo scınt (sic) ubi artem... didicissent".*

[4] *„ne heresis illorum... famulorum plus cresceret".*

www.dacoromanica.ro

un teren bîntuit de puternice contradicții sociale a cimentat în rîndurile păturilor exploatate, în plebe, calfe, atitudini mai dîrze, mai categorice față de vîrfurile ierarhiei sociale, a susținut un spirit mai revoluționar. Nicăieri nu existau în număr atît de mare frățiile de calfe. Nicăieri nu s-a manifestat voința calfelor ca la Cluj în 1576 și 1591. Este interesantă afirmația lui Petru Otves, martor la proces, că un meșter sibian i-ar fi spus că Sibiul refuză să primească calfe din Cluj, pentru că acestea „sînt încăpățînate, nu vor să facă broșe și alte lucrări mărunte, ci *se scoală și pleacă de la locul de muncă*" (sublinierea noastră — *S. G.*)[1]. Or, tocmai de pătrunderea unui suflu nou, de rezistență, se temeau în primul rînd argintarii sibieni. De aceea dorința lor de a împiedica pătrunderea și creșterea „ereziei" în rîndurile calfelor din Sibiu.

Cu totul alt caracter au avut „grevele" calfelor de argintari din Cluj din anii 1576 și 1591.

În luna mai 1576 un număr mare de calfe de argintari întrerup munca, se adună în stradă și declară că nu se vor întoarce în ateliere, pînă nu li se vor satisface următoarele doleanțe: a) să primească din nou dejunul, care le-a fost luat în schimbul unei insensibile urcări a lefii; b) să primească „banii pentru spălatul capului", reținuți de patroni[2]. Patronii, pentru a speria calfele, răspund că sînt de acord cu plecarea lor, dar numai după ce vor termina obiectele în curs de confecționare și vor mai rămîne în atelierele lor timp de două săptămîni[3]. Calfele refuză și angajează un împuternicit, care redactează o suplică și o înaintează breslei. Din această plîngere reies următoarele: 1) dacă o calfă nu lucrează în ziua de luni, chiar dacă lucrează apoi în tot restul săptămînii, nu primește salariul pe toată săptămîna; chiar dacă se întîmplă ca un meșter să-i plătească salariul, ea e pedepsită cu o amendă de o jumătate de marcă de argint; 2) „săracele calfe sînt trezite pentru orice lucru mărunt"; 3) patronii anunță breasla despre absența calfelor, cînd acestea se duc la plimbare sau la petrecere; 4) calfele n-au voie să lucreze pentru ele, pînă nu termină munca pentru patron; 5) calfele nu sînt libere nici ziua, nici noaptea și nu au voie să plece din casa meșterului; 6) se interzice calfelor să petreacă în casa meșterului sau să-și aducă un prieten, iar dacă vine cineva la ele, sînt silite să-i spună: „pleacă acasă prietene și lucrează"; 7) patronii concediază calfele după bunul lor plac, în schimb dacă o calfă vrea să plece împotriva voinței patronului, acesta îi reține leafa pe o săptămînă, iar dacă vrea să rămînă în oraș la alt patron, acesta se interesează de motivele pentru care și-a părăsit patronul; 8) „sînt calfe sărace printre noi care n-au nici un dinar de cheltuială", se arată în suplică, și cu toate acestea patronii refuză să plătească leafa înainte de vînzarea obiectelor produse; unele

---

[1] Deák, *op. cit.*, p. 11.

[2] *Ibidem*, p. 38—39; Doboși, *op. cit.*, p. 115—116. „Banii pentru spălatul capului" au înlocuit vechiul obicei ca soția meșterului să se îngrijească de spălatul capului ucenicilor și calfelor.

[3] Deák, *op. cit.*, p. 38.

www.dacoromanica.ro

calfe ar pleca de la patronul lor, dar sînt împiedicate de lipsa banilor de drum; 9) calfele nu au voie să certe pe ucenici sau să-i trimită undeva, în schimb „calfa poate fi oricînd certată, înjurată"[1].

Din acest act rezultă cauzele mai adînci ale „grevei" calfelor de argintari din anii 1576. Silite să locuiască la patroni, ele erau supuse unui regim despotic. Bunul plac al stăpînului era lege în casă şi în muncă. Orice împotrivire era urmărită prin amenzi, licenţiere, denunţare la meşterii din oraş la care calfele recalcitrante doreau să se angajeze, sau denunţare la meşterii din alte oraşe, prin uniunile interurbane de breaslă. E un tablou sumbru al unei vieţi prea puţin „idilice", nu cum au încercat s-o zugrăvească din lipsă de obiectivitate unii istorici.

În timp ce calfele, sub conducerea fruntaşilor lor Ştefan, Matia şi Pavel, aşteptau efectul plîngerii înaintate, patronii, furioşi de ameninţarea calfelor de a părăsi oraşul dacă nu li se vor satisface doleanţele, trimit un meşter tînăr să ceară calfelor să-şi aleagă trei reprezentanţi, cu care meşterii să discute şi să cadă de acord în legătură cu revendicările formulate. Cele trei calfe se înfăţişează în casa breslei, în faţa meşterilor şi afirmă din nou că îşi menţin atît cele consemnate în plîngerea lor, cît şi revendicările. La un semn al staroştilor, delegaţii calfelor sînt arestaţi de slugile oraşului, puşi în cătuşe împreună cu alte două calfe de care erau însoţiţi şi duşi în închisoare (turnul oraşului), unde au fost ţinuţi vreo zece zile[2]. Arestarea calfelor a constituit o încălcare flagrantă a legilor municipale şi s-a putut efectua numai datorită sprijinului acordat patronilor argintari de către magistrat: mulţi din centumviri, juraţi sau juzi erau argintari, făceau parte din breaslă sau din conducerea ei.

Calfele şi conducătorii lor rămîn fermi pe poziţie şi nu se lasă înfricoşaţi. La 30 mai 1576 începe un proces în care patronii stigmatizează calfele ca rebele şi le cer să se întoarcă la lucru. Calfele se apără prin împuternicitul lor şi pretind daune de 60 florini pentru arestarea ilegală a conducătorilor lor. Meşterii, la rîndul lor, cer arestarea calfelor pentru patrusprezece zile. Atît cererea meşterilor cît şi cea a calfelor au fost respinse, calfele au fost puse în libertate, fără a primi însă vreo altă satisfacţie[3].

Cu aceasta s-a încheiat „greva" calfelor de argintari din 1576. Relativ puţine la număr, negăsind sprijin din partea calfelor din alte specialităţi sau din partea plebei, luptînd pentru interese înguste, calfele de argintari au fost repede izolate, conducerea lor arestată şi „greva" înfrîntă de meşterii breslaşi, sprijiniţi de conducerea oraşului.

Nemulţumirile continuă să mocnească în rîndul calfelor. Noi frămîntări au loc probabil pe la sfîrşitul deceniului al VIII-lea al veacului al XVI-lea, ceea ce rezultă din faptul că breasla argintarilor

---

[1] Cf. Deák, *op. cit.*, p. 39—40; Doboşi, *op. cit.*, p. 116 (cu unele inadvertenţe şi lipsuri).

[2] Doboşi, *op. cit.*, p. 117.

[3] Pentru amănunte, cf. Deák, *op. cit.*, p. 42—50 şi Doboşi, *op. cit.*, p. 117—118.

www.dacoromanica.ro

din Cluj emite statute noi pentru calfe, cu scopul ca „tineretul corupt să fie supus legilor drepte, ca să nu fie guvernat de bunul lui plac prematur, ci după judecata celor bătrîni"[1]. Statutele de calfe sînt trimise în 1591 breslelor de argintari din Oradea şi Debreţin cu care Clujul era în strînse relaţii[2]. Prin statutele severe din 20 mai 1591[3], confirmate de Sigismund Báthory la 23 august 1591, se aşază pe baze noi „frăţia" calfelor de argintari, se accentuează controlul breslaş, se înmulţeşte numărul dispoziţiilor severe, numărul restricţiilor, al pedepselor şi amenzilor.

Justificarea şi confirmarea juridică a despoţismului patronilor prin statutele din anul 1591 au constituit motivul „grevei" din 1591. Preambulul actului din acest an dă în vileag adevăratele cauze ale emiterii acestui document, pe care peste cîteva luni, în scrisoarea lor din 14 octombrie 1591, meşterii argintari le vor nega cu atîta îndîrjire. În preambulul acestui act se spune: „... aproape întregul tineret al argintarilor, anume calfele şi ucenicii, au dat dovadă pînă acum de o mare îndrăzneală şi obrăznicie, încît din pricina pornirilor şi a silniciei lor, rînduiala cinstită ţinută altă dată între ei a început să facă loc unei îndelungate neînţelegeri. *Voind, aşa dar, să preîntîmpinăm în grabă asemenea destrămări neîngăduite, patimi şi porniri ale calfelor şi ucenicilor de argintari răzvrătiţi şi alte fapte duşmane şi nelegiuite ale lor* ... <am> statornicit cu dimpreună chibzuire şi cu încuviinţarea întregii bresle anumite articole..." (sublinierea noastră—*S.G.*)[4]. Ce cuprindeau în esenţă dispoziţiile din anul 1591 ? Cele 18 articole ale statutelor de calfe din acest an reprezintă un atentat la prerogativele, şi aşa ştirbite, ale calfelor. Pentru încălcarea normelor etice din partea calfelor se fixează o amendă de 4 florini, adică egală cu leafa pe patru luni, iar în caz de refuz al calfei de a plăti această amendă, se interzice de a i se da de lucru timp de un an (art. 1) ; se iau măsuri foarte severe pentru a împiedica calfele să prelucreze piese de aur sau argint (art. 2) ; este sancţionată pedepsirea severă a calfelor pentru lipsă la greutate a aurului sau argintului aduse de meşter în atelier (art. 11) ; se interzice cu stricteţe calfelor să lucreze pentru sine (art. 12), să facă negoţ cu produse ale meşteşugului lor (art. 14) ; se interzice calfelor să lucreze în afara breslei, sub pedeapsa confiscării obiectelor confecţionate (art. 16) ; calfele care nu se supun dispoziţiilor statutare sînt mai întîi admonestate, iar în caz de „grevă" li se interzice să mai lucreze vreodată „la Cluj sau în alte locuri unde sînt bresle", fiind urmărite „în scris ca să nu li se dea de lucru" (art. 18) ; se accentuează controlul breslaş asupra „frăţiei" de calfe (art. 4), sînt îngrădite condiţiile de plasare, condiţiile de plecare a calfelor (art. 5—10) ; amenzile fixate ajung egale cu salariul pe o săptămînă, pe o lună şi pe patru luni al calfelor sau culminează cu interdicţia practicării meşteşugului.

[1] Doboşi, *op. cit.*, p. 119.
[2] Novák, *op. cit.*, p. 41—45.
[3] Jakab, *Okl.*, II, p. 161—165.
[4] *Ibidem*, p. 162.

www.dacoromanica.ro

Calfele de argintari nu puteau fi de acord cu conţinutul draconic al acestor statute şi au răspuns la măsurile meşterilor printr-o nouă „grevă".

Reconstituirea evenimentelor din anul 1591 este dificilă, întrucît s-a păstrat un singur act, extrem de interesant, şi anume scrisoarea din 14 octombrie 1591 a breslei argintarilor din Cluj către breasla argintarilor din Sibiu, semnată de staroştii Mihail Kattonay Otves şi Petru Filstik [1].

În această scrisoare meşterii argintari din Cluj nu neagă faptul că statutele din 1591 au constituit cauza principală a frămîntărilor din acest an, că în relaţiile dintre calfe şi meşteri s-a manifestat „multă răutate, din cauza căreia breasla a suferit deseori multă ruşine, pagube şi supărări", dar refuză să recunoască caracterul extrem de autoritar al măsurilor luate şi le prezintă ca măsuri menite să preîntîmpine frămîntările şi „să oprească calfele de la grozăvii".

Dispoziţiile din anul 1591 date cu scopul de a determina calfele „să slujească cu supunere stăpînul" (*vrat zolgalia jamborul*) au avut însă un efect cu totul contrar. De îndată ce statutele de calfe au fost confirmate de magistratul urban, calfele s-au plîns principelui. Sigismund Báthory, de acord cu dispoziţiile statutelor prezentate spre confirmare, respinge plîngerea calfelor şi întăreşte actul din 20 mai 1591 ca „bun şi potrivit cu legea". Ca răspuns la intrarea în vigoare a dispoziţiilor impuse de breaslă, 32 calfe de argintari din Cluj, şi anume: Ioan Zakal, Blasiu Sasa, Gaşpar Nylas, Adam alias Zaz Marton, Toma Kapusi, Martin Zegedi, Ioan Desi, Andrei Kouacz, Pavel Sos, Nicolae Nagi Baczi, Toma Keozegi, Valentin Vrbeorger, Blasiu Briny, Ioan Varadi, Ştefan Suki, Ştefan Nagi, Mihail Lonai, Ioan Cziani, Pavel Kadar, Mihail Maczkasi, Ioan Aztalnak, Mihail Tothazi, Ştefan Kapsi nobil (*nemes ember*), Gaşpar Seres, Ştefan Varadi, Ioan Pesti, Valentin şi Emeric din Cluj „care au slujit la Grigore Zentmiklosi", Matia Nyarzai, Pavel Huniadi, Ştefan Zanto şi Andrei Papfia, „fără a se gîndi la porunca lui dumnezeu şi nici la buna noastră voinţă, nici la hotărîrea noastră, nici la cea a sfatului şi nici la hotărîrea înţeleaptă a principelui, ci din încăpăţînare rea şi spre marea neplăcere" — după cum se arată în actul din 14 octombrie 1591 —, au refuzat să se prezinte la lucru. Din acuzaţiile aduse calfelor rezultă că, pentru prima oară în istoria frămîntărilor urbane din Transilvania, calfele au dat dovadă nu numai de un înalt spirit de solidaritate, dar şi de importante calităţi organizatorice, imitînd metodele folosite de bresle în urmărirea calfelor şi utilizîndu-le împotriva meşterilor-patroni. În primul rînd, au luat măsuri ca nici o calfă să nu „spargă greva": „ele n-au îngăduit să se pună «la lucru» acelea dintre ele, care s-ar fi aşezat, ba chiar pe unele dintre ele le-au ameninţat cu moartea", se afirmă în scrisoarea meşterilor. Meşterii caută să exagereze caracterul măsurilor luate de calfe: probabil nu

[1] Z.U., I, 143, A.S.S.; rezumat la Pascu, *Meşteşugurile...*, p. 293—295.

www.dacoromanica.ro

a fost necesar să se recurgă la asemenea amenințări din partea calfelor răzvrătite față de colegii lor. Aceasta rezultă îndeosebi din măsurile luate de calfe pentru a lovi pe meșteri cu arma lor preferată, măsuri adoptate probabil înainte de organizarea „grevei": calfele „au dat de știre în oraș — spun patronii în scrisoarea lor — că noi am luat hotărîri nemaiauzite încă și contrarii lui dumnezeu, *de aceea nu vine de nicăieri nici* o *calfă la noi, ba chiar ei au scris în toate orașele ca nimeni să nu vină să lucreze la noi*" (sublinierea noastră — *S.G.*).

Meșterii arată că au avertizat calfele să se liniștească, dar că acestea „cu o îndrăzneală oarbă s-au răzvrătit" împotriva lor. Meșterii au recurs la ajutorul cancelarului, care a avertizat și el calfele să se supună dispozițiilor statutare din 1591 și a amenințat chiar pe cele nesupuse cu izgonirea din oraș. Meșterii aduc o parabolă edificatoare în acest sens: „dacă într-o turmă de oi se găsește o oaie bolnavă, celelalte se molipsesc de la ea. Dar se obișnuiește ca asemenea <oi> molipsite să fie zvîrlite afară, pentru ca celelalte să rămînă în pace". Calfele au refuzat să înțeleagă morala parabolei și „după voința lor încuiată, vîrtoasă și rea, fac ceea ce vor, împotriva sfatului, a poruncii principelui și a voinței breslei", se spune în continuare în același act.

Referindu-se la „vechea rînduială valabilă atît în Transilvania cît și în Ungaria, că atunci cînd un meșteșugar vine într-un oraș, fie că e meșter sau calfă, e dator să aducă o scrisoare prin care să facă dovada unei purtări vrednice și să arate că nu a făcut ceva împotriva breslei", și că, dacă nu poate dovedi aceasta, meșterul să nu poată practica meșteșugul și calfei să nu i se dea de lucru și să fie datori să se întoarcă în localitatea de unde au venit; învinuind calfele de argintari din Cluj că „ne-au jignit pe noi <toți> și pe fiecare în parte și întreaga breaslă prin nesupunere, batjocorire, amenințări, sudălmi și prin scrisorile lor în alte țări și orașe, și prin treburi scrise defăimătoare pe care le-au făptuit împotriva noastră ...", cu care „au lovit în întreaga breaslă"; susținînd că prevederile statutare cer ca în asemenea cazuri să nu li se mai dea vreodată de lucru la Cluj sau în alt loc unde sînt bresle, pînă ce nu vor obține iertare, meșterii argintari din Cluj cer meșterilor argintari din Sibiu să nu dea de lucru calfelor clujene și, dacă acestea ar căuta să se angajeze la Sibiu, „să le trimită îndărăt, ca să facă pe placul breslei". Formulînd această rugăminte, breasla promite că îi va ajuta și ea dacă sibienii vor trece printr-o situație similară.

Se pare că meșterii argintari din Cluj nu s-au limitat numai la expedierea unei scrisori la Sibiu, ci au trimis și pe reprezentanții lor în acest oraș unde, pe lîngă alte probleme, să discute, probabil, și chestiunea măsurilor luate față de participanții la „greva" din anul 1591 [1]. Din păcate, nu știm dacă asemenea scrisori au fost trimise și

---

[1] În *Socotelile* breslei argintarilor din Sibiu (*Register vber ausgaben...*, f. 32) sînt incluse sumele cheltuite în 1591 pentru masă și vin cînd „clujenii au fost la domnul staroste al breslei, dimpreună cu meșterii bătrîni" (*Item wie die Clausemburger bey dem her Cechmeister sampt den Elsten herren beyeinander gewesen sein...*).

www.dacoromanica.ro

în alte oraşe sau numai la Sibiu, din teama că tocmai acolo, unde n-au fost date cu totul uitării neînţelegerile şi procesul din 1573—1578, calfele răzvrătite ar putea primi de lucru.

Urmările „grevei" nu sînt cunoscute; totuşi, oricare ar fi fost consecinţele ei, chiar dacă „greva" s-a terminat cu insucces, mişcarea calfelor de argintari din Cluj din 1591 se înscrie ca o dovadă de trainică solidaritate şi unitate în luptă a calfelor din evul mediu pentru apărarea drepturilor ştirbite de patroni.

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL IV

COMERŢUL CLUJEAN ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

Schimbul îşi are rădăcinile adînc înfipte în trecutul îndepărtat. La început, în perioada numită de unii istorici perioada prenegustorească din istoria comerţului [1], schimbul se afla în cea mai mare parte în mîinile producătorilor înşişi. În această vreme negustorul putea să scoată profit numai de la cumpărătorii străini ai produselor interne sau de la cumpărătorii interni ai produselor externe [2]. Predomină dezvoltarea comerţului extern, în preponderenţă cu produse de lux, mirodenii, arme scumpe, produse agricole. Funcţiile negustoreşti pot fi şi sînt cu succes îndeplinite chiar de producători.

Procesul de acaparare a pieţei de către negustori nu s-a desfăşurat lin. S-a scurs multă vreme pînă ce negustorul a îndepărtat într-o oarecare măsură pe producători din comerţ, transformînd comerţul în profesiune.

Aceste adevăruri evidente au fost ignorate de unii istorici, care s-au ocupat de viaţa economică a Transilvaniei medievale. Nu a fost delimitată sfera de acţiune pe piaţă a meşteşugarului şi cea a negustorului. Deseori, nu se făcea o deosebire între producători şi negustori, producătorii şi, în primul rînd, meşteşugarii, fiind ignoraţi : oriunde apărea o transacţie de vînzare-cumpărare, negustorul era împins pe prim plan. Producţia la rîndul ei era cu totul subordonată comerţului.

Or, nu orice participare la comerţ poate fi numită activitate negustorească. Producătorii direcţi — meşteşugarii şi ţăranii — făceau şi ei negoţ pentru dobîndirea celor necesare refacerii gospodăriei şi a mijloacelor de existenţă, adică în vederea reproducţiei simple. Negustor poate fi socotit numai cel care : în primul rînd, cumpără mărfuri, face comerţ *cu mărfurile cumpărate şi nu cu mărfurile produse de el ;* în al doilea rînd, vinde marfa cumpărată, fără transfor-

---

[1] B. N. Iakovţevski, Купеческий капитал в феодального-крепостнической России, Moscova, 1953, p. 5.

[2] K. Marx, *Capitalul,* vol. III, p. I, 1953, p. 40—41.

www.dacoromanica.ro

marea ei, adică cumpără pentru a vinde; în al treilea rînd, vinde marfa urmărind un profit. Scopul lui nu este reproducția simplă, ci realizarea profitului comercial.

Dece nu au reușit unii istorici să delimiteze sfera de activitate a negustorilor? Dece, cînd în documente apăreau *mercatores, institores, negotiatores,* aceștia erau imediat identificați ca negustori și activitatea lor asimilată comerțului profesional? Explicația poate fi găsită în neînțelegerea faptului că producția de mărfuri a existat și în orînduirea feudală. De aci rezulta negarea producției meșteșugărești pentru piață. Piața și marfa deveneau atribute ale activității negustorești. Jickeli, de exemplu, susținea că „meșteșugurile artistice (*Kunstgewerbe*) reprezentau întotdeauna producția la comandă (*Kundenproduktion*) și nu se manifestau pe piață" [1]. Or, sub „meșteșuguri artistice" (*Kunstgewerbe*) cercetătorii (de pildă Roth și alții) înțelegeau aproape toate meșteșugurile, pe argintari, pielari, olari, tîmplari, turnători în cositor, în bronz, în fier, postăvari etc. [2]. Negarea rolului producției meșteșugărești pentru piață echivala cu subordonarea pieței negustorului și cu ridicarea acestuia pe planul întîi.

Problema conținutului și a sferei termenului *mercator* a fost abordată și rezolvată într-o oarecare măsură încă de istoriografia din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Maurer în cunoscuta sa lucrare *Geschichte der Städterverfassung in Deutschland* arătase că într-o serie de orașe germane „toți locuitorii (*cives*) erau numiți tîrgoveți (*Marktleute*) sau negustori (*Kaufleute*) [3]. Cunoscutul istoric belgian Pirenne, într-o polemică cu M. K. Bücher — care în *Die Entstehung der Volkswirtschaft* căzuse în cealaltă extremă, neadmițînd „existența unei clase de oameni trăind exclusiv din cumpărare și vînzare, adică de negustori propriu-ziși" în sec. XV—XVI, și care identifica pe *mercator* cu „vînzător și cumpărător, nu cu negustorul propriu-zis, în sensul actual și tehnic al cuvîntului" — și în dispută cu alții, care socoteau că meșteșugarii lucrau exclusiv la comandă, vedea în *mercatores* atît pe meșteșugari, cît și pe negustorii profesioniști, categorii sociale esențiale din orașele medievale [4].

Situația din Transilvania în secolele XIV—XVI nu constituie din acest punct de vedere o excepție. Cînd citim în izvoare despre circulația de bunuri și despre *mercatores* sau *institores* trebuie să ne dăm seama că, mai des chiar decît am fi înclinați s-o credem, e vorba despre desfacerea produselor proprii de către producători direcți. Prin urmare, în textele noastre medievale termenul *mercator* nu poate fi identificat întotdeauna cu negustor, căci acest cuvînt desemna atît pe producătorul direct, care venea cu marfa sa la tîrg, pe negustorul care venea la piață cu stofe scumpe, cu mirodenii și cu alte produse, cît și pe cei

---

[1] Jickeli, *op. cit.*, p. 67.

[2] V. Roth, *Geschichte des deutschen Kunstgewerbes in Siebenbürgen*, Strassburg, 1908, passim.

[3] L. von Maurer, *op. cit.*, I, Erlangen, 1896, p. 320—325.

[4] H. Pirenne, *Villes, marchés et marchands au Moyen Âge*, în *Revue historique*, 67, I, mai—iunie, 1898, p. 64—65.

www.dacoromanica.ro

pentru care negoţul era o ocupaţie secundară, care le aducea un venit suplimentar.

Cîteva exemple edificatoare în acest sens. În actele vremii găsim uneori alături de desemnarea meşteşugului, sau identificat cu el, termenul de „negoţ". Într-un document din anul 1492 se aminteşte : *„pannicide et institores ac etiam magistri mechanici et ceteri omnes mercatores...* [1]. E limpede că termenii *institores* şi *mercatores*, identificaţi în vechea istoriografie ca negustori, nu pot însemna altceva decît tîrgoveţi, tîrguitori. Faptul că termenul de *mercator* desemna pe toţi cei care cumpărau şi vindeau ceva pe piaţă, negociind produse proprii sau mijlocind produse ale muncii altora, că el se referă în aceeaşi măsură la meşteşugari şi la negustori, rezultă, între altele, din privilegiul comercial acordat de regina Isabela croitorilor din Cluj, în care aceştia sînt desemnaţi ca „*...sartores totius cathalogi aliique mercatores...*" [2].

Meşteşugarii clujeni îşi desfăceau produsele atît pe piaţa oraşului, cît şi la tîrgurile sau iarmaroacele ţinute în diferite localităţi din Transilvania, sau dincolo de hotarele ei.

În 1478 cu prilejul unui conflict dintre oraşele din Ungaria : Buda, Pesta, Alba Regală, Pojon, Košice, şi oraşele din Transilvania : Sibiu, Braşov, Cluj, Bistriţa, Sighişoara, cu capitlul din Oradea, privind fixarea vămii pentru produsele care treceau prin punctul vamal Oradea, sînt menţionate şi produse meşteşugăreşti. În legătură cu aceasta, unii istorici (Meltzl [3], Rösler [4]) au ajuns la concluzii pripite. Rösler susţine că în aceste călătorii înspre Apus nu sînt specificate numeroase mărfuri, de pildă cele ale argintarilor, turnătorilor în cositor, meşterilor de coase, curelarilor, funarilor, ţesătorilor, cizmarilor etc. şi că asemenea drumuri serveau nu pentru desfacerea produselor meşteşugăreşti confecţionate în ţară, ci pentru importul de mărfuri preţioase din Apus [5]. Meltzl afirmă că acest comerţ avea în vedere realizarea unui cîştig nu numai din vînzarea materiilor prime, dar şi din „cumpărarea simultană a produselor meşteşugăreşti preţioase italiene, germane, olandeze, care niciodată nu puteau fi produse în ţară, cît şi a produselor orientale" [6] şi caută să convingă pe cititori că meşteşugarii transilvăneni — greşit, prin exclusivismul formulării, identificaţi de Meltzl cu „saşii" — nu ar fi putut concura pe pieţele Apusului cu produsele lor meşteşugăreşti. Aceste concluzii sînt juste în ceea ce priveşte oraşe ca Praga, Viena, Zara, Regensburg, Colonia, Nürnberg, Veneţia, dar sînt greşite cînd se referă la unele regiuni din Ungaria, de dincolo de Oradea, unde erau duse şi produsele meşteşugarilor transilvăneni, inclusiv clujeni. În contra-

[1] Cf. doc. din 16 febr. 1492, publicat de H. Wittstock, *Nösner Zustände unter Wladislaus II und Ludwig II (1490—1526)*, în *Arch. des Ver.*, N.F., IV, 1, Braşov, 1859, p. 97.

[2] Cf. doc. din 16 ian. 1551, A.I., şi doc. din 27 martie 1551, publ. la Szádeczky, *op. cit.*, II, p. 45—46.

[3] A. Meltzl, *Über Gewerbe und Handel der Sachsen im XIV und XV Jahrhundert*, I—II, Sibiu.

[4] Rösler, *op. cit.*

[5] *Ibidem*, p. 111—112.

[6] Meltzel, *op. cit.*, II, p. 13—14.

www.dacoromanica.ro

zicere cu izvorul pe care-l citează — actul palatinului Mihail Ország de Guth din 1478 — Meltzl afirmă că „lipsește un mare număr de produse meșteșugărești, din care o parte, probabil, sînt menționate ca «alte mărfuri»" [1]. Or, atît în registrul de vamă de la Oradea și în actul palatinului din 1478 [2], cît și în registrul din 1491 [3], în afară de „alte mărfuri" exportate de meșteșugarii transilvăneni, între care și de cei clujeni, se găsesc următoarele produse: pănură, pături (postăvari), haine de pănură sau de postav ieftin sau bumbac (croitori), curele pentru harnașamente, hamuri, cingători pentru femei (curelari), arcuri, corzi pentru arcuri (arcari), tolbe pentru săgeți (săgetari), șei împodobite (șelari), pălării (pălărieri), blănuri de animale sălbatice, de miel, jder, hermelină (blănari), piei tăbăcite (tăbăcari), amfore (olari), săbii (săbieri), cornuri de vînătoare, pinteni (?) (pintenari) [4], în total deci, în afară de „alte mărfuri", care puteau fi și ele produse ale meșteșugarilor transilvăneni, produsele a douăsprezece branșe meșteșugărești. E drept că în aceste registre primează produsele agricole, dar locul ocupat de produsele meșteșugărești este și el însemnat. De asemenea, în registrul de tricesimă din 1599 [5], unde nu este înregistrată decît o mică parte din obiectele meșteșugărești care luau calea spre Baia Mare, Carei, Sălaj, Satu Mare etc., găsim menționate următoarele produse meșteșugărești: cizme și ghete de diferite feluri și culori, pungi, frîie, buți, funii, vase, ghete de pîslă, papuci, blănuri, haine, săgeți, plăpumi, pături, ranițe, săpun, ceară, cingători etc. duse spre vînzare de meșteșugarii clujeni și de alții. Uneori se întîmpla ca principii, din anumite motive politice, să interzică scoaterea din Transilvania a unor asemenea produse, îndeosebi în țările romîne sau în Imperiul Otoman [6].

Deoarece în documentele vremii s-au păstrat extrem de puține urme ale unor asemenea călătorii ale meșteșugarilor cu mărfurile lor la tîrgurile și iarmaroacele din alte localități, este interesantă redarea conținutului elocvent al unora dintre ele, care au rezistat vremurilor și au ajuns pînă la noi.

Cu prilejul unei depuneri de mărturie, Luca curelarul (*coriarius*) arată că „a venit la Bistrița, la iarmaroc, în sărbătoarea nașterii fericitului Ioan Botezătorul și aci, în locul obișnuit, și-a așezat șatra (*tentoria*) dimpreună cu ceilalți curelari din Cluj și cu cei bistrițeni" pentru a expune spre vînzare „mărfurile lor" (*instrumenta venalia*) [7]. După cum rezultă din acest succint extras, meșteșugarii clujeni, cînd se duceau la tîrgurile ținute în alte localități din Transilvania, erau repartizați în locuri speciale, unde puteau să expună în șatre produsele

---

[1] Meltzl, *op. cit.*, II, p. 12.
[2] Publicat în *Arch. des Ver.*, I, 1, Sibiu, 1843, p. 104—107.
[3] *P.C.C.*, p. 576—580.
[4] În actul din 1491: *„calcares"*; la G. D. Teutsch, *Der Zollstreit der Sachsen mit dem Grosswardeiner Kapitel*, în *Arch. des Ver.*, I, 1, Sibiu, 1843, p. 106: *„caldares"* = buți.
[5] *Reg. 1599*, passim.
[6] Cf. de ex. *M.C.R.T.*, IV, p. 133; I, p. 299 ș.a.
[7] Cf. doc. din 6 nov. 1570, nr. 101, A.B.

www.dacoromanica.ro

meşteşugului lor. La iarmarocul din tîrgul Teaca vine cu o căruţă încărcată cu haine de-a gata (*vestibus sarcitis*) croitorul Laurenţiu Eppel [1]. Ajuns aci îşi lasă căruţa în paza lui Ioan Balma, calfă de croitor (*servus sartorius*) din Reghin. Acesta păzi cu atîta străşnicie marfa lui Eppel, încît în ziua următoare Eppel nu mai găsi nici urmă de căruţă şi de haine [2]. La tîrgul din Bistriţa îl găsim pe clujeanul Ioan Borbely, cu mărfuri, între care şi cuţite pentru cizmari [3]. În 1599 săpunarii clujeni Ioan Zapanos, Petru Zapanos, Petru Chizar şi alţii duc 20 chintale de săpun la Baia Mare, cizmarul Adam Telcheres duce tot acolo cizme, ghete, papuci [4] etc.

Contactul permanent cu piaţa al majorităţii meşteşugarilor din Cluj îi determină să depăşească limitele obişnuite şi tradiţionale şi să ducă spre vînzare, în afară de produsele muncii lor, şi alte mărfuri, adică să se transforme în negustori. În căutare de cîştiguri suplimentare, ei cumpără şi vînd postav, vite, cuţite, haine, mirodenii şi alte mărfuri. Iată pe unul din ei: Gheorghe Allzner, înregistrat la 1599 în *Catalogus civium novitiorium* ca cizmar [5], apare ca negustor în registrul de tricesimă din acelaşi an. El aduce de la Viena la Cluj diferite mărfuri nelegate de ocupaţia sa, în valoare de circa 600 florini.

Tendinţa de a păşi în sfera unui circuit comercial care întrecea preocupările meşteşugarilor se manifesta îndeosebi la cizmari, blănari, pielari şi măcelari. Fenomenul este, de altfel, explicabil. Comerţul cu piei crude sau tăbăcite şi cu vite constituia un nesecat izvor de venituri. Unii meşteri blănari îşi părăseau meşteşugul, ocupîndu-se cu comerţul cu piei crude [6]; unii măcelari îngraşă boi pentru a-i exporta în Ungaria, Germania sau mai departe, în timp ce pentru populaţia oraşului taie vite slabe şi bolnave [7]; unii cizmari, care din pricina „slăbiciunii" nu-şi pot exercita meseria, se ocupă, cu aprobarea breslei, cu negoţul cu piei tăbăcite ş.a.m.d.

Transformarea în sistem a unor asemenea uzanţe aducea grave prejudicii breslelor. Breslele, care-şi apărau membrii de concurenţa negustorilor, nu puteau admite transformarea meşterilor în negustori. În lupta lor îndreptată împotriva transformării meşteşugarului în negustor ele se sprijină atît pe municipalitate, cît şi pe principe. Măcelarii clujeni pot servi drept pildă grăitoare în ilustrarea tendinţei unor meşteşugari de a depăşi sfera lor de activitate; ţelul lor nu mai este asigurarea existenţei prin vînzarea produselor proprii, adică valoarea de întrebuinţare; ţelul lor este îmbogăţirea, adică valoarea de schimb ca ultim scop.

Creşterea diviziunii sociale a muncii, a rentei în bani, a dus la transformarea unei părţi din produsul social în marfă. Unele mărfuri nu mai pot fi desfăcute pe piaţa locală. Apare necesitatea depăşirii

---

[1] Cf. doc. din 29 aug. 1570, nr. 86, A.B.
[2] Cf. doc. din 29 mai 1570, nr. 51; 28 aug. 1570, nr. 85 şi 2 sept. 1570, nr. 87, A.B.
[3] *P.O.C.*, II, 1564—1565, p. 12.
[4] *Reg. 1599*, p. 9, 26 et passim.
[5] *Ibidem*, p. 93.
[6] Cf. doc. din 24 aprilie 1558.
[7] *C.S.H.M.*, I, p. 183; *P.O.C.*, 1585—1605, p. 50.

www.dacoromanica.ro

acestei pieţe, necesitatea pătrunderii negustorului pe piaţa internă. Negustorul nu mijloceşte exclusiv cumpărarea şi vînzarea produselor agricole, postavuri străine, mirodenii. El caută să pătrundă şi în sfera bine limitată şi păzită a activităţii comerciale a meşteşugarilor, desfăcînd, deşi în proporţii reduse din cauza împotrivirii breslelor, obiecte pe care le desfăceau şi meşteşugarii: haine de-a gata, postavuri indigene, blănuri, cuţite, seceri, coase, frîie, hamuri, căciuli etc.

Abundenţa de produse pe piaţa internă a ţării a dus la mărirea volumului acestei pieţe, la întărirea legăturilor ei cu alte pieţe. O dată cu extinderea comerţului dincolo de regiunile din imediata apropiere a oraşului, are loc o schimbare şi în interacţiunea dintre producţie şi circulaţie. Oraşele intră în relaţii mai strînse, schimbă între ele produse, unelte şi experienţă, delimitarea locală devine tot mai puţin pregnantă. Dacă în secolul al XVI-lea s-a realizat o legătură între diferitele pieţe (urbane sau rurale) ale Transilvaniei, între pieţele Transilvaniei şi cele ale Ţării Romîneşti şi Moldovei, faptul se datorează unei serii întregi de factori interni şi externi, între care meşteşugarii şi negustorii din cele trei provincii au jucat un rol destul de însemnat.

Din punct de vedere cronologic, comerţul transilvănean poate fi împărţit în două perioade. Prima perioadă ar putea avea ca limită superioară deceniul al patrulea al secolului al XVI-lea. El se desfăşoară în această vreme cu o deosebită intensitate cu ţările romîne, exercitat fiind de negustorii şi meşteşugarii braşoveni, sibieni, bistriţeni şi alţii, exprimîndu-se prin export continuu de produse meşteşugăreşti, mirodenii etc., şi cu Apusul, prin export de produse agricole şi materii prime, uneori şi de produse meşteşugăreşti. Comerţul extern, în care erau antrenaţi şi negustori clujeni, se exercita prin Buda, Viena, Praga, Zara, Veneţia, Raguza, prin oraşele Germaniei (Colonia, Nürnberg, Frankfurt), ale Poloniei [1], şi atingea Adriatica, Marea Neagră şi Marea Baltică [2]. Comerţul levantin juca un rol însemnat în ansamblul relaţiilor comerciale ale Transilvaniei din această perioadă.

A doua fază în desfăşurarea comerţului Transilvaniei ar începe, cu oarecare aproximaţie, de la constituirea Transilvaniei în principat autonom. Urmare inerentă a întăririi statului feudalo-militar otoman şi a slăbirii statului feudal maghiar ros de contradicţii interne şi în plină anarhie, lupta de la Mohács şi căderea Budei au dus peste scurt timp la dispariţia acestui stat, la separarea politică a Transilvaniei de Ungaria. Începe o perioadă de viaţă autonomă, întunecată însă de neîncetate lupte date de către Habsburgi pentru acapararea Transilvaniei şi de imixtiune continuă în treburile interne ale ţării a Imperiului Otoman, căruia Transilvania îi era tributară.

La început, separarea Transilvaniei de Ungaria a avut o influenţă pozitivă asupra dezvoltării sale. Oraşele îşi continuă viaţa de mai înainte sau, în cazul Clujului, cunosc o dezvoltare aproape fără prece-

[1] Jickeli, *op. cit.*, p. 55—65.
[2] Grimm, *op. cit.*, III, p. 13.

www.dacoromanica.ro

dent. Este adevărat că în ceea ce privește orașele săsești se observă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea semne de regres. Accesul la unele drumuri comerciale este îngreunat, concurența negustorilor romîni, greci, macedoneni, bulgari, aromîni, iar mai tîrziu evrei, are urmări serioase asupra activității comerciale a locuitorilor sași din orașele de la centura Carpaților. Totuși, este greșit să se vorbească de o „anchilozare totală a activității comerțului transilvănean" [1], chiar dacă comerțul sașilor din Transilvania trece, după expresia plastică a lui Jickeli, „de la ofensivă, la defensivă" [2], chiar dacă călătoriile în Apus sînt mai rare. Unii istorici, referindu-se la evenimentele din deceniile trei-cinci ale secolului al XVI-lea, și-au pus întrebarea dacă viitorul comercial al Transilvaniei a fost iremediabil distrus de loviturile suferite de regatul maghiar, dacă nenorocirile întîmplate n-au avut și laturi pozitive, și au dat următorul răspuns : Transilvania, devenind autonomă, a stat „sub oblăduirea unor principi... care au creat pentru Transilvania un sistem comercial favorabil" dezvoltării producției și schimbului [3].

Clujul, situat mai aproape de centrele comerciale mai importante ale Europei centrale, își dezvoltă relațiile cu orașele Germaniei, Cehiei, Slovaciei, Poloniei, nu întrerupe, cu toată stăpînirea otomană, relațiile cu Buda, și intensifică relațiile comerciale cu țările romîne. Favorizat de factorii politici prielnici, comerțul exercitat de orașul Cluj atinge un nivel care uneori depășește în amploare pe cel al altor centre urbane ale Transilvaniei, ca Sibiul sau Brașovul.

Evoluția de la faza în care producătorul direct își desfăcea mărfurile pe piața viitorului oraș, iar negustorul aducea postavul și achiziționa pentru export vite, cai și unele produse agricole, spre faza în care comerțul capătă un caracter mai larg atît din punct de vedere calitativ și cantitativ, cît și teritorial, în care meșteșugarii și negustorii clujeni pot fi găsiți cu produsele lor aproape pe toate piețele locale, aproape la toate tîrgurile și iarmaroacele din Transilvania și de dincolo de hotarele ei, poate fi urmărită nu numai pe baza schimbărilor în orientarea comercială a orașului, dar și în creșterea continuă a asortimentului, a varietății mărfurilor aduse la Cluj și exportate din oraș. Desigur, creșterea acestui asortiment trebuie pusă în bună măsură și pe seama evoluției generale a societății europene, inclusiv a celei din Transilvania în secolul al XVI-lea.

Ce mărfuri intrau în circuitul comercial al Clujului în secolele XIV—XV?

Trecînd la analiza materialului documentar concret care caracterizează comerțul Clujului în veacurile ce preced secolul al XVI-lea, trebuie subliniat în prealabil că și cunoștințele noastre despre această perioadă sînt mai mult sau mai puțin lacunare, bazate deseori pe date incidentale din diverse inventare, registre și acte. Pentru unele mărfuri

---

[1] Grimm, *op. cit.*, III, p. 13.
[2] Jickeli, *op. cit.*, p. 85.
[3] *Zur Geschichte des Siebenbürger Handels vom J. 972 bis 1845, Neuere Zeit*, I, (1500—1700), în *Arch. des Ver.*, III, Sibiu, 1848, p. 268—269.

www.dacoromanica.ro

se pot aduce date mai complete, la altele abia dacă s-a mai păstrat denumirea, și aceasta neindentificabilă. Din acest motiv considerăm expunerea noastră ca o încercare preliminară de analiză a materialului documentar, încercare ce nu are caracter exhaustiv. Ea poate servi ca punct de plecare pentru noi cercetări, îmbogățite mai ales cu material informativ din arhivele poloneze, cehoslovace și maghiare.

Privilegiile vamale și alte acte din secolul al XIV-lea indică, în afară de produsele meșteșugărești, următoarele mărfuri: vin, postavuri, moruni și alți pești, brînză, boi, cai, porci, șunci, pănură, blănuri [1], duse de negustorii clujeni îndeosebi înspre Buda, Viena, în Italia, spre Košice și de acolo în Boemia, spre Polonia.

Deosebit de semnificativă în aprecierea diversității de mărfuri cu care Clujul participă în a doua jumătate a secolului al XV-lea la comerțul cu Ungaria și, prin ea, cu Apusul, este hotărîrea luată de palatinul Ungariei în cunoscutul proces dintre cîteva orașe ale Ungariei și ale Transilvaniei, pe de o parte, și capitlul din Oradea, pe de alta.

Conflictul izbucnise între negustorii și meșteșugarii din Buda, Pesta, Alba Regală, Pojon, Košice, Sibiu, Brașov, Cluj, Bistrița, Sighișoara și capitlul din Oradea, din cauza vămii excesive pretinsă de capitlu. Matia Corvinul, sprijinind orașele, ia de la capitlu dreptul de depozitare al mărfurilor și-l transferă Debreținului [2].

Oradea era în unul dintre cele mai vechi locuri de vamă din regatul Ungariei, datorită poziției sale favorabile, pe una din cele mai active căi comerciale ale Transilvaniei, care pornea din răsăritul țării și trecea pe la Cluj în Ungaria [3]. Taxele vamale încasate de capitlu încă din anul 1203 ($^2/_3$ din vamă, iar de la 1342 și restul de o treime) constituia una din cele mai de seamă surse de venituri ale episcopului și capitlului [4]. Pus în fața primejdiei de a pierde acest izvor de cîștig, episcopul și capitlul din Oradea sînt siliți să se înțeleagă în 1478 în fața palatinului Mihail Országh de Guth cu privire la taxele vamale ce urmau a fi percepute de la locuitorii din orașele menționate. Din partea Clujului participă la încheierea înțelegerii Ioan Dobo [5]. Reprezentanții orașelor în litigiu nu neagă dreptul capitlului de a percepe taxe vamale, dar recunosc că acesta are dreptul la numai două treimi din ele, deoarece orașele transilvănene au fost scutite de plata a $^1/_3$ din vamă. Palatinul Ungariei décide în favoarea orașelor și înscrie în actul încheiat cu acest prilej produsele trecute prin vama de la Oradea și taxele vamale cuvenite capitlului [6], hotărîrea sa fiind confirmată de Matia Corvinul la 24 februarie 1478 [7].

---

[1] *Ub.*, II, p. 268, 411—412, 506, 508—509; III, p. 366—367; Jakab, *Okl.*, I, p. 90—101, 128—129, 532—533, 625 ș. a.

[2] *Arch. des Ver.*, II, 1. Sibiu, 1843, p. 102—103.

[3] Șt. Meteș, *Relațiile comerciale ale Țerii Romînești cu Ardealul pînă în veacul al XVIII-lea*, Sighișoara, 1920, p. 114, n. 2.

[4] G. Teutsch, *Der Zollstreit...*, p. 86 și Jakab, *K. T.*, II, p. 567.

[5] G. Teutsch, *op. cit.*, p. 88.

[6] *Arch. des Ver.*, I, 1, Sibiu, 1843, p. 104—107.

[7] G. Teutsch, *op. cit.*, p. 89—90; cf. și O. Meltzl, *Az Erdélyi szászok ipara és kereskedelme a XIV és XV században* [Negoțul și meșteșugul la sașii din Transilvania în sec. XIV—XV], în *Századok*, Budapesta, 1892, p. 729—732.

www.dacoromanica.ro

După 16 ani, neînțelegerile izbucnesc din nou între orașele Sibiu, Cluj, Brașov, Bistrița, tîrgurile Turda, Aiud, Alba Iulia, Sebeș, Sighișoara, Mediaș, pe de o parte, și capitlul din Oradea, pe de alta. Din partea Clujului participă la desfășurarea procesului juratul Ioan Barthaffy [1]. Plîngerea capitlului este recuzată, după ce orașele menționate aduc învinuirea că se cer taxe foarte mari din partea capitlului, care pretinde în mod abuziv 10 florini de aur de la „un car ce duce mărfuri în valoare de o mie de florini". Și de data aceasta sentința este pronunțată în favoarea orașelor din Transilvania [2].

Următoarele mărfuri sînt menționate în actul palatinului din 1478 și în actul din 1491 [3]; postav (de Bruxelles, Ypres, Colonia, Londys, *Dormeto, Mesery, Panpring* (Popering ?), pește sărat, moruni (*usones, sentheng*), pături, lînă, pănură, haine de pănură sau bumbac, fier, grîne ceapă, in, cînepă, sare, hamei, fîn, iarbă, coceni, corzi de arcuri, hamuri, pălării, șei — simple și împodobite —, arcuri, tolbe cu săgeți, cingători pentru femei, cojoace din piei de animale sălbatice, cojoace din blană de miel, jder sau hermelină, pături *„lasnak"* și *„cherge"*, piei tăbăcite (*bakbewr, gordowan, alautis,* adică de miel sau de capră), piei de oaie sau de berbec, de bou, de vițel, vacă, de vulpe, ceară, seu, miere, pinteni (căldări ?), vin, vite, cai, porci, oi, berbeci, capre, șunci, amfore ornate, săbii, cornuri pentru praf de pușcă, găini.

Înșirarea acestor mărfuri ne arată că, din Transilvania înspre Ungaria și uneori de acolo mai departe, treceau prin punctul vamal Oradea atît produse ale economiei agrare, cît și produse meșteșugărești. Balanța înclina însă în favoarea produselor agricole și a materiilor prime exportate, cu toate că sînt menționate și multe produse meșteșugărești, fie direct, fie sub termenul de „alte mărfuri", duse pe spinare sau transportate cu căruța. Aceste mărfuri erau duse spre vînzare de negustori, meșteșugari și de țăranii care vindeau plusprodusul sau o parte din produsul necesar pentru achitarea rentei feudale. Negustorii transilvăneni, respectiv clujeni, care exportau vite, piei și alte produse, se întorceau în țară cu produse străine (postavuri, arme, mirodenii, mătase, pergament, hîrtie etc.) [4] cerute de nobilime, de populația de la orașe din Transilvania, sau care erau vîndute mai departe cu cîștig în țările romîne.

Cu timpul, Clujul se impune tot mai mult pe plan economic și politic. În anul 1506 orașul primește dreptul de a organiza iarmaroace libere (*nundine libere*) sau tîrguri anuale (*fora anualia*) în zilele sf. Emeric (5 noembrie) și în duminеca *Iudica* [5], iar peste opt ani privilegiul de a ține tîrg săptămînal nu numai în ziua de Joi, ci și în fiecare luni, deci de două ori pe săptămînă [6]. În curînd sînt sparte și îngrădirile

---

[1] G. Teutsch, *op. cit.*, p. 96.
[2] *Ibidem*, p. 98.
[3] Copie din sec. XVIII, în *P.C.C.*, p. 576—580.
[4] Meltzl, *Über Gewerbe...*, p. 13—15.
[5] Cf. doc. din 5 iulie 1506, Jakab, *Okl.*, I, p. 311—312.
[6] Cf. doc. din 28 mai 1514, Jakab, *Okl.*, I, p. 330.

www.dacoromanica.ro

cauzate de dreptul de depozit al mărfurilor (*Stappelrecht*), pe care la 1508 îl dețineau numai Sibiul și Brașovul [1] și pe care Bistrița îl dobîndise la 1523 [2]; la 1538 găsim menționat acest drept și pe seama Clujului [3], deși, după cît se pare, nerecunoscut încă de celelalte orașe din Transilvania. La 1558 [4] regina Isabela acordă clujenilor dreptul de a ține iarmaroace de patru ori pe an, în zilele Sf. Grigore (12 martie), sf. Antoniu (13 iunie), sf. Laurențiu (10 august) și în ziua Tuturor sfinților (10 noiembrie), decretîndu-se comerț liber pentru o perioadă de 14 zile, iar în restul zilelor anului se confirmă dreptul exclusiv al clujenilor de a achiziționa și de a vinde mărfurile aduse de negustorii străini la Cluj. Sibienii și brașovenii sînt înspăimîntați de cererea Clujului de a se depune aici orice marfă care trece prin oraș — și știm că orașul se afla pe una din cele mai importante căi comerciale care lega Transilvania cu Ungaria, Germania, Cehia, Polonia — dar nu pot opri cîștigarea dreptului de depozit de către Cluj. În ianuarie 1558, Clujul primește dreptul de depozit al tuturor mărfurilor, cu excepția fierului [5], iar la 15 martie 1558 se ordonă ca toți negustorii unguri, greci, romîni și alții să depună mărfurile aduse din afara Transilvaniei la Cluj, *tamquam emporio* și să le vîndă numai clujenilor [6], cu excepția celor patru tîrguri publice. Hotărîrile dietelor din 1558, 1559 și 1571 transformă de altfel și măsurile folosite la Cluj (livra sau fontul, cotul, cîbla) în măsuri unice pentru tot teritoriul principatului [7]. E perioada în care Clujul primește porecla de oraș „comoară" [8].

Cucerirea dreptului de depozit (*ius depositorii, ius stapulae* sau *ius emporii*) echivala cu obligativitatea vînzării mărfurilor importate în cadrul orașului înzestrat cu acest drept, la anumite soroace și în primul rînd sau uneori chiar exclusiv către negustorii locali. Acordarea acestui drept a contribuit la consolidarea economică a Clujului, dar pe plan ardelean, dezvoltarea largă a acestui sistem și conferirea acestui drept unui șir întreg de orașe a cauzat mari greutăți concurenței libere din sfera comerțului, a închis în cadre înguste inițiativa comercială, împingînd comerțul pe anumite drumuri și îngreunînd accesul direct al consumatorilor și negustorilor mai mărunți la sursele de mărfuri. Acest drept a deschis totodată cîmp larg ciocnirii intereselor orașelor înzestrate cu acest privilegiu, căci fiecare căuta să scoată maximum de profit dintr-o situație de monopol, umbrită numai de privilegiile de monopol ale altor centre urbane.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea Clujul se bucură și de dreptul de a încasa tricesima. Primul și singurul registru de tricesimă din secolul al XVI-lea care ne-a fost accesibil este cel din 1599 [9].

---

[1] *Arch. des Ver.*, IV, 1, N. F., Brașov, 1859, p. 60.
[2] *Ibidem*, p. 90—91.
[3] *P.O.C.*, 1516—1668, p. 13—14.
[4] Cf. doc. din 15 martie 1558, Jakab, *Okl.*, II, p. 34—35.
[5] *M.C.R.T.*, II, p. 98—99.
[6] Jakab, *Okl.*, II, p. 34, 35.
[7] *M.C.R.T.*, II, p. 106, 114, 383.
[8] Jakab, *K.T.*, II, p. 89.
[9] *Reg. 1599.*

www.dacoromanica.ro

Bogăţia de date cuprinse în acest registru reflectă creşterea rolului comercial al Clujului în decursul acestui secol, creşterea importanţei pe care acest centru urban îl ocupa în ansamblul comerţului transilvănean din acele vremuri.

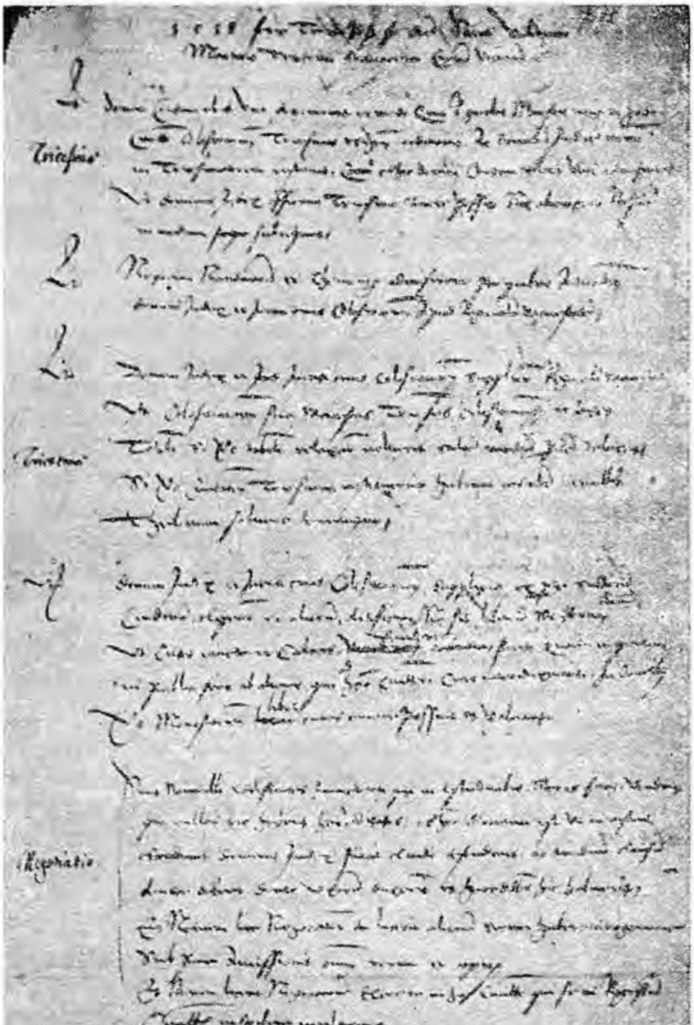

Fig. 22. — Ordonanţe privitoare la comerţ şi tricesimă (1558)

Tricesima şi vigesima erau taxe vamale încasate în folosul puterii centrale sau arendate oraşelor [1]. În unele oraşe se percepea vigesima (Braşov), în altele vigesima şi tricesima (Sibiu), iar la Cluj exclusiv

[1] Unele amănunte privind perceperea tricesimei se găsesc în lucrarea lui S. Domanovszki, A *harminczadvám eredete* [Originea tricesimei], în *Értekezések a tört. tud. köréből,* XXIV, 4, Budapesta, 1916, passim.

www.dacoromanica.ro

tricesima. Această taxă se plătea numai pentru mărfuri de import și pentru unele mărfuri produse în oraș și scoase din oraș spre a fi vîndute în alte regiuni ale țării. Se pare că produsele meșteșugărești nu erau impuse toate la tricesimă, de aceea ele ocupă un loc minor în registru. De asemenea, se întîmpla ca unii meșteșugari sau negustori să se bucure de scutire de tricesimă, cum e cazul cu Mihail Kathonay și Emeric Bognar zis Gellien, scutiți de plata tricesimii pentru mărfurile (boi, cai, vaci, oi, vin, grîne etc.) pe care le exportau în Germania, Polonia, Ungaria sau în țările romîne (produse meșteșugărești) [1]. După calculele noastre, această taxă reprezenta 1/25—1/30 din valoarea comercială a mărfii; la Cluj, spre deosebire de alte localități (de pildă Sibiu) [2], ea se încasa exclusiv în bani.

Din cele 117 cazuri de export și import de mărfuri pentru care s-a plătit tricesimă la 1599 și care au indicate localitățile de unde s-au adus mărfuri la Cluj sau unde s-au dus mărfuri de la Cluj, 70 cazuri sînt menționate ca import (adică mărfuri aduse la Cluj), iar 47 cazuri ca export (adică mărfuri duse din Cluj). Din datele oferite de registru rezultă că s-au adus mărfuri la Cluj din:

Viena	— de 38 ori
Cracovia	— de 13 ori
Liov (*Ilweo*)	— de patru ori
Belus (R. Cehoslovacă)	— de trei ori
„Polonia"	— de trei ori
Carei	— de trei ori
Baia Mare	— de trei ori
Moldova	— o dată
Košice	— o dată
Debrețin	— o dată

S-au dus mărfuri din Cluj, la:

Sălaj	— de 14 ori
Baia Mare	— de 12 ori
Oradea	— de șapte ori
Carei	— de șase ori
Belus	— de cinci ori
Viena	— o dată
Cracovia	— o dată
Satu Mare	— o dată

Din cifrele de mai sus rezultă în primul rînd că importul de mărfuri se făcea cu preponderență din Germania (Viena) și Polonia (Cracovia, Liov), dar și din Boemia și Moravia. Comerțul cu Viena, practicat intens în secolele trecute, depindea în mare măsură în secolul al XVI-lea de situația politică internațională și era uneori

[1] Cf. doc. din 3 sept. 1598, f. I, nr. 67, A.S.C.; Jakab, *Okl.*, II, p. 172—174 și 4 iunie 1599, f. III, nr. 23, A.S.C.

[2] La Sibiu taxele vamale se încasau în bani și în mărfuri (*pecuniarum et aliarum rerum turcalium*). Obiectele percepute erau apoi vîndute, iar sumele încasate serveau pentru acoperirea diferitelor cheltuieli ale orașului. Cf. A.S.S., 27, *Zwanzigst u. Dreissigst Rechnungen, a) Zwanzigst Reshnungen 1500—1550* (1—22).

www.dacoromanica.ro

chiar întrerupt, dar pentru scurt timp. Datele cuprinse în registrul de tricesimă infirmă într-o oarecare măsură părerile unor istorici asupra comerţului extern al ducatului Austriei în evul mediu. Th. Mayer, de pildă, susţine că încă în secolul al XV-lea „vienezii şi-au pierdut dreptul de monopol şi o bună parte din comerţul cu mărfurile importate din Germania superioară destinate Ungariei este realizat fără intermediul Vienei" [1]; că începînd cu a doua jumătate a secolului al XV-lea au loc criza şi decăderea comerţului exterior al Vienei [2] şi că în secolul al XVI-lea „comerţul către Ungaria (nu ştim dacă autorul a înţeles sau nu sub Ungaria şi Transilvania — *S.G.*) şi-a pierdut aproape în întregime importanţa pentru Austria în general şi pentru Viena în special"; că „vienezii, care în evul mediu jucaseră un rol atît de strălucit, nu mai erau intermediarii unei părţi integrante a comerţului .... comerţul lor s-a redus la un comerţ local, mai mult sau mai puţin larg" [3]. Or, din registrul de tricesimă din 1599 rezultă că numai negustorii clujeni au adus în acest an mărfuri vieneze cu o valoare vamală de circa 68 000 florini.

Importante sînt relaţiile Clujului cu Polonia în general şi cu Cracovia în special. De pildă, la 1555 negustorul clujean Valanti aduce din Cracovia dantelă, cuţite, tivituri, aţă, găitane, iar Andreas — postav şi blănuri [4]. În anul 1595 pleacă din Cracovia, cu mărfuri, clujenii Ioan Pakosz (cu pînzeturi, pălării, tivituri şi mărunţişuri), Mihail Zigeth (cu postav şi mărunţişuri), Mihail şi Petru Kadacz, Ioan Lipay, Laurenţiu Smelczer, Ioan Smith (cu postav); Toma Diak (cu şofran turcesc, pînzeturi şi dantelă); Gheorghe Masswander (cu catifea, pînză, condimente şi ceară roşie); Ioan Vaisel (cu săpun, zahăr, castane, stafide, măsline, sticlă); Ioan din Cluj (cu mirodenii, cuţite, hîrtie, tivituri, mărunţişuri); Ioan Sabo, Ştefan Sabo, Gheorghe Koczycz şi Teleky (cu postav) etc [5]. Valoarea vamală a mărfurilor poloneze aduse la Cluj se ridică în anul 1599 la circa 12 700 florini [6]. De asemenea, un loc de seamă îl ocupă relaţiile cu teritoriul Cehoslovaciei de astăzi (locul de vamă Belus, oraşul Košice, Trnavia etc.).

Înainte de a trece la analiza varietăţii de mărfuri aduse la Cluj sau duse din Cluj, se impun cîteva consideraţii asupra volumului

---

[1] Th. Mayer, *Der auswärtige Handel des Herzogtums Oesterreich im Mittelalter*, în *Forschungen zur innern Geschichte Oesterreich*, caiet 6, Innsbruck, 1909, p. 95.

[2] *Ibidem*, p. 147—148.

[3] *Ibidem*, p. 161.

[4] K. Pieradzka, *Handel Krakowa z Wegrami w XVI w.*, (Comerţul Cracoviei cu Ungaria) Cracovia, 1935, în *Bibljoteka Krakowska*, nr. 87, p. 239 şi 244.

[5] *Ibidem*, p. 247. Relaţiile Clujului cu Cracovia au fost cercetate cu multă competinţă pe bază de material intern şi extern de M. Dan, în studiul *Relaţiile economice ale Clujului cu Cracovia în a doua jumătate a sec. XVI*, ms.

[6] Lucrările lui S. Kutrzeba, *Handel Krakowa w wiekach srednich na tle stosunków handlowych Polski* [Comerţul Cracoviei în evul mediu pe baza relaţiilor comerciale ale Poloniei], Cracovia 1902 şi R. Rybarski. *Handel i polityka handlova Polski w XVI stuleciu* (Comerţul şi politica comercială a Poloniei în sec. XVI), Poznan, 1929, importante pentru problema relaţiilor comerciale cu Polonia, nu ne-au fost accesibile.

www.dacoromanica.ro

comerțului înregistrat în registrul de tricesimă din 1599, adică al mărfurilor pentru care s-a plătit tricesimă în acest an. Avînd în vedere că registrul include în cea mai mare parte mărfuri de import și export și în mică măsură produse meșteșugărești și agricole, datele pe care le oferă registrul reprezintă, probabil, numai o parte din circuitul comercial al orașului în anul 1599.

Taxa tricesimală maximă plătită în 1599 a fost, la import, de 435,885 florini, iar la export, de 160 florini. Prin urmare, valoarea vamală maximă a mărfurilor aduse dintr-o dată, de un negustor, la Cluj, se ridica la aproximativ 13 000 florini, iar cea a mărfurilor scoase din oraș la aproximativ 4 800 florini, sume foarte mari reprezentînd, în primul caz, valoarea a 15—20 case mijlocii din oraș, în al doilea caz, valoarea a 5—6 case. Sumele minime au fost: la import 0,75 florini, adică echivalent cu marfă în valoare de circa 21 florini, iar la export: 0,23 florini, adică echivalent cu marfă în valoare de circa 6 florini.

În general, valoarea aproximativă minimă a mărfurilor importate dintr-o dată de o singură persoană variază între 30 și 90 florini, cea maximă între 2 500 florini și 13 000 florini. Pe de o parte găsim în registru mărfuri aduse dintr-o dată de o persoană din Cracovia, cu valoarea vamală de aproximativ 30 florini; din Moldova, în valoare vamală de circa 60 florini; de la Belus, în valoare vamală de circa 90 florini[1]; din Viena, în valoare vamală de circa 1 750 florini, 2 760 florini, 4 380 florini, 6 300 florini și 13 000 florini[2]; din Cracovia în valoare vamală de 2 550 florini[3] etc.; pe de altă parte găsim mărfuri duse la Baia Mare în valoare de circa 21 florini, 33 florini; la Sălaj de 15 florini, 27 florini[4]; la Oradea de circa 600 florini, la Carei de 220 florini, la Belus de 900 florini[5] etc. Un singur transport de piei de vită, dincolo de hotarele țării, se ridică la o valoare de 4 800 florini[6].

În total, pentru mărfurile aduse (importate) la Cluj s-a plătit tricesimă 3 237,47 florini, iar pentru mărfurile duse (exportate) din Cluj s-a plătit tricesimă în valoare de 729,42 florini. Totalul tricesimei încasate la 1599 se ridică la 3 966 florini 89 dinari. Prin urmare, valoarea vamală a mărfurilor înregistrate în registrul din 1599 și aduse la Cluj sau duse din Cluj se ridică la circa 118 000 florini, cifră colosală, dacă luăm în considerare greutățile prin care a trecut comerțul transilvănean în acest an. Pentru import revin din această cifră circa 97 000 florini, iar pentru export circa 21 800

[1] *Reg. 1599*, p. 20, 21, 23.
[2] *Ibidem*, p. 12, 36, 39, 40, 43.
[3] *Ibidem*, p. 34.
[4] *Ibidem*, p. 9, 23, 27, 32.
[5] *Ibidem*, p. 3, 4, 5.
[6] *Ibidem*, p. 43.

www.dacoromanica.ro

florini; importul prevalează asupra exportului, balanța comercială fiind pasivă.

Din nefericire, nu am dispus pentru comparație de cifre reprezentînd tricesima sau vigesima încasată de alte orașe în același an, datele avute la îndemînă fiind de pe la mijlocul și din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Totuși, cu tot caracterul ei aproximativ, comparația este semnificativă.

La Brașov se încasează într-un an obișnuit (1543) pentru mărfurile intrate (importate) suma de 1 126 florini și 10 aspri, pentru mărfurile ieșite (exportate) suma de 1 084 florini și 34 aspri. Totalul vigesimii încasate în acest an se ridică deci la 2 210 florini și 44 aspri [1]. La Sibiu, în anul 1550 se încasează în bani și mărfuri turcești (postavuri, piei, cingători, frîie, plăpumi, mătase, ață etc.) suma de 1 930 florini și 12 dinari în bani, iar ca echivalent al obiectelor percepute 995 florini 33 dinari [2], adică în total 2 925 florini 45 dinari. La Košice se încasează drept tricesimă în anul 1585 suma de 259 florini 47½ dinari pentru mărfurile importate din Polonia, 765 florini 40½ dinari pentru mărfurile importate din Austria, 1 231 florini 7½ dinari pentru vinul exportat și 217 florini 59½ dinari pentru alte mărfuri exportate, adică în total 2 473 florini 55 dinari [3]; în 1597 se încasează 1 281 florini 39½ dinari [4], iar la 1599 — 3 723 florini 24 dinari [5].

Comparînd cu cifrele de mai sus suma de 3 966 florini 89 dinari încasată în 1599 ca tricesimă la Cluj — deși această comparație, după cum s-a arătat, are un caracter relativ, deoarece datele nu sînt din același an și nici valoarea banilor nu e cu totul identică în decursul celei de a doua jumătăți a secolului al XVI-lea —, se poate totuși trage concluzia că circuitul comercial al Clujului în cea de a doua jumătate a secolului egala sau depășea circuitul comercial al unor orașe ca Sibiu, Košice, și chiar uneori pe cel al Brașovului, emporiul principal. Bogăția de mărfuri aduse la Cluj și exportate din Cluj se poate explica numai prin creșterea influenței sale pe piața Transilvaniei și dincolo de hotarele țării.

Din registrul de tricesimă (1599) rezultă că în acest an s-a adus la Cluj o mare varietate de mărfuri. Dintre acestea o parte era confecționată dincolo de hotarele Transilvaniei, iar alta, deși produsă în țară, se bucura probabil de o atracție mai mare în com-

---

[1] Sumele au fost calculate pe baza datelor din Registrul de vigesimă, publicat în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*, III, Brașov, 1896, p. 233—234 și 238—239.

[2] Cf. *1550. Regester des weissen Herren her Mathes Bunczler des Jarsczwenczíger*, p. 49, în A.S.S., 27, *Zvanzigst. u. Dreissigsst. Rechnungen*, a. *Zwanzigst Rechnungen*, 1500—1550 (1—22).

[3] L. Kemény, *A Kassai harminczad története a XVI. század végéig* [Istoria tricesimei din Košice pînă la sfîrșitul sec. XVI], în *MGSz*, Budapesta, 1894, p. 309.

[4] Idem, *A Kassai harminczad 1558-ban és 1597-ben* [Tricesima din Košice în 1558 și 1597], în *MGSz*, Budapesta, 1896, p. 214—215.

[5] S. Takáts, *Borkivitelünk Lengyelországba 1610 és 1611-ben* [Exportul nostru de vin în Polonia la 1610 și 1611], în *MGSz*, Budapesta, 1899, p. 86.

www.dacoromanica.ro

parație cu unele produse confecționate la Cluj, fiind socotită „marfă străină".

Primul loc între produsele importate îl ocupă *postavurile* și *țesăturile*. S-a importat:

1 Postav de Breslau (*Barazlay*; adus în șapte rînduri din Cracovia, o dată din Viena și o dată din Carei), în total 41 baloturi și 3 viguri. Socotind că fiecare balot avea în medie 30 viguri și că un vig avea în medie 25 coți, iar un cot circa 60 cm, cantitatea de postav de Breslau importat în 1599 este de circa 18 500 m, iar valoarea lui vamală de circa 3 700 florini.

2 Catifea (*keoz, fekete keoz, dupla, veres dupla, kender, zeold dupla, veres keoz, viragos barson*; adus aproape exclusiv din Viena), în total 31 viguri, 28 coți (*sing, reff*), valoarea lor vamală fiind de circa 900 florini.

3 *Cimozin* (adus din Viena), în total 2½ viguri.

4 Postav roșu (*granath, kranath*); adus în nouă rînduri din Viena, de cinci ori din Cracovia, de două ori din Belus și o dată din Liov), în total 22 viguri și 107 coți, valoarea sa vamală fiind de circa 2 160 florini.

5 *Harnach* (adus din Viena), în total 9 viguri.

6 de Jihlava [1] (*Igler*; adus exclusiv din Viena și o singură dată din Carei), în total 45 baloturi (circa 20—30 000 coți), valoarea lui vamală fiind de circa 5 400 florini.

7 *Karasia* (adus în 15 rînduri din Viena, în opt rînduri din Polonia respectiv Cracovia, cîte o dată din Carei și Liov, și în patru rînduri fără indicarea locului), în total 24½ baloturi, 308 viguri, adică circa 18 000 m, socotind vigul de Karasia în medie 20 coți, valoarea lui vamală fiind de circa 9 240 florini.

8 *Kisnicer* (postav de Tišnov de lîngă Brno ?; adus din Cracovia, prin Carei), în total 58 viguri și 8 coți, valoarea lui vamală fiind de circa 348 florini.

9 *Lemberger* (adus în patru rînduri din Cracovia, o dată din Viena), în total 3 baloturi și 19 viguri, valoarea lui vamală fiind de circa 445 florini [2].

10 Londys (*Lonndis, feyn L., keoz L.*; adus în opt rînduri din Polonia respectiv Cracovia, în trei rînduri din Liov), în total 37½ viguri *feyn L.* și 2½ viguri *keoz L.*, valoarea lui vamală fiind de circa 2 360 florini.

11 Postav de Moravia (*Murway*; adus în cinci rînduri fără indicarea locului), în total 239 viguri, valoarea lui vamală fiind de circa 1 280 florini.

---

[1] Jihlava era în secolul al XVI-lea unul din cele mai importante centre de fabricare a postavurilor ieftine (cf. J. Janaček, *České soukenictví v 16. století*, [Postăvăritul ceh în sec. XVI], în *Československý časopis historický* 4, 1956, p. 589), iar postavurile de aici aveau căutare în Transilvania.

[2] În registrul de tricesimă din 1599 un balot de postav *Barazlay* are 25 viguri: un balot de postav *Igler* are 20 viguri; un balot de postav *Lemberger* are 17,5 viguri. Uneori apar și alte cifre. Noi am luat ca cifră medie un balot = 20 viguri.

www.dacoromanica.ro

12 Scarlat (*Scharlath, Iskarlath,* postav roşu ; adus în patru rînduri din Polonia, respectiv Cracovia, în trei rînduri din Viena, o dată din

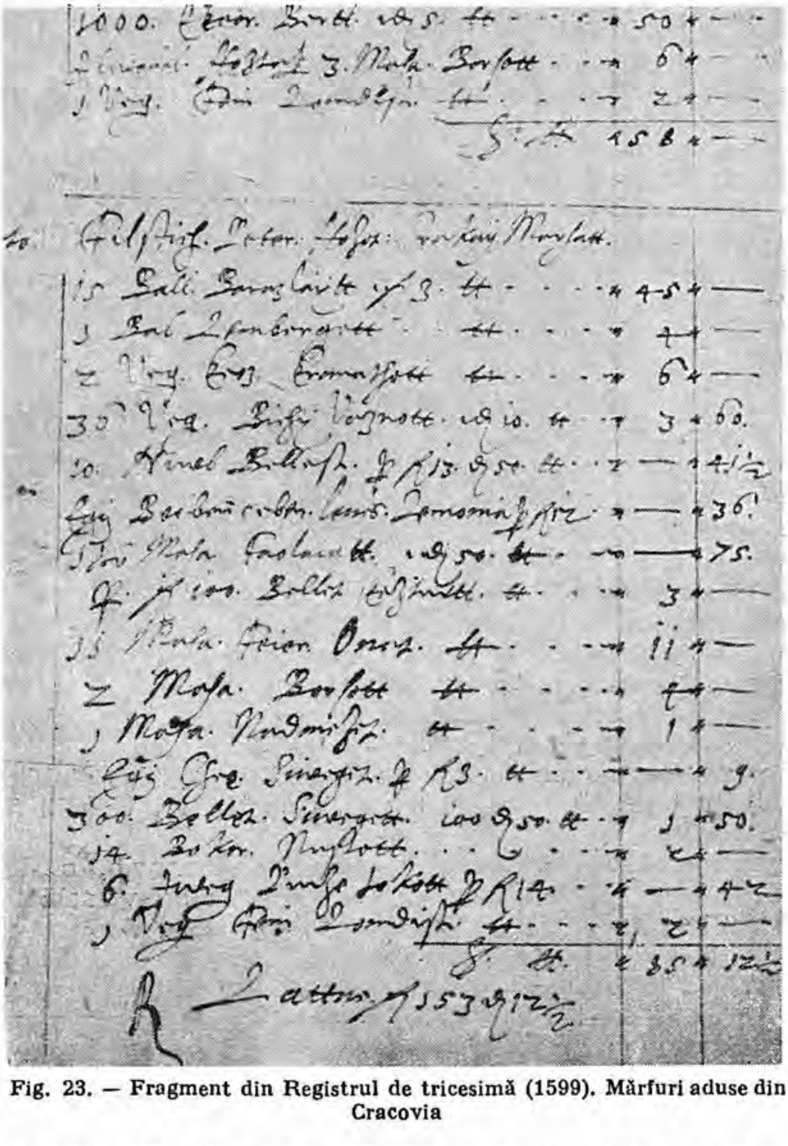

Fig. 23. — Fragment din Registrul de tricesimă (1599). Mărfuri aduse din Cracovia

Liov), în total 5½ viguri şi 186 coţi, valoarea lui vamală fiind de circa 960 florini,

13 De Opava (*Trupay* ; adus în 26 rînduri din Viena, în trei rînduri din Belus şi de şase ori fără indicarea localităţii), în total 69 butoaie, 3 butoiaşe (*berbence*) şi un balot, în valoare vamală de circa 6 600 florini.

www.dacoromanica.ro

14 Tafta (*taffota* ; adusă din Viena), în total 2½ viguri și 5 coți, valoarea ei vamală fiind de circa 150 florini.

15 *Saia* (*keoz s., karmasin s.* : postav fin și subțire, adus din Viena), în total 6 viguri, în valoare vamală de circa 240 florini.

16 Tafta venețiană (*velency taffota* ; adusă din Viena), în total 15 viguri, în valoare vamală de circa 400 florini.

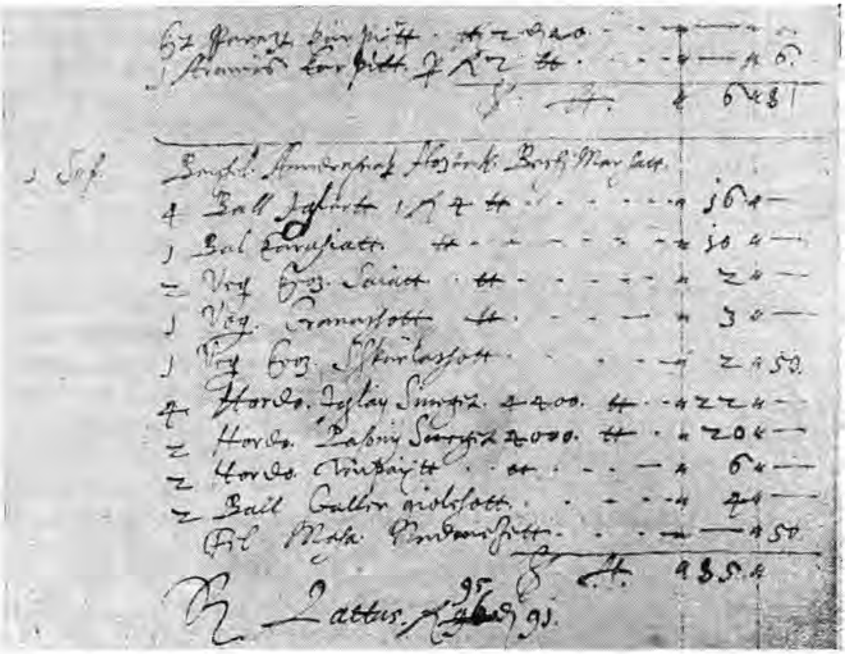

Fig. 24. — Fragment din Registrul de tricesimă (1599). Mărfuri aduse din Viena.

17 Postav negru (din Viena), în total 3½ viguri, și *stamet* (postav fin) din Viena, în total 8½ viguri.

18 *Rassatt* (?) (din Viena), în total 2 viguri, în valoare vamală de 120 florini.

19 *Maxner* (?) (din Viena), 5 viguri, în valoare vamală de 30 florini.

Un articol importat într-o cantitate foarte mare este desemnat în registru sub termenul de *siueg* sau *siweg*. În unele cazuri acest termen este însoțit de apoziția „*polgar*" (tîrgoveț), *bellet* (căptușit), și atunci e vorba de pălării. În majoritatea cazurilor, lipsind apoziția și fiind vorba de cifre uriașe, nu ne putem pronunța asupra semnificației termenului : să fie oare vorba de pălării, sau de bucăți de postav de o

www.dacoromanica.ro

anumită măsură eventual pentru confecţionarea pălăriilor [1], destinate şi tranzitului ?

Din registrul de tricesimă rezultă că în anul 1599 s-au importat în 25 rînduri din Viena, în cinci rînduri fără a se specifica localitatea, de două ori din Carei (sau prin Carei ?) şi o dată din Debreţin 123 butoaie (*hordo*) de *siueg* (pălării ?) de Jihlava (*Iglay siueget*), conţinînd 164 593 pălării (?), în valoare vamală de circa 24 700 florini; pălării (?) de Pojon (*Posony siueget*), aduse în 22 rînduri din Viena, o dată din Carei şi de şase ori fără a se indica localitatea, în total 77 524 pălării (?) de Pojon, în valoare vamală de circa 10 900 florini; pălării (?) de Bardejov (*Bartfay siueget*), 445 bucăţi din Cracovia, cu valoarea vamală de circa 66 florini; o cantitate destul de importantă de pălării „de tîrgoveţi", căptuşite, aduse din Cracovia, Viena, Baia Mare, în butoaie sau cu bucata.

Mătasea, ţesături de mătase sau alte *ţesături fine* apar de asemenea în asortimentul de mărfuri importate la Cluj în 1599. Se aduce: mătase dublă (*yspring selim*), în total 23 fonţi, adusă din Viena, valoarea ei vamală fiind de circa 170 florini; mătase nemţească, din Viena, 12 fonţi, în valoare vamală de circa 55 florini; mătase roşie (*karmasin selim*), 6 fonţi, din Viena, în valoare vamală de circa 35 florini; mătase satinată (*attlaz selim*), din Viena, 9 fonţi, în valoare vamală de circa 55 florini; satin roşu (*karmasin attlach*), din Viena, un vig, în valoare vamală de circa 90 florini; mătase turcească din Cracovia, în valoare vamală de 15 florini; cingători de mătase, din Polonia, în total 28 bucăţi; ciucuri de mătase (*seliem franzlyt*), din Viena, în total 17 fonţi; lucru de mînă, din Viena, în valoare vamală de 28 florini; şnur de mătase, 2 viguri, din Polonia; ţesătură dublă (*Kittel*), 2 viguri, din Cracovia; damast (*Kamuka*), din Viena, simplu şi roşu, în total 10 viguri, în valoare vamală de circa 310 florini; ţesătură fină de mătase (*cinedoff*) din Viena şi Cracovia, 1 balot şi 28 viguri, în valoare vamală de circa 420 florini; mătase *baka* (?), din Viena, în total 66 fonţi, în valoare vamală de circa 175 florini; mătase *vizalt* (?), 6 fonţi, din Viena, în valoare vamală de 45 florini; *Handstuk* (?), din Viena, 8 viguri, în valoare vamală de 48 florini.

S-a plătit în 1599 tricesimă pentru următoarele categorii de *pînză*: pînză vieneză, adusă din Cracovia, 45 viguri, pentru circa 135 florini; pînză poloneză, din Baia Mare, 2 viguri, pentru 6 florini; pînză neerlandeză, din Viena, 2 viguri, pentru 15 florini; pînză roşie, din Viena şi Cracovia, 57½ viguri, în valoare vamală de circa 135 florini; pînză neagră, din Viena şi Cracovia, 37 viguri, în valoare de 63 florini; pînză galică (*galler giolch, galler, galles*), mai ales din Viena, în total 69 baloturi, 28 viguri, în valoare vamală de circa 4 900 florini; pînză *chalany* din Cracovia; canava, din Viena, în valoare de 90 florini; pînză de doliu (*bakachin*) din Cracovia.

[1] Ipoteza că *siweg* ar putea fi o bucată de postav sau un alt material pentru confecţionarea pălăriilor s-a emis în temeiul unor însemnări din inventarele de avere din secolul al XVI-lea, cum ar fi: *„egj Kalapos sywegh" ş.a.* (Cf. doc. din 2 febr. 1589, Registre diverse, I, f. 2, p. 68, A.S.C.).

www.dacoromanica.ro

În sfîrșit, în registrul din 1599 mai sînt înregistrate: material (*feier zeleket, aranias zelek, seliem zeleket, pozto zeleket*), în valoare de cîteva sute de florini; material de Nürnberg (*Nerenbergj zeleg*), adus din Viena, în valoare de circa 300 florini; borduri de mătase și de catifea, din Viena, în valoare vamală de circa 620 florini; borduri aurite, din Viena, în valoare vamală de circa 330 florini; zeci de duzine de ciorapi lungi și scurți, precum și pentru copii (*sallawary*), din Viena și Cracovia, pentru mai mult de 110 florini; 31 legături (*keotes*) de cunune din catifea, aduse din Viena, Cracovia și Carei; genunchiere din ață, din Cracovia; mănuși simple și căptușite, din Viena și Cracovia, pentru 146 florini; broderii de culoare albă, din Viena, pentru 65 florini; basmale țărănești (*parazt fedelet*), din Viena, 2 viguri, pentru circa 7 florini; dantelă din Viena și Cracovia; 12 fețe de masă din Cracovia, în valoare de circa 13 florini; *fekete vegeott* (?) în butoaie și în legături, din Viena și Carei, în valoare de circa 90—100 florini; ață simplă, ață de Cracovia, fir de aur și de argint din Viena, în valoare de peste 500 florini; cingători (*Maichott, Maitz*), din Viena, măsurate cu vigul, pentru circa 220 florini; covorașe de Cracovia, covorașe „țărănești", covorașe „aurite" pentru 8 florini 40 dinari.

Comparînd postavurile de import trecute în registrul de tricesimă din 1599 și cele importate la începutul secolului al XVI-lea de clujeni, brașoveni sau sibieni, observăm o serie de deosebiri. Unele postavuri importate la Cluj în 1538 ca: *Throtmar, Wyzyn,* de Brügge, *Purpyan,* de Bergamo, sau în 1558: *Leppeles, Puzpokor, Lewrewmberger,* nu mai apar în registrul de tricesimă din 1599, ca și alte postavuri și țesături flamande, din regiunea Rinului, sau cele italiene întîlnite în socotelile orașelor Sibiu și Brașov în prima jumătate a secolului al XVI-lea: Löwen, Verona, Mecheln, Spira, Aachen, Colonia, Maastricht ș.a. [1]. În schimb, găsim postavuri și țesături din Moravia, Cehia și Polonia. Se pare că la sfîrșitul secolului al XVI-lea, postavurile și țesăturile morave, cehe și poloneze au ocupat un loc mai însemnat pe piața Transilvaniei, în dauna celor din Țările de Jos, regiunea Rinului și Italia [2]. De altfel, și în testamentele de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, în rîndul diferitelor piese de îmbrăcăminte predomină cele confecționate din postavurile și țesăturile de: Jihlava, Opava, granat, saia, karasia, tafta, scarlat, bagazia prusacă, pănură etc. [3].

---

[1] Cf. *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der sächsischen Nation*, I, *1380—1516,* Sibiu, 1880, p. 672; *Quellen,* II, Brașov, 1889, p. 842—943; III, p. 1082.

[2] Scăderea importului de postav din Flandra la sfîrșitul secolului al XVI-lea se datora nu numai războaielor cu Spania și scăderii importanței Țărilor de Jos pe piața europeană cauzată de avîntul comerțului continental al Angliei, dar și faptului că în Moravia, Cehia și Silezia s-a trecut în secolul al XVI-lea la fabricarea unor postavuri asemănătoare cu cele engleze și neerlandeze, mai ieftine.

[3] Cf. doc. din 1 martie 1597.

www.dacoromanica.ro

Mirodeniile, fructele etc. ocupă de asemenea un loc însemnat în registrul de tricesimă din 1599. Piper s-a adus de două ori din Viena, de trei ori din Polonia şi de patru ori din Liov, în total pentru circa 1 150 florini; ghimbăr, din Viena şi Cracovia, pentru circa 35 florini; o ladă de lămîi „uscate" din Viena, trei butoaie de suc de lămîie (*leves lemonia*) din Viena şi Cracovia; cuişoare, din Cracovia şi Viena, pentru 18 florini; trei lăzi de portocale, din Viena, pentru circa 22 florini; zahăr de trestie (*nadmez*) adus din Viena, dar şi din Cracovia, în total 4 măji, 41 fonţi, şi 4 căpăţîni, pentru circa 140 florini; migdale, din Viena, 6 măji pentru circa 70 florini; fructe italiene aduse din Viena; stafide 3/4 de maja din Viena; struguri mărunţi; castane din Cracovia, circa 5 măji; untdelemn din Viena, dar şi din Cracovia, în total $17^1/_3$ măji pentru circa 290 florini; un butoiaş de heringi; fructe zaharisite (*contfreyt*), circa 75 fonţi, din Viena.

Chimicalele, îndeosebi *coloranţii,* ocupă şi ele un loc însemnat în ansamblul produselor pentru care s-a plătit la Cluj tricesimă în 1599. Şofranul, vopsea galbenă folosită, precum se ştie, în farmacie, pictură, bucătărie etc., apare sub denumirile de şofran turcesc (*terek saffran*), *ort saffran* şi şofran vienez. În 1599 s-a adus la Cluj şofran din Viena, din Cracovia, importat probabil din Italia (mai ales din Toscana) [1] şi din Moldova (cel turcesc), în total aproximativ 112 fonţi, în valoare vamală de circa 500 florini; miniul (*miniom*), vopsea roşie, adusă din Viena, pentru circa 12 florini; *habarnicha,* vopsea neagră, adusă din Viena; o vopsea „galben-aurie" din Viena, $1^1/_2$ măji pentru circa 22 florini; vopsea de Brazilia (Berseny), 4 butoiaşe, aduse din Viena; 14 fonţi vitriol (*grispan*), 5 măji litargă (*glethet*), aduse din Baia Mare; alaun (*Timso, Galitzkeo timso, Galy keo*), din Viena şi Cracovia, în total circa $23^1/_2$ măji, în valoare de circa 270 florini.

Produsele metalice şi *metalele* pentru care s-a plătit tricesima în 1599 sînt următoarele: fier „mijlociu" 1 500 bucăţi; fier „mărunt" 2 400 bucăţi; fibule de fier, din Viena, pentru 25 florini; lame de fier pentru săbii; 2 100 osii (*Marok vas*); diferite „obiecte de fier" (*vas miett*), din Viena, pentru 330 florini, circa 130 strecurători din Viena, pentru 28 florini; o ladă de fiare pentru frîie, din Viena; fier de „*Chetnek*" (din Slovacia), 8 000 de bucăţi, aduse din Carei; o maja de *vas vezset* (ţevi?) aduse din Viena; 100 potcoave, lacăte pentru 18 florini; cuţite de Regensburg, aduse din Viena, în valoare vamală de circa 452 florini; cuţite din Praga pentru circa 177 florini, aduse din Viena şi Belus; cuţite de Nürnberg, pentru 51 florini, aduse din Viena şi Belus; cuţite „poloneze" pentru 12 florini; cuţite din Stiria, în total circa 35 butoaie, conţinînd 174 000 cuţite în valoare de circa 2 140 florini; cuţite simple, din Cracovia, pentru 50 florini; bricege (*rakott nielo kesek*) din Viena, pentru 752 florini; cuţite cu plăsele de os (*tekely ckontos-*, chontos *nieleo-, chontos-, aranios chontos-kesek*), din Cracovia şi Viena, în total pentru circa 110 florini; peste 2 000 cuţite cu plăsele de lemn de salcie, aduse din Viena; cuţite „aurite", cuţite cu teacă aduse din

[1] A. V. Florovski, Чехи и восточные славяне, II, Praga, 1947, p. 151—152.

www.dacoromanica.ro

Viena şi Cracovia ; 16 050 coase (13 800 din Viena, 2 250 din Cracovia), în valoare de circa 2 400 florini ; copci „de Moravia" în valoare vamală de 42 florini, aduse din Viena ; mucări pentru tăiatul lumînărilor de seu ; inele de Cracovia pentru 4 florini ; ace cu gămălie şi ace „ţărăneşti", din Cracovia ; cupru „tras", din Cracovia, pentru 11 florini 70 dinari ; cupru „îndoit", din Cracovia, pentru 12 florini ; 1 maja de cupru „îndoit" pentru 25 florini, adus din Viena ; sfeşnice de cupru, din Viena, pentru 5 florini ; jumătate maja de obiecte din cositor, pentru circa 15 florini ; talere de cositor pentru 7 florini, aduse din Viena ; agrafe de cositor „în plicuri", din Cracovia ; 78 măji de plumb, din Cracovia, pentru 21 florini 84 dinari ; 59 măji de cositor, aduse din Viena şi Cracovia, în valoare de circa 1 800 florini ; unelte pentru argintari (*etwesnek wallo tekelt*), din Viena, pentru 10 florini ; 37 cuirase (*fegywer derek*) din Košice, scutite de tricesimă ; 77 coifuri din Košice, scutite de tricesimă ; 32 muschete (*pulhak puska*), din Viena.

În sfîrşit, s-a mai adus în 1599 la Cluj şi au fost înregistrate în registrul de tricesimă : *„mărunţişuri", „diferite mărfuri negustoreşti", „tot felul de mărunţişuri negustoreşti", „mărunţişuri de Nürnberg"*, toate în valoare de 2 327 florini 50 dinari, aduse de şase ori din Cracovia, de 17 ori din Viena, de două ori din Belus şi o dată din Baia Mare ; 2 măji de săpun din Viena, pentru 15 florini ; *instrumente pentru farmacie*, aduse din Viena, pentru 50 florini ; *12 ochelari*, din Cracovia ; 18 baloturi (*bal*) de hîrtie, în valoare de circa 490 florini, şi pergament în valoare de 25 florini, aduse mai ales din Viena ; o ladă cu farfurii de sticlă, din Cracovia ; oglinzi mari şi mici din Viena pentru 18 florini ; cutii pentru lucru de mînă, din Viena ; scatoalce din Cracovia ; pene de struţ din Viena, pentru 20 florini ; piei de hermelină, căptuşeală din blană de iepure, blănuri de vidră, samur, din Polonia ; curele, *„sig tabla"* (?), o legătură *„Morselt"* (?) pentru 20 florini, din Viena ; *„apro fichur sorant"* (?) din Baia Mare. Toate aceste mărfuri erau desfăcute fie la Cluj, fie duse mai departe şi vîndute la tîrgurile şi iarmaroacele din Transilvania sau din ţările romîne.

Registrul de tricesimă din 1599 include şi o serie de mărfuri (produse agricole şi produse meşteşugăreşti) pentru care s-a achitat taxa vamală cu destinaţia : Carei, Baia Mare, Sălaj, Satu Mare, Oradea, Belus, Cracovia, Viena.

Produsele agricole exportate din Cluj şi înregistrate în registrul de tricesimă sînt următoarele : 173 măji de ceară, trimise la Belus ; 30 eiteli de unt, trimis la Oradea ; 14 roţi de caş, trimise la Oradea şi Sălaj ; caş pentru 11 florini, la Oradea şi Sălaj ; pogaciuri de miere pentru 11 florini, la Oradea şi Baia Mare ; $3^1/_2$ butoaie de miere, la Carei, şi $4^1/_2$ butoaie la Carei, Sălaj, Satu Mare ; 19 cîble de făină la Oradea, Sălaj ; 200 fonţi ulei, la Oradea ; pîine prăjită, din 8 cîble de făină, la Oradea ; jumătate cîblă de orz, la Oradea ; colaci pentru 11 florini, la Oradea ; 115 măji de seu topit, la Cracovia ; 130 bucăţi de piele roşie, în direcţia Carei ; 250 piei de vită, în direcţia Oradea ; 4 350 piei de bou : 150 la Oradea, 1 000 la Belus şi 3 200, transportate

www.dacoromanica.ro

în 15 căruțe, duse probabil spre Apus ; 373 boi ; 24 cîble de grîu, la Sălaj ; 11 butoaie și 191 vedre rachiu, la Carei, Oradea, Satu Mare și Sălaj ; griș (?), usturoi, mied, 168 *chapatt* (?) la Belus ; *chentet* (?), o majă de piper la Sălaj.

Produsele meșteșugărești pentru care s-a plătit tricesimă în 1599 sînt : 494 perechi de ghete din piele de oaie (*zatian sarutt*), duse la Carei, Baia Mare, Sălaj ; 40 perechi de ghete mici (*apro fichwr*), duse la Sălaj ; 402 perechi de ghete obișnuite, duse la Carei, Sălaj, Baia Mare ; cîteva sute perechi de ghete de pîslă (?) roșii, și din piele (*karmasim kapzat, sattian kapzatt, kordouan kapzatt, keoz kapzatt, jiancher kapzatt*), duse la Sălaj, Baia Mare, Carei ; 185 perechi de cizme, unele roșii, cu carîmbi înalți (*zaras chismat, zaras karmasin chismat*), duse la Sălaj, Carei, Baia Mare ; 7 perechi de jambiere și cizme simple, la Carei și Satu Mare ; 13 perechi papuci și ghete mici de culoare albă ; cizme mari (*zekerniett*), în total 140 perechi, la Carei, Baia Mare, Sălaj ; 448 haine îmblănite obișnuite și 67 lungi ; cingători, cunune, 15 covoare, spre Baia Mare și Carei ; 20 măji de săpun, la Baia Mare ; 3½ viguri de pînză, la Baia Mare ; traiste (*taniztratt*) — 24 „legături", la Baia Mare, Carei, Sălaj ; tafta, șnur de mătase turcească, duse la Carei, Baia Mare și Sălaj ; peste 24 viguri de postav (*poztho zeltt*), larg și îngust, la Baia Mare și Sălaj ; 6 viguri de postav „de Brașov", la Sălaj ; 66 pături „de Sebeș", la Carei și Sălaj ; șase plăpumi, 12 pături *lasnak*, pîslă, batist, la Carei, Baia Mare și Sălaj ; fețe de pernă albastre, 8 viguri de *karasia* verde, nasturi pentru 203 florini la Sălaj, Satu Mare și Baia Mare și nasturi „de mătase" pentru 10 florini, la Baia Mare ; opt legături de frînghii, a 400 bucăți într-o legătură, duse la Carei ; ață de culoare albastră și roșie, la Sălaj și Baia Mare ; 817 burdufe (?) (*fichurtt, fichort, zattian fichurtt*), duse la Carei ; frîie pentru cai de la 10 căruțe, la Sălaj ; 871 căptușeli, pungi de bani, brîie de lînă, 22 viguri de *matast* (?), teci de cuțite, *fedelet* (?), aurite, la Baia Mare și Sălaj ; geamuri pentru 8 florini, la Baia Mare.

Valoarea totală a produselor scoase din Cluj, pentru care s-a plătit tricesimă în anul 1599, se ridică la 729 florini 42 dinari, fiind de aproape 4½ ori mai mică decît totalul sumei plătite pentru mărfurile aduse la Cluj. Din cele 117 cazuri de import și export, numai 25 se referă exclusiv la export de produse agricole, și anume :

la Oradea — de opt ori ;
la Baia Mare — de cinci ori ;
la Belus — de patru ori ;
la Carei — de două ori ;
la Sălaj — de două ori ;
fără indicația locului — de trei ori.

După cum rezultă din registru, comerțul Clujului se dirija la sfîrșitul secolului al XVI-lea spre nord-vest (spre Polonia, Germania, Moravia și Cehia) și spre vest (Oradea și mai departe). Prin Cracovia

www.dacoromanica.ro

(Cracovia — Piotrków-Toruń-Gdańsk) se făcea legătură cu Europa occidentală, îndeosebi cu Flandra [1] și cu Italia (mai ales prin Nürnberg, evitînd Viena [2]. Drumurile comerciale erau deseori influențate de evenimentele politice, de perioadele de pace sau de luptă cu turcii și cu Habsburgii.

La începutul secolului al XVI-lea comerțul clujean cu Polonia și îndeosebi cu Cracovia era în parte mijlocit de negustorii din Košice, care cumpărau felurite mărfuri (postavuri, mirodenii etc.), dar nu izbuteau să le ducă mai departe în Transilvania, din cauza mijloacelor proaste de transport; ei le depozitau la Oradea sau Debrețin, unde veneau și negustorii clujeni, aducînd cu ei în schimb alte mărfuri [3]. La sfîrșitul secolului al XVI-lea situația se schimbă, negustorii clujeni se aprovizionează singuri de la Viena, Cracovia, Liov cu mărfurile necesare și exportă mărfuri fără intermediul altora.

Transportul mărfurilor, din cauza drumurilor prost întreținute, nu se putea face decît cu carele, de obicei cu coviltir, trase de doi, de patru sau de șase cai, sau pe distanțe mai mici, în căruțe cu un singur cal. Deseori, negustorii clujeni se asociau pornind mai mulți la drum, pe distanțe mari, pentru a face mai ușor față primejdiilor. Negustorii aveau de suferit îndeosebi de pe urma atacurilor haiducilor (*latrones*) din Transilvania și din Ungaria (mai ales din pădurea Bakony), cît și din partea nobilimii, pentru care jaful nu constituia un păcat. Deseori negustorii opuneau rezistență armată; ei organizau caravane înarmate, cînd porneau spre Apus sau se întorceau în țară. Fiecare călătorie comercială reprezenta un risc și putea fi plătită cu viața sau cu pierderea mărfurilor transportate. De aceea, înainte de a porni în călătorie, negustorii se îngrijeau atît de mîntuirea sufletelor lor, asigurîndu-și binecuvîntarea bisericii, cît și de punerea la punct a săbiilor și puștilor cu care să se apere la nevoie.

Se cunosc cazuri cînd negustori clujeni au fost atacați la drumul mare. Un astfel de caz a avut loc de exemplu în 1577, cînd negustori clujeni au fost atacați pe cîmp liber, în regiunea Maramureș-Bistrița, de șapte haiduci, de care au scăpat cu greu luptînd cu arma în mînă [4].

---

[1] A. Diveky, *Felsö-Magyarország kereskedelmi osszeköttetése Lengyelországgal föleg a XVI—XVII században*. [Legăturile comerciale dintre Ungaria Superioară și Polonia în special în sec. XVI—XVII], Budapesta, 1905, p. 19 și 21; J. Rutkowski, *Historia Gospodarcza Polski* [Istoria economică a Poloniei], Poznan, 1947, în trad. rusă, Moscova, 1953, p. 163.

[2] R. F. Kaindl, *Zur oesterreichischen Handelsgeschichte*, în *Mittheilungen des Inst. f. oester. G.*, XL, caiet 3, Viena, 1925, p. 274; Nürnbergul făcea comerț intens cu Cehia, îndeosebi cu Praga, — una din verigile căii comerciale Veneția-Nürnberg-Praga-Breslau (sau Olomouc)-Cracovia-Liov. E drumul cunoscut sub denumirea de *Prager Strasse, böhmische Strasse* (cf. Florovski, *op. cit.*, p. 128).

[3] Gy. Kerekes, *A Kassai kereskedelmi társaság följegyzése 1502 és 1503* [Note despre societatea comercială din Kosice în anii 1502—1503], în *M.G.Sz.*, 9, 1902, p. 107. Asemenea negustori clujeni din 1503 sînt: Petru Roth, Agather Czigler, Zsigmond ur, Gheorghe Csompol.

[4] Cf. doc. dn 7 apr. 1577, D. XI, 1571—1580, A.B.: „... *hogy zoba mezeon valamy latrok reayok wteottenek voltt heten woltanak kyktewl nehezen megh otalmaztak magokatt...*"

www.dacoromanica.ro

Alteori, ei izbutesc să-şi recapete mărfurile numai prin răscumpărare cu sume considerabile. Cunoaştem un caz din 1463 cînd negustori clujeni şi-au salvat mărfurile în schimbul plăţii unei sume de 600 de florini aur [1].

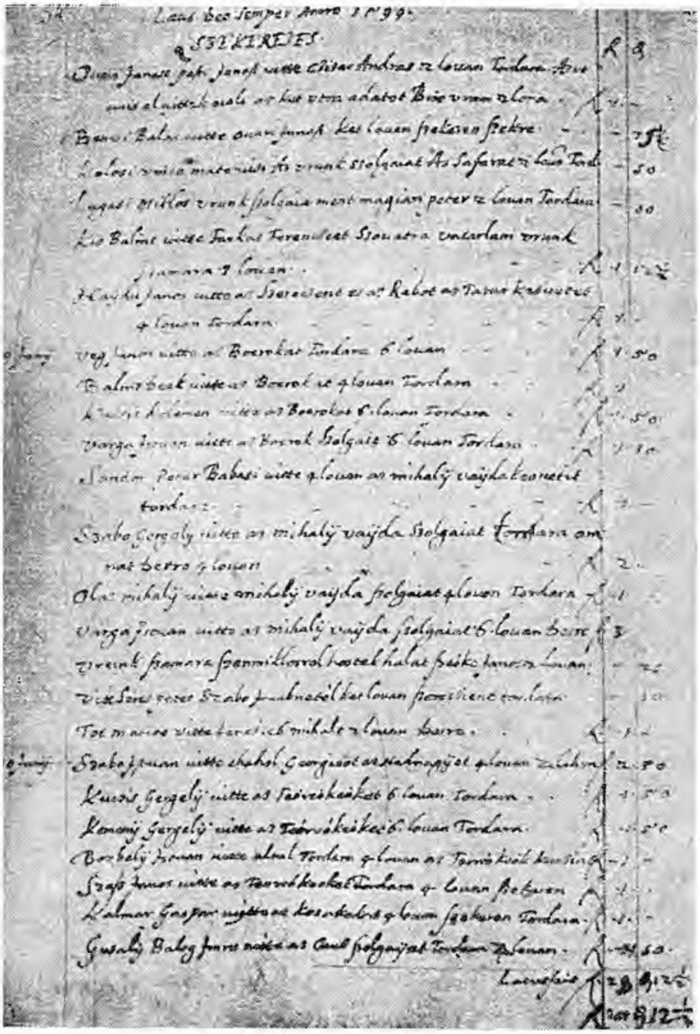
Laus deo semper Anno 1599.
SZEKERESEK

Fig. 25. — Cheltuieli de cărăuşie (1599)

În legătură cu transportul mărfurilor trebuie menţionată diferenţierea unei profesiuni distincte, a cărăuşilor, care transportau mărfurile negustorilor clujeni lipsiţi de mijloace proprii de transport. Plata se făcea proporţional cu numărul de cai şi cu distanţa şi era destul de mare în raport cu preţul mărfurilor. Cîştigurile realizate din diferenţa

[1] Cf. A.B., nr. 54; la Berger, *op. cit.*, nr. 162.

www.dacoromanica.ro

de prețuri de la locul de unde se achiziționau mărfurile și locul unde se vindeau mărfurile în Transilvania amortizau cheltuielile de cărăușie. Nu s-au păstrat înregistrate cheltuieli de cărăușie plătite de negustori clujeni. În schimb, știm din *Socotelile orașului* că în 1593—1594 se plăteau : 1 florin 25 dinari pentru o căruță cu doi cai la Aiud ; 2 florini pentru o căruță cu patru cai pînă la Huedin ; 3 florini pentru o căruță cu șase cai pînă la Huedin sau Dej ; 3 florini 75 dinari pentru o căruță cu șase cai pînă la Sălaj, probabil în afară de simbria cărăușului [1]. Drumurile pînă la Košice, Belus sau și mai departe costau probabil zeci de florini, în cazul că negustorul nu dispunea de atelaj propriu.

În secolul al XVI-lea comerțul cu produse străine (postavuri, țesături, mirodenii etc.), sau cu vite și piei continuă să rămînă ramura principală în care se manifestă activitatea marilor negustori și aproape unica posibilitate de îmbogățire rapidă. Comerțul extern a înlesnit apariția unor condiții favorabile pentru schimbul de neechivalente și, prin urmare, pentru pătrunderea negustorului în această ramură de activitate, în schimb tendința lui de a deveni mijlocitor între producător și cumpărător pe piața internă se realiza cu mult mai greu și întîmpina aproape întotdeauna împotrivirea deschisă a breslelor.

Îndeplinind o funcție predominantă în sfera comerțului exterior cu produse autohtone și interior cu produse străine, negustorii clujeni și, în general, cei transilvăneni, nu au reușit să minimalizeze într-o măsură decisivă rolul important pe care îl aveau în secolul al XVI-lea, pe piața internă a Transilvaniei, producătorii direcți și în special meșteșugarii.

Jucînd un rol important în aprovizionarea populației înstărite cu produse scumpe, de lux, negustorii clujeni, între alții, aprovizionau și curtea voievodală și, mai tîrziu, cea a principilor, cu mărfuri scumpe : postavuri și blănuri (catifea, camuca, gerezna, atlas ș a.), mirodenii, vinuri, arme etc. Ei se bucurau de tot sprijinul pe care principii cointeresați îl puteau oferi prin privilegii comerciale, scutiri de vamă, apărarea juridică a drepturilor negustorilor clujeni.

Cum se înfățișează comerțul exterior al negustorilor clujeni în secolul al XVI-lea, așa cum rezultă și din alte documente păstrate pînă azi ?

Materialul documentar din această perioadă e foarte sărac și nu permite decît o reconstituire lacunară a tabloului comerțului exterior exercitat de negustorii și orășenii din Cluj în secolul al XVI-lea.

Importante sînt relațiile comerciale ale Clujului cu țările romîne. Din nefericire, s-au păstrat numai puține mențiuni documentare în această direcție, spre deosebire de mențiunile atît de bogate din *Socotelile orașului* privind pe boierii și dregătorii romîni care au fost găzduiți cu diferite prilejuri în secolele XVI—XVII la Cluj [2]. Totodată,

---

[1] *S.O.C.*, 1593—1594, 6, IV, p. 9, 15, 23, 25—26 et passim.
[2] St. Meteș, *Domni și boieri din Țările Romîne în orașul Cluj și Romînii din Cluj*, Cluj, 1935, passim.

www.dacoromanica.ro

trebuie subliniat şi faptul că dreptul de depozit deţinut de oraşele Sibiu şi Braşov a împiedicat deseori desfăşurarea normală a relaţiilor comerciale dintre Cluj şi ţările romîne.

Legăturile cu ţările romîne sînt intense şi înainte de secolul al XVI-lea, după cum rezultă din materialul documentar păstrat pînă azi.

Pe la 1474, Basarab, voievod al Ţării Romîneşti, protestează la Braşov împotriva faptului că „neguţătorii noştri" nu sînt lăsaţi să cumpere şi să vîndă „la Orade şi la Cluj" [1]. Braşovenii, temîndu-se de concurenţa negustorilor clujeni şi de relaţiile comerciale ale Ţării Romîneşti cu Clujul, caută să le pună piedici, fără a putea totuşi opri aceste relaţii.

La 1475 s-a judecat la Sibiu un proces între un negustor romîn din Ţara Romînească *(mercatorem volachalem de partibus transalpinis)* şi un negustor clujean într-o afacere cu piper [2]. Ca şi braşovenii, sibienii îşi rezervă în chip de monopol dreptul de a interveni în comerţul transilvănean cu Ţara Romînească. De aceea, la 11 ianuarie 1494, Nicolae Hagymási, vicevoievodul Transilvaniei, protestează la Sibiu împotriva faptului că magistratul acestui oraş opreşte pe străini să facă negoţ cu muntenii. Cum scrisoarea vicevoievodului este dată în Cluj, pare evident că protestul era inspirat de acest oraş [3]. Şi din scrisoarea din 18 februarie 1499 a lui Radu cel Mare se vede că comerţul Ţării Romîneşti cu Clujul nu a fost întrerupt, devreme ce Gherghina, supusul domnului muntean, are un conflict pentru datorii cu Toma Olaz din Cluj [4].

Uneori, conflictele dintre Transilvania şi Ţara Romînească duceau la o întrerupere, temporară, a relaţiilor comerciale dintre negustorii clujeni şi cei din Ţara Romînească. De exemplu, Ioan Zápolya, în conflict cu Ţara Romînească, interzice negustorilor clujeni să vîndă arme în ţara inamică [5]. Alteori, pentru a sprijini pe pielarii şi blănarii din Transilvania, Ludovic al II-lea ordonă negustorilor din Cluj şi din alte oraşe să nu exporte în Moldova sau în Ţara Romînească piei de miel, vulpe şi jder, crude şi neprelucrate [6]; în schimb, în 1558, Isabela acordă clujenilor dreptul de a-şi exporta mărfurile, probabil şi produsele meşteşugăreşti, în Moldova şi Ţara Romînească, şi de a importa de acolo oi, boi şi porci [7], după ce înainte cu trei ani Ferdinand I interzisese exportul de piei crude în Moldova şi Ţara Romînească [8]. La sfîrşitul secolului al XVI-lea clujenii dobîndesc din nou privilegii pentru comerţul cu „cele două Valahii", întrerupt uneori din cauza împrejurărilor [9]. Pe lîngă privilegiile comerciale primite de Mihail

---

[1] Cf. I. Bogdan, *Documente şi regeste privitoare la relaţiile Ţării Rumîneşti cu Braşovul şi Ungaria în secolele XV şi XVI*, Bucureşti, 1902, p. 81.
[2] Cf. doc. din 6 iulie 1475, A.S.S., Doc. 2, 358.
[3] Hurmuzaki-Densuşianu-Iorga, *Documente*, XV, 1, Bucureşti, 1911, p. 140.
[4] *Ibidem*, p. 151.
[5] F. II, nr. 8, A.S.C.
[6] Cf. doc. din 17 martie 1519, *A kol. cz. privil.*
[7] Doc. din 15 martie 1558, Jakab, *Okl.*, II, p. 34—35.
[8] Cf. doc. din 27 aug. 1555, Veress, *Documente*...., p. 149—150,
[9] Cf. doc. din 3 sept. 1598, f. T.T., nr. 25, A.S.C.

www.dacoromanica.ro

Katonai și Emeric Bogner zis Gellien, de scutire de tricesimă și comerț liber cu țările romîne, mai este menționat într-un document din iunie 1599 un negustor, Ștefan Gheoreogh (grecul ?), care pleca din Cluj cu mărfurile sale în Moldova, cu scrisoare de garanție de la cancelarul Transilvaniei [1].

Partea cea mai mare din comerțul clujean spre Apus continuă să revină, la începutul secolului al XVI-lea, comerțului cu produse agricole și în primul rînd cu vite, cai, porci. În 1510, ostași ai lui Petru de Bozin, voievodul Transilvaniei, sînt acuzați de a fi confiscat de la clujeni cai, boi și porci pe care clujenii voiau să-i exporte în Ungaria. De pildă, unul dintre ei, Ioan Bánffy, a luat de la un clujean un cal cu 50 florini, de la altul 10 boi, de la al treilea doi cai în valoare de 50 florini, de la al patrulea porci în valoare de 25 florini [2]. Regele Vladislav intervine în favoarea locuitorilor Clujului, deși fără mult succes, în condițiile anarhiei feudale care domina la începutul secolului al XVI-lea în regatul maghiar. Clujenii se bucură deseori de scutire de vamă în drumul lor spre Ungaria și în special spre Buda [3], privilegiu mereu încălcat de feudalii prin stăpînirile cărora treceau negustorii și tîrgoveții din Cluj.

Transformarea Transilvaniei în principat autonom nu a dus la o întrerupere totală a comerțului înspre Ungaria. Dieta din iunie 1559 admite exportul de cai, boi și vite din Transilvania spre Ungaria și interzice numai exportul de piei și blănuri [4]. Stăpînirea otomană nu punea piedici exportului de mărfuri și mai ales de vite în și prin regiunile supuse din Ungaria, cu condiția ca negustorii să achite taxele vamale cuvenite. De fapt, însă, slujbașii turci comiteau nenumărate abuzuri împotriva privilegiilor primite de negustorii clujeni. De pildă, clujenii Iacob Kower și Gheorghe Baka, care se îndreptau cu boii spre Maros, au fost arestați la Tokai de tricesimatorul turc sub pretextul că nu ar fi plătit tricesima [5]. Se pare că unii negustori clujeni interveneau prin principe la sultan, pentru ca acesta să pună capăt abuzurilor. Faptul însă că asemenea intervenții se repetă de multe ori în decursul anilor ne face să credem că privilegiile erau încălcate de slujbașii venali ai Imperiului Otoman din fostul regat al Ungariei, devenit pașalîc turcesc. Este cunoscut privilegiul sultanului Selim al II-lea din 28 septembrie 1573, acordat negustorilor clujeni, și actul din 1575, adresat beglerbegilor din Buda și Timiș, în care se conferă libertatea de negoț negustorilor din Cluj [6]. La 30 august 1576 Cristofor Báthory scrie beglerbegilor de Buda și Timiș, sangiacbegilor de Solnoc

---

[1] Hurmuzaki-Densușianu-Iorga, *Documente*, XII, Buc., 1903, p. 435—436.

[2] Cf. doc. din 20 iunie 1510, f. H., nr. 1, A.S.C.

[3] Cf. doc. din 24 februarie 1527 și 8 decembrie 1531, la Jakab, *K.T.*, II, p. 623—624.

[4] *M.C.R.T.*, II, p. 114.

[5] *P.O.C.*, 1567—1569, III, 1, p. 92.

[6] Jakab, *K.T.*, II, p. 210; idem, *Okl.*, II, p. 96—97; L. Szalay, în *Erdély és a Porta 1567—1568* [Transilvania și Poarta în 1567—1568], Pesta, 1862, p. 84—85, reproduce ordinul dat de sultan beglerbegilor de Buda și Timiș ca „asemenea negustori să nu fie niciodată molestați în imperiul meu".

www.dacoromanica.ro

şi Lipova şi altor dregători turci să nu molesteze pe negustorii clujeni care vin cu mărfurile lor pe pămîntul sultanului, iar dacă au vreo pricină cu aceştia, să se judece numai în faţa magistratului din Cluj [1]. S-au mai păstrat două acte privind comerţul exercitat de clujeni în direcţia Ungariei în secolul al XVI-lea, şi anume din 3 septembrie 1598 şi din 18 martie 1599. Primul reprezintă un privilegiu acordat de Sigismund Báthory la cererea juzilor clujeni Mihail Katonai şi Emeric Bogner zis Gellien, în care se acordă clujenilor scutire de tricesimă şi comerţ liber pentru „boii, vacile, caii, iepele, viţeii, oile şi alte animale şi vin, grîu, mei şi alte mărfuri", pe care le-ar exporta din Transilvania în Germania, Ungaria, Polonia şi ţările romîne, cît şi pentru mărfurile aduse în Transilvania [2]. Al doilea act reprezintă un privilegiu acordat personal lui Emeric Bogner zis Gellien de către Rudolf II, ca, oriunde ar veni el sau oamenii săi în Ungaria, pentru negoţ, să nu poată fi opriţi şi judecaţi, ci numai la Cluj [3].

Clujenii continuă să întreţină legături comerciale, deşi sporadice, şi cu negustorii italieni. Se ştie că în secolul al XIV-lea un negustor clujean se afla în relaţii cu genovezii din Crimeea [4], că la 1404 este menţionat comerţul clujenilor cu Veneţia [5]. Înaintarea otomanilor închise accesul Ungariei la Marea Adriatică şi prin aceasta îi tăie legăturile cu ţările din bazinul Mediteranei. Relaţiile cu peninsula Apenină se realizează acum peste Austria (Craina) [6]. Cu toate că comerţul italian a fost afectat în urma acestor evenimente, el nu dispare. Drept urmare, şi în secolul al XVI-lea se pot întîlni în *Protocoalele judiciare* ale oraşului unele menţiuni despre „afacerile ... veneţiene" (*venetianis... negotiis*), despre drumuri făcute la Veneţia şi Milano pentru diferite afaceri comerciale, menţiuni despre unii clujeni, ca de pildă Wolphgang Gywlai, care are nişte datorii de achitat lui Leonard „orăşean din Veneţia" (*civis venetus*) [7] etc.

Relaţiile comerciale cu Moravia, Boemia, Germania (în special Viena), Polonia (în special Cracovia) rezultă cu prisosinţă din registrul de tricesimă din 1599, dar tabloul poate fi întregit şi cu alte cîteva date documentare, cît şi cu unele concluzii ce reies din analiza registrului de tricesimă şi mai ales a materialului privind comerţul cu Viena.

Pe lîngă locul de vamă şi tîrg Belus, unde negustorii clujeni exportă diferite mărfuri şi de unde aduc mărfuri din Cehia, găsim negustori clujeni şi la Trnavia. În urma unui proces între Mihail Zeoczy, negustor din Trnavia, şi bistriţeanul Laurenţiu Kelemen, de la care Zeoczy nu şi-a putut scoate o datorie, Mihail Zeoczy recurge, prin magistratul Trnaviei, la arestarea unor negustori clujeni „care s-au dus

---

[1] f.M., nr. 5, A.S.C. ; Jakab, *Okl.*, II, p. 98—99.
[2] f.T.T., nr. 25, A.S.C., menţionat la Jakab, *K.T.*, II, p. 172—174.
[3] f.T., nr. 92, A.S.C.
[4] L. Thallóczy, *Mantovai követjárás Budan* [Solie din Mantova la Buda], în *Magyar Tud. Akad. Értekezések a tört. tud. köréböl*, XX, Budapesta, 1905, p. 82.
[5] Jakab, *Okl.*, I, p. 117—118.
[6] Fr. Valjavec, *op. cit.*, II, p. 50.
[7] Cf. *P.O.C.*, II, 1564—1565, p. 126 ş.a.

www.dacoromanica.ro

pentru negoț în acele părți" [1]. Clujenii cer bistrițenilor să ia măsuri ca negustorii din Cluj să nu fie molestați pe nedrept, pentru „liniștea deopotrivă atît a negustorilor noștri, cît și ai voștri... care se duc în regiunile străine" [2]. Relațiile comerciale cu țările cehești din secolul al XVI-lea reprezintă de fapt continuarea și intensificarea unor legături tradiționale, practicate în decursul întregului ev mediu [3].

În secolul al XVI-lea găsim la Viena o mulțime de negustori clujeni, avînd la ei sume importante pentru a achiziționa felurite mărfuri. Întrerupt uneori, sau redus ca proporții în perioada luptelor dintre Ferdinand și Zápolya, comerțul cu Viena era sprijinit de Ferdinand în anii stăpînirii sale în Transilvania [4], și apoi de Ioan Sigismund, prin încheierea unor înțelegeri în acest sens cu Ferdinand. În 1579 sînt menționate afaceri comerciale încheiate între negustorul clujean Emeric Kis și vienezi [5]. În 1588 pleacă la Viena clujeanul Postometw, avînd la sine circa 1 500 florini; la 1591 pleacă la Viena Gheorghe Kis, împreună cu Ștefan Theleki, avînd cu ei 2000 florini [6], apoi Ion Keozdi și Ștefan Theleki, avînd cu sine 1200 florini. Theleki, aduce din Viena diferite mărfuri, între care și postavuri, după cum rezultă din mențiunea că Benedict Bornemizza a cumpărat de la el postav *karasia* adus din Viena [7]. În același an sînt menționați negustorii Nicolae Kalmanczehi, Laurențiu Kovacs și același Ștefan Theleki, cumpărînd postavuri pentru suma de 1104 florini [8]. Într-un proces privind comerțul cu piei judecat la Cluj în 1593, în care inculpatul este clujeanul Ioan Chanadi, se amintește de datoriile unor clujeni (îndeosebi ale lui Baltazar Kiss) și vienezi, ce se ridică la colosala sumă de 32 000 florini [9]. În acest proces apare ca martor Anton Vighler, împuternicitul negustorului Matia Pek din Viena, Deak Farkas și alții. În 1597 se judecă la Cluj un proces împotriva negustorului Ioan Elek, în care se amintește că acesta, împreună cu Ioan Baniay, au făcut afaceri cu negustori străini, rămînînd datori lui Martin Zeler suma de 1300 florini.

Nu toți cei incluși în registrul de tricesimă din 1599 erau negustori de profesie care dispuneau de sume importante. Unii dintre ei sînt meșteșugari, alții făceau negoț ocazional. În 76 cazuri s-a achitat tricesimă între 1 și 10 florini, valoarea vamală a mărfurilor fiind de 30—300 florini; în 43 cazuri între 10 și 15 florini, valoarea vamală a mărfurilor fiind de 300—1500 florini; în 19 cazuri între 50 și 100 flo-

---

[1] Cf. doc. din 14 iunie 1581, nr. 84, A.B.

[2] Cf. doc. din 30 ianuarie 1582, nr. 9, A.B.: „... *tranquilitati communi institutorum nostrorum quam vestrorum exteras..... regiones peragrantium.....*".

[3] Cf. Fr. Kavka, *Č ský a slovenský obýod s textilnimi výrobky v rumunských zemich (do poloviny 17 stoleti)*, (extras), Praga, 1957, p. 143—158.

[4] Grimm, *op. cit.*, III, p. 13, privilegiul lui Ferdinand I din 1552 pentru negoțul cu Viena, Praga, Zara, Polonia.

[5] *P.O.C.*, III, 1569—1584, f. 201.

[6] *Ibidem*, V, 1590—1594, p. 92, 95.

[7] *Ibidem*, p. 99.

[8] *Ibidem*.

[9] *Ibidem*, V, 1590—1594, p. 441.

www.dacoromanica.ro

rini, valoarea vamală a mărfurilor fiind de 1500—3000 florini, şi în şapte cazuri peste 100 florini, valoarea vamală a mărfurilor fiind de peste 3000 florini. În timp ce multe nume sînt înregistrate în registru o singură dată cu mărfuri de mică valoare, altele apar în registru de 2—6 ori: în total 30 persoane apar de două ori, şapte persoane de trei ori, una de patru ori şi una de şase ori, iar 63 persoane sînt menţionate numai o singură dată. În registrul de tricesimă apar, între alţii, negustorii clujeni: Gheorghe Zabo, care locuia la Cluj pe *Magyar wtza* şi care duce la Oradea grîu, unt, caş etc., iar oraşul cumpără de la el fier, pentru suma importantă de 153 florini 12 dinari [1]; Simion Deak care face negoţ cu postavuri, ţesături şi de la care oraşul cumpără fier pentru 324 florini [2]; Grigore Bornemizza, care într-un singur transport exportă 250 boi şi de la care în acelaşi an oraşul achiziţionează 7700 bucăţi de fier pentru 880 florini [3]; Ioan Stenczel, care aduce la Cluj fier şi de la care oraşul cumpără fier pentru 158 florini [4]; Razman (Ştefan şi soţia) care aduc postavuri, mirodenii de la Viena şi vînd în repetate rînduri fier oraşului [5]; Ştefan Thothazy, Grigore Brassy, Kadas Meinhardt, Ştefan Zaz, Mihail Haz etc.

Din rîndul marilor negustori fac parte: Mihail Bodony, care în 1599 a adus din Viena mărfuri în valoare de circa 13 000 florini şi care exportă în acelaşi an 16 care cu piei în valoare de circa 4800 florini; Enendy Matia Deak, care aduce de la Viena mărfuri în valoare vamală de circa 600 florini; Ioan Nemet, care aduce din Viena mărfuri în valoare vamală de circa 550 florini; Gaşpar Masswander, originar din Tirol, înscris în registrul oraşului ca „cetăţean" în anul 1599, aduce mărfuri din Viena în valoare vamală de circa 4500 florini; Ştefan Razman, cunoscut mai ales ca negustor de fier [6]; Andrei Craicer ş. a. Numărul negustorilor de profesie se ridica la cîteva zeci de oameni, dar nu toţi dispuneau de capitaluri mari.

Mărfurile aduse în ţară erau desfăcute fie pe piaţa oraşului, în zilele de iarmaroc sau de tîrg, fie în numeroasele dughene (*bolthe*) din centrul oraşului sau de pe străzile *intra muros*, în şatrele (*testudines*) care împrejmuiau biserica gotică a sfîntului Mihail, ce domina piaţa centrală a oraşului, apoi la tîrgurile şi iarmaroacele din alte oraşe, tîrguşoare sau de pe moşii. În 1562 sînt amintiţi negustori mărunţi care-şi expuneau mărfurile pe pămînt (*mercatores etiam merces suas in terram extendendo*) [7], deşi cu cinci ani înainte magistratul luase hotărîrea să se ridice şatre în locurile unde negustorii obişnuiesc să-şi vîndă mărfurile [8]. Pentru a lega pe negustori, de obicei nestatornici, de oraş, sfatul hotărăşte să închidă dughenele negustorilor mai

---

[1] Cf. *Reg. 1599*, p. 5 şi 11; *S.O.C.*, 8, XI, 1599, p. 8.
[2] *Reg. 1599*, p. 7; *S.O.C.*, 8, XI, 1599, p. 8.
[3] *Reg. 1599*, p. 35; *S.O.C.*, 8, XI, 1599, p. 8.
[4] *Reg. 1599*, p. 10; *S.O.C.*, 8, XI, 1599, p. 8.
[5] *Reg. 1599*, p. 14; *S.O.C.*, 8, XI, 1599, p. 10, 12, 14, 16 etc.
[6] *Cf. S.O.C.*, 8, IX, 1599, p. 17 ş. a.
[7] *P.O.C.*, V, p. 156.
[8] *Ibidem*, p. 14.

www.dacoromanica.ro

tineri care nu se vor înscrie în registrul orașului, nu se vor căsători la Cluj și nu vor dobîndi bunuri imobile (*hereditates*)[1].

Registrul unui negustor clujean anonim[2] din secolul al XVI-lea, unic la Cluj în acest gen, oferă interesante date privitoare la preocupările multilaterale ale negustorului medieval. În capitolul *Datorii față de mama mea, adunate în anul 1565*[3] sînt trecute datorii neachitate, contractate de oameni din Cluj, Aiud, Turda și alte localități pentru diferite cantități de fier „mijlociu", fier „mic" sau fier de Trascău și pentru cărbune. Acest negustor, care se ocupă cu comercializarea fierului, desface în același timp în prăvălia sa postav mătăsos violet, auriu și verde, practică negoțul cu cai (vinde un „cal bun" unui romîn din Lupșa), vinde fiare de plug, dă pe credit fier și seu, oglinzi de cristal, o mare cantitate — zeci de cîble — de grîu, cuie; vinde fiare de plug și fier lui Thomasko și Cristofor Bánffy, administratorii moșiei Bonțida, și postav de Jihlava roșu, Karasia, scorțișoară, stafide și plumb unui om din Aiud; vinde 22 piei de bou și patru piei de vacă unui locuitor din Cetatea Veche ș.a.m.d. Aceeași persoană dă bani cu împrumut: 90 taleri lui Martin Deak, 41 florini lui Ioan Deak din Pojon, 200 taleri lui Andrei Stenzel etc., arendează pămînt arabil clujeanului Ioan Ember.

În afară de registrul menționat el mai ținea și un alt registru numit „registrul negru".

Din analiza activității acestui negustor rezultă o concluzie valabilă în general pentru activitatea negustorilor din Cluj: negustorul clujean din secolul al XVI-lea nu era specializat în achiziționarea și desfacerea unui anumit asortiment de mărfuri. Nu existau negustori de condimente, sau negustori de postavuri, sau negustori de vite. De obicei, aceeași persoană cumpăra și vindea cele mai felurite mărfuri: fier, vin, postav, condimente, grîu, vite, fiare de plug, piei etc., sau îndeplinea uneori și funcția de cămătar, împrumutînd bani cu dobîndă.

Relațiile comerciale ale negustorilor clujeni cu negustorii din alte localități sau activitatea lor în alte regiuni ale țării pot fi urmărite aproape exclusiv în baza actelor judiciare și a privilegiilor, în lipsă de alt material documentar. Cum se reflectă această activitate comercială internă a negustorilor clujeni în documentele păstrate în arhivele din Transilvania?

Relațiile cu Turda erau intense în secolul al XVI-lea. Amintim privilegiul din 1517 acordat clujenilor de a trece liberi cu mărfurile lor prin Turda și prin „porturile" Arieșului[4] și hotărîrea ca mărfurile aduse prin Turda la Cluj să fie scutite aci de tricesimă, deoarece aceasta se percepea la Turda[5].

---

[1] *P.O.C.*, p. 26.

[2] După informația primită din partea prof. S. Jakó, ar fi vorba de Ștefan Wolphard.

[3] *„Debitores matris meae, colecta anno 1565"*, fără nr. inv., A.S.C.

[4] Jakab, *K.T.*, II, p. 578—579.

[5] *P.O.C.*, V, p. 29 (1558).

www.dacoromanica.ro

Negustorii clujeni încheie deseori tranzacții comerciale cu negustorii sibieni. Asemenea tranzacții dădeau uneori naștere la procese cînd, din cauza neachitării unor datorii, unii negustori clujeni determinau magistratul să dispună reținerea la Cluj a negustorilor sibieni care treceau prin oraș cu mărfurile lor [1]. Clujenii achiziționează diferite mărfuri pe piața Sibiului: în 1508 de exemplu, un oarecare Benedict din Cluj cumpără la Sibiu piei „turcești", clujeanul Ioan Zabo achiziționează două corturi (*papilia*), iar Ilie Todt „de Koloswar" achiziționează în același an o bucată de tafta roșie pentru 14 florini [2], ș.a.m.d. Uneori, negustorii sibieni apelau la negustorii clujeni pentru a transporta împreună mărfurile cumpărate. Amintim în acest sens un caz din 1463, cînd negustorii sibieni Ștefan Agatha și Martin Remser au predat la Oradea clujeanului Ioan Lach niște mărfuri (*res mercimoniales vasarlo inclusas*) ca acesta să le ducă la Sibiu. Carul său fiind prea încărcat, Ioan Lach a predat la rîndul său mărfurile clujeanului Grigore Lajes, care se întorcea la Cluj. Lajes, atacat de răufăcători, salvează mărfurile plătind ca răscumpărare 600 florini de aur, le duce la Cluj și le depozitează la Luca Heymester, acasă, și în dugheana sa (*in boltha sua*). Peste cîteva zile, însă, slugile lui Heymester le duc spre păstrare la alții și astfel unele din mărfurile achiziționate de negustorii sibieni se pierd. La intervenția negustorilor sibieni, magistratul Sibiului aresteaza pe Ioan Lach, care se afla la Sibiu cu carul cu mărfurile sale. Nu cunoaștem ultima sentință dată în acest litigiu, dar știm că forul de judecată superior al Clujului, și anume de la Bistrița, i-a amendat pe Ioan Lach, Luca Heymester și Grigore Lajes cu 120 florini de aur [3].

Sprijinind activitatea fierarilor ardeleni, Vladislav II interzice la 1507 importul de coase, seceri și alte unelte de fier sub pedeapsa confiscării lor. Cînd negustorul clujean Andrei Lang (*Longius*) încalcă această interdicție ducînd la Bistrița „coase și niște unelte de fier ... spre a le vinde aci", bistrițenii îi confiscă marfa. Ca răspuns, se confiscă la Cluj mărfurile unor negustori bistrițeni. Conflictul izbucnit este aplanat prin decizia lui Ludovic II din 15 martie 1521 în favoarea bistrițenilor [4]. Uneori, din diferite motive, între care concurența nu juca ultimul rol, buna înțelegere este încălcată, încît municipalitatea din Cluj se vede silită să ceară sfatului din Bistrița să nu împiedice pe clujenii care vin acolo cu mărfurile lor să le vîndă liber, deoarece nici clujenii nu pun la Cluj piedici negustorilor bistrițeni [5]. Negustorii clujeni au venit cu mărfurile lor la Bistrița în ajunul crăciunului anului 1538. Magistratul bistrițean, pentru a apăra privilegiile negustorilor săi, a interzis clujenilor să-și aducă mărfurile în

---

[1] Cf. doc. din 9 martie 1441, Doc. II, 103, A.S.S.

[2] *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt*, p. 333—334.

[3] Cf. A.B., nr. 54; la Berger, *op. cit.*, nr. 162.

[4] H. Wittstock, *Nösner Zustände* ..., p. 94—96; H. Wittstock, *Aelteres Zunft und Gewerbewesen in Bistritz bis in 16 Jahrhundert*, în *Program des evang. Obergymnasiums*, Sibiu, 1864, p. 24.

[5] Cf. doc. din 19 ianuarie 1526, nr. 557, A.B.; la Berger, *op. cit.*, nr. 864.

www.dacoromanica.ro

alte zile decît în cele îngăduite, dar le-a permis să poată veni la Bistrița, în afara iarmaroacelor libere numai în „marțea mare, adică imediat după duminica Invocavit" (12 martie). Cu acest prilej negustorii din Cluj sînt obligați să vîndă piper, orez, postav, țesături, pălării, cuțite ș. a. cu greutatea și în cantitățile fixate de magistrat [1].

Deseori se încheie importante tranzacții comerciale între negustorii clujeni și cei bistrițeni. În 1541 Dumitru Diacul (*Litteratus*) din Cluj trimite lui Adam Diacul din Bistrița 634 căciuli (*pileos*), cu condiția ca, dacă-i va place marfa, s-o achite „în bani ghiață și vechi", la prețul de 11 florini 50 dinari suta de bucăți. Bistrițeanul, ridicînd căciulile depuse la Ștefan Chyzar, nu le-a plătit în bani, intenționînd să le plătească în altă marfă (ghete). De aci s-a iscat un proces dezbătut la Cluj și la Bistrița [2]. Uneori găsim negustori clujeni la Bistrița, sosiți aci pentru a-și desface mărfurile. De exemplu, în 1541 Albert Kathonay pleacă cu mărfuri la Bistrița, la „tîrgul săptămînal" [3]; Sebastian Pulacher, judele Clujului, duce mărfuri la „iarmaroacele libere" din Bistrița în anul 1542, iar în 1560, Petru Maior cumpără vite de la bistrițeanul Mihail Szremel [4] etc. Alteori, atmosfera devine mai încărcată și nori grei apasă asupra legăturilor comerciale dintre locuitorii celor două orașe: bistrițenii interzic clujenilor să tîrguiască atît la „tîrgul liber" (*in foro libero excluserunt*), cît și la tîrgul de păresimi (*in foro quadragesimali*), rechiziționează obiectele cumpărate de clujeni sau chiar arestează pe unii dintre ei [5]. După un oarecare timp relațiile sînt din nou reluate [6]. Asemenea fenomene erau pe deplin posibile și explicabile în secolul al XVI-lea, cînd, în condițiile feudale, orașele acționau ca organisme aproape independente, înzestrate cu largi prerogative de autoadministrare, și își apărau cu îndîrjire interesele locale.

Analiza relațiilor comerciale cu Brașovul este posibilă prin aceeași prismă a litigiilor și disputelor, fiindcă aproape numai în actele judiciare s-a mai păstrat cîte o mențiune despre negustorii clujeni la Brașov sau despre relațiile dintre clujeni și brașoveni. Interesant este litigiul dintre clujeanul Gheorghe Zabo și brașoveanul Petru Prasmary, proces care a ținut peste un deceniu [7] și prezintă importanță pentru ilustrarea felului în care se încheiau unele tranzacții comerciale în secolul al XVI-lea.

Gheorghe Zabo, negustor și proprietar de bunuri imobile din Cluj, intervine la magistratul clujean ca să se confiște mărfurile aduse în oraș spre vînzare de negustori brașoveni. Cauza o constituie neachitarea unei datorii de către brașoveanul Petru Prasmary, rezultată

---

[1] *Magistrats-Protokolle*, III a, nr. 2 (1525—1541), A.B.
[2] Cf. doc. din 9 mai 1541, nr. 11, A.B.
[3] Cf. doc. din 13 martie 1541, nr. 5, A.B.
[4] Cf. doc. din 27 septembrie 1560, nr. 34, A.B.
[5] Cf. doc. din 5 octombrie 1581, nr. 115, A.B.
[6] Cf. de pildă *P.O.C.*, III, 1569—1584, f. 250 (1582).
[7] Cf. doc. din 16 mai (?) 1500 și 6 iunie 1500, transumpte în actul lui Vladislav II din 12 iulie 1500, f. Privilegii, 276, A.S.O.S.

www.dacoromanica.ro

dintr-o afacere cu 200 boi în valoare de 600 florini. Din declarațiile făcute de diferiți martori la proces rezultă următoarele: Gheorghe Zabo a cumpărat pe credit (*in credentiam emisset*) un număr de boi de la Petru Prasmary, cu obligația ca acolo unde va vinde boii, să-i achite imediat suma cuvenită. Gheorghe Zabo mînă boii (se pare în număr de 200) în Ungaria și-i vinde la Pesta, unui negustor din Boemia (*Bohemo*), cu obligația ca să-i predea boii la Trnavia și nu la Pesta. Gheorghe Zabo și negustorul din Boemia au „rînduit două chitanțe și lîngă ele au <mai> pus un răboj". Negustorul din Boemia a încredințat una din cele două chitanțe lui Nicolae Ebendorffer zis Malosas, jurat din Buda, chiar în prăvălia sa, iar cealaltă a reținut-o Gheorghe Zabo. S-a stabilit între ei ca, atunci cînd cineva va înmîna lui Nicolae Ebendorffer „țedula" aflată la Gheorghe Zabo, Ebendorffer, după ce se va convinge că ele se potrivesc, va achita celui care i-a prezentat chitanța prețul boilor [1]. Ajungînd la Trnavia, Gheorghe Zabo a transmis prin Pavel zis Thasson chitanța și răbojul (*cedulam et straminam*) lui Petru Prasmary, care a mers de la Pesta la Buda și a ridicat aci de la Nicolae Ebendorffer un sac cu „un chintal și 13 livre de bani" (*unum centenarium et tredecim libras pecuniarum*), echivalenți cu 1113 florini. Or, din această sumă Petru Prasmary a achitat o datorie de 200 florini unui negustor din Buda și, punînd restul într-un vas numit în limba obișnuită *„pwthon"*, l-a dus cu sine peste Dunăre unde i s-au furat 230 florini. Gheorghe Zabo îl dă în judecată și primește dreptul la o despăgubire în valoare de 313 florini din bunurile lui Petru Prasmary, decedat între timp.

Brașovenii nefiind de acord cu sentința dată, se ajunge la rejudecarea procesului [2]. În 1506 la cererea lui Gheorghe Zabo sînt reținute la Turda mărfuri aduse de negustorii brașoveni, pentru a sili astfel municipalitatea Brașovului să facă dreptate lui Zabo [3]. Deoarece judele din Turda, Nicolae Dobos, se arătase gata să le elibereze brașovenilor mărfurile, voievodul Petru de Bozin îi poruncește să nu îndrăznească să facă aceasta [4]. Brașovenii se adresează regelui Vladislav II, care-i ordonă lui Petru de Bozin să elibereze mărfurile confiscate de la brașoveni și să „impună tăcere" lui Gheorghe Zabo [5]. Ultimul act păstrat pînă azi din acest îndelungat proces datează din anul 1511. Trecuseră 11 ani de la începerea lui și procesul nu se terminase încă. În acest an Ioan Zapolya dă dreptate lui Gheorghe Zabo și ordonă judelui din Turda, Nicolae Dobos, să poprească mărfurile brașovenilor,

---

[1] *„... Idem Georgius et Bohemus quasdam duas cedulas disponendo et penes easdem singulam unam straminam* <sic> *ponendo, quarum unam dictus Bohemus manibus dicti Nicolai Malosas assignando et aliam idem Georgius Zabo apud se retinendo hoc ordine, quod dum et quicumque ipsam cedulam apud ipsum Georgium habitam eidem Nicolao Malosas daret et penes dictam aliam cedulam imposuerunt. mox idem Nicolaus ipsa pretia boum eis dare teneatur..."*

[2] Cf. doc. din 18 ian. 1504 (?), Col. Fronius, I, 70, A.S.O.S.

[3] Cf. doc. din 17 febr. 1506, Col. Fronius, I, 96, A.S.O.S.

[4] Cf. doc. din 14 martie 1507, f. Stenner, I, A.S.O.S.

[5] Cf. doc. din 9 iunie 1507, f. Privilegii, 279, A.S.O.S.

www.dacoromanica.ro

în valoare de 140 florini, pentru ca să se facă astfel dreptate negustorului clujean [1].

Astfel se încheie acest interesant şi lung proces judecat între un negustor clujean şi unul braşovean la începutul secolului al XVI-lea. El prezintă interes atît prin obiectul său, cît şi prin unele amănunte semnificative pentru sistemul de încheiere a tranzacţiilor comerciale, printr-un procedeu care îmbina utilizarea tradiţională a răbojului cu utilizarea unui soi de cambii, folosite în acea vreme în Apus de unii mari negustori germani, olandezi, italieni, portughezi etc.

În secolul al XVI-lea găsim deseori consemnaţi documentar negustori clujeni care îşi expun mărfurile spre vînzare la Braşov. Uneori, din cauze pe care nu le cunoaştem, braşovenii confiscă aceste mărfuri, cum s-a întîmplat în 1512 cînd magistratul Clujului, amintind magistratului braşovean că „braşovenilor le-a fost întotdeauna îngăduită la noi vînzarea slobodă a diferitelor mărfuri", îi cere să elibereze mărfurile unui clujean expuse spre vînzare la Braşov şi confiscate de braşoveni [2]. Cazuri de prejudiciere a intereselor unor negustori clujeni la Braşov au loc şi în alţi ani. În 1524 clujeanul Mihail Kis vine la Braşov cu mărfurile sale „la fel cu alţi negustori" (*instar aliorum mercatorum istic Brassouie cum rebus et mercaneis suis*...). Dar, judele Braşovului îi confiscă mărfuri în valoare de peste 2 000 florini „la simpla plîngere a unor oameni străini că <Mihail Kis> le-ar datora 100 florini". Magistratul le dă acestora datoria, dar reţine restul pentru sine [3]. În 1527 un clujean pleacă la Braşov şi achiziţionează o cantitate de peşte. El plăteşte vigesima cuvenită, dar uită să ia chitanţă. Vigesimatorul din Braşov îi confiscă marfa cumpărată. La această acţiune magistratul Clujului se plînge braşovenilor, amintind de privilegiile de scutire de vamă pe tot teritoriul Transilvaniei conferite clujenilor, şi susţine că negustorii clujeni nu pot fi siliţi „să-şi răscumpere chitanţele" (*cedulas redimere*). Se aduce ca dovadă cazul unor alţi clujeni, între care şi cel al judelui regal Matei Chany, care a dus mărfuri la Braşov fără a fi trebuit să „răscumpere" dovezile de plată a tricesimei [4]. Peste doi ani, cu prilejul unui conflict al sibienilor cu negustorii clujeni, sibienii cer braşovenilor să adopte măsuri represive împotriva negustorilor din Cluj [5].

Negustorii clujeni colindă prin toată Transilvania. Unii se duc cu mărfurile lor spre Sighet, unde se întîmplă să fie atacaţi de tîlhari [6]; ajung cu mărfurile lor pînă la moşia Breţcu, unde mărfurile le sînt confiscate de braşoveni fiindcă n-au plătit „acea vigesimă

---

[1] Cf. doc. din 14 oct. 1511, f. Privilegii, 295, A.S.O.S.
[2] Cf. doc. din 5 martie 1521, Col. Schnell, III, 66, A.S.O.S.
[3] Cf. doc. din 6 oct. 1524, N. Col. Post. nr. 267, L. 69, A.S.S.
[4] Cf. doc. din 24 febr. 1527, Col. Schnell, III, 74, A.S.O.S.
[5] Cf. doc. din 22 dec. 1529, Col. Schnell, III, 101, A.S.O.S.
[6] Cf. doc. din 7 apr. 1577, D. XI, 1571—1580, A.B.

www.dacoromanica.ro

brașoveană"[1], la Oradea[2] sau la Saschiz[3]; duc fier la Carei, Aiud, Turda, Mediaș, Biertan[4]; se asociază la Cluj cu negustori de fier străini, îndeosebi cu brașoveni și cu sighișoreni[5]; aprovizionează pînă și cu franzele și covrigi curtea principelui de la Alba Iulia ș.a.m.d.

Formarea capitalului comercial la Cluj a avut loc în secolul al XVI-lea în primul rînd pe baza comerțului extern. Negustorul clujean se interpunea adesea între consumatorul ardelean al mărfurilor străine și cumpărătorul străin al mărfurilor din Transilvania. Uneori el pătrundea și în domeniul producției, domeniu apărat cu atîta îndîrjire de bresle, comercializînd și produse meșteșugărești. Sfera internă a comerțului cu produse meșteșugărești continuă să fie dominată de producători, care împiedică în bună măsură pe negustori să se transforme în intermediari între producători pe piața internă. Luptînd pentru profit, negustorul, independent dacă urmărea sau nu acest lucru, contribuia la dezvoltarea comerțului, la intensificarea producției de mărfuri. Or, avîntul producției de mărfuri echivala atît cu creșterea numerică a negustorilor, cît și cu diferențierea unei categorii de negustori care dispunea de importante capitaluri.

Se știe că în domeniul comerțului extern nu se vindea de regulă după valoare și că numai în condițiile schimbului de neechivalente, adică prin cumpărarea, de către negustori, sub valoare a produselor interne (vite, piei etc.), prin vînzarea acestor produse peste valoarea lor dincolo de hotarele țării, cît și prin vînzarea la prețuri ridicate a mărfurilor străine, putea crește averea negustorilor, se putea constitui capitalul comercial. Din nefericire nu dispunem de datele necesare pentru a analiza procesul acumulării capitalului în mîinile unor negustori clujeni din secolul al XVI-lea: chiar dacă cunoaștem prețurile cu care s-au vîndut la Cluj unele mărfuri, nu cunoaștem prețurile lor acolo unde au fost achiziționate, cheltuielile de transport etc. Totuși, e fapt constatat că unii negustori clujeni ca Petru Eppel, Sebastian Munich, Mihail Bodony, Gașpar Masswander, Razmanii și alții dispuneau de mari sume de bani și investeau mii și zeci de mii de florini în mărfuri achiziționate pentru import sau export. Nu trebuie uitat că banii ghiață constituiau numai o parte din capital, o altă parte fiind tezaurizată sub formă de aur sau argint (giuvaeruri etc.) de bunuri imobile (case, vii, grădini, pămînt arabil etc.), iar alta stocată ca valoare de schimb în vite, piei, postavuri, țesături, mirodenii etc. Mijlocind schimbul de mărfuri, negustorii nu orientau capitalurile acumulate în direcția schimbului de valori de întrebuințare ca scop final, ci, bazîndu-se pe speculație negustorească, urmăreau continua sporire a capitalului lor.

Ce însemna un capital de 5000 florini pe la mijlocul secolului al XVI-lea? Un asemenea capital echivala cu prețul a circa 1 200 boi, sau

[1] Cf. doc. din 20 iulie 1513, Col. Fronius, I, 109, A.S.O.S.

[2] Cf. A. Doboși, *Spicuiri din istoria comerțului transilvan în veacul al XV-lea*, în *Omagiu lui Ioan Lupaș*, București, 1943, p. 224—225.

[3] Cf. doc. din 16 martie 1478, Doc. III, 59, A.S.S.

[4] Cf. *S.O.C.*, 8, XI. 1599, p. 23.

[5] *P.O.C.*, 1595—1605, p. 126 (1590).

www.dacoromanica.ro

cu cîștigul pe aproape zece ani a 20 lucrători cu ziua, plătiți cu 8 dinari pe zi, sau cu valoarea a 8—10 case modeste, sau cu prețul a cîtorva moșii mai reduse ca proporție.

Semnificativă e analiza averii unuia dintre negustorii clujeni mai avuți din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, și anume a averii lui Sebastian Munich (Barat). Sebastian Munich (Barat), fratele lui Petru Munich *„vir consularis"*, jude primar și jude regesc, și fiul lui Ștefan Munich *„senior"*, făcea parte din vechile familii patriciene din Cluj. Din inventarul averii sale întocmit în 1597, în care sînt înregistrați, între altele, debitorii săi pentru diferite mărfuri, mai ales postavuri și țesături, luate pe datorie sau contra zălog, și în care apar în repetate rînduri mențiuni ca „mărfuri negustorești" (*az kalmar arw marhabol*), rezultă că Sebastian Munich se ocupa cu negoțul. Fidel dispoziției magistratului ca fiecare negustor să aibă bunuri de moștenire (*hereditates*), Munich are în proprietate o casă în valoare de 2000 florini, așezată în piața orașului lîngă casele lui Toma Bachy și Francisc Kappa, o grădină cu o căsuță în valoare de 150 florini, 3 holduri de vie și vreo 6 holduri de pămînt arabil, obiecte de aur și argint (inele cu pietre scumpe, broșe, cupe, perle etc.), cîntărind în total 19 mărci și 535 ½ pesete, are la datornici 1537 florini și 64 dinari, pentru diferite mărfuri — postavuri, țesături, ciorapi etc. —, cumpărate de la el de clujeni sau de străini ca Mihail Kalmar din Oradea, Massas din Tg. Mureș, Kalmar Marko din Orăștie, Gheorghe Satler din Bistrița ș. a., sau unele luate contra zălog; are haine în valoare de peste 200 florini, tablouri, căruțe, cai, harnașamente, vin, butoaie etc., testate fiicei sale Sofia; obiecte de aur și argint, numai cele la care se indică valoarea fiind prețuite la 795 florini 50 dinari, săbii, cărți, un ceasarnic (*egy ewteo orat*), căzi de baie și multe alte obiecte în valoare de mii de florini.

Unii negustori clujeni se ocupau și cu camăta, împrumutînd bani sau mărfuri contra sau fără gaj. Goana după bani pe care o observăm în acest secol la nobilimea transilvăneană, cît și faptul că, datorită dezvoltării relațiilor de marfă-bani, nobilii împovărau deseori oamenii dependenți cu grija transformării veniturilor lor naturale în venituri în bani, i-a făcut să fie în permanentă căutare de credit. Creditul ocupă un loc de seamă în tranzacțiile comerciale ale negustorilor clujeni. Materialul documentar, însă, nu permite să se facă o distincție între cazurile în care e vorba de un credit comercial și cele în care e vorba de camătă.

Uneori, negustorii-cămătari clujeni suferă și pierderi, cum s-a întîmplat în 1468, cînd ei se plîng lui Matia Corvinul că unii nobili, venind în oraș la tîrguri și iarmaroace, le cer mărfuri și bani pe credit și refuză să achite apoi la termenul de plată [1] sumele datorate; în 1510, ostași de-ai voievodului Transilvaniei își zălogesc armele la negustori clujeni și voievodul Petru de Bozin îi silește pe aceștia din urmă să le

---

[1] Jakab, *Okl.*, I, p. 273—274.

www.dacoromanica.ro

înapoieze armele, fără a li se achita datoriile [1]. Alteori, li se restituie datoriile, dar nu la soroacele fixate, sau datoriile le sînt restituite nu în bani (*non numerata pecunia*), ci în „lucruri inutile". Ioan II Sigismund hotărăşte în 1560 ca cel care va împrumuta bani de la un negustor clujean să jure că va înapoia suma împrumutată sau în bani sau în obiecte de aur ori de argint sau, în unele cazuri, în giuvaeruri, pămînt, vii, iar în cazurile extreme debitorul va trebui să-şi achite datoria renunţînd la casa sa sau la hainele sale şi dacă nici în acest fel datoria nu va fi acoperită integral, el va putea fi ţinut închis de creditori timp de un an şi trei zile [2]. Conducerea ţării cerea uneori împrumuturi de la negustorii clujeni pentru a plăti solda soldaţilor [3]. De asemenea, unii locuitori îşi depuneau la negustori obiectele de valoare şi banii, cum e cazul lui Grigore Fráthy, care a depus într-o ladă, la soţia clujeanului Petru Eppel, 1000 florini, 40 linguri de argint, un lanţ de aur, 100 florini aur şi două cingători aurite [4]. Din lipsă de date nu ne putem pronunţa asupra condiţiilor în care se lua camăta şi asupra procentelor încasate ca dobîndă.

Interesante sînt dispoziţiile de drept municipal prin care se reglementează raporturile dintre creditori şi debitori. Ele au menirea de a apăra proprietatea privată a clujenilor înstăriţi, acordă creditorilor prerogative largi, ce merg pînă la lezarea libertăţii individuale (arestarea) a debitorului şi la transformarea lui în slugă. Stipulaţiile din *Tratatul despre moştenirea din Cluj*... [*A Kolosvári successiorol valo tractatus*...] [5] din 1603, care conţine clauze elaborate în decursul întregului secol al XVI-lea şi probabil şi în secolele anterioare, sună astfel [6]:

„1) de îndată ce se pronunţă conform legii sentinţa privitoare la datoria contractată, datornicul trebuie s-o achite în termen de 15 zile şi să jure că va scoate într-adevăr aurul, argintul, obiectele de argint şi bani <pentru a achita datoria>. În acest chip, însă, ca datornicul acelui creditor să nu (le) fi ascuns prin înşelăciune, nici sub pămînt, nici să nu <le> fi înregistrat prin înşelăciune, nici el însuşi, nici soţia, nici copiii, nici rudeniile, nici oamenii de casă, nici cu ştirea şi nici cu voinţa sa. Dacă aurul, argintul şi alte obiecte ar fi zălogite, să arate cinstit pentru ce au fost zălogite, dacă are un registru de datorii să-l înfăţişeze şi dacă creditorul va vedea oarecari datorii, să le ia pe seama sa [7].

2) După acestea, statornicindu-se încrederea, debitorul trebuie să prezinte înainte de toate datoriile din registrele adevărate, cu orice fel de zăloguri în bani gata, aur, obiecte de aur, argint, obiecte de argint, cingători late (*Barta öveit*), pahare, inele, pietre preţioase, din care creditorul să fie în primul rînd despăgubit. Cu acest prilej să se ţină

[1] Cf. doc. din 20 iulie 1510, f.H.1, A.S.C.
[2] Jakab, *Okl.*, II, p. 53—54.
[3] Veres, *Documente*..., V, p. 122; la 1599 Mihai Viteazul cere clujenilor un împrumut de 6 000 florini (Veres, *Doc.*, V, p. 271).
[4] Cf. doc. din 23 oct. 1572, E. Petrichevich Horváth..., *op. cit.*
[5] Ms. nr. L5. VI.19, B.B.
[6] Ms. nr. L5, p. 70—75.
[7] În sensul că le poate încasa el.

www.dacoromanica.ro

de aceasta seama ca creditorul să nu poată lua de la debitor inelul său cu pecete sau care i-a fost dat ca amintire de soție *„tempore nuptiarum'*. În afară de aceasta să nu poată lua podoabele de aur și obiectele de argint pe care le poartă în mod obișnuit, potrivit cu starea <sa>, ca inele de aur, fibule, cingători, și anume acelea pe care i le-a dat la logodnă bărbatul.

3) După prețuirea bunurilor de aur și de argint, executorii să ceară debitorului adevăratele registre și dacă creditorul găsește oarecari datorii în ele, să se despăgubească după alegere.

4) După acestea, să se prețuiască înainte de toate vinul, grîul debitorului, iar dacă acesta e negustor (*arus ember*), să se prețuiască acolo mărfurile negustorești, iar dacă e meșteșugar — produsele meșteșugărești, pe acestea să le prețuiască pentru că asemenea produse, potrivit cu felul de trai al debitorului, se socotesc ca bani gata.

5) În lipsa acestora să se prețuiască bunurile casnice, iar dacă nici acestea nu acoperă datoria, trebuie să se iasă și să se prețuiască proprietățile ereditare din afară, ca: gospodăria, via, pămîntul arabil.

6) Dacă nici acestea n-ar fi îndestulătoare și datornicul și soția sa ar avea ceva haine, cu excepția hainelor pe care le poartă zilnic, să le prețuiască <și> pe acestea.

7) Dacă și acestea s-ar isprăvi trebuie prețuită casa datornicului.

8) În sfîrșit, dacă creditorul nu este mulțumit nici cu casa, creditorul să-l prindă <pe debitor> și să-l țină închis un an și trei zile, să-i dea zilnic să mănînce pîine uscată și apă, iar după aceea să-l pună să jure că din ceea ce va cîștiga în toată viața sa, fie prin meșteșug, fie prin muncă, fie prin cerșit, va da două părți creditorului, iar dacă l-ar înșela, atunci creditorul să-l ia în cele din urmă ca slugă, pînă ce-l va despăgubi pe creditor.

9) Cel care ar da o parte <din avere> copiilor, și apoi ar cădea în datorii, să fie ținut să plătească, dar niciodată să nu plătească cu partea copiilor, care să rămînă neatinsă, chiar dacă creditorul ar rămîne neplătit.

10) După prețuirea acestor bunuri, <ele> să fie predate în mîini obștești pe timp de cincisprezece zile și dacă <debitorul> le răscumpără, să fie slobod, căci după aceea <ele> trec în mîinile creditorului. Uneltele meșteșugarului pot fi însă răscumpărate deosebit în termen de 15 zile".

★

Evenimentele care au avut loc în Transilvania în prima jumătate a secolului al XVI-lea au determinat o schimbare în comerțul țării. Comerțul sașilor trece de la ofensivă la defensivă [1], părăsind treptat terenul în favoarea negustorilor romîni, unguri, greci — sub numele cărora se ascundeau adesea negustori turci [2], macedoneni sau romîni —, armeni și evrei [3]. Piața Transilvaniei și mai ales partea ei de răsărit începe încetul cu încetul să fie inundată de mărfuri aduse de negustori care

[1] Jickeli, *op. cit.*, p. 85.
[2] *Ibidem*, p. 88.
[3] *Ibidem; Arch. des Ver.*, III, 1848, p. 270—271.

www.dacoromanica.ro

nu erau saşi, mai ales din ţările romîne. Treptat, oraşele săseşti pierd din poziţiile pe care le mai deţineau pe piaţa internă şi, îndeosebi, pe cea externă. Clujul, mai apropiat de centrele comerciale importante din Germania, Polonia, sprijinit de principi, simte concurenţa străină în măsură mai redusă, o priveşte chiar deseori cu ochi buni, căci numai negustorii veniţi din ţările romîne puteau să aprovizioneze Clujul cu „mărfuri turceşti", atunci cînd izbuteau să scape, trecînd căi lăturalnice, de paznicii din Sibiu sau Braşov, unde trebuiau să le depună pe baza dreptului de depozit deţinut de aceste oraşe.

Negustorii moldoveni aduc în Transilvania îmbrăcăminte (*ioppas et vestimenta)*, spre necazul croitorilor clujeni [1]; în vremea lui Neagoe Basarab, negustorii munteni aduc pe piaţa Clujului peşte, depozitîndu-l în locul numit Hoştat [2]. Negustorii greci, cărora dieta din 1551 le-a interzis să vină pentru negoţ în ţară, întrucît acest drept a fost conferit romînilor din Moldova şi Ţara Romînească [3], izbutesc totuşi să pătrundă în Transilvania, ocolind Braşovul şi Sibiul, adică locurile de depozit şi de vigesimă şi tricesimă, împreună cu negustori romîni şi caransebeşeni [4]. Avînd în vedere că negustorii greci, romîni şi unguri porneau uneori cu mărfurile lor spre Ungaria sau Boemia şi Moravia evitînd Clujul, Ioan II Sigismund hotărăşte în 1560 ca toate mărfurile aduse de ei să fie depozitate la Cluj şi vîndute clujenilor şi acordă clujenilor dreptul de a controla toate drumurile şi de a confisca mărfurile celor care calcă această decizie [5].

Cu tot pericolul pe care negustorii greci îl prezentau pentru principat din cauza exportului de monedă (taleri şi aur) [6], comerţul lor cu vite era tolerat, fiindcă contribuia la sporirea numărului de vite din ţară şi la ieftinirea preţurilor.

La Cluj, negustorii greci, ca şi cei de alt neam, erau liberi să vîndă timp de o săptămînă cu condiţia ca, îndată după sosirea lor la Cluj, să-l înştiinţeze pe jude şi numai cu permisiunea acestuia să-şi deschidă şatra (*bolta*) [7]. Această uzanţă se pare că a fost modificată în sensul reducerii termenului de o săptămînă la trei zile [8] şi a provocat nemulţumire în rîndurile „sărăcimii", care nu putea achiziţiona vite de la negustorii clujeni la preţul la care le-ar fi putut cumpăra de la greci şi de la alţi negustori, dacă li s-ar fi admis acestora o şedere mai îndelungată la Cluj şi li s-ar fi interzis să-şi vîndă marfa negustorilor clujeni. Alături de negustorii greci şi romîni din ţările romîne găsim la Cluj negustori de peşte sărat, romîni şi saşi, din Braşov, Lugoj şi Caransebeş [9], pe care oraşul îi obligă să vîndă peştele timp de trei zile

---

[1] Cf. Szádeczky, *op. cit.*, vol. II, p. 20—21 şi doc. din 3 aug. 1569, A.I.
[2] Meteş, *Domni şi boieri...*, p. V.
[3] *M.C.R.T.*, I, p. 389.
[4] *Ibidem*, p. 299; *Hurmuzaki-Densuşianu-Iorga, Documente...*, XV—I, Buc., 1911, p. 512.
[5] Jakab, *Okl.*, II, p. 58—60.
[6] *M.C.R.T.*, III, p. 217, 391.
[7] Cf. *P.O.C.*, 1585—1605, p. 294.
[8] *Ibidem* şi *P.O.C.*, III, 1569—1584, f. 201.
[9] L.C., III, p. 10.

www.dacoromanica.ro

cu butoaiele desfundate și cu bucata [1], apoi negustori sibieni și brașoveni, care sînt siliți să-și vîndă mărfurile cu măsura, greutatea și fontul Clujului [2], negustori turci și sîrbi [3] care aduc mărfuri turcești [4], negustori din Timișoara care vînd postavul „cu bucata" [5], negustori din Košice [6], precum și alții.

Încă în secolul al XVI-lea [7] negustorii din Košice și din Ungaria de nord erau obligați să-și ducă mărfurile, exceptînd iarmaroacele, numai la Cluj, Bistrița, Alba Iulia, Aiud, Turda și Sibiu [8]. Actul din 20 iunie 1378 este întărit la 10 noiembrie 1405 de către Sigismund de Luxemburg și în felul acesta comerțul cu postav este dirijat în aceleași direcții [9]. În anul 1538 magistratul Clujului reînnoiește o hotărîre mai veche, conform căreia negustorii din Buda, Pesta și Oradea, care vin cu mărfurile lor la Cluj, să le poată vinde timp de o săptămînă, dar exclusiv clujenilor. Se prevăd cantitățile și măsurile admise la vînzare:

postav de Bergamo — 6 bucăți (*peciis*); postav purpuriu (*purpyan de Popering*?) — 1 bucată; postav de Brügge — 1 bucată; postav italian — 1 bucată; postav lung sau de Londys (*Lendyense*) — 1 bucată; postav „*wyzyn*" și postav lung din Nürnberg, de import — 6 bucăți; alte postavuri (de Jihlava, *Trothmar* etc.) — 1½ val; piper — 1¼ majă; șofran — 1 font; cuișoare — 1 font; nucă aromatică (?) (*muscatum*) — 1 font; „*lauribaccos*" — 1 font; muselină (*sindones*) — 10 bucăți; fire de aur — 1 font; țesături roșii — 10 bucăți; flanel (*telas flaneas*) — 10 bucăți; tafta — 1 bucată; fir de flanel — 100 bucăți; pălării — 100 bucăți; cuțite (*cultellos*) — 1000 bucăți; untdelemn — 1 butoiaș; heringi — 1 butoiaș; basmale (*pepla*) 25 bucăți [10].

Protocoalele orașului Cluj conțin numeroase mențiuni despre negustori de profesie sau de ocazie din Ungaria și Transilvania, veniți la Cluj pentru a-și desface aici mărfurile, între care și produse de metal sau chiar materie primă — fier. Dintre aceștia sînt foarte des consemnați cei din Zalău, care aduceau din părțile Ungariei „fier, lanțuri și alte mărfuri și unelte din fier", pe care le depozitau la Cluj și le desfăceau aici [11]; oameni din Trascău, Zalău, Carei etc., de la care orașul achiziționa minereu de fier sau bare de fier [12], brașoveni, sibieni și alții care cumpără la Cluj fier, pentru a-l vinde în alte părți [13] etc.

---

[1] L.C., III, p. 6.

[2] Cf. doc. din 1538, *P.O.C.*, 1516—1668, p. 13—14 doc. din 12 mai 1450, Doc. II, 128, A.S.S.

[3] Cf. *P.O.C.*, V, p. 157; la 1562 este menționat un negustor sîrb care vinde pe ascuns, la Cluj, cizme și ghete turcești, fără a fi achitat taxa vamală cuvenită.

[4] *P.O.C.*, III, 1569—1584, p. 186.

[5] *Ub.*, III, p. 638—639.

[6] Gy. Kerekes, *Kalmár Gergely déák regesluma kereskedéséröl, 1574—1582* [Regestele despre comerțul lui Grigore Kalmár diacul], *MGSz*, Budapesta, 1903, p. 83.

[7] Cf. doc. din 20 iunie 1378, *Ub.*, II, p. 491—492.

[8] *Ibidem*.

[9] Doc. II, 46, A.S.S.

[10] *P.O.C.*, 1516—1668, p. 13—14.

[11] Cf. doc. din 17 dec. 1594, A.Z., A.S.C.

[12] S.O.C., 8, XI, 1599, p. 22, 24, 26 et passim.

[13] *P.O.C.*, 1585—1605, p. 126 ș.a.

www.dacoromanica.ro

Cîteva cuvinte despre normele de vînzare a mărfurilor de către negustorii străini veniți la Cluj.

Negustorii străini erau obligați să-și vîndă mărfurile timp de o săptămînă, iar mai tîrziu timp de trei zile, numai locuitorilor din Cluj, în cantitățile și măsurile fixate de oraș, precum și în locurile sau la

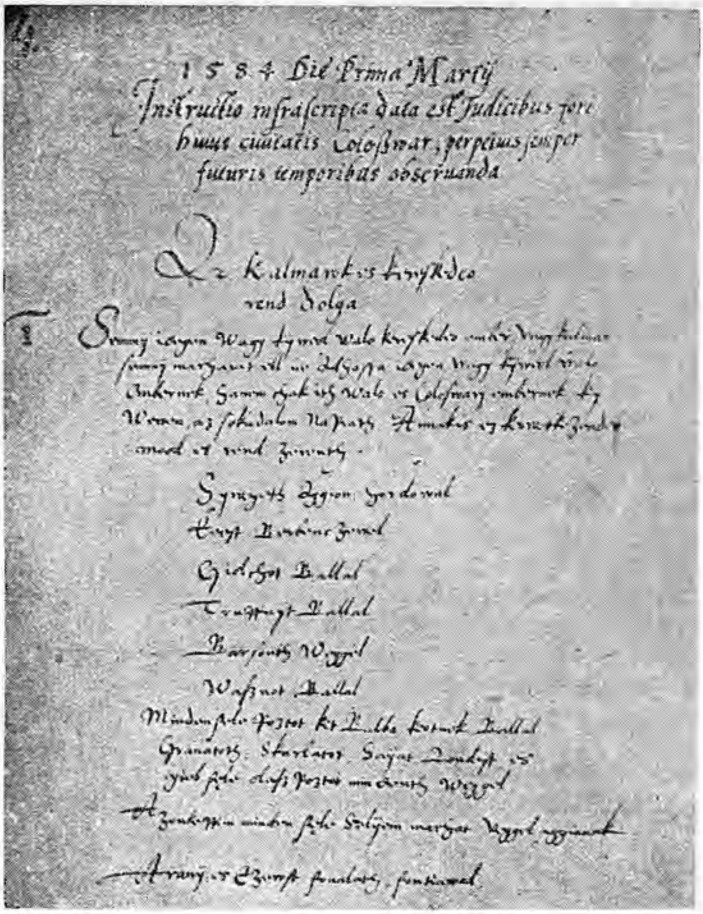
1584 Die Prima Martij
Instructio infrascripta data est Judicibus fori huius ciuitatis Coloswar, perpetuis semper futuris temporibus obseruanda

Fig. 26. — Ordonanțe privitoare la comerțul cu mărfuri străine (1584).

tarabele repartizate și nu pe piața orașului (*in foro publico*) [1]. Uneori li se admite să-și vîndă mărfurile numai în zilele de iarmaroc (*in nundinibus* <!> *liberis*) [2]. Interesat în creșterea puterii economice a orașului și, în consecință, în fixarea de capitaluri la Cluj, magistratul nu admite înscrierea unui negustor în registrul orașului, decît după ce

[1] *P.O.C.*, 1516—1668, p. 13—14; *ibidem*, V. p. 162.
[2] *Ibidem*, 1516, p. 3.

www.dacoromanica.ro

acesta își cumpără casă și alte bunuri imobile la Cluj [1]. Această măsură urmărea de altfel sporirea numărului cetățenilor înstăriți, purtători de obligații obștești, cît și înviorarea comerțului, prin negustori proprii, legați prin proprietățile lor de oraș.

Favorizînd pe negustorii proprii, municipalitatea interzice activitatea negustorilor străini, cu excepția zilelor de iarmaroc [2]. Prin ordonanțele din 1 martie 1584 magistratul Clujului impune negustorilor străini să vîndă mărfurile lor exclusiv clujenilor și, totodată, fixează cantitățile obligatorii pentru desfacerea cu ridicata: pălăriile (*syweget*h) se pot vinde numai cu butoiul; cuțitele cu butoiașul; pînză *„giolch"* cu balotul; postavul (?) de Opava (*Truppay*) cu balotul; catifea cu valul; pînza cu balotul; postavurile cu două baloturi; granat, scarlat, saia (*saya*), Londys, postavurile italiene și mătăsurile cu valul, iar ața cu fontul. Peste treisprezece ani se fixează unitățile de măsură pentru alte mărfuri de import: piperul, șofranul, ghimbărul se pot vinde numai cu fontul; pînza cu vigul, pînza *„leveles"* și cea turcească cu florinul, zahărul (*sewweget*) cu sfertul [3]. Se iau măsuri în vederea organizării vînzării peștelui proaspăt și sărat de către negustorii străini [4], se interzice „negustorilor și tîrgoveților străini și din alte părți" să deschidă șatre în orice timp și la orice oră (*akar my ydeoben*) [5], să achiziționeze cai și vite dincoace de hotarul orașului Cluj [6] etc.

Nu știm dacă aceste măsuri adoptate în folosul negustorilor clujeni au fost rezultatele unei intervenții colective a negustorilor din Cluj. Se știe însă că negustorii din Cluj, ca de altfel și alți negustori din alte orașe ale Transilvaniei, nu erau organizați în corporații negustorești. Tovărășiile în care se asociau cîțiva negustori au apărut fie ca o formă de organizare în fața pericolului care amenința în general în evul mediu comerțul extern (atacurile feudalilor, ale tîlharilor de drumul mare etc.), fie din necesitatea unirii mai multor capitaluri, pentru încheierea unor tranzacții mai importante. Ele nu aveau însă un caracter corporatist, erau lipsite de forme organizatorice, de statute similare cu cele ale organizațiilor meșteșugarilor din epoca feudală.

---

[1] Jakab, *K.T.*, II, p. 627—628.
[2] *P.O.C.*, V, p. 5 (1557).
[3] *Ibidem*, 1585—1605, p. 294 (1597).
[4] *Ibidem*, V, p. 17 (1557).
[5] *Ibidem*, III, 1569—1584 4, f. 128 (1575).
[6] *D.D.C.V.*, p. 36 (1558).

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL V

ORIENTAREA ECONOMICĂ A CLUJULUI ȘI UNELE CĂI COMERCIALE (SEC. XIV—XVI)

Piedicile care s-au pus în secolul al XVI-lea în calea dezvoltării industriei și comerțului din Europa răsăriteană nu au afectat în măsură hotărîtoare economia orașelor din Transilvania. Produsele meșteșugarilor transilvăneni și mărfurile aduse de negustorii transilvăneni erau absorbite atît de țările romîne, a căror putere de consum constituia factorul esențial al prosperității unor orașe, cît și de piața internă, care era un debușeu constant pentru produsele meșteșugărești și mărfurile negustorilor.

În evoluția industrială și comercială a orașelor din Transilvania se pot distinge două orientări principale, urmate însă de consecințe similare. Unele orașe, și anume cele săsești ca Sibiul, Brașovul și Bistrița, se ridică în secolul al XV-lea în primul rînd datorită marilor posibilități de desfacere a produselor lor în Țara Romînească și Moldova. Mii de meseriași și negustori transilvăneni găseau aci o piață de desfacere deschisă pentru produsele și mărfurile lor. Fierari și argintari, lăcătuși și mănușari, pielari și cuțitari, curelari și căruțari, toți puteau să-și desfacă produsele în bune condiții în tîrgurile și iarmaroacele din țările romîne, la curțile domnești și la cele boierești. Zeci de mii de diferite obiecte, produse ale meșteșugarilor transilvăneni sau mărfuri ale negustorilor, treceau frontierele voievodatului, iar mai tîrziu ale principatului, fiind destinate consumatorilor din Moldova și Țara Romînească. Producția pentru piața internă a Transilvaniei a devenit un factor secundar pentru aceste orașe, antrenate într-un puternic circuit comercial cu țările romîne, deși, într-o mică măsură, ele au continuat să-și desfacă produsele și în interiorul țării.

Clujul, prin specificul așezării lui, nu se putea include în acest circuit comercial în aceeași măsură cu Sibiul și Brașovul. Rezolvarea problemei existenței și evoluției sale, orașul o putea găsi cu preponderență în piața internă. Meșteșugurile și comerțul Clujului au înflorit în secolul al XVI-lea în primul rînd datorită lărgirii acestei piețe de

www.dacoromanica.ro

desfacere şi acomodării meşteşugurilor şi comerţului la necesităţile ei crescînde. Direcţiile în care se îndreaptă, începînd cu secolul al XIV-lea, comerţul oraşului denotă lupta consecventă pentru cucerirea şi lărgirea unei pieţe ce depăşea cadrele regionale.

Studierea relaţiilor economice ale oraşului prin identificarea diferitelor produse ale meşteşugarilor clujeni ajunse în diversele regiuni ale ţării şi stabilirea, pe această cale, a regiunii de desfacere a produselor meşteşugăreşti din Cluj în secolul al XVI-lea, este imposibilă în stadiul actual al cercetărilor. Singura cale, nu mai puţin importantă şi concludentă — materialul documentar cuprinzînd privilegii vamale acordate meşteşugarilor şi negustorilor clujeni în decursul veacurilor —, compensează lacuna cauzată de factorul de mai sus. Pe baza acestora poate fi reconstituită piaţa de desfacere a produselor şi mărfurilor meşteşugarilor şi negustorilor clujeni în secolele XIV—XVI şi se pot stabili principalele direcţii ale negoţului clujean, principalele căi comerciale folosite de meşteşugarii şi negustorii clujeni în această epocă.

O categorie de privilegii vamale acordate Clujului cuprind scutiri de vamă pe tot teritoriul Transilvaniei şi constituie totodată „salvconducte" valabile pentru întreg teritoriul Transilvaniei. Ele se adresau voievodului, vicevoievodului sau nobililor cu anumite funcţii în stat, cînd sînt emise de cancelaria regală, sau comiţilor, vicecomiţilor şi slujbaşilor, dacă emană de la voievozi sau principi. Scopul lor era de a opri abuzurile nobililor prin ale căror moşii erau siliţi să treacă negustorii şi meşteşugarii clujeni scutiţi de vamă. Conţinutul lor este de obicei acesta: cînd „orăşenii şi locuitorii" sau „orăşenii, negustorii şi tîrgoveţii" — prin aceştia înţelegîndu-se atît meşteşugarii, cît şi negustorii clujeni şi, în general, acei care aveau ceva de vîndut la tîrguri şi iarmaroace — se duc cu „lucrurile şi mărfurile lor", pentru a-şi cîştiga cele necesare traiului, „în ţinuturile, moşiile, pămînturile, locurile voastre" [1], nimeni să nu îndrăznească să-i judece, să le oprească lucrurile, să le ceară vamă cînd au scutire de vamă, să nu li se pretindă *„kapwwam"* şi *„Wasar wam"* ci să fie liberi ei şi mărfurile lor să treacă fără a fi reţinuţi [2]. Marele număr de privilegii, acordate

---

[1] Asemenea privilegii se adresează de obicei următoarelor persoane: *universis et singulis dominis prelatis, baronibus, magnificis, egregiis nobilibus, comitibus, vicecomitibus, castelanis eorumque officialibus, item prudentibus et circumspectis iudicibus, magistris civium et vilicis, iuratisque civibus civitatum, oppidorum, villarum et possessionum, preteie tricesimatoris, tributariis, theloniatoribus, vectigaliumque exactoribus ac alterius cuiusvis status et conditionis hominibus...* (doc. din 9 martie 1542, f. A.A., nr. 10, A.S.C. Această formulă de adresă privea atît teritoriul Ungariei, cît şi cel al Transilvaniei.

[2] Cf. doc. din 19 aug. 1316 (*Doc.*, v. *XIV*, I, p. 251—253), 20 apr. 1322 (*idibem*, II, p. 37—38), 10 iulie 1331 (*ibidem*, III, p. 24—25), 11 iulie 1331 (*Ub*, II, p. 444—445), 3 apr. 1336 (*Doc.*, v. *XIV*, III, p. 25), 9 mai 1377 (*Ub.*, II, p. 461), 24 ian. 1378 (*ibidem*, p. 483—484), 28 iulie 1405 (f. T., nr. 26, A.S.C.), 9 apr. 1420 (Jakab, *Okl.*, I, p. 159—160), 11 apr. 1421 (*Ub.*, III, p. 134—135), 25 ianuarie 1453 (*P.C.C*, p. 450—453), 25 apr. 1457 (f. T., nr. 44, A.S.C.) 25 aug. 1457 (f. T., nr. 43, A.S.C.), 24 martie 1467 (Jakab, *Okl.*, I, p. 218—219), 18 ian. şi 19 ian. 1468 (*ibidem*, p. 224—225 şi 225—226), 24 ian. 1468 (f. T., nr. 48, A.S.C.), 23 apr. 1468 (Jakab, *Okl.*, I, p. 229), 27 sept. 1468 (f. T., nr. 47,

www.dacoromanica.ro

meşteşugarilor şi negustorilor clujeni, confirmările repetate ale privilegiilor acordate denotă totodată faptul că, în condiţiile regimului feudal, privilegiile acordate oraşelor au fost deseori încălcate, mai ales în perioadele de constituire a oraşelor sau în cele de slăbire a puterii centrale.

O altă categorie de privilegii vamale cuprind indicaţii concrete despre locurile de vamă, moşii, tîrguri, oraşe, regiuni şi ţări, unde-şi puteau duce spre vînzare mărfurile lor meşteşugarii şi negustorii clujeni. Ele sînt importante prin faptul că dezvăluie orientarea economică a oraşului în decursul veacurilor şi manifestarea pe plan economic şi juridic a contradicţiilor dintre oraş şi feudalii din Transilvania. Analiza lor pe secole şi localităţi permite întocmirea unui tablou al regiunii dominate din punct de vedere economic de oraşul Cluj.

În secolul al XIV-lea documentele păstrate pînă azi menţionează următoarele localităţi şi locuri de vamă unde ajung sau pe unde trec cu mărfurile lor meşteşugarii şi negustorii clujeni: Zimbor (*Sumbur*) [1]; Reteag (*Rettegh*), Lechinţa (*Lekenche*), Bistriţa, cu scutire de vamă la Bonţida [2]; Reghin (*Reugun*), Teaca (*Teke*), Tîrgu-Mureş, prin vama de la Sînnicoară, spre Căian (*Kalyan*) şi *Menus* (lîngă Juc) [3]; Baciu (*Beach*) şi Izvorul Crişului (*Keresfew*) [4], Huedin (*Hunyad*), Almaşu [5]; vama de la Huedin a castelanului din Bologa (*Sebuswar*) [6]; moşiile magistrului Iacob fiul lui Nicolae de Dragh (Dragu, raionul Jibou) din ţinutul Sălaj [7]; Sălaj (*Zilagh*) şi ţinutul „din afară a Transilvaniei" (Ungaria) [8]. Localitatea Baciu ca loc de vamă şi Ungaria ca direcţie a comerţului extern mai apar de cîteva ori în documentele de la sfîrşitul secolului al XIV-lea [9].

Comerţul Clujului era dirijat în acest secol în direcţiile: Huedin-Oradea, Bistriţa, Tîrgu-Mureş şi, în mai mică măsură, spre Sălaj. Dintre

A.S.C.), 3 apr. 1472 (f. T., nr. 50, A.S.C.), 17 aug. 1478 (*P.C.C.*, p. 13—15), 24 aug. 1481 (Jakab, *Okl*, I, p. 264—266), 330 apr. 1488 (*ibidem*, p. 279, 18 oct. 1490 (f. P., nr. 38, A.S.C.), 7 iulie 1491 (*P.C.C.*, p. 504—508), 20 iunie 1492 (f. T., nr. 101, A.S.C.), 7 dec. 1493 (*P.C.C.*, p. 508—512), 8 dec. 1493 (f. T., nr. 79, A.S.C.), 18 oct. 1499 (*P.C.C.*, p. 604—608), 24 oct. 1502 (f. T., nr. 72, A.S.C.), 24 apr. 1508 (*P.C.C.*, p. 350—351), 28 oct. 1519 (f. T., nr. 74, A.S.C.), 17 febr. 1521 (f. T., nr. 77, A.S.C.), 4 apr. 1521 (f. T., nr. 16, A.S.C.), 20 mai 1524 (f. T., nr. 79, A.S.C.), 24 febr. 1527 (f. T., nr. 82, A.S.C.), 24 dec. 1531 (f. T., nr. 83, A.S.C.), 23 martie 1553 (f. A.A., nr. 11, A.S.C.), 10 iulie 1558 (f. D.D., nr. 16, A.S.C.), 20 nov. 1560, (f. T., nr. 84, A.S.C.), 2 sept. 1562 (f. T., nr. 85, A.S.C.), 21 sept. 1571 (f. T., nr. 88, A.S.C.).

[1] Cf. doc. din 22 sept. 1360 (*Ub.*, II, p. 181) şi 27 sept. 1360 (*Ub.*, II, p. 182).

[2] Cf. doc. din 23 oct. 1361 (*Ub.*, II, p. 191—192).

[3] *Ub.*, II, p. 191—192; publicat cu data greşită 2 oct. 1361 la Jakab, *Okl.*, I, p. 52—53 şi întărit la 19 martie 1368 (*Ub.*, II, p. 308—309).

[4] Cf. doc. din 20 mai 1371 (*Ub.*, II, p. 365) şi 20 febr. 1374 (*Ub.*, II, p. 418).

[5] Cf. doc. din 20 apr. 1377 (*Ub.*, II, p. 456) şi Jakab, *Okl.*, I, p. 76—77; doc. din 8 mai 1379 (*Ub.*, I, p. 501).

[6] Cf. doc. din 9 mai 1377 şi 21 mai 1377 (*Ub.*, II, p. 460 şi 463) şi confirmarea lui în 30 martie 1391 (*Ub.*, III, p. 16—17), 25 ian. 1384 (*Ub.*, II, p. 588) şi 29 martie 1390 (*Ub.*, II, p. 644—646).

[7] Cf. doc. din 4 sept. 1379 (*Ub.*, II, p. 508—509), şi la Jakab, *Okl.*, I, p. 99—101.

[8] Cf. doc. din 9 sept. 1380 (*Ub.*, II, p. 532—533).

[9] Doc. din 12 iunie 1388 (*Ub.*, II, p. 626); 28 apr. 1391 (*Ub.*, III, p. 30), întărit la 19 ian. 1399 (*Ub.*, III, p. 234—235); 31 ian. 1397 (*Ub.*, III, p. 173—174).

www.dacoromanica.ro

aceste direcţii continuarea drumului Huedin-Oradea spre apus corespundea unei importante artere comerciale (*magna via*), care lega Transilvania de Buda şi de Viena. Negustorii şi meşteşugarii clujeni sau cei din alte localităţi importante ale Transilvaniei mergeau la Buda pe calea : Floreşti-Gilău-Căpuş-Dumbrava-Crişeni-Şaula-Huedin [1]-Ciucea-Vadu Crişului-Birtin-Aleşd-Tileagd-Fughiu-Oradea ; de aci porneau spre Buda pe linia Szeghalom-Mezötur-Szolnok-Czegléd-Monor-Pest sau Buda, ori, evitînd capitala Ungariei, treceau Dunărea la Kalocsa, ajungînd la Viena prin Székesfehérvár, Györ şi Köszeg. De la Cluj prin Feleac-Vîlcele mergea ca şi astăzi drumul spre Turda şi Vinţul de Sus şi apoi, cotind de-a lungul Mureşului, ajungea la Alba Iulia şi de aci mai departe la Sebeş şi Sibiu [2].

Pentru secolul al XV-lea creşte sensibil numărul actelor care indică locurile de vamă unde clujenii se bucurau de scutire sau unde erau obligaţi să plătească taxele vamale, precum şi cele care amintesc localităţile unde negustorii şi meşteşugarii clujeni au avut de suferit de pe urma abuzurilor nobilimii feudale, cînd au trecut prin posesiunile acestora.

După ce se interzice negustorilor din Cluj, Huedin şi celor din părţile Ungariei să evite vama de la Dumbrava (*Vasarhel*) şi să treacă pe un drum nepermis, deseori utilizat de ei [3], la 28 iulie 1404 se acordă negustorilor clujeni liberă trecere prin Ungaria spre Veneţia, Viena, Boemia, Polonia şi Moravia [4]. Peste un an (1405) se menţionează vama de la Sînnicoară [5], de la Baciu, Almaşu şi Huedin [6], se acordă clujenilor scutire de vamă la Dumbrava, „în ce priveşte propria lor persoană sau caii, căruţele şi alte lucruri ale lor de vînzare" [7] ; se menţionează locurile de vamă la Bonţida şi Huedin [8] şi apoi la cetatea Bologa [9] ; în acest secol mai sînt menţionate locurile de vamă ţinute de nobilii de Lossoncz ; se acordă clujenilor scutire de vamă pe moşiile acestor nobili şi îndeosebi la Turda [10] ; drepturile clujenilor sînt apărate faţă

---

[1] De la Huedin la Cluj duceau două drumuri publice (*strata publica*) (cf. E. Mályusz, *Zsigmondkori oklevéltár*, I (*1387—1399*), nr. 1959 şi 1987.

[2] B. Borcziczky, *Magyarország legnevezetesebb kereskedelmi utvonalai a XIV és XI században* [Cele mai însemnate căi comerciale din Ungaria în sec. XIV—XVI,] Budapesta, 1914, p. 2.

[3] Kemény, *Appendix diplomatarii*, D. 4, f. 155, A.I.

[4] Jakab, *Okl.*, I, p. 117—118.

[5] Cf. *Ub.*, III, p. 360—361 (4 iulie 1405).

[6] *Ibidem*, p. 479 (15 iulie 1409).

[7] Cf. doc. din 20 aug. 1419, *P.C.C.*, p. 422—429, publicat şi în *Ub.*, IV, p. 105—108 ; doc. din 26 aug. 1427 (*Ub.*, IV, p. 147—148) ; 26 febr. 1428 (*Ub.*, IV, p. 329—330), 7 mai 1428 (*Ub.*, IV, p. 347—348) şi 22 sept. 1428 (*P.C.C.*, p. 437—441), privind procesul dintre Nicolae fiul lui Ioan, Nicolae fiul lui Gyerö, Ştefan, Ladislau şi Gheorghe, fiii lui Gyerö, Nicolae, Ladislau şi Ioan, fiii lui Micola, şi Petru, Radu şi Kemény de Gyerövásárhely (Dumbrava), pe de o parte, şi clujenii, pe de altă parte, pentru vama cerută abuziv acestora din urmă.

[8] Copie inedită din 23 mai 1426, transumpt în actul din 13 ian. 1392 (*P.C.C.*, p. 433—436 şi 441—446), şi doc. din 31 mai 1436 (*Ub.*, IV, p. 603—604).

[9] Cf. doc. din 26 iulie 1446 (Jakab, *Okl.*, I, p. 180—181).

[10] Cf. doc. din 25 aug. 1457 (*P.C.C.*, p. 452—454), 26 aug. 1465 (*P.C.C.*, p. 12—13), 27 sept. 1468 (Jakab, *Okl.*, I, p. 230—231), 10 apr. 1472 (*P.C.C.*, p. 461—463), 18 ian. 1468 (f.T., nr. 48, A.S.C. şi f.A.A., nr. 8, A.S.C., „*in vado ipsi Thordensi*").

www.dacoromanica.ro

de pretenţiile nobililor Ioan Hungor de Nadasd (Nădăşel) şi Ladislau Desöfi prezentate pe moşia Bernadea (*Bernad*) [1]; se mai menţionează vămile de la Oradea [2], Fughiu şi Vadu Crişului [3], Buza [4], Gilău [5] şi Bahnea [6].

Ca şi în secolul trecut, în secolul al XV-lea comerţul Clujului se dirija spre Bistriţa, spre Oradea şi de aci înspre Ungaria propriu-zisă, spre Viena pe calea amintită, spre Turda şi spre Tîrgu-Mureş, prin Sînmărtin şi de acolo spre Reghin [7], Tîrnăveni, Sîngiorgiul de Pădure; pe căi secundare, ca cea care trecea prin Baciu-Turea-Băgara-Aleşd şi lega Clujul cu Valea Crişului [8]. Un alt drum, mai puţin frecventat în secolul al XV-lea, dar în nici un caz ipotetic, cum îl consideră Borcziczky [9], ducea de la Cluj la Zalău şi de acolo spre Carei, sau la Marghita-Săcueni-Valea lui Mihai spre Debreţin, cu care Clujul întreţine importante relaţii. Însemnată era circulaţia de pe drumul Cluj-Dej-Baia Mare, care trecea prin punctul de vamă Bonţida şi lăsa în urmă locurile de vamă Someşeni, Sînnicoară şi Apahida. Acest drum, însemnat mai ales pentru comerţul cu sare, se lega de o altă cale care ducea spre Bistriţa-Bărgău şi ajungea la Rodna sau se unea de cordonul Oradea-Bihor-Săcueni-Marghita-Carei-Satu Mare, înspre Baia Mare [10]; drumul spre Boemia şi Moravia ducea probabil prin Buda (Buda-Brno, Buda-Praga).

Secolul al XVI-lea ne-a lăsat mai puţine privilegii vamale acordate negustorilor clujeni. Cea mai mare parte datează din prima jumătate a secolului. O dată cu întărirea economică şi politică a oraşului, îndeosebi în perioada principatului, Clujul rezolva singur diferendele vamale, fără a fi necesară veşnica înnoire a privilegiilor primite sau a actelor de scutire de vamă.

În actele privitoare la taxele vamale pe care clujenii sînt obligaţi să le plătească în secolul al XVI-lea sau în cele privitoare la scutirea de taxe vamale acordate clujenilor sînt menţionate următoarele locuri de vamă şi de tîrg: Zimbor [11], tîrgul de la Aşchileul Mare şi Aşchileul Mic [12], vama de la Tîrgu-Mureş [12]; vama de pe moşiile episcopului

---

[1] Cf. *P.C.C.*, p. 463—466 şi doc. din 9 aug. 1476 (f.T., nr. 52, A.S.C.).
[2] Cf. doc. din 3 iulie 1477 (*P.C.C.*, p. 466—469).
[3] Cf. doc. din 6 ian. 1485 (*P.C.C.*, p. 502—504).
[4] Cf. doc. din 29 mai 1494 (*P.C.C.*, p. 512—514 şi f.T., nr. 69, A.S.C.) (menţionat şi la Jakab, *K.T.*, I, p. 577).
[5] Cf. doc. din 3 apr. 1472 (f.T., nr. 51, A.S.C.).
[6] Cf. doc. din 2 iunie 1482 (f.T., nr. 63, A.S.C.).
[7] B. Borcziczky, *op. cit.*, p. 6—7.
[8] Idem, *A politikai változások befolyása Magyarország kereskedelmi útjairól a XIV—XV században* [Influenţa schimbărilor politice asupra căilor de comerţ din Ungaria în sec. XIV—XV], Budapesta, 1914, p. 23—24.
[9] Idem, *Magyarország legnevezetesebb kereskedelmi utvonalai...*, p. 6—7.
[10] Datele din Csánki, *Magy. tört. földrajza a Hunyadiak korában*, le-am folosit după Borcziczky, *op. cit.*
[11] Cf. doc. din 3 dec. 1503, f.T., nr. 73, A.S.C.; cf. şi Jakab, *K.T.*, I, p. 577.
[12] Cf. doc. din 21 sept. 1503, *P.C.C.*, p. 348—350.
[13] Cf. doc. din 1 apr. 1514, f.M., nr. 3, A.S.C. (menţionat şi la Jakab, *K.T.*, I, p. 577—578).

www.dacoromanica.ro

Transilvaniei de la Gilău, ale nobililor Bánffy din Şaula, ale lui Martin Draghy din Dragu şi Nicolae Dobokay din Unguraş [1]; Moigradul, Supurul de Sus şi de Jos [2]; vama de la Oradea prin care clujenii merg la Pesta şi în alte locuri" [3]; Dumbrava, Huedin, Vadu Crişului, Tileagd, Biharea [4]; vămile de la Sînmartin [5], Baciu [6], Gilău [7], ultimul act privind scutirea de vamă acordată clujenilor în secolul al XVI-lea la Bonţida şi Huedin datînd din 1592 [8].

Cum se înfăţişa situaţia din punct de vedere al orientării comerciale a oraşului la sfîrşitul secolului al XVI-lea ?

Registrul de tricesimă din anul 1599, care cuprinde lista mărfurilor aduse la Cluj şi scoase din oraş, în majoritatea covîrşitoare a cazurilor de către negustori, indică următoarele localităţi prin care sau în care clujenii duceau produse din Cluj; le redăm în ordinea importanţei lor, adică a frecvenţei menţionării în registru: Sălaj, Baia Mare, Oradea, Carei, Belus (*Beos*, comit. Trencsén), Satu Mare, Cracovia, Viena. La Cluj, potrivit datelor oferite de registrul de tricesimă din 1599, mărfurile se aduceau din sau prin următoarele localităţi, înşirate şi ele după frecvenţa lor în registru: Viena, Cracovia, Liov (*Ilveo*) şi Polonia în general, Baia Mare, Carei, Košice, Debreţin şi Moldova [9].

Desigur, privilegiile vamale sau registrele de tricesimă nu epuizează nici pe departe legăturile comerciale interne, din Transilvania, şi externe ale Clujului. Diverse privilegii acordate unor negustori clujeni, însemnările din *Protocoalele oraşului Cluj*, din inventarele Braşovului, din actele Sibiului atestă numeroase legături cu oraşele şi localităţiile săseşti: Mediaş [10], Biertan [11], Sighişoara [12], Braşov, Saschiz [13], Sibiu, Bistriţa, Baia Mare [14]; cu Ungaria, Germania, Polonia, Imperiul

---

[1] Cf. doc. din 3 febr. 1521, f.T., nr. 76, A.S.C. (rezumat la Jakab, *K.T.*, I, p. 578).

[2] Cf. doc. din 20 apr. 1526, *P.C.C.*, p. 627—628; f.T., nr. 81, A.S.C.; Jakab, *K.T.*, I, p. 578.

[3] Cf. doc. din 15 nov. 1538, f.M., nr. 4, A.S.C. şi Jakab, *Okl.*, I, p. 383—384.

[4] Cf. Jakab, *K.T.*, II, p. 164 şi f.T., nr. 102, A.S.C.

[5] Cf. doc. din 21 mai 1569, f.T., nr. 87; 4 iulie 1569, f.T., nr. 86, 26 febr. 1592, f.T., nr. 90, A.S.C.

[6] Cf. doc. din 23 ian. 1592, f.T., nr. 4, A.S.C.

[7] Cf. doc. din 3 febr. 1575, f.T., nr. 89, A.S.C.

[8] Cf. *P.C.C.*, p. 432—437.

[9] Datele oferite de registrul de tricesimă din 1599 nu constituie excepţii. Orientarea comerţului clujean, redată în bună măsură în acest registru, e definită încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea şi continuă în aceleaşi direcţii şi în secolul următor, după cum rezultă din analiza registrelor de tricesimă din anii 1599—1635 (A.S.C., passim, şi la *Komáromi Andor gyüjteménye.* III. *Harminczad jegyzökönyv (1599—1634)* [Colecţia Komáromi Andor. III. Registre de tricesimă (1599—1634)] B. miss., nr. 2525.

[10] Cf. de exemplu *S.O.C.*, 8 nov. 1559, p. 23.

[11] *Ibidem.*

[12] Cf. *P.O.C.*, din 1585—1605, p. 126.

[13] Cf. Doc. III, 59, A.S.S.

[14] De ex. în *Prot. jud. 1560—1635*, p. 390—393, 393—394 şi 396, A.S.B.M., apare şi un clujean Valentin Coloswari, jude de Baia Mare (1559—1561), iar la p. 138, 196, 355—356, 357, sînt menţionate procese judecate între clujeni şi băimăreni.

www.dacoromanica.ro

otoman, Italia, Cehia, Moravia etc. Multiple sînt legăturile Clujului cu Moldova și Țara Romînească.

Privilegiile obținute în secolul al XIV-lea orientau comerțul Clujului mai mult spre centrul, răsăritul și, într-o oarecare măsură, spre apusul Transilvaniei, fără ca să se poată vorbi încă de o regiune dominată din punct de vedere economic de orașul Cluj. Acesta nu se constituise încă într-un centru meșteșugăresc și comercial, agricultura mai era o ocupație importantă în cadrul economiei urbane. În acest secol relațiile economice ale Clujului se înfiripă mai ales cu regiunea de nord-est, în direcția localităților Gherla, Dej, Beclean și Bistrița, prin punctele vamale Bonțida, Reteag, Lechința, Sînnicoară, Căianu; cu regiunea de răsărit spre Reghin și Tîrgu-Mureș; mai rar prin Baciu-Izvorul Crișului cu Sălajul sau prin Huedin-Oradea cu Ungaria.

Lovindu-se în răsăritul și sud-estul Transilvaniei de puternica concurență a Bistriței și a brîului de orașe Mediaș-Sighișoara-Sibiu-Brașov, negustorii și meșteșugarii clujeni își modifică într-o oarecare măsură direcția comerțului în secolul următor. Se întrevede orientarea economică principală a orașului în secolul al XVI-lea, hotărîtoare pentru dezvoltarea lui.

În secolul al XVI-lea comerțul Clujului continua să se orienteze spre răsărit pînă înspre Bistrița, de care orașul era legat și din punct de vedere juridic, spre sud-est, spre Turda-Aiud și mai departe; totodată se practica intens și negoțul în direcția Oradea și de acolo în Ungaria și în direcția Sălajului. În secolele XIV și XV s-au creat o serie de ramuri meșteșugărești și o activitate negustorească sporită care putea satisface nevoile de consum a unei regiuni ce se întindea aproximativ pînă înspre Oradea-Sîniob-Jibou-Dej-Reghin-Turda. În anii 1477—1478 Clujul se găsea alături de celelalte orașe importante pe atunci din regatul Ungariei: Buda, Pesta, Alba Regală, Debrețin, Pojon, Košice, Sibiu, Brașov, Bistrița și Sighișoara, în proces cu capitlul din Oradea, împotriva sporirii taxelor vamale.

În secolul al XVI-lea regiunea dominată economicește de Cluj este bine distinctă. În prima jumătate a secolului drumurile spre nord-estul Transilvaniei trec pe al doilea plan. Pe primul plan stau relațiile cu regiunea de nord-vest, spre Carei-Satu Mare-Zalău-Jibou, se mențin legăturile cu vestul prin Oradea[1] și cele cu răsăritul, în direcția Tîrgu-Mureș.

Evenimentele politice petrecute în deceniul al V-lea al secolului al XVI-lea se fac curînd simțite. Ungaria centrală este transformată în pașalîc turcesc, iar Transilvania, împărtășind soarta Moldovei și a Țării Romînești, devine principat tributar Imperiului otoman. Căderea Budei (1541) aduce cu sine schimbări în direcția drumurilor pe care umblau negustorii clujeni pentru a aduce mărfurile necesare negoțului exercitat de ei. Ocuparea de către turci a principalelor căi comerciale care legau Transilvania de Europa centrală determină pe negus-

[1] Clujul este des vizitat la rîndul său, de negustori din Buda, Pesta, Oradea (cf. *P.O.C.*, 1516—1668, p. 13—14, 1538).

www.dacoromanica.ro

torii clujeni să se orienteze îndeosebi spre o cale rămasă intactă — cea de nord-vest — fără a părăsi cu totul drumul spre Buda, prin Oradea. Pentru comerţul extern al Clujului sînt hotărîtoare în a doua jumătate a secolului al XVI-lea legăturile cu Viena, cu Polonia (îndeosebi cu Cracovia) şi cu Moravia şi Boemia: prima se exercita probabil prin Košice-Pojon-Viena, sau prin Brno şi mai rar prin Buda[1] (de altfel, prin Praga-Brno-Pojon sau Košice se putea face legătura cu Colonia şi Nürnberg, ocolind Viena)[2]; a doua lega Clujul de Polonia în general şi de Cracovia în special, prin Košice-Bardejov-Prešov-Nowy Sącz sau, mai rar, ocolind Košice; legătura cu Moravia şi Boemia se făcea şi prin punctul de vamă Belus.

De altfel, este explicabilă această orientare a comerţului extern. Orientarea spre nord-vest a fost favorizată şi prin faptul că oraşul Košice se afla în anul 1536 sub stăpînirea lui Ioan Zápolya, că dinastia Báthoreştilor, strîns legată de Polonia, al cărei rege ajunge Ştefan Báthory, sprijină relaţiile comerciale dintre Transilvania şi Polonia. În sfîrşit, se ştie că în secolul al XV-lea oraşele din regiunea Spiš ajung în mîinile regilor Poloniei, care sprijină cu tărie dezvoltarea Cracoviei şi a localităţii Nowy Sącz. Or, intensificarea comerţului cu Cracovia nu se putea face decît pe direcţia nord-vest, spre Sălaj, de aici spre Carei sau Satu Mare, Košice, sau pe o altă cale spre Polonia[3]. Cea mai mare parte din mărfurile poloneze şi probabil şi din cele vieneze destinate Transilvaniei treceau prin Košice, oraş în fază de înflorire. De altfel, din Košice pornea şi un alt drum care prin Mukacevo ajungea la importantul centru urban polonez Liov, iar altul prin Tokaj, peste Tisa, ajungea la Debreţin[4], de unde prin Bihar se putea atinge Oradea.

Regiunea din care oraşul se aproviziona cu materie primă, pe care o aproviziona cu produse meşteşugăreşti şi mărfuri negustoreşti, şi prin care treceau mărfurile aduse la Cluj, se întinde acum către Oradea, Săcueni, Carei, Satu Mare, Baia Mare, Unguraş, Lechinţa, Reghin, Tîrgu-Mureş, Aiud, Beiuş, adică cuprinde regiunea de vest şi nord-vest a Transilvaniei, pînă în cîmpia Tisei. Fenomenul este explicabil, căci Debreţinul, în mai mică măsură, şi Clujul, în mai mare măsură, au rămas singurele centre meşteşugăreşti şi comerciale mai importante, care puteau aproviziona cu mărfuri şi se puteau aproviziona cu materie primă dintr-un teritoriu mai întins al fostului regat maghiar.

Negustorii clujeni se aprovizionau cu mărfurile necesare exercitării comerţului la Viena, Cracovia, în Moravia, unde exportau produse

---

[1] Drumul prin Buda era: Buda-Györ-Pojon-Viena sau Buda-Györ-Sopron-Viena.

[2] Szücs, *op. cit.*, p. 183.

[3] Veniturile mari care se realizează la Carei şi Satu Mare de pe urma tricesimei (Satu Mare: 1584—3447 fl. 18 1/4 d., 1595—3648 fl. 37 d.; Carei: 1584—1567 fl. 62 d., 1597—3727 fl. 53 1/2 d., 1598—4166 fl. 66 1/2 d.; la S. Takács, *Borkivitelünk Lengyelországba....*, p. 85—87, se explică numai prin faptul că şi prin aceste două oraşe treceau negustorii din Transilvania în drum spre Polonia sau Germania sau cei de acolo în Transilvania.

[4] Pentru legăturile Clujului cu Debreţin cf. şi Fr. Valjavec, *op. cit.*, II, p. 63, nr. 7.

www.dacoromanica.ro

agricole, iar meşteşugarii şi negustorii îşi desfac produsele în satele din apusul, nord-vestul şi centrul Transilvaniei, pînă în cîmpia Tisei, întreţinînd importante legături comerciale cu regiunea Sălajului, cu Carei, Baia Mare, Satu Mare, cu Turda, Aiud, Gherla, Dej etc. Aşezarea sa mai apropiată de importantele centre comerciale Viena, Cracovia sau de oraşele din Moravia, permite Clujului să desfăşoare un comerţ cu produse de import în condiţii mai favorabile decît celelalte oraşe din Transilvania. Prin Cracovia Clujul, şi prin el Transilvania, era legat de „drumul prusac" care prin Piotrków, Toruń ajungea la Gdańsk şi de acolo în Flandra [1]. Din Cracovia negustorii clujeni aduceau o bună parte din postăvurile, mirodeniile şi alte mărfuri de import, cerute de nobilime şi de populaţia orăşenească mai înstărită. Nu trebuie să uităm nici de legăturile sporadice cu oraşele italiene, de exemplu cu Veneţia, cu Milano [2], dar care se manifestă totuşi în secolul al XVI-lea.

Concentrîndu-şi producţia în vederea satisfacerii consumului regiunii centrale, de vest şi nord-vest a Transilvaniei, Clujul dezvoltă în secolul al XVI-lea o rodnică activitate meşteşugărească şi comercială, îşi creează o piaţă ce depăşea cea regională, asupra căreia exercită o influenţă economică preponderentă şi pe care o antrenează în circuitul său de schimb, fără a abandona, ci dimpotrivă, practicînd un intens comerţ extern [3].

---

[1] J. Rutkowski, *op. cit.*, p. 163.

[2] Cf. de exemplu *P.O.C.*, II, 1564—1565, p. 126 ş.a. Drumul comercial care unea Veneţia cu Ungaria trecea prin Grado-Parenzo-Pola-Senj-Brinje-Modrus Zagreb-Križevci-Koprivnica-Fehérvár-Buda, sau Koprivnica-Zákány-Kanizsa-Keszthely-Tapolca-Veszprém-Buda ori Pesta (Cf. Husti, *Olasz-magyar kereskedelmi kapcsolatok a középkorban* [Legăturile comerciale italo-maghiare în evul mediu], Budapesta, 1941, p. 99). De la Buda sau Pesta mărfurile italiene luau calea Transilvaniei, fie pe drumul care trece pe la Oradea, sau mai rar pe cel de-a lungul Mureşului (L. Glaser, *Dunártul középkori uthálózata.* [Căile de transport de peste Dunăre în evul mediu], în *Századok*, LXIII, 1929, nr. 4—6, p. 147).

[3] În acest capitol nu ne-am oprit asupra localităţilor cu care oraşul întreţinea legături permanente, bazate pe interese politice, spre care se îndreaptă şi de unde vin zi de zi trimişi şi soli pentru rezolvarea diverselor probleme ce priveau aceste localităţi sau voievodatul ori principatul. Asemenea menţiuni se găsesc cu sutele în *Socotelile oraşului*, în *Socotelile* cheltuielilor de cărăuşie şi poştă, în actele voievozilor şi ale principilor etc. Cf., de ex., *S.O.C.*, 1593—1594, 5, IV, passim; 6, IV, passim; doc. din 28 apr. 1576 (f.P., nr. 4) şi 1 sept. 1571 (f.P., nr. 3), A.S.C. şi altele, în care se menţionează drumuri făcute de la Cluj la Huedin, Gilău, Turda, Alba Iulia, Lechinţa, Gherla, Dej, Oradea, Cracovia, Sighet, Baia Mare etc.

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL VI

PRODUSE AGRICOLE PE PIAŢA CLUJULUI

Transformarea produselor gospodăriei ţărăneşti în marfă a fost condiţionată de succesul procesului de despărţire a meşteşugurilor de agricultură, proces care a început în secolul al XIV-lea şi continuă să se desfăşoare în Transilvania în secolul al XVI-lea, în condiţiile sistemului feudal dominant.

Dezvoltarea, în secolul al XVI-lea, a unor centre orăşeneşti importante ca: Bistriţa, Braşov, Cluj, Sibiu şi altele, cu o populaţie în majoritatea ei neagricolă, deci consumatoare de produse agricole şi materii prime şi producătoare de produse meşteşugăreşti, dezvoltarea meşteşugurilor şi scindarea lor în subspecii, au contribuit la transformarea produsului gospodăriei ţărăneşti în marfă. Creşterea populaţiei din oraşele Transilvaniei în acest secol a adus după sine o creştere a cererii în ceea ce priveşte cerealele, adică în primul rînd pîinea şi alte produse necesare alimentaţiei populaţiei urbane. Dezvoltarea unor ramuri de producţie (pielărit, blănărit, cizmărit, butnărit, ţesătorie şi altele) a sporit consumul de materii prime ca: piei, blănuri, lînă, in, cînepă, lemn etc., aduse spre vînzare de ţăranii iobagi sau liberi pe piaţa oraşului sau cumpărate la faţa locului de meşteşugarii şi negustorii din oraşe [1]

Ţăranul vindea adeseori produsele agricole meşteşugarului şi cumpăra în schimb de la acesta produsele meşteşugăreşti pe care nu le putea confecţiona singur, nu le găsea la meşteşugarii rurali, sau care erau de calitate mai bună la meşteşugarul urban. Tot aşa cum meşteşugurile se transformă într-un sector al economiei producătoare de mărfuri, agricultura devine şi ea un sector al economiei producătoare de mărfuri, atît sub influenţa pieţei interne, cît şi a celei externe.

[1] Problema producţiei domeniului feudal pentru oraş este menţionată în literatura istorică mai veche în lucrarea lui J. Horváth, *Az erdélyi szász városok közgazdasági viszonyai, a nemzeti fejedelemség megalakuláság* [Relaţiile economice ale oraşelor săseşti din Transilvania, pînă la formarea principatului naţional], Gyula, 1905, dar într-o formă diluată şi confuză (p. 10—11, 13—15).

www.dacoromanica.ro

Producția de mărfuri în domeniul agricol, în condițiile dominației sistemului feudal, a fost posibilă, în primul rînd, atunci cînd gospodăria țărănească a ajuns să producă un prisos peste propriile ei trebuințe și peste dările în natură datorate stăpînului feudal, cînd acest prisos, aruncat în schimbul social și pus în vînzare, a devenit marfă, și abia în al doilea rînd cînd țăranul, obligat să-și achite renta crescîndă în natură sau în bani, trebuia să vîndă nu numai plusprodusul, dar și produsul necesar. Masa de produse agricole adusă pe piață spre vînzare era constituită, prin urmare, atît din surplusul plusprodusului, cît și, uneori, din produsul necesar.

Din cauze obiective, agricultura din regatul Ungariei — din care Transilvania făcuse parte în prima jumătate a secolului al XVI-lea pînă la constituirea principatului — și din principatul Transilvaniei rămăsese în urmă față de nivelul atins de agricultură în unele țări europene (de exemplu Germania în regiunea Rinului, Țările de Jos etc.). Deși viticultura, producția de fructe și zarzavaturi ocupă un loc important în ansamblul producției agricole, grînele și mai ales vitele joacă în secolul al XVI-lea și în secolul următor un rol dominant și aproape exclusiv în acest domeniu [1]. Producția de grîne din cîmpia Transilvaniei satisfăcea nevoile producătorilor direcți, pretențiile feudalilor și necesitățile populației orașelor în dezvoltare, cerințele armatei. Prețul, în general scăzut, al produselor agricole în anii de liniște, cu excepția perioadelor de molimă, secetă, lupte interne, atestă o producție care putea satisface nevoile populației urbane și rurale. Rare sînt cazurile de import de cereale și sporadice cele de export: cantitatea de grîne produsă era destinată mai ales consumului intern.

La baza procesului de transformare a produsului gospodăriei țărănești în marfă stătea dezvoltarea forțelor de producție în general, a tehnicii la orașe și a uneltelor agricole. Dezvoltarea tehnicii agricole mergea mai încet decît cea a meșteșugurilor urbane. Însuși caracterul producției agricole, în condițiile nivelului tehnicii din acele vremuri, nu făcea posibilă în agricultură asemenea rezultate ca în domeniul industriei urbane. Dezvoltarea tehnicii agrare era frînată de sistemul dominant de exploatare feudală, de fărîmițarea loturilor de pămînt, de îngustimea relativă a pieței.

Cu toate acestea, în secolul al XVI-lea se observă unele progrese în domeniul agriculturii. Sistemul agricol, care corespundea organizării funciare din Transilvania medievală, includea cele două forme de asolament, bienal și trienal. Nu ne putem pronunța asupra rolului preponderent pe care-l joacă unul sau celălalt. Asolamentul bienal, fără a fi anacronic în secolul al XVI-lea, coexistă alături de cel trienal. Acesta din urmă e răspîndit în multe locuri, cu excepția regiunilor muntoase. Probabil că în multe regiuni erau practicate paralel. Recolte satisfăcătoare pentru acele vremuri nu puteau fi însă realizate numai prin alternarea culturilor. Pămînturi lucrate de atîta vreme, cele din regiu-

[1] J. Berlász, *A mezögazdaság állapota* [Situația economiei agrare], în *Magyar Müvelödéstörténet*, III, p. 175—176.

www.dacoromanica.ro

nile deluroase și mai ales muntoase cereau eforturi mai mari din partea agricultorului. Pentru aceasta erau necesare și unelte mai perfecționate. Unele din ele au apărut încă în secolul al XV-lea: plugul tras de o pereche de boi, pe lîngă piesele de fier tradiționale (fierul de plug, brăzdarul greu), are cormană; se folosesc unelte de producție (coase, secere etc.), confecționate de fierari urbani sau importate din Polonia, Germania. Crește volumul producției de produse agricole și cel al suprafețelor cultivate, cu toate că acest proces era frînat de lipsa brațelor de muncă, în urma intensificării procesului de strămutare și de fugă a iobagilor în acest secol.

Un loc important în agricultura Transilvaniei e ocupat de creșterea vitelor: pe planul comerțului extern greutatea ei specifică este predominantă. În condițiile dezvoltării pieței interne, a creșterii consumului de carne și a altor produse animale, de intensificare a exportului de vite în Polonia, Cehia, Germania sau Italia chiar, creșterea vitelor ia un puternic avînt în secolul al XVI-lea. Desigur, ea depinde de mărimea lotului de pămînt de care dispunea țăranul, de cantitatea de fîn pe care o putea pune la o parte pentru iarnă, de intențiile stăpînului feudal. Deși creșterea vitelor se făcea sau în cadrele minuscule ale gospodăriei individuale iobăgești sau pe domeniile feudale, în ansamblu rezultatele erau apreciabile.

Vara, vitele erau ținute la pășune, toamna folosite la munca cîmpului, iarna adăpostite în grajduri și primăvara din nou folosite la cultivarea pămîntului. Vitele destinate exportului erau bine îngrijite de măcelari, dar mai ales de negustorii de vite.

În legătură cu creșterea vitelor s-au impus îmbunătățiri în domeniul culturii fînului, a plantelor furajere. Ele se observă mai ales pe pămîntul orașelor, fără a constitui însă excepții. Se angajează din străinătate agricultori specialiști în cultivarea de noi culturi furajere [1], fînațele se plivesc de buruieni [2], se îngrașă prin arderea anuală a ierburilor [3] sau cu îngrășăminte naturale [4] etc. Întinderea pășunilor era uneori limitată, ceea ce făcea ca producția de fîn să fie cîteodată insuficientă și fînul scump.

Factorii menționați au dus în mod obligatoriu la cimentarea relațiilor dintre gospodăria iobăgească, moșia feudală și piața. Deși procesul de intensificare a relațiilor de schimb a fost în bună măsură îngreunat de desele războaie care pustiau multe gospodării țărănești, de jafurile trupelor de mercenari în perioada luptelor pentru putere, de fuga iobagilor de pe moșiile feudale — fenomen care ia proporții de

---

[1] Cf. doc. din 5 ian. 1576, f. Acte în depozit, II, nr. 5, A.S.O.S.: brașovenii trimit în Germania după un *„weydtt bawer vndt phlanczer"*, pentru îmbunătățirea culturii de plante furajere.

[2] Fr. Teutsch, *Der städtische Haushalt Kronstadts am Anfang des XVI Jahrhunderts*, în *Korrespondenzblatt*, XV, 1892, nr. 1, p. 4: *„... item illis pratum faenile cremantibus"*.

[3] *Ibidem*: *„... in feneto propter eradicationem segetum at salicum..."*.

[4] Cf. *Reg. 1548* (la anul 1550).

www.dacoromanica.ro

masă în Transilvania, în secolul al XVI-lea [1] —, liniile esențiale ale procesului ascendent de intensificare a schimbului rămîn cele schițate.

Progresul realizat în secolul al XVI-lea se reflectă îndeosebi în domeniul evoluției formelor de rentă feudală. Indicele acestui proces constă atît în predominarea rentei în produse, alături de renta în muncă, cît și în creșterea continuă a rentei în bani în această epocă.

Condițiile relativ noi, de dezvoltare a orașelor, de întărire a schimbului intern dar și extern, de relații strînse cu Europa apuseană și răsăriteană, de întărire a puterii centrale în perioada principatului, bazată pe un aparat nobiliar și pe armate de mercenari, precum și alți factori, au dus la accentuarea legăturilor economiei feudale cu piața, la creșterea cantității de produse agricole-marfă, la întărirea relațiilor de marfă-bani. Necesitățile nobilimii feudale cresc și evoluează în Transilvania în secolul al XVI-lea. De altfel, acesta este un fenomen general european. El reprezintă consecința intensificării procesului producției de mărfuri și a schimbului, cînd nobilul feudal cumpăra arme, giuvaeruri, îmbrăcăminte bogată din postav fin și din mătase, mobilă, mirodenii, dantelă, blănuri etc. de la orășeni, cînd luxul pătrunde în toate compartimentele vieții nobiliare — în alimentație, în îmbrăcăminte, în domeniul edilitar. Nobilimea, dar îndeosebi marea nobilime, se îmbracă în șube de hermelină, de jder, haine scumpe de atlas, scarlat, tafta, „feinlondys" etc., cu nasturi de argint sau de aur, cu pietre prețioase, poartă cingători în valoare de sute de florini, fibule aurite, inele, arme prețioase, mănîncă și bea mult și bine. În asemenea condiții, feudalii nu-și mai puteau satisface necesitățile crescînde prin valorile de întrebuințare întruchipate în renta în produse. Se impunea accentuarea perceperii rentei în bani.

Pentru a putea înțelege urmările acestui proces asupra dezvoltării pieței de produse agricole la Cluj în secolul al XVI-lea e necesară o scurtă analiză a evoluției formelor de rentă feudală în Transilvania, în acest secol.

Actele din 16 iulie și 10 octombrie 1437, prin care se fixau sarcinile feudale asupra cărora au convenit iobagii și feudalii transilvăneni, dezvelesc stadiul raporturilor feudale din prima jumătate a secolului al XV-lea. Din analiza lor rezultă predominarea rentei în produse și se manifestă o accentuată tendință de creștere a rentei în bani, exprimată atît prin promulgarea răscumpărării unor obligații feudale, cît și prin ridicarea censului [2]. E drept că ambele acte reprezintă o stare oarecum de drept și mai puțin de fapt, excluzînd cunoscutele abuzuri ale nobilimii transilvănene. Totuși, ele rămîn indiciul principal care reflectă raporturile de rentă feudală la începutul secolului al XV-lea.

La sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea obligațiile țărănimii iobage crescuseră în mare măsură. Țăranii erau

---

[1] Cu analiza acestui proces în Transilvania se ocupă Fr. Pall, în lucrarea sa în curs de elaborare, *Strămutarea și fuga iobagilor din Transilvania pînă în sec. XVII*.

[2] Cf. Hurmuzaki-Densușianu-Iorga, *Documente...*, vol. I, 2, București, 1890, p. 614—619 și 623—627.

www.dacoromanica.ro

obligați la plata nonelor din toate produsele, a dijmei față de biserică (din cereale, miei, albine) — cu posibilitatea răscumpărării parțiale sau integrale în bani a dijmei în stupi sau miei — la banii secerișului plătiți de țăranii fără pămînt arabil, la datul oilor, plătit de iobagii romîni, la gloabele neprevăzute etc. Robota crescuse și ea între timp, fiind stabilită prin lege în anul 1514 la o zi pe săptămînă, cu inventarul țăranului. De fapt, ea era cu mult mai redusă, uneori chiar, de exemplu pe moșiile orașelor, aproape inexistentă.

Predominarea formelor de rentă în produse și în bani rezultă din succinta analiză a veniturilor cetăților Soimoș și Lipova în preajma răscoalei țărănești din 1514. Țăranii de pe moșiile acestor cetăți achitau în bani: censul sf. Gheorghe, censul sf. Martin, birul pentru porci (*Sweingelt*), birul pentru lemne (*Holczgelt*), birul pentru fîn (*Heygelt*), birul pentru oi (*Schaffgelt*), vămile (*Zöllen*), gloabele, iar în produse dădeau: grîne (grîu, ovăz, secară), vin. Mențiunea că „mai stau în stoguri netreierate 3 566 căpițe de grîu" [1] indică și existența robotei pe pămînturile cetăților respective.

Răscoala de sub conducerea lui Gheorghe Doja (1514) a fost precedată și totodată urmată de o serioasă agravare a sarcinilor iobăgești. Înăbușirea răscoalei a fost însoțită de promulgarea unor legi funeste pentru țărănimea transilvăneană [2]. Înăsprirea exploatării prin creșterea rentei în produse, în bani și în muncă nu era numai o consecință a răscoalei: ea reprezintă un punct culminant al procesului de subjugare a țărănimii iobage, grăbindu-i evoluția. Tripartitul lui Verböczi prezentat la 1514 și promulgat la 1517 — temelia juridică a normelor feudale din Transilvania și Ungaria pe următoarele trei secole — a contribuit la desăvîrșirea acestui proces.

După înăbușirea răscoalei țăranilor romîni și unguri are loc în domeniul rentei feudale o accentuare a rentei în produse ca formă dominantă de rentă, legalizarea robotei la o zi pe săptămînă (52 zile pe an), aplicarea dijmei pentru animale mici (oi, capre, porci, găini etc.) sau achitarea acestei dijme în bani, sporirea birului sau a dării în bani la 1 florin, iar a ajutorului uneori la 2 florini de fum. Valoarea produselor și a banilor storși de la țărani în această perioadă întrecea în bună măsură valoarea zilelor de seceră sau de coasă pe care aceștia erau obligați să le presteze pentru stăpînul lor feudal.

Începînd cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea renta în bani se impune tot mai mult, fiind în continuă creștere. Acest fenomen poate fi observat pe întreg teritoriul Transilvaniei istorice, pe moșiile nobilimii ,ale bisericii, ale principilor și ale orașelor.

---

[1] Cf. doc. din 1513 copiat de S. Márki, la München (25 sept. 1880), Muzeul Regional, Arad.

[2] Cf. doc. lui Vladislav II din 1514, publicat la Hurmuzaki-Densusianu-Iorga, *Documente*, vol. II, 3, București, 1892; cf. și Șt. Pascu, *Contribuții noi privitoare la răscoala țăranilor din 1514 în Transilvania*, în *Studii*, 5—6, 1955, p. 92—94.

www.dacoromanica.ro

Din analiza urbariului cetății Gherla din 1553[1] rezultă că majoritatea obligațiilor iobăgești se prestau în natură. Cel al cetății Ciceu[2] din același an denotă creșterea prestațiilor bănești și convertirea unor prestații în natură în prestații bănești. E menționată arendarea vămilor, achitarea birului (*dica*) de 25 și 50 dinari, sau 8 și 16 dinari — din care rezultă venituri de sute de florini —, răscumpărarea, în parte, a dijmei din porci (*pecunias redemptionales*), răscumpărarea dijmei din cereale, vin, legume etc. Un calcul al prestațiilor în bani, în natură și în muncă denotă că sumele de bani încasate în contul censului sf. Martin, sf. Gheorghe, a dării (*dica*) regești, a dării de 2 dinari de iobag, cele rezultate din răscumpărarea unor obligații în natură (dare pe porci, oi și albine), venitul de la vamă etc., împreună cu cel de la desfacerea vinului (*educillatio vinorum*), întrec suma reprezentată de echivalentul în bani al produselor datorate de iobagii acestei cetăți, fără a mai vorbi de echivalentul în bani al serviciilor prestate de iobagi[3].

Castelanatul cetății Bran realizează în anii 1556—1557 de pe urma satelor dependente importante venituri în bani (*percepta ex censibus et stipendiis*) ; venituri în natură de la moară, comutate în bani ; dijme (*decimae maiores*) care „în nouă sate au fost vîndute", venituri în bani de la vînzarea inului, a dijmelor în albine, oi etc.[4].

Și biserica preferă renta în bani și produse în locul rentei în muncă. Aceasta rezultă din analiza registrului veniturilor realizate de biserica din Brașov în anii 1568—1569 de la cele două sate Zărnești și Tohan[5], sau din analiza urbariilor din 1580 și 1594 ale posesiunilor colegiului iezuit din Cluj : Mănăștur, Baciu, Leghea, Chinteni, Tiburț și Băgara[6], trecute apoi în posesiunea principelui Transilvaniei (Mănăștur, Baciu, Chinteni, Băgara, Leghea și Măcău)[7]. Ne oprim asupra acestora din urmă fiindcă sînt interesante și semnificative tocmai din cauza imediatei vecinătăți a acestor moșii cu orașul Cluj.

Unii cercetători consideră această regiune ca una din cele mai dezvoltate din Transilvania și aceasta nu numai datorită faptului că satele din regiunea Clujului nu au avut de suferit serioase pagube de pe urma războaielor, ci în primul rînd datorită vecinătății binefăcătoare cu orașul Cluj în plină dezvoltare[8].

Urbariul abației din Cluj-Mănăștur din anul 1580[9] cuprinde repartizarea sarcinilor iobăgești pe trei sate : Mănăștur, Baciu și Leghea, precum și veniturile realizate de la aceste sate și de la satele Chinteni,

[1] L. Makkai, *Szolnok-Doboka megye magyarságának pusztulása a XVII század elején* [Pustiirea ungurimii în comitatul Solnoc-Dobîca la începutul sec. XVII], în *Az Erdély tudományos intézet évkönyve*, 1942, Cluj, p. 234—239.

[2] *Ibidem*, p. 239—248.

[3] *Ibidem*, p. 246—247.

[4] *Törzburger Castellans Rechnung*, 1556—1575, III, a/12, A.S.O.S.

[5] *Rationarius d<ominorum> officialium possessionum ecclesiae Zernest et Tohan*, III, a/13, A.S.O.S.

[6] *Fontes rerum Transilvanicarum*, ed. E. Veres, vol. I, Budapesta 1911, p. 118—120 și Zs. Jakó, *A Gyalui vártartomány urbáriumai*, p. 5—10.

[7] Zs. Jakó, *op. cit.*, p. 10—27.

[8] Cf. Pirnát, *op. cit.*, p. 111—112.

[9] *Fontes Rerum Transilvanicarum*, I, p. 118—120.

www.dacoromanica.ro

Tiburț și Băgara, evaluate în florini. Obligațiile feudale cuprinse în acest urbariu sînt cele față de stăpînul feudal și nu cuprind pe cele față de stat, adică față de principat. Urbariul din 1588 al posesiunilor ordinului iezuit cuprinde satele: Mănăștur, Baciu, Chinteni, Tibruț și Leghea [1], iar cel din 1590—1594 cam aceleași posesiuni, aflate în acești ani sub stăpînirea principelui Transilvaniei.

Care este evoluția sarcinilor feudale între anii 1580 și 1594 pe una din aceste moșii, și anume Mănăștur? În 1580 obligațiile principale constă în dări în natură și în bani; renta în produse constă în două găini pe an de fiecare casă, dijma din grîu, ovăz, mazăre, mei, orz, sămînță de cînepă și in, din oi, albine, vin; în ceea ce privește obligațiile în bani, iobagii din Mănăștur plăteau un cens anual de 48 florini, cens la trei ani de 50 florini și un bou „Sinat", cens de la cele două cariere de piatră — de 2 florini —, venituri în bani de la moară și vamă, reprezentînd 200, respectiv 70 florini [2].

În 1588 se observă unele schimbări în distribuirea și proporțiile sarcinilor iobăgești: se menține dijma din roade, din miei, albine, vin, cînepă, linte, mazăre, mei, găini — două pe an —, un purcel de la cei care au porci, dijma după porcii trimiși la păscut în pădurea de la Baciu, o gîscă de fiecare casă; se adaugă trei butoaie de vin pe an; sînt menținute veniturile în bani, cu unele precizări: venitul de la moară — 200 florini, venitul de la vamă — 70 florini și anume: 7 dinari de carul încărcat, 1 dinar de cel gol, 1 dinar de om; censul pe trei ani este de 50 florini și un bou „Sinat"; censul sf. Gheorghe a crescut la 28 florini, ceea ce prezintă o creștere de 4 florini în opt ani; din cele două cariere de piatră iobagii sînt obligați să transporte cîte șapte care de piatră cu 1 florin, în afara celor 2 florini pe care trebuie să-i plătească anual [3].

În anii 1590—1594, cînd Mănășturul se află în proprietatea principelui, creșterea obligațiilor în natură și a taxelor în bani e evidentă: se mențin dijmele în grîne, albine, vin, zarzavaturi etc., dar se admite răscumpărarea în bani a dijmei în albine (2 dinari); se ia un purcel și de la cei care au numai doi purcei; se înființează taxe vamale noi pentru lațuri și șindrilă (4 dinari); crește vama la 8 dinari de car, 2 dinari de călăreț; se adaugă vamă la sare, un bolovan și patru dinari de la 100 bolovani; se fixează gloabe pentru „plîngeri nedrepte", „necinstirea peceții" etc.; accesul țăranilor la pădure e oprit; se fixează la o treime cantitatea de grîu care revine morarului de la țăranii care-și macină grîul la morile cu trei roți de pe Someș; se fixează o porțiune din Someș pe care țăranii n-au voie s-o folosească; în sfîrșit, între altele, cresc îndatoririle de muncă ale iobagilor pe rezerva seniorială, pe cele 40 holduri în al doilea schimb, 18 jugăre de pămînt arabil, precum și numărul de oameni care lucrează pămîntul stăpînului feudal [4] etc.

---

[1] Jakó, *op. cit.*, p. 5—10.
[2] *Fontes Rerum Transilvanicarum*, I, p. 118—120.
[3] Jakó, *op. cit.*, p. 5—6.
[4] *Ibidem*, p. 12—14.

www.dacoromanica.ro

O mare parte din produsele rezultate din munca iobagilor, însușită de nobilimea feudală sub diferite forme de rentă, era expediată pe piață și vîndută. Din banii rezultați din vînzarea mărfurilor agricole

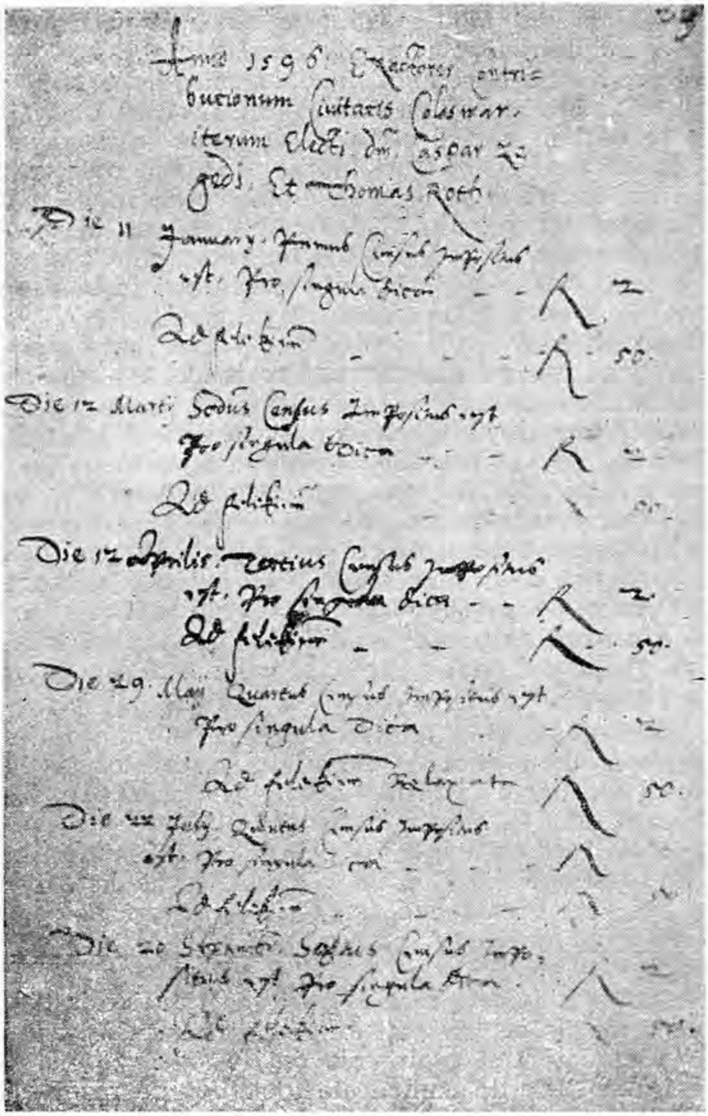
Anno 1596. Exactores contributionum Civitatis Coloswar. iterum electi dni Caspar Zegedi. Et Thomas Roth.

Fig. 27. — Stabilirea censului pentru Cluj și Feleac (1596)

— produse ale moșiei sale — nobilul cumpără la oraș îmbrăcăminte, arme, giuvaeruri, mirodenii, își clădește castele sau conace ș.a.m.d.

Procesul de convertire al rentei în produse sau muncă în rentă în bani este deosebit de evident pe teritoriile districtuale urbane și pe

www.dacoromanica.ro

posesiunile orașelor. Brașovul încasează de cîteva ori pe an din partea „provinciei", constituită din 13 domenii, censul ordinar și censul sf. Martin în bani. În 1553 censul ordinar constituia suma de 4 867 florini 75 aspri, censul sf. Martin 445 florini și 4,50 aspri [1], iar în 1588 suma de 18 600 florini plus censul ordinar, încasat în patru rînduri, și censul sf. Martin de 749 florini 34 aspri [2]. Orașul Bistrița încasează în bani taxele (*contributio*) de la cele 12—18 sate romînești dependente [3].

Clujul stăpînea în secolul al XVI-lea în calitate de stăpîn feudal un număr de moșii și părți de moșii din exploatarea cărora acoperea o parte din cheltuielile orașului sau comercializa uneori produsele primite sub formă de rentă.

Feleacul, sat romînesc cu misiune de pază a drumului spre Turda, era impus la o taxă în bani care crescuse de la 100 florini în 1586 [4] la 250 florini în 1599 [5]. De la cele trei sate romînești : Săcel, Filea de Jos și Filea de Sus, municipalitatea clujeană încasa în anul 1585 următoarele produse în natură și următoarele sume în bani : de la Săcel : oi de muls — 25, capre — 4, oi fără lapte — 3, mioare — 12, țapi — 1, berbeci — 1 ; de la satul Filea de Sus : oi de muls — 13, mioare — 9 ; de la satul Filea de Jos : oi de muls — 5, mioare — 2 ; în total din cele trei sate : 43 oi de muls, 4 capre, 3 oi fără lapte, 23 mioare, 1 țap și 1 berbec [6] ; pentru cei 24 porci găsiți în cele trei sate (Săcel — 121 porci, Filea de Sus — 60 porci, Filea de Jos — 56 porci) se încasează o dare în bani de 482 dinari (darea sf. Gheorghe); pentru stupii din cele două sate : darea după stupi (31 stupi), de 62 dinari [7] ; de sf. Mihail, făcîndu-se o nouă inventariere a porcilor și stupilor, orașul percepe patru porci vii în contul dijmei și impune cele trei sate pentru restul de 479 porci cu un bir de 9 florini 58 dinari, iar pentru albine cu 58 dinari ; de ziua sf. Martin cele trei sate plătesc un impozit de 24 florini ; roadele strînse la moară dau un venit de 9 florini, ișpanului i se dau 24 găini de crăciun [8] ; orașul percepe 160 cîble și 5½ vica de ovăz, încasează 21 florini și 73 dinari din vînzarea vinului de către iobagii celor trei sate [9] și percepe 75 florini 51 dinari din răscumpărarea dijmei după porci, albine, vînzarea vinului și censul anual [10].

Peste șapte ani municipalitatea Clujului realizează de la aceleași trei sate venituri și mai mari percepute în natură (grîu, în snopi și

[1] *Villicats (Hannen) Rechnung*, 1549—1553, III, e/9, A.S.O.S.

[2] *Liber rationarius d<omini> villici Coronensis ad annum 1588* (1588—1589). III, e/18, A.S.O.S. ; pentru începutul sec. XVI cf. *Korrespondenzblatt*, XV, 3, 1892, p. 33—38.

[3] J. Kramer, *Bistritz um die Mitte des XVI Jahrhunderts*, în *Arch. des. Ver.*, N.F., XXI, 1, Sibiu, 1887, p. 64.

[4] *P.O.C.*, 1585—1605, p. 22, 28, 36.

[5] *S.O.C.*, 8, VII, p. 2.

[6] *S.O.C.*, 1585, XV—XVII, p. 2—8.

[7] *Ibidem*, p. 9—16.

[8] *Ibidem*, p. 27.

[9] *Ibidem*, p. 29—31.

[10] *Ibidem*, p. 32—33.

www.dacoromanica.ro

grăunțe, ovăz în grăunțe, legume, fîn), în bani, din vînzarea vinului, din censul sf. Martin, dijma în porci, oi, miei etc.[1].

Important este registrul din 1594, care cuprinde veniturile rezultate din exploatarea celor trei sate menționate[2]. Deși neorganizat și pe alocuri confuz, datele oferite sînt concludente. Se menționează venitul în grîu de la cele trei sate, în total 162 cîble, din care 57 cîble s-au vîndut cu 114 florini; se încasează 40 florini 40 dinari de la cele trei sate sub forma de impozit (*adopenz*); darea după porci, după vite (*abroz penz*) și dijma sînt convertite în bani; fînul dobîndit se vinde cu 20 florini; din cele 47 oi și 29 miei rezultați din dijmă s-au vîndut miei și oi pentru 19 florini 48 dinari, lîna de la 29 oi s-a vîndut cu 2 florini 34 dinari unui localnic (David cnezul), realizîndu-se 21 florini 82 dinari; purceii primiți ca dijmă (58) au fost transformați unii în slănină (11), alții împărțiți ca dar; în registru mai sînt cuprinse cantitățile de ovăz percepute, sume de bani și, în sfîrșit, mențiunea „întreaga sumă primită dimpreună cu prețul grîului face 198 florini 44 dinari" *(integra summa perceptionis cum pretio tritici fecit fl. 198 d. 44)*. În ceea ce privește renta în muncă este menționată în registru numai munca la grapă (*baronaltak*) în satele Filea de Sus, Filea de Jos, Săcel și în hotarul Clujului, și la cositul fînului.

Cele trei sate amintite nu constituiau decît o parte din posesiunile pe care le dobîndise orașul în secolul al XVI-lea. Veniturile realizate de pe urma exploatării satelor dependente erau utilizate, după cum s-a mai arătat, pentru acoperirea nevoilor orașului, ca rezervă pentru vremuri mai grele, sau erau vîndute populației, iar banii realizați utilizați pentru nevoile administrativo-militare ale orașului, pentru achitarea taxelor crescînde față de principe, după 1540 etc. Creșterea rentei în produse, dar mai ales în bani, l-a împins pe țăran pe piață: aci el trebuia să-și vîndă produsele pentru a achita birul sporit sau să ducă spre vînzare produsele pe care și le însușise nobilul și pe care acesta, din nevoia de bani, le trimitea pe piață. Țăranii iobagi sînt impuși tot mai mult la darea în bani, într-o perioadă cînd acțiunea pieței se face tot mai simțită în prefacerile social-economice ale țării[3].

Intensificarea exploatării țărănimii din regiunile care-și desfăceau produsele pe piața orașului și creșterea schimbului și a comerțului în general au determinat în unele perioade o mare varietate de mărfuri agricole la Cluj[4].

Țăranii, populația cu preocupări agricole a orașului, precupețele și negustorii vindeau pe piața Clujului: pește sărat, crap, somn, morun,

---

[1] S.O.C., 1592, XII, p. 1—8.

[2] *Reg. din 1594. Az waros harom faluanak jeouedelmereol valo regestrum*, A.S.C., f. II, nr. 29.

[3] Șt. Pascu, *Mișcări țărănești prilejuite de intrarea lui Mihai Viteazul în Transilvania*, în *Studii și materiale de istorie medie*, I, 1956, p. 124.

[4] Lipsa de material documentar concludent și stadiul actual al documentării nu ne permit o evaluare numerică a *volumului produselor agricole aflate în circulație la Cluj* sau cel puțin a elementului primordial al producției agricole, volumul grînelor. De aceea sîntem siliți să ne referim la categorii de mărfuri și nu la elemente cantitative.

www.dacoromanica.ro

scrumbii, ştiucă, păstrăvi, icre ; carne de vită, de miel, berbec, oaie, de porc, de iepure, de căprioară, de purcel, pui, găini, gîşte ; slănină, cîrnaţi, caltaboşi, măruntaie ; ouă, unt, brînză, caş, smîntînă ; grîu, ovăz, orz, arpacaş, făină, orez ; pîine de diferite mărimi şi calităţi, plăcinte, cozonaci, covrigi ; miere ; nuci, mere, alune, pere, prune, prune uscate, struguri, cireşe, vişine, pepeni, piersici ; linte, mazăre, fasole, varză acră, castraveţi verzi şi muraţi, ceapă, usturoi, ridichi, sfeclă, hrean, pătrunjel, salată, tarhon ; mirodenii, produse exotice şi condimente : piper, şofran, ghimbăr, cuişoare, migdale, scorţişoară, stafide, untdelemn sau ulei de măsline, lămîi, portocale, zahăr de trestie ; vin, mied, bere, must şi multe altele.

În oraş, masa principală a populaţiei — meseriaşii, negustorii, plebea, oamenii fără ocupaţii sau cei care trăiau din ocupaţii ocazionale — cumpăra şi consuma produse agricole şi în acelaşi timp toţi cei care aveau nevoie de bani — feudalul laic sau eclesiastic, negustorul dornic de cîştig şi ţăranul iobag sau liber — veneau în oraş cu produsele lor agricole vizitînd tîrgurile şi iarmaroacele.

Mărturiile despre existenţa şi creşterea pieţei de produse agricole nu sînt prea bogate, totuşi ele ilustrează cele spuse mai sus.

Cerealele constituie o marfă foarte semnificativă în acest sens. Locul pe care cerealele îl ocupă în viaţa locuitorilor oraşului Cluj reiese dintr-o serie de date documentare. Unele dispoziţii din secolul al XVI-lea ale municipalităţii se referă la comerţul cu cereale pe piaţa oraşului. Ele stabilesc preţurile maximale la grîu, orz, ovăz, arpacaş, făină etc. şi cuprind normele de achiziţionare a grînelor pe piaţa urbană. De exemplu, ordonanţa din 1584 stabileşte ca nimeni să nu îndrăznească să adăpostească în oraş sau în afara oraşului grîul, orzul şi ovăzul care nu au fost cumpărate pe piaţă, sub ameninţarea unei gloabe de 13 florini [1].

E ştiut că cel care cumpără făină, grîu, ovăz etc. pentru nevoile casei nu întocmeşte de obicei registre de cheltuieli. Din această cauză singurele ştiri care s-au păstrat cu privire la comerţul cu cereale pe piaţa oraşului — şi acestea nu prea numeroase — rezultă din *Socotelile oraşului*, în care magistratul sau unele instituţii (morile, spitalul, bisericile etc.) apar în calitate de cumpărători de cereale şi alte produse agricole. Spicuim cîteva din aceste date : oraşul achiziţionează pe piaţă de la Ambrozie Mochon, iobagul lui Ioan Kemeny, şase cîble de ovăz pentru 3 florini 18 dinari [2] ; de la Toma Pascho, ţăran din Şomtelec, se cumpără de asemenea şase cîble de ovăz [3] ; cinci cîble de ovăz sînt cumpărate de la Martin Demian din Apahida, pentru 2 florini 50 dinari ; 20 cîble de ovăz de la Dumitru Terleo, locuitor din Hăşdate [4] etc. E posibil că, în cazurile cînd, documentar, iobagul este menţionat alături de nobil, primul vindea produsele trimise pe piaţă de stăpînul său feudal. Nobilii trimit mari cantităţi de grîne pe piaţă, pe care le

---

[1] *L.C.*, III, p. 13, A.S.C. ; cf. şi *C.S.H.M.*, I, p. 198.
[2] *S.O.C.*, II, XIX, p. 5.
[3] *Ibidem.*
[4] *Ibidem*, p. 6.

www.dacoromanica.ro

cumpără atît populaţia pentru nevoile zilnice, cît şi negustorii. Unii negustori clujeni se ocupau şi cu comerţul cu grîne: Protocoalele juridice menţionează, la o cercetare de martori, împărţirea cîştigului realizat din vînzarea unei cantităţi de grîu între Mihail Molnos şi Gaşpar Paxy [1]; după cum afirmă martorii la anchetarea împricinaţilor într-un alt litigiu, Ioan Nagy şi Ioan Bota se ocupau în tovărăşie cu comerţul de vite şi grîu [2]; clujeanul Ioan Elek achiziţionase grîu în vreme de mare scumpete şi suferise pagube în comerţul cu grîne [3] ş.a.m.d.

Alături de populaţia consumatoare de grîu, de negustorii care comercializau uneori cerealele, apare şi oraşul în calitate de cumpărător de cereale. Acestea erau strînse şi depozitate de către municipalitate atît în vederea constituirii unor rezerve la nevoie (asediu, aprovizionarea armatei principelui [4] etc.), cît şi pentru comercializare: mulţi clujeni cumpărau grîu direct de la morile oraşului [5]. Grînele se strîngeau de pe moşiile dependente de oraş sau se achiziţionau de la nobili şi ţărani pe piaţă sau acasă. În *Socotelile oraşului* abundă menţiunile despre grîul ,ovăzul ,orzul, făina oraşului, necesare pentru hrana oaspeţilor, trimişilor şi solilor străini veniţi în oraş.

Magistratul clujean şi negustorii care aveau depozitate serioase cantităţi de grîne le vindeau la Cluj, le exportau sau se foloseau de ele în perioade de secetă şi foamete pentru dubioase afaceri cu ţăranii dimprejur. Este caracteristic cazul întîmplat în iarna anului 1601 şi în primăvara anului următor. În iarna 1601 „sărăcimea din satele învecinate", fiind ameninţată cu foametea, a vîndut „oamenilor din Cluj semănăturile, unii pe bani, alţii pentru grîu, iar alţii pe un alt preţ". La strîngerea recoltei, feudalii, îndeosebi cei din ţinutul Gilău, au pus stăpînire pe recoltă, refuzînd să plătească clujenilor datoriile. Basta intervine cu decizia ca feudalii să poată dispune numai de jumătate din recolta vîndută iarna clujenilor şi aceasta contra achitării jumătăţii din preţul grînelor date de clujeni ţăranilor, iar cealaltă jumătate clujenii „s-o poată aduna ei înşişi, pentru că ţăranul a fost scăpat de moarte în timpul unei ierni grele de către oamenii din Cluj [6]. Nu insistăm asupra caracterului neomenos al acestei tranzacţii. Din cele arătate rezultă în primul rînd că oraşul şi unii locuitori ai săi posedau suficiente rezerve de grîne de care dispuneau la nevoie şi cu care puteau aproviziona sate întregi.

În registrele unor mori din Cluj sînt înscrise mari cantităţi de grîu, venituri ale morilor oraşului, vîndute pentru sume importante de bani. De pildă, venitul morii din suburbie (*suburbalis* sau *waralat*) era în decurs de nouă luni (martie—noiembrie 1583) de 351 cîble de grîu, ceea ce, socotind cîbla de 160 litri, corespunde cu 56 160 litri grîu [7];

---

[1] *P.O.C.*, 1582—1586, IV, 1, p. 80 (1582 nov. 21).
[2] *Ibidem*, 1585, p. 513.
[3] *Ibidem*, 1597, VI, 1, p. 16.
[4] *Ibidem*, V. p. 178 (1560): cantitatea de 1 000 cîble de făină trimisă principelui de către municipalitate.
[5] *Ibidem*, 3, 1569—1584, f. II (1570).
[6] Cf. doc. din 26 iulie 1602, f. I, nr. 6, şi din 30 aug. 1602, f. III, nr. 52, A.S.C.
[7] *S.O.C.*, 1583, XII, *Ad rationem Blasy Kowachy*.

www.dacoromanica.ro

în anul următor venitul aceleiași mori era, tot în decurs de nouă luni, de 44 800 litri grîu (280 cîble) [1], iar în anul 1590 cantitatea de grîu din

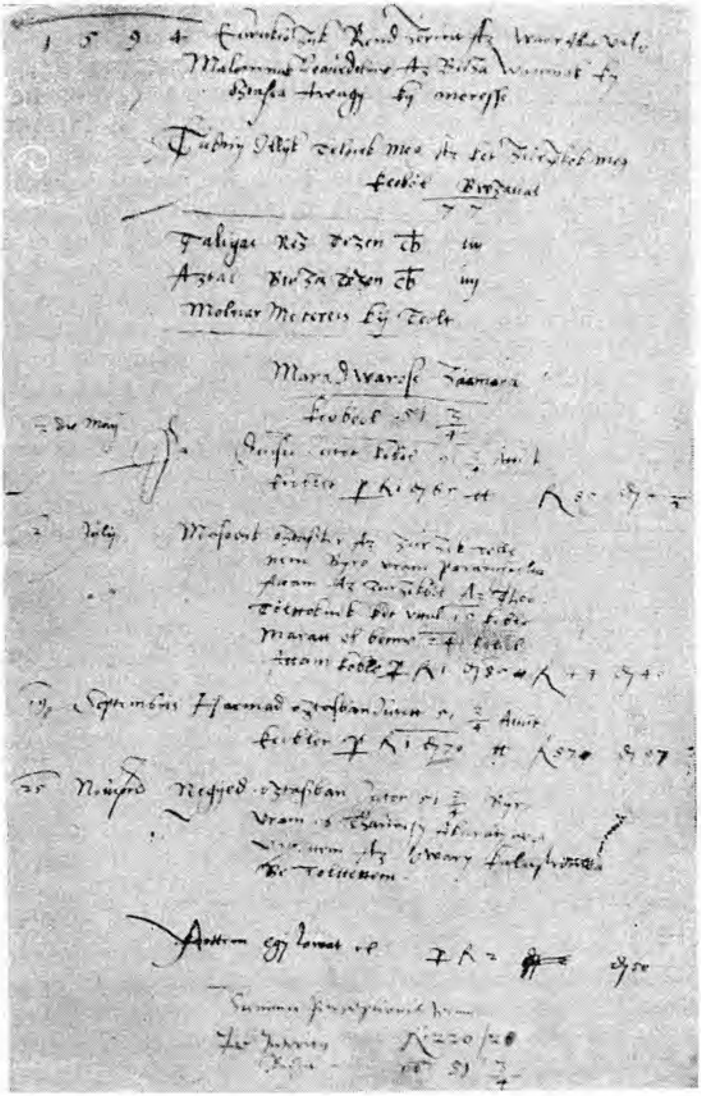

Fig. 28. — Pagină dintr-un registru al morii suburbiale (1594)

lunile iulie, octombrie și noiembrie era de 155,25 cîble, adică 24 840 litri [2].

[1] *S.O.C.*, 1584, XII, *Regestrum factum per d<omin>um Johannem Amendt super molendinum suburbalem.*

[2] *Ibidem*, 1590 XII, *Regestrum factum per d<ominum> Gregorium Wass ad molendinum suburbalem.*

www.dacoromanica.ro

Venitul unei alte mori urbane — Alpret — în lunile aprilie, iunie, septembrie şi noiembrie 1594 era de 126 cîble [1], adică 20 160 litri grîu, iar în lunile iulie, octombrie şi noiembrie 1599 de 94½ cîble, adică 15 820 litri grîu.

Un alt articol important al economiei agricole pe piaţa Clujului erau vitele. Unii clujeni cu preocupări agricole cumpărau vite pentru uz propriu; măcelarii achiziţionau vite pentru carne, negustorii în vederea exportului, iar ţăranii veniţi la tîrgurile şi iarmaroacele din oraş pentru nevoile gospodăriilor lor.

Magistratul cumpără de la Matia Thobis, iobagul lui Mihail Gąbos, trei boi cu 14 florini, pentru curtea principelui; achiziţionează de la Ioan Fekete, iobagul lui Luca Deak, doi boi pentru 8 florini 50 dinari [2]; clujeanul Matia Fekete cumpără boi de la Dumitru Cnezul din Dezmir, iobagul lui Ioan Hunway etc. [3]. Statutele măcelarilor din 2 mai 1559 menţionează că „nici un negustor de vite care locuieşte în oraş sau în afara oraşului sau altcineva n-are voie să cumpere boi şi vite pe piaţa publică în afara zilelor de iarmaroc, nici în oraş nici la hotarul său; au voie numai măcelarii breslaşi din Cluj, pentru nevoile lor, precum şi *iobagii* (sublinierea noastră — *S.G.*), indiferent de domiciliul lor, care doresc să cumpere boi pentru munca cîmpului sau pentru ale nevoi şi munci. Acestora li se îngăduie sloboda cumpărare" [4]. Statutele din 15 iunie 1561 acordă iobagilor străini sau clujeni acelaşi drept de achiziţionare de vite pe piaţa oraşului [5].

Prin urmare, pe piaţa Clujului ţăranii vindeau ori cumpărau vitele necesare gospodăriei lor.

Tot aici ţăranii romîni şi unguri din regiunile apropiate sau îndepărtate mai vindeau lemne, fîn, fier şi altele. *Socotelile oraşului* cuprind multe menţiuni despre diferitele produse cumpărate de la ţărani: se cumpără scînduri de la ţărani din Căpuşul Mic [6], lemne de foc de la ţărani din Şard [7], din Mera, din Băbeni, de la ţărani romîni din Agribici etc. Oraşul achiziţionează scînduri de la Andrei Lukach din Căpuş [8], lemne şi scînduri de la Matei Pintha şi Grigore Lörencz din aceeaşi localitate, de la Benedict Kwn din Şard, de la ţărani din Lăpuş [9], fîn de la romîni din Săcel [10], fier de la ţărani din Zalău [11], din Trăscău, Răscruci, Carei [12], seu topit de la romîni din Berindu [13], pietre de moară de la ţărani din Ciceu [14], peşte de la ţărani romîni [15] ş.a.m.d. Ţăranii

[1] *S.O.C.*, 1594, II, 6, *Ad rationem prouido d<omin>o Johanni Stemp, ad molendinum Alperety.*
[2] *Ibidem*, II, X, p. 39.
[3] *P.O.C.*, 1573, p. 113.
[4] Cf. *A kol. cz. privil.*
[5] *Ibidem*, doc. din 15 iunie 1561, art. V.
[6] *S.O.C.*, II, XVIII, p. 2: *„600 Schaufl Bretter"*, pentru 2 florini 30 dinari.
[7] *Ibidem*, 1593, 5, XX, p. 152.
[8] *Ibidem*, 1594, 5, VII, p. 2.
[9] *Ibidem*, 1593, 5, XX, p. 137—141 şi p. 151.
[10] *Ibidem*, 2, XIII, p. 7.
[11] *Ibidem* şi VII (1598); II, XVIII (1590) ş.a.
[12] *Ibidem*, 1599, 8, XI, p. 22, 24, 26.
[13] *Ibidem*, 1593, 5, XX, p. 152.
[14] *Ibidem*.
[15] *Ibidem*, 1587, XXXIV, p. 13.

www.dacoromanica.ro

romîni nu numai că veneau cu mărfurile lor în oraş, dar totodată îndeplineau aci, contra plată, diferite munci: pot fi găsiţi ţărani romîni angajaţi la împletitul gardurilor, la coasă, la lucru în via spitalului etc. [1].

Din ordonanţele magistratului privitoare la plata vămii de tîrg rezultă de asemenea că ţăranii din regiune aduceau la oraş: scînduri pentru care se plăteau 2 dinari de căruţă [2], ţundre (sarică) transportată pe cai sau în căruţă, pentru care se plătea o taxă vamală de 2 dinari [3]; caş, lînă, unt aduse cu căruţa, pentru care se plătea o taxă vamală de 2 dinari [4]; piei de opinci croite sau necroite [5]; fructe, cu scutire de vamă pentru ţăranii care veneau pe jos şi cu achitarea unei taxe vamale de 2 dinari pentru cei care veneau cu căruţele, cu excepţia carelor din Turda şi Dej — oraşe nobiliare [6]; ţăranii romîni mai aduceau coveţi, pentru care se plătea 1 dinar de cal, cei care le aduceau pe spate fiind scutiţi de vamă [7] etc.

Vinul, foarte preţuit în acea vreme, juca un rol important pe piaţa oraşului, unde era bine valorificat. Aceasta rezultă şi din continua preocupare a municipalităţii de reglementarea vînzării vinului [8]. Miedul şi berea aveau mai puţină trecere în oraş şi erau fierte şi vîndute fie de berari, fie de alţi orăşeni pricepuţi [9]. Existau mai multe calităţi, necunoscute azi, după cum rezultă din preţurile variate ale unui eitel de vin. Viile orăşenilor erau aşezate pe dealurile oraşului, în hotarele domeniilor Floreşti, Mănăştur, în suburbii şi în oraş, lîngă casă şi grădină. Sădirea viilor era încurajată de municipalitate şi aducea serioase venituri viticultorilor şi oraşului: cei care recoltau mai mult de 50—70 vedre de vin erau datori cu dijmă faţă de oraş [10]. Pentru a sprijini desfacerea vinului, sfatul reglementa vînzarea lui, creînd o situaţie de monopol pentru producătorii urbani şi oprindu-i să tescuiască struguri pentru alţii. Vînzarea vinului se făcea sau direct de către proprietar, sau de slugile sale, sau de aşa-numiţii vînzători juraţi, special desemnaţi de controlorii pieţei.

În legătură cu abundenţa vinului, cîrciumile ocupau un loc important în circuitul comercial al oraşului. Aproape anual se iau dispoziţii privind organizarea cîrciumilor, fixîndu-se felurile de vin pe care acestea sînt obligate a-l vinde, cantităţile, preţurile, orele în care se puteau vinde băuturi alcoolice. Prevederea unei amenzi de 2 florini (1583) pentru desfacerea unui amestec de vin bun cu vin prost sau cu apă arată că şi în secolul al XVI-lea falsificarea băuturilor intrase în practica cîrciumarilor. Vinul clujean era deseori exportat în direcţiile Oradea, Sălaj, Carei, Satu Mare.

---

1 *S.O.C.*, 1587, XXXIV, p. 11.
2 *L.C.*, III, 1584, p. 9.
3 *Ibidem*; cf. şi *C.S.H.M.*, I, p. 199.
4 *Ibidem*, p. 10.
5 *Ibidem*.
6 *Ibidem*, p. 9.
7 *Ibidem*.
8 Cf. *P.O.C.*, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, passim.
9 *C.S.H.M.*, I, p. 242 şi passim.
10 *Ibidem*, p. 234 şi passim.

www.dacoromanica.ro

Multiplicitatea şi varietatea de produse agricole expuse spre vînzare pe piaţa oraşului în secolul al XVI-lea denotă o vie accentuare a relaţiilor interne ale schimbului. Cu toate că în evul mediu legăturile dintre diferitele regiuni erau relativ slabe, cu toate piedicile impuse schimbului de mărfuri de organizarea feudală a ţării, cu toate că în agricultură plusprodusul se înstrăina de regulă gratuit, iar o bună parte din el nu ajungea deloc pe piaţă, creşterea volumului de mărfuri pe piaţa Clujului în secolul al XVI-lea este o realitate. Ea nu reprezintă începutul, ci consecinţa procesului de dezvoltare a ţării în perioada feudală, premisa evoluţiei sale ulterioare.

Avea loc şi exportul de produse agricole. În litigiul vamal dintre oraşele Bistriţa, Braşov, Cluj şi Sibiu cu capitlul din Oradea sînt menţionate, între altele, cereale, fîn, ceapă, in, cînepă, dar îndeosebi piei ca obiecte de export ale negustorilor din aceste oraşe, iar în registrul de tricesimă din anul 1599 sînt înscrise următoarele articole de export din Cluj : făină, arpacaş, grîu, caş, ulei, unt, colaci, mied, brînză, vin în direcţia Oradea, Sălaj, Baia Mare etc. Exportul de produse agricole cumpărate la Cluj sau achiziţionate în sate de la nobili sau ţărani nu juca însă un rol hotărîtor în balanţa comercială generală. Accentuarea schimbului de mărfuri dintre oraş şi sat reprezenta factorul esenţial, care se afirma tot mai mult în viaţa urbană, determinîndu-i fizionomia.

Cum era organizată la Cluj piaţa de produse agricole? Ordonanţele municipalităţii cuprind date interesante privitoare la organizarea pieţei de produse agricole în oraş [1]. Ele reflectă marea varietate de produse expuse spre vînzare la Cluj, normele în legătură cu desfacerea lor şi tendinţa municipalităţii de a asigura populaţiei oraşului produse agricole suficiente, urmărindu-se în acelaşi timp o reglementare de preţuri contrară intereselor producătorilor agricoli.

Instrucţiunile date controlorilor pieţei în anul 1584 sînt întocmite în acest sens. În zilele de miercuri nimeni nu poate cumpăra de pe piaţă vreun articol spre a-l vinde cu cîştig, ci se pot aproviziona numai cetăţenii oraşului pentru nevoile lor. Joia, străinii nu pot cumpăra pentru negoţ decît după orele 8, adică după ce populaţia s-a aprovizionat mai întîi cu produsele necesare [2]. Magistratul vine în ajutorul breslei măcelarilor, hotărînd ca numai aceştia să poată cumpăra vite înainte de orele 8 [3]. Pentru a împiedica achiziţionarea de produse agricole în scopul comercializării de către precupeţe sau negustori, municipalitatea decide ca nimeni să nu poată ieşi din oraş în calea ţăranilor pentru a cumpăra grîu, ovăz, orz, găini etc., sub pedeapsa confiscării lor de către controlorul pieţei [4].

Lemnele, parii şi fînul se vindeau înaintea porţilor oraşului şi puteau fi aduse în oraş numai după ce au fost vîndute [5]. În inte-

---

[1] *C.S.H.M.*, I, passim.

[2] Această hotărîre pare destul de veche. O întîlnim şi la 1570 (*P.O.C.*, 3, 1569—1584, f. 7), cu menţiunea că se permite numai cumpărarea unei cîble de ovăz de persoană.

[3] *C.S.H.M.*, I, p. 197—198.

[4] *Ibidem*, p. 198.

[5] *Ibidem*, p. 198.

www.dacoromanica.ro

resul satisfacerii nevoilor populaţiei, mai ales a celei nevoiaşe, care s-a răsculat în anii sîngeroşi 1437 şi 1514, se iau măsuri care să asigure aprovizionarea acesteia cu un aliment de bază — peştele. În acest scop, oraşul opreşte vînzarea cu ridicata a peştelui, îndeosebi a celui sărat, silind pe „negustorii braşoveni, lugojeni sau caransebeşeni, sau pe oricare alţii" să vîndă trei zile întregi cu butoaiele desfundate şi numai cu de-amănuntul [1]. De asemenea, cei care aduceau spre vînzare fructe : prune, mere, nuci etc. în timpul iernii, pe sănii, erau obligaţi şi ei să vîndă timp de trei zile cu de-amănuntul [2]. Probabil fructele aduse pe piaţa Clujului în cantităţi mari, cu carele, făceau parte din produsele trimise spre vînzare de nobilii feudali din regiune.

O serie de instrucţiuni se ocupă de vama din piaţă. Precupeţele şi brutarii sînt scutiţi de plata taxei vamale. Se fixează taxe pentru coveţi, slănină, loşnoc [3] ,ouă, nuiele de salcie, scînduri, ţipari, ulei, cereale (cu menţiunea unei pedepse severe aplicată acelora care ar vinde grîu amestecat pe jumătate cu ovăz, sau ar pune pe fundul sacului boabe de proastă calitate), caş, unt, lînă (stabilindu-se pentru ţărani o taxă mai mică în comparaţie cu precupeţii), piei pentru opinci [4] etc. Importante sînt şi ordonanţele privitoare la desfacerea vinului, la fabricarea şi desfacerea berei (exclusiv de către orăşeni) ş.a.m.d.

Cantitatea şi varietatea de mărfuri agricole de pe piaţa Clujului demonstrează că în operaţiile de schimb au fost atrase atît clasa oprimată a ţărănimii cît şi feudalii : primii, pentru a achita obligaţiile în bani, dar şi pentru a achiziţiona produse meşteşugăreşti, ceilalţi pentru a transforma renta percepută în obiecte de uz nobiliar. Chiar atunci cînd în documente apare numele ţăranului care vinde produse agricole pe piaţa oraşului, cea mai mare parte din marfa vîndută reprezintă plusprodusul şi nu partea rămasă ţăranului iobag după achitarea dărilor ; plusprodusul ajungea pe piaţă şi contribuia la dezvoltarea relaţiilor de marfă-bani. Dacă plusprodusul se achita nobilului în natură, acesta concentra în mîinile sale o mare cantitate de produs social pe care îl desfăcea apoi pe piaţă ; dacă el se achita în bani, ţăranul, pentru a realiza banii necesari achitării obligaţiilor, era dator să vîndă o parte din recoltă, uneori chiar produsul necesar existenţei. Necesitatea de a achita obligaţiile transforma produsele ţăranului în marfă, fiind un însemnat factor în dezvoltarea schimbului.

Deşi relaţiile feudale au favorizat într-o anumită măsură dezvoltarea schimbului, totuşi cadrele în care se desfăşura schimbul erau limitate. Societatea feudală din Transilvania se baza pe mica gospodărie ţărănească, naturală, ori aceasta nu putea fi o economie de înaltă productivitate. Existenţa meseriilor săteşti şi a unei populaţii agricole urbane constituiau şi ele piedici în dezvoltarea relaţiilor de marfă-bani în secolul al XVI-lea.

---

[1] *L.C.*, III, p. 6 şi 10.

[2] *C.S.H.M.*, I, p. 199.

[3] E vorba de o pătură groasă ţesută din lînă de oaie sau de capră, cu fire lungi, din care se confecţionau gube (mantale) şi ţundre.

[4] *C.S.H.M.*, I, p. 199—200.

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL VII

RAPORTURI DE PREȚURI LA CLUJ ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

De vreme ce relațiile sociale dintre producătorii de mărfuri se realizează prin intermediul pieței și, în acest sens, piața determină prețurile tuturor mărfurilor, schimbările petrecute pe piața internă a Transilvaniei în secolul al XVI-lea se reflectă în dinamica prețurilor produselor agricole și industriale [1].

Avîntul orașului Cluj, în urma dezvoltării meșteșugurilor și a schimbului, creșterea sa demografică și o serie de alți factori au determinat în secolul al XVI-lea o urcare a prețurilor atît la cereale, cît și la produse meșteșugărești.

În această perioadă are loc în Europa așa-numita „revoluție a prețurilor", adică o creștere considerabilă a prețurilor tuturor mărfurilor în decursul întregului secol. Fenomenul a fost provocat de afluența enormă de metale prețioase aduse din America în Europa. Aurul și argintul american, dobîndit la început numai prin jaf, prin munca sclavilor, iar mai tîrziu și cu ajutorul unor mijloace mai perfecționate de exploatare, erau ieftine. Ieftinătatea [2] lor, determinînd abundența în circulație, purta în sine și germenele scumpirii tuturor mărfurilor [3]. Ca urmare a acestui fapt s-a produs, deși treptat, reevaluarea tuturor mărfurilor și ajustarea prețurilor, în raport cu această nouă valoare mai

---

[1] Asupra creșterii prețurilor ca indice al creșterii pieței interne se atrage atenția și în următoarele lucrări: B. D. Grekov, *Țăranii în Rusia din timpurile cele mai vechi și pînă în secolul al XVII-lea*, Ed. Acad. R.P.R., 1952, p. 558—559, A. G. Mankov, *Движение и география хлебных цен в русском государстве XVI в.*, în *Исторические записки*, 1949, nr. 28, p. 150; P. I. Leașcenko, *История народного хозяйства СССР* I, 1952, p. 563.

[2] Lucrarea lui C. M. Cipolla, *La soi-disante révolution des prix du XVI-ème siècle* (*Annales*, 1955) nu ne-a fost accesibilă. Dintr-un studiu al lui F. Braudel-F. C. Spooner, din *Relazioni*, IV, *Storia moderna*, Firenze (1955), p. 262—263, reiese că Cipolla consideră „teoria cantitativă a monedelor" ca insuficientă pentru explicarea urcării prețurilor în această perioadă; din acest studiu nu rezultă însă ceilalți factori, la care se referă Cipolla în lucrarea sa.

[3] F. A. Kogan-Bernștein, *Экономические взгляды Бодена. К вопросу так называемой революции цен XVI в.*, în *Средние века*, M.-L., 1946, p. 344.

www.dacoromanica.ro

redusă a metalelor prețioase. Cu alte cuvinte, după ce prețurile din a doua jumătate a secolului al XIV-lea și din secolul al XV-lea cunoscuseră o relativă stabilitate, acum are loc o creștere a prețurilor mărfurilor. Masa totală a metalelor prețioase aflată în procesul de circulație pînă la afluența argintului și aurului american, masă care a început să se deprecieze numai pe măsura pătrunderii metalelor aduse din America și în raport cu valoarea redusă a metalelor importate, a devenit insuficientă față de creșterea continuă a volumului operațiilor de schimb. Aceasta a dus în apusul Europei la necesitatea sporirii masei aurului și argintului drept mijloc de schimb prin noi exploatări ale zăcămintelor de metale prețioase.

Urcarea prețurilor nu era egală în toate țările după cum nu era egal nici ritmul acestei urcări. Creșterea prețurilor nu afecta în aceeași măsură toate categoriile de mărfuri. Totuși, se poate afirma că în Apus prețurile produselor agricole au crescut mult mai intens ca cele ale mărfurilor industriale și că mărfurile de prima necesitate s-au scumpit mai mult decît cele de lux [1]. În raport cu acestea salariile au rămas considerabil în urmă.

Acțiunea „revoluției prețurilor" s-a reflectat inegal asupra diferitelor țări. În general, are loc o urcare a tuturor prețurilor cu 100—150%. Istoricii acestei probleme sînt în unanimitate de acord cu faptul că urcarea prețurilor a avut loc în a doua jumătate și îndeosebi în ultimele decenii ale secolului al XVI-lea [2].

În Transilvania, în general, revoluția prețurilor nu a fost singurul factor și cel determinant care a dus la urcarea prețurilor. În secolul al XVI-lea se iau măsuri pentru a se opri scoaterea metalelor prețioase din țară [3], ceea ce arată că nu se găseau chiar din abundență. Mai ales în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cînd se observă chiar o adevărată „foamete" în domeniul metalelor prețioase puse în circulație, din cauza monopolului principilor asupra metalelor prețioase, a scoaterii argintului din țară de către unii principi [4], a scurgerii lui sub forma de tribut și daruri către Imperiul otoman și, probabil, și a mineritului încă insuficient dezvoltat [5] — încît argintarii se văd uneori puși în imposibilitatea de a lucra din lipsă de materie primă [6] — „revoluția prețurilor" nu poate explica singură saltul prețurilor pe care-l

---

[1] F. I. Poleanski, *Экономическая история зарубежных стран, эпоха феодализма*, 1954, p. 376.

[2] *Ibidem.*

[3] Cf. *Corpus juris Hungarici (Magyar törvénytár) 1000—1526 évi törvényczikkek*, ed. S. Kolosvári și K. Ovári, Budapesta, 1899, p. 760 (art. 13 din 1518), p. 818 (art. 34 din 1523); *Corpus decretorum iuris Hungarici*, I. Buda, 1844, art. 54 din 1548 et passim; *Approbatae constitutiones*, p. II, XVI, art. 1 etc.

[4] Cf. doc. din 13 aug. 1578 al lui Ștefan Báthory, f. Fronius, I, 333, A.S.O.S.

[5] *Monetae argentae cusio in Transylvania per multos ante annos nulla fuit, quod procul dubio evenit propter argenti defectum, in cujus fodinis Transylvani minus elaborant, quod majorem sumptum quam lotura auri requirant"* (1552) (G. Seivert, *Beiträge zu einer Geschichte der Hermannstädter Münzkammer*, doc. XXVIII, în *Arch. des Ver.*, N. F., 6, I—III, Brașov, 1865, p. 314; de aci hotărîrea dietei din 12—26 aprilie 1618 de a intensifica mineritul *(M.C.R.T.*, VII, p. 478).

[6] J. Novák, *A kolozsvári ötvösczéh a XVIII századig*, p. 33—36.

www.dacoromanica.ro

observăm pe piața Clujului, în special, și a Transilvaniei, în general, în acest secol.

Intensificarea relațiilor de schimb, accentuarea rentei în bani alături de cea dominantă în produse și de cea în muncă, creșterea pieței interne, au fost fenomene care în Transilvania au influențat în perioada studiată cel puțin în aceeași măsură dinamica prețurilor, ca și „revoluția" lor [1].

Cercetarea mișcării prețurilor la produsele agricole și meșteșugărești este importantă nu numai pentru că reflectă procesul de dezvoltare a pieței interne. Ea contribuie totodată la studierea acțiunii legii valorii în perioada respectivă, la studierea exploatării satului de către oraș, la elucidarea problemei nivelului de trai și de salarizare al producătorilor direcți de bunuri.

Abordarea problemei prețurilor e legată de dificultăți deosebite. Acestea privesc în primul rînd cele două elemente necesare calculului și comparației prețurilor : stabilirea valorii intrinsece de schimb a banilor în circulație și operarea cu unități de măsură, cu dimensiuni și capacități bine determinate. O altă greutate constă în strîngerea, din noianul de material arhivistic, de date suficiente, bine verificate sub raport științific, care să permită tragerea unor concluzii valabile [2]. Caracterul eterogen al izvoarelor cercetate, agravat de un oarecare coeficient de eroare, de varietatea unităților de măsură și greutate, cît și de dificultatea convertirii valorilor în unități actuale, dă uneori concluziilor un aspect relativ.

Cum se prezintă sistemul de măsuri și greutăți ?

Înainte de introducerea sistemului metric de măsuri și greutăți adoptat de cele mai multe țări abia în a doua jumătate a yeacului trecut, sistemul măsurilor și greutăților era foarte complicat. În epoca feudală nu numai fiecare țară sau provincie, dar uneori și fiecare oraș își avea măsurile lui, care însă nu rămîneau aceleași, ci se schimbau din considerente economice sau politice. Cunoașterea vechilor măsuri și greutăți este, prin urmare, o problemă extrem de grea și complicată, dar foarte importantă în același timp.

În Transilvania, în secolul al XVI-lea măsurile cele mai răspîndite erau cele de la Cluj și cele săsești. Măsurile de la Cluj în acest secol

---

[1] În istoriografia mai veche această explicație n-a fost aplicată la Transilvania. Pînă și cercetători de seamă ca Berlász au încercat să explice creșterea prețurilor prin scoaterea metalelor din țară și prin afluxul de bani stricați (cf. *Ipar és kereskedelem* [Meșteșug și comerț], în *Müvelödéstörténet,* III, p. 192).

[2] Menționăm lipsa totală a unor lucrări despre prețuri și sisteme de măsuri și greutăți privind Transilvania feudală. Singurele două lucrări din istoriografia maghiară, amîndouă bine documentate, cea de-a doua fiind o lucrare metrologică de bază, sînt : F. Kováts, *Nyugatmagyarország árulorgalma a XV, században, a pozsonyi harminczadkönyv alapján* [Dinamica prețurilor în Ungaria de apus în secolul al XV-lea, pe baza registrului de tricesimă de la Pojon], Budapesta, 1902, și E. Lederer, *Régi magyar ürmértékek* [Vechi măsuri de capacitate din Ungaria], în *Századok,* 1923, p. 123—157 și 304—326. Din nefericire, nici una din ele nu se ocupă de Transilvania. Menționăm de asemenea articolul lui Zs. Jakó, *Az erdélyi mértéktörténet kérdéiseihez* [Cu privire la istoria metrologiei în Transilvania], în *Erdélyi Muzeum,* I, Cluj, 1945, nr. 3—4, p. 240—243.

www.dacoromanica.ro

erau: a) pentru cereale: cîbla, subdiviziunea acesteia vica (*cubulus, veka*) și vadra (*idria, veder*); b) pentru lichide: vadra (*urna, cubulus, hydria, veder*) butoiul (*urna, tuna, tunella, hordó*), eitelul (*octale, justa, pint, achtel*), sfertul sau fertaiul (*quartale*); c) pentru greutăți: maja (*masa*) și fontul sau livra (*libra*); d) pentru postav: balotul (*balla, ball*), valul sau vigul (*pecia, tuch, veg*) și cotul (*ulna, cubitus, sing, elle*).

Treptat măsurile Clujului se răspîndesc pe întreg teritoriul Transilvaniei, cu excepția comitatelor Bihor, Zarand și Maramureș, care atunci nu făceau parte din Transilvania propriu-zisă și unde se foloseau măsurile orădene [1]. Apare tendința oficială de a impune măsurile și greutățile Clujului ca unități obligatorii pentru întregul principat [2]. Eficacitatea unor asemenea dispoziții e greu de stabilit. La Cluj nu se admiteau în 1549 alte măsuri și greutăți decît cele clujene, interzicîndu-se sibienilor și brașovenilor „să măsoare și să vîndă în acest oraș lucrurile și bunurile lor cu măsura și greutatea și fontul lor, ci numai cu măsura, greutatea și fontul acestui oraș" [3].

Mai întîi se fixează ca măsură de cereale pentru întreaga Transilvanie cîbla de Cluj, în schimb măsurile de lichide (eitel) în vigoare rămînînd cele săsești [4], dar cu toate acestea peste doi ani prețul ovăzului se mai socotește atît după cîbla de Cluj, cît și după cea săsească [5]. La 1578 dieta impune ca măsură unitară de cereale cîbla din Cluj și ca măsură unică de vin eitelul din Cluj [6], dar acum cu mai mult succes [7]. Peste unsprezece ani prețul făinii este calculat într-o dispoziție dietală după vechea cîblă de Cluj, care conținea 8 vica [8]. Succesul fixării măsurilor din Cluj ca măsuri unice poate fi explicat prin creșterea continuă a importanței economice și politice pe care o cîștigase acest oraș în Transilvania în secolul al XVI-lea.

Cele mai întîlnite măsuri de volum, pentru cereale, în documentele din secolul al XVI-lea privind Clujul, sînt: cîbla și vica.

Cîbla de Cluj circulă un anumit timp alături de cea săsească și la un moment dat devine cîbla oficială. Se poate stabili că ea era mai mare decît cîbla săsească [9]: potrivit unor date din 18 aprilie 1555 cîbla din Cluj era egală cu două cîble săsești [10]. Valoarea cîblei săsești nu era uniformă: într-un act privind regiunea Mediaș, găsim în secolul XVI—XVII o cîblă de Mediaș, una de Nocrich, prima fiind ceva mai mare, de asemenea o cîblă „mare" și o cîblă „mai mică" [11] etc.

---

[1] *M.C.R.T.*, I, p. 298; *Approbatae constitutiones*, p. III, XLV, art. 1.
[2] B. Hóman, *Magyar pénztörténet (1000—1325)*, Budapesta, 1916, p. 111.
[3] *P.O.C.*, 1516—1668, p. 13—14.
[4] *M.C.R.T.*, I, p. 298—299; II, p. 106 și 116.
[5] *Ibidem*, I, p. 344.
[6] *Ibidem*, III, p. 123—124.
[7] Jakó *Az erdélyi mértéktörténet kérdéiseihez*, p. 242.
[8] *M.C.R.T.*, IV, p. 429.
[9] *Ibidem*, IV, p. 430.
[10] *Ibidem*, I, p. 344 și 538; cf. și doc. din 1555, col. Schnell, III, 156, A.S.O.S.: *avenae cubulo Kolosvariensi — 16, Saxonico — 8.*
[11] J. Freih. Bedeus v. Scharberg, *Mittheilungen über ein Medwischer Stadtbuch aus dem 16. und 17. Jahrhundert*, p. 31 și 42—43.

www.dacoromanica.ro

E. Lederer crede că în Transilvania se întrebuința în secolul al XVI-lea o cîblă înrudită cu cea de la Košice [1]. Această presupunere poate fi acceptată pînă la probe contrarii numai pentru cîbla mică, săsească.

Pe baza unei mențiuni documentare, aproape unice de altfel, din *Socotelile orașului Cluj*, se poate stabili cu aproximație capacitatea cîblei clujene în secolul al XVI-lea. Această mențiune sună astfel: „12 vica ovăz în doi saci, cumpărate cu 10 d vica, în total 1 fl 2 d" [2]. De aici rezultă că un sac cuprindea 6 vica. Avînd în vedere că un sac mediu conține aproximativ 120 l ovăz, rezultă că o vica avea circa 20 l. Or, știindu-se că o cîblă de Cluj avea 8 vica [3], rezultă că o cîblă clujeană avea aproximativ 160 l. Această cîblă conținea prin urmare circa 116 kg grîu sau circa 64 kg ovăz [4]. Dacă considerăm cîbla mare clujeană [5] ca măsură generală la un moment dat pentru întreaga Transilvanie [6], rezultă că aceasta era aproape dublă față de cea de Košice. Mai tîrziu, în secolul al XVIII-lea, cîbla din Transilvania, compusă din 4 vica sau sferturi, are 92,55 l [7], e mai mică decît cea clujeană din secolul al XVI-lea.

O măsură de greutate pentru mărfuri mărunte era fontul sau livra. Fontul utilizat în Transilvania în secolele XVI—XVIII era de aproximativ 637 g [8], deci mai mare decît fontul comercial vienez de 560,15 g [9], valabil în Transilvania din secolul al XVIII-lea. Fontul clujean era deci și el de circa 636 g [10].

Dintre măsurile de capacitate ne oprim numai asupra vedrei și asupra eitelului. În evul mediu, cinci vedre transilvănene erau egale

---

[1] Această cîblă avea 83 l (Lederer, *op. cit.*, p. 143).
[2] *S.O.C.*, 1609—1611, IV, p. 179.
[3] *Ibidem*, p. 146: O cîblă de ovăz, cu 8 d vica, costă 64 d.
[4] E. Molnár, *A magyar társadalom története*, p. 184:
100 l grîu = 70 kg
100 l ovăz = 40 kg
Deci: 160 l grîu = 112 kg
160 l ovăz = 64 kg.
[5] *Cubulum major, cubulum majus*, menționat și de Leustachie Gyulaffi în însemnările sale (M.H.H., II, 32, Budapesta, 1894, p. 15 și 16).
[6] S-au păstrat indicații din care rezultă că unele produse (de pildă ovăzul și făina) livrate pentru întreținerea armatei erau măsurate cu cîbla de Cluj. În acest sens glăsuiește hotărîrea ca nobilii să contribuie de fiecare poartă cu un sfert de făină socotită cu cîbla de Cluj (*a singulis portis singulum vnum quartale farinae cubuli Coloswariensi contribuerent*) sau atestarea trimiterii de către bistrițeni la Dej, pentru armată, a 350 cîble de ovăz, măsurate cu cîbla de Cluj (*Coloswari keobeol*); cf. doc. din 13 apr. 1567, nr. 34 și 17 febr. 1566, nr. 6, A.B.
[7] Chr. Noback, *Vollständiges Taschenbuch der Münz, Mass und Gewichts-Verhältnisse*, Leipzig, 1851, 1119.
[8] Hóman, *op. cit.*, p. 122: 636,9553 g.
[9] V. Marian, *Vechile greutăți medicale (farmaceutice) din Ardeal*, Cluj, 1939, p. 11. Diferența dintre fontul maghiar și cel vienez rezultă și din următorul raport: 1 „masa" maghiară = 120 fonți, 1 „masa" germană = 100 fonți, dat în *Arithmetica, Az az Az számvetésnek tudománya*, Debrețin, 1582, ed. lui Rodolphus Hoffhalter, la B.F.A., nr. RMK 121. Potrivit acestor date, fontul maghiar ar fi chiar mai mare de 680 g.
[10] Aceasta trebuia să fi fost greutatea fontului clujean, „fontul adevărat" despre care se vorbește în doc. din 21 dec. 1597 (*P.O.C.*, 1585—1605, p. 305).

www.dacoromanica.ro

cu o urnă de Pojon [1]. Luînd la bază această comparație rezultă că o vadră de Transilvania conținea în secolul al XVI-lea circa 11 l [2]. Această cifră nu diferă decît puțin de capacitatea mai tîrzie a vedrei, egală cu 11,56 l [3]. O vadră cuprindea 8 eiteli [4]. Prin urmare, un eitel clujean avea în secolul al XVI-lea 1,35 l [5].

Măsurile de lungime cele mai răspîndite cu care se vindeau pînzeturile și postavurile erau, după cum am văzut, balotul, valul sau vigul, și cotul. Balotul putea cuprinde zeci de viguri. Vigul avea 20—50 coți, uneori mai puțin, alteori mai mult [6]. Mărimea cotului nu este precis cunoscută pînă în secolul al XVIII-lea, cînd cotul din Transilvania era egal cu 4/5 dintr-un cot vienez, adică cu 0,6233 m [7].

În încheierea acestor scurte considerente despre măsurile și greutățile folosite în Cluj în secolul al XVI-lea, trebuie menționat că măsurile pe care le întrebuințau negustorii, măcelarii, negustorii de pește etc. erau mereu verificate de controlorul pieței. Orașul avea și măsurile sale proprii, pe care le dădea spre întrebuințare celor care le solicitau, în schimbul unei taxe de doi dinari [8]. Folosirea măsurilor străine nesigilate atrăgea după sine ridicarea și distrugerea lor de către controlor, iar dacă se adeverea că au fost false, se sechestra tot ce se măsurase cu ele.

În secolul al XVI-lea, în Transilvania, moneda cu cea mai mare circulație, care stă la baza calculului nostru de prețuri, era florinul și subdiviziunea lui dinarul.

---

[1] Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*, 1901, p. 186, col. 2, după o adnotare a lui Balthyáni.

[2] 1 urnă de Pojon = 54,2976 l (Lederer, *op. cit.*, p. 307).
1 vadră = 54,2976 l : 5 = 10, 8595 l.
Unele lucrări de metrologie medievală lucrează cu subdiviziuni de miimi și zecimi de miimi la măsurile de greutate și capacitate. Asemenea cifre ni se par iluzorii și fictive, chiar numai din cauza imposibiltății realizării practice a unor asemenea măsuri în condițiile evului mediu.

[3] Noback, *op. cit.*, 1119 : 11,5696 l.

[4] *S.O.C.*, 1609—1610, IV, p. 157 ; „4 vedre de vin, eitelul cu 4 d = 1 fl 28 d". Deci : 1 vadră = 32 d, 1 eitel = 4 d, 1 vadră = 32 : 4 = 8 eiteli.

[5] 10,85 l : 8 = 1,35 l. Eitelul maghiar din epoca modernă avea 1,41 l. Din unele acte contemporane (de pildă, testamentul lui Ioan Elek din 26 iunie 1596, A.S.C.) reiese că existau căni de 1—2 eiteli, butelii de 3 eiteli și mai mult.

[6] *Arithmetica* : 1 vig = 24 coți ; în *Socotelile Sibiului* (1505—1507) 1 vig = 36—38 coți ; în *Reg. 1599* :

la postav Breslau	:	1 *ball* = 25 *veg*
la pînză *Galler*	:	1 *ball* = 40 *veg*
la postav de J hlava	:	1 *ball* — 20 *veg*
la postav *Kisnicer*	:	1 *veg* = 20 *sing*
la postav *Scharlath*	:	1 *veg* = 50 *sing*
la postav *Lemberger*	:	1 *ball* = 17,5 *veg*
Media ar fi :		1 *bal* = 30 *veg*
		1 *veg* = 25 *sing* ;

în *M.C.R.T.* (1609) : 1 vig = 35,50 coți etc.

[7] Chr. Noback, *op. cit.* : 1 cot vienez = 0,7775 m ; la F. Pethe, *Europai mértéktár*, Cluj, 1829, cotul transilvănean = 62, 31 cm. Bedeus J. Freih. v. Scharberg afirmă că $1^1/_4$ cot transilvănean = 1 cot vienez (*op. cit.*, p. 52).

[8] *C.S.H.M.*, I, p. 198—199 și p. 200.

www.dacoromanica.ro

Un florin maghiar avea 100 dinari (pénz) sau 75 creiţari, fiind mai mare decît cel german (renan) care avea 80 dinari sau 60 creiţari. Peste un secol raportul se schimbă în favoarea celui german [1]. Raportul dintre diferitele monede era variabil, depinzînd de raportul de valoare dintre aur şi argint. Aurul avea o valoare mai stabilă decît argintul: uneori 1 florin aur echivala cu 2 taleri argint, alteori valoarea lui întrecea 3 taleri [2].

Unităţile de comparaţie şi de schimb erau marca şi florinul. Greutatea mărcii diferea în această perioadă nu numai după ţări, dar şi după regiuni. La începutul secolului al XVI-lea, cînd Transilvania nu era constituită în principat, se întîlnesc nouă feluri de mărci: de Buda, de Strigoniu, de Spiš, Transilvania etc. [3]. Totodată, dintr-o marcă de aur nu se scotea întotdeauna aceeaşi cantitate de florini. O marcă de aur Hunedoara (*Hunyad*) dădea 53 florini, 1 pesetă, 12 dinari; una de Şoimoş (*Solmoş*) [4] echivala cu 44 florini, 1 pesetă, 80—85 dinari; una de Caransebeş cu 60 florini etc., după caratele aurului respectiv [5]. La marea varietate a mărcilor se adăuga şi racila evului mediu, care a atins Europa centrală în secolele XVI—XVII în domeniul monetar: deprecierea şi falsificarea monedelor [6]. Aceasta stînjenea puternic comerţul, lăsîndu-şi amprenta pe funcţia banilor ca mijloc de circulaţie. În ţară existau, prin urmare, alături de monedele cu valoare intrinsecă oficială în argint sau aur, monede depreciate ca valoare şi monede

---

[1] *Arithmeticae practicae compendium*, mss. nr. 1112 (1695), B.F.A., p. 28; 897 fl. hung = 747,50 fl. rhen.

[2] K. Szentgáli, *Erdély pénzei* [Monede din Transilvania], în *Az érem*, 1934, ian.—dec., p. 2.

[3] Harkó, *A pénz története Magyarországon*, p. 19.

[4] Raionul Lipova.

[5] A. D. Herzfelder, *Kolozsvári Czementes János Könyve*, p. 352—353. După Ioan Czementes, alchimist şi meşter monetar din Cluj în secolul al XVI-lea, din 3 mărci rezultau 205 sau 216 fl. (*ibidem*, p. 297), de unde în primul caz marca ar avea 238 g, iar în cel de al doilea 252 g. La 1574 găsim o menţiune despre achitarea unei datorii de o marcă de argint cu 8 fl (*P.O.C.*, 1574, p. 128). În acest caz, dacă socotim florinul de 3,5 g aur, rezultă că marca ajungea la 280 g argint. Se întîmpla chiar ca o marcă de argint curat să se socotească la 8,5 fl (Seivert, *op. cit.*, p. 319) (1569).

[6] Harkó, *op. cit.*, passim; Z. Gálocsi, *XVI századi magyar pénzek hamisitványai* [Falsificări de bani în Ungaria în secolul al XVI-lea], în *Numizmatikai közlöny*, IV, 1905, p. 90—93; *Arh. Ért.*, IV, p. 273; *Numizmatikai közlöny*, 50—51, p. 60; Seivert, *op. cit.*, p. 172 şi p. 195. Sînt cunoscute următoarele „bateri tîlhăreşti de monedă" (F. Friedensburg, *Münzkunde und Geldgeschichte der Einzelstaaten des Mittelalters und der Neuzeit*, München-Berlin, 1926, p. 82 şi p. 93) de cea mai murdară speţă: cea dintîi, din anii 1517—1530, făcută din iniţiativa şi în folosul lui Ludovic II şi al reginei Maria; cea de-a doua, mai tîrziu, la Pojon, în cîrdăşie cu marii nobili şi negustori, amîndouă specializate în fabricarea de monede mărunte de valoare extrem de redusă. Falsificarea banilor a format obiectul de discuţii al multor diete (1538, 1547, 1548 etc.), fără ca ele să fi reuşit a pune capăt acestei practici (Harkó, *op. cit.*, p. 36, 45, 139). „*Moneta adulterina*", „*mala et adulterina*", „*pecunia eiectitia seu adulterina*" circulă intens în acest secol. Impozitele se achită deseori în bani falşi, banii stricaţi creează greutăţi oraşelor. Dacă la preschimbarea banilor se cereau, în anul 1507, 110 florini pentru 100 florini vechi, în anul 1540 se cer 140 florini pentru 100 florini vechi (Cf. J. Horváth, *Az Erdélyi szász városok közgazdasági viszonyai, a nemzeti fejedelemség megalakulásáig*, p. 77). Cauza acestui fapt era că puterea juridică se afla în mîinile aceleiaşi clase care imita, deprecia şi falsifica monedele.

www.dacoromanica.ro

false. Negustorii, care se pricepeau să deosebească o monedă de alta, plăteau uneori produsele cumpărate de la nobili şi ţărani cu monedă depreciată sau falsă, cerînd în schimb monedă bună pentru produsele vîndute de ei. De pe urma acestei practici desigur că ţăranii erau acei care, în ultimă instanţă, suportau pagubele. Deprecierea monedelor contribuia în acelaşi timp şi la urcarea preţurilor.

Situaţia din Transilvania nu era mai bună în această privinţă nici după 1540: la scurte intervale dietele reluau chestiunea pedepsirii severe a falsificatorilor de bani, fără a reuşi să-i stîrpească [1]. E limpede că în asemenea situaţie, cînd monedele se băteau în diferite locuri (Sibiu, Cluj, Baia Mare)[2], cînd falsificarea lor era un fenomen obişnuit, cînd se luau hotărîri de a se primi numai „bani buni, bătuţi în adevăratele locuri ale cămărilor" [3], stabilirea exactă a valorii monedelor în circulaţie în Transilvania secolului al XVI-lea este o sarcină deosebit de dificilă. La aceasta se mai adaugă şi faptul că, din pricina tehnicii puţin avansate din domeniul monetăriei, confecţionarea monedelor era deseori lipsită de precizie: lipseau cunoştinţele chimice necesare pentru a se realiza un anumit conţinut constant al aliajului, lipseau balanţele de mare precizie pentru baterea unor monede de egală greutate [4].

Care era deci valoarea intrinsecă a florinului în acest secol, abstracţie făcînd de eventualele fluctuaţii, ce ar necesita un studiu special?

Marca transilvăneană din secolul al XVI-lea conţinea după unii autori 206,8080 g argint [5], după alţii 212,3193 g argint [6]. În Ungaria, marca se schimba oficial la 1523 pentru 6 florini 50 dinari, iar la 1545 pentru 6 florini fără un ortho [7]. Schimbînd aurul în întreaga sa valoare cu etalonul argint, rezultă că florinul de aur echivala cu 34 g [8]. Dacă ţinem seama de raportul de 1 : 10 dintre aur şi argint [9], conţinutul de aur al florinului era, pînă la 1540, de 3,4 g.

Greutatea în aur a florinului în perioada principatului era ceva mai mare, de 3,5 g [10], ceea ce indică indirect că o marcă transilvă-

---

[1] *M.C.R.T.*, I, p. 225 (1 nov. 1545), p. 297 (29 dec. 1549), p. 342 (26 iulie 1551), p. 411 (22 mai 1552), p. 506 (25 ian. 1554) et passim.

[2] Szentgáli, *op. cit.*, p. 4—5.

[3] *M.C.R.T.*, I, p. 41.

[4] Din această cauză se întîmpla ca două monede cu acelaşi titlu şi virtual de aceeaşi greutate să difere între ele cu zecimi de grame şi chiar cu grame.

[5] Harkó, *op. cit.*, p. 22.

[6] Hóman, *op. cit.*, p. 122; acelaşi autor indică pentru sec. XIII—XVI marca egală cu 206,7682 g, iar pentru sec. XVI—XVIII, marca egală cu 212,3193 g.

[7] Cf. *Corpus juris Hungarici*, p. 817, art. 33 (1523); *Corpus decretorum juris Hung.*, art. 50 (1545); 1 ortho = 25 dinari.

[8] 220,9004 gr (marca de Buda) : 6,5 = 34 g.

[9] Molnár, *op. cit.*, p. 182—183.

[10] Cf. A. Resch, *Siebenbürgische Münzen und Medalien von 1538 bis zur Gegenwart*, Sibiu, 1901. Urmărind greutatea florinilor reproduşi sau menţionaţi de Resch între anii 1538 şi 1600, am întîlnit greutatea constantă în aur a monedei, de 3,5 g

www.dacoromanica.ro

neană se schimba în general contra 6 florini [1]. Subdiviziunea ei, dinarul, cîntărea aproximativ 0,4 g argint [2].

Enunţarea acestor cifre, care reprezintă oarecum conţinutul oficial în aur şi argint al florinului şi al dinarului, este circumscrisă de baterea de noi monede, de coexistenţa, în plăţile efectuate, a monedelor vechi şi noi. Izvoarele amintesc despre sume de bani achitate de debitori în „monedă curentă", în „monedă veche", în „aur" sau în „bani noi şi aur" [3], fără ca azi să fim în stare a stabili exact valoarea intrinsecă a acestor monede.

Oscilaţiile monedei, determinate şi de schimbarea valorii ei intrinsece, de falsificarea banilor etc., nu puteau să nu influenţeze devierea preţurilor de la valoarea lor.

Creşterea oraşului Cluj ca centru meşteşugăresc şi comercial reflectă dezvoltarea pieţei interne. Spre deosebire de oraşele săseşti, care îşi datorau în mare măsură prosperitatea comerţului cu ţările romîne, Clujul înfloreşte în secolul al XVI-lea mai ales pe baza evoluţiei pieţei interne. Începînd încă din secolul al XV-lea el cuprinde în circuitul său de schimb o bună parte din teritoriul întregii Transilvanii, lărgind tot mai mult în secolul al XVI-lea acest teritoriu, piaţa sa de aprovizionare cu materie primă şi alimente şi piaţa de desfacere pentru produsele sale meşteşugăreşti.

Paralel cu dezvoltarea economică şi demografică a oraşului, creşte şi cererea de produse agricole din partea unei populaţii care se înstrăinase cu totul sau în bună măsură de agricultură. Dezvoltarea oraşelor, creşterea populaţiei neagricole cu necesităţile şi cerinţele sale în ceea ce priveşte produsele alimentare şi materiile prime, accentuarea tendinţei de urcare a rentei feudale în bani în Transilvania secolului al XVI-lea, au imprimat un rol tot mai important produselor agricole pe piaţă, ceea ce s-a reflectat şi în dinamica preţurilor lor.

(cf. p. 1, 2, 6, 7, 11 et passim), cu excepţia unui singur caz cînd un florin bătut sub Sigismund Báthory (1598) avea 3,43 g (*ibidem*, p. 45). Precum vedem, ea nu diferă mult de greutatea în aur a florinului din sec. XIV = 3,52 g (cf. B. Hóman, G, Szekfü, *Magyar Törtènet* [Istoria maghiară] vol. II, Budapesta, 1936, p. 105). Florinul maghiar era folosit şi în Polonia, începînd cu 1528. Proba florinului (ducatului) polonez „trebuia să corespundă cu exactitate probei ducatului maghiar, ducat care trebuia să conţină 3,5 g aur" (J. Rutkowski, *op. cit.*, p. 218). Menţionăm aceasta pentru că identitatea de monedă a facilitat comerţul Clujului cu unele oraşe ale Poloniei, îndeosebi cu Cracovia.

[1] 212, 3193 g : 35=6,0662 fl.

[2] Resch, *op. cit.*, p. 6 (1551); la L. Réthy, *Vegyesházi királyok kora* [Epoca regilor din dinastii mixte] în *Corpus numorum Hungariae*, II, Budapesta, 1907, p. 35 ; Z. Székely, *Un tezaur monetar din sec. al XVI-lea găsit la Satu Mare*, în *Studii şi cercetări de numismatică*, I, 1957, p. 243, pomeneşte de dinari bătuţi la Kremnitz, între 1541 şi 1556, cu o greutate de 0,47 şi 0,50 g.

[3] În *P.O.C.*, 1562, p. 48 sînt menţionate sumele de 74 florini 60 dinari, achitate „*currente monete*", 21 fl „*veteris monete*" şi 200 fl „*auri*" ; în *P.O.C.*, 1555, p. 37 este menţionată suma de 100 fl plătiţi în „*moderna pecunia*" şi 100 fl „*auri*" etc.

www.dacoromanica.ro

Cum se prezintă raporturile de preţuri pe piaţa oraşului în secolul al XVI-lea ?[1].

Articolul de trai de primă necesitate era pîinea, adică grîul. Datele pe care le-am avut la îndemînă provin mai ales din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Urcarea preţului mediu la grîu în această perioadă, mai precis între anii 1584 şi 1600, este de la 1 florin 20 dinari[2] la 1 florin 80 dinari şi chiar la 2 florini cîbla; raportînd valoarea grîului la echivalentul general — moneda — rezultă că la 1584 pentru 1 florin 20 dinari, adică în argint circa 43 g, se primeau 160 l grîu, iar la sfîrşitul secolului al XVI-lea, pentru aceeaşi cantitate de grîu trebuia să se plătească între 67 şi 70 g argint, ceea ce reprezintă o creştere a preţului grîului în două decenii cu peste 60%[3].

Preţul ovăzului creşte de la 20 dinari cît costa cîbla în 1551, la 90 dinari în 1600[4]. Prin urmare, în decurs de o jumătate de secol preţul ovăzului creşte de patru ori: la 1551, pentru o cîblă de ovăz se plăteau 8 g argint, dar la 1600 pentru aceeaşi cantitate de argint reveneau nu 160, ci 40 l.

Cu toate acestea, produsele agricole nu au atins pe piaţa Clujului preţurile de pe piaţa Europei apusene: acolo puterea de cumpărare a argintului scăzuse într-o proporţie şi mai mare. Interesant este faptul că urcarea preţului la grîu, în Franţa de exemplu, ca de altfel şi în alte ţări ale Europei occidentale, a fost mult mai puternică ca la

---

[1] Din cauza penuriei de material documentar pentru prima jumătate a sec. XVI — pe care l-am epuizat aproape în întregime prin datele oferite sporadic de registrele, statutele de breaslă, acte private etc. — am fost siliţi să ne mărginim mai ales la cel privitor la a doua jumătate a acestui veac. Izvorul principal pentru analiza raporturilor de preţuri l-au constituit miile de pagini din *Socotelile oraşului Cluj*. Preţurile analizate sînt *preţurile comerciale, de piaţă*, nu cele oficiale, de monopol.

[2] În ceea ce priveşte preţul cîblei de grîu, materialul documentar prezintă unele contradicţii: în registrele morii suburbiale din 1583 şi 1584 (*S.O.C.* 1583, XII, *Ad rationem Blasy Kowaschy*, şi 1584, XIII, *Regestrum factum per do<minum> Johannem Amendt super molendinum suburbialem)* vedem că preţul grîului intrat la moară oscilează între 40 şi 70 d, respectiv 44 şi 80 d; în *S.O.C.*, III, 1, 1581, p. 1, oraşul plăteşte pentru o cîblă de grîu suma de 1 fl 28 d, iar la 1586 preţul grîului variază între 1 florin 25 dinari şi 1 florin 68 dinari (*S.O.C.*, 1596, 3, XXVI). Faptul că ovăzul era limitat de municipalitate la 56 d pe piaţă şi 80 d la domiciliu (*L.C.*, III, p. 13, 1584) confirmă că preţul de piaţă al grîului în 1584 oscila în jurul sumei de 1 fl 25 d, deoarece preţul grîului era aproape întotdeauna dublu sau chiar triplu faţă de cel al ovăzului. De aci concluzia că preţurile menţionate în registrele morilor se refereau la măsuri diferite, la cîbla mică şi la cea mare, dublă.

[3] Preţurile pîinii nu sînt comparabile, deoarece documentar nu se precizează greutatea pîinii: la 1582 o pîine se vinde cu 5, 8 şi 9 d, la 1598 cu 8—9 d, la 1600 cu 12—14 d.

[4] Se pare că acest an a fost un an deosebit de greu din pricina evenimentelor politice, căci la 1600 găsim preţurile cele mai ridicate, în timp ce la 1609—1610 se observă o uşoară revenire la preţurile din ultimul deceniu al secolului al XVI-lea.

www.dacoromanica.ro

alte mărfuri, fenomen care nu e valabil pe piața Clujului [1]. Alta este situația cu ovăzul. Dacă în Franța se putea cumpăra la 1600 pentru aceeași sumă de bani (1 livră de Tournois) de cinci ori mai puțin ovăz ca la 1500 [2], la Cluj prețul ovăzului crește numai într-o jumătate de secol (1551—1601) de patru ori, de la 20 dinari (8 g argint) cîbla, la 90 dinari (35—40 g argint) cîbla. În Spania, unde „revoluția prețurilor" avuse urmări foarte serioase asupra scăderii puterii de cumpărare a banilor, diferența de prețuri pe anii 1580—1586 și 1600 este și mai mare [3].

Prețul făinii se dublează între anii 1564 și 1600 (1564 : 75 dinari cîbla, 1600 : 1 florin 50 dinari cîbla). Prețul orezului crește cu peste 8 dinari la livră sau font (1578 : 6—8 dinari fontul, 1600 : 14—16 dinari). Orzul, care la 1551 se cumpăra cu 24 dinari cîbla, se vinde în 1600 cu 1 florin 32 dinari, cu alte cuvinte cumpărătorul, în loc să dea 9,6 g argint pentru 160 l de orz ca la 1552, trebuie să plătească în 1600 peste 40 g, adică de patru ori mai mult. Arpacașul se cumpără la 1584 cu 35 dinari vica (2 florini 80 dinari cîbla), pentru ca la 1599 să se vîndă cu 75 dinari vica (6 florini cîbla).

Prețurile grînelor suferă schimbări sensibile și în timpul anului, în raport cu calitatea și cantitatea recoltei. De exemplu, în anul 1584, în lunile martie și aprilie a intrat la moara din suburbie grîu cu 44 dinari cîbla, în iulie cu 59 dinari, în august și septembrie cu 68 dinari, în octombrie cu 70 dinari, în noiembrie cu 80 dinari, evoluție curioasă de scumpete după recolta probabil slabă din 1584, și de ieftinătate primăvara, după recolta din 1583. Același tablou îl prezintă în anii 1581—1583 ovăzul : a) 1581 : ianuarie — 25 dinari, februarie — 32 dinari, mai — 35—40 dinari, iulie — 26—28 dinari, octombrie — 25 dinari, noiembrie — 25 dinari ; b) 1583 : ianuarie — 25 dinari, februarie — 24 dinari, martie — 32 dinari, iulie — 35 dinari, septembrie — 32 dinari, octombrie — 36 dinari ș.a.m.d.

Exista de asemenea o diferență de prețuri în timpul aceluiași an la cerealele păioase și boabe, între cele vîndute la piață și cele vîndute la domiciliu. Așa, de exemplu, pentru o vica de ovăz la piață se plăteau 7 dinari, iar la domiciliu 10 dinari ; prețul unei vica de orz era la piață de 9 dinari, iar la domiciliu de 12 dinari etc. [4].

---

[1] Pentru creșterea prețurilor în Franța vezi excelentul studiu al lui P. Raveau, *La crise des prix au XVI-e siècle en Poitou*, în *Revue historique*, 1929, CLXII ; Poleanski, *op. cit.*, p. 376 : prețul cerealelor sporește cu 200%; H. Sée, *Histoire économique de la France*, Paris, 1929, p. 93. Nu ne putem pronunța asupra dinamicii prețurilor din Polonia, deși acest lucru ar fi fost util, din cauză că lucrările lui W. Adamczyk, *Ceny w Lublinie od XVI do końca XVII w* [Prețurile în Lublin din sec. XVI și pînă la sfîrșitul sec. XVII], Lwów, 1938 ; S. Hoszowski, *Ceny we Lwowie w XVI i XVII w.* [Prețurile în Liov în sec. XVI și XVII], Lwów, 1928 ; J. Pelc, *Ceny w Gdánska w XVI i XVII* [Prețurile în Gdansk în sec. XVI și XVII], Lwów, 1937, și idem, *Ceny w Krakowie w latach 1369—1600* [Prețurile în Cracovia în anii 1369—1600], Lwów, 1935, nu ne-au fost accesibile.

[2] H. Sée, *op. cit.*, p. 93.

[3] R. Altamira y Crevea, *Historia de España y de la civilizacion española*, III, în trad. rusă, vol. II, Moscova, 1955, p. 236.

[4] *L.C.*, III (1584), p. 13.

www.dacoromanica.ro

Cum se prezintă raportul dintre preţurile produselor agricole şi preţurile vitelor ?

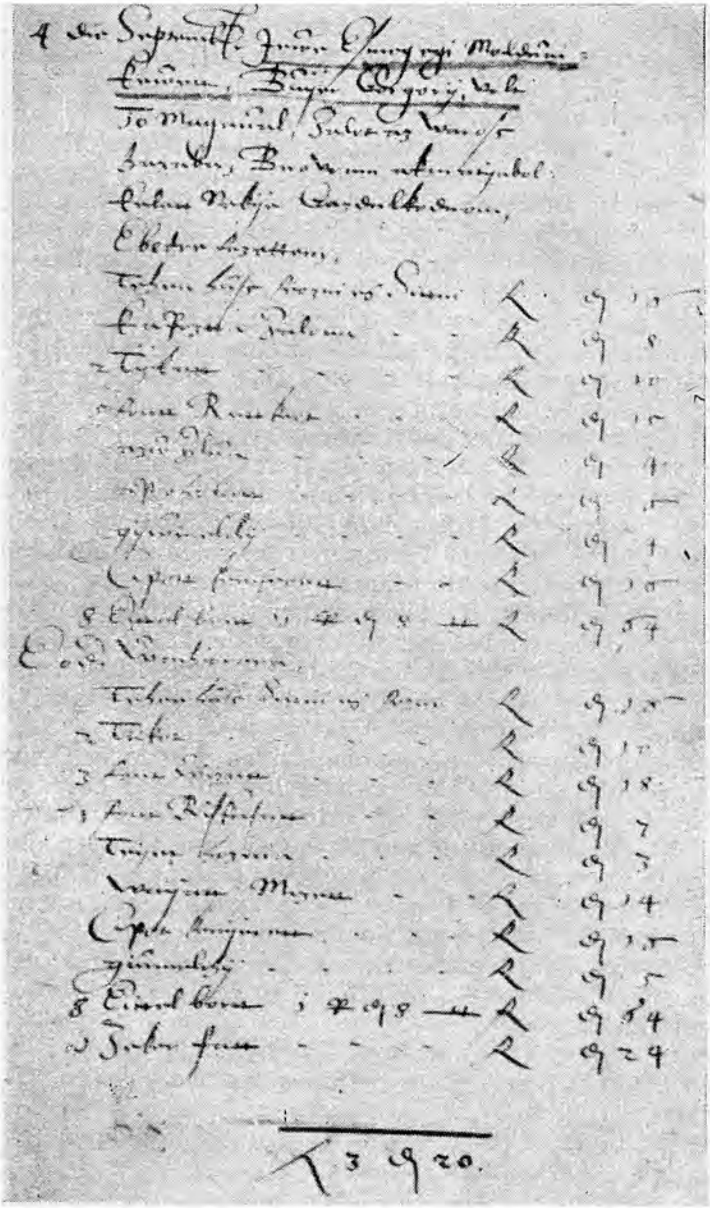

Fig. 29. — Pagină din Socotelile oraşului Cluj (1594).

La 1564—1565 un bou se cumpăra la Cluj cu 4 florini — 4 florini 50 dinari ; preţul unui bou creşte apoi la 5—6—7 florini, pentru a ajunge la 8 florini — 8 florini 50 dinari la 1600. Prin urmare,

www.dacoromanica.ro

prețul unui bou crește de două ori între anii 1564 și 1600. Prețul unui bou la 1600 echivala cu cel a 4,50 cîble de grîu, adică pe un bou omul putea cumpăra circa 720 litri (504 kg) grîu, ceea ce însemna un raport favorabil pentru cereale. Comparînd prețul vitelor cu cel al pămîntului, vedem că pentru un jugăr de vie, care la 1557 costa 58 florini 75 dinari [1], se puteau cumpăra 15—20 boi. Raportul defavorabil pentru vite iese și mai mult în evidență.

Hrana vitelor era și ea destul de scumpă. Carul de fîn care la 1584 costa 40—48 dinari, atinge la 1600 prețul de 1 florin 60 dinari. Prin urmare, prețul unui bou echivala cu cel a 6—7 care de fîn, adică cu hrana lui pe aproape doi ani. Prețul unui car de fîn era în același timp aproape egal, la 1600, cu prețul unui vițel (90 dinari — 1 florin 60 dinari).

În raport cu urcarea rapidă a prețului cerealelor, prețul cărnii suferă o creștere mai puțin palpabilă, dar pe care a simțit-o din greu populația săracă a orașului : între anii 1588 și 1600 prețul unui font de carne a crescut de la 1 dinar la 2 dinari.

Prețul grăsimilor (vegetale și animale) crește și el. Untul vîndut la 1578 cu 14 dinari un eitel se vinde la 1600 cu 32—40 dinari un eitel, adică de două și jumătate ori mai scump ; prețul uleiului crește între 1582 și 1600 de la 5 dinari la 16—20 dinari un eitel, adică de trei-patru ori, iar cel al untdelemnului se dublează între 1588 și 1600 (de la 25 dinari un eitel la 61 dinari).

Și alte articole aduse de țărani pe piața Clujului cunosc o apreciabilă creștere. Prețul unui purcel crește de la 12—14 dinari (1585) la 30—35 dinari (1600); cel al unei gîște ajunge în aceeași perioadă de la 8—10 dinari la 18—20 dinari, al unui miel de la 18—20 dinari la 32—40 dinari, iar al unei găini de la 4—5 dinari (1578) la 8—12 dinari (1600), adică prețul se dublează și se triplează. Comparîndu-se prețurile la cereale cu prețurile animalelor mici de casă, se constată următoarele : prețul unei cîble de grîu la 1593 echivala cu prețul a 25 de găini, 18—20 gîște sau 5 purcei sau al unui vițel ; prețul peștelui, care se vindea în mari cantități, proaspăt și sărat, pe piața Clujului, adus îndeosebi de negustori brașoveni, caransebeșeni etc., nu cunoaște o creștere sensibilă : *„retke"* de Someș se vinde între 1584 și 1599 cu 2—3 dinari, păstrăvii și știuca cu 4 dinari fontul ; doar morunul importat cunoaște o dublare a prețului între anii 1585 și 1600, și anume de la 6 dinari la 12 dinari.

În raport cu celelalte mărfuri, prețurile la băuturi se prezintă astfel : prețul vinului este aproape constant între anii 1551 și 1599 : 3—4—5 dinari un eitel, lucru explicabil prin exploatarea viilor dimprejurul orașului ; în schimb, prețul miedului crește între 1560 și 1600 de la 4 dinari la 10—12 dinari un eitel.

Evoluția prețului mirodeniilor importate de negustorii clujeni sau străini este următoarea : piperul nu înregistrează vreo creștere sensibilă între anii 1584 și 1610, prețul lui oscilînd între 65 dinari — 1 florin 30 dinari fontul ; prețul șofranului oscilează între anii 1583 și 1600

[1] Cf. *Régi divisionalis levelek*, 1557—1682, doc. din 18 iunie 1557, A.S.C.

www.dacoromanica.ro

de la 1 florin 70 dinari la 2,50—3 florini fertaiul (sfertul de font); ghimbărul se vinde la 1585 cu 64 dinari livra, la 1600 cu 1 florin; prețul lămîilor crește de la 1,50—2 dinari (1598) la 3 dinari bucata (1600), iar portocalele au un preț aproape constant de 8—10 dinari între 1578 și 1600.

Alături de produsele agricole se observă o creștere a prețurilor la materiile prime: carul de lemne care se cumpără în medie cu 30—40 dinari la 1564 ajunge la 55—60 dinari în 1600; o șină de fier de Trascău ajunge între 1584 și 1599 de la 26 dinari la 40 dinari; o șină mică de fier (*apro vas*) care se cumpăra pe piața Clujului cu 8 dinari la 1578 costă 10—12 dinari în 1599 etc. Creșterea prețurilor la unele materii prime pe piața Clujului, cu excepția pieilor, este în a doua jumătate a secolului al XVI-lea cu mult mai mică decît la produsele agricole.

În încheierea considerațiilor asupra prețurilor din Cluj în secolul al XVI-lea, se pot menționa următoarele:

Ca limită finală de comparație s-a ales anul 1600. Deși anii 1600—1601 și într-o oarecare măsură întreg ultimul deceniu al secolului al XVI-lea au fost ani mai grei în viața Clujului, din cauza incendiilor care au distrus în mai multe locuri orașul [1], a evenimentelor politice — războaiele acompaniate de rechiziții și jafuri [2] —, cît și a foametei care a cuprins regiunile înconjurătoare în iarna 1601 [3], și prin urmare și prețurile au prezentat o creștere mai acută, acești ani nu au constituit o excepție în tabloul general de urcare a prețurilor produselor agricole. Dacă se analizează pe scurt prețurile de la sfîrșitul primului deceniu al secolului al XVII-lea se observă că prețurile se mențin urcate, la un nivel apropiat de cel de la sfîrșitul secolului al XVI-lea:

Nr. crt.	Produse	1588	1600	1609	1610
1	Ovăz (o cîblă)	32—35 d	90 d	64—80 d	80 d
2	arpacaș	26 d (1582)		40 d	40 d
3	orez (1 font)	8 d	16 d	12 d	14 d
4	carne vită (1 font)	1 d	2 d	2 d	1 ½—2 d
5	1 găină	6 d	8—12 d	8—12 d	8—12 d
6	1 gîscă	10 d	18—20 d	25—28 d	16—20 d
7	vin (1 eitel)	3 d	3— 5 d	3— 5 d	4— 5 d

[1] De pildă, incendiul din 1601, cf. Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 150.

[2] Cf. de ex. doc. din 17 iulie 1600 al lui Basta, privind jafurile săvîrșite de mercenarii germani, valoni etc. (A.S.C., nr. 79).

[3] Cf. doc. din 26 iulie 1602, f. I, nr. 6, și 30 aug. 1602, f. III, nr. 52, A.S.C. Foametea s-a prelungit apoi și în 1602 și 1603 (cf. L. Makkai, *Szolnok-Doboka megye magyarságának pusztulása a XVII. század elején*, p. 210—212.

www.dacoromanica.ro

Prin urmare, procesul de urcare a prețurilor nu s-a oprit la anul 1600. Acest an, deși a constituit un an mai greu pentru populația Clujului, se încadrează în procesul general al creșterii prețurilor pe piața Clujului în secolul al XVI-lea, ale cărui cauze au fost analizate.

Cum se prezintă prețurile produselor meșteșugărești la Cluj, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea? La această întrebare e mai greu de dat un răspuns satisfăcător: datele documentare de felul celor pe care le oferă *Socotelile orașului Cluj* pentru produsele agricole sînt puține și doar incidental consemnate în *Socoteli*, registre sau statute. De aici, de multe ori, imposibilitatea de a compara *prețurile reale* ale unor produse meșteșugărești pe diferite perioade de timp.

Datele oferite de „limitații" nu corespund în majoritatea cazurilor realității [1]. Ele tindeau întotdeauna să fixeze plafonul maximal pe care trebuia să-l atingă prețul produselor meșteșugărești din Transilvania în secolul al XVI-lea, dar nu erau respectate de meseriași. Totuși, dinamica prețurilor produselor meșteșugărești la Cluj reiese cu prisosință și din comparația prețurilor stabilite de diete pentru întreaga Transilvanie, avînd ca punct de plecare prețurile maximale fixate de dieta din 1556 și comparate cu prețurile date în „limitația" din 1609.

Prețurile la produsele meșteșugărești cunosc în a doua jumătate a secolului al XVI-lea o creștere ce întrece cu mult, la o serie de produse, nivelul de prețuri al produselor agricole.

Analiza raporturilor de prețuri la produsele meșteșugărești mai importante oferă următorul tablou:

a) Produsele *blănarilor:* o şubă, al cărei preț a fost fixat în 1556 la 7 florini, ajunge la 10 florini în 1571, prețul ei crescînd așadar cu 30% în decurs de 15 ani; un spate de vulpe ajunge în același interval de timp de la 20 dinari la 45 dinari (creștere de 120%), un pîntece de vulpe de la 20 dinari la 32 dinari, costînd în 1596 la Cluj 40 dinari; foarte simțitoare este creșterea prețurilor la blănurile de animale sălbatice: o blană de jder, care la 1505 era de 28 dinari, este limitată la 1556 la 40 dinari și ajunge la 80 dinari — 1 florin 25 dinari în 1609, adică prezintă o creștere de 300—420% într-o perioadă de 105 ani; o blană bună de lup ajunge de la 1 florin (1566) la 2 florini 25 dinari (1609), un pieptar de la 60 dinari (1571) la 1 florin 25 dinari (1609).

b) Produsele *măcelarilor:* creșterea prețurilor la produsele „limitate" ale acestei categorii de meseriași este foarte mare în comparație cu creșterea prețului vitelor, lucru explicabil atît prin exportul de piei în Apus, cît și prin cererea crescîndă din partea breslelor de cizmari și pielari, în dezvoltare. Pielea de bou ajunge de la 50 dinari (1566) la 2 florini 50 dinari — 3 florini (1609), prezentînd o creștere

---

[1] Listele comparative, succinte și puține la număr, publicate de Szádeczky, *op. cit.*, I, p. 66, bazate numai pe datele oferite de „limitații" sînt lipsite de exactitate, tocmai fiindcă nu includ prețurile reale, care întrec cu mult pe cele fixate de dietă.

www.dacoromanica.ro

de 500—600%; cea de oaie de la 10 dinari (1556) la 20—25 dinari (1609), prezentînd o creștere de 200—250%.

c) *Tăbăcarii*: evoluția prețurilor maximale la produsele acestei categorii de meșteșugari dovedește că și ei își vînd din ce în ce mai scump mărfurile. O piele de bou tăbăcită, al cărei preț era fixat în 1556 la 80 dinari, ajunge în 1609 la 3 florini — 3 florini 50 dinari, adică prezintă o creștere de 150—400%; prețul maximal al unei piei tăbăcite de berbec crescuse de la 33 dinari (1556) la 60—75 dinari (1609); al celei de capră de la 20 dinari (1556) la 45 dinari (1609).

d) În raport cu creșterea prețului produselor măcelarilor (piei crude), ale tăbăcarilor (piei tăbăcite), cresc și prețurile la produsele *cizmarilor*: o pereche de încălțăminte al cărei preț a fost fixat în 1556 la 16 dinari este maximalizată în 1609 la 40 dinari și se vinde la Cluj în 1610 cu 46 dinari; o pereche de ghetuțe de copil ajunge la prețul maximal de 10 dinari în 1556 și 25 dinari la 1609.

e) Prețurile reale ale produselor *curelarilor* înregistrează o creștere deosebită în a doua jumătate a secolului al XVI-lea: prețul unui ham roșu, fixat de dietă în 1556 la 25 dinari, iar în 1609 la 45 dinari, costă la Cluj, în 1593, 1 florin; un ham alb, al cărui preț maximal evoluase între 1556 și 1609 de la 10 la 45 dinari, costa în 1565 75 dinari; un frîu (1556 — 16 dinari, 1609 — 28—36 dinari) costă la Cluj 80 dinari (1593); un frîu roșu cu zăbală (1556 — 30 dinari, 1609 — 36 dinari) costă la Cluj, în 1593, 80 dinari.

f) Prețurile maximale ale produselor *șelarilor* cunosc o creștere ceva mai atenuată (de exemplu: o șa dublă, fixată la 1556 la 1 florin 50 dinari, este maximalizată în 1609 la 2 florini, o șa simplă la 1 florin 25 dinari), poate din cauza importului și a concurenței șeilor turcești.

g) Prețurile maximale ale produselor *meșterilor de pănură* (*panni grisei*) sînt și ele în continuă creștere: postavul alb ajunge de la 2 florini (1556) la 5 florini 50 dinari (1609); postavul negru de la 1 florin 50 dinari la 4 florini vigul.

h) Aceeași este situația și cu prețurile maximale la *croitori*: un dolman simplu ajunge de la 16 dinari (1556) la 25—50 dinari (1609) etc.

i) Iată situația prețurilor la produsele *funarilor*: o funie de 6 coți, al cărei preț a fost fixat la 1556 la 5 dinari, costă la Cluj, în anii 1589—1590, 12—13 dinari.

j) Prețul lemnului ca materie primă necunoscînd o creștere substanțială, dinamica prețurilor unor produse ale *butnarilor și rotarilor* este și ea mai atenuată: un vas de 80 vedre, maximalizat în 1556 la 1 florin, ajunge în 1609 la 1 florin 10 dinari; prețul maximal al unei doage rămîne constant de 2 dinari între 1556 și 1609. În schimb, o căruță (*kotschi*), maximalizată în 1556 la 2 florini, ajunge la 4—6 florini în 1609, prezentînd o creștere de 200—300%; o roată de căruță (maximalizată în 1556 la 28 dinari și în 1609 la 45—50 dinari) se vinde la Cluj cu 45 dinari—1 florin.

k) Prețurile maximale la produsele *fierarilor și ale lăcătușilor* nu sînt uniforme în dinamica lor: în timp ce pentru o potcovire nouă se fixează 4 dinari (1556) și 6 dinari (1609), pentru o sapă 20 dinari

www.dacoromanica.ro

(1556) și 25—35 dinari (1609), pentru un lacăt 40 dinari (1556) și 50 dinari (1609), o coasă ajunge de la 10 dinari (1556) la 40—50 dinari (1609), o scară de șa de la 25 dinari (1556) la 40 dinari — 1 florin (1609). Prețurile pe piață întrec și în aceste ramuri pe cele „limitate" de diete.

Comparînd prețurile reale ale produselor meșteșugărești de pe piața Clujului în secolul al XVI-lea, cu prețurile produselor agricole, se observă, între altele: postavul e relativ scump; prețul unui cot de postav negru *„karasia"* echivalează la 1593 cu prețul a 10 găini sau a doi miei; pentru un bou se puteau cumpăra numai 8—9 coți de postav; prețul materialului de construcție, al cărămizilor și al scîndurilor e mai ieftin: 800 cărămizi sau 14 scînduri geluite costă în 1593 un florin, adică echivalează cu 2/3 dintr-o cîblă de grîu sau cu 12—15 găini; o spiță costa 4 dinari (1599), două obezi 10 dinari (1590), o ramă de fereastră 25 dinari (1600), o cadă de baie 1 florin 40 dinari (1593), ceea ce echivala cu prețul unei cîble de grîu, 1000 cuie de acoperiș costau 30—32 dinari (1593), adică aproape cît o cîblă de ovăz etc. Îmbrăcămintea este scumpă: o cămașă de cînepă costă în 1596 28 dinari, iar peste cîțiva ani, la 1610, o cămașă cu guler costă 90 dinari, fără guler 45—72 dinari, o pereche de ciorapi 28—32 dinari (1599), o partă (*partha*) de catifea 22 dinari; două cămăși, două perechi indispensabili, un pantalon de postav de rînd (*aba*) și o pereche de încălțăminte sînt înregistrate cu prețul de 7 florini[1], o pereche de opinci costa 6 dinari. Prin urmare, prețul unei perechi de ciorapi echivala în 1599 cu prețul a patru găini, sau a unui miel, sau a 20 kg carne, ceea ce reprezintă un raport extrem de favorabil pentru unele produse meșteșugărești față de cele agricole. Prețul unei pietre de moară era de 5—9 florini, adică se apropia de prețul unui bou.

Din analiza raporturilor de prețuri ale produselor meșteșugărești rezultă:

1) Urcarea prețurilor în secolul al XVI-lea atinge puternic domeniul produselor meșteșugărești.

2) Într-o serie de ramuri (tăbăcari, măcelari, cizmari, curelari) creșterea prețurilor întrece sensibil pe cea de la produsele agricole.

3) Exportul peste hotare al unor produse prelucrate (piei etc.) a constituit un factor important care a determinat urcarea rapidă a prețului lor.

4) Urcarea de prețuri la produsele meșteșugărești care, într-o serie de ramuri, întrece pe cea a produselor agricole, nu este specifică perioadei „revoluției prețurilor". Ea se datorează, între altele, legislației breslașe și politicii urbane de reglementare a prețurilor.

5) Dinamica de prețuri în domeniul produselor meșteșugărești atestă locul tot mai larg pe care produsele meșteșugarilor clujeni îl ocupă în viața de toate zilele a populației urbane și rurale, dovedește lărgirea pieței de produse meșteșugărești.

---

[1] *S.O.C.*, 1586, 3, XXVI, p. 12.

www.dacoromanica.ro

Ce determina valoarea și prețul produselor-marfă meșteșugărești sau agricole pe piața Clujului în secolul al XVI-lea [1]?

Schimbul de produse se făcea la Cluj în condițiile în care mijloacele de producție aparțineau atît meseriașului breslaș sau din afara breslei, cît și țăranului (cu excepția pămîntului, al cărui proprietar era nobilul feudal). Transformarea produselor în mărfuri s-a realizat în decursul evoluției procesului de schimb fie între meseriașii urbani între ei, fie între meseriași și celelalte pături din oraș, fie între meseriași, nobili și țărani, și aceasta în majoritatea cazurilor.

În procesul schimbului de produse dintre meseriașii urbani și țărani, care se realiza pe piața urbană sau pe cea rurală, atît țăranul cît și meșteșugarul cunoșteau condițiile reciproce de muncă. Meșteșugarul clujean, de cele mai multe ori fost țăran, plecat sau fugit de pe moșie, cunoștea bine condițiile de muncă ale țăranului. Chiar stabilit de generații la oraș, el rămînea uneori legat de ocupații agricole. Țăranul la rîndul lui cunoștea condițiile de muncă și cheltuielile de producție ale meșteșugarilor, întrucît pe moșia pe care trăia mai lucrau meșteri țărani (fierari, funari, cîrpaci etc.). Desigur, calcularea produselor în procesul de schimb după timpul de muncă s-a efectuat și s-a cristalizat în decursul timpului. Ca urmare, reglarea prețurilor pe piața urbană era exercitată de legea valorii. Ea nu atingea numai produsele meșteșugărești. Întrucît o parte din produsele economiei naturale se transforma în marfă, legea valorii își manifesta acțiunea ei și asupra economiei nobiliare și a gospodăriei țărănești.

Produsele agricole aduse pe piața Clujului proveneau de pe moșiile nobilimii feudale sau erau produse ale țăranilor, care aduceau pe piață o parte din plusprodus și chiar o parte din produsul necesar, în vederea achitării rentei în bani, a achiziționării de produse meșteșugărești, vite etc. Schimbul de mărfuri pe piața orașului încetase de mult a fi întîmplător. Prețurile produselor moșiei feudale deveneau și ele tot mai puțin întîmplătoare, deși nobilii vindeau produsele muncii străine dobîndite prin constrîngere. Totodată, cantitatea de produse agricole aduse pe piața Clujului, deși foarte variată ca asortiment, nu întrecea cu mult — în condițiile producției iobăgești — nevoile populației urbane, tot așa precum pro-

[1] Comparația prețurilor produselor agricole și meșteșugărești la Cluj și în alte orașe din Transilvania nu intră în scopul acestei lucrări. Unele sondaje în materialul documentar al Bistriței din secolul al XVI-lea privind problema prețurilor ne-au convins că factorii care au dus la urcarea prețurilor pe piața Clujului au acționat și aici în aceeași perioadă (cf. A.B., IV-c, p. 626, 627, 628, 632—636 etc.). Dinamica prețurilor la Brașov în sec. al XVI-lea reflectă și ea același fenomen. Prețurile se urcă în decursul secolului atît la produsele agricole, cît și la cele meșteșugărești, prezentînd unele deosebiri față de evoluția prețurilor la Cluj în aceeași perioadă de timp (cf. *Villicats-Rechnungen*, 1549—1553, III, e/9, la anul 1553; *Rationarius villicorum Brassoviensium a.d. 1554* (1554—1560), III, e/10, la anul 1554 *Villicats-Rechnungen* (1588—1589), III, e/18, la anul 1588, A.S.O.S. Fenomenul e menționat și la Mediaș (cf. Bedeus v. Scharberg, *op. cit.*, p. 52) și explicat prin „scăderea valorii banilor" și „lipsa mijloacelor de comunicație" (?!).

www.dacoromanica.ro

ducţia meşteşugărească strict reglementată de bresle nu întrecea nici ea îndeobşte nevoile populaţiei urbane şi rurale.

Legea valorii ca lege a formelor de schimb mai dezvoltate trebuia să joace şi juca un rol important atît în domeniul schimbului ocazional apărut pe terenul transformării producţiei proprietăţii feudale în producţie de mărfuri, cît şi în cel al producţiei de marfă a moşiei feudale. Ea ar fi determinat desfacerea produselor la valorile lor sau aproximativ la valorile lor, dacă o serie de factori nu ar fi influenţat devierea preţurilor de la valoarea lor.

Nu trebuie uitat că în condiţiile dominaţiei sistemului feudal în Transilvania multe manifestări ale legii valorii erau frînate sau slăbite de condiţiile economice dominante. Reglementarea breslaşă a producţiei şi vînzării, care urmărea atenuarea sau chiar anihilarea concurenţei, a luptei dintre producătorii de mărfuri pentru condiţii mai bune de producţie şi de vînzare a mărfurilor, împiedica în bună parte acţiunea legii valorii ca regulatoare a repartiţiei muncii sociale şi a mijloacelor de producţie între diferite ramuri ale economiei de mărfuri. Monopolul de preţuri influenţa şi el acţiunea legii valorii prin mecanismul preţurilor.

Prin urmare, dacă în perioada studiată legea valorii avea deplină valabilitate şi încă cu secole înainte preţurile au variat în jurul valorii lor[1], dinamica preţurilor — creşterea sau scăderea lor — a fost influenţată, pe lîngă fenomenul general al „revoluţiei preţurilor", de o serie de factori care au făcut ca preţurile să devieze mai mult sau mai puţin de la valoarea lor.

Un factor de importanţă în evoluţia preţurilor îl reprezentau în oraş şi în comerţul oraşului cu satele din regiune dispoziţiile autorităţilor urbane şi reglementarea breslaşă. Totodată preţurile produselor agricole au fost influenţate de relativ slaba legătură dintre diferitele regiuni, de faptul că plusprodusul în agricultură se înstrăina de regulă gratuit, iar o bună parte din el nu ajungea deloc pe piaţă.

Preţurile produselor agricole pe piaţa Clujului se aflau sub înrîurirea cererii şi a ofertei. În virtutea fluctuaţiei cererii şi ofertei mărfurilor avea loc o oscilaţie a preţurilor, o deviere a lor de la valoare. Dacă cererea era mai mare ca oferta, preţul mărfii respective creştea şi, invers, dacă oferta era mai mare, preţul mărfii scădea, fiind sub valoare. Reglementaţia breslaşă tindea să intervină şi să-şi supună acest joc dintre cerere şi ofertă.

În acelaşi timp, preţurile mărfurilor depindeau, după cum s-a arătat, şi de anotimp, de producţia anului respectiv (perioadă de secetă sau de recolte bogate), de calitatea mărfurilor, de vremurile de pace sau războaie, de răspîndirea de molime (de exemplu cea din anul 1574) etc. Influenţa factorilor amintiţi imprima, prin urmare, preţurilor şi prin aceasta nivelului fluctuaţiei lor în jurul valorii, o stabilitate extrem de relativă, mascată şi de deprecierea monedei.

Acţiunea legii valorii rezultă îndeosebi din încercarea de a impune aşa-numitul preţ just (*justum pretium*), adică un comerţ după

[1] Molnár, *op. cit.*, p. 184.

www.dacoromanica.ro

valoare (un schimb de echivalente de muncă)[1]. La 1569 sfatul orașului, la plîngerea populației Clujului împotriva cizmarilor și a lăcătușilor (*suttores et fabri*), hotărăște ca aceștia să nu ceară pentru produsele lor „peste valoarea justă și potrivită" [2]; la 1564 sfatul ceruse cizmarilor, fierarilor, căruțarilor (*plaustrarii*) și tăbăcarilor (*cerdones*) să-și vîndă produsele „la un preț just și potrivit", amenințîndu-i, în caz contrar, cu serioase amenzi, iar pe cizmari cu abrogarea privilegiilor lor privind monopolul vînzării[3]. Or, ce altceva putea însemna acest „preț just" decît cel determinat de timpul de muncă pentru confecționarea produselor expuse spre vînzare? A cere un „preț just" însemna a porni în primul rînd de la munca depusă la producția bunului de vînzare, de la uzarea uneltelor, costul materiei prime, adică din nou de la munca depusă în procesul de producție. Dar în condițiile schimbului dintre sat și oraș în evul mediu respectarea unui „preț just" rămînea un fenomen din domeniul idealului, irealizabil în practică.

Raporturile de prețuri pe piața Clujului au fost puternic influențate în secolul al XVI-lea de o serie de factori care au cauzat devieri mai mari sau mai mici ale prețurilor de la valoarea lor: *reglementarea breslașă, reglementarea municipală* și *reglementarea dietală a prețurilor.*

Meseriile urbane unite prin organizarea lor în bresle se opuneau proprietarilor rurali de produse agricole, de produse alimentare și materii prime. Producția simplă de mărfuri de la oraș deservea moșia feudală, dar o și exploata. Vînzînd satului feudal mărfuri la prețuri ridicate, meșteșugarii-patroni își însușeau o parte din renta feudală și din plusprodusul țăranului. De aceea, contradicțiile dintre sat și oraș s-au manifestat și în domeniul prețurilor, în reglementarea breslașă a prețurilor — reflectarea intereselor meseriașilor-patroni clujeni; în reglementarea urbană, care urmărea de cele mai multe ori aceleași interese, și în reglementarea dietală, contrară intereselor meșteșugarilor și corespunzătoare intereselor nobilimii feudale.

Reglementarea directă a prețurilor de către bresle ocupa un loc destul de modest în statutele acestora și un loc mai însemnat în hotărîrile municipalității Clujului. Ea era variată și consta în fixarea prețurilor în general sau a plafonului maximal, în localizarea autoritară a pieței, în reglementarea aprovizionării cu materie primă, a consumului etc.

Totuși, nu trebuie exagerate importanța și rolul reglementării breslașe și municipale a prețurilor: avînd în vedere că prețurile și valoarea nu sînt identice, rezultă că nu toate articolele acestei reglementări atingeau valoarea.

În afară de aceasta, reglementarea breslașă sau urbană nu avea o semnificație universală și, neschimbînd structura producției de mărfuri,

---

[1] B.F. Porșnev, *Очерк политической экономики феодализма*, Moscova, 1956, p. 94.
[2] *D.D.C.V.*, p. 256.
[3] *Ibidem*, p. 226.

www.dacoromanica.ro

nu putea domina procesul de fixare a prețurilor [1]. Caracterul contradictoriu intern al reglementării municipale de prețuri îi scădea eficacitatea, căci inscripțiile autorităților urbane cu privire la prețuri veneau deseori în flagrantă contradicție cu revendicările breslelor. Forța constrîngerii breslașe și municipale nu era suficientă pentru a menține autoritatea reglementării prețurilor, îndeosebi dincolo de zidurile orașului, de unde și numeroasele încălcări ale acesteia.

Dinamica prețurilor era în primul rînd influențată de fixarea cheltuielilor de producție și de aprovizionarea comună cu materie primă. Statutele blănarilor din 1505 fixează prețul ce trebuie plătit pentru o blană de vulpe și una de jder ; dispoziția curelarilor din 1570 limitează prețul ce trebuie plătit pentru piei crude ș.a.m.d. Aceste prescripții tindeau să determine țărănimea să-și vîndă sub preț produsele, dar asemenea prescripții, îndeosebi cele ce priveau achiziționarea de materii prime la prețurile stabilite de conducerea breslelor, cît și cele ce priveau prețurile fixate pentru produsele diferitelor meserii, se loveau și de împotrivirea tacită sau deschisă a meseriașilor, și-și pierdeau efectul. Registrele de breaslă conțin numeroase date în acest sens : butnarul Tonych Schwarz e amendat cu un florin fiindcă a cumpărat lemn, neanunțînd breasla [2] ; Hannes Schuler e amendat pentru că a cumpărat lemn mai scump de 1 florin 40 dinari stînjenul (*die Klofft*), preț fixat de breaslă [3] ; căruțarul Laurențiu Schod e amendat cu 4 florini pentru că achiziționase lemn fără știrea breslei etc. [4].

Des încălcate sînt și hotărîrile breslelor privind fixarea prețurilor de vînzare a produselor. Hotărîri ca cele ale breslei butnarilor de a nu se lua pentru două sute de spițe mai mult de un florin, sau pentru butucul roții [5] peste trei dinari ; sau cele ale fierarilor de a nu vinde o sută de potcoave mai scump de trei florini ungurești [6] sînt încălcate mai devreme ori mai tîrziu, după cum dovedește șirul lung de meseriași amendați din registrele de breaslă. Este îndoielnică eficacitatea și autoritatea hotărîrilor diferitelor bresle ; mulți meșteri sînt amendați în repetate rînduri, iar registrele nu pomenesc dacă amenzile au fost achitate sau nu.

Reglementarea breslașă a prețurilor la produse meșteșugărești avea rostul de a asigura meșterilor-patroni — prin exploatarea satului, prin intermediul stabilirii de prețuri de monopol la produse meșteșugărești — un nivel de trai corespunzător poziției lor sociale, reproducerea condițiilor necesare pentru repetarea procesului de producție pe vechea bază și lărgirea prin aceasta a bazei materiale a industriei urbane [7]. Dar în condițiile orașului medieval numai meseriașii-patroni erau cei care participau la împărțirea veniturilor și nu calfele sau ucenicii.

---

[1] Poleanski, *Очерки...*, p. 66.
[2] *Reg. 1548.*
[3] *Ibidem.*
[4] *Reg. 1551,* p. 95 (1598).
[5] *Ibidem,* p. 2.
[6] Jakab, *K.T.*, și idem, *Okl.*, I, p. 257.
[7] M. A. Siziumov, în *Вопросы истории*, nr. 7, 1954, p. 12.

www.dacoromanica.ro

Nerespectarea de către patroni a prețurilor produselor meșteșugărești stabilite de bresle și depășirea lor dovedește accentuarea exploatării satului de către meșterii-patroni clujeni în secolul al XVI-lea. Disproporția dintre prețurile de cumpărare a materiilor prime și prețurile de vînzare a produselor finite, adică urcarea prețului mărfurilor destinate vînzării, constituia, alături de exploatarea calfelor și ucenicilor, singura posibilitate a meșterilor-patroni de a ajunge la acumulare de averi mobile și imobile.

Se pune întrebarea, cum era posibilă crearea acestei disproporții între prețurile de cost și cele de vînzare la o serie de produse meșteșugărești, de ce meșteșugarii achiziționau relativ ieftin materia primă și de ce puteau vinde scump produsele finite?

Explicația acestui fenomen poate fi găsită atît în situația de monopol în care se găseau meșteșugurile urbane — consecință a organizării lor breslașe —, cît și în sistematica încălcare a prețurilor de monopol fixate. Tendința de a vinde produsele meșteșugărești peste preț nu putea să nu influențeze devierea prețurilor de la valoare.

Autoritățile municipale din Cluj se amestecau în stabilirea prețurilor produselor agricole și meșteșugărești din oraș, cît și în comerțul orașului cu satele mai apropiate sau mai îndepărtate, adică în stabilirea prețurilor produselor agricole aduse pe piața orașului. Ele urmăreau deseori o punere de acord a prețurilor produselor meșteșugărești cu cele ale produselor agricole, adică o apropiere a prețului de valoare, însă în multe cazuri fără rezultate palpabile.

În interesul cui lua magistratul Clujului hotărîri privitoare la reglementarea prețurilor produselor industriale?

La prima vedere s-ar părea că reglementarea prețurilor de către magistrat se făcea în interesul tuturor cumpărătorilor — locuitori ai orașului sau nobili și țărani din regiune — și împotriva breslelor. Cercetătorul, la răsfoirea fugară a materialului arhivistic privind această problemă, rămîne chiar cu impresia unei contradicții între măsurile de imixtiune luate de magistrat prin stabilirea prețurilor la produse meșteșugărești și interesele meseriașilor clujeni.

La plîngerea împotriva olarilor (*lutifiguli*) că vînd prea scump cahlele (*fodulae*) și oalele, sfatul decide ca olarii să vîndă produsele lor la același preț ca mai înainte, „la fel pentru cei săraci, cît și pentru cei bogați, fără vreo părtinire" [1]; magistratul aprobă prețurile fixate de butnari pentru fundul butoaielor și interzice să se ceară pentru legat (*pro compactura doleorum*) un preț mai mare decît cel stabilit, aprobînd totodată și prețul muncii pentru un fund de butoi și pentru o doagă laterală [2]. La sfat ajung plîngeri că brutarii nu fac destulă pîine și că vînd pîinea cu preț dublu chiar în „această perioadă de ieftinătate" [3] și magistratul ia măsuri. La plîngerile împotriva cizmarilor că aceștia încalcă „limitația" stabilită cu privire la confecționarea și vîn-

---

[1] *D.D.C.V.*, hotărîrea din 24 august 1561, p. 133: „*absque ullo personarum respectu*".
[2] *Ibidem*, p. 220 (1564).
[3] *P.O.C.*, 1585—1605, p. 192 (26 iunie 1592).

www.dacoromanica.ro

zarea de încălţăminte şi că vînd la un preţ mai mare, sfatul hotărăşte ca cizmarii să vîndă încălţămintea potrivit „preţurilor maximale fixate de senat", scrise cu litere majuscule pe o tablă aşezată în piaţa oraşului, obligîndu-i să întocmească ei înşişi o astfel de tablă de preţuri pe care s-o atîrne în faţa casei unde obişnuiesc să vîndă încălţăminte [1].

Carnea forma un articol deosebit, care constituia un obiect anual de dispută între municipalitate şi măcelari.

Preţul cărnii în oraş se stabilea de către magistrat şi cetumviri [2], de comun acord cu măcelarii. Măcelarii, care deseori îngrăşau vite pentru export şi realizau astfel venituri mai mari în anii buni, cînd hrana vitelor era ieftină, urcau preţul la carne. La un moment dat, sfatul impuse ca preţ maximal un dinar pentru un font de carne, în timp ce măcelarii cereau pentru un font un dinar şi jumătate [3]. Deşi sfatul hotărîse în repetate rînduri ca atunci cînd vitele sînt ieftine preţul cărnii să scadă, şi să nu fie urcat decît atunci cînd vitele sînt scumpe, măcelarii nu respectă aceste dispoziţii, refuzînd să dea fontul de carne bună cu un dinar, iar carnea de calitate mai slabă un font şi un sfert pentru un dinar [4], sub motivul că „vitele sînt scumpe" [5]. Numai ameninţarea cu abrogarea monopolului lor de vînzare şi admiterea nelimitată a vînzării cărnii de către străini îi mai silea uneori să se supună hotărîrilor sfatului [6].

Creşterea generală a preţurilor a avut ca urmare şi urcarea preţului la carne: la 7 iunie 1597 sfatul admite să se vîndă un font de carne de calitate bună cu un dinar şi jumătate, dar numai pe timpul iarmarocului care tocmai începuse la Cluj [7]; făcînd prima concesie, municipalitatea e silită peste două luni, la 12 august 1597, s-o facă şi pe a doua: începînd cu luna august şi pînă la Crăciun se admite vînzarea a trei sferturi de font carne bună cu un dinar, iar cea slabă, cu un dinar fontul; prin urmare, în decurs de nouă ani s-a ajuns ca preţul cărnii să crească în pofida hotărîrilor municipalităţii, de la un dinar un font, la un dinar şi jumătate trei sferturi de font, pentru ca în cele din urmă, la refuzul măcelarilor de a vinde şi la acest preţ, sfatul să îngăduie ca „oamenii de orice fel să vină din afară la tîrg şi să vîndă carne duminica, potrivit nevoilor pieţei" [8].

Din cele expuse rezultă că magistratul fixa sau aproba preţurile maximale ale produselor meşteşugarilor clujeni. Politica sa de preţuri era determinată de dorinţa de a pune de acord preţurile produselor meşteşugăreşti cu cele ale produselor agricole şi ale materiilor prime, necesare populaţiei în general şi breslelor în special.

Magistratul se găsea deseori între ciocan şi nicovală: pe de o parte el nu dorea ca „săracii meşteşugari să cadă în mizerie", pe de

---

[1] *D.D.C.V.*, p. 113 (22 febr. 1561 şi 13 aug. 1561).
[2] Stat. măcelarilor din 26 nov. 1559.
[3] *P.O.C.*, 1585, p. 61 (1588).
[4] *Ibidem*, p. 68, 88, 254 etc.
[5] *Ibidem*, 1585—1605, p. 111 (15 apr. 1598).
[6] *Ibidem*, p. 88 (nov. 1588).
[7] *Ibidem*, p. 297.
[8] *Ibidem*, p. 313 (3 mai 1598).

www.dacoromanica.ro

altă parte nu voia ca „principele să se supere din cauza plîngerilor nobililor, ridicate împotriva acestora, pentru că nu respectă limitațiile" [1]. El constată cu amărăciune cauzele reale ale acestei situații și nu le poate suprima: iobagii nu vînd produsele lor potrivit „limitațiilor", iar meșteșugarii nu-și pot achiziționa uneltele („*zerzamot*") și materia primă la prețurile fixate și de aceea nici ei nu respectă prețurile maximale [2].

Magistratul stabilea și prețurile maximale ale produselor agricole aduse de țărani în oraș. Pentru mărfurile străine (postavuri, mirodenii, săpunuri fine etc.) aduse de negustori, el fixa măsurile de lungime, greutate sau capacitate cu care aceștia erau obligați să le vîndă [3]. Se fixau prețurile la carnea de porc, de oaie, de berbec [4], la diferitele feluri de pește („*retke*" de Someș, știucă, păstrăvi etc.), favorizîndu-i pe vînzătorii din Cluj, față de cei străini [5]; prețul la mied [6], la găini, cocoși, gîște, iepuri, coș (piept) de gîscă, măruntaie, purcei, potîrnichi de calitate bună sau mai slabe, ovăz (fixînd un preț pentru piață și altul la domiciliu), orz, arpacaș, ulei de in (*pech*), pari de stejar și de brad, seu [7] etc. Nu cunoaștem rezultatele înrîuririi dispozițiilor magistratului asupra stabilirii prețurilor la produse agricole: insuccesul des în fixarea prețurilor la produse meșteșugărești ne face să presupunem că și fixarea prețurilor produselor agricole era de cele mai multe ori iluzorie, ineficace. Totuși, ea a influențat dinamica prețurilor, devierea sau apropierea lor de valoare.

În încheierea considerațiilor asupra rolului breslelor și al magistratului clujean în stabilirea prețurilor se poate sublinia că reglementarea breslașă și cea municipală a prețurilor la Cluj au avut loc în secolul al XVI-lea în domeniul producției simple de mărfuri, că ele introduceau numai corective în procesul de formare a prețurilor, fără a-l determina, fără a-i schimba baza.

Reglementarea dietală a prețurilor produselor meșteșugărești și mai rar a celor agricole reprezintă un al treilea factor care a influențat stabilirea prețurilor pe piața Transilvaniei, respectiv a Clujului, în secolul al XVI-lea.

Statul feudal maghiar, iar mai tîrziu principatul transilvănean, s-au străduit tot timpul să oprească urcarea prețurilor prin „limitarea" lor. Aceasta era o politică dusă în interesul de clasă al nobilimii și pentru satisfacerea revendicărilor acesteia susținute în diete. Dietele, fixînd prețuri maximale, căutau să asigure și respectarea lor, prin impunerea unor serioase amenzi și prin controlul instituit de organele locale și centrale — comiții, juzii regali [8] etc. Scopul direct al acestei politici

---

[1] *Ibidem*, III, 1566—1584, f. 192 (1579): *...az zegeny mywes nep megh niomoraggyek se az fejedelem haraggia az nemes nepnek panazalkodassa myat reank ne zallion*".
[2] *Ibidem*, f. 190.
[3] *P.O.C.*, 1516—1668, p. 13—14.
[4] *L.C.*, III, p. 8 (1584).
[5] *Ibidem*, p. 7—8.
[6] *D.D.C.V.*, p. 99 (1560).
[7] *L.C.*, III, p. 13 (1584).
[8] *M.C.R.T.*, II, p. 384.

www.dacoromanica.ro

de prețuri era de a scădea prețurile mărfurilor produse la orașe sau aduse de negustori, lăsînd de cele mai multe ori „la voia întîmplării" prețurile produselor agricole. Chiar cînd nobilii fixau prețuri maximale la materiile prime, deși erau interesați ca iobagii să aibă bani pentru a plăti renta crescîndă, ei o făceau numai pentru a obține mai ieftin produsele meșteșugărești sau cele vîndute de negustori, lovind în ultimă instanță tot în țărani.

Politica nobiliară de prețuri a constituit o piedică în dezvoltarea relațiilor de marfă-bani, din motivul că nobilimea, care înstrăina partea principală din forța de muncă și produsele agricole ale iobagului, tindea totodată să-și însușească la un preț scăzut produsele meșteșugărești, îngrădind, în majoritatea cazurilor fără succes, dezvoltarea relațiilor de schimb. În lupta dintre nobilime și meșteșugari pentru urcarea prețurilor produselor agricole sau meșteșugărești, se pare că victoria a revenit aceastora din urmă. Prețurile lor de monopol, precum și cele reale întrec de cele mai multe ori, pe piața urbană, prețurile stabilite de dietă.

Printre „limitațiile" cele mai complete se numără cea a dietei din Cluj din noiembrie 1556, a dietei din Aiud din martie 1560, a dietei din Tîrgu-Mureș din ianuarie 1571 și a celei de la Sibiu din iunie 1609. Aceasta din urmă, deși aparține secolului al XVII-lea, reflectă și stări de la sfîrșitul secolului al XVI-lea.

„Limitația" din 1556 cuprinde prețurile maximale la produsele blănarilor, măcelarilor, tăbăcarilor, cizmarilor, curelarilor, funarilor, butnarilor, argintarilor, croitorilor, rotarilor, fierarilor, lăcătușilor etc., în total șaptesprezece meșteșuguri; cea din 1571 cuprinde douăzeci de meșteșuguri, iar cea din 1609, treizeci de meșteșuguri [1].

O serie de decizii dietale, puține la număr, se referă la materii prime și la produse agricole. Dar și de data aceasta, căutînd să aducă corective la prețurile existente (la piei, lemn, cărbune, carne, vite), nobilimea feudală se dovedi incapabilă de a schimba legile obiective care determinau dinamica prețurilor, ceea ce rezultă și din veșnica reluare în discuție a problemei „limitațiilor", echivalentă cu recunoașterea indirectă a imposibilității realizării lor.

Dieta din 1560 fixează prețurile la care țăranii iobagi din Transilvania pot vinde piei de vulpe, de miel, lemn, cărbune [2]. Dar aplicarea acestei hotărîri era irealizabilă, chiar numai pentru faptul că, printre altele, creșterea continuă a rentei feudale determina pe iobag să-și scumpească pe piață marfa. A fixa prețul maximal la piei și a realiza respectarea acestui preț era un deziderat irealizabil, fapt care se recunoaște de altfel la una din diete (Cluj, 1556) [3]: o bună parte din piei se exporta în Apus, iar cea mai mare parte se importa din țările romîne și Banat, îndeosebi din districtul Caransebeșului.

---

[1] Cf. *M.C.K.T.*, II, p. 65—71, 178—183, 379—384; VI, p. 132—157.

[2] Hurmuzaki-Densușianu-Iorga, *Documente*, vol. II, 5, București, 1897, p. 466—467, nr. 201.

[3] *Ibidem*, p. 394—395, nr. 169.

www.dacoromanica.ro

Nobilimea ia și alte măsuri pentru a influența prețul la piei: pe de o parte oprește exportul pieilor, chiar comerțul cu piei [1], pe de altă parte se fixează amenzi mari (200 fl) [2] pentru contravenienți.

Respectarea unui preț „just" la materiile prime fiind imposibil de realizat [3], meșteșugarii, care porniseră bătălia prețurilor împotriva nobilimii, aveau o scuză în plus pentru motivarea creșterii prețurilor la produsele lor. Plîngîndu-se că pieile nu se vînd conform prețurilor maximale fixate de dietă [4], că pieile sînt scumpe și că „limitațiile" le aduc serioase pagube [5], curelarii, tăbăcarii, cizmarii încalcă „limitațiile". Magistratul Clujului, care se ocupa de această problemă, nu putea sau, probabil, nu voia s-o rezolve, cu toate măsurile organizatorice luate [6].

Într-adevăr, cum puteau fi respectate hotărîrile dietei, care reflectau și apărau interesele nobilimii nesocotind realitatea, dacă, de exemplu, prețul unui cot de postav „karasia" se fixa în 1595 la 60 dinari, cînd prețul său de piață fusese la Cluj de 65 dinari cu șapte ani în urmă (1588)?

„Limitațiile" dietale se loveau de împotrivirea meșteșugarilor transilvăneni, inclusiv a acelor clujeni, care le călcau cu orice prilej. Comiții și juzii regali însărcinați cu strîngerea amenzilor pentru încălcarea „limitațiilor" [7] nu erau în stare să împiedice nerespectarea lor. Hotărîrile dietale reflectă direct această stare de lucruri. Dieta din 1556 constată: „meșteșugarii aflători .... în orașe vînd toate lucrurile lor cu un preț dublu" [8]; deoarece juzii susțin că au dat meseriașilor „o normă dreaptă de vînzare a lucrurilor", dar că aceștia „nu vor să vîndă lucrurile potrivit acelei norme", dieta hotărăște ca juzii să silească pe meșteșugari să vîndă potrivit acesteia. Hotărîrea a fost luată în aprilie 1556. Nu mai tîrziu de patru luni (august 1556) meșteșugarii sînt din nou acuzați că își vînd produsele cu preț dublu, iar principele e rugat să-i silească să le vîndă „la prețul maximal just și potrivit" [9]. Lipsa de eficacitate a hotărîrii luate rezultă din faptul că în martie 1560 chestiunea este reluată, cei ce încalcă „limitația" fiind amenințați cu o amendă de 200 florini [10]. În septembrie 1593 se arată din nou că „limitația" dată de principe nu a fost aplicată nicăieri și că nobilimea trebuie să cumpere fiecare produs meșteșugăresc la preț dublu [11], iar

---

[1] *M.C.R.T.*, III, p. 134—135 (1578); p. 411 (1592); p. 475 (1595) et passim.
[2] *Ibidem*, p. 403, 475 et passim.
[3] *Ibidem*, II, p. 503—504; III, p. 486—487 et passim.
[4] *Ibidem*, III, p. 417.
[5] *P.O.C.*, 1585—1605, p. 173, 203, 272 et passim.
[6] De ex., hotărîrile din 25 ianuarie 1592, 27 noiembrie 1592 și 20 ianuarie 1596 ș.a. (*P.O.C.*, 1585—1605 passim).
[7] *M.C.R.T.*, II, p. 383—384.
[8] *Ibidem*, I, p. 597: *„Artifices in civitatibus ... degentes omnes res ipsorum dupplo precio diuendere ... secundum normam illam res suas vendere nolle ...."*
[9] *Ibidem*, I, p. 584—585.
[10] *Ibidem*, I, p. 176—177.
[11] *Ibidem*, III, p. 417.

www.dacoromanica.ro

la 1599 se constată că „deşi materia primă e destul de abundentă şi ieftină, meşteşugarii urcă preţurile la mărfurile lor"[1] ş.a.m.d.

Meşteşugarii clujeni, ca de altfel şi majoritatea meşteşugarilor transilvăneni[2], erau fideli liniei generale de urcare a preţurilor la produsele meşteşugăreşti. Acest lucru este dovedit şi de constatarea magistratului că „mulţi sînt atît de îndărătnici, încît nu voiesc să procedeze conform preţurilor fixate ci, pe furiş, în taină şi vădit, lucrează împotriva lor"[3].

Scurta analiză a acţiunii „limitaţiilor" nobiliare asupra dinamicii preţurilor a arătat că:

1) Legislaţia dietală nu a fost în stare să oprească creşterea preţurilor în secolul al XVI-lea, ca urmare a dezvoltării pieţei interne şi a acţiunii „revoluţiei preţurilor".

2) Monopolul artificial reprezentat de „limitaţiile" dietale, prin care nobilimea feudală din Transilvania tindea să silească pe meseriaşi să vîndă la un preţ scăzut, a fost unul dintre factorii care au contribuit la devierea preţurilor de la valoare.

3) Legislaţiei dietale de preţuri i se opunea rezistenţa tacită sau deschisă a meşteşugarilor transilvăneni, respectiv clujeni.

4) Creşterea continuă a preţurilor produselor meşteşugăreşti, în raport cu cele ale materiilor prime, reprezintă unul din aspectele exploatării economice a satului de către oraş, un aspect al contradicţiilor pe tărîm economic dintre orăşeni şi feudali.

Creşterea preţurilor pe piaţa urbană, urmare a intensificării schimbului şi a „revoluţiei preţurilor", a avut profunde consecinţe asupra situaţiei producătorilor direcţi de bunuri.

Pe de o parte, accentuarea producţiei de mărfuri şi a relaţiilor de marfă-bani au dus în Cluj la diferenţierea unei pături de meşteri-patroni, proprietari de bunuri mobile, case, pămînt, de negustori-bogătaşi, posesori de mari sume de bani şi de mărfuri. Vînzarea mărfurilor la preţuri de monopol în condiţiile nivelului relativ redus al preţurilor la materii prime, privilegiile breslelor şi ale negustorilor, le-au permis să acumuleze serioase capitaluri.

Pe de altă parte, creşterea continuă a preţurilor a lovit cu tărie masa producătorilor direcţi de bunuri şi plebea urbană: zilerii, lucrătorii necalificaţi şi calificaţi, calfele, slugile. Pe plan european, în „secolul al XVI-lea starea muncitorilor se înrăutăţise foarte mult. Salariul în bani crescu, dar nu proporţional cu deprecierea banilor şi cu creştere corespunzătoare a preţurilor mărfurilor. În realitate, salariul scăzu, aşadar"[4]. Prin urmare, în întreaga Europă, cu excepţia numai a unor teritorii ca Florenţa şi Neapole, sau Spania, se desfăşoară pe

---

[1] *M.C.R.T.*, IV, p. 274.

[2] Cf. de ex. doc. din 1 iunie 1582, A.B., nr. 49, în care meşteşugarii bistriţeni sînt acuzaţi că *„vnd der Adel sich sehr erklagt wie alle ding so vber aus theuer sein"*.

[3] *P.O.C.*, 1585—1605, p. 190 (1592).

[4] K. Marx, *Capitalul*, I, p. 654. Vezi şi *История средних веков*, vol. II, Moscova, 1954, p. 63—64.

www.dacoromanica.ro

de o parte o mare oscilaţie a preţurilor în curs de urcare, iar pe de altă parte se manifestă o acerbă rigiditate a salariilor [1].

Indicii de preţuri la Cluj, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, se exprimă cu aproximaţie în următoarele cifre, luînd drept 100 preţurile din anii 1564—1565: la grîne 200—225, animale mici şi păsări 180—230, alimente şi băuturi 200—250, produse meşteşugăreşti 250—300. Urmărind situaţia salariilor, observăm o serioasă scădere a puterii de cumpărare a populaţiei de rînd din Cluj.

Materialul arhivistic nu oferă prea multe date privind salarizarea diferitelor categorii de producători direcţi la Cluj în secolul al XVI-lea. Totuşi, datele oferite, puţine la număr, sînt concludente şi permit să tragem concluzia scăderii continue a nivelului de trai al păturilor sărace.

În ceea ce priveşte salarizarea zilerilor, care lucrau fie la munca cîmpului, îndeosebi în viticultură (la săpat, la culesul şi legatul viţei de vie etc.), la căratul gunoaielor sau la alte munci necalificate, situaţia este următoarea: în anul 1548 aceste categorii de lucrători erau remunerate cu 6—10 dinari pe zi, fără mîncare sau băutură. Aceleaşi categorii de lucrători primesc la sfîrşitul secolului al XVI-lea între 7 şi 12 dinari pe zi [2]. Prin urmare, se observă o creştere a cîştigului lor zilnic cu 16—20% într-o jumătate de veac.

Lucrătorii calificaţi erau angajaţi fie cu plata săptămînală [3], cu plată anuală în bani şi în natură [4], fie ca asociaţi pentru o parte din cîştig [5]. Aceştia sînt de obicei lucrătorii săraci, calfele care nu au avut posibilitatea de a deveni meşteri sau meşterii fără atelier, angajaţi de alţi meşteri-patroni. Statutele prevăd măsuri aspre în caz de angajare a lor ca asociaţi sau plata lor în natură. Nu cunoaştem efectul prevederilor statutare în această direcţie.

Cît cîştigau asemenea lucrători? Se întîlnesc fierari angajaţi la moară cu 18 florini pe an [6], alteori cu 20 florini şi o cîblă de grîu [7], ceea ce corespunde cu circa 6—7 dinari pe zi. Această sumă e prea redusă pentru o muncă calificată şi e posibil ca ei să fi lucrat cu ruptul la moară, deşi materialul documentar nu consemnează aceasta. Un lucrător la facerea varului avea 12 dinari pe zi [8], un morar cîştiga 16 dinari zilnic [9], un dulgher la repararea podului oraşului de asemenea 16 dinari pe zi [10] etc.

---

[1] F. Braudel-F. C. Spooner, *Commerce et industrie en Europe du XVI-ème au XVIII-ème siècle*, în *Relazioni*, IV, *Storia moderna*, Florenţa, 1955, p. 241.

[2] Sume aproape identice se plăteau şi în oraşele săseşti: 8—10 dinari pe zi: cf. *C.S.H.M.*, I, p. 531, 638 (1557 şi 1565).

[3] Stat. argintarilor din 23 mai 1561.

[4] *S.O.C.*, 1599, XII; acest sistem de salarizare în bani şi în natură apare alături de cel în bani şi la Bistriţa (A.B., IV-c, 628, p. 289, 290, 291 et passim; IV-c, 625, p. 100 et passim) şi exista probabil în celelalte oraşe ale Transilvaniei.

[5] Stat. argintarilor din 23 mai 1561, art. X.

[6] *S.O.C.*, 2, VII, p. 11 (1589).

[7] *S.O.C.*, 1599, XII.

[8] *Ibidem*, 5, VIII (29 iunie 1593).

[9] *Ibidem*, 1599, 8, XII, p. 3.

[10] *Ibidem*, 1564, IX, p. 88.

www.dacoromanica.ro

Condițiile de salarizare a calfelor erau, după cum s-a văzut, mai complexe și variate. Într-o serie de bresle calfele lucrau cu salariu săptămînal (de exemplu breasla argintarilor), în timp ce în altele era interzis să se plătească calfelor un salariu săptămînal. Erau și bresle în care calfele lucrau cu bucata. Unii meșteri, împotriva hotărîrilor breslei respective, plăteau calfele în natură sau le permiteau să producă în atelier un anumit număr de produse pentru uz propriu și pentru cîștig. În asemenea condiții, este imposibil să se calculeze venitul unei calfe. Totuși, se știe că salariul zilnic al calfei care și-a trecut examenul de măiestrie și care se angaja la un meșter era de aproximativ 16 dinari pe zi.

Urcarea bruscă a prețurilor a dus, după grele lupte, la o oarecare urcare a salariului calfelor la unele meserii. De pildă, argintarii ridică plata calfelor la 1576 (după refuzul calfelor de a munci, în 1573), dar în schimb li se reduce dejunul și li se retrag „banii pentru spălatul capului".

Din această succintă prezentare a aspectelor de salarizare a unor categorii de producători direcți din Cluj în secolul al XVI-lea, rezultă că urcarea salariilor lucrătorilor calificați și necalificați era de proporții modeste. Salariul lucrătorilor necalificați crescuse, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în medie cu 18%, iar cel al lucrătorilor calificați nu întrecea probabil nici el cu mult acest coeficient. Prin urmare, dacă considerăm indicele de salarii 100 pentru 1548, rezultă că la sfîrșitul secolului al XVI-lea (1599) indicele mediu de salarii era 120. Or, creșterea medie a salariilor la munci necalificate cu 18% față de creșterea prețului alimentelor și al îmbrăcămintei cu 80—150% și chiar 200% reprezintă un raport extrem de nefavorabil pentru producătorii necalificați sau calificați din Cluj, angajați la alții sau lipsiți de ateliere. Puterea de cumpărare a populației muncitoare a orașului scăzuse în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Abundența de mărfuri pe piața orașului era un semn al belșugului pentru unii și al pauperității pentru alții. Chiar în condițiile unor prețuri relativ scăzute la unele alimente (pîine, ouă, carne), prețurile ridicate ale altor produse agricole (unt, ulei, vin etc.) și îndeosebi ale produselor meșteșugărești apăsau greu pe spinarea producătorului direct, în primul rînd asupra lucrătorilor necalificați. Singurii care au profitat de urcarea prețurilor au fost meșterii-patroni, cu ateliere, clientelă și privilegii, și negustorii.

Situația grea în care se găseau unele categorii de producători de bunuri, lipsiți de avere mobilă sau imobilă, și-a găsit, între altele, expresia în mișcarea socială din Cluj din anul 1568 și în „grevele" calfelor de argintari din anii 1576 și 1591.

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL VIII

PROPRIETĂŢI FUNCIARE ŞI PREOCUPĂRI AGRICOLE

Oraşul Cluj nu mai semăna în secolul al XVI-lea cu *„villa Kuluswar"*, aşezare mai mult de tip rural din secolul al XIII-lea şi începutul secolului al XIV-lea. Meşteşugurile şi comerţul, producţia şi schimbul constituiau trăsăturile sale caracteristice în perioada de înflorire. *„Civitas primaria"*, denumire dată oraşului în această perioadă, reflectă creşterea rolului economic şi politic al acestui centru urban din Transilvania medievală.

Cu toate acestea, Clujul, apărut şi crescut în condiţiile sistemului feudal dominant, moştenise trăsături din specificul acestui sistem. Ierarhia feudală incluse oraşul în sfera ei: în societatea împărţită în feudali şi iobagi, Clujul deveni „stăpîn feudal", proprietar de domenii. Fenomenul pare chiar paradoxal, întrucît începuturile oraşului au fost legate de lupta acerbă împotriva dependenţei feudale, de lupta împotriva atacurilor şi abuzurilor nobilimii.

Caracterul general al economiei din Transilvania în această perioadă şi-a lăsat amprenta şi asupra preocupărilor unor orăşeni ai Clujului. O categorie de locuitori ai oraşului, mai ales cei dinafara zidurilor, din suburbii, continuă într-o oarecare măsură să se ocupe de agricultură, de creşterea vitelor, dar mai ales de anexele agriculturii: grădinărit şi viticultură. E pătura agricolă a oraşului, existentă de altfel şi azi, în cartierele Hoştat, Gheorgheni, Mănăştur etc.; viticultura este practicată de o bună parte din populaţie, chiar unii meşteşugari clujeni mai rămîn legaţi prin multe fire de agricultură, dar mai ales de anexele ei: viticultura şi grădinăritul.

Cum se prezintă procesul de transformare a oraşului în proprietar feudal, cum se menţin legăturile dintre meşteşugari şi agricultură şi care sînt consecinţele acestor fenomene pentru dezvoltarea producţiei de mărfuri la Cluj în secolul al XVI-lea?

Creşterea populaţiei oraşului, a puterii sale economice şi politice a fost însoţită de expansiunea sa teritorială. Pornind pe arena istoriei ca aşezare de tip preponderent rural, la un moment dat găsindu-se

www.dacoromanica.ro

chiar în ipostaza de moșie feudală, în urma evoluției ulterioare Clujul s-a dovedit a fi încorsetat de posesiunile feudale limitrofe. Lărgirea hotarelor orașului în dauna pămînturilor nobililor dimprejur, cît și încercările feudalilor vecini de a încălca și cotropi pămînturile de arătură, livezile, fînațele și pădurile Clujului, au dus la îndelungate procese și la repetate hotărniciri. Pe măsura dezvoltării orașului, atacurile nobilimii feudale împotriva teritoriului său au pierdut din eficacitate și Clujul a rezolvat cu succes ofensiva sa teritorială.

Părțile în litigiu erau pe de o parte orașul, pe de alta nobilii laici vecini sau abația din Cluj-Mănăștur. Din actele de hotărnicire rezultă că marginile orașului s-au întins încetul cu încetul pe distanță de kilometri, pînă la hotarele moșiilor Chinteni, Feiurdeni, Someșeni, Sînnicoară, Mănăștur, Baciu, Gheorgheni, Jucu, Popești, Rediu, Vîlcele, Apahida.

Litigiul de hotărnicire dintre orașul Cluj și abația din Cluj-Mănăștur pentru hotarul cu moșia abației Chinteni a început în secolul al XV-lea, continuînd cu întreruperi în tot secolul al XVI-lea. Desele acte de hotărnicire între Cluj și moșia Chinteni dovedesc încălcarea hotarelor atît din partea abației cît și din partea orașului, care-și mărea teritoriul pe seama pămînturilor abației [1]. Primul act despre hotărnicirea dintre Cluj și moșia Chinteni datează din 2 iunie 1454: se fixează ca hotar valea numită *„Thewlgespathak"* [2]. Noi hotărniciri sînt efectuate în anii 1460, 1467, 1468, 1473 [3] și în anii 1516, 156<?>, 1563, 1564, 1577, 1580, și 1585 [4].

În a doua jumătate a secolului al XIV-lea, în urma judecării conflictului dintre orașul Cluj și nobilul Nicolae de Grind, se fixează hotarul dintre Cluj și moșia Vîlcele [5]. În același secol începe șirul de hotărniciri dintre Cluj și moșia Gheorgheni: în urma unui litigiu hotarul se fixează pentru întîia oară în anii 1366—1370, concomitent cu stabilirea hotarului cu moșiile Rediu și Vîlcele [6], și apoi în secolul al XVI-lea, în anii 1577, 1578 și 1580 [7]. Hotarul dintre Cluj și Someșeni este stabilit în anul 1371 [8]; cel dintre Cluj și moșia Popești se fixează de șase ori în decurs de două decenii (1561, 1563, 1564, 1577) [9], cel dintre Cluj și Feiurdeni în anii 1413, 1414,

1 Cf. doc. din 17 august 1516, f. M., nr. 25 și 30 iulie 1516, f. K., nr. 28, A.S.C.

2 Cf. f. K., nr. 12, A.S.C.

3 Cf. doc. din 19 aug. 1460, f.K., nr. 13; 16 iulie 1467, f.M., nr. 20; 19 ian. 1468, f.M., nr. 21; 1 sept. 1473, f.K., nr. 2 și 9 oct. 1473, f.K., nr. 62, A.S.C.

4 Cf. doc. din 17 aug. 1516, f.M., nr. 25; f.K., nr. 28; 13 nov. 1563, f.M., nr. 30; 4 martie 1564, f.M., nr. 3; 18 martie 1564, f.M., nr. 32; 28 oct. 1577, f.M., nr. 19; 14 martie 1580, f.I., nr. 61; 2 apr. 1585, f.I., nr. 54, A.S.C.

5 Cf. doc. din 29 martie 1368, Jakab, *Okl.*, I, p. 59—61 și 16 apr. 1368, f.M., nr. 9, A.S.C.

6 Cf. Jakab, *Okl.*, I, p. 56 și doc. din 4 apr. 1370, f.M., nr. 11, A.S.C.

7 Cf. doc. din 6 iunie 1577, f.M., nr. 36; 1 martie 1578, f.M., nr. 41; 27 febr. 1580 și 10 martie 1580, f.M., nr. 48, A.S.C.

8 Cf. doc. din 3 apr. 1381, f.M., nr. 13 și 20 iulie 1381, f.M., nr. 12, A.S.C.

9 Cf. doc. din 5 iulie 1561, f.IV, nr. 2; 13 nov. 1563, f.M., nr. 30; 4 martie 1564, f.M., nr. 31; 18 martie 1564, f.M., nr. 32 și 1 mai 1564, f.M., nr. 33; 17 mai 1577, f.M., nr. 51, A.S.C.

www.dacoromanica.ro

1578, 1580 [1]; hotarul cu satul Jucu se revizuieşte la 1543 şi 1553 [2], cu satul Dezmir, la 1580 [3].

Pe lîngă aceasta, delimitările teritoriului oraşului de cel al moşiilor vecine luate global erau şi ele, în repetate rînduri, revocate şi confirmate. La 1370 se fixează hotarele dintre Cluj şi satele Gheorgheni, Rediu, Vîlcele [4]; în anul 1431 hotarul dintre Cluj şi moşiile Chinteni, Popeşti, Baciu, Mănăştur şi Vîlcele ale abaţiei de Cluj-Mănăştur [5], hotărnicire reluată în anul 1474 [6]; la 1550 se revizuieşte hotarul dintre Cluj şi satele de mai sus, incluzînd şi comunele Feiurdeni, Borşa, Jucu (Romîn şi Maghiar), Apahida şi Someşeni [7]; peste trei ani hotarul dintre Cluj şi satele Someşeni, Sînnicoară, Jucu şi Chinteni este din nou revizuit [8]; la 1577 se efectuează o nouă hotărnicire între Cluj şi comunele Vîlcele, Rediu, Gheorgheni, Someşeni, Sînnicoară, Jucu, Feiurdeni, Popeşti, Baciu şi Mănăştur; dintre Cluj, Baciu, Chinteni şi Mănăştur şi din nou dintre Cluj şi satele Sînnicoară, Someşeni şi Gheorgheni [9]; în anii 1578 şi 1579 se fixează hotarul dintre Cluj, Someşeni, Sînnicoară, Feiurdeni şi Mănăştur [10].

Desele revizuiri ale hotarului dintre Cluj şi satele vecine situate la o distanţă destul de apreciabilă de zidurile oraşului denotă creşterea hotarului comunal în folosul populaţiei oraşului, care avea preocupări agricole, se ocupa îndeosebi cu creşterea vitelor sau cu viticultura. Teritoriul comunal al oraşului era destinat, într-o oarecare măsură, ocupaţiilor agricole ale unei părţi din populaţia oraşului.

Un rol însemnat a jucat dobîndirea de către oraşul Cluj a unor pămînturi, păduri şi moşii, prin danii, cumpărări şi zălogiri.

Primul act în care este menţionată disputa dintre oraş şi nobilul Ştefan, fiul lui Nicolae, fost voievod al Transilvaniei, pentru pămîntul Bochteluke datează din 24 septembrie 1326: Ştefan susţine că acest pămînt face parte din moşia sa Feiurdeni, iar clujenii susţin că e din vechime al oraşului. Regele Carol Robert decide în acest proces în favoarea clujenilor şi le acordă stăpînirea pămîntului Bochteluke [11]. Acelaşi rege acordă clujenilor folosinţa Pădurii Negre (*Feketwerdw*) [12], pentru ghindă şi pentru lemne. În secolul

---

[1] Cf. doc. din 13 oct. 1413, f.M., nr. 14; 18 nov. 1413. f.M., nr. 15; 10 oct. 1414, f.M., nr. 16; 15 martie 1578, f.I., nr. 46 şi nr. 49; 10 martie 1580, f.M., nr. 47, A.S.C.

[2] Cf. doc. din 27 iulie 1543, f.M., nr. 8 şi 3 apr. 1553, f.M., nr. 29, A.S.C.

[3] Cf. doc. din 27 febr. 1580, f.M., nr. 48, A.S.C.

[4] Cf. doc. din 4 apr. 1370, f.M., nr. 11, A.S.C.

[5] Cf. doc. din 4 apr. 1431, f.M., nr. 18, A.S.C.

[6] Cf. doc. din 12 mai 1474, f.M., nr. 23, A.S.C.

[7] Cf. doc. din 9 martie 1550, f.M., nr. 28, A.S.C.

[8] Cf. f.I, nr. 40, A.S.C.

[9] Cf. doc. din 13 mai 1577, f.M., nr. 51 şi 52; 17 mai 1577, f.M., nr. 34; 8 iunie 1577, f.M., nr. 37 şi 26 nov. 1577, f.M., nr. 39, A.S.C.

[10] Cf. doc. din 8 martie 1578, f.I., nr. 48; 15 martie 1578, f.I., nr. 47 şi f.M., nr. 40; 4 apr. 1579, f.M., nr. 42 şi 43; 26 oct. 1579, f.M., nr. 45 şi 46; 19 iunie 1579, f.M., nr. 44, A.S.C.

[11] Cf. *Doc. v. XIV*, II, p. 199—200.

[12] *Ibidem*, III, p. 24—25; cf. şi doc. din 14 nov. 1402, f.I., nr. 11, A.S.C.

www.dacoromanica.ro

al XV-lea orașul primește ca danie morile cetății Lita, de pe teritoriul orașului [1], satele Cojocna și jumătate din Feiurdeni [2]. Litigiul privind stăpînirea de către oraș a moșiei Feiurdeni nu era rezolvat nici la sfîrșitul secolului al XV-lea, deoarece continuă disputarea drepturilor de stăpînire cu nobilii, stăpînii moșiei, care au refuzat s-o predea orașului [3].

În secolul al XVI-lea sporește numărul posesiunilor intrate sub jurisdicția orașului Cluj. În anul 1526 Clujul primește din partea regelui moșiile Săcel și Filea de Jos [4], peste trei ani moșiile Vîlcele și Mărtinești [5], iar peste opt ani Filea de Sus și Lita [6]. Dania cetății Lita și a moșiilor Filea de Sus este reînoită în anul 1561 [7], iar în anul 1594 Sigismund Báthory conferă orașului Cluj părți din moșiile Escu, Jurca, „Lac", Ciaca, Hășmaș, Valea Lungă și Iapa [8], înnoind dania peste un an. Tot el acordă Clujului cinci sesii iobăgești și alte două în Hășmaș, trei în Ciaca, cinci în Valea Lungă, două în Jurca și trei în Escu, confiscate de la nobilul Gabriel Kendi [9], și cinci predii din satele enumerate, precum și din Iapa și Valea Hranei (?) [10].

Orașul ajunge la proprietăți agricole (pămînturi, mori, păduri) și pe o altă cale, prin cumpărări sau zălogiri. În anul 1352 clujenii cumpără moșia *Vndotelek* sau *Tarchahaza* (așezare dispărută azi, lîngă Mera) [11]; în 1599 Clujul primește pentru opt ani ca zălog Pădurea Călugărilor din moșia Corușu [12], apoi vii pe teritoriul episcopiei de Alba Iulia [13] etc.

Uneori clujenii se folosesc de mijloace violente fie pentru a acapara pămînturile vecine, fie pentru a împiedica imixtiunea vreunui nobil în dreptul lor de proprietate funciară. Clujenii cotropesc pămînturile nobililor de Someșeni [14], susțin un îndelungat proces cu nobilul Gyereofy pentru o moară ridicată la Someșeni în dauna orașului [15] și,

---

[1] Cf. Jakab, *Okl.*, I, p. 126—128.
[2] Cf. doc. din 26 martie 1470 și 23 ian. 1473, f.D., nr. 11, 12 și 13, confirmate la 19 dec. 1513, f.D., nr. 19 și 29 dec. 1513, f.D., nr. 62, A.S.C.
[3] Cf. doc. din 10 dec. 1492, f.D., nr. 15; 5 ian. 1493, f.D., nr. 60; 7 ian. 1493, Jakab, *Okl.*, I, p. 302—303 și p. 305.
[4] Cf. doc. din 29 nov. 1526, f.D., nr. 29, A.S.C.
[5] Cf. doc. din 26 ian. 1529, f.D., nr. 24; 16 iulie 1529; Jakab, *Okl.*, I, p. 370—371; 24 iulie 1529, f.D., nr. 22, A.S.C.
[6] Cf. doc. din 22 sept. 1534, f.D., nr. 64, A.S.C..
[7] Această danie este confirmată la 29 nov. 1562, Jakab, *Okl.*, II, p. 76—77; 15 dec. 1562, f.D., nr. 31; 22 sept. 1564, f.D., nr. 64 și 66, A.S.C.
[8] Jakab, *Okl.*, II, p. 166—167 și f.D., nr. 34 și 36, A.S.C.
[9] Jakab, *Okl.*, II, p. 168—169.
[10] Cf. f.D., nr. 38 și 39 și întărirea lor la 17 febr. 1595 (f.D., nr. 35) și 14 apr. 1595 (f.D., nr. 38), A.S.C.
[11] Jakab, *Okl.*, I, p. 49—50.
[12] Cf. doc. din 21 iulie 1599, f.D., nr. 17, A.S.C.
[13] Jakab, *Okl.*, I, p. 150—151.
[14] Cf doc. din 3 iulie 1577, f.I., nr. 45, A.S.C.
[15] Cf. doc. din 6 iunie 1576, f.VII, nr. 30; 9 ian. 1577, f.VII, nr. 32; 2 febr. 1577, f. VII, nr. 34; 14 dec. 1577, f.VII, nr. 36 și 15 dec. 1577, f.VII, nr. 37, A.S.C.

www.dacoromanica.ro

plictisiţi de tergiversarea litigiului, distrug zăgazurile morii ridicate de acest nobil [1].

Ogoarele, viile, pădurile şi moşiile dobîndite prin danii, cumpărări, zălogiri sau cotropire ofereau oraşului importante venituri. Pe pămînturile comunale păşteau vitele orăşenilor, în păduri se îngrăşau porcii oraşului şi ai orăşenilor, pădurile ofereau lemne de foc şi material de construcţie, produsele viilor se desfăceau în oraş, iar moşiile erau exploatate, ca orice moşii feudale, cu o singură distincţie în ceea ce priveşte formele de exploatare. Împreună cu moşiile primite oraşul prelua şi pe iobagii care locuiau pe pămînturile respective. Din analiza registrelor de venituri ale unor sate ale Clujului (de exemplu Filea de Sus, Filea de Jos şi Săcel) rezultă formele aproape exclusive de rentă în bani şi produse. Oraşul utiliza produsele şi banii rezultaţi din exploatarea ţărănimii iobage de pe moşiile dependente, pentru acoperirea unei părţi din cheltuielile interne, ca rezerve, pentru nevoi militare, edilitare şi altele. De un statut juridic deosebit se bucura o altă posesiune a Clujului — Feleacul. Acest sat romînesc fusese supus Clujului în secolul al XIV-lea, avînd rolul apărării drumului spre Turda. Feleacul a fost scos de sub jurisdicţia comitatului şi pus sub cea a oraşului Cluj [2], fiind obligat să dea oraşului la început un impozit în bani şi quinquagesimă [3], iar mai tîrziu un impozit exclusiv în bani, care se ridica în secolul al XVI-lea pînă la 250 florini pe an.

La veniturile realizate din valorificarea produselor rezultate din exploatarea bunurilor imobile — păduri, păşuni, pămînt cultivabil, mori, livezi, eleştee, case — se mai adăugau şi cele rezultate din desfacerea vinului oraşului, a miedului etc. Toate acestea, împreună cu impozitele directe, încasate de la orăşeni, şi cu tricesima, permiteau oraşului să facă faţă cheltuielilor legate de întreţinerea unor edificii publice (spitalul, baia, şcoala), de paza oraşului, să primească oaspeţi şi trimişi din alte oraşe şi ţări, să organizeze festivităţi, să plătească salariile slujbaşilor săi, să sprijine orfelinatul, să se îngrijească de curăţenia oraşului, de repararea podurilor, să achite censul datorat puterii centrale, să contribuie cu detaşamente militare la expediţiile militare etc.

Produsele agricole rezultate din exploatarea muncii iobăgeşti constituiau o sursă de aprovizionare, oricît de redusă ar fi fost ea faţă de nevoile oraşului.

Cel care cercetează actele private, *Protocoalele* şi *Socotelile oraşului*, e surprins de rolul pe care viticultura şi, într-o mai mică măsură

---

[1] Cf. doc. din 22 şi 24 aug. şi 17 sept. 1582, f.VII, nr. 40—42; 24 aug. 1583, f.VII, nr. 43; 21 martie 1585, f.VII, nr. 39 şi 16 martie 1586, f.M., nr. 45 şi 49, A.S.C.

[2] Cf. doc. din 6 iulie 1506, f.D., nr. 17 şi 13 iulie 1560, Jakab, *Okl.*, II, p. 55—57 şi 57—58.

[3] Jakab, *Okl.*, I, p. 54, p. 151 şi doc. din 7 dec. 1493, f.C., nr. 10, A.S.C.

www.dacoromanica.ro

creşterea vitelor şi agricultura îl mai jucau în viaţa orăşenilor[1]. O bună parte din documentele secolelor XIV—XVI se referă la proprietăţile funciare ale unor locuitori sau instituţii din Cluj.

În anul 1308 clujenii dobîndesc din partea mănăstirii din Cluj-Mănăştur o moară pe Someş „cu patru roţi şi nu mai mult" [2]; la 1371 judele Nicolae dobîndeşte de asemenea un loc de moară pe Someş, un loc de curte de o sesie în moşia Sînnicoară, iar peste 10 ani o altă parte din aceeaşi moşie; în anul 1392 clujeanul Pavel zis Chemete cumpără părţi din moşia Suceagu[3]; în anul 1409 clujeanului Matia zis Tolna i se zălogeşte o parte din moşia Sumurducu[4], peste 14 ani clujenii Ioan cel Mare de Crasna şi Antoniu croitorul cumpără un sfert din patru moşii[5]; în 1448 clujeanul Ioan de Husmezeu stăpîneşte părţi din moşia Comşeşti, dobîndită prin zălogire[6]; în 1529 Anton Desew de Mera şi soţia sa dăruiesc jumătate din moşia Mera bisericii spitalului Elisabetei din Cluj[7]; patricianul clujean Sebastian Munich (Barat) posedă grădină pe str. Turzii, cîteva jugăre de vie la Bretfö (*Bretfeon*) şi pe drumul Chintenilor (*Kayantho vthban*), trei jugăre deasupra viilor de la Hajongard, două în valea Chintenilor, un jugăr la Borhanci şi un loc pe dealul sf. Gheorghe[8].

Cele mai vechi articole din statutele municipalităţii din anii 1513 şi 1537[9] cuprind, între altele, hotărîri de mare importanţă pentru întreaga populaţie a oraşului, inclusiv meşteşugarii. Potrivit cu statutele din 1513 (art. 2), fînaţul oraşului se împărţea în cinci părţi după cele cinci cartiere, fiecare cetăţean impozabil primind porţiunea sa de fînaţ potrivit cu mărimea impozitului (*dica*) pe care-l plătea. Statutele din 1537 amintesc din nou de fînaţul oraşului, stabilind pedeapsa capitală pentru cel prins că-şi trimite, fără a fi primit permisiunea, vitele la păscut[10]; menţionează viile şi grădinile oraşului, fixînd pedepse pentru stricăciunile înfăptuite de vitele sau porcii locuitorilor[11]. Nu rareori clujenii se plîng că nobilimea vecină le cotropeşte pămînturile arabile[12], că li se iau cu forţa boii şi caii[13]. Protocoalele întocmite la procesele de vrăjitorie din Cluj în secolul al XVI-lea indică locuitori ai

---

[1] Fenomenul este de altfel caracteristic şi pentru celelalte centre urbane importante ale Transilvaniei medievale: Bistriţa (cf. Wittstock, *Nösner Zustände...*, p. 20 şi 57), Braşov (*Korrespondenzblatt*, XV, 1892, nr. 1, articolul lui Fr. Teutsch, *Der Städtische Haushalt Kronstadts am Anfang des XVI Jahrhunderts*, p. 3—8; *Korrespondenzblatt*, XV, 2, p. 17—22 şi 3, p. 33—38) ş. a.

[2] Makkai, *Kiadatlan oklevelek*, p. 4—5, 8—9 şi 10.

[3] *Ibidem*, p. 11—12 şi 13—14.

[4] *Ibidem*, p. 14—15.

[5] *Ibidem*, p. 16—17.

[6] *Ibidem*, p. 23—24.

[7] Jakab,*Okl.*, I, p. 363—364.

[8] Cf. doc. din 1 martie 1597. E vorba de locuri limitrofe cu oraşul Cluj sau de cartiere ale oraşului.

[9] Cf. doc. din 25—26 dec. 1513, f.A., nr. 8, A.S.C.; *C.S.H.M.* I, p. 177—180.

[10] *C.S.H.M.*, I, p. 180.

[11] *Ibidem*, p. 178.

[12] *P.C.C.*, p. 276—278 şi 267—273.

[13] *Ibidem*, p. 361—362.

www.dacoromanica.ro

oraşului, proprietari de cai şi de vite: Ştefan Oth, soţia lui Nicolae Eötvös, soţia lui Grigore Halász ş. a.[1]. Vitele lor pasc pe păşunile oraşului, în cireada locuitorilor din oraş, proprietari de vite[2]. În aceleaşi acte se menţionează gospodăriile unor clujeni ca Ştefan Ötvös, Antoniu Markos, Adam Vincenţiu, Benedict Filip ş. a.[3]; unii clujeni (Laurenţiu Viczey, Nicolae Szép, Ştefan Szécsi ş. a.) sînt menţionaţi ca proprietari de vie[4], alţii (Andrei Hagyó, Ilie Kis, Balthazar Sarkadi) ca proprietari de grădini[5].

Pe lîngă mulţimea de căruţari pe care Clujul îi avea în secolul al XVI-lea, după cum dovedesc numeroasele cheltuieli de transport ale oraşului, pe lîngă măcelarii, care erau în cea mai mare măsură interesaţi, împreună cu negustorii de vite, în exploatarea fînaţului oraşului, pe care păşteau vitele îngrăşate pentru a fi tăiate şi vîndute populaţiei sau pentru a fi exportate[6], proprietatea agrară urbană prezenta un interes deosebit şi pentru meşteşugarii clujeni.

Importanţa proprietăţii agrare şi mai ales a celei viticole pentru întreaga populaţie a oraşului, inclusiv meşteşugarii, şi-a găsit expresia în cronica evenimentelor din Cluj în anul 1568: *Povestirea cum ungurii s-au răzvrătit împotriva naţiunii săseşti în 1568*. Luptele şi certurile intestine descrise de cronicar cu lux de amănunte sînt lupte începute încă în secolele trecute între cei noi-veniţi, în majoritate lipsiţi de proprietate, şi proprietarii de „vii, case, pămînt de arătură şi alte bunuri[7], nemeşteşugari sau meşteşugari; lupta celor noi-veniţi, elemente rurale, îndeosebi libertini şi inquilini, dintre care un mare număr de meşteşugari, pentru „folosinţa dimpreună a pămîntului de arătură"[8], împotriva acelora care şi-au însuşit „cele mai bune bunuri de moştenire"[9].

Viticultura juca un rol deosebit în viaţa oraşului în acest secol. În acea vreme mulţi clujeni şi îndeosebi meşterii-patroni aveau vii în hotarul oraşului sau în hotarul comunelor Floreşti şi pe pămîntul abaţiei din Cluj-Mănăştur[10]. Dealurile care înconjurau oraşul dinspre nord, atît prin poziţia lor geografică, cît şi prin rodnicia pămîntului, erau potrivite pentru viticultură. Clujenii au ştiut să se folosească de aceasta, acoperind cu vii povîrnişurile dealurilor dimprejur. Vinul recoltat satisfăcea nu numai necesităţile lor, ci aducea în acelaşi timp şi bune cîştiguri. Unii clujeni, printre care şi meşteşugari, obişnuiau să ridice teascuri în hotarele oraşului sau al comunelor vecine şi tes-

---

[1] Komáromy, *Magyarországi boszorkányperek oklevéltára*, p. 7, 31, 58.
[2] *Ibidem*, p. 59, 66, 67.
[3] *Ibidem*, p. 2, 9, 16, 18, 65.
[4] *Ibidem*, p. 13, 42.
[5] *Ibidem*, p. 14.
[6] Vînzarea vitelor îngrăşate în hotarul oraşului era interzisă, ele fiind destinate pentru aprovizionarea populaţiei cu carne; această decizie a municipalităţii era însă permanent încălcată.
[7] Kemény, *op. cit.*, p. 101.
[8] *Ibidem*, p. 107.
[9] *Ibidem*, p. 118.
[10] Cf. f.V., nr. 16; f.V., nr. 20, A.S.C.; Jakab, *Okl.*, II, p. 160—161; Makkai, *Kiadatlan okl.*, p. 18—19; *Ub.* III, p. 432—433 şi 641 şi IV, p. 108—109.

www.dacoromanica.ro

cuiau fie pentru locuitorii acestor comune, fie struguri din viile lor, ducînd vinul pentru vînzare în oraş. Alţii aveau vii pe lîngă case, cei cu vii mai mici fiind scutiţi de dijmă. Mulţi meşteşugari-patroni achiziţionau — pe lîngă case, vii — şi bucăţi de moşie [1]. Viile aducînd cîştiguri mai mari, are loc o transformare în masă a pămînturilor arabile în vii, ceea ce provoacă intervenţia municipalităţii şi interzicerea strictă de a sădi vii noi pe pămînturi arabile [2]. Viile erau atît particulare, cît şi ale oraşului [3].

Ce greutate aveau ocupaţiile legate de agricultură în viaţa meşteşugarilor clujeni ?

Proprietatea meşteşugarilor medievali, pe care Marx o numeşte capital natural (*naturvüchsiges Kapital*), consta din „locuinţă, unelte şi clientela naturală formată pe cale naturală şi moştenită". La acestea se mai pot adăuga, în unele cazuri, şi proprietăţile agricole. Meşteşugarii clujeni din secolul al XVI-lea, şi aci ne referim îndeosebi la meşterii-patroni, îşi acopereau o parte din nevoile lor personale cu roadele grădinilor, ogoarelor, viilor lor, trimiţîndu-şi vitele pe fînaţul comunal, luînd lemne din pădure ş.a.m.d.

Materialul arhivistic oferă date preţioase privitoare la proprietăţile agrare ale unor meşteşugari clujeni şi la ocupaţiile accesorii ale acestora.

Vinul avea mare căutare în evul mediu şi, în acest sens, după cum s-a arătat, Clujul nu constituia o excepţie. Croitori, brutari, butnari, curelari, argintari, cioplitori în piatră au pe lîngă casă sau în afara oraşului vii şi teascuri. Achiziţionarea de terenuri viticole de către meşteşugarii din Cluj se făcea de cele mai multe ori pentru aprovizionarea proprie cu vin, uneori şi pentru negoţ. Mihail măcelarul (*carnifex*), cumpără o vie de la mănăstirea din Cluj-Mănăştur [4] ; Ambrozie Zabo, de profesie croitor, fost jude, acuzat în 1491 de a fi introdus, contrar hotărîrilor municipalităţii, vin străin în oraş [5], avea în proprietate, după cum reiese dintr-un act întocmit după moartea sa, casă, vie şi alodiu [6]. Măcelarul Paul Fleyscher dăruieşte frăţiei religioase (*kalandos*) o jumătate de jugăr de vie situată în locul numit Groapa adîncă (*Tyffen graben*) [7] ; Martin Zabo, de profesie postăvar, are pe dealul Hoia o vie în valoare de 80 florini [8] ; Grigore Ewges (sticlar) şi Mathia Pechy sînt în litigiu pentru o casă de pe strada Turzii şi o vie în valoare de 50 florini [9] etc.

---

[1] *C.S.H.M.*, I, p. 238.

[2] *P.O.C.*, 1567, p. 67.

[3] Existenţa proprietăţii urbane asupra unor vii reiese şi din următoarele : magistratul vinde lui Gheorghe Thwry patru jugăre de vie din via de pe „drumul Chintenilor (*Kayantho Wth*) pentru 235 florini (cf. *Régi divisionális levelek*, 1557—1682, doc. din 18 iulie 1557, A.S.C.).

[4] Makkai, *Kiadatlan oklevelek*, p. 20—21.

[5] Jakab, *Okl.*, I. p. 294.

[6] *Ibidem*, p. 323.

[7] G. Lindner, *A kolozsvári kalandos-társulatok*, [Asociaţiile de peregrini din Cluj], în *Erdélyi Muzeum*, XI, 1894, p. 217—218.

[8] *P.O.C.* 1569, p. 79.

[9] *Ibidem*, 1561, p. 46—47.

www.dacoromanica.ro

În documentele vremii găsim unele toponimice ca: dealul Trappenberg[1], dealul sf. Egidiu[2], dealul sf. Gheorghe[3], indicînd locurile unde se aflau viile unor meseriaşi clujeni. Deseori meşterii-patroni erau şi proprietari de vie şi de pămînt arabil[4]. Alteori, meşterii au pe lîngă casă grădini şi curţi, cum e cazul lui Salathiel Nagh, care pe lîngă casa şi brutăria situate în *Kyral wcza* (azi str. 23 August), poseda grădină şi curte şi o bucată de pămînt arabil cumpărată cu 12 florini[5], sau al argintarului Mihail Igyarto, care posedă în oraş o grădină cumpărată de la călugării franciscani[6].

Uneori proprietăţile agricole formate din case, pămînt (*hereditates campestres, allodium*) şi mai ales vie au o însemnătate deosebită în ansamblul gospodăriei unor locuitori mai înstăriţi din Cluj. Argintarul Ioan Desy, de pildă, avea în afară de case de piatră: o vie „la canal", de 2½ jugăre, o vie de un jugăr la Hoia şi una de o jumătate de jugăr la locul numit *Tuzokmál*; o grădină „irigată" (*wizkert*) şi 10 jugăre de pămînt arabil[7]. Bărbierul Egidiu poseda o casă de piatră, două jugăre de vie şi o grădină „dincolo de poarta Mănăşturului"[8]. Multe inventare de avere cuprind menţiuni despre inventarul viticol al unor meşteşugari şi negustori din Cluj (butoaie, vedre, filtre etc.).

Pămîntul arabil şi viile clujenilor înstăriţi erau lucrate de jeleri din oraş plătiţi cu ziua, de ţărani romîni şi unguri din satele limitrofe sau de clujeni mai săraci, care arendau mici loturi de pămînt de la asemenea proprietari funciari urbani.

Nu numai unii meşteri, dar şi unele bresle aveau în această perioadă proprietăţi funciare. Necesitatea de fonduri materiale pentru întreţinerea turnurilor, pentru procese, delegaţii, petreceri, ajutoare etc., îndemna breslele să îmbrăţişeze mai ales viticultura ca sursă suplimentară de venituri.

Documentele păstrate atestă că breslele croitorilor, cizmarilor, butnarilor, curelarilor, funarilor, argintarilor ş. a. aveau vii[9]. Breasla croitorilor din Cluj are vie pe dealul sf. Egidiu şi achiziţionează la 1577 via argintarului Urban Eötves, un teasc mic manual (*torculari manuario parvo*) şi un butoi de vin de 100 vedre, pentru 120 florini ungureşti. În afară de vie, breasla croitorilor poseda un loc de pescuit

---

1 Jakab, *Okl.*, I. p. 300—302.

2 *Ibidem*, II, p. 119—120; *zent Egied hegie*. E vorba de dealul numit odinioară Kömál. El se întindea la capătul superior al străzii Racoviţă de azi. Via croitorilor se afla la capătul din oraş al dealului, spre stînga (cf. Rajka, *op. cit.*, p. 182, nr. 49). Alte dealuri acoperite de vii erau cunoscute sub denumirile: Adornokmál, Borjumál, Tuzokmál.

3 Jakab, *Okl.*, I, p. 373—375.

4 *Ibidem*, şi p. 391—393.

5 *P.C.C.*, p. 106—110; cf. şi Jakab, *Okl.*, I, p. 391—393.

6 Cf. f.I., nr. 42, A.S.C.

7 Cf. doc. din 27 oct. 1589, Reg. Diverse, I, f, 2, A.S.C.

8 Cf. doc. din 2 ian. 1589, A.S.C.

9 Cf. doc. din 2 sept. 1577, la Jakab, *Okl.*, II, p. 119—120; Stat. breslei funarilor 1515 în *Reg. 1487*, publicat la Jakab *Okl.*, I, p. 276—278 ca datînd din 1487 fără a se specifica că ultimele două articole sînt din 1515 şi 1542; Stat. breslei cizmarilor din 26 nov. 1560; Reg. 1548; *Reg. 1570*; *Reg. 1549* passim etc.

www.dacoromanica.ro

(*piscina*), o pivniță de vin (*vinarium*) și grădini. Breasla curelarilor vinde „via meșterilor" lui Gheorghe Ernst pentru suma de 40 florini [1].

Analiza registrelor unor bresle din Cluj dezvăluie un fapt curios la prima vedere și care poate înșela pe cercetător: s-ar părea că întreaga viață a breslei respective se învîrtea în jurul producției de vin și a comercializării sale. Bresle ca cea a curelarilor, a butnarilor au în registrele lor din secolul al XVI-lea zeci de pagini de venituri și cheltuieli privind viticultura [2]. Această ocupație aducea, după cum s-a văzut, venituri suplimentare breslei respective.

---

[1] *Reg. 1570* etc., la anul 1579.

[2] Iată cîteva exemple:

Reg. 1570, la anul 1574 (extras):

(Cheltuieli:)

Item ferdan auf die meyster fl. 1
Item gegen dem weinzirler fl. 1 d. 50.
Item ferdan auf veyden d. 64.
Item ferdan auf veyn fellen d. 18
Item auf girten vnd auf stekken fl. 2 d. 38.
Item auf kelder zens fl. 1.
Item auf die meyster vnd leykenen ferdan fl. 1 d. 25.
Item gegen dem leykeff d. 21.
Item auf graben ferdan fl. 2 d. 50.
Item gegen auf reim ausfeyn d. 10 (etc.)

(Venituri:)

Item, vonn eynen legel weynn haben mir entfangenn wie man es geleykenft hatt fl. 6. d. 66.

Item so han mir auch ein klein weyn geleykept vnd han darauss gemacht fl. 3 (etc.).

Reg. 1548, la anul 1550 (extras):

(Cheltuieli:)

Item zum esten dem richter ... auf die hochzeth verdon fl. 1 d. 32.
Item dem thewschen prediger fl. 1.
Item gurth wieden gekauft d. 89.
Item rem gekauft 150 umb fl. 2 d. 9.
Item fulwein d. 12.
Item dem weinzirl fl. 1 d. 50.
Item das gestewl in der kirchen d. 49.
Item rem auff furen d. 22.
Item rem in dran d. 12.
Item reben aus dran d. 12.
Item auf das sticken fl. 1 d. 30.
Item auf das girten fl. 1 d. 81.
Item auf das graben fl. 3 d. 88.
Item ein wasser legel d. 4.
Item auf das mist aussfüren ferdan d. 94.
Item fful wein d. 8.
Item auffs proffen verdan fl. 2 d. 62.
Item auff hefften verdann fl. 2. d. 32.
Item auff drossen ferdan fl. 1 d. 93.
Item auffs leudern verdan fl. 2 d. 55.
Item an der leben hat man das schloss gemacht — d. 22.
Item die haken büchs gebesserdt d. 12.

www.dacoromanica.ro

În viile breslelor lucrau atît lucrători angajaţi sau ţărani, cît şi membrii breslei, sau calfele. Nu ne oprim asupra condiţiilor de angajare a lucrătorilor străini la sapă, la plantarea viţei de vie, la legatul ei, la culesul strugurilor[1]. Concludentă este o altă latură şi anume munca la vie a breslaşilor, îndeosebi a calfelor, şi urmările ei pentru producţia meşteşugărească.

Date documentare s-au păstrat puţine: era probabil de la sine înţeles, ca ceva obligatoriu, ca membrii breslei să participe la muncile legate de via breslei. Se pare că la această muncă erau datori să se ducă şi meşterii, îndeosebi meşterii tineri. În Registrul curelarilor, la cheltuielile efectuate în 1576, este menţionată suma de 2 florini şi 50 dinari cheltuită pentru hrana meşterilor tineri la culesul viilor[2]. Un articol din statutele funarilor (1515) prevede ca fiecare meşter să dea un lucrător la culesul viilor (*czw den lesen*) şi stabileşte pentru nerespectarea acestei hotărîri o amendă de două livre de ceară. Aceşti lucrători erau adesea calfele, pe care meşterul le putea trimite la vie fără plată, după cum reiese din amenda de 10 livre de ceară aplicată meşterului butnar Sigmett Grepner pentru că „nu a trimis calfa, nici el singur nu s-a dus la vie" [3].

Salarizarea slabă a calfelor îi determina să se angajeze la alţii în perioada secerişului sau la culesul viilor. Acest lucru nu se întîmpla incidental, ci lua uneori proporţii mari, după cum rezultă din hotărîrea breslei cizmarilor de a nu se da de lucru unei calfe care-şi părăseşte patronul pentru a „se duce la seceriş sau la munca de vie" [4].

Ce urmări a avut pentru procesul de producţie această legătură a unor meşteşugari clujeni cu munca cîmpului, viticultura, creşterea vitelor şi grădinăritul?

Ea însemna în primul rînd antrenarea meşteşugarului în munci străine de preocupările sale zilnice. Proprietăţile agricole (pămînt, vie, grădină, vite) îi furnizau produse alimentare, ceea ce avea ca urmare slăbirea legăturilor sale ca meşteşugar cu piaţa, renunţarea într-o oarecare măsură la produsele aduse pe piaţa oraşului de ţărani, deci slăbirea dependenţei sale de mărfurile producţiei agricole. În acelaşi timp ea antrena pe unii meşteşugari în comerţul cu produse agricole, în special cu vin.

Prin urmare, preocupările, nelegate de specialitate, ale unor meşteşugari clujeni în secolul al XVI-lea, deşi furnizau o parte din produsele

---

Item band auff lössen vund schneiden vnd reben klauben fl. 1 d. 82.
Item vnderlegen denn weyn garten fl. 2.
Item brey holtz verkaufft d. 53.
Item da die fiermeyster sich verrechnet haben d. 60 (etc.).

Această situaţie nu este specifică numai pentru oraşul Cluj. Ea se prezintă la fel şi în alte oraşe importante din Transilvania medievală: Sibiu, Bistriţa etc. (cf. *Korrespondenzblatt*, XXI, 1898, nr. 5, p. 49—52; *Korrespondenzblatt*, IX, 1886, nr. 1, p. 134 ş. a.).

[1] Amănunte se pot găsi în *Reg. 1549*, f. 52—55.

[2] Cf. *Reg. 1570*, la anul 1575.

[3] Cf. *Reg. 1548*, la anul 1548.

[4] Stat, din 1586, art. X: *„messis ac vindemie temporibus"*.

www.dacoromanica.ro

necesare traiului, iar uneori şi cîştiguri suplimentare, au avut o oarecare influenţă asupra procesului de schimb, încetinind dezvoltarea lui.

Muncile legate de agricultură absorbeau o parte din timpul meşteşugarilor antrenaţi în aceste munci, ceea ce nu putea să nu influenţeze negativ procesul de producţie. Urmările erau mai grave pentru calfe: muncile agricole nu le permiteau însuşirea la timp a meşteşugului şi era un bun prilej pentru meşteri de a prelungi stadiul de ucenicie sau călfie. Instrumentele meşteşugăreşti erau în general de proporţii reduse, neperfecţionate în sens modern, dar meşteşugarul medieval le mînuia cu virtuozitate. Secretul consta în faptul că instrumentele şi tehnologia producţiei apar şi se dezvoltă în această perioadă mai mult empiric, atît pe baza experienţei, cît şi a muncii continue, pline de migală. Or, orice preocupări străine de meşteşug nu făceau decît să prelungească timpul de pătrundere în tainele acestuia.

Deşi unii locuitori ai Clujului continuau să se ocupe într-o oarecare măsură şi cu agricultura, sau cu anexele ei, populaţia, în *întregimea ei,* nu mai producea nici pîine, nici alte produse alimentare, care să satisfacă nevoile ei. Masa principală a locuitorilor — meşteşugari, lucrătorii care nu au putut deveni meşteri, calfe, ucenici, negustori, zileri şi jeleri, libertini şi argaţi — trebuia să cumpere pe piaţă produsele alimentare necesare vieţii de toate zilele.

Ajunşi la capătul cercetărilor, ne dăm seama că încercarea noastră de a analiza viaţa economică de un veac a unui însemnat oraş feudal, cum era Clujul în secolul al XVI-lea, e presărată de numeroase lacune şi că multe aspecte din viaţa şi frămîntările sale vor mai trebui explorate şi date în vileag. Dacă am reuşit totuşi să facem oarecare ordine în noianul de probleme pe care le ridică istoria complexă a unui centru urban medieval şi să rezolvăm unele din ele, recunoaşterea acestei munci va fi răsplata ei cea mai bună.

În încheiere, rezumînd lapidar punctele esenţiale ale monografiei, putem spune următoarele: oraşul Cluj, iniţial aşezare cu caracter predominant agricol, ajunge în secolul al XVI-lea un important centru al Transilvaniei. Constituit dintr-o colectivitate vie — organizaţia municipală, „republica" —, cu administraţie şi jurisdicţie proprie înlăuntrul zidurilor care apărau existenţa şi avutul orăşenilor de loviturile din afară, cu toate contradicţiile inerente acestui organism colectiv, oraşul a dezvoltat în acest veac o producţie înfloritoare şi un comerţ activ, care i-au adus multă prosperitate, exprimată şi în porecla de „oraş-comoară". Dacă prin fizionomia sa, el se distinge în a doua jumătate a veacului între alte centre urbane, meritul acestui fapt revine exclusiv populaţiei sale productive, romîneşti, săseşti şi maghiare.

www.dacoromanica.ro

TABELE

www.dacoromanica.ro

Tabelul nr. 1

Date din statute privind breslele din Cluj în secolele XV—XVI

Breasla	Data	Taxa de intrare în breaslă: Fl, d.	Taxa de intrare în breaslă: Prînz	Taxa de intrare în breaslă: Vin (în vedre)	Taxa de intrare în breaslă: Ceară (în fonţi)	Taxa de ucenicie: Fl., d.	Taxa de ucenicie: Prînz	Taxa de ucenicie: Vin	Taxa de ucenicie: Ceară	Ani de ucenicie	Nr. de calfe şi ucenici
Argintari	1561	6	1	—	—	2	—	—	—	4	2/2
Blănari	1479	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Blănari	1488	—	—	—	—	2	—	—	1	—	—
Blănari	1500	6	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Butnari	1507	3	1	2	8	2	—	1	8	3	1/1
Butnari	1548	—	—	—	—	3,84	—	—	—	—	—
Butnari	1572	4,66	1	la discreţie	—	4	—	—	—	3	—
Bărbieri	1568	2,25	1	1	—	1 + 1	—	—	—	3—4	1/1
Căruţari	1515	—	—	—	—	4	—	—	—	—	1/1
Căruţari	1539	—	—	—	—	4	—	—	—	—	1/1
Căruţari	1551	—	—	—	—	4,25	—	—	—	—	1/1
Cizmari	1586	4	1 sau 5 fl.	—	—	4,32	1 cină	—	—	—	—
Croitori	1475	4	—	—	10	—	—	—	—	—	—
Croitori	1521	6 + 1	1	—	10	2	—	—	—	4	—
Croitori	1561	—	—	—	—	4	—	—	—	4	—
Curelari	1515	5	3	—	8	4	—	—	4	4	1/2
Curelari	1570	—	1	1	—	4,40	1	2	—	3	1/1
Fierari	1462	4	1	—	—	1	—	—	—	—	—
Fierari	1477	4	—	4	8	—	—	—	—	—	—
Funari	1487	4	1	1	8	—	—	—	—	—	—
Funari	1542	4	1	1	8	4,32	1 cină	—	—	—	—
Funari	1550	4	1	1	4	2	—	—	2	4	—
Lăcătuşi	1475	4	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Măcelari	1559	—	—	—	—	6—8	1	—	—	3	—
Henteleri	1583	8	—	—	—	3	—	—	—	3	—
Olari	1512	3	1	1	3	—	—	—	—	—	1/1
Pielari	1569	10	4	—	—	8	—	—	—	3	1
Pielari	1577	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1/1
Strungari	1532	—	1	1	—	2	—	—	4	3	1
Şelari	1521	3	2	—	4	2	—	—	—	4	—
Tunzători de postav	1557	3	1	—	—	2	1	—	—	3	—
Ţesători de pînză de in	1479	2	—	—	—	—	—	—	—	4	—
Ţesători de pînză de in	1507	3	1	—	4	2	—	1	4	3	—
Ţesători de pînză de in	1537	4	1	—	4	3	—	1	4	4	—
Zidari-cioplitori	1525	1,25	—	—	—	—	1	—	—	5	1/1
Zidari-cioplitori	1589	—	1	—	—	2	—	—	—	5	3

www.dacoromanica.ro

Tabelul nr. 2

Taxe vamale percepute la Oradea în 1478 şi 1491 pentru mărfuri de import şi export

Nr.	1478		1491	
	Denumirea mărfurilor	Taxa vamală	Denumirea mărfurilor	Taxa vamală
1	1 car cu postav 1 buc. de postav Bruxelles, Ypres etc., foarte bun 1 buc. de postav mediocru : Colonia, Dormeto etc. 1 buc. de postav Panpring etc.	1 fertun 2 groşi (= 10 d) 6 d 4 d	1 car bine încărcat cu postav sau alte mărfuri, plus vama „de poartă" la intrare şi ieşire	1 florin 1 fl pentru un car încărcat şi 4 d pentru un car gol
2	1 car de peşte : a) în zile de iarmaroc b) în alte zile	 1 peşte 1 d	1 car de morun (*usones, sentheng*) Un car de peşte sărat : a) în zile de iarmaroc b) în alte zile	1 morun 1 peşte 1 d
3			1 car de pături	25 d
4	1 car de ceapă	2 d sau 2 leg. de ceapă	1 car de ceapă	2 d sau 2 leg. de ceapă
5	1 car cu fier	4 groşi + 2 buc. fier în formă de potcoavă	1 car cu fier	1/4 fl + 2 buc. de fier în formă de potcoavă
6	1 car a) care aduce grîne b) care duce grîne	 1 d 4 d	1 car de grîne	5 d
7	1 car de in sau cînepă	4 leg.	1 car de in sau cînepă pt. cantităţi mai mici	4 leg. —
8	1 car de sare a) de import b) de export	 1 bolovan 1 groş	1 car de sare	2 bolovani
9	1 car de hamei	2 groşi	1 car de hamei	8 d
10	1 car de fîn, iarbă, coceni	1 d	1 car de fîn, iarbă, coceni	1 d
11	1 car de lînă	4 groşi	1 car de lînă	25 d
12	1 sac de lînă	1 d	1 sac de lînă	1 d
13	1 buc. de pănură	1 d	1 buc. de pănură	1 d
14	2 haine din pănură sau bumbac	1 d	2 haine din pănură sau alt postav ieftin	1 d
15	Hamuri, corzi de arcuri, pălării, tolbe, arcuri, şei, duse de 1 persoană	1 groş pt. marfă de 10 fl	Hamuri, corzi de arcuri, pălării, arcuri, şei ornamentate, cingători, duse pe umeri sau spate	1 d

www.dacoromanica.ro

Tabelul nr. 2 (continuare)

Nr.	1478		1491	
	Denumirea mărfurilor	Taxa vamală	Denumirea mărfurilor	Taxa vamală
16	1 veşmînt din piei de animale sălbatice	2 d	1 veşmînt din piei de animale sălbatice	2 d
17	1 leg. de blănuri de miel sau jder	1 d	1 leg. de blănuri de miel sau jder	1 d
18	1 cojoc din blană de jder sau hermelină	1 groş	1 cojoc din blană de jder sau hermelină (*variolinis*)	4 d
19	1 pătură *lasnak*	1 d	1 pătură purtată pe umăr	1/2 d
20	1 pătură mică *cherge*	1/2 d	2 pături *cherge*	1/2 d
21	100 piei tăbăcite (*kordovan*) sau piei de miel	4 d	100 piei tăbăcite (*bakbewr, gordowan*) de miel sau capră	4 d
22	10 piei de oaie sau berbec	1 d	10 piei de oaie sau berbec	1 d
23	1 piele de bou	1 d	2 piei de vită	1 d
24	2 piei mai mici	1 d	3 piei de vită mai mici	1 d
25	4 piei de viţel	1 d	8 piei de viţel	1 d
26	100 piei de vulpe sau jder	25 d	100 piei de vulpe sau jder	20 d
27	1 maja de ceară	1 groş	1 maja de ceară	6 d
28	1 maja de seu	1 d	1 maja de seu	1 d
29	1 vadră de miere	1 d	1 vadră de miere	1 d
30	1 căldare (?) mare	1 d	1 căldare mare	1 d
31	2 căldări (?) mici	1 d	2 căldări mici	1 d
32	4 căldări (?) f. mici	1 d	4 căldări f. mici	1 d
33	1 butoi de vin	4 d	1 butoi de vin	4 d
34	1 bou	1 d	2 boi	1 d
35	1 oaie	1 d	3 vite	1 d
36	1 porc	1 d	2 porci	1 d
37	1 şuncă	1 d	2 şunci	1 d
38	1 capră	1 d	1 capră tînără	1 d
39	1 cal	4 d	1 cal	4 d
40			100 berbeci	4 d
41	Amfore ornate şi cingători de femei	după cantitate		
42	2 săbii	1 d		
43	2 cornuri (*tubulis*) (pentru praf de puşcă ?)	1 d		
44	1 car cu pui	1 pui		

www.dacoromanica.ro

Tabelul nr. 3

Prețurile unor mărfuri agricole, materii prime și produse meșteșugărești la Cluj în secolul al XVI-lea

Arpacaș (o vica)
1582 — 26 d
1584 — 35 d

Făină (o cîblă)
1564 — 75 d
1600 — 1 fl 50 d

Grîu (o cîblă)
1576 — 1 fl 75 d
1581 — 1 fl 28 d
1586 — 1 fl 25 d
1 fl 48 d
1 fl 68 d
1589 — 1 fl 75 d
1594 — 1 fl 55 d
1 fl 65 d
1 fl 80 d
1597 — 1 fl 34 d
1 fl 40 d
1599 — 2 fl 20 d

Mazăre (o vica)
1582 — 24 d

Mei (o cîblă)
1600 — 1 fl 20 d

Orez (un font)
1578 — 8 d
1582 — 6—8 d
1594 — 7—8 d
1600 — 16 d l
1609 — 12 d

Orz (o cîblă)
1551 — 24 d
1600 — 1 fl 32 d

Ovăz (o cîblă)
1551 — 20 d
1578 — 32—48 d
1581 — 25—45 d
1584 — 36, 40 d
1586 — 28, 35 d
1589 — 32, 33, 35 d
1590 — 38, 55, 58, 64 d
1593 — 36—50 d
1594 — 70—80 d
1600 — 90 d
1609 — 64—80 d
1610 — 80 d

Pîine (o pîine)
1582 — 5, 8, 9 d
1588 — 9, 10 d
1598 — 15, 16 d
1600 — 7, 12, 16 d

Boi (un bou)
1564 — 3,75 fl —4 fl
1573 — 4 — 4,50 fl
1600 — 8 — 8 fl 50 d

Găini (o găină)
1582 — 5 d
1588 — 6 d
1594 — 8 d
1598 — 6—8 d
1600 — 8—12 d
1609 — 8—12 d
1610 — 8 d

Gîște (o gîscă)
1584 — 10 d
1594 — 10—14 d
1598 — 16 d
1600 — 18—20 d
1610 — 16—20 d

Miei (un miel)
1578 — 20 d
1582 — 20 d
1593 — 28 d
1600 — 32 d

Oi (o oaie)
1592 — 24 d

Purcei (un purcel)
1581 — 14 d
1584 — 12—14 d
1600 — 30—35 d
1609 — 25—35 d

Vițel (un vițel)
1582 — 68—80 d, 1 fl
1589 — 1 fl 26 d
1594 — 1 fl 30 d

Carne de vită (un font)
1588 — 1 d
1597 — 1,50 d
1600 — 2 d
1610 — 1,50—2 d

Cîrnați (o bucată)
1589 — 1,50 d
1593 — 2 d
1600 — 3—4 d
1609 — $3^{1}/_{2}$ d

Ouă (un ou)
1578 — 1—1,50 d
1600 — 1 d
1610 — 0,50—1 d

Morun (un font)
1594 — 6 d
1600 — 12 d

www.dacoromanica.ro

„Retke" (pește) *de Someș* (un font)
1582 — 3 d
1593 — 3 d
1594 — 3 d
1600 — 4 d
1610 — 4 d

Mied (un eitel)
1560 — 4 d
1564 — 5,50 d
1585 — 6 d
1592 — 12 d
1594 — 10 d

Miere (un eitel)
1589 — 10 d
1593 — 20—22 d
1594 — 20—24 d
1600 — 24—28 d

Oțet (un eitel)
1582 — 4 d
1585 — 6 d
1592 — 6 d
1594 — 6—12 d
1600 — 10—12 d
1609 — 8 d
1610 — 9—10 d

Ulei (un font)
1582 — 5 d
1584 — 6 d
1589 — 8 d
1600 — 16—20 d

Unt (un eitel)
1582 — 14 d
1585 — 15 d
1589 — 15 d
1593 — 16—20 d
1600 — 40 d

Untdelemn (un font)
1588 — 25 d
1594 — 32 d
1600 — 50 d

Vin (un eitel)
1551 — 3—4 d
1578 — 4 d
1582 — 3 d
1600 — 3—4—5 d
1609 — 4—6 d
1610 — 4—5 d

Castane (un font)
1584 — 12 d

Ceară (un font)
1564 — 10—11 d

Seu (un font)
1584 — 2,50 d

Sare (un bolovan)
1582 — 4 d
1588 — 3 d

Ghimbăr (un font)
1585 — 64 d
1588 — 56 d
1596 — 80 d

Lămîi (o lămîie)
1582 — 2 d
1589 — 1,50 d
1594 — 1,50 d
1600 — 3 d
1609 — 5 d

Migdale (un font)
1594 — 35 d

Piper (un font)
1585 — 1 fl 30 d
1585 — 1 fl
1589 — 80 d
1594 — 80 d
1596 — 65 d
1610 — 1 fl

Portocale (o portocală)
1582 — 9 d
1588 — 8 d
1589 — 10 d

Scorțișoară (un font)
1579 — 1 fl 35 d

Stafide (un eitel)
1564 — 44 d

Araci (100 araci)
1584 — de stejar— 39 d
de brad — 20 d

Fîn (un car)
1582 — 66 d
1585 — 50 d — 1 fl 30 d
1589 — 40, 60, 70, 85 d
1610 — 50—60 d

Lemne (un car)
1564 — 37, 40 d
1565 — 32—35 d
1582 — 35—37 d
1584 — 38—40 d
1594 — 28, 32, 35 d
1600 — 55—60 d

Var (o căruță)
1564 — 2 fl 45 d

Ace cu gămălie (1 plic)
1596 — 10 d

Archebuză <bombarda manuaria>
1564 —2 fl (?)
1565 — 2 fl (?)
1566 — 1 fl 50 d (?)

www.dacoromanica.ro

Batist polonez (un cot)
1596 — 12 d

Cadă de baie (o cadă)
1593 — 70 d

Cămăşi de cînepă (o cămaşă)
1610 — cămaşă dedesubt — 45 d
cămaşă deasupra — 72 d
cămaşă cu guler — 90 d

Cămăşi de pînză (o cămaşă)
1594 — 20 d
1596 — 28 d

Cărămizi
1593 — 800 buc. 1 fl
— 750 buc. — 1 fl. 50 d
— 2500 buc. — 2 fl

Chei (o cheie)
1594 — 4 d

Ciorapi (două perechi)
1610 — 52—56 d

Cristelniţe (o cristelniţă)
1564 — 2 fl 15 d

Cruce de la car (o cruce)
(„Felerch")
1565 — 7 d

Cuie mici pentru leaţuri (100 cuie)
1565 — 6—12 d
1593 — 12 d
1598 — 14 d

Cuie de şindrilă (100 cuie)
1593 — 16,50 d
1598 — 20 d

Curele pentru clopot (o curea)
1564 — 34 d

Curele de ham (o curea)
1589 — 13 d
1590 — 12 d

Diftin (un cot)
1596 — 25 d

Fier („aprovas")
(o şină)
1589 — 7 d
1590 — 8 d
1593 — 9 d
1599 — 10—14 d
1610 — 10—12 d

Fier („közöp vas")
(o şină)
1565 — 14 d

Fier de Trascău
(o şină)
1576 — 25 d
1584 — 26 d
1589 — 18, 22, 25 d
1590 — 25 d
1593 — 32, 33 d
1598—1599 — 39—40 d

Fiare de plug (o bucată)
1566 — 28 d

Gură de ham (o bucată)
1565 — 10 d
1589 — 11 d
1593 — 17 d

Ham (un ham)
1565 — alb — 75 d
1593 — roşu — 1 fl

Încălţăminte de damă
(o pereche)
1610 — 46 d

Lacăte (un lacăt)
1564 — cu două chei — 40 d, 60 d
1593 — fără cheie — 30 d

Nasturi auriţi (30 nasturi)
1596 — 10 d

Nasturi de mătase (100 nasturi)
1596 — 75 d

Obezi (o bucată)
1590 — 5 d

Oglinzi de cristal
(o oglindă)
1566 — 4 fl

Opinci (o pereche)
1599 — 6 d

Osii (la căruţă) (o osie)
1565 — 16 d
1590 — 15 d

Pietre de moară (o piatră)
1592 — 9 fl
1593 — 5 fl 75 d
1594 — 5 fl

Piei (o piele)
1505 — de vulpe — 25 d
de jder — 28 d

Pînză albă (un cot)
1596 — 10 d

Pînză „Bartfay" (un cot)
1596 — 5 d

Plăpumi (o plapumă)
1596 — 2 fl 50 d

Poloboace mijlocii (un poloboc)
1572 — 9, 10, 12 d

Poloboace mari (un poloboc)
1572 — 14, 16, 20 d

Poloboace pentru unt (un poloboc)
1566 — 1 fl 50 d

www.dacoromanica.ro

Postav (1 cot)
1564 — „*Karasia*" *verde* — 62 d
1588 — „*Barazlai*" — 25 d
— „*Karasia*" *negru* — 65 d
1598 — „*Barazlai*" — 33 d
— „*Karasia*" *negru* — 68 d
1564 — „*Iodor Igler*" — 40 d

Praf de pușcă (un font)
1598 — 35 d

Ramă de fereastră (o ramă)
1610 — 25 d

Roată (la căruță) (o roată)
1565 — 1 fl 25 d
1590 — 1 fl

Saci (un sac)
1537 — 12 d
1548 — 12 d

Saci (*din piele*) *pentru praf de pușcă* (un sac)
1566 — 50 d

Sape (o sapă)
1594 — 1 fl

Scînduri geluite
1593 — 14 buc. — 1 fl.
— 15 buc. — 1 fl.

Seu (un font)
1566 — 10 d

Șindrilă (600 buc.)
1593 — 1 fl

Site (o sită)
1581 — 6 d
1596 — 9 d
1610 — 12—14 d

Spițe (o spiță)
1590 — 2 d

Funii (o funie)
1589 — 12 d
1590 — 13 d

Trăgătoare (o trăgătoare)
1565 — 8 d
1595 — 12 d
1610 — 26 d

Țesale (o țesală)
1581 — 7 d

O ușă și patru rame de fereastră
1593 — 3 fl 95 d

www.dacoromanica.ro

Tabelul nr. 4

Preţurile maximale ale unor produse meşteşugăreşti în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea

Produse meşteşugăreşti	Anii				
	1556	1560	1571	1578	1609
Blănari:					
o şubă	7 fl	7 fl	10 fl	—	—
o „gerezna" (manta cu blană dublă)	4 fl	5 fl	6 fl	—	—
un spate (de vulpe)	20 d	20 d	25 d	—	45 d
un pîntece (de vulpe) cu gît	20 d	20 d	—	—	32 d
o şubă de miel	76 d	84 d	—	—	—
o blană de jder de cal. sup.	40 d	—	—	80 d	1 fl 25 d
o blană de jder de cal. inf.	33 d	—	—	70 d	—
o blană de lup de cal. sup.	1 fl	—	1 fl	—	2 fl 25 d
o piele de lup de cal. inf.	50 d	—	—	—	1 fl 80 d
un pieptar	—	—	60 d	—	1 fl 25 d
un pieptar scurt	—	—	38 d	—	1 fl—1 fl 50 d
Măcelari:					
o piele de bou, crudă	50 d	50 d	60 d	65 d	2,50 fl—3 fl
o piele de vacă, crudă	—	—	—	40 d	1 fl 50 d—2 fl
o piele de oaie, crudă	10 d	10 d	13 d	16 d	20 d—25 d
o piele de capră, crudă	14 d	14 d	25 d	—	25—32 d
Tăbăcari:					
o piele de bou, tăbăcită	80 d	80 d	80 d	90 d	3 fl—3 fl 75 d
o piele de oaie, tăbăcită	13 d	13 d	18 d	—	25—32 d
o piele de berbec, tăbăcită	33 d	33 d	—	30 d	60 d—75 d
o piele de capră, tăbăcită	20 d	20 d	32 d	34 d	45 d
Cizmari:					
o per. ghete din piele de capră	16 d	16 d	—	20 d	40
o per. ghete din piele de berbec	40 d	50 d	—	—	60 d
o per. încălţăminte de damă	16 d	16 d	—	24 d	40 d (46 d)
o per. ghete pentru copii de 10—12 ani	10 d	12 d	—	16 d	25 d
Curelari:					
un ham roşu	25 d	32 d	35 d	—	15 d
un căpăstru dublu	16 d	16 d	—	25 d	65 d
un ham alb	10 d	10 d	—		45 d
un frîu pt. trăsură	16 d	16 d	—		28 36 d
o curea la scară de şa	16 d	16 d	—	—	40 d
un frîu roşu, la căruţă, cu zăbală	30 d	30 d	—	15 d	36 d
Funari:					
o funie „de tras"	1 d	1 d	—	—	6 d
o funie de şase coţi	5 d	—	—	—	20 d
Bulnari:					
un vas de 80 vedre	1 fl	1 fl	—	—	1 fl 10 d
un vas de 40 vedre	50 d	50 d	—	—	60 d
o doagă la un butoi de vin	2 d	2 d	—	—	2 d

www.dacoromanica.ro

Tabelul nr. 4 (continuare)

Produse meșteșugărești	Anii				
	1556	1560	1571	1578	1609
Croitori :					
un dolman simplu	20 d	20 d	—	—	70 d
un pantalon	16 d	20 d	—	—	25—40 d
un dolman dublu	—	40 d	—	—	70 d
Meșteri de pănură : (*factores panni grysei*)					
pănură albă	2 fl	2 fl	—	—	5 fl 50 d
pănură neagră	1 fl 50 d	1 fl 50 d	—	—	4 fl
Căruțari-rotari :					
o căruță	2 fl	2 fl 50 d	—	—	4—6 fl
o roată de căruță	25 d	25 d	—	—	45—50 d
o roată la o căruță pentru patru cai	28 d	28 d	—	—	50 d
Rotari :					
o roată la o căruță pentru șase cai	33 d	28 d	—	—	60 d
o roată pentru un car cu boi	40 d	50 d	—	—	75 d
Fierari :					
o potcovire nouă	4 d	4 d	—	—	6 d
fierul de roată	25 d	25 d	—	—	35 d
o sapă	20 d	20 d	—	—	25—35 d
o secure mare, pt. pădure	20 d	25 d	—	—	28—40 d
pentru „oțelitul" unei securi	6 d	—	—	—	12—18 d
o coasă	10 d	—	—	—	40—50 d
o secure mijlocie „de mînă"	14 d	14 d	—	—	25—28 d
o seceră („*sarlo*", *falcis messoria singularia*)	4 d	4 d	—	—	6 d
o seceră „*putatoria*"	3 d	13 d	—	—	—
Lăcătuși :					
o scară la șa	25 d	25 d	—	—	40 d—1 fl
un lacăt	40 d	40 d	—	—	60 d
o zăbală	40 d	40 d	—	—	80 d
Șelari :					
o șa cu pătură dublă	1 fl 50 d	1 fl 50 d	—	—	2 fl
o șa cu pătură simplă	1 fl	1 fl		—	1 fl 25 d
Scutieri :					
o suliță	16 d	—	—	—	16—32 d
Măcelari :					
carne de vită — o livră	—	—	1 d	—	1,50 d—2
Săpunari :					
o livră de săpun	—	—	3 d	—	7 d

www.dacoromanica.ro

Tabelul nr. 5

Salarii
ale unor categorii de lucrători — breslaşi şi nebreslaşi —
din Cluj în secolul al XVI-lea

Nr.	Categorii	Anul	Salariul
1	Calfă de rotar	1515, 1539	1 fl pentru 25 roţi
2	Lucrător la legatul viţei de vie	1548	6 d pe zi
3	Lucrător la cules de vie	1548	7 d pe zi
4	Lucrător la sapă	1548	9—10 d pe zi
5	Lucrător la vie	1548	10 d pe zi
6	Lucrător la repararea podului	1564	16 d pe zi
7	Ziler la căratul lutului şi mortarului	1564	12 d pe zi
8	Ziler la căratul pietrii şi mortarului	1564	10—12 d pe zi
9	Calfă de pielar	1569	1 d de sac
10	Zil er la coasă	1587	10 d pe zi
11	Calfă de zidar sau cioplitor de piatră	1589	35 d şi 60 d pe săptămînă
12	Fierar angajat la moară	1589	18 f pe an
13	Slugă angajată de oraş	1593	10—12—16 d pe zi
14	Meşter zidar	1593	25 d pe zi
15	Calfă de zidar (plătită de client)	1593	16 d pe zi
16	Lucrător la facerea varului	1593	12 d pe zi
17	Morar	1599	20 fl pe an
18	Morar	1599	16 d pe zi
19	Z ıler la căratul bălegarului	1599	7 d pe zi
20	Ziler la căratul gunoiului din moară	1599	10 d pe zi
21	Fierar	1599	20 fl pe an
22	Slugă angajată de oraş	1599	1 fl pe două săptămîni (7 d pe zi)

www.dacoromanica.ro

ANEXE

www.dacoromanica.ro

LISTA TEXTELOR LATINE, GERMANE ŞI MAGHIARE MEDIEVALE ALE UNOR DOCUMENTE INEDITE

1) <Începutul sec. XVI, Cluj>.
2) 1524 februarie 5, Cluj.
3) 1538 <Cluj>.
4) 1550 <Cluj>.
5) 1554 decembrie 27, Stätennberg.
6) 1577 aprilie 7, Sighet.
7) 1582 <Cluj>.
8) 1583 <Cluj>.
9) 1586 mai 3, Cluj.
10) 1586 iunie 23, Alba Iulia.
11) 1589 martie 30, Cluj.
12) 1591 octombrie 14, Cluj.
13) 1591 noiembrie 1, Alba Iulia.
14) 1597 martie 1, Cluj.
15) 1599 februarie 10, <Cluj>.
 1599 aprilie 15, <Cluj>.
 1599 octombrie 8, <Cluj>.
 1599 octombrie 11, <Cluj>.
 1599 noiembrie 13, <Cluj>.
16) 1602 iulie 26, Sibiu.

www.dacoromanica.ro

I

<Începutul sec. XVI, Cluj>

Statutele breslei curelarilor.

Das ist zu wissen einem iden gutten Meister, was die Erbare Meister haben in einer eintracht gemacht vnd beschlossen, zu einer gutter nuz vnd zu einer erhaltung der loblichen Czech in einem gutten gehorsam: zum ersten mal ist das, wo ein Meister einen gesellen, aber ein lohnn Jungen von einem anderrn Meister entfrembden wird, vnndt ists zu wissen, so soll der selb Meister verfallen haben fl. 1. Item, das ander mahl, wo ein Meister im selbest wirdt gesindt setzen, er kom gewandert oder seÿ vor beÿ der Stadt, der ferfalt d. 80. Vnndt das gesindt soll auch von seinen gleichen gefunden werden. Item, wo Die Erbar Meister einem gutten Meister die ehr ginnen, vnndt erwelen einen zur Rymer Czechmeister, vnndt der selbige wolt widerrart halten, vnd wolt nicht gehorsam sein, so soll man den selbigenn Meister sein gesind entziehen, aber nemmen, so lang bis heer der Meister willen findt. Item, in der cz<ech> ein Meister mit einem anderen Meister wirdt zanken, es seÿ beim Wein oder wo es will, so hat er ferfallen d. 50. Rauft sich dan einer oder schlacht sich einer mit dem anderen so soll er sein straf...[1] wissen. Item, ven die Meister Czechtag haben vndt einer verseimt sich Da...[2]. wissen vndt komet nicht so ferfalt ehr d. 10. Teilet man den werkczeug so ...[3] soll er ...[4] kein theil nemmen. Item, wo ein Meister mit der Czech wirdt ...[5] edigen mit vnrecht

[1] Rupt în textul germ. orig. cca 1/2 cm.
[2] Rupt în textul germ. orig. cca 2 cm.
[3] Rupt în textul germ. orig. cca 3 cm.
[4] Rupt în textul germ. orig. cca 3 cm.
[5] Rupt în textul germ. orig. cca 7 cm.

www.dacoromanica.ro

derselbe hat die ganze Czech ferfallen. Item, wo Die Erbar Meister etwas in der Czech machen vnndt beschlissen vnndt einer wirdts aufbringen, es seÿ do heim oder einen frembden, so ferfelt er d. 32. Item, wer sich zu der · leich ferseunt, der ferfelt d. 10, kompt er nicht zum grabmachen, so ist aber ein mai d. 10. Item, wo ein Meyster, aber zwen, aber so fill als ir sein, so soll der Jungst ferflicht sein, die irten <?> auff zu haben, wo man in darzu fodert, thut ers nicht so soll er ferfallen d. 12. Ir Junge Meister halt gehorsam den Alten, so wirtt eir Gott walten.

Orig. pergament, rupt şi cu pete de umezeală, fără pecete, Arh. Ist. Acad. R.P.R., Fil. Cluj, f. bresle.

II

1524 februarie 5, Cluj.

Gheorghe Markos, judele şi juraţii Clujului adeveresc că Ladislau Sarkezy a vîndut o casă cu două dughene pentru 450 fl. lui Blasiu diacul

Nos, Georgius Markos iudex ceterique iurati cives civitatis Coloswariensis, memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis et singulis, quod nobis soluto more in domo nostra consistoriali insimul consedentibus, tunc providi et circumspecti viri Fabianus literatus ac Petrus Weres, iurati cives civitatis Coloswariensis, coram nobis personaliter constituti ac per eosdem, oraculo vive vocis, fassum extitit in hunc modum, quomodo cum ipsi in civitate Waradiensi in domo providi Thome Nyerges conssedissent, tunc providus et circumspectus Ladislaus Sarkezy, inhabitator eiusdem prefate civitatis Waradiensis, coram ipsis personaliter constitutus ac per eundem Ladislaus Sarkezy fassum extitisset, quomodo ipse pro quibusdam suis arduis necessitatibus ad presens ipsum summe urgentibus <..?> tando, quandam domum suam lapideam acialem in theatro civitatis Coloswariensis, unacum pistoriali fornace domui prefate annexa atque coniuncta, versus vicum Thordensem a parte occidentali existentem, habitam et situatam, ac etiam cum duabus testudinibus quas alias providus Georgius Zabo, commansor eiusdem prefate civitatis Coloswariensis, a parte domus providi Ladislai Peczy, ab oriente existentibus et habitis, inhabitasset simulcum cunctis iuribus, utilitatibus et proventibus universis eiusdem prescripte domus provido Blasio literato concivi nostro iamdicte Coloswariensis pro florenis quadringentis et quinquaginta iusti ac veri ponderis plene per eundem Blasium literatum solitis ac per sepenominatum Ladislaum Sarkezy ab eodem levatis, perpetuo venditionis titulo, dedisse, contulisse et inscripsisse fassi sunt, imo ven-

www.dacoromanica.ro

didit, dedit, contulit et coram ipsis iure perpetuo et irrevocabili tenendam, possidendam pariter et habendam sibi suisque successoribus ac universis heredibus inscripsit; promittens insuper sepefatus Ladislaus Sarkezy providum prescriptum Blasium literatum contra quoslibet illegitimos petitores et turbatores expensis propriis, fatigiis et laboribus in pacifico dominio dicte domus protegere et defendere. In cuius rei memoriam et testimonium presentes nostras literas eidem sepenominato Blasio literato sigillo sepedicte civitatis Coloswariensis authentico, maiori ac subappenso, roboratas et consignatas duximus dandas et concedendas. Datum in domo nostra consistoriali sepefate civitatis Coloswariensis, feria sexta in festo beate Agathe virginis et martiris, anno domini millesimo quingentesimo vigesimo quarto.

Orig. pergament, Arh. Ist. Acad. R.P.R., Fil. Cluj, Col. gen.

III

1538.

Ordonanță a consiliului orășenesc din Cluj privind depozitarea și normele de desfacere a mărfurilor în oraș de către negustorii străini

Constitutiones dominorum iudicum et iuratorum contra mercatores forenses et extraneos, quo scilicet modo et ordine tales hic in civitate bona et res ipsorum vendere debeant, limitatione infradeclaranda.

Primus articulus quod nullus mercatorum, utpote Budensium, Pesthiiensium, Varadiensium et qualiter civium extraneorum et forensium (dum in civitate res suas induxerit et deposuerit), homini extraneo suas res vendere valeat infra spatium unius hebdomade, nisi solummodo concivibus huius civitatis.

1538 renovata et restaurata.

Pannum perkamer peciis sex.

Pannum purpyan pecia una.

Pannum Brwks pecia una.

Pannum Italicum pecia una.

Pannum longum sive londyense pecia una.

Pannum Wyzyn et Langh Nurmberger nostratibus una pecia, externis vero peciis sex.

Alia genera pannorum, videlicet Igler, Trothnar et alia cum una grubeta sive balla et media vendeant.

Dum autem homines Transsilvanici exirent ad Zylaghsagh et circum adiacentes partes et pannum portarent in pretium rerum suarum,

www.dacoromanica.ro

extunc tales vendere possint secundum numerum peciarum, demptis tamen extraneis hominibus.

Piper cum medio centenario et uno quartali.

Crocum cum libra una.

Coriophilum libra una.

Muscatum libra una.

Lauribaccos libra una.

Sericum libra una.

Sindones peciis decem.

Aurea fila libra una.

Telas rubeas peciis decem.

Telas flaneas peciis decem.

Intecta sericea vulgariter thaphota pecia una.

Fila flanea in numero centenario.

Pileos omnis generis numero centenario.

Cultellos omnis generis numero millenario.

Oleum olive tunella.

Allec tunella.

Pepla numero viginti quinque.

Hoc non pretermisso, quod subscriptas res limitatas extranei et forenses mercatores non in publico foro, sed in testudine vendere possint. Pretactam limitationem quicumque extraneorum transgressus fuerit vendendo, in amissione suarum rerum puniri debeat.

1549

Statuerunt et firmiter observari volunt, ut homines et incole civitatum Cibiniensis et Brassoviensis res et merces suas hic in civitate cum mensura et pondere libraque ipsorum mensurare et vendere non valeant, sed solummodo cum mensura, pondere et libra huius civitatis.

Orig., extras din *Liber civitatis*, 1516—1668, p. 13—14, f. orașul Cluj.

IV

1550.

Registrul breslei argintarilor din Cluj.
<extras>

În festo beati Gregorii pape ratione data manserunt paratis in pecuniis fl. 53 d. 9

Item. Eodem die electi magistri czehe Joannes Wyczey atque Laurentius Ewthwews junior.

Quibus ad manus tradita sunt omnia ante scripta.

Item. Pignus magistri Laurentii senioris baltheus.

Item. Noduli argentei sex deaurati pignus quorum medietas est pro magistro Alberto aliud vero magistri Stephani Kosdij.

www.dacoromanica.ro

Item. Quatuor annulli aurei pignus.
Item. Floreni in auro numero 8.
Item. Due particule aurei fl. facientes unum aureum.
Item. Unum majale pro uno aprodiano pignus.
Item. Sigillum czehe argenteum
Item. Annullus unus cupreus.
Item. Scutum parvum argenteum.
Item. Duo acus sthrehe.
Item. Insuper acus sthrehe, ipsius czehe.

Exposita anni 1550 post rationem datam.

Item. Primo emimus mille lateres ad turrim	fl. 1	
Item. Pro reductione solvimus		d. 25
Item. Duos currus calcium combustarum emimus, singulos currus fl. 1 d. 70 [1] ,summa facit	fl. 3	d.[2] 40
Item. Extinctio sin preparatio calcis facit		d. 25
Item. Emimus asseres maiores quantitatis, vulgo fwreez dezka	fl. 2	
Item. Emimus duas trabes maiores	fl. 3	d. 60
Item. Emimus minores quatuor [3] trabes		d. 90
Item. Eminus item ex minori trabum [4] genere		d. 80
Item. Eminus item ex minoribus trabibus quatuor		d. 80
Item. Eminus item ex eodem genere trabum quatuor		d. 80
Item. Emimus item trabes illis quoque minores quatuor		d. 65
Item. Emimus item ligna 32 vulgo kozorofa		d. 60
Item. Ligna illa congeri fecimus cum novis magistris, ad quos expendi		d. 35
Item. Dedimus pro arabone lapicide	fl. 1	
Item. Fossam calcibus [5] fodi curavi pro		d. 10
Item. Fabro lignario conducto dedimus	fl. 6	
<Total la f. 64 :>	fl. 22	d. 60

Item. Notario dedimus	fl. 1	
Item. Dominus Stephanus aurifaber, regius judex, debebat czehe fl. 3, sed dedit arma videlicet fegywer derek, dedimus ergo eidem insuper	fl. 1	
Item. Eidem pro duobus vasis vinorum que in cellario suo steterunt		d. 70
Item. Exposuimus ad vini propinationem	fl. 1	d. 61
Item. Arma vulgo fegwer derek purgata	fl. 2	
Item. Quia mortarium curari et restaurari fecimus, solvimus vulgo Az töröyeerth	fl. 1	

[1] În orig. şters fl. 3 d. 10.
[2] În orig. şters fl. 1 d. 70.
[3] În orig. şters *asseres.*
[4] În orig. şters *asserum.*
[5] În orig. şters *paratam.*

www.dacoromanica.ro

Item. Pro mensuratione mortarii		d. 2
Item. Pro mensuratione iterata mortarii		d. 2
Item. Cum magister Stephanus Nagh magistris mensam daret, dedimus ex pecunia czehe pro vino	fl. 1	
<Total la f. 64 :>	fl. 8	d. 35

Exposita ad vineam

Item. Primo emimus pallos	fl. 5	d. 6
Item. Item misi laboratoribus sin his qui in vineam palos figunt vinum		d. 4
Item. Procuratori vinee eo die quo palos emit, dedimus		d. 10
Item. Duobus hominibus qui iuverunt palos in vinea distribuere dedimus		d. 14
Item. Uno die laboratoribus cum palis, dedimus, fuerunt sex		d. 60
Item. Altera die duobus laboratoribus cum palis in vinea, solvimus		d. 20
Item. Hiis laboratoribus misimus vinum		d. 2
Item. Emi virgas ad vineam		d. 18 [1]
Item. Emi virgas denuo		d. 25
Item. Fuerunt una die laboratores in vinea vulgo haytho 12 quibus solvi singulis d. 6, facit summa		d. 84
Item. Uno die fuerunt fossores 24 in vinea, singulis d. 12, summa facit	fl. 2	d. 88
Item. Ad istos exposui pro vino		d. 4
<Total la f. 65 :>	fl. 10	d. 35

Item. Fuerunt 18 laboratores vulgo homlytho in vinea, singulis dedimus d. 12, summa facit	fl. 2	d. 16
Item. Istis misi vinum		d. 4
Item. Alio die fuerunt laboratores vero homlytho novem numero, singulis d. 12, summa facit	fl. 1	d. 8
Item. Tertia die laboratores vulgo homlytho novem numero, singulis d. 12, summa	fl. 1	d. 8
Item. His misi vinum		d. 8
Item. Laboratores 13, vulgo leuelezö fuerunt, dedimus d. 7, summa facit	fl. 1	d. 5
Item. Hiis misi vinum, fuit ibi et vinee procurator		d. 6
Item. Procurator vinee fuit ibi 3 diebus qui dedi		d. 30
Item. Uni laboratori in vinea vulgo leuelezo dedi		d. 7
Item. Emi ad vineam vulgo haarsoth		d. 35
Item. Fuerunt in vinea laboratores 16 collegantes vineam, singulis dati d. 7 summa	fl. 1	d. 12
Item. Fuerunt altera vice laboratores colligantes vineam, numero 10, facit summa		d. 70

[1] În orig. șters 43.

www.dacoromanica.ro

Item. Procurator vinee fuit cum eis tribus diebus, cui dedi — d. 30

Item. Misimus vinum laboratoribus pro — d. 4

Item. Fuerunt 12 laboratores in vinea vulgo kewerö, quibus dedi duodenos numos, facit — fl. 1 d. 40

Item. Procurator vinee fuit cum eis duobus diebus, dati illi — d. 24

Item. Fuerunt colligatores in vinea 16 singulis d. 7, facit summa — fl. 1 d. 12

Item. Ad colligationem duorum vasorum in vindemia, exposui — d 34

Item. Cum illa duo vasa portata et reportata sunt a doleatore, dedimus — d. 4

Item. Pro oneribus quatuor [1] pro singulis dedimus d. 14, facit summa — d. 56

Item. Duobus deferentibus uvas in vasculis, solvimus — d. 16

Item. Pressori uvarum solvimus — d. 16

Item. Colligentibus uvas qui fuerunt numero quinque, d. 3 singulis facit — d. 15

Item. Emimus panes 3 — d. 18

<Total la f. 66 :> fl. 4 d. 69

Item. 4-or pynthas vini emimus — d. 12

Item. Esculenta, carnes et similia — d. 12

Item. Laboratores vulgo pantfeyto soluti — d. 13

Item. Laboratoribus vulgo mecczök numero novem, singulis d. 10 summa facit — d. 90

Item. Hiis misi vinum pro — d. 3

Item. Uno laboratori qui amputationem uvarum perfecit, dedimus — d. 10

Item. Laboratores 11 fuerunt, qui texerunt vineas, singulis d. 12 dedimus, summa facit — fl. 1 d. 32

Item. Hiis misi vinum, pro — d. 5

Item. Procuratori vinee pro sallario [2] — d. 50

Item. Exposuimus ad munera missa Joanni Ewthwös Rivuliensi — d. 25

Item. Ad primam congregationem dominorum magistrorum, ad vinum — d. 4

<Total la f. 66 :> fl. 3 d. 58

Item. Magister Martinus curavit fieri unam formam bombarde barbate, cui solvimus — d. 20

---

[1] În orig. şters *tribus*.

[2] În orig. şters : *Introitus.*

Item. Duo vasa vinorum ex vinea pervenerunt ad manus nostras.

Item. Fuerunt duo vasa vini vetera que vendidimus, unum vas fl. 15 d. 7.

Item. Aliud vas vendidimus fl. 8.

www.dacoromanica.ro

Item. Domini Magistri dominica post Gregorii fuerunt congregati, ad vinum exposuimus		d. 6
Item. Exemeramus de czehe vino, eo tempore, postea implevimus pro		d. 16
Item. Dominica Iudica congregati domini magistri pro vino dedi		d. 19
Item. Lignum ad unum ligonem emimus		d. 2
Item. Unum ligonem emimus		d. 23
Item. Cum turris est purgata solvimus		d. 6
Item. Quum vinum divendidimus implevimus		d. 2
Item. Ante ascensionem domini fuerunt domini magistri congregati, exposui ad vinum		d. 10
Item. Congregati magistri sabbato proximo post corporis Christi ad vinum expositi		d. 56
Item. Dominica post corporis Christi magistri congregati vinum alatum pro		d. 56
Item. Cum magister Petrus ostendit suum magisterium, dedimus scolasticis		d. 12
Item. Die Marie magistri fuerunt congregati pro vino exposui		d. 7
<Total la f. 67 :>	fl. 2	d. 35
Item. Sabbato ante nativitatis Marie congregatis dominis magistris vinum attullimus pro		d. 25
Item. Magistris congregatis vinum tulimus ante festum Galii, sabbato pro		d. 9
Item. Ante Simonis et Iude in dominica fuerunt congregati magistri, quibus vinum tulimus		d. 10
Item. Die Martini eisdem congregatis vinum tulimus		d. 12
Item. Dominica post Martini dominis magistris congregatis vinum tulimus		d. 12
Item. Ad nuptias Stephani Fodor unum coclear in valore fl. 2 dedimus.		
Item. Ante festa domini natalitia magistris congregatis vinum pro		d. 6
Item. Dominica ante Epiphaniarum magistris congregatis vinum tulimus		d. 14
Item. Iidem magistri congregati, ante festum Epiphaniarum, eisdem vinum tulimus		d. 12
Item. In festo Mathei magistris congregatis vinum tulimus		d. 15
Item. Pro reparatione unius sedis in templo dedimus		d. 16
Item. In dominica Invocavit congregatis magistris vinum tulimus		d. 14
<Total la f. 67 :>	fl. 3	d. 45
Item. Emimus ferrum unum incensorium ad bombardam aptum		d. 18

www.dacoromanica.ro

Item. Cum magistri essent congregati, ad vinum exposuimus	d. 4
Item. Implevimus vetus vinum [1]	d. 4
Item. Ad impletionem eiusdem	d. 4
Item. Item	d. 4
Item. Item.	d. 4
Item. Impletum est vinum semel, quia ex vino exemeramus dominis magistris	d. 13 [2]
Item. Implevimus nova vina semel	d. 8
Item. Item	d. 8
Item. Item	d. 6
Item. Item	d. 8
Item. Item	d. 8
Item. Item	d. 9
Item. Item	d. 12
Tota summa facit fl. 64 d. 34	d. 12

Registrul breslei argintarilor din Cluj, 1549—1582, 83 f., f. 63—68, Arh. Ist. Acad. R.P.R., Fil. Cluj, f. bresle.

V.

1554 decembrie 27, Stätennberg.

Scrisoare de recomandație a lui Wollf Engelbrecht von Auersperg pentru calfa de cizmar Sigmund Walch, spre a se putea stabili la Cluj

Ich, Wollf Engelbrecht von Auersperg, herr zue Schonnberg Eerbmarschallch in Cräin unnd der windischen march etc., bekhenne für mich vnnd all meine Eerben offenndlich mit disem brief allen dennen er fürgebracht wierdet, das heut dato für mich khumen ist der Eerber beschaiden Sigmund Walch Schuekhnecht, mein Eerbholld, vnnd hat mier zuerkhennen geben, wie das er seinem hanndwerch lannge Jar nachgezogenn vnnd sich nümalls zübeheiratn vnnd zu Clausenburg in Sibenbürgn niderzurichten willenns wäre. Des annrüeflenns vnnd bittenns Ime seiner Eelichen geburt vnnd herkhumens glaubwirdig Khundtschafft mitzutaillen, so Ich Im zubefürdrung der waarhait nit verzeichen wellen vnnd stellte hierauf etlich erber glaub-

---

[1] În orig. repetat și șters *vinum*.
[2] În orig. șters *8*.

www.dacoromanica.ro

hafft Männer zue Zeugennspersonnen für, mit Namen Tomco Nannirnickh Jannsche Roitscäkh, Gregor Hualloz, Meister Steffan Schmid, Gregor Schuesster, Jännsche Colläniz, Martin Lissiakh vnnd sonderlich Juri Schlelisswigg, der Jnne Sigmunden Wallch aus der tauf gegebt. In welcher rechtlichs ordenntlichs Zeugensaag vnnd Khundschafth. Ich glaubwirdig befunden, welches gleichwoll sonnst auch ain offennwaar wissen ist, das bemelts Sigmunden Walchen Eeleiblich Vater vnnd Mutter mit Namen Bregor <!> Walch vnnd Margreth sein eeliche hausfrau, eelich zu Khirchen vnnd gassen miteinander gangen. in dennselben Jnen Eestand aufrichtig vnnd erlich zu Neidegkh beieinander gewonndt vnnd disen Iren sun eelich erzeugt haben. Sölcher seiner eelichen geburt vnnd herkommens Ich Im hiemit in crafft diz briefs glaubwirdig vkhundt vnnd Khundschafft gib, sich der selbenn ann allen orten zubehellff der Waarheit zugebrauchenn. Vnnd hab Ime auch hiennebes auf das er in seinen furnemen desstatlicher gefurdert vnnd nit verhindert werde der Eerbholld oder leibaigennschafft, damit er mir nach dem Landbrauch in Crain zugethon gewest freÿ, ledig vnnd muessig gezellt. Also, das Ich noch all meine Eerben von solcher leibaigennschaft wegen zu Im verrer khain recht noch zuespruch habenn, noch sezen wellen, sonnder solle der selbenn gennzlich bemuessigt sein vnnd bleiben. All vnnd yed frundlich bitund, Ir wellet gedachten Sigmund Walch von meinent wegen in günstigenn beueld haben, welches Ich im gleichen fall wider zuuerdien gern vnnd willig thun will, onngeuerde, vnnd des zue waarein vrkhundt hab ich main eigen anngebernn Innsigl hieranngehanngen geben vnnd beschehenn in meinem Schloss Stätennberg, dem sibenn vnnd zwannzigstn tag decembris, ym funfzehennhundert vnnd vierund fünffzigsten Jar.

Orig. pergament, pecetea atîrnată lipsește, Arh. Stat. Cluj, f. orașul Cluj.

VI

1577 aprilie 7, Sighet.

Ștefan Székely, vicecomitele Maramureșului, roagă pe judele Bistriței să ia măsuri de apărare a ținutului în care niște negustori clujeni au fost atacați de tîlhari, dacă acesta se află sub jurisdicția lui

Prudente circumspecte domine vicine mihi semper honorande, salutem et servitii mei commendationem. Thowaba Koloswary kereskedeo emberek jeotennek vala en hozzan kyk panazalkodanak ezen hogy zoba mezeon valamy latrok reayok wteott enek vollt heten

www.dacoromanica.ro

woltanak, kyktewb nehezen megh otalmaztak magokatt és bekewel el jeohetenek. Azyrt zwksegh hogy kegyelmetekel egyetembe effelekre gondott wysellywnk. Azyrt kegyelmetekys ott az ke jozagaban paranchyollyon legyenek wygyazasban kergessek ewket, mart ha illyen ideyn el kezdettek, tovab nem tudom miat lezen. Thowaba hazam szwksegere valami eokereoket wgy mint 16 akarok hozatny ha zeret tehetyk, kynek megh vetelere ez lewel vyweo attyamfyara Bartha Symonra biztam es az mellet egy iaro parypat ky ennekem valo volna wenne, kerem azyrt kdet mint bizat wramat es io zomzedomott hogy k. az en szolgalatomert baratsagomert az vamabol legyen engedelmes es k. annak teobleol akarok zolgalny mint wramnak baratomnak. Tarchya megh Isten kdet. Ex Zyget, 7 aprilis anno 1577. Stephanus Zekel, vicecomes comitatus Maramorusiensis.

(Pe verso): Prudenti circumspecto domino judice primario civitatis Bitriciensis, domino vicino mihi observando.

Orig. hîrtie, cu pecete inelară aplicată, de ceară verde, cu pete mari de umezeală. Arh. Bistriţei, D.XI.1571—1580, Arh. Stat. Cluj.

VII

1582.

Statutele calfelor de croitori din Cluj

Ihm Jahr habenn die ganttzhe Szech ettllyche Arttykell dehnn Erbarenn Gesellehnn fyehr gesthellett dye sollehnn sych hynffhortt haltthenn

Das erst. Arttyckell : keyhnn Meysther soll keyhnn gessellen settzhenn dehr fohr hynn eyhnnem anderen Meysther eyhnn Bosheytt beweyst hatt, solcher gesell soll gesthrafft werden fl. 1. Hernach solcher gesell soll wyederumb seyhnnem herren Ihn seyhnem wyellen kumen.

das 2. Welcher gesell ehrffunden vyrtt dehr das schnneydehr Handttwerck nytt gellerett hatt, wo zech hen seyhnn odehr bei kenyges oder Fyrsthin oder sunst grossenn herrehnn schnneyderen mytt lehr Jar hatt gedyentt wo ehr gleych arbeytthen kahnn, dem sol keyhnn mesther arbeytt gebehnn, alleyhnn das ehr dehr noch zway Jahr lehr Jahr dyenne.

das 3. Welcher Meysther eyhnnes anderehnn Meystherhs knechtt abhendych machtt wndtt Ihn auff dye wersthett Settzhtt, dehr soll gestrafftt werdehnn fl. 1., darybehr solcher Meysther soll ferhflyecht seyhn die ganttzhe zech zu besuchen.

www.dacoromanica.ro

das 4. Welcher Meysther eyhnn gessellehn nydehr sittzhtt wyeder des knechtt watthers wyellehnn, dehr soll gestrafftt werdehnn fl. 1, das dritthe Tteyll soll des schneiders watters seyhnn, das zwayttel dehr ganttzher zech.

das 5. Keyhnn gesell sol machtt haben seyhnen herren zu lassehnn fyhr wochen fiehr osthern, fohr Fyngsthen oder fohr dem Krystag; welcher gesell das wyrtt probyierrenn aus seynnem eygehnn wyellehn, dem soll keyhn arbett gegeben werden, bys ehr dehn Meystheren dehn wyellehn fyntth.

das 6. Keyhnn gesell soll ihn keyhnnerllayh weys, mehr was das Johr kleyder wehren welches das schneydehrhanttdwerck angehertt auff dehn ttendellmarck gegeben zu fuehrkauffen, wo solches kleytt wyertt ehrffunden das nay ist, das sollehnn dye zech Meisther nemmehnn.

das 7. Eyhnn yder Schneydehrknecht sol zuhm ersthen fehrflychtt seyhnn zumhm vatter zu gehenn undtt soll eynen Meysther fohn Ihm foderehnn, undtt ehr soll dehm watter ahnzeygehnn, ob ehr bey eynem lohn Schneyder ober bey einen Marck Schneydehr lust hatt, dehm nach welchem Meysther dehr vatter dem gessellen gybtt bei dem soll er arbetthen, wo solcher gesel das nytt wyrt tthun, dem sol seyhnn arbett gelachtt werdenn, bys ehr seyhnem Meysther Ihn seyhn vyellehn kuntt.

das 8. Welcher gesell ahm Monttag oder sunst inder wochen eynnen feyertag macht, dem soll seyhnn Meysther kein wochenlohn geben, auff dye woch vo abehr solcher gesell dye ganttzhe vochen feyrehnn wyertt zu ttrothz seinem herren, dehr soll gestrafftt werden d.50, ohn wyessen seinnes herrehnn.

das 9. Welcher gesell vohn der statt wanderen wyell, seyhnem herrehn zu truczh, solchen gesellehn werdehn dye herren Schzeych <!> meysther nach schreyben, das solchem gesellen kheyn arbett soll gegeben werden nyrgentt, alleyhn das ehr zuruck kumtt vndtt seyhnem Meysther Ihm seyhn wyellehn kumtth.

das 10. Welcher Meysther ehrfunden vyertth der seyhnem Schneyder Knecht dehn wocherllohnn werhellt, solcher gesell soll zumh watter gehen vndtt solches ahnzeygen, undtt dehr watter sol fehrflychtt seyhn mytt solchem gesellen zu gehen, das seyhn wocherlohnn gegeben werde, vo solcher Meysther dem noch nytt wyell zallehn also soll dehr selbyge gesel zu dehm zechmestheren gehen innen anzeigen, auff das ehr bezallett werde.

das 11. Welcher gesell wunderehn wyell, der soll zuhm ersthen zum watther gehen vndtt Ihm ahnzeygehn, das er seihnnem herren ehrlych undtt redlych gearbett hatt, vo aber

www.dacoromanica.ro

wyederumb solcher gesell bleyben vyell bei der statth, so soll dehr fatther Ihm eynen anderen Meysther gebenn.

das 12. Welcher gesel wanderehn wyell, dehr soll seihnnenn herren warnen dahr fohr fyerttzhen ttag.

Orig. hîrtie, de patru pagini, cu o traducere în l. maghiară pe p. 3—4, Arh Ist. Acad. R.P.R., Fil. Cluj, f. bresle.

VIII

1583.

Statutele hentelerilor din Cluj

1583. Az Colosuary Magiar Meszarosoknak awagy Hentelereknek rend tartasok es arrol ualo Articulusok mellieket az Varos peczieti alat kiuannak ki Iratni, eoreokeosb es ereosb megh maradasertth, etc.

1. Elseoben miuelhogy az Isteni tisztelet az ollian emberek keozeot viragzik a kik egymast szeretik es beocziullik tisztelik. Annakokaert az Istennek aldasat keuanuan reank az egy mas zereteo uoltunkert: vegeztuk hogy valamellink az masikat szidalommal es tiztelетlen szoual illeti a meniszer czielekezi, anynyzor buntessek minden engedelem nelkul egy forintal. Es ha az gialazathoz kepest fellieb ualo buntetest erdemel az Ceh lassa meg es ott igazodgiek el elseobe ha igazodhatik. Ha penig az Ceh eleott el nem igazodhatik, vgy erezzek Biro Vram elyebe teoruenire. De elseoben harom forinthig valo dologert, egyik az masikat Biro Vram eleyebe ne Inthesse, hanem az Ceh eleiben. Mert ha harom forintig ualo dologert igienesen Biro Vramat keresi meg elseoben es az Vegezest altal hagia, Az birsaga Eotuen penz legien.

2. Mivelhogi az Isteni tiztelet nezi es az eo parancziolattianak megh tartasat illeti, hogy minden ember teokelletes Jambor eletben hordozza magat. Vegeztuk, hogy akar mester legien, akar legeni, akar tanulo Inas legien Valaki az eo Vra hazat, uagy meg kissebitene, uagy affele vgiekezetben talaltatnek mingiarast az Ceh Mester az Cehet egibe giwyczie es az Varos buntetese kuullis az Ceh azzal buntesse hogy uagy Neos uagy Neotelen a Cehbol ki rekeztessek az Jambor Cehbeli tarsasagban reszes ne legien, hanem telliesseggel idegen legien: Azonkeppen ha ez varosokon lopast, gilkossagot, vagy egieb szaruas bunt czielekednek, ha az vetek rea bizonitatik es Nap feni eleot lezen vgian azon buntetese, es az Cehbol szankiuetele legien Hogy az giulekezet az Istennek tiztessegere az Jambor eletben es tiztasagban megh maradhasson.

3. Valamely Jambor giermeke my keozinkeen akar az Meszarlasnak megh tanulasanak okaertt be allani, tehat harom forint le teuen, alhasson be, es szabad legien mellyk mesternel akaria megh tanulni, Az aprod eztendeot harom eztendeigh visellie: Azutan penig minden

www.dacoromanica.ro

eztendeon egy[1] ruhaual tartozzek zaz penzessel. Mikoron penig harom eztendeo mulua az eo aprod eztendeiet ky teoltuen legeniul akarna szolgalni. Eo maga gazdat es Mestert maganak ne valazthasson, hanem az wdeosb mesternek tartozzek az Ceh adni, ha annak nem lenne szukseges az utanna ualo wdeosb Mesternek adgiale Es mind ezenkeppen rend zerent, az wdeosbseghez kepest osszak.

4. Mikoron valamely Idegen Meszaros mester akarna keozinkben Jeoni, Addig keozinkben be ne alhasson, hanem miert hogy cziak keszen akar heozinkben szallani, tartozzek az Cehben adni 12 forintott; Azonkeppen ha mely keoztunk tânult legenys mesterre akarna lenni, es megh akarna keoztunk ez varoson telepedni addig Mester ne lehessen, az migh az Cehnek Niolcz forintott le nem tezen; Ha penìgh keoztunk valo mester fia, tehat, Eott forintal alhasson be az Mestersegben; De mindenek eleotte mind az masünnet Jeöt Mester, s mind penig az heoztunk tanult es Mesterre leyendeo legeni tartozzek Jambor nemzetsegerul es iamborul valo eleterul, hazaiarol leuelbely megh hihendeo bizonsagot hozni, hogy mindenkeppen az my giulekezetunk tiztasagban elhessen.

5. Valamikor nemellynket keozzulunk az Vr Isten ez vilagbul ell hyja minden tartozzek eotet iamborul el keserni az koporsohoz, es el temetni tiztesseggel. Ha ky penig keozzullunk ott nem lenne, es az Ceh tablaia hon erte uolna uagy eomagat uagy feleseget huzon eot penzel birsagoltassek, ha elegexdendeo okkal magat nem menthety.

6. Ha ualamellykunk az piaczon barmot venne es arrat ualamikeppen megh nem adthatna, Az masikunk ne allion aruiaban bozzusagbol, hanem inkab kegiessegre uigie magat, es tartozzek neki anny penzt adni keolczien, mert ha uagion penze, es nem ad az marattsaga egy forint, De az is ugy adgia neki oda az penzt, hogy mihelt azt az barmot a veueo fel meguagia tartozzek mingiarast ugian azon tablan megfizetni, mert ha meg nem fizetne annakis az marattsaga egy forint. Touabba ualamy azon az eokreon Jeone nieresegul, egy arant oztozzanak uele, hogy az Joertt io leegien. Ha penig nemellykunk itt ez Varosy hatarban neminemu Eokreon arulna, Es az masikunk hat mege meg lesne, es titkon az elseo arossa ellen meg venne, annakis az marattsaga egy forint legien.

De ha az arw elseoben ueghez nem mehetet uolna es az utan ualo rea talalkozvan meg venne, Azert semmin ne maradgion.

7. Mikoron ualamy dologert, kiualtkeppen az Ceh dolgaert a Feiedelem, auagy Thanaczy eleyben kelletnek mennünk, es az kit keozzullunk valaztanak az el menetelre, az el nem Menne, Egy forintal birsagoltassek.

8. Senki egy vasarra egy Eokeornel teobbet ne uagion, hanemha uelne hogy el kelne, es szuksesges uolna, akkor ketteot uaghasson, De az eggik Ceh mesternek megh Jelenczie, es annak Iteletibeol uagion ketteot, 50 penz birsag alat.

9. Mikoron bizonios dologrul szolani be giulni akarnank, az tabla el Jarasat meg beocziullie, es tartozzek az Ceh Mester hazahoz giulni,

[1] Cuvînt repetat în original.

www.dacoromanica.ro

ha ki oda nem menne, es az Ceh Mestertul el nem keoueczenek, az marattsaga d. 25.

10. Valakit az Ket Ceh Mester, Zalagert kuldene, es el nem menne, az engedetlensegert d. 25 buntessek; Ha penig ualaky keozzulunk hazatul az Szalagot el nem engedne hozni, mingiarast Eotuen penzel buntessek.

11. Valamellykunk Niaradczaka meszarlot, tartozzek teledczakays meszarlani, mert ah erteke leuen rea, nem meszarlana buntessek egy forintal.

12. Senki keozzulunk a Ceh titkat ki ne uigie es magat es Cehbely ereosseget oly igen nala tarczia hogiha kwleombet czielekezik es masut ky hintegeti az Ceh nelkul valo leteleuel buntessek mind addig, amigh ereos birsag utan az Cehnek keduet leli.

13. Vegezetre: Ha ualamely Inas aprod eztendeiet ki teolti iamborul, Semmikeppen meg nem hazasodhatik, es Mesterre nem lezen, Az migh egy Jambor mestert fizetesert ket eztendeig nem szolgal. Azutan megh aduan az Ceh igassagat maganak Mester ember lehet.

14. Eozuegy Meszarosne tulaidon maganak se legent ne tarthasson se ne meszarolhasson, hanem az Mesterek keozzul, eggyk tarsul legien uele az meszarlasban.

Orig. hîrtie. Arh. Ist. Acad. R.P.R., Fil. Cluj, f. bresle.

IX

1586 mai 3, Cluj.

Statutele breslei cizmarilor din Cluj

Nos, Antonius Ferenczj primarius et Stephanus Pulacher, regius judices ceterique iurati cives civitatis Colosuar etc., memorie commendamus tenore presentium, significamus quibus incumbit universis, quod cum in domo nostra senatoria pro dirigendis reipublice nostre communibus negotiis consedissemus, prudentes circumspecti viri et concives nostri Ladislaus Breiber, alias juratus, confrater noster, Andreas Reiss, Laurentius Velczer ac Michael Volman, magistri artis sutorie in suis propriis ceterorumque suorum confratrum magistrorum sutorum huius civitatis nominibus ac personis nostram venientes in presentiam, exhibuerunt et presentaverunt nobis quasdam literas prudentium circumspectorum quondam Nicolai Petrimathie, judicis universorumque juratorum consulum civitatis nostre Colosuar, privilegiales, in pergameno confectas et sigillo civitatis subimpendente roboratas, cehe sive confraternitatis ipsorum sutorum robur certis articulis ornatum continentes, significantes nobis humilime qualiter eedem littere cum ex eo, quod articuli in eisdem habiti non secundum moderni temporis, sed veteris

www.dacoromanica.ro

ac papistici evi ritum placitumque fuissent ordinati, tum autem quod in hoc presenti etape ob alienorum extraneorumque sutorum czismariarum, item nunc noviter influenti insolentias, pro conservatione cehe ipsorum sufficientes et esse et fore minime conserentur; supplicaverunt itaque nobis prenominati magistri sutores instanter, quatenus nos pro tranquilli et pacifici status ipsorum firmamento articulos in dictis literis ipsorum prioribus nobis exhibitis existentes huic etati aptos confirmare, incongruos corrigere, emendare, ac commodare et modis omnibus contra extraneos magistros sutores novos erigere, ipsisque solidem privilegium pro gubernatione et utilitate cehe ipsorum dare dignaremur. Cum autem quod ipsis magistris sutoribus aliis etiam id accidere possit, sed pietas et charitas christiana hoc a nobis pro conservatione defensioneque honestorum quorumlibet ordinum reipublice nostre electis eflagitet ut in ipsorum defectibus ope et opera nostra omnes sublevemus ordines nostre civitatis, quin omnis generis industria protegere ab omnibus previis, iniuriis vindicare omnis item munificientie argumentis cumulare teneamur, prenominatorum magistrorum sutorum petitionem (suffragiis nostris accedentis) concedendam duximus, quam ob rem infrascriptis articulis per eosdem pro commodo et cehe ipsorum perpetuo regimine inventis et per nos etiam perlectis correctisque prebuimus benignum assensum. *Primo*. Quod turris in antiqua arce, versus portam et turrim Rapularum habitam, cum omnibus armis bellicis, defendiculis, bombardis et pulvere tormentorio ab ipsis magistris sutoribus interteneatur, ab omnique ruina vindicando, successu temporis edificetur. *Item*. Quatuor elegantur singulis annis cehe ipsorum rectores seu magistris, quorum duo saxones et si fuerint, duo hungari sint, qui diligenter rationem prestent, se se divites, eque ac pauperes magistris presentium tenore rectores. *Item*. Quoniam autem omnis societas peculiaribus legibus niti debet, neque sine legum terrore homines in ipsorum statu pacatissimo, feliciter permanere possunt, ut igitur omnia equo moderamine procedant, iuniores non suis fere immaturis, ad maiorum consultioribus regantur placitis, constitutum est quod quatuor cehe magistri, de nonnullis rebus publicum, commodum tangendis, deliberare valeant, si tamen eorum decretum maius quid negotium concerneret, totius quoque societatis congregationi et examini submitti debebitur, quod si ibidem tandem ratificabitur et tale decretum roboratum aliquis magistrorum turbaret, seu transgrederetur, quoties fecerit, toties singulis florenis puniatur, imo iuxta peccati exigentiam maioris etiam mulcte reus sit. *Item*. De aprodianis et famulis novellis seu tyronibus universis qui non filii magistrorum essent, constitutum est, quod quicunque novellus artem sutoriam cupiverit addiscere, primoque loco parentele honestatem edocere, item apud eum magistrum, ubi artem addiscere deliberavit, quatuordecim diebus perseverare, <si>[1] autem magister ipsum, magistrum et ipse adamabunt, idem tyro cum domino suo ceham ingredi, ibique testis fideiussoris, ut qui pro eodem fide iubeat societati cehe statuere,

[1] In orig. pată de cca 8 mm.

www.dacoromanica.ro

tandem quatuor florenos et triginta duos denarios statim deponere, quo facto eodem ipso die, idem novellus, una cum suo domino et magistro, aliquos magistros seniores unica cena decorare debeat et teneatur, qui seniores novellum ad honesta vite munia exequenda, magistrum autem eius ad placabilem animadversionem ac sedulam artificii inculcationem solemniter ammoveant. Si autem post hec idem tyro magistrum suum absque causa rationabili negligeret, domino occasionem non prebente, non aliter, nisi florenum in ceham pendat, assumatur annosque tyrocinios quatuor annis integris compleat, quibus explectis, statim sibi suus magister sive dominus vestimentum unius floreni, unam item tunicam pelliceam, unamque ocream, tandem vero super eo, quod idem adolescens annos tyrocinios quatuor videlicet integre complevisset, literas honestas emanari facere adstringatur. Quod attinet ad magistrum sutorum filios, illi quidem novelli sine ulla pecunaria solutione assummi valeant, sed cena prenominata seniores magistros decorare et annos parvulatus, tribus integris annis sedulo complere debebunt. *Item.* Famulus iam annos grate complentibus tyrocinos artemque sutoriam collentibus, magistrum seu hospitem prius dare non debeant, donec super sua genealogia annorumque aprodianorum explemento literas honestas non exhiberent, quo facto, si magisterium sua manu propria conarentur demonstrare, non aliter id perficiant, sed apud unum magistrum, intra unius anni curriculum servire, sed potius laborare debeant, soluta tamen sibi de iure solvenda mercede, completo hoc anno singulari officium sui magistri hospitis hoc erit, ut industriose tali famulo mercenario a societate cehe preparandi magisterii licentiam importare obligabitur, eidemque famulo, in perficiendo magisterio quoad cutes dumtaxat et alia necessaria instrumenta attinet, omni ope et auxilio adesse debebit. Quibus omnibus per famulos huiusmodi mercenarios prefectis, adhuc non valeant sibi ipsis laborare, donec uxorem ducat in ista civitate. *Item.* De quocunque famulo hoc certissime auditum cognitumque fuerit, ut qui ancillam, seu viduam in sociam sui thori prius conspexisset et elegissetque, quam magisterium artis sue modo prescripto executus fuerit, tales omnes famuli, in singulis sex florenis convincantur, insuper modo iam supradeclarato magisterium etiam artis sutorie preparare teneatur. *Item.* Cum famuli mercenarii premissa omnia officia prestiterint, magisterium artis sutorie honorifice demonstrando, et in hac civitate uxorem ducendo, tandem pro artificii et magisterii consecutione intra anni unius spatium quatuor florenis, in eiusdem unius anni quatuor partibus, in ceham singillatim solvere debebit, quo facto, magister erit; sed ultra dictos quatuor florenos, universam cehe societatem uno prandio decorare aut vice eius prandii quinque florenos pendere astrictus sit. Si vero famulus quispiam huiuscemodi magistri sutoris filiam duceret, a solutione quatuor dumtaxat florenorum absolutus habeatur. *Item.* Ubi autem contingeret ex aliqua civitate, aliquem magistrum sutorem cena cum uxore ac rebus suis in hanc migrare habitandi gratia civitatem, nullo modo interim exercere artem sutoriam valebit, donec de honesta sua genealogia et vite anteacte integritate literas authen-

www.dacoromanica.ro

ticas produxerit, quibus productis, quoniam in ista civitate quod nullum famulatus est magistrum, prescript<os>[1] florenos primo loco in ceham solvere debet, magisterium item sua manu de novo demonstret, nullibi tamen serviendo, tandem super eo quod ipse universa cehe privilegia ac iura observabit, sufficientes fideiussores statuat, quibus absolutis, pro consecutione artificii in unius anni quatuor partibus predicto modo quatuor florenos in ceham solvat, insuper unum prandium seu pro eo quinque florenos numerare teneatur. Quod si autem vir autoritate pollens talis foret, iuxta persone eius condecentiam observandam iunioribus magistris minime assimiletur. *Item.* Si qui magistrorum famulum mercenarium conduxerit quatuordecim diebus utrum sibi mutuo perplacere possint experiantur, ubi autem sese mutuo adamabunt, famulus talis apud eum hospitem suum usque ad quartalem anni laborare non desinat, alioquin intra integrum non laborat annum donec magistros complacabit. E converso, si quis famulus mercenarius cuidam magistro adiungitur, eumque quatuordecim diebus non retineret a se ablegando, puniatur tamquam bone constitutionis turbatur. *Item.* Si quis famulorum messis ac vindemie temporibus magistrum hospitem suum sine iusta causa desereret, negligeretve, donec unum florenum in ceham non importabit, anni unius spatio non laborabit. *Item.* Nullus magistrorum sutorum ac famulorum etiam valeat interim labores suos, etiam sua propria manu exercere, donec modo declarato se societati cehe non conformabit, insinuaveritque. *Item.* Si quis magistrorum extra novellum duos famulos mercenarios sutores teneat, aut alterius magistri famulum qualitercunque exquisitis coloribus, ad se alliceret seduceretque, talis magister pena amissionis magisterii sui puniatur. *Item.* Quomodocunque publicata congregatione aliquis magistrorum tempore seu hora conumerationis, non habita venia, absens esset, quinque denariis mulctetur. *Item.* Si quis magistrorum ciste templi claves ad se contumaciter recipere gerereque nollet, duodecim denariis privetur. *Item.* Ut autem nonullorum ordinum indulta cum aliorum similiter nostrorum damno et iniuria minime egrediantur, itaque magistri sutores et ipsorum quilibet cutes quidem dealbare valeant, verum tamen, cum iis modis, conditionibus et articulis licitisque quibus serenissimus quondam Ludovicus rex Hungarie in suis literis adiudicatoriis finalibus ad instantiam magistrorum cerdonum datis, nobisque exhibitis copiosissime declarando determinavit. *Item.* Si quis magistrorum sive in foro publico seu in domo cerdonum, centum cutes emisset, et antequam exinde cutes asportasset, aliusque quispiam magister sutor partem habere in cutibus postularet, ac emptos partem roganti non daret, statim de quolibet floreno denariis duodecim mulctetur. *Item.* Nullus magistrorum audeat calceos suos vendendos penes muros cimeterii exponere seu extradere. *Item.* Quicumque hominum aut etiam mercatorum, sive exteri sive istius civitatis incole, cutes in hanc tulerint civitatem dealbatas, tam ipsi sutores ad suas necessitates, quam etiam alii quilibet homines ex illis emere valeant.

---

[1] În orig. rupt cca 88 mm.

www.dacoromanica.ro

Item. Nullus vel exterorum vel incolarum huius civitatis imo etiam ipsorummet sutorum aliunde in hanc civitatem introducat calceos lucri gratia (exceptis liberarum nundinarum diebus) vendendos; si qui autem sive mercatores sive quilibet alii ordinis calceos importarent alienos et vendendos, ubicumque eiusmodi calceamenta per ipsos nostros sutores reperta fuerint, statim autoritate iudicum et senatorum in duabus senatui, in tertia vero partibus ad turris ipsorum intertentionem cedere debentur, arestari, asportari valeant ac debeant; nihilominus tamen ex armasia sive ruthenico dumtaxat corio elaborata calceamenta, universi homines liberam inferendi ac vendendi possint habere facultatem. *Item.* Nulli refectores quoque calcearum valeant in theatro et platearum seriebus considere et ibidem calceos reficere, sed penes civitatis portas sive magnas sive parvas, laborent, ubi armis sibi adiunctis, custodis etiam vicem gerant, cum decenti vigilia presto sint, nullos vero labores noves calceamentorum exerceant, sed simplicissime sola refectione calceorum, id est calceis laceratis cutes minutas assuendo, se et suam familiam alere debeant, sub pena declarata, nullos item famulos teneant. Si autem huiusmodi refectores non de civitatis membro esse comperirentur, sed vagabundi, uxores ac hereditates non habentur, nullo pacto laborare valeant, imo talibus etiam civitas interdicatur. *Item.* Nullus magistrorum in diebus fori ad phalangam ultra viginti paria calceamentorum appendat, exceptis calceis puerilibus, alioquin pro singulis paribus superfluis singuli duodecim exigantur denarii. *Item.* Postremo ad reipublice nostre commodum et utilitatem quatuor cehe rectores, ut electi, in universorum magistrorum sutorum calceamenta ac labores serie animadvertant, conspiciant, examinentque, ubi falsos reperierint, eos ad edificationem turris ipsorum arestare debeant. Ad extremum instar aliarum ceharum, id etiam ipsis magistris sutoribus annuendum duximus, ut si qui ex ipsis aut etiam eorundem famuli sese mutuo vituperis aut dehonestationibus affecerint, huiusmodi levia impedimenta ac iurgia si possunt, in cehe ipsorum determinentur, coerceantur, punianturque iuxta consuetudinem, graviores tamen actus et enormes causas criminales seu alias difficiles spectantes, exinde ad iudices civitatis fideliter, nulla vi intermediante, venire debebunt. Nos igitur in pretitulatorum articulorum per nos ex certa deliberationis nostre scientia acceptatorum, approbatorum ac cehe eorundem magistrorum sutorum perpetuo regimine concessorum confirmatorumque fidem, testimonium ac firmitatem perpetuam, presentes literas privilegiales pendenti et authentici sigilli huius civitatis munimine roboratas, annotatis magistris sutoribus, modernis et futuris eorundemque universis posteritatibus sutoribus istius civitatis perpetuis semper futuris temporibus valituras dedimus donavimusque. Datum ex consistorio nostro Colosvariensi, feria quarta proxima post festum beatorum Philippi et Iacobi apostolorum, anno domini millesimo quingentesimo octuagesimo sexto. Et paulo inferius scriptum erat: Gregorius Diossÿ in premissis iuratus notarius manu propria.

Transumpt în actul lui Sigismund Báthory, din 23 iunie 1586.

www.dacoromanica.ro

X

1586 iunie 23, Alba Iulia.

Sigismund Báthory, voievodul Transilvaniei, confirmă statutele din 3 mai 1586 ale breslei cizmarilor din Cluj

Nos, Sigismundus Bathory de Somlyo, vayvoda Transsilvanie et Siculorum comes etc., memorie commendamus tenore presentium, significantes quibus expedit universis, quod pro parte et in personis prudentum circumspectorum universorum magistrorum cehe sutorie Colosuariensis exhibite sunt nobis et presentate quedam litere prudentum circumspectorum iudicum et universorum civium civitatis nostre Colosuariensis, in pergameno patenter sub sigillo eiusdem civitatis impendenti confecte et emmanate, certos articulos constitutionum et rituum cehe eiusdem in se continentes, tenoris infrascripti, supplicantes nobis humillime, ut nos easdem literas ac articulos in eisdem descriptos omniaque et singula in eisdem contenta, ratas, gratas et acceptas habentes, benigne confirmare dignaremur. Quarum quidem literarum tenor talis est: <*Urmează actul lui Anton Ferenczy și Ștefan Pulacher, juzii Clujului, din 4 mai 1586*>. Nos itaque, premissa supplicatione annotatorum magistrorum artis sutorice benigne exaudita, et clementer admissa, prescriptas literas civitatis nostre Colosuar non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vitio et suspitione carentes, presentibus literis nostris de verbo ad verbum insertas et inscriptas, quoad omnes earum continentias, clausulas, articulos et puncta eatenus, quatenus eedem rite et legitime existunt emanate, viribusque earum veritas suffragatur et quatenus usui et libertati loci alicuius vicini in aliqua sui parte non preiudicant acceptamus, approbamus, ratificamus et pro dictis magistris sutoribus eorumque successoribus perpetuo valituras, gratiose confirmamus, harum nostrarum pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in civitate nostra Alba Iulia vigessima tertia die iunii, anno domini millesimo quingentesimo octuagesimo sexto. Et subscriptum erat a sinistrati: Sigismundus Bathori de Somlyo <manu> propria, a a dextra vero Volffgangus Kouachoczy, cancellarius, <manu> propria.

Orig. pergament, cu pecetea atîrnată, foarte bine păstrată, cu șnur alb-roșu-galben-albastru. Arh. Stat. Cluj, f. bresle. Originalul din 4 mai 1586 în Arh. Ist. Acad. R.P.R., Fil. Cluj, f. bresle.

Transumpt în actul lui Gheorghe Rákoczy din 12 ianuarie 1644.

www.dacoromanica.ro

XI

1589 martie 30, Cluj.

Statutele breslei zidarilor și cioplitorilor în piatră din Cluj

Nos, Stephanus Puellacher, primarius et Franciscus Keonywes aurifaber regius judices ceterique iurati cives civitatis regie Coloswariensis, memorie commendamus tenore presentium, significantes quibus expedit universis, quod cum in domo nostra senatoria pro dirigendis reipublice nostra negotiis consedissemus, circumspecti Michael Bereczk, Mattheus Berkenyesy, rectores cehe, item Ioannes Zilagy, alter Ioannes Kuthy, Martinus Gywtho, Stephanus Dyozegy et Petrus Keomiwes, magistri lapicide simulque murarii, concives nostri, in suis propriis ceterorumque suorum confratrum magistrorum lapicidarum, nec non murariorum huius civitatis nominibus ac personis, nostram personaliter venientes in presentiam, significarunt nobis humilime, qualiter litere privilegiales super legibus ac firmitate cehe ipsorum, circumspectum quondam Nicolao Zechy, magistro lapicide ceterisque lapicidis patribus scilicet eorum defunctis, olim per nostros predecessores in domino quiescentes, iudices ac senatores date ac collate, ob invidiosam penitus corrupte essent vetustatem articulisque in eisdem contenti minime viderentur, ipsis in hac etate ad regimen et gubernationem societatis ipsorum suffragari, supplicantes nobis quatenus nos articulos, pro tranquilli et pacifici status ipsorum firmamento noviter scriptos benigne excipere, intelligere, incongruos pro nostra prudentia corrigere, emendare, accomodare ipsisque solidum privilegium pro firmiori conservatione ac gubernatione, utilitate item cehe eorundem dare dignaremur. Cum autem omnia, que in tempore fiunt, cum tempore dilabantur, nec que uno constituta sunt evo, omnibus conveniant etatibus, sed ut humana continue sint obnoxia mutationi, rationi vero consentaneum equum dignumque sit, universas rerum publicarum ordinum societatumque civilium leges, constitutiones, iura, disciplinas et horum articulos vetustate scilicet temporis corruptos, seu mutatis cum tempore hominum moribus, ritibus ac conditionibus in desuetudinem versos atque enervatos corrigere, restaurare, ad novam etatem per benignos magistratus accomodare et componere, proinde ex certa nostra deliberatione ac scientia, equali et unanimi vocis nostre sufragio, prenominatorum magistrorum lapicidarum ac murariorum postulationem pie admittendam censuimus, infrascriptisque cehe ipsorum articulis, per eosdem pro commodo ac societatis eorum perpetuo regimine inventis nobisque exhibitis, per nos item acurate perlectis, correctis, ac etiam pro utilitate reipublice nostre universa adauctis, prebuimus inviolabiliter perpetuoque observandam firmitatem. *Primo*. Quoniam isthec societas ex duobus magistrorum generibus constabit, scilicet

www.dacoromanica.ro

magistris lapicidis (qui nempe ipsimet lapides in omnem eventum terse ac pure et fabricare, eruderare et menia struere, erigereque simul callere debebant), magistris item muratoriis, qui fabricationum lapidum sunt ignari et non perfecti, sed dumtaxat murorum erectionis, testudinum insuper sive fornicis super edificationis possunt fieri artifices. Ideo turris antiqua, ex parte meridionalis muri huius civitatis a turri aciali magistrorum sartorum, versus occidentem numero tertia, cum omnibus armis bellicis, defendiculis, bombardis et pulvere tormentario ab ipsis magistris utrisque indifferenter interteneatur, ab omnique ruina vindicanda edificetur. *Item.* Omnis novellus seu tyro, primoquoque tempore inquirendus est, quam velit addiscere artem, lapicidalemne aut murariam, quo confitente, de necessario debet ante omnia parentele ac nativitatis sue laudabilem edocere honestatem, alioquin illum rectore cehe, nullis respectibus, rationibus coloribusque recipere debeant. *Item.* Novellus sufficienter comprobata parentele sue honestate, si hic filius magistri lapicide fuerit, quatuor annorum curriculis, si aliusquispiam fuerit, quinque annis apud magistrum lapicidam serviat compleatque annos suos tyrocinios. Verum si is tyro apud murarium velit cum ipsam nudam artem murariam addiscere, pro ista igitur ut inferiore arte omnis novellus indifferenter tribus annis servire tenebitur inque huius prime instantie seu ingressionis arram, novellus omnis cuiuscumque filius sit, duos florenos in ceham sine mora solvere debeat. Apud enim vero magistrum, quem ipse elegerit, vel potius quo a cehe rectoribus (observato ordine et equitate) ordinabitur, infra spatium quindecim dierum proba concedatur, si magister novellum et ipse magistrum sibi datum mutuo adamabunt bene, alioquin alterum magistrum sibi dare rectores cehe teneantur. *Item.* Ubi autem ob crudelitatem magistri seu alias causas rationabiles novellus a suo magistro seu hero discederet, ipsius novelli atque magistri querimonia a ceha pacienter exauditur, novello sufficientem rationem sui discessus danti, alius magister ordinetur. *Item.* Quamdiu novellus annos suos tyrocinios modo supradeclarato integre non expleverit, licet is apud partem seu consanguineum famulatus sit, attamen interea nullo modo expediendus est atque absolvendus, neque ut servus mercenarius laborare valeat. *Item.* Dum novellus annos tyrocinios probe integre compleverit, adhuc de necessario teneatur apud eundem suum magistrum intra spatium sex mensium servire. Verum tamen pro solutione mercenaria, ubi autem expleto parvulatus sui tempore, adhuc ad semestrem apud suum magistrum permanere pro solita mercede hebdomadali nollet, quatuor florenos mulctetur. *Item.* Completis per novellum istis temporibus apud suum magistrum, tandem sit servus mercenarius neque vero ipse magistrum sibi eligere valebit, sed oportet illum ibi artem suam exercere ac laborare, ad quem magistrum ire a ceha committitur. Omnis autem servus mercenarius, in nullo alio anni tempore, sed dumtaxat in ipso die nativitatis beate Marie virginis et negligere et ad alium valeat transire magistrum quo die, si quis mercenariorum apud aliquem magistrorum se laborare et permanere velle stipulatis manibus confessus

www.dacoromanica.ro

fuerit ad solutionem mercenariam, tandem nullis rationibus (nisi ex annuentia magistri sui) valeat eundem magistrum infra spatium anni integri, hoc est recursum predicti festi nativitatis Marie virginis negligere, nisi iustis et per ceham approbatis de causis, alioquin mercenarius talis octo florenis et laborationis sue prohibitione mulctabitur hoc facto. Verum tamen, si magister seu herus suus, laborem non haberet, servum mercenarium ad alium magistrum dimittere cogatur. *Item.* Servorum lapicidarum simul et murariorum mercenariorum ista sit perpetua solutio hebdomalis, videlicet a die nativitatis beate Marie virginis adusque festum Resurrectionis domini solvantur singulis ad integram septimanam dumtaxat triginta quinque denarii hungarici, absque obsoniorum administratione ; a die autem Resurrectionis Iesu adusque festum nativitatis Marie, singulis singuli sexaginta denarii a suis magistris solvantur, et obsonium illis nona hora probare adstringantur. Ubi autem extra hanc civitatem contingeret eos edificendo laborare, in locis videlicet extraneis, quoniam ibi per eosdem extraneos providebitur de victu non autem per eorum magistros, eo igitur in loco extraneo servis mercenariis ad singulas septimanas singuli floreni pendantur ; si qui autem ex ipsis magistris palam aut occulte hunc articulum infringeret in parte vel in toto, duodecim florenis toties quoties fecerit irremissibiliter puniatur. *Item.* Omnis servus mercenarius teneatur in fodina lapidum ad magistri seu heri sui necessitatem sufficientes lapides scindere, alioquin quinque florenis privetur. *Item.* Quicunque ex servis mercenariis nollet aut non curaret pro predicta solutione hebdomadali magistros lapicidas seu murarios servire, imo temerario ausu contra cehe articulos sese erigendo, sibi ipsi elaborare et edificia conducere ad se magistrum facere attemptaret, in locis extraneis seu apud nobiles artem suam exerceret, privatam utilitatem venando et queritando, is servus, dum est servus carens uxore, etiam propria sua manu in hoc civitate laborare et cehe privilegio gaudere ac uti nequaquam valeat, imo rectores cehe autoritate absoluta ab omnibus operibus suis in hac civitate arcendi, instrumentis suis omnibus privandi, plenariam possint habere facultatem, neque secus in ceham est recipiendus, donec sexdecim florenos in ceham pro talibus ausis integre numerabit atque solvet. Servus attamen mercenarius ex hac civitate poterit solidioris discipline capessende gratia honeste discedere, regna peragrare, inque legitimis locis apud magistros exteros artem suam exercere, nulliusque mulcte formidine inde redeundo in hanc ingredi societatem. *Item.* Nullus servorum mercenariorum habeat matrimonium contrahendi licentiam, neque magistrale signum sibi a ceha concedatur, imo nec cena honesta magistris universis danda ab ipso interea acceptetur, donec discipline et artis sue magisterium, iuxta rectorum cehe sanum iudicium preparabit, perfecerit ac sufficienter proprio marte demonstrabit. *Item.* Magisterium autem lapicidarum servorum primum erit : una ianua capitulata ex lapidibus fabricanda, capitellis ornata, cuius columne sint decenter virgate et omnia eius capitella in legitima proportione secundum omnia dimensionum genera recte correspondeant. Secundum exit : ut unius

www.dacoromanica.ro

domus seu holocausti testudinem fornicemque in formam crucis apud certum magistrum manendo suo marte recte ac modo durabili preparet, istius vero formicis preparationem edificationemque servus dum velit a suo magistro impetret in eo loco, ubi apud quempiam talis formix et testudo esset, per suum herum preparanda, magister quoque postulationi servi magisterium suum etiam in fornicis edificatione perficere volentis obediens esse debeat, sed isto modo quod talis servus, convocatis ad eundem locum seu holocaustum rectoribus cehe atque etiam aliis melioribus magistris, prima fronte modum ac mensuram illius fornicis preparande, ante eos exercitatos magistros debeat delineare, qui si iuxta magistrorum sanum iudicium sufficienter prudenterque in ipsius testudinis edificande deliniatione ignarus fuerit compertus, ab eddificio removendus est, tamdiu donec melius ac prudentius studebit, si autem fornicis certas ac rectas dimensiones sufficienter signabit fornicemque optime perfecerit cum famulis sui magistri, tunc fornix illa pro suo magisterio sit et recipiatur ipsiusque fornicis proventus idem servo (solutio tamen reliquis famulis sibi iuvantibus de iure solvendis) cedat. Ita tamen, quod si hospiti suo aliquid negotii seu damni facesserit <sic>, in hoc suo opere ipsemet servus (ut solutionem qui percepit) non autem suus magister refundat. *Item.* Quicumque servorum ante magisterii sui iam explicati solennem preparationem ac demonstrationem contraheret matrimonium quatuor florenis convincatur, neque interea valeat servos mercenarios ac novellos tenere, aliis libertatibus cehe gaudere, donec idem magisterium suum sufficienter utroque modo preparabit, alioquin artem lapicidalem murariamve non aliter, sed sola sua unica et simplici manu valeat laborare, neque tales extra ceham constituti, alias kanthar nuncupati, ad aliquod opus seu edificium in hac civitate exequendos sese consociari possint. *Item.* Comprobato et demonstrato per servum artis ac discipline sue sufficienti magisterio, universos magistros lapicidas simul et murarios in unica coena honeste excipiat, qua cena sumpta et commesta, rectores cehe huic servo mercenario signum magistrale proprium sibi ordinare et illico extradere, ac etiam in ordinem sociorum ennumerare sint adstricti. *Item.* Si contingeret indigenum servum mercenarium lapicidalem seu murariam artem suam laborandi gratia in hanc venire civitatem, apud eum quem requireret magistrum, ultra quindecim dierum spatium laborandi minime habeat potestatem, ipse etiam magiter sine annuentia rectorum cehe, ulterius illum servum apud se habere sub pena quinque florenorum nequaquam permittat, sed imitetur ille servus cehe articulos scilicet de honestate sue parentele, annorum item tyrociniorum suorum deligenti et integro complemento, certum indubitatumque producat aut propter loci, regni longinquitatem, sacramento iuramenti prestat ţestimonium, quo facto omnibus articulis cehe se conformet. *Item.* Servus aliunde huc veniens, artis lapicidalis ignarus, sed dumtaxat murarius et generaliter omnes servi murarii non sunt cogendi ad magisterium ianue capitulate, sed fornicem (modo quo supra) impetret a suo magistro preparandam. *Item.* Quando magistri universi gratia convivandi considebunt, servi

www.dacoromanica.ro

mercenarii omnes sine personarum respectu superserviant magistris, contrafaciens et contumax duobus florenis privetur. *Item.* Singuli servorum mercenariorum intra unius anni circulum singulos viginti quinque denarios debeant contribuere ad cehe communem necessitatem. *Item.* Servus mercenarius aut uxorem ducere aut cenam honestam magistris reddere volens, edificium in spatio quindecim dierum perficiendum conducere ac tertiamet manu in sue necessitatis auxilium perficere (idque saltem semel) valeat. *Item.* Posteaquam servorum qui secundum tenorem articulorum cehe omnia sua munia transsegisset ac consumasset uxoremque duxisset, ultimo loco oportebit eum in ceham duos florenos solvere, et si hic de membro nostre civitatis non esset, in librum civitatis nomen suum inscribi intitularique facere sicque tandem tanquam unus ex magistris omnibus huius civitatis prerogativis cehe item universis utilitatibus commodis uti et gaudere valebit ; si autem volet in ista sua ultima solemnitate aliquot ex magistris ad sedes suas convivandi gratia ad unum atque alterum ferculum invitare, nemo eum propterea puniendi mulctandique habeat potestatem. *Item.* Rectores cehe quotannis in profesto diei conversionis beati Pauli apostoli de universis proventibus eiusdem anni sufficientem debeant dare rationem, in ipso autem die festi, officium eorum coram ceteris magistris resignare eodemque die, novos per suffragia mutua rectores eligere, rectoribus autem cehe rationem rectam dantibus pro suis vigiliis, cura ac solicitudine singulis singuli dentur floreni pro eorundem honorario. *Item.* Quoniam autem hec societas peculiaribus et debet niti legibus, nec sive legum terrore ac formidine pena homines in ipsorum statu pacatissimo feliciter permanere possunt, ut igitur omnia meliori, utiliori ac commodiori procedant moderamine et iuniores contumacesque non saltem suis immaturis, sed maiorum suorum consultioribus regantur placitis, quapropter tres eligantur ab universis magistris sano iudicio rectores cehe, qui in ipsorum medio doctiorum in artibus ingenio ac morum probitate excelentiores esse comperiuntur, quorum unus nationis saxonice magister sit ; electi autem cehe rectores coram duobus iuratis civibus e senatu expediendis iuramentum prestent ad leges et articulos cehe observandas, custodiendas, domos edificiaque lapidea, ubi necessitas postulaverit, iuxta rectum valorem estimandos, aliaque officia tam inter magistros, quam huius civitatis plebem sine respectu personarum exequenda. *Item.* Pro suffragia communia electi cehe rectores şi nollent honeste electioni morem gerere, singuli rectores inobedientes singulis decem florenis irremissibiliter toties quoties annuatim fecerint mulctentur. *Item.* Quandocumque iudex et senatus Coloswariensis accersiri curaverint, rectores cehe lapicidarum ac murariorum in publicis civitatis negotiis seu etiam huius illustrissimorum principum necessitatibus, intellecto iudicis ac senatorum mandato, statim ex tempore summa diligentia teneantur rectores cehe magistros atque servos sufficientes ordinare ac perfecta auctoritate eligere eoque necessitas postulabit expediendos ; si vero vero aliquis, sive magistrorum sive servorum temeritate ductus refragaretur aut hac necessitate ac re prius vel subinde intel-

www.dacoromanica.ro

lecta, sese discendendo occultaret aut qualicumque modo illegitimo se erueret, talis magister ac servus nullo pacto arteme suam in hac civitate exercere ac laborare valeat, priusquam decem florenos in besse senatui, in triente vero cehe persolvendo, quoties hoc ipsum fecerit, dependet. *Item*. Dum civitas hec edificatur, intra metas sui territorii universi lapicide ac murarii de necessario adesse et diligenter industrio seque ut patrie servire debent; magistris ipsis uxoratis tunc, sesqui floreni ad rationem servorum mercenariorum, unus florenus ad rationem autem bonorum novellorum, quinquaginta denarii pro eorum labore hebdomadali solvantur manibusque magistrorum administrentur. *Item*. Si quis magistrorum per nostros concives vel etiam extraneos ad se fuerit vocatus, demonstrando illi circa domum suam quid velit civis et commansor noster aut nobilis extraneus edificare, si ipse civis seu persona extranea non poterit cum eo advocato magister concordare et conventionem integre absoluteque perficere, liberam habeat alium magistrum accersendi facultatem, cum quo scilicet meliori utiliorique modo convenire posse existimabit, neque propterea a quoquam talis magister est increpandus seu prohibendus. Ubi autem ipsi magistri in hoc tacite consentire comperirentur, quod unus eorum alterius conductioni et nondum finaliter absoluta deciseque conventioni, amicitie, favoris, timoris, promissionis seu aliorum affectum ob respectum nollet sese immittere et advocatio in civis nostri edificare volentis obsecundare et cum eo premissis affectibus concondare allegando, ad priorem magistrum vocatum, tunc comprobata vel etiam firmissimo iuramento mediante expiscata hac fraude, tales magistri ob huiusmodi contra utilitatem reipublice nostre factam conspirationem singuli in singulis vigintiquinque florenis in duobus senatui, in tertia vero partibus cehe persolvendi mulctentur. *Item*. E contra, si quis magistrorum in alterius magistri conventionem finaliter ubicumque locorum decisam sese ingereret, priorem magistrum simulque eius conventionem et laborem seu disciplinam, ante hospitem eum a quo scilicet conduxerat opus detrectando, illudendo, vilipendendo et in opprobrium deferendo, sicque edificium iam conductum quoquomodo contra conventionem et voluntatem sui proximi sibi vendicaret syncoparetque, talis magister absque omni remissione duodecim florenis toties quoties perpetrabit, privetur. *Item*. Quicumque magistrorum super aliquo opere seu edificio cum suo hospite conventionem perfectam faceret, idque edificare incepisset quidem, sed re imperfecta negligeret, quibuscumque id ipsum faciat de causis, attamen rectores cehe aut eundem magistrum, aut alium aliquem bonum magistrum, ad perficiendum idem edificium diligentissime ordinare congereque debeant. Dignum est enim et iustum ut edificia inchoata et nondum perfecta a magistris lapicidis ac murariis presertim in medio concivium suorum amicorumque cito, fideliter, probe integreque perficiantur. Neque interea aliud edificium conducere, suscipere ac eo migrare magister audeat, donec prius susceptum et imperfectum opus (dum hospes paratus cum omnibus attinendum est) solempniter perfecerit; si vero hoc ipsum edificium idem magister ob principis regni seu huius civitatis necessitatem negligere cogeretur, nihilominus

www.dacoromanica.ro

rectores cehe alium magistrum bonis conditionibus eo ordinare sine mora debeant, adusque finalem edificii imperfecti preparationem. *Item.* Nullus magistrorum debeat ad unum idemque tempus, distinctis ab hospitibus diversis in locis, diversa edificia conducere et super eisdem hospites assecurare, ne magister improbitatis accusetur, ac hospitibus defectum damnumque pariat, alioquin damna ex hinc illata (si rationabiliter se excusare non poterit) per magistrum refundantur atque etiam in ceha generali increpandus est. *Item.* Omnes magistri, ea cura, diligentia vigilent circa eorum labores et edificia conducta, ne damnum hospitibus quoquomodo importent, nam universas rupturas et quelibet damna per eos seu eorum incuriam imprudentiamque hospitibus illata ipsimet tolerare, reficereque adstringantur. Si autem horum damnorum causa ipsa hospes esset, rei veritate conprobata, ipsemet hospes tolerabit. *Item.* Quod spectat ad lapides eruderatos, puta: ad ianuam, fenestram, fornacem, caminum, aliaque edificiorum genera terse, politeque fabricatos, sive isti lapides ab alio sint empti magistro, seu undecumque per hospitem comparati, attamen eosdem lapides magister conductus ad edificandum, diligenter custodiat ab omni fractura et ipsemet cum suis famulis attrahat locetque, qui sive frangatur sive non, utriumque lucrum et damnum ipsius magistri sit; ubi tamen magister cum suis familiaribus lapides ob eorum ponderositatem non esset vehendo et locando, hospes ex bene placito infirmitati eorum adiutoriis providere poterit. Quod autem ad reliquos lapides — rudes quibus dumtaxat menia eriguntur, atinet, conclusum est, quod tales lapides rudes ad substructionem seu stationem, vulgo allas dictam, eiusdemque ad asseres vel tabulam dumtaxat teneatur hospes suis expensis portari, ibidemque deponi facere, magister autem exinde cum suis familiaribus seu expensis colligere, attollere, suscipere, allevare riteque componere debeat ac teneatur. Provideant autem rectores cehe ne ob quamlibet iniuriam magister et suis servitores in calcium delapidatione seu aliis viis atque modis damnum hospiti concilient, sed probe ac cum suimet honesta extimatione fideliter opus susceptum perficiat. *Item.* Nullus magistrorum valeat ultra tres novellos, unum item servum mercenarium lapicidam ac duos servos mercenarios murarios apud sese tenere, nisi secundum ordinem divisionis, plures cuiquam cederent servi magistro; iustum est enim ut pauperibus quoque magistris, ceham tenentibus sine electu personarum dentur, cedantque tam novelli quam servi. *Item.* Si quis magistrorum alter utrius novellum seu servum mercenarium palam aut occulte quibuscumque viis et oblectamentis seducendo ad se alliceret, servi ac novelli in pena superius expressa (quod si id ante tempus prefixum fecerint) convincantur, magister autem servos taliter ad se a domo et latere proximi sui trahens quinque florenis mulctabitur. *Item.* Quoniam istius cehe societas ex duobus (ut cautum est) constabit magistrorum generibus scilicet: lapicidis et murariis, lapicida igitur magister qui esse cupit, utrumque magisterium predeclaratum debet perficere, murarius autem ad solius domus ac fornicis preparationem laudabilem est cogendus, quicumque autem murariorum in lapidum, puta ianue, fenestre, fornacis, camini ac quorumlibet operum

www.dacoromanica.ro

fabricationibus comperti extiterint, statim et immediate decem florenis mulctabuntur, imo ab huiusmodi laboribus lapidum ut puta fabricamentis, ipsi murarii (ut qui eiusdem artis lapicidaris magisterium, ianue scilicet capitulate preparationem ignorant, vel noluerunt et non curaverunt exequi) penitus et in toto supersedeant. *Item.* Si vero ex lapicidis seu murariis uxorati quidam essent magisterium autem artis ipsorum nollent, non possent aut non curarent demonstrare ac sufficienter exequi, tales semper alieni sint a cehe immunitatibus, nullos novellos ac servos lapicidas et murarios alere tenereque valeant, sed dumtaxat propria sua et simplici manu laborent tamdiu, donec contenta cehe non exequentur. *Item.* Ubi contingeret magistros quosdam lapicidos seu murarios ceham hanc legitimam ob eorundem quandam temeritatem, ignorantiam, infamiam aliosque casus ultro aut coacte negligere exuereque tam huiusmodi magistri, quam etiam alii universi magistri, necnon novelli ac servi mercenarii uxorati extra ceham esse volentes et coacti, simplicium dumtaxat manuum propriarum labore familiam eorum sustenent, novellos servosque tenere nullo pacto audeant valeantque, imo tales magistri extra ceham constituti et imperfecti kantar vocandi, ambo vel plures numero, ad nullum opus edificiumque parandum, congredandum ire ac sese mutuo complicari et adsociari valeant, sed singillatim sine ullo socio dumtaxat (ut premittitur) simplicis proprieque manus labore, artem hanc solus exercendo vitam querant, contrafacientibus per rectores cehe auctoritate nostra et dominorum succesorum nostrorum prohibeantur, diligenter arceantur eorumque instrumenta asportentur. *Item.* Nullus magistrorum lapicidarum seu murariorum hanc ceham tenendo ausit ac valeat sub pena decem florenorum cum predeclaratis kantar magistris et famulis consociari ac cum talibus in mutuo questu condivisionaliter laborare. *Item.* Rectores cehe singulis in mensibus totius societatis cetum congregari curent, ut universas iniurias molestiasque sive inter sese mutuo seu contra articulos cehe subortas mature examinent, discutiant et componeant, ac etiam de aliis rebus necessaribus colloqui, consultarique possint rectores cehe, si istam convocationem singulis mensibus exequendam negligerent, primo quidem in uno, secundo in duobus, propter tertiarum autem neglectionem in quatuor florenis convicti habeantur; si vero circa id tempus quo dies convocationis et congregationis instaret rectorum cehe alteruter alioiter indubitatum haberet, oportet vicegerentem rectorem plena auctoritate sub vinculo quinque florenorum ordinare atque surrogare. *Item.* Si quis magistrorum in tempore quo aliquis vel ex ipsis magistris vel suis familiaribus ex hac luce enavigaverit, sepulture publice non interfuerit, si se rationabiliter excusare non poterit, viginti quinque denariorum mulctabitur. Idem est sentiendum quando alius etiam quispiam cum hac ceha tumulari pro solutione curatur, ubi autem temeritate quadam aut aliis affectibus ductus in congregationem cehamque magistrorum venire nollet, quoties fecerit, toties floreno uno privetur. *Item.* Quatuor eligantur iuniores magistri, qui omnis sepulture diligentem debeant habere rationem; ubi vero hec ceha alium quempiam, qui non esset de membro societatis ipsorum, sepeliret, unicus sol-

www.dacoromanica.ro

vatur florenus. *Item.* Si quis e medio magistrorum ex hac mundana citoque labenti luce decesserit, relicta sua servos mercenarios ac novellos, quos antea habuit, intra unius anni spatium retinere et artem exercere valebit, anno autem completo, illi vidue totaliter supersedendum est. *Item.* Si quis magistrorum variis casibus, puta decrepita senectute, paupertate nimia, ictu lapidum, lesionibus ac aliis huiuscemodi calamitatibus oppressus fuerit, de proventu cehe pio ac christiano zelo sunt iuvandi ; eadem ratio est habenda etiam circa novellos servosque longam egritudinem seu quandam rupturam passuros, que omnia deus avertat. *Item.* Quicumque magistrorum ad locum in cehe sibi ordinatum non sederent, aut iunior senioris digniorem locum data opera sibi vendicarent, vigintiquinque denariorum privabuntur, eiusdem mulcte sit reus etiam is magister, qui signum magistrale sibi ordinatum et extradatum publica dieta, manu propria delineare ignoreret. *Item.* Quicumque ex magistris et sociis, item servis novellisque mulctam a ceha iuxta tenorem articulorum ipsis impositam nollent persolvere, auctoritate iudicum et senatorum huius civitatis, rectores cehe tales rebelles ab omnium laborum suorum exercitiis prohibere valeant tamdiu, donec mulctam singulis impositam, singuli eorum non persolvent. *Item.* Ubi autem huiusmodi mulctati rectoribus cehe pignora sufficientes exhiberent pro eorundem excessibus, teneantur singuli eorum sua pignora ; eo ipso anno ante novum rectoris cehe electionem, redimere alioquin rectores eadem pignora, cum illis, quorum interest, estimare faciendi et vendendi ac id ipsum tantum modo, quod remanebit a mulcte summa, eidem mulctato refundendi, plenariam habeant facultatem. *Item.* Quandocumque universi magistri convivandi gratia considebunt, omnes charitatis pacientieque fungantur officio, si quis autem magistrorum sociorum atque etiam servorum mercenariorum rixas et concertationes moveret, vel alter utrum diris vituperiis dehonestaret, in perennali estimatione eiusdem convivi coniuncatur, si aliter magistrorum societatem publicam complicare non valebit, hoc per expressum per nos rectoribus cehe concesso, quod huiusmodi mulctati atque signanter modo in immediate precedenti articulo demonstrato privati magistri, socii servi novellique ob eam rem, cum ipsis rectoribus cehe, etiam coram iudicibus huius civitatis lites movere nequaquam valeant. *Item.* Instar aliarum huius civitatis ceharum, id etiam ipsis magistris lapicidis simul ac murariis annuendum duximus ut si ex ipsis seu eorundem serviis ac novellis in locis exterioribus non autem in convivii loco (de cuius loci pena dictum est) sese mutuo vituperiis ac dehonestationibus afficerent, huiusmodi levia impedimenta atque iurgia, prius loco in ceham ipsorum sub pena trium florenorum deferantur, ubi si possunt decidantur componanturque, alioquin exinde ad iudices civitatis semper (exceptis mulctarum prescriptis speciebus) transmittantur, nulla vi intermediante. Ad extremum, ex nostra plena auctoritate id etiam decernendum duximus, quod si istos, magna cura inventos, examinatos, correctos et approbatos articulos, tota lapicidarum murariorumque societas in toto vel in parte violaret huiusque civitatis cives ac inhabitatores nollent seu non curarent uti ac gaudere, statim absque

www.dacoromanica.ro

omni pietate, iudices ac iurati senatores pro tempore constituti bene ipsam universam societatem quinquaginta florenorum summa mulctare valeant debeantque. Nos, igitur, in pretitulorum articulum per nos ex certa deliberationis nostre scientia acceptarum, approbatorum ac pro istius cehe perpetuo regimine concessorum et confirmatorum fidem testimonium firmitatemque perpetuam, presentes litteras nostras privilegiales pendentis et authentici maioris sigilli civitatis nostre munimine roboratas, annotatis magistris lapicidis ac murariis nostris, modernis ac futuris eorumdemque universis posteritatibus lapicidis, perpetuis semper futuris temporibus valituras, dedimus atque donavimus. Datum in hac civitate Coloswar, ex consistorio nostro in ipso die Paschatis domini Iesu, anno eiusdem millesimo quingentesimo octogesimo nono. In inferiori earum margine subscriptum erat Gregorius Diosy, in premissis dicte civitatis iuratus notarius propria.

Transumpt în actul lui Sigismund Báthory din 1 noiembrie 1591, cf. Anexe, nr. XIII.

XII

1591 octombrie 14, Cluj

Staroștii breslei argintarilor din Cluj către staroștii breslei argintarilor din Sibiu să nu dea de lucru celor 32 de calfe răzvrătite

Prudentes circumspecti domini, amici observandissimi, salutem ac offitiorum nostrorum paratissima commendatio. Beolcz es tizteletes vraink az vristenteol kiuanunk ti kegteoknek fe. erkent [1] egez Chehul hozzu ideighvalo bodogh allapotot es bekeseges megh maradatt. Megh emlekerznem tizteletes vraink az mi eleniknek attiainknak reank zallotiozokasirol hogi mikor ti kegteoket levelunk altal megh talaltuk mindenkor az my lewelunket keduesen veotte kegteok. Mostan annak okaert nagi biztunkban leltuk megh kegteoket hizzukis hogi nyluan lehet kegteoknel minemw vy Che lewelet czinaltunk magunknak es az Eotves legenieknek latuan az Iffiusagnak mind az Eotwes legeniek es az mesterek keozeot el aradna [2] az sok Istentelen gonozsagh kik miat giakorta Chehul sok gialazatot kart es bozzusagot zenuidtunk. Seot hallotunk neha ollia peldatis hogi az kinek az vra ember annak az zolgaia jambor. Annak okaert akartuk az vetkeknek eleit venni es az Iffiusagot az Izoniusagbol megh zabolozni vgi kellett vyobban vegeznunk hogi minden Iffiu az eo eletet viselliu Istenzerent hogi mind Isten eleot s mind ez vilagh eleott kedues legien es vrat zolgalia jamborul.

[1] În orig. pată de cerneală de 6 mm.
[2] În orig. cuvîntul e repetat.

www.dacoromanica.ro

Meli vegezest az Koloswari Biro es az egez Tanacz jonak az Isten-zerent valonak itilte varas pechieti alat kezunkben adtak hogi az zerent elliunk es ugi jgazgassuk az Iffiusagot ezen az legeniek megh jndulanak, az Fejedelemre futottak panazolkottanak vrunk Feiedelemunknek megh keuana latni es sem mind az vy es az o che levelet az Feiedelem Tanachiaval lattata megh, es milto io es teorweni zerent valonak itilte es vrunk megh confirmalta paranchiolta hogi ez vtan az zerent eltessuk mind magankat es mind az Iffiusagoth. Ez wdeo keozben es az vtannis ezek az legeniek kiknek newik ide ala rendel irua vagio, nem gondoluan sem az Isten paranchiolattiaval, sem az my io kiuansagunkal vegezesinkel, sem az Biro Tanacz, sem az Feiedelem beolcz tanaczi Itiletiuel hanem az eo megh vegezet, megh indult gonoz kemensegekben nagi bozzusagunkra lene vlenek mivelni. Az ki lewlt volnais keozzwleok azt sem hattak leveni seot halallal is feniegettek nemelliek eoket. Ezeken keowl chielekeottenek raitunk sok bozzusagokat. Az ki nagiob el jrtanak mind fele varasokra hogi mi halhatatlan Istentelen vegezeseket vegeztunk. Az ert sohonnat egi legenys hozzank ne jeojeo seot eokis minden varasokra meghjriak hogi senki my hozzank miwelni ne jeojeo. Mert ha az vilagon nallunknal gonozb fejlet emberek nem volnanak, vgi sem erdemleottuk volna ezeket teolleok merth az jambor fiak nem zoktak attiokat igi gialazni meltatlan. Annak okaert tizteletes vraink nyluan vagion kegteoknel hogi mind regen az mij kimultven Attiaink ideiben, s mind az my kiczid vdeonkeben az az io rendtartas meghmaradot keozeotwnk, es ti keogteok keozeot seot egez Magiar orzagban, Erdeliben megh-tartatot hogi ha egi eotwes mester mas varasra vagi mas orzagban akart lakoul menni, vagi zolgalni menni, Chehunk levele az eotuesi-rendnek ez volt hogi megh ertekezzek minden Che ha az mester vagi az legeni az hollakot ha tiztesseggel es ha jamborul lakot zolgalt az vagi ha vrat vagi az chehet megh nem haboritotta es ha bekeseggel jeot el lako heliebeol, ha valameli Mester az uagi zolgalo legeni azeken keowel chielekedeot hat az mesternek addigh mestersege nem leotth az legennek addegh senki[1] miuet nem adot (ha az eo chielekedeti nyluan volt), hanem oda az varasra vizza kellet menni es dolgat elkellet jgazitani es levelet veot az Cheteol vgi ment oztan oda, az honra akarattia volt. Ez igi leven es izek az legeniek minket egez Chehul engedetlensegekkel cziufolasokkal feniegetesekkel zidalmokkal es mas orgzagban es varosokban valo yrogatas sokkal yrasokban valo gialazat tetelekkel melljet raitunk miueltenek minket mind kuleon zemeliunk zerent megh bantottak. Annal inkab az egez Chehet megh bantottak kit semmi keppen teolleok el nem zenwedhetwnk merth az Che levelebennis otth vagion jrua hogi valaki annak az articulosoknak vegezeseknek nem engedne eleozeor megh inchiek azt es ga vgian nem fogadgia mivet feltilchiak es soha sem itth Kolosvarat sem masut Cheh es tiztesseges helien mwwe ne legien mivet fel tilchiak, mind addegh megh nem itth Koloswarath az Chehet megh engezteli. Az ert tizte-

[1] Lectură probabilă, pată de cerneală de 6—7 mm.

www.dacoromanica.ro

letes vraink kerink kegteoket hogi kegteok az regi io eggiessegeot megh tarchia keozeottunk es kigteok keozeot smind az egez Eotwes rend keozeot kegteok azoknak az legenieknek az kiknek neweok megh jrattatot ez levelben mivet ne engedgien es ne adgion hanem kegteok az regi mod zerent igazichia vizza talaliak keduet az Chenek az vtan valahol akornak zabadon mivelhetnek de addegh ne engedgink hogi sohal miwellienek ha kegteok ez zerent chielekedik kegteokteol mind vrainktol beoczullettel vezzuk es ez vtannis az miben valameli mester az vagi legeni tw kegteoket megh bantana haboritana mys mind az eleot az kegteok kiuansaga zerent chielekeodung hogi ez fele fel fualkodot Iffiak raitunk ne vrolkodhassanak es hogi ez Istentelen zabadsagh ki mind Isten eleot vtalatos mind az emberu tarsasagh keozeot zidalomra milto valahogi vehessuk minden io rendtartasra es jambor zolgalatra Isten felelemre eoket. Merth mi ezeket az legeniek harom vttal zerzonal megh juteottuk, hogi megh zunnienek es megh cziendezegienek de nagi vakmereoseggel ellenunk tamadanok. Seot nem chiak mi iuteottuk eoket hanem az cancellarius mind feo ember beolczember megh inte hogi illien io es Isten zerent valo vegizesnek engedgienek es engedelmesseggel vegiek. Seot vgian az legeniek eleot az cancellarius ezt monda nekunk hogi ualaki ennek az io vegezesnek nem engedni ki vzzek az jamborok kezzul az varasbol mert latot az hogi az kik jamborok az fele engedetlen gonoz iffiutol megh ne vezzen. Mikeppen hogi egi seregh juhban ha egi megh meteliesul az teobbi keozeot lezen, az teobbyb megh meteliesul teolle. De ki zolktak az fele meteliest vetni hogi az teobbi bekeuel maradhasson. De eok es zep peldanal sem gondolanak, hanem az eo el zart, kemeni gonoz akarattiok zerent, mind tanacz ellen Feiedelem itileti ellen es az Che akarattia ellen az mit akarnak azt chielekedek. Es az oka hogi vtannok irunk kerink is kegteoket hogi kegteok ez mi irasunkat hatra ne vesse hanem kegteok ez zerent chielekedgiek melliet zolgalhassunk megh hasonlo keppen kegteoknek. Egieb bizonios okokis vadnak az kik az vtannok valo irasra kenzeritettenek.

Az Legeniek neweok ezek:
Zakal Janos, Sasa Balas, Nylas Gaspar, Adam alias Zaz Marton, Kapusi Thamas, Zegedi Marton, Desi Janos, Kouacz Andras, Sos Pal, Nagi Baczi Miklos, Keozegi Thamas, Vrbeogeor Balint, Briny Balas, Varadi Janos, Suki Istvan, Nagi Istvan, Lonai Mihali, Cziani Janos, Kadar Pal, Maczkasi Mihali, Aztalnak Janos, Tothazi Mihali, Kapsi Istuan, nemes ember, Seres Gaspar, Varadi Istvan, Pesti Janos, Balint es Imre Kolosvari fiak, Zentmiklosi Gergelit zolgaltak, Nyaczai Matias, Huniadi Pal, Zanto Istuan, Papfia Andras. Mind ezeket io es kedwes valazt varunk tw kegteokteol. Az hatalmas Isten tarchia megh kegteoket egez Chehul mind az ti kegteok haza nepenel egietembe sok eztendeigben. Ez level keolt Koloswaratt, az Koloswari Eotwes Chenek egiendeo akarattiabol. 1591 octobernek 14 napian. Prefecti cehe auri fabrorum Coloswariensium: S<ervi>tores et amici benevoli D.V. semper paratissimi <s.s.> Kattinay Otves Myhal, Filstik Peter.

www.dacoromanica.ro

<Pe verso:> Prudentibus, circumspectis dominis, prefectis magistris ac totius conventus cehe aurifabrorum in civitate Cibiniense, dominis ac vicinis nobis semper honorandissimis.

Orig. hîrtie, pecete de inchidere aplicată pe verso, căzută; Z.U., I, 143, Arh. Stat. Sibiu.

XIII

1591 noiembrie 1, Alba Iulia.

Sigismund Báthory, voievodul Transilvaniei, confirmă statutele zidarilor şi cioplitorilor în piatră din Cluj

Bathory de Somlio, waivoda Transilvanie et Siculorum comes etc., memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis, quod circumspecti Stephanus Dyozegÿ magister cehe, item Ioannes Kwthÿ et Michael Keomiwes, magistri lapicide omnino Coloswariensium, suis ac ceterorum magistrum lapicidarum in eadem civitate nostra Coloswariensi residentium, nominibus et personis nostram personaliter venientes in presentiam, exhibuerunt et presentaverunt nobis quasdam literas prudentum et circumspectorum primarii et regii iudicum, ceterorumque iuratorum civium predicte civitatis nostra Coloswariensis, in pergameno in forma libelli patenter confectas et emanatas, sigilloque eiusdem civitatis pendenti et authentico in cera rubea impresive communitas et roboratas, continentis in se quosdam articulos in usum robusque et firmitatem cehe et contubernii ipsorum, ab eisdem magistris lapicidis conclusos et tandem a prefatis infrascripti, supplicantes nobis demisse, ut nos easdem literas omniaque et singula in eisdem contenta ratas, gratas et accepta habentes, presentibusque literis nostris verbotenus inseri et inscribi facientes, nostrum illis consensum prebentes, benevole approbare, ratificareque et confirmare dignaremur. Quarum quidem literarum tenor talis est: <*Urmează actul lui Ştefan Pulacher şi Francisc Keomÿwes, juzii Clujului, din 30 martie 1589*>. Nos, igitur, premissa supplicatione nominibus et in personis quorum supra nobis porrecta, faventer exaudita et admissa, prescriptas literas cehales non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vitio et suspicione carentes, presentibus literis nostris de verbo ad verbum sine diminutione et augumento aliquali inseri et inscribi facientes, quoad omnes earundem continentias, clausulas, puncta et articulos, eatenus quatenus eedem rite et legitime existunt emanate, viribusque earum veritas suffragatur ratas, gratas et accepta habentes, acceptamus, aprobamus et ratificamus nostrumque illis consensum

www.dacoromanica.ro

benevolum prebemus ac pro prefatis universis magistris lapicidis in dicta civitate nostra Coloswariensi degentibus modernis et futuris, eorumque successoribus universis perpetuo valiture confirmamus, harum nostrorum pendentis et authentici sigili nostri munimine roboratorum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in civitate nostra Alba Iulia, die prima mensis novembris, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo primo. Sigismundus Bathory <autograf>.

Orig. pergament, pecete atîrnată căzută; Arh. Stat. Cluj, f. bresle.

XIV

1597 martie 1, Cluj.

Inventarul bunurilor mobile şi imobile testate de clujeanul Sebastian Munich <Barat>

<extras>

Az hazat ket aztallal es egy eoregh rakot ladawal myerthogy az atyfiak egyenleo akaratbol engettek volt Barat Sebestiennek fl. 2000 mostannis ennek bechyewyet felkyeb nem vihettyewk hanem az vy epewletet beochyewlleottewk fl. 300. Ebben Viczey Anna Azzonnak vagyon harmad reze.

Item az Mayor kertet, mely vagyon Thorda vcza kis aython kywwl nap kelet feleol Seres Istwan, nywgat feleol penigh Zakal Benedek mellet beochywllettewk fl. 150, minden benne valo teglawal, epewlethaz walo fáwal.

Barat Peter vram protestal mint Legitimus Tutor, hogy ha az gyermek newellesseben walamy fogiatkozast latna, vagy ezeben vehetne, tehat ewmaga akarya magara venny az gyermek gondwisselesset mint vér zerint valo attyafianak.

Az zeoleoknek Newek mellyeket Barat Sebestyen birt Bretfeoben egy hold s harom fertaly az Masig Kayantho vthban ahol Marthon Deak Saytoya vagion, az egy hold egy fertaly kynek egy feleol Barat Peter, Masfeleol az arwa zeoleye Sophicae, mely Kakas Istwanneteol Barat Sophia azzontol zallot az gyermekre.

Az Themeteo kepnel az harsongart zeoleok felet vagion harom hold feold 2. Kayantho veolgiben Napnyugat feleol vagion ket hold feold, 3. Borhanch oldalan egy hold feold. 4. Hozzw Istwantol beochiwlleottenek 18. forintert adossagban Zentgieorgyhegyi felet egy feoldet, Egyfeleol zomzedgia Zegedy Gaspar, masfeleol, az Zent Ersebet Espotalliabely zeginyek.

Sophicanak Barat Sebestien leankaianak iutot az ew Attiatol marat dualitassaban.

www.dacoromanica.ro

Elseoben egy Gyemantos gyewrew, mely nyom két aranyat fel ortot, Ér beochyew zerint fl. 40
Egy eot Gyemanthos gyewrew nyom fel ort hean egy aranyat, Ér beochyw zerint fl. 36
Egy gyemantos gyewrew nyom egy aranyat, Ér beochyew zerint fl. 32
Egy Thwrkesses gyewrew, eot Tewrkes benne, nyom egy aranyat fel orthot, ér fl. 5

Ket gyewrew eggyk gamahos, masik egy kis Rubintos nyom mind eggyewt ket aranyat.

Egy eoregh Pechietes Arany gyewrew Nyom tiz arnayat.

<p. 3—5>

Keouetkezik az keoniwek zama melliek Sophicanak iutottanak

Elseo két fekete beorbe keoteot Nemet Biblia in folio.

Egy Biblia in quarto veres beorbe Nemetewl .

Egy Nemet Eúangelium keonyw in folio mindennapra valo dezkaban.

Joannis Pistory 4. predicatory in 4-to.

Egy Nemet Irot keonyw in 4-to.

Egy Soliloquium de Passione Christi in 4-to.

Egy Vigaztalo Aranyas keonyw in octauo veres pappaban.

Andreae Musculi precationes Germanicae in 16-to.

Psalterium Germanicum in 16-o.

Egy feyer beoreos dezkas keonyben kewleomb kewleomb fele enekek.

Egy Aranyas veres pappaban enekek in 16-o.

Egy veres pappaban keoteot in 16-o Vrbani Regy Solatium animae.

Justi Jane < ? > Loci Theologici in 4-to.

In 16-o imatsagos keonywechke Nemetewl.

Az io bornak chinallassa feleol az fenessy hegyben, es az hoyay zeoleoben in 8-o.

Egy pincze thok 7. palazk benne eoregh az gyermek rezere.

<p. 13>

Barat Sophia az leanka ket reze az feier marhakbol.

Vagion kilencz vason kendeo varrottak.

Hat gyolch kendeo, ky varrot kybe recze, kybe feyer keotes.

Nyolcz vankos hay.

Huz gyapottos abroz yok feyer keotessel chinalt.

Negy Krakay viselt abroz.

Tizenegy wisseleo Abroz.

Hat veres zelew wazon lepedeo.

Io nyolcz gyolch lepedeo.

Harom derekaly chywp, fekete zellel chinalt.

Egy selymes derekaly hay.

Esmet harom derekaly hay.

Két selymes fewaly hay.

www.dacoromanica.ro

Negy kekes fewaly hay.
Harom veresses fewaly hay.
Ket kekes fewaly hay, zeoz.
Harom kekes zeoz kendeo.
Egy zep veres negy nyewsteos fewaly hay.
Egy derekaly chwp.
Egy kekes wankos hay.
Két kekes wy abroz zeoz.
<p. 15>

Orig. hîrtie, 20 p., Arh. Stat. Cluj, fasc. I, nr. 65.

XV

1599 februarie 10.

Mărfuri duse la Carei.

Achacius Simon vizen Karoliban.

$1\frac{1}{2}$ hordo zin mezet		fl. 3	d. —
65 veder egetet bortt 1 d. 10		fl. 6	d. 50
125 zattian sarutt 100 d. 50		fl. —	d. $62\frac{1}{2}$
7 bokor karmasin zaras chismat		fl. —	d. 14
60 bokor karmasin kapzat		fl. —	d. 30
300 fichwrtt 100 d. 15		fl. —	d. 45
12 lasnakott 1 d. 2		fl. —	d. 24
8 keotes taniztratt		fl. —	d. 20
	S.	fl. 11	d. $45\frac{1}{2}$

Registrul de tricesimă din 1599, Arh. Stat. Cluj, S.O.C., XIV, 8, p. 4.

1599 aprilie 15.

Mărfuri aduse de la Viena.

Kaspar Masswander hozot Bechj marhatt.

2 ball Karasiatt fl. 10	fl. 20	d. —
2 ball Iglertt fl. 4	fl. 8	d. —
2 veg granathott fl. 3	fl. 6	d. —
4 hordo Trupaijtt fl. 3	fl. 12	d. —
6 ball galler giolchott fl. 2	fl. 12	d. —
8 veg handstukot pro fl. 60	fl. 1	d. 80
2 berbenze Staier kest	fl. 4	d. —
3 masa faolaiatt masaiatol d. 50	fl. 1	d. 50

www.dacoromanica.ro

6 hordo Iglaij siueget		
2 hordo Posonij siueget 10620	fl. 53	d. 10
4 veg harnachott 1 d. 20	fl. —	d. 80
Egij lada Olaz gwmelchett	fl. —	d. 25
5 keotes habarnichat 1 d. 3	fl. —	d. 15
Fel masa on miett	fl. 1	d. —
Egij masa mandolatt	fl. —	d. 40
1 fertaly masa tengerij zeolett	fl. —	d. 6
2 veg Nederlendj vazonij 1 d. 25	fl. —	d. 50
16 fonnt nadmezett 1 d. 2	fl. —	d. 32
Fel veg veres dupla barsonj	fl. 2	d. —
Mas fel veg keoz barsonij	fl. 3	d. —
2 vegnit kez kamuka 1 d. 40	fl. —	d. 80
Fel veg karmasin attlachott	fl. 1	d. —
Mas fel vegnit dupla tafothakat	fl. 3	d. —
Hatt fonnt arany es esist fonalat	fl. 3	d. —
3 felveg Velenecij tafotak	fl. 1	d. 50
12 fonnt baka selimet 1 d. 10	fl. 1	d. 20
2 fonnt attlaz selimett d. 20	fl. —	d. 40
5 fonnt vizalt selimet d. 25	fl. 1	d. 25
4 veg maichott pro fl. 16	fl. —	d. 48
20 forinthara apro kesek	fl. —	d. 60
35 forinthara barsonj premek	fl. 1	d. 5
140 florin <şters : thoc. ?> seliem zelek	fl. 4	d. 20
20 fl. istruz tollak	fl. —	d. 50
2 fonnt aranij premek 1 d. 75	fl. 1	d. 50
10 fonnt seliem franzlijt d. 24	fl. 2	d. 40
Kalmar aprolek pro fl. 80	fl. 2	d. 40
Egy panzel ing pro fl. 50	fl. 1	d. 50
Egy lada zaras lemonia	fl. —	d. 40
S. latus	fl. 154	d. 16

Registrul de tricesimă din 1599, Arh. Stat. Cluj, S.O.C., XIV, 8, p. 12.

1599 octombrie 8.

Mărfuri duse la Belus <Bes, comit. Trencsén>.

Gilien Imhre vitetek Besben.

1000 ekeor bertt 1 d. 5	fl. 50	d. —
Ilwobol hoztak 3. masa borsott	fl. 6	d. —
1 veg fein Londist	fl. 2	d. —
	S. fl. 58	d. —

Registrul de tricesimă din 1599, Arh. Stat. Cluj, S.O.C., XIV, 8, p. 34.

www.dacoromanica.ro

1599 octombrie 11.

Mărfuri aduse de la Cracovia.

Filstich Peter hozot Crakaij marhatt.

15 ball Barazlaijtt 1 fl. 3	fl. 45	d. —
1 bal Lembergett	fl. 4	d. —
2 veg keoz kranathott	fl. 6	d. —
36 veg Bichij vazhott 1 d. 10	fl. 3	d. 60
10 niwl bellest pro fl. 13 d. 50	fl. —	d. 41 1/2
Egij berbenceben leues lemonia pro fl. 12	fl. —	d. 36
1 1/2 masa faolaiatt 1 d. 50	fl. —	d. 75
pro fl. 100 bellet keztwtt	fl. 3	d. —
11 masa feier onat	fl. 11	d. —
2 masa borsott	fl. 4	d. —
1 masa nadmezet	fl. 1	d. —
Egj chee siweget pro fl. 3	fl. —	d. 9
300 bellet siwegett 100 d. 50	fl. 1	d. 50
14 bokor nustott	fl. 2	d. —
6 iweg pinze tokott pro fl. 14	fl. —	d. 42
1 veg fein Londist	fl. 2	d. —
	S. fl. 85	d. 12 1/2

Registrul de tricesimă din 1599, Arh. Stat. Cluj, S.O.C., XIV, 8, p. 34.

1599 noiembrie 13.

Mărfuri aduse de la Viena.

Bodonij Mihalij hozot Bechj marhatt

7 ball Iglertt 1 fl. 4	fl. 28	d. —
5 hordo Posony siueget 10100	fl. 51	d. —
8 hordo Trupaijt fl. 3	fl. 24	d. —
4 ball galert fl. 2	fl. 8	d. —
102 fl. rakot nieleo kesek	fl. 3	d. 6
3 berbenze Staier kes	fl. 6	d. —
4 ball Karasiatt 1 fl. 10	fl. 40	d. —
20 Murwaij hat gereznat 1 d. 10	fl. 2	d. —
42 fl. Murwaij kapsott	fl. 1	d. 26
126 veg Murwaij poztot 1 d. 20	fl. 25	d. 20
37 hordo Iglaij siueget 49473	fl. 247	d. 36 1/2
	S. fl. 435	d. 88 1/2

Registrul de tricesimă din 1599, Arh. Stat. Cluj, S.O.C., XIV, 8, p. 43.

www.dacoromanica.ro

1602 iulie 26, Sibiu.

Gheorghe Basta porunceşte ca nobilii să restituie clujenilor jumătate din grînele pe care aceştia le-au dat ţăranilor lor, în contul recoltei viitoare

Georgius Basta, dominus in Sult, eques auratus, sacratissimae cesarae regiaeque maiestatis ac Hispaniarum regis catholici consiliarius bellicus, eiusdemque caesarae maiestatis, in Transsilvania generalis capitaneus etc., universis et singulis generosis egregiis comitibus, vicecomitibus, iudicibus et universitati nobilium comitatus Colosiensis, amicis nobis honorandis, salutem et benevolam nostri commendationem. Az Colosvariak keözeonsegesen talaltak meghminket keonyeorgesekben ielentettek hogy az keornyeulleok leweo falubeli zegensegh ez el mult telben ehel halasnak miat ta az Coloswari emberre eswen weteseket buzaiokat, ky penzen, ky buzan, ky egieb arron et attak wolna, es azolta az ollian el adot wetes az Coloswari ember zerencheiere alott wolna. Mostan penigh az nemessegh haborgatna eoket, es az wetes melleol melliet iobagia az ehel halasnak miatta el adot, az Coloswari embert el akarna wetni, holot ennekeleotte sem Szentgieorgi napban az orszagh theorwenie zerint, sem azutan egi zoval sem tiltotta volna el. Meli dolgoban my nem akarwan eggyik felnekis meg fogiatkozny Chazar eü Fēge welewünk leweo eginehany tanachinak teczesebeol wgi deliberaltunk feleölle, hogi az mely parazt ember gabanaiat Coloswari embernek ekēppen el atta, ha az feoldes ura hozza akarna nyulny, az felehez hozza nyulhasson le teven annak az felet amit az Coloswari ember erette adot, az masik felet penigh az Coloswari emberis maga zamara betakarhassa mert nem itilliewk meltonak hogi holot az parazt emebert az Coloswari emeber ehel halastol es az teli zewkseges ideobel ky segitette, az ew iutalmatol fraudaltassek. Hadgiuk azert es paranchölliuk kegteknek Chazartol ewkegetteol adatot plenipotentiank zerint presentes nostras visuris feienkent walakik ot az keornyekben iozagot birtak tam ecclesiasticis quam secularibus, hogi kgmetekis minden wthon ehez az my deliberationkhoz tarcha es accomodallia magat, es ezen kiwül az Coloswariakat meg haboritany semikeppen ne merezellietek. Secus non facturi. Presentibus perlectis, exhibenti restitutis. Datum Cibinii, die vigesima sexta mensis juli, anno domini millesimo sexcentesimo secundo.

<Urmează autograful> G. Basta.

<*Pe verso, de altă mînă mai tîrzie :*> Basta Györgynek királlyi Plenipotentiariusnak kemény parantsolatja az iránt, hogy a Kolosváriakat, kik a körültévö falusiaknak buzát és vetést adtanak, háborgatni senki-se merészelje.

Orig. hîrtie, pecete aplicată pe verso ; Arh. Stat. Cluj, fasc. I, nr. 6. Publicat în parte, cu omiterea formulelor diplomatice, fără adnotarea de pe verso şi în transcriere modernizată la *E. Veress*, Basta György hadvezér levelezése és iratai (1597—1607), M.H.H., XXXVII, Budapesta, 1913, p. 37—38.

www.dacoromanica.ro

КЛУЖ XVI ВЕКА

ТОВАРНОЕ ПРОИЗВОДСТВО И ТОВАРООБМЕН

РЕЗЮМЕ

В данном труде автор пытается обрисовать в экономическом и социальном плане разносторонность и многообразие жизни одного из самых важных средневековых городов Трансильвании — Клужа. Изучение экономической и социальной жизни этого значительного городского центра на основании важных документальных материалов, изданных и неизданных, дало возможность выйти из узких рамок темы. Благодаря исследованию многосторонних отношений этого города с трансильванскими центрами, с Валахией и Молдавией и со странами Центральной и Западной Европы, Клужу было отведено место в более широкой области связей и влияний, а местные проблемы со своими особенностями были включены в круг обширных проблем европейского масштаба.

При исследовании жизни города исходным пунктом должны служить ремесла и торговля. Поэтому внимание автора направлено, в первую очередь, на эти области человеческой деятельности. Были изучены ремесла по специальностям, организация ремесел по цехам, существенные вопросы политической и социальной экономики цехов, условия жизни ремесленников, их стремления и борьба. Автор исследовал торговлю этого города, его экономическую ориентацию и главные торговые пути и вопрос соотношения цен. Средневековый город не мог существовать без связи с селами области и страны, откуда доставлялись съестные припасы и сырье и куда ремесленники сбывали свои изделия, а купцы свои товары. Поэтому был проанализирован вопрос взаимоотношений между городом и деревней в XVI веке. Социально-экономическая история города Клужа в XVI веке была бы непонятна в отрыве от его предшествующей эволюции. Поэтому, не претендуя дать исчерпывающую картину сложной истории города, автор начал с анализа некоторых сторон его развития от основания города до исследуемого периода включительно, приводя подробности из истории его политической жизни, демографической эволюции, истории его организации, внутренних волнений и борьбы. В конце дан ряд таблиц и приложены неизданные документы.

Исследование истории города Клужа до XVI века привело к опровержению необоснованных и тенденциозных тезисов некоторых историков и публицистов об отсутствии в средние века румынского населения в Клуже. Доказано, что производительная деятельность коренного населения Клужа непрерывна в доисторическую, дако-римскую эпохи, в период переселения народов, в дофеодализме и феодализме. Румынское

www.dacoromanica.ro

население — идет ли речь о плебеях, или о постепенно ассимилированных элементах в рядах патрициата и в зажиточных саксонских и венгерских слоях — живет и трудится рядом и вместе с саксонским и венгерским населением в течение всего исследуемого нами периода.

Клуж от „castrum" до „ civitas primaria". Феодальный Клуж, возродившийся на территории древней Напоки, появляется вначале как военный (castrum Clus) и административный центр. Вопрос о происхождении названия не был еще окончательно разрешен до сих пор так же, как и вопрос о точном местоположении замка и села. Начало колонизации саксов относится приблизительно к концу XII века. В XIII веке населенный пункт носит еще сельскохозяйственный характер (villa). „Привилегия" Карла Роберта от 19 августа 1316 года предоставляет Клужу преимущественные права „города" (civitas). В XIV веке сельскохозяйственный характер населенного пункта все более и более сглаживается и происходит довольно быстрый переход к организации городского типа и к экономическому процветанию. К концу столетия все больше выкристаллизовывается городской характер поселения; затем его окружают стеной (1405). Появляются первые цехи (1369). В следующем столетии жизнь становится более сложной, численно растет население города и одновременно обостряются социальные противоречия. Город насчитывает около 5500 жителей. Оформляются органы городского самоуправления (городской магистрат, состоящий из судьи и 12 присяжных и учреждение „центрумвират"). Можно отметить особый подъем при Матии Корвинул; однако феодальная анархия начала XVI века оказывает отрицательное влияние на развитие города. Разгром под Мохачем, предопределивший дальнейшее развитие феодальной Венгрии, повлиял в известной степени и на развитие города Клужа. События 1541 года — превращение Центральной Венгрии в турецкую провинцию — меняют и положение Трансильвании. То, что она организуется как автономное княжество с более мягким вассальным режимом, чем в Валахии и Молдавии, благоприятствует подъему страны. Возможно, что, начиная с этого времени, в бывшем венгерском королевстве Клуж является городом, находящимся в стадии наиболее полного развития. Будучи расположен сравнительно недалеко от значительного торгового центра Малой Польши — Кракова и от крупного коммерческого центра — Вены и находясь на важных коммерческих путях, Клуж все более и более начинает играть роль центра Трансильвании, организованной как автономное княжество. Он изображен в источниках как „коммерческий и богатый город" (Джиованадреа Громо) с большими пригородами и многочисленным населением, с университетом (1581) и получает прозвище города — „клада", „Transilvaniae civitas primăria". Подъем города проявляется в производственном плане ростом числа специальностей в ремеслах (свыше 60) и цехов (около 30), в демографическом плане — ростом населения до 8000–8500 жителей, в урбанистическом плане — расширением жилой площади, а в духовном и художественном плане — Реформацией (умеренной и радикальной, отрицающей троицу) и Возрождением. Из анализа налоговых реестров, реестра Catalogus civium novitiorum,

www.dacoromanica.ro

цеховых реестров и т. д. следует, что материальную и живую мощь города представляли ремесленники, в большинстве случаев уроженцы трансильванских сел и городов; однако некоторые из них были выходцами из-за границы (из Венгрии, Чехии, Сербии, Германии и даже из Бельгии). Большинство членов руководящих органов (судьи, присяжные, центумвиры) вербовались среди представителей цехов. Купцы менее многочисленны; они сильны благодаря своему имуществу и своим связям, но участвуют в меньшей степени в руководстве городом. Что касается городского плебса, его состав был пестрым; он состоял из бывших крестьян, разрозненно пришедших в город и обосновавшихся, в особенности, в пригородах, ремесленников, не имеющих мастерских, поденщиков (наемников, Taglöhner), inquilini — частично землепашцев, частично ремесленников, отпущенников, батраков, прислуги, из ,,временно проживающих'' и других, румын, венгров и саксов. Плебс составлял подъяремую социальную категорию, и ее недовольство проявилось во время социального и религиозного движения 1568 года. В XVI веке в судебных процессах против колдуний обвиняемые и свидетели были почти исключительно из среды плебса. Часто его естественными союзниками были крепостные крестьяне, бежавшие в Клуж, или крестьяне из окружных сел. Развивающийся город и окрестные села, которым благоприятствовало процветание города, играли важную роль в прогрессивной борьбе против феодализма; в этой борьбе клужане часто находили непосредственную и широкую поддержку у крестьян из окрестностей.

Ремесла в Клуже. Глубокие преобразования в области техники и производства, происшедшие в Европе в XVI веке, оказали свое действие и на ремесла в Трансильвании, в частности в Клуже. Если развитие промышленности и не дошло до уровня, достигнутого в Нидерландах, Англии и некоторых итальянских республиках, то это произошло вследствие господствующего феодального строя, правонарушений, совершаемых феодалами, а также вследствие фактора внешнего порядка — оттоманского ига. Все же ремесленное производство в Клуже достигает в этом столетии количественно и качественно значительного уровня. Изделия клужских серебряных дел мастеров имеют спрос в Трансильвании и за ее границами (в Польше, Венгрии, Чехии), одежды, сшитые клужскими портными, задавали тон в моде того времени, скорняки, сапожники и другие клужские ремесленники вывозили за границу и успешно продавали свои изделия. Что касается городского рынка, весьма важным был переворот в области материальной культуры, вызванный Возрождением. Традиционные торговые и культурные отношения с Италией, правда, в этом столетии более слабые, чем раньше, и усиление связей с такими важными центрами, как Вена, Краков, Нюрнберг и т. д., способствовали проникновению в Клуж всего нового, спаивая элементы западного Возрождения с элементами, носящими местный колорит. Если в документах упоминается о существовании в Клуже в XIV веке одного цеха, а в XV веке 11 цехов, то число их возрастает в XVI веке приблизительно до 30. Из них в данном труде подвергнуты в высшей степени подробному анализу (на основании до-

www.dacoromanica.ro

кументальных данных и музейных экспонатов), с точки зрения техники и норм производства и сбыта, ремесла и цехи кузнецов, слесарей, мастеров по изготовлению шпор, оружейников и литейщиков; ремесла литейщиков олова, мастеров по изготовлению щитов, луков, колчанов, стрел, арбалетов и по точке сабель; ремесла серебряных дел мастеров, монетчиков и цементников; цехи каменщиков, каменотесов и штукатуров, горшечников и кирпичников; тележников-колесников, бондарей, плотников и столяров, токарей; ремесла, связанные с обработкой кож и мехов: дубильщиков, кожевников и скорняков, обувщиков и сапожников, седельников и шорников; ремесла ткачей, суконщиков и подстригающих сукно; цехи канатчиков и портных; цехи мясников и хентелеров (mactatores forenses); ремесла мельников, пекарей, булочников, пивоваров, мыловаров, цирульников; печатное дело и бумажное производство и т. д. В некоторых цехах было значительное число членов: только между 1528 и 1551 годами можно насчитать в реестре цеха портных свыше 140 имен мастеров (у каждого из них было по 1—2 подмастерья и по 1 ученику), а в 1561—1575 годах в цеховом реестре записано 62 серебряных дел мастера, занимающихся своим ремеслом в Клуже. Подобное же положение существовало и в ряде других цехов. Число специальностей клужских ремесленников равно этому числу во многих трансильванских или венгерских городах или превосходит его. В большинстве отраслей ремесленники работали почти исключительно для рынка. Несмотря на успехи, достигнутые в специализации производства, клужские ремесла были ограничены, в первую очередь, потребностями городского рынка, сведенного к внутреннему рынку, сравнительно небольшому, и обслуживали лишь в незначительной мере внешний рынок. Как и в других трансильванских городах, клужские цехи страдали от конкуренции более изысканных или более высококачественных изделий Западной или Центральной Европы.

Вопросы экономической политики и социальная организация клужских цехов в XVI веке. Борьба между подмастерьями и мастерами. Задания цехов и характер их деятельности определялись сущностью мелкого товарного производства. Несмотря на внутренние противоречия и препятствия, возникавшие на пути развития производства и обмена, клужские цехи соответствовали, в условиях отсутствия мануфактурных и капиталистических элементов, системе организации городского производства. Автор анализирует на основании обширного материала функции и задания клужских цехов: корпоративную регламентацию производства и товарооборота („монопольное" пользование городским рынком), уравнительное ограничение кадров и технических средств в процессе производства в цеховых мастерских, борьбу против конкуренции ремесленников, не записанных в цехи, против подмастерий и чужеземных мастеров, борьбу против конкуренции купцов, вопрос организации сбыта изделий, статьи устава, предусматривающие регламентацию техники производства, качество изделий, снабжение сырьем и т. д. Экономическая политика клужских цехов, как и вообще всех цехов, стремилась путем запретительных и уравнительных распоряжений к повторению процесса производства на его

www.dacoromanica.ro

традиционных основах. Цехи стремились к устранению ограничения, касающегося сбыта на месте производства, к территориальной замкнутости путем создания междугородных объединений (Landeszunfs, Landsamlung). Например, во главе трансильванских портных стоял мощный цех клужских портных. Однако эти объединения не были в состоянии парализовать следствия внутренних социально-экономических противоречий цеховой системы, следствия территориального ограничения деятельности цеха. Дальше автор анализирует организацию и иерархическую структуру цехов и, в первую очередь, рассматривает, категорию мастеров, условия приема в цех — сертификат подмастерья, работа на звание мастера, таксы, вопрос приема в цех сыновей и вдов мастеров, вопрос молодых мастеров, вопрос о выборе старост и их роль в руководстве цехами, вопрос о собраниях, организованных цехами, о товарищеских обедах, об имуществе и реестре цеха, о штрафах, вопрос о доходах и расходах клужских цехов. Клужские цехи включили своих членов в замкнутые организации и в выступления, целью которых было создание нерушимой связи на традиционных, консервативных основах. Экономические функции цехов вызвали необходимость возникновения некоторых общественных функций; борьба за самоуправление города, противоречия между горожанами и феодальным дворянством и необходимость защищать город породили военно-политические функции цехов. Наряду с общественными и военными функциями клужских цехов, автор анализирует их моральные обязательства и их юридические прерогативы. Дальше анализируется вопрос клужских учеников и подмастерий. Возрастающая замкнутость клужских цехов в XVI веке и сокращение возможностей найма на работу привели к превращению некоторых подмастерий, преследуемых монополией и бойкотом цехов, в случайных работников, в поденщиков или в мало квалифицированных работников (Stohrer, Kisler, Kantar). В течение тайной и явной борьбы клужских подмастерий за лучшие условия труда и жизни возникают союзы (братства) подмастерий (портных в 1502 году, бондарей в 1532 году, скорняков в 1560 году и т. д.). Они отражали структуру и внутреннюю организацию цехов. Несмотря на это, они сыграли значительную роль в борьбе клужских подмастерий. Они объединили подмастерий той же специальности и способствовали возникновению чувства солидарности в действиях. Это чувство проявилось как во время движения подмастерий серебряных дел мастеров в 1573 году, так и в „стачках" 1576 и 1591 годов, единственных в этом роде в истории Трансильвании. Являясь непродолжительными вспышками недовольств, тлевших в среде подмастерий, эти „стачки" развивались бурно, но носили недолговечный характер и были, в конце концов, подавлены цехом при поддержке муниципалитета (1576) или при поддержке цехов других трансильванских городов (1591).

Торговля Клужа в XVI веке. Эта глава начинается анализом смысла понятия купец (mercator, institor, negotiator) в документах того времени и определения категорий, занимавшихся торговлей в Клуже в XVI веке; этот анализ связан с попыткой периодизации трансильванской торговли до этого века включительно. Затем автор переходит

www.dacoromanica.ro

к разностороннему исследованию внутренней и внешней торговли, которую вел город Клуж в XVI веке. Находясь недалеко от наиболее важных торговых центров Центральной Европы, Клуж развивает сношения с городами Германии, Австрийского герцогства, Богемии, Словакии, Польши и, несмотря на оттоманское владычество, не прерывает сношений с Будой и усиливает торговые связи с Валахией и Молдавией. Важную роль в торговле города играла привилегия организовать свободные ярмарки дважды в год (1506), а затем четыре раза в год (1558), ius stapulae — право, приобретенное, вероятно, ранее 1558 года, и право взымать „трицесиму". На основании таможенных реестров 1478 и 1491 годов автор анализирует категории импортируемых и экспортируемых товаров в конце XV века, а на основании реестра „трицесим" 1599 года — категории товаров, места их происхождения и количества ввезенных в Клуж и вывезенных из Клужа товаров в конце XVI века. Дается анализ весьма интенсивных торговых сношений с Веной (только в 1599 году было привезено из Вены товаров стоимостью приблизительно в 68 тысяч флоринов), с Краковом, Львовом, Кошице, а также импортированных товаров по категориям: сукна и ткани, шелка и другие материи и т. д., причем констатируется падение импорта сукна из Фландрии, Рейнской области и Италии и более усиленный импорт сукон и тканей из Чехии, Моравии и Силезии; дается обзор и остальных товаров: пряностей и фруктов, химикалий и красителей, металлических изделий и металлов, „мелочей", в особенности из Нюрнберга, и экспортированных ремесленных изделий и сельскохозяйственных продуктов. Далее автор анализирует торговлю Клужа с Валахией и Молдавией, с Венгрией, с Италией, торговые сделки, заключенные некоторыми купцами в Вене и т. д. Проанализированы торговые сношения с другими трансильванскими городами и местечками: с Турдой, Сибиу, Бистрицей, Брашовом, Орадей, Кареем, Байей-Маре и пр. Хотя торговля и была затруднена вследствие опасностей в дороге и крупных расходов по гужевому транспорту, она открывала большие возможности заработков. Такие купцы, как Себастиян Мунних, Бенедикт Борнемицца, Массвандер — уроженец Тироля, Мартин Лютер, Штефан Волфард, Михаил Бодони, Штефан Разман и другие, располагали капиталами в десятки тысяч флоринов наличностью либо в тезаврированных или в хранящихся на складе товарах. Эти положения иллюстрируются анализом имущества состоятельного купца того времени, Себастиана Мунниха. Некоторые купцы занимались и ростовщичеством. Взаимоотношения между кредитором и дебитором были регламентированы в 1603 году в „Трактате о наследовании в Клуже", заключающем в себе положения, выработанные в течение всего XVI века. В заключении главы автор исследует присутствие в Клуже купцов из других городов и стран и нормы продажи товаров, предписанные им постановлениями клужского магистрата.

Экономическая ориентация Клужа и некоторые торговые пути. В промышленном и коммерческом развитии городов Трансильвании можно различить две главные ориентации, приведшие, однако, к одинаковым последствиям. Одни города, как Сибиу, Брашов или Бистрица,

www.dacoromanica.ro

процветают благодаря исключительной потребительной способности Валахии и Молдавии. Так как Клуж не мог включиться в этот коммерческий кругооборот в той же степени, что и вышеупомянутые города, он борется, в первую очередь, за расширение внутреннего рынка, выходящего за пределы области, приспособляя свои ремесла и свою торговлю к все возрастающим потребностям этого рынка. Подробное исследование таможен, через которые проходили со своими товарами клужские купцы и ремесленники в XIV, XV и XVI веках, отражает постоянный рост этого внутреннего рынка и выявляет главные торговые пути. Дороги, идущие на северо-восток Трансильвании, отступают в XVI веке на второй план, а на первом плане находятся сношения с западной и северо-западной областями почти до долины Тисы, в которых господствует экономическая мощь Клужа; однако сохраняются и связи с Западом через Орадю. Эти пути, пролегающие дальше в Польшу, Австрийское герцогство, Чехию, Моравию и Германию, включали Клуж в большой европейский коммерческий кругооборот.

Сельскохозяйственные продукты и клужский рынок. Автор констатирует рост продукции крестьянских хозяйств, предназначенной для города. Дается краткий анализ положения сельского хозяйства в Трансильвании в XVI веке, причем автор настаивает на техническом и экономическом прогрессе в этой отрасли деятельности и подчеркивает, в особенности, роль, которую сыграло скотоводство. Укрепление связей между хозяйством крепостного крестьянина, феодальным поместьем и средневековым городом проявляется и в эволюции форм феодальной ренты. В этот период показателем вышеуказанного процесса является непрерывный рост денежной ренты при еще господствующей ренте продуктами, что вытекает из анализа некоторых документов и крепостных книг, касающихся, в частности, нескольких феодальных поместий вблизи Клужа и имений, принадлежащих городу. Рост обмена с деревней привел к тому, что в XVI веке на клужском рынке появилось большое разнообразие сельскохозяйственных продуктов. Далее автор обращает особое внимание на торговлю зерновыми продуктами, скотом, вином, рыбой, животным жиром, сеном, лесом и т. д., анализируя приказы магистрата относительно продажи сельскохозяйственных продуктов на городском рынке и инструкции, выпущенные для рыночных контролеров.

Соотношение цен в Клуже XVI века. После экскурса, в котором устанавливаются главные меры жидкостей, зерновых продуктов, сукна и т. д. и вычисляется стоимость находящихся в обращении монет (флоринов, динаров) по сравнению со стоимостью меновой единицы (марки), автор обсуждает вопрос о влиянии „революции цен" на динамику цен в Клуже и переходит затем к анализу соотношения цен (реальных и твердых) на главные сельскохозяйственные продукты на городском рынке (на пшеницу, овес, муку, крупный и мелкий скот, напитки и т. д.) и на изделия некоторых ремесленников (скорняков, кожевников, сапожников, шорников, седельников, портных, бондарей, колесников, суконщиков и т. д.). Автор констатирует, что повышение цен проявляется в особенности в области ремесленных из-

www.dacoromanica.ro

делий и превосходит в ряде отраслей повышение цен на сельскохозяйственные продукты. Проанализированы факторы, определяющие цену продукта-товара и факторы, влияющие на эволюцию цен: „революция цен", регламентация цен цехами, муниципалитетом и „диетой". Рост цен на городском рынке оказал глубокое воздействие на положение работников производства материальных благ. Параллельно с повышением цен замечается негибкость заработной платы. Если принять 100 за индекс заработной платы в 1548 году, то можно заметить, что в 1599 году этот индекс равен 120. С другой стороны, если принять 100 за индекс цен в 1564—1565 годах, то в конце XVI века индексы цен были следующими: для зерновых продуктов 200—225, для мелкого скота и птицы 180—230, для некоторых пищевых продуктов и напитков 200—250, для некоторых ремесленных изделий 250—300. Во второй половине столетия покупательная способность квалифицированных и неквалифицированных работников, наемных, или не имеющих собственных мастерских, непрерывно снижается даже в случае, когда цены на некоторые пищевые продукты сравнительно дешевые. Тяжелое положение трудящихся отразилось также и в социальных и религиозных движениях этого столетия.

Земельные владения и сельскохозяйственные вопросы. Здесь анализируется территориальная экспансия города Клужа, приобретением различными путями руководства землями, лесами, мельницами, поместьями и превращение города в феодального владельца. Продукция владений Клужа частично покрывала расходы по благоустройству города, военные расходы и т. д. Хотя в XVI веке Клуж является ремесленным и торговым центром, землепашество, животноводство и, особенно, виноградарство играют еще значительную роль в жизни некоторых горожан. Они владеют земельными участками, которые обрабатывают сами или сдают в аренду, им принадлежат сады и виноградники. Земельные владения и, особенно, виноградники играют важную роль в жизни клужских ремесленников и цехов; вовлечение ремесленников в работы, посторонние их постоянным занятиям, отрицательно влияет как на ремесленное производство, так и на обмен сельскохозяйственных продуктов на городском рынке. Однако, в общем, землепашество и его добавочные отрасли оставались на втором плане, так как ремесла и торговля были главными отраслями деятельности, принесшими городу славу и процветание.

www.dacoromanica.ro

KLAUSENBURG IM 16. JAHRHUNDERT

WARENPRODUKTION UND WARENAUSTAUSCH

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser versucht in dieser Arbeit, Klausenburg, eine der wichtigsten Städte des mittelalterlichen Siebenbürgens, vom Standpunkt seines wirtschaftlichen und sozialen Lebens aus zu schildern. Anhand der veröffentlichten und unveröffentlichten Urkunden über das wirtschaftliche und soziale Leben dieses städtischen Zentrums war es möglich die engeren Grenzen des Themas zu überschreiten und die vielseitigen Beziehungen der Stadt zu den andern Zentren Siebenbürgens, zur Walachei, der Moldau, und zu den Ländern Mittel- oder Westeuropas zu studieren. Das Beziehungs- und Einflussbereich Klausenburgs erweitert sich und seine eigenen Probleme treten mitsamt ihrem Spezifikum in den Kreis derjenigen von europäischem Ausmass.

Das Studium jedweder Geschichte städtischen Lebens muss von dem der Handwerke und des Handels ausgehen. Deshalb hat sich des Verfassers Aufmerksamkeit in erster Reihe auf diese Beschäftigungen des menschlichen Daseins gerichtet. Es werden die Berufszweige, die genossenschaftliche Bildung der Zünfte mit ihrer wirtschaftlichen und sozialen Politik, die Lebensbedingungen der Handwerker, sowie ihr Streben und Streiten studiert. Ferner betrachtet der Verfasser den Handel der Stadt, die wirtschaftliche Einstellung, die wichtigsten Handelswege sowie die Preisverhältnisse. Die mittelalterliche Stadt kann ohne Beziehungen zu den Dörfern der Umgegend und des Landes nicht bestehen, da von dort Lebensmittel und Rohmaterialien stammen und sich ebenda der Absatzmarkt für die Waren gewerblicher oder Handelsherkunft befindet. Aus diesem Grund sind die Beziehungen zwischen Dorf und Stadt im 16. Jahrh. betrachtet. Die sozial-wirtschaftliche Geschichte des 16. Jahrh. der Stadt Klausenburg wäre aber inhaltslos wenn sie nicht in Zusammenhang mit ihrer Entwicklung als Ganzes betrachtet werden würde. Ohne den Anspruch zu erheben einen erschöpfenden Überblick über die Geschichte Klausenburgs zu liefern, werden einige Aspekte seiner Entwicklung gebracht, von der Entstehung bis zum 16. Jahrh., mitinbegriffen. Der Verfasser bringt Einzelheiten aus der politischen Geschichte, aus der demographischen Entwicklung, aus der Geschichte der Organisierung der Stadt, aus den inneren Wirren und Kämpfen. Am Schluss des Bandes befinden sich Tabellen und Anhänge unherausgegebener Urkunden.

Die Erforschung der Geschichte der Stadt Klausenburg bis zum 16. Jahrhundert widerlegt die unbegründeten und tendenziösen Thesen einiger Historiker und Publizisten, wonach es in Klausenburg (Cluj) während des Mittelalters keine rumänische Bevölkerung gegeben hat. Es wurde nachgewiesen, dass die produktive Arbeit des bodenständigen Elements in Klausenburg sowohl im vorgeschichtlichen Zeitalter, in der dakischen und römischen Epoche, während der Völkerwanderungszeit als auch in der präfeudalen und feudalen Periode fortwährend bestanden hat.

www.dacoromanica.ro

Die rumänische Bevölkerung lebt und schafft Seite an Seite mit der sächsischen und ungarischen während der von uns erforschten Epoche, gleichgültig ob es sich um die Plebejer oder um diejenigen Elemente handelt, die allmählich zum Patriziat aufrückten oder in den sächsischen und ungarischen Bürgerstand übergingen.

Klausenburg vom „Castrum" zur „Civitas primaria". Das auf Ort und Stelle des antiken Napocas wiedererwachte feudale Klausenburg erscheint zuerst als Militär (*castrum Clus*)- und Wirtschaftszentrum. Der Namensursprung und die Ortsbestimmung des Castrums und des Dorfes ist bis heute noch nicht endgültig geklärt worden. Gegen Ende des 12. Jahrh. beg'nnt die sächsische Besiedlung. Im 13. Jahrh. ist die Ortschaft noch landwirtschaftlich (*villa*), aber durch das Privilegium Karl Roberts vom 19. Aug. 1316 erhält Klausenburg die Vorrechte einer „Stadt" (*civitas*) deren landwirtschaftlicher Charakter im Laufe des 14. Jahrh. immer rascher verschwindet und deren Übergang zum städtischen Aufbau und wirtschaftlichen Blühen sich nun vollzieht. Der städtische Anblick wird immer deutlicher und um die Jahrhundertwende (1405) wird Klausenburg von Mauern umgeben. Die ersten Zünfte kommen auf (1369) und im folgenden Jahrhundert wird das Leben umfassender, die Stadtbevölkerung zahlreicher (ungefähr 5500 Menschen bewohnen die Stadt) ; gleichzeitig aber nehmen d'e sozialen Widersprüche zu. Allmählicher werden die Selbstverwaltungsorgane gebildet, die Stadtbehörde besteht aus einem Richter mit zwölf Geschworenen und dem Zentumvirat. Unter Mathias Corvinus gibt es für Klausenburg eine Zeit des besonderen Aufschwungs, jedoch wirkt die Anarchie vom Beginn des 16. Jahrh. auf die Entwicklung der Stadt sehr störend. Ebenso ungünstig wirkt die Niederlage von Mohatsch (Mohács) deren Folgen die ganze spätere Entwicklung des feudalen Ungarns beeinflusst. Die Ereignisse des Jahres 1541 — Mittelungarn wird als türkische Provinz einem Pascha unterstellt — ändern die Lage Siebenbürgens, welches zu einem sich selbstverwaltenden Fürstentum wird, was den wirtschaftlichen Aufschwung des Landes fördert. Das Lehensverhältnis zur Türkei im Vergleich zu dem der Walachei und der Moldau ist schonender. Klausenburg ist vielleicht ab dieser Zeit die blühendste Stadt des gewesenen Königreichs Ungarn. Von dem wichtigen Emporium Kleinpolens — Krakau — und von dem grossen Handelszentrum Wien nicht sehr weit entfernt und ausserdem an der Kreuzung wichtiger Handelswege gelegen, tritt Klausenburg jetzt immer mehr als Zentrum des sich selbstverwaltenden Fürstentums Siebenbürgen auf. Die Urkunden schildern es als „eine grosse und reiche Handelsstadt" (Govanandrea Gromo), mit grossen Vorstädten, zahlreicher Bevölkerung und e'ner Universität (1581). Klausenburg erhält den Beinamen „Schatzkammer" und wird allgemein als *„Transilvaniae civitas primaria"* anerkannt.

Der Aufschwung kann von mehreren Standpunkten aus verfolgt werden : vom gewerblichen aus, vermehren sich die Handwerkszweige (über 60) und die Zünfte (ungefähr 30) ; vom demographischen aus macht sich der Anstieg der Bevölkerungsanzahl auf 8 000—8 500

www.dacoromanica.ro

bemerkbar; vom urbanistischen aus, ist die Ausdehnung der bewohnten Stadtfläche festzustellen und vom geistigen und künstlerischen aus die Reformation und die Renaissance. Aus den Steuerregistern, dem Register *Catalogus civium novitiorum*, den Zunftregistern usw. ist ersichtlich, dass die materielle und menschliche Grundlage der Stadt auf den Handwerkern beruht, welche meistens aus den Dörfern und Städten Siebenbürgens stammen aber oft auch aus dem Ausland einwandern (Ungarn, Tschechei, Serbien, Deutschland und sogar Belgien). Die meisten Mitglieder der Stadtverwaltung (Richter, Geschworene, Zentumvirn) sind Zunftmeister; die Kaufläute sind nicht viele an der Zahl und nehmen an der Stadtverwaltung weniger Teil, sind aber durch ihren Reichtum und ihre Beziehungen sehr einflussreich. Die Plebejer sind gemischter Zusammenstellung: in die Stadt gezogene und in den Vorstädten sesshaft gewordene Bauern, werkstattlose Handwerker, Taglöhner (*inquilini*), teilweise Landarbeiter, teilweise Handwerker, freie Knechte, Mägde usw., Wanderer, Rumänen, Ungarn und Sachsen. Sie bilden eine arme Gesellschaftsschicht und ihre Unzufriendenheiten werden anlässlich der sozialen und religiösen Bewegung des Jahres 1568 kundgetan. In den Hexenprozessen des 16. Jahrh. gehören die Angeklagten und Zeugen fast ausnahmlos der unteren Bevölkerungsschicht an. Ihre natürlichen Verbündeten sind die nach Klausenburg geflüchteten Fronbauern oder die Bauern der Nachbardörfer Im fortschrittlichen antifeudalen Kampf spielt die in der Entwicklung begriffene Stadt sowie die in ihrer Umgebung gelegenen und vom Wohlstand der Stadt geförderten Dörfer eine Hauptrolle und die Klausenburger werden nicht selten von den Bauern darin unterstützt.

Die Klausenburger Handwerke. Die gründlichen Änderungen auf dem Gebiete der Technik und der Produktion die im 16. Jahrh. in Europa stattfinden, gehen auch an den Siebenbürger bzw. Klausenburger Handwerken nicht spurlos vorbei. Zwar dringt die Industrie hier nicht in dem Masse vor wie in der Niederlande, in England und einigen italienischen Republiken — weil sie vom vorherrschenden Feudalsystem und seinen Missbräuchen sowie vom türkischen Joch gehemmt wird — doch erzielt die Klausenburger gewerbliche Erzeugung in diesem Jahrhundert bisher noch unereichte Ausmasse, sowohl vom mengenmässigen als auch vom gütemässigen Standpunkt aus. Die Erzeugnisse der Klausenburger Goldschmiede sind sowohl in Siebenbürgen als auch im Ausland (Polen, Ungarn, Tschechei) sehr gesucht, die von den Klausenburger Schneidern angefertigten Kleider sind in der Mode der Zeit tonangebend, die Kürschner, Schuster und andern Handwerker führen ihre Ware aus und verkaufen sie günstig. Der von der Renaissance verursachte Umschwung der materiellen Kultur hat auf den städtischen Markt einen ganz besonderen Einfluss: die traditionellen Handels- und Kulturbeziehungen zu Italien — allerdings schwächer als früher — die Verbesserung der Beziehungen zu den Grosstädten Wien, Krakau, Nürnberg usw., erleichtert das Eindringen der abendländischen Renaissance die hier mit Lokalfarbe durchtränkt wird. Im 14. Jahrh. ist in Klausenburg eine einzige Zunft

www.dacoromanica.ro

urkundlich bewiesen, im 15. Jahrh. sind es ihrer elf, um im 16. Jahrh. auf ungefähr 30 anzusteigen. Anhand urkundlichen Beweismaterials und Museumsstücken betrachtet der Verfasser, vom Standpunkt der Technik, der Erzeugungsnormen und des Warenabsatzes eingehendst folgende Handwerke und Zünfte: der Schmiede, Schlosser, Sporer; Waffenschmiede, Giesser; das Handwerk der Zinngiesser, Tartschen-, Bogen-, Köcher-, Pfeil-, Armbrustmacher und der Schwertschleifer; das Handwerk der Goldschmiede, der Münzer, die Zünfte der Maurer, der Steinmetzen und Zimmermaler, der Töpfer und Ziegelstreicher; der Wagner-Stellmacher, der Fassbinder, Zimmermänner, Tischler und Drechsler; Handwerke die an die Verarbeitung der Häute und Pelze gebunden sind: der Gerber, Lederer und Kürschner, der Schuh- und Stiefelmacher, Sattler und Riemenschneider; die Handwerke der Weber, Tuchmacher und Tuchscherer, die Zunft der Seiler und Schneider; die Zunft der Fleischer und Wurster (*mactatores forenses*); die Handwerke der Müller, Bäcker, Weissbäcker, Bierbrauer, Seifensieder, Barbiere; die Druckerei und die Papiermühlen usw. Einige Zünfte zählen viele Mitglieder: im Register der Schneiderzunft der Jahre 1528—1551 sind über 140 Meisternamen eingetragen (jeder mit 1—2 Gesellen und einem Lehrling); im Zunftregister der Jahre 1561—1575 sind 62 Goldschmiede eingetragen die alle ihre Tätigkeit in Klausenburg ausüben. Bei anderen Zünften ist die Sachlage ähnlich. Die Zahl der Berufszweige der Handwerker aus Klausenburg ist derjenigen vieler anderer Städte Siebenbürgens oder Ungarns gleich oder sogar überlegen. Die meisten Handwerksfächer beschäftigen sich fast ausschliesslich für den Markt. Die Klausenburger Handwerke sind trotz aller in der Spezialisierung erzielten Erfolge, in erster Reihe auf den städtischen, auf den inneren, verhältnismässig beschränkten Markt begrenzt und nur in kleinerem Masse kommt die Ware ins Ausland. Die hiesigen Zünfte sowie die Zünfte der anderen Städte Siebenbürgens leiden unter der Konkurrenz der feineren oder der besseren Erzeugnisse West- oder Mitteleuropas.

Probleme der Wirtschaftspolitik, soziale Einrichtung der Klausenburger Zünfte im 16. Jahrhundert, Kämpfe zwischen Gesellen und Meister. Das Wesen der kleinen Warenerzeugung bestimmte die Aufgaben und den Charakter der Zunfttätigkeit. Die Klausenburger Zünfte gehören, da weder Manufaktur- noch kapitalistische Elemente vorhanden sind, trotz der ihnen anhaftenden Widersprüche und der Hindernisse die sie der Erzeugungsentwicklung und dem Warenaustausch legen, dem Organisierungssystem der städtischen Produktion an. Anhand zahlreicher Urkunden, untersucht der Verfasser die Funktionen und Verpflichtungen der Klausenburger Zünfte: die körperschaftliche Regelung der Erzeugung und des Umlaufs (ausschliesslicher Gebrauch des städtischen Marktes), die einheitliche Beschränkung vom technischen und menschlichen Standpunkt aus im Arbeitsgang der Zunftwerkstätte, den Kampf gegen die Konkurrenz der Handwerker ausserhalb der Zünfte, gegen die fremden Gesellen und Meister; den Kampf gegen die Konkurrenz der Kaufleute; die Einrichtung des Waren-

www.dacoromanica.ro

absatzes, die technische Regelung der Produktion, der Qualität der Erzeugnisse und die Verschaffung von Rohmaterialien. Die Wirtschaftspolitik der Klausenburger, und im allgemeinen aller Zünfte, verfolgt durch ihre verbietenden und ausgleichenden Anordnungen die Wiederholung des Produktionsprozesses auf seinen traditionellen Grundlagen. Die Zünfte versuchen die örtliche Begrenzung zu beseitigen und vereinen sich zu den sogenannten Landeszünften oder Landsammlungen (z.B. steht an der Spitze der Siebenbürger Schneider die mächtige Zunft der Klausenburger Schneider). Diese Landeszünfte vermögen aber die Landeseinschränkung der Zunft und die Folgen der dem Zünftesystem anhaftenden sozial-ökonomischen Widersprüche nicht aufzuheben.

Fernerhin betrachtet der Verfasser die Einrichtung und Aufstellung der Rangordnung innerhalb der Zünfte. In erster Reihe werden die Meisterkategorien analysiert, danach die Eintrittsbedingungen in die Zunft — das Gesellenzeugnis, das Meisterwerk, die Gebühren, die Aufnahme der Witwen und Söhne der Meister in die Zunft, die Jungmeister; die Wahl der Zunftmeister und ihre Rolle in der Leitung der Zunft; die von den Zünften veranstaltenden Versammlungen, die Zeche, das Vermögen, das Zunftbuch, die Geldstrafen, die Einkommen und Ausgaben der Klausenburger Zünfte.

Die Klausenburger Zünfte schliessen ihre Mitglieder in Kategorien und Tätigkeiten zusammen welche auf traditionellen, konservativen Grundlagen aufgebaute dauerhafte Beziehungen bezwecken sollen. Die sozialen Funktionen sind von den wirtschaftlichen Funktionen der Zünfte bedingt; der Kampf um die Selbstverwaltung der Stadt, die Widersprüche zwischen den Städten und dem Adel sowie die Notwendigkeit der Stadtverteidigung, bringen die politisch-militärischen Funktionen mit sich. Ausser den sozialen und militärischen Funktionen der Klausenburger Zünfte werden auch ihre moralischen Anordnungen und ihre richtlichen Vorrechte durchgenommen; ferner die Lehrjungen und Gesellen. Die Zünfte schliessen sich im 16. Jahrh. immer mehr nach aussen ab, folglich vermindern sich die Anstellungsmöglichkeiten so dass eine Anzahl Gesellen zu Gelegenheitsarbeitern, Taglöhnern oder Störern (*Riepler, kantar*) werden, welche von dem Alleinrecht und dem Boykott der Zünfte verfolgt sind. Im Laufe des versteckten und des offenen Kampfes der Klausenburger Gesellen um bessere Arbeits- und Lebensbedingungen bilden sich ihre Bruderschaften (Schneider — 1502, Binder — 1532, Kürschner — 1560 usw.). Diese widerspiegeln die Aufstellung und innere Einrichtung der Zünfte und sind für das Leben und Streiten der Klausenburger Gesellen von grosser Wichtigkeit. Sie vereinen diejenigen Gesellen desselben Berufs und tragen zur Entwicklung des Zusammengehörigkeitsgefühls bei, was anlässlich der Bewegungen der Goldschmiedgesellen vom Jahre 1573 und der „Streiks" (die einzigen dieser Art der Geschichte Siebenbürgens) von 1576 und 1591 zum Ausdruck kommt. Es sind dies Ausbrüche brandiger Unzufriedenheiten die die Gesellen rasch aufbrausen lassen aber ebenso rasch vorübergehen da sie letzten

www.dacoromanica.ro

Endes von der Zunft, in Gemeinschaft mit dem Stadtwesen (1576) oder mit den Zünften der anderen Städte Siebenbürgens niedergedrückt werden (1591).

Klausenburgs Handel im 16. Jahrhundert. Dieser Abschnitt wird von einer Erklärung des Begriffs Kaufmann (*mercator, institor, negotiator*) sowie er in den Dokumenten der Zeit gebraucht wird eingeleitet. Ebenfalls werden die Kategorien bestimmt welche im Klausenburg des 16. Jahrh. Handel treiben, und Versuche angestellt den Siebenbürger Handel bis einschliesslich dieses Jahrhunderts zu periodisieren. Weiterhin wird der von der Stadt Klausenburg im Laufe des 16. Jahrh. betriebene Innen- und Aussenhandel einem vielseitigen Studium unterworfen. Klausenburg verstärkt seine Handelsbeziehungen zu den ihm nähergelegenen Städten Deutschlands, zum Herzogtum Österreich, zu Böhmen, zur Slowakei, zu Polen und trotz der türkischen Herrschaft werden die Verbindungen zu Buda nicht unterbrochen, und die Beziehungen zur Walachei und zur Moldau verstärkt. Eine Hauptrolle im Handel der Stadt spielen die Vorrechte 2 mal jährlich freie Jahrmärkte einzurichten (1506), später 4 mal jährlich (1558); das Stapelrecht (*ius stapulae*) welches wahrscheinlich vor 1558 errungen ist und das Recht die Dreissigst (*Tricesima*) einzunehmen. Auf Grund einiger Zollisten aus den Jahren 1478 und 1491 können die Kategorien der gegen Ende des 15. Jahrh. ein- und ausgeführten Waren untersucht werden ; an Hand des Dreissigstregisters des Jahres 1599 die Kategorien, die Herkunft und die Mengen der am Ende des 16. Jahrh. ein- und ausgeführten Waren ; ebenso die sehr engen Handelsbeziehungen zu Wien (allein im Jahre 1599 bringt man von dort Ware im Werte von ungefähr 68 000 Gulden), Krakau, Lemberg, Kaschau. Die eingeführten Waren sind in Gruppen aufgeteilt : Tuchwaren, Webereien, Seide und andere Stoffe usw., und es ist festzustellen, dass die Tucheinfuhr aus Flandern, dem Rheinland und Italien im Sinken begriffen ist, hingegen die aus der Tschechei, Mähren und Schlesien, sich im Anstieg befindet ; der Reihe nach werden die andern Waren betrachtet : Gewürze und Früchte, Chemikalien und Farbstoffe, Metallwaren und Metalle, Kurzwaren — die vor allem aus Nürnberg stammen — gewerbliche Erzeugnisse und die ausgeführten landwirtschaftlichen Erzeugnisse. Der Verfasser betrachtet ferner die Klausenburger Handelsbeziehungen zu der Walachei und zur Moldau, zu Ungarn, zu Italien, die in Wien von einigen Kaufleuten abgeschlossenen Handelsverträge, die Handelsverbindungen zu den andern Städten und Märkten Siebenbürgens wie z. B. zu Turda, Hermannstadt, Bistritz, Kronstadt, Oradea, Carei usw. Obwohl der Handel durch die Unsicherheit der Wege und die grossen Fuhrlöhne schwierig ist, bietet er doch grosse Verdienstmöglichkeiten : Kaufleute wie Sebastian Munich, Benedikt Bornemizza, Masswander aus Tirol, Marthin Luther, Stephan Wolphard, Michael Bodony, Stephan Razman usw., verfügen über Reichtümer von zehntausenden von Gulden bar, in Wertsachen oder in Ware. Als Beispiel wird des wohlhabenden Kaufmanns Sebastian Munich Reichtum analysiert. Einige der Kaufleute befassen

www.dacoromanica.ro

sich auch mit dem Wucher. Die Verhältnisse zwischen Gläubigern und Schuldnern sind 1603 vom „Klausenburger Erbschaftsvertrag" geregelt, welcher die während des 16. Jahrh. festgesetzten Klauseln enthält. Zum Schluss des Kapitels ist die Anwesenheit der fremden Kaufleute aus anderen Städten oder aus dem Ausland betrachtet, sowie die Normen des Warenverkaufs die ihnen durch die Artikel des Klausenburger städtischen Gemeindevorstands auferlegt wurden.

Die wirtschaftliche Richtung Klausenburgs und einige Handelswege. Die industrielle und wirtschaftliche Entwicklung der Siebenbürger Städte geht auf zwei Hauptwegen vor sich, die aber beide ähnliche Folge haben. Einige Städte wie z.B. Hermannstadt, Kronstadt oder Bistritz blühen dank der grossen Verbrauchskraft der Moldau und der Walachei. Da Klausenburg diesem Handelskreis weniger angehört, kämpft es um die Erweiterung des inneren Marktes über seine lokalen Grenzen hinaus und versucht seine Handwerke und seinen Handel den steigenden Notwendigkeiten dieses Marktes anzupassen. Durch das eingehende Studium der Zollstellen welche die Klausenburger Kaufleute und Handwerker des 14., 15. und 16. Jahrh. durchschreiten müssen, geht der andauernde Anstieg dieses inneren Marktes und die wichtigsten Handelswege hervor. Die Wege gegen den Nordosten Siebenbürgens sind im 16. Jahrh. denen gegen den Westen und Nordwesten, bis in die Theissebene, zurückgestellt; im Westen erstrecken sich die Verbindungen über Oradea. Diese Wege welche bis nach Polen, ins Herzogtum Österreich, in die Tschechei, nach Mähren und Deutschland führen, schliessen Klausenburg mit in den grossen Europäischen Handelsreigen ein.

Landwirtschaftliche Waren auf dem Klausenburger Markt. Hier wird festgestellt dass die Erzeugnis des Bauernhofs für die Stadt ansteigt. Der Verfasser bringt eine kurze Analyse der landwirtschaftlichen Lage Siebenbürgens im 16. Jahrh., beharrt dabei mehr auf den technischen und ökonomischen Fortschritten dieses Tätigkeitszweiges und deutet insbesondere auf die wichtige Rolle der Viehzucht. Die Befestigung der Beziehungen zwischen der Fronhofwirtschaft, dem feudalen Herrensitz und der mittelalterlichen Stadt tritt auch in der Entwicklung der feudalen Grundrentenformen hervor. Es wurde aus einigen Urkunden und Urbarien, besonders einiger Feudalsitze neben Klausenburg, und aus Urbarien einiger Landgüter der Stadt festgestellt, dass die Rente in Waren, in diesem Zeitalter, vorwiegend ist, diejenige in Geld aber dauernd ansteigt. Der Warenaustausch zwischen Stadt und Dorf wird immer ausdrücklicher, folglich kommt im 16. Jahrh. eine grosse Auswahl landwirtschaftlicher Erzeugnisse auf den Markt. Es wird Handel getrieben mit Korn, Vieh, Wein, Fisch, Talg, Heu, Holz usw. Der Verfasser betrachtet ausserdem auch die vom städtischen Gemeinderegiment verordneten Artikel betreffs des Absatzes der landwirtschaftlichen Waren am städtischen Markt sowie die Vorschriften für die Marktaufseher.

Preisverhältnisse im Klausenburg des 16. Jahrhundert. Der Verfasser bringt einen Überblick über die wichtigsten Masse für Flüssig-

www.dacoromanica.ro

keiten, Korn, Tuchwaren usw. und rechnet die Werte der umlaufenden Münzen (Gulden, Dinare) und der Vergleichs- und Wechseleinheit (Mark) um. Er betrachtet den Einfluss der sogenannten „Preisrevolution" auf die Dynamik der Klausenburger Preise. Ferner untersucht er das Verhältnis zwischen den reellen und den aufgezwungenen Preisen der wichtigsten landwirtschaftlichen Erzeugnisse (Weizen, Hafer, Mehl, Vieh, Kleinvieh, Getränke usw.) und einigen Handwerkszweigen (Kürschner, Gerber, Schuster, Riemenschneider, Sattler, Schneider, Fassbinder, Stellmacher, Tuchmacher usw). Er stellt fest, dass die Preiserhöhung vor allem in der gewerblichen Erzeugung vorkommt und die Teuerung einiger landwirtschaftlichen Erzeugnisse übertrifft. Die Faktoren welche den Preis der Ware festsetzen, sowie diejenigen welche die Entwicklung der Preise, die „Preisrevolution", die zünftige, städtische und landtägliche Reglementierung der Preise beeinflussen, sind ebenfalls eingehendst untersucht. Die Preissteigerung hat auf die Lage der eigentlichen Erzeuger spürbare Folgen. Die Steigerung der Preise übertrifft um Vieles dasjenige der Löhne. Wenn für die Löhne des Jahres 1548 die Zahl 100 als Vergleichsziffer angenommen wird, so ist sie für das Jahr 1599 auf 120 gestiegen. Wenn derselbe Index für die Jahre 1564—65 gilt, so liegt er Ende des Jahrhunderts für Korn bei 200—225, für Kleinvieh und Geflügel bei 180—230, für einige Lebensmittel und Getränke bei 200—250, für einige Handwerkserzeugnisse bei 250—300. In der zweiten Hälfte des Jahrhunderts sinkt die Kaufkraft der bei andern angestellten oder werkstattlosen, gelernten oder ungelernten Handwerker, wenn auch die Preise einiger Lebensmittel verhältnismässig klein sind. Die sozialen und religiösen Bewegungen dieses Jahrhunderts verbildlichen die Schwere der Lage.

Grundeeigentümer und landwirtschaftliche Beschäftigungen. Es wird die Ausdehnung der Stadt Klausenburg betrachtet sowie die verschiedenen Arten der Stadtgemeinde sich Grund, Wälder, Mühlen, Güter anzueignen und die Stadt in einen Grundbesitzer zu verwandeln. Diese Besitztümer tragen mit ihren Erträgen dazu bei, einen Teil der Bauspesen, Militärspesen usw. der Stadt zu decken. Obwohl Klausenburg im 16. Jahrh. als Handwerks- und Handelszentrum betrachtet werden kann, spielt die Landwirtschaft, die Viehzucht und vor allem der Weinbau im Leben mancher Städter noch eine Hauptrolle. Manche besitzen Grundstücke die sie selber bearbeiten, oder an andere verpachten, Gärten, oder Weingärten. Im Leben der Handwerke und Zünfte spielen die landwirtschaftlichen Besitztümer und vor allem die Weingärten eine grosse Rolle von negativer Auswirkung, da sie die Handwerker von ihrer Arbeit ablenken und sowohl die gewerbliche Erzeugung als auch der Austausch der landwirtschaftlichen Waren am städtischen Markt darunter zu leiden hat. Im Grossen und Ganzen aber bleibt die Landwirtschaft mit ihrem Anhang eine Nebenbeschäftigung, denn die Handwerke und der Handel sind die wichtigsten Tätigkeiten die der Stadt Ruhm und Wohlstand bringen.

www.dacoromanica.ro

INDICE DE NUME ŞI LOCURI *)

Aachen, 261
Adam alias Zaz Marton, calfă de argintar, 239, 398
Adam Diacul, negustor bistriţean, 275
Adam Lazar, croitor, 223
Adamczyk W., 322 n. 1
Adler, 150 n. 7
Achy Luca, dulgher, 123
Adornokmál, deal cu vii la Cluj, 319 n. 2
Adriatica, 247
Agatha Ştefan, negustor, 274
Agather Czigler, negustor, 265 n. 3
Aghireş, sat, 45
Agribiciu (azi Agîrbiciu), sat, 308
Aiud, 54, 68, 80, 97, 149, 155, 250, 267, 273, 278, 283, 292, 293, 294, 336
Alba Iulia, 12, 15, 16, 21, 40 n. 1, 48, 55, 96, 155, 219, 232, 233, 234, 250, 278, 283, 289, 294 n. 3, 344, 366, 386, 399, 400
Alba Regală (Székesfehérvár), 244, 249, 292
Albert, argintar, 235
Albertus filius Herrici, clujean, 18
Albertus, magister, 370
Albeşti (azi Albeştii Bistriţei), sat, 45, 46
Albus Stephanus, blănar, 128
Allzner Gheorghe, cizmar, 246
Alch Antoniu, dulgher, 132
Alch Valentin, clujean, 58 n. 2
Alch Fabian, dulgher, 123
Alch Grigore, dulgher, 123
Alch Matia, dulgher, 123
Alch Toma, dulgher, 123
Aleşd, sat, 289, 290
Alperth Laurenţiu, croitor, 206
Alpret, moară, 41, 111, 142, 159, 159 n. 2, 308
Alma, sat, 45
Almaşu, sat, 22, 288.
Altamira R. y Crevea, 322 n. 3
Altstadt, v. *Cetatea veche*, 12
Alţina, sat, 45
Amendt Ioan, tăbăcar, 126, 321 n. 2
Amendt Johannes, 307 n. 1
Amnaş, sat, 45
Ana, jeleră, 53
Andreas molendinator, morar, 18
Andreas carnifex, măcelar, 22
Andreas, negustor, 254
Andrei, episcop al Transilvaniei, 18
Andrei, măcelar, 22
Andrei „am Bergh", croitor, 143
Andrei, căruţar, 118

---

*) Din Indicele alfabetic de nume şi locuri au fost omise onomasticile şi toponimicele cuprinse în Cuvînt înainte, în Lista prescurtărilor şi în rezumatele în l. rusă şi l. germană. Întrucît nu s-a dat o listă bibliografică, s-au inclus în Indice şi datele din aparatul critic. Toponimicele care apar în lucrare în formă adjectivală, au fost date în forma substantivală, iar onomasticile şi toponimicele din Anexă şi din lucrare, dacă au fost date aici în forma lor din document, s-au păstrat în forma lor originală, fără trimiteri. În ce priveşte numele de persoane, s-au unificat în Indice sub un singur onomastic numai acele nume, despre care am avut certitudinea că reprezintă aceeaşi persoană. Indicele s-a întocmit în colaborare cu prof. C. Suciu.

www.dacoromanica.ro

Andrei, compactor, 164
Andrei, sticlar, 164
Anglia, 62, 138, 146, 261 n. 2
America, 312, 313
Antoniu, florentin, 97
Antoniu, abate de Cluj-Mănăştur, 26
Antoniu, fierar, 68
Antoniu iunior, argintar, 234
Antoniu, meşter, 219
Antoniu senior, argintar, 234
Antoniu, croitor, 346
Antonius filius Nicolai, clujean, 19
Apahida, sat, 290, 305, 342, 343
Appaffy Gergel (Grigore), 108
Arad, 299 n. 1
Ardeal, 39 n. 2, n. 4, 50 n. 7, 200 n. 6 249 n. 2, 316 n. 9
Arieş, rîu, 12, 273
Armeni, 281
Aromîni, 248
Artz Matei, butnar, 201
Asztalos Laurenţiu, clujean, 219
Aztalnak Ioan, calfă de argintar, 239
Aztalnak Janos, calfă de argintar, 298
Aztalos Benedict, tîmplar, 123
Aztalos Mihail, tîmplar, 123
Aztalos Petru, tîmplar, 123
Aşchileu, Benedict Erdewg, nobil de —, 33
Aşchileul Mare, sat, 290
Aşchileul Mic, sat, 290
Aţel, sat, 45
Auerspergv. Engelbrecht, Wolff von —, 189, 375
Augsburg, 54
Auner Martin, bărbier, 162
Austria, 24 n. 1, 51 n. 6, 102 n. 2, 254 n. 1, 256, 265 n. 2, 270.

Baciu, sat, 22, 140 n. 5, 288, 289, 290, 291, 292, 300, 301, 342, 343
Bachy Toma, clujean, 279
Bahnea, sat, 290
Baia de Arieş, sat, 97
Baia Mare, 45, 78, 97 n. 6, 98, 98 n. 1, 100, 245, 246, 253, 255, 260, 262, 263, 264, 290, 291, 291 n. 14, 293, 294, 294 n. 3 310, 319
Baius Martin, argintar, 211
Bak Pavel, argintar, 234
Baka Gheorghe, măcelar, 155
Baka Gheorghe, negustor, 269
Baka Ioan, măcelar, 155
Bako Emeric, argintar, 209
Bako Nicolae, argintar, 233
Bakony, pădure în Ungaria, 265
Balasfy Grigore, argintar, 209, 210
Balasi Grigore, argintar, 96, 175, 210
Balassi Grigore, calfă de argintar, 232
Balck Ioan, farmacist, 50
Balichen Martin, măcelar, 151
Ballagi A., 97 n. 5, 98 n. 4
Ballsch Saba, croitor, 206
Balma Ioan, calfă de croitor, 246
Balog Martin, măcelar, 155
Balogh J., 79 n. 7, 83 n. 4, 102 n. 1, 102 n. 2, 103 n. 2, 103 n. 3, 103 n. 7, 104 n. 2, 104 n. 3, 104 n. 4, 105 n. 1, 106 n. 1, 106 n. 3, 106 n. 4, 106 n. 5, 106 n. 6, 107 n. 2, 107 n. 5, 107 n. 6, 108 n. 2, 108 n. 8, 108 n. 10, 109 n. 9, 109 n. 10, 112 n. 1, 115 n. 1, 115 n. 3 117 n. 1, 147 n. 3
Baltazar (Baltyizar), argintar, 234
Banat, 336
Bánffy Gheorghe, 91
Bánffy Pavel, 91
Bánffy Ioan, clujean, 269
Bánffy Cristofor, administrator de moşie, 273
Bánffy, nobil, 291
Baniaj Heelfer Andrei, argintar, 209
Baniay Ioan, negustor, 271
Barat, v. Munich
Barat Peter, clujean, 400
Barat Sebestyen, clujean, 400
Barat Sebestien, clujean, 400
Barat Sophia, clujeană, 400, 401
Barbeel Gal, 87
Barbely Ioan, pantofar, 134 n. 6
Bardejov (oraş în R. Cehoslovacă), 260, 293
Barazlay v. Breslau, 257
Barazla v. Breslau, 404
Bartal, 95 n. 9, 317 n. 1
Bartaleus v. *Bartholomeus*, 19
Barth Mihail, ţesător, 137
Bartha Symon, 377
Barthaffy Ioan, jurat, 250

www.dacoromanica.ro

Bartholomeus, comite, 19
Bartholomeus filius Henning, 19 n. 2
Bartolomeu fiul lui Henning, clujean, 19
Bartholomeus Anglicus (de Glanvilla), 164
Bartolomeu, comite, 20
Bartolomeu fiul lui Stark, comite, 20
Bartolomeu, nepotul lui Stark, 20
Bartolomeu, argintar, 86 n. 1
Bartolomeu, tunzător de postav, 139
Bartolomeu v. *Grigore* al lui —, 235
Bartolomeus de Kolosuar, meşteşugar, 103 n. 1
Basarab, voievod al Ţării Romîneşti, 268
Basel, 28, 163
Basta, general, 107, 306, 325 n. 2,
Basta Georgius, 405
Batoş, sat, 45
Báthoreşti, 103, 293
Báthory Cristofor, principe al Transilvaniei, 35, 91, 110, 129, 149 n. 11, 152, 155, 269
Báthory Nicolae de Ečhed, 39
Báthory Sigismund, principe al Transilvaniei, 54 n. 2, 93, 113, 129, 130, 132 n. 6, 149 n. 11, 150, 155, 238, 270, 319—320 n. 10, 344, 385, 386, 396, 399
Bathori Sigismundus de Somlvo vayvoda Transsilvanie, 386, 400
Bathory de Somlo, 399
Bathori de Somlyo, 386
Báthory Ştefan, principe şi rege, 40, 55, 149, 233, 234, 293, 313 n. 4
Bayusz Martin, argintar, 89
Băbeni, sat, 308
Băgara, sat, 290, 300
Beach v. *Baciu*, 288
Bech v. *Viena*, 404
Bechi v. *Viena*, 42
Bechkereky Gheorghe, argintar, 233
Beck Laurenţiu, croitor, 143, 206
Beck Martin, croitor, 48, 198, 201
Beck Martin, clujean, 80
Beck Petru, croitor, 148, 179, 208
Beclean, sat, 292
Bedeus J. Freih. von Scharberg, 164 n. 5, 315 n. 11, 317 n. 7, 329 n. 1.
Beill Ştefan, căruţar, 119
Beiuş, 293
Békés (oraş în R.P. Ungară), 45
Békésy K., 12 n. 1 129' n. 10, 162
Béla I, rege, 14
Belgia, 45, 50
Bellerr Ştefan, croitor, 143
Belus (localitate în R. Cehoslovacă), 253, 255 258, 262, 263, 264, 267, 270, 291, 293, 403
Benedict, paroh, 16
Benedict, pantofar, 132
Benedek Andrei, ţesător, 137
Benedict, negustor, 274
Bengler Luca, clujean, 53
Benkner Ioan, braşovean, 170 n. 3
Benkneri, familie braşoveană, 170 n. 3
Beos (localitate în R. Cehoslovacă), 291, 293 403
Berchieşu, sat, 45
Bereczk Michael, starostele breslei zidarilor, 387
Beregsászi Luca, calfă de argintar, 232
Beregzazy Luca, argintar, 233
Bergamo (oraş), 139, 139 n. 2, 140, 145, 261, 283, 369
Berger A., 38 n. 1, 38 n. 3, 184 n. 5, 163 n. 2,, 266 n. 1, 274 n. 3, 274 n. 5
Berindu, sat, 308
Berkeniesi Matia, clujean, 109
Berkenyesz Matheus, starostele breslei zidarilor, 387
Berlász J., 63 n. 1, 296 n. 1, 314 n. 1
Bernad v. *Bernadea*, 290
Bernadea Bernad, sat, 290
Bernard Piktor, clujean, 107
Bernardus Piktor, v. *Bernard Piktor*, 107
Bernerdt Petru, butnar, 201
Bernharth Andrei, staroste al butnarilor, 119
Bernherd Petru, breslaş, 208
Bernstein, 312 n. 3
Berseny v. *Brazilia*, 262
Berzewiczy Martin, 91
Bethlen Gabriel, principe al Transilvaniei, 35, 141
Beuchel Andrei, negustor, 50
Bichi v. *Viena*, 404
Biertan, sat, 45, 68, 278, 291
Biro Gaspar, fierar, 69
Biró J., 11 n. 3, 104 n. 1
Biro Martin alias Fenes, argintar, 89
Birtin, sat, 289

www.dacoromanica.ro

Bihor (Biharea), sat, 290, 291, 293
Bihor, comitat, 17 n. 2, 315
Bistricia (*civitas Bistriciensis*), Bistriţa, 377
Bistriţa, 12, 14, 38, 38 n. 1, 38 n. 3, 39, 40, 45, 65, 82 n. 2, 96, 100, 127, 134, 134 n. 6, 136, 141, 161, 163, 164, 176, 177, 187, 203, 232, 244, 244 n. 1, 245, 246, 249, 250, 251, 270, 274, 274 n. 4, 275, 279, 283, 286, 288, 290, 291, 292, 295, 303, 303 n. 3, 310, 329 n. 1, 339 n. 4, 346, 346, n. 1, 350—351 n. 2, 376, 377
Bistriţa, regiunea, 265
Bistriţeni, 136
Bîrgău, sat, 290
Bîrsa (Ţara —ei), 139 n. 4, 152 n. 10
Bîrsan, vistier, 92
Blandrata Gheorghe, medic, predicator, 55
Blasiu, lăcătuş şi pintenar, 68
Blasiu, argintar, 86 n. 1
Blasiu, zidar, 103 n. 6
Blasiu diacul, clujean, 368
Blasius literatus, clujean, 369
Blassius literatus, clujean, 368
Blasy Ladislau, croitor, 144
Blencsy Petru, fierar, 69
Bobîlna, 27 n. 1, 27 n. 2
Bochteleky (Bochteluke), sat dispărut, 21, 343
Bodin, 312 n. 3
Bodony Mihail, negustor, 272, 278
Bodonij Mihalij, negustor, 404
Boemia, 21, 24 n. 1, 25, 82, 146, 249, 253, 270, 276, 282, 289, 290, 293
Bogdan I., 268 n. 1
Bogner Emeric zis *Gelien*, negustor, 50, 253, 269, 270, 403
Bohemus v. *Boemia*, 276 n. 1
Bolm Hupprich, butnar, 185
Bologa V., 50 n. 7
Bologa (Sebuswar), cetate, 288, 289
Bologna, 107 n. 5
Boncidai, argintar, 109
Bonczidag Grigore, jurat, 48
Bonosdorfer Petru, croitor, 143
Bonţida, sat, 97, 273, 288, 289, 290, 291, 292
Borbej Laurenţiu Budai, bărbier, 162
Borbelj Laurenţiu, bărbier, 162
Borbelj Martin, bărbier, 162
Borbelj v. *Zeoleossy*, 162
Borbely Valentin, bărbier, 162
Borbely Ilie, bărbier, 162
Borbely Ioan, clujean, 246
Bornemisza Benedict, negustor, 271
Bornemizza Grigore, argintar, 91, 234, 272
Bornemizza Ioan, argintar, 48
Bornemizza Ioan, jude regal, 91
Borcziczky B., 289 n. 2, 290, 290 n. 7, 290 n. 10
Borhanci, cartier la Cluj, 346
Borjumál, deal cu vii la Cluj, 349 n. 2
Borşa, sat, 343
Bota Ioan, negustor, 306
Bothosth Grigore, croitor, 143, 198
Bottha Nicolae, măcelar, 155
Botzi Clara, slujnică, 53
Boum Bennick, breslaş, 190
Bozin, comiţi, 117
Bozin, v. *Petru de —* ,voievod al Transilvaniei, 125, 269, 276, 279
Braiber Ladislau, jurat, 48
Braiber (*Brayber*) *Ladislau*, cizmar, 48, 132, 134
Bramante, 104
Bran, cetate, 300, 300 n. 4
Brayber v. *Braiber*, 48
Braşov, 28, 39, 40, 42, 45, 48, 65, 68, 83, 87, 96, 97, 97 n. 5, 127, 128 n. 6, 134, 136, 139 n. 4, 149, 152, 161, 164 n. 5, 170, 170 n. 3, 176, 187, 219, 231, 232, 233, 244, 248, 249, 250, 251, 253, 256, 256 n. 1, 261, 264, 268, 268 n. 1, 275, 276, 277, 282, 286, 291, 292, 295, 297 n. 2, 300, 302, 303 n. 2, 310, 329 n. 1, 346 n. 1, 370
Braşov, *Şcheii* -lui, 45
Braşoveni, 136, 149, 251, 276, 277, 278, 297 n. 1
Brassay Grigore, negustor, 50
Brassay Petru, pantofar, 132
Brassouia v. *Braşov*, 277
Brassovia v. *Braşov*, 370
Brassy Grigore, negustor, 272
Braudel F., 312 n. 2, 339 n. 1
Braunschweig, 170 n. 3
Brazlai v. *Breslau*, 139
Brazlay v. *Breslau*, 145
Brazilia, 262
Breff Partel, curelar, 187

Breiber Ladislaus, cizmar, 381
Breiger Bautschen, curelar, 187
Breis Seeler, funar, 142
Breslau (Wroclaw), 28, 139, 140, 145, 257, 257 n. 2, 265 n. 2, 317 n. 6, 404
Bressler Antoniu, clujean, 53
Brestel Herman, clujean, 20
Bretfeo v. *Bretfö*, 346, 400
Bretfö (Bretfeo), top. la Cluj, 346, 400
Brețcu, sat, 277
Brinje (localitate în R. P. F. Iugoslavia), 294 n. 2
Briny Blasiu, calfă de argintar, 239, 398
Briny Balas, 398
Brno, 257, 290, 293
Broser Gheorghe, tăbăcar, 126
Broser Petru, calfă de butnar, 224
Bross Heenn, croitor, 143
Bruxelles, 250, 356
Brügge (*Brwks*), 139 n. 2, 145, 146, 261, 283, 369
Brwks, 369
Buda, 28, 30, 33, 45, 86 n. 1, 98, 163, 164 n. 5, 244, 247, 248, 249, 269 269 n. 6, 270 n. 4, 276, 283, 289, 290, 292, 292 n. 1, 293, 293 n. 1, 294 n. 2, 318, 319 n. 8, 369
Buday Ioan, argintar, 48 n. 1
Budai Toma (*Budway*, *Bwday*, *Buday*), jurat, jude, primar, 48, 110, 164, 175
Budai Toma, argintar, 219, 233
Budway Toma v. *Budai Toma*, 233
Bulgari, 248
Bulkescher Iacob (Pulkyscher), jurat, 23, 24
Bunczler Mathes, negustor, 256 n. 2
Bunești, sat, 46
Burghart Hans Jorg, armurier, 77
Buza, sat, 290
Buzaș, Nyakozo *Gheorghe* de — 54 n. 2
Bücher M. K., 243
Bwday Toma v. *Budai Toma*, 175
Byrbrayer Matia, sibian, 173
Byrke Ioan, croitor, 48
Byrker Ioan, croitor, 201

Calmette J., 150 n. 7
Calvin, 55
Cappa Gașpar v. *Kappa Gașpar*, 143, 198, 201
Caransebeș, 282, 318, 336
Carei, 68, 245, 253, 255, 257, 260, 261, 262, 263, 264, 278, 283, 290, 291, 292, 293, 293 n. 3, 294, 308, 309, 402
Carol Robert, rege, 16, 17, 97, 343
Carpați, 248
Casa săracilor, în Cluj, 80
Casparus Ioan, argintar, 198
Cassovia v. *Košice*,
Castaldo, general, 39
Căian (azi Căianu), sat, 288, 292
Căpuș, sat, 289, 308
Căpușul Mic, sat, 308
Cehia, 12, 26, 27, 64, 68, 83, 137, 138, 248, 251, 261, 261 n. 2, 264, 265 n. 2, 270, 292, 297
Cehoslovacia, 45, 96, 255
Cementarul Ioan, v. *Cemmentarius Ioannes*
Cementes Ioan, clujean, alchimist și meșter monetar, 93, 97 n. 3, 99 n. 3, 318 n. 5
Cemmentarius Ioan, argintar, 101
Cemmenntarius Ioannes, argintar, 100
Cemmentes Ioannes de *Colosivar*, alchimist, 99
Cetatea Veche sau *Orașul Vechi* (Ovar, Altstadt), în Cluj, 12, 59, 60, 160, 212, 273
Cetățuia, 11 n. 1
Chako Daniel, clujean, 93
Chanadi Ioan, negustor, 271
Cheb Isaia, starostele breslei curelarilor, 196, 197, 215 n. 1
Cheff Gheorghe, croitor, 197
Chegea (*Kegye*), sat, Martin de —, 18
Chewff Gheorghe, clujean, 231
Chintău, Valea -lui, 11
Chinteni, sat, 33, 140 n. 5, 300, 342, 343, 346, 348 n. 3
Chany Matei, jude regal, 277
Chiazar Nicolae, negustor, 50
Chirpăr, sat, 45
Chizar Petru, săpunar, 161, 246
Chuey, *Pavel* fiul lui —, 18, 26, 128
Chyzar Ștefan, negustor, 275
Chyge Gheorghe, clujean, 80
Ciaca, sat, 344
Ciany Ioan, negustor, 50
Cibinium, 370, 399, 405
Ciceu, cetate, 300, 308

www.dacoromanica.ro

Cincul Mare, sat, 46
Cincul, sat, 47
Cipolla C. M., 312 n. 2
Cisnădie, 150
Ciucea, sat, 289
Cîmpia Transilvaniei, 11
Claudiopolis v. *Cluj*, 13, 18, 41 n. 3
Claudius, împărat roman, 13
Claus, 13
Clausemburg v. *Cluj*, 375
Clawsenburg, v. *Cluj*, 18
Clawsenpurg, v. *Cluj*, 18
Clein Toma, student, 51
Clesel, fiul lui *Martin*, blănar, 128
Clyn Johannes, clujean, 109 n. 10
Cluj (Claudiopolis, Clausemburg, Clausenburg, Clavdiopolis, Clawsenburg, Clawsempurg, Clus,' Clusa, Cluse, Cluswar, Clvswar, Coloswar, Klausenburg, Klwsuar, Klwsvar, Kolosuar, Kolosvar, Koloswar, Kolozsvár, Kulusuar, Kuluswar, Kwlswar), 11, 11 n. 3, 12, 12 n. 1, 12 n. 2, 12 n. 3, 12 n. 4, 13, 13 n. 4, 13 n. 5, 14, 14 n. 7, 14 n. 8, 15, 15 n. 1, 15 n. 3, 16, 16 n. 2, 16 n. 3, 16 n. 5, 16 n. 7, 17, 18, 18 n. 1, 19, 19 n. 2, 21, 22, 23, 23 n. 1, 23 n. 2, 24, 24 n. 1, 25, 26, 27, 27 n. 3, 28, 29, 30, 30 n. 3, 31, 31 n. 1, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 40 n. 4, 41 n. 4, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 51 n. 6, 51 n. 8, 52, 53, 54, 54 n. 2, 55, 55 n. 1, 56, 56 n. 1, 56 n. 2, 57, 57 n. 2, 58, 59, 62, 64, 65, 65 n. 2, 66, 67, 68, 69, 70, 75, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 84, 84 n. 2, 84 n. 4, 85, 86, 86 n. 1, 86 n. 4, 86 n. 7, 87, 87 n. 1, 89, 89 n. 1, 89 n. 6, 89 n. 7, 90, 93, 94, 94 n. 1, 95, 95 n. 2. 95 n. 7, 96 n. 5, 97, 97 n. 6, 98, 98 n. 1, 98 n. 3, 99, 99 n. 3, 100, 101, 102, 102 n. 1, 102 n. 2, 103, 103 n. 1, 103 n. 2, 103 n. 5, 104, 104 n. 1, 104 n. 2, 104 n. 3, 104 n. 4, 105, 106 n. 3, 106 n. 6, 107, 107 n. 2. 107 n. 6, 108, 108 n. 1, 108 n. 10, 109, 109 n. 1. 109, n. 3, 109 n. 4, 109 n. 9, 109 n. 10, 110, 111, 112, 112 n. 1, 113, 114, 115, 115 n. 1, 115 n. 10, 116, 116 n. 6, 117, 118, 119, 119 n. 9, 120, 121, 122, 123, 124, 125. 125 n. 7. 127, 128, 128 n. 2, 128 n. 7, 128 n. 8, 129 n. 2, 129 n. 5, 130, 130 n. 2, 130 n. 6, 131, 131 n. 1, 131 n. 6, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 138 n. 6, 139, 139 n. 3, 140, 141, 141 n. 3, 141 n. 6, 142, 143, 144, 145, 145 n. 3, 146, 148, 149, 150, 151, 151 n. 4, 151 n. 7, 151 n. 8, 152, 152 n. 1, 152 n. 2, 152 n. 3, 152 n. 5, 152 n. 7, 152 n. 8, 152 n. 11, 153 n. 7, 153 n. 10, 154, 154 n. 7, 154 n. 10, 155, 155 n. 4, 156, 156 n. 10, 157 n. 3, 158, 158 n. 3, 159, 159 n. 2, 160, 160 n. 2, 161, 162, 162 n. 2, 162 n. 3, 162 n. 6, 163, 163 n. 1, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 172 n. 1, 174, 175, 175 n. 9, 176, 177, 177 n. 3, 178, 179, 180, 181 n. 2, 182 n. 4, 184 n. 7, 184 n. 8, 185, 187, 187 n. 7, 188, 189, 190, 190 n. 6, 191, 192, 196, 197, 201, 202, 203, 205, 207, 208, 211, 212, 214, 217, 219 n. 7, 220, 222, 224, 226, 228, 229, 230, 231, 232, 232 n. 1, 232 n. 2, 233, 234, 235, 235 n. 2, 236, 238, 239, 240, 240 n. 1, 241, 242, 244, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 254 n. 5, 255, 256, 257, 260, 261, 262, 263, 265, 265 n. 3, 266, 267, 267 n. 2, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 277, 278, 279, 280, 282, 283, 283 n. 3, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 289 n. 1, 290, 291, 291 n. 9, 291 n. 14, 292, 292 n. 1, 293, 293 n. 4, 294, 294 n. 3, 295, 298, 300, 302, 303, 304, 304 n. 4, 305, 306, 308, 310, 311, 312, 313 n. 6, 314, 315, 315 n. 10, 316, 316 n. 6, 317, 318 n. 5, 319, 320, 319—320 n. 10, 321, 321 n. 1, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 329 n. 1, 330, 331, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 346 n. 8, 347, 348, 348 n. 7, 349, 350, 350—351 n. 2, 352, 355, 358, 364, 366, 367, 368, 369, 370, 375, 377, 379, 381, 386, 387, 396, 399, 400, 405
Clujeni, 136, 247, 280 n. 3, 405
Cluj-Mănăștur, 14, 18, 26, 32, 33, 92, 115, 149, 177, 300
Cluj-Mănăștur, conventul din —, 132

www.dacoromanica.ro

Cluj-Mănăştur, abaţia de —, 342, 343, 347, 348
Claudiopolis v. *Cluj*, 125 n. 7, 160 n. 2
Clavdiopolis v. *Cluj*, 40
Clausemburg v. *Cluj*, 240 n. 1
Clausenburg v. *Cluj*, 125 n. 7
Clavsenburg v. *Cluj*, 40
Clus v. *Cluj*, 12, 14
Clus, castrum —, 12, 13, 13 n. 4
Clus — monasterium, 13 n. 4
Clusa v. *Cluj*, 14
Cluse v. *Cluj*, 14
Cluse (*Clusa*), castrum —, 14 n. 7
Clusenburg, v. *Cluj*, 18
Clusuar v. *Cluj*, 18
Cluswar v. *Cluj*, 18, 27, 142
Clvswar v. *Cluj*, 89
Clwsvar v. *Cluj*, 15
Cohalm, sat, 18
Cojocna, sat, 344
Colb Toma, croitor, 143
Colläniz Jännsche, 376
Colonia, 220 n. 1, 244, 247. 250, 261, 293, 356
Colos, 405
Colosuar v. *Cluj*, 163, 379, 381, 386
Colosvar v. *Cluj*, 18, 385, 405
Colosvariak, *clujeni*, 405
Coloswar, v. *Cluj*, 40, 99, 103 n. 1, 115, 235 n. 2, 316 n. 6, 368, 369, 387, 396, 398, 399, 400, 405
Coloswari Valentin, jude de Baia Mare, 291 n. 14
Coluswar v. *Cluj*, 89
Comşeşti, sat, 346
Conrad, zidar, 103 n. 6
Cordus Valerius, farmacolog, 164
Coruşu, sat, 344
Cosdi Ştefan, argintar, 210
Cracovia, 38, 51, 51 n. 3, 51 n. 6, 65, 83, 96 n. 8, 146, 163, 253, 254, 254 n. 4, 254 n. 5, 254 n. 6, 255, 257, 258, 260, 261, 262, 263, 265, 265 n. 2, 270, 291, 293, 294, 294 n. 3, 319—320 n. 10, 322 n. 1, 404
Craka v. *Cracovia*, 404
Cracerus Luca, clujean, 163
Craicer Andrei, negustor, 272
Craina, provincie, 189, 270, 375, 376
Crasna, v. *Ioan cel Mare* de —, 346
Craws Petru, măcelar, 151
Crăciun I., 78 n. 2, 79 n. 5, 325 n. 1
Cremona, oraş, 13 n. 1
Crimeea, 270
Cristian, căruţar, 118
Cristian pellifex, blănar, 129
Cristofor, comite, 12
Cristofor, florentin, 97, 97 n. 6
Crişeni, sat, 289
Crif, sat, 45
Crystilynus, clujean, 19
Csaba J., 102 n. 2
Csáky Mihail, cancelar, 56, 56 n. 2, 58, 90, 91
Csánki D., 17 n. 2, 290 n. 10
Csompol Gheorghe, negustor, 265 n. 3
Czeb Daniel, staroste al breslei curelarilor, 196
Czegléd (oraş în R.P. Ungară), 289
Czep Ioan, curelar, 215 n. 1
Cziani Ioan, calfă de argintar, 239, 398
Cziani Ianos, 398

Dabo Petru, argintar, 48, 190
Dachauer Adolf, sculptor, 109
Dan M., 254 n. 5
Daniel, meşter, 203
Darkó L., 115 n. 10
David, argintar, 234
David, cnez, 304
David, comitele —, jurat, 19
David Francisc, reformator religios, 50, 51 n. 6, 54, 55, 55 n. 1, 56 n. 1, 57, 89
Deak Farkas, negustor, 271
Deak Fr., 87, 87 n. 5, 94, 109 n. 4, 109 n. 5, 190 n. 5, 192 n. 8, 219 n. 7, 223 n. 1, 232 n. 1, 232 n. 2, 233 n. 1, 233 n. 8, 234 n. 3, 234 n. 6, 236 n. 1, 236 n. 2, 236 n. 3, 237 n. 1, 237 n. 3
Deak Ioan, negustor, 273
Deak Luca, nobil, 308
Deak Martin, negustor, 273
Deak Matia, negustor, 50
Deak Simion, 50, 272
Debreczeni Ladislau, argintar, 98
Debreczeni L., 108 n. 1

www.dacoromanica.ro

Debreţin, 45, 86, 96, 238, 249, 253, 260, 265, 290, 291, 292, 293, 293 n. 4
Decei A., 40 n. 1
Dej, 12, 39, 45, 162, 175, 267, 290, 292, 294, 309
Demény L., 27 n. 1
Demian Martin, ţăran, 305
Dindeleag (*Dengeleg*, azi *Livada*), Ladislau Pongraz de —, 32
Densuşianu N., 14 n. 7, 268 n. 3, 269 n. 1, 282 n. 4, 298 n. 2, 299 n. 2, 336 n. 2
Desew Antoniu de *Mera*, nobil, 346
Desi Ioan, calfă de argintar, 239
Desi Ianos, calfă de argintar, 398
Desideriu de Losoncz, voievod al Transilvaniei, 27
Desj Otues Ioan, argintar, 174
Desöfi Ladislau, nobil, 290
Desy Ioan, argintar, 83, 93, 349
Dezmir, sat, 308, 343
Diak Toma, negustor, 254
Dioscorides Pedanius, farmacolog, 164
Diossj Gregorius, iuratus notarius, 395
Diosy Gregorius, iuratus notarius, 396
Diozegi Ştefan, zidar, 111
Dipşa, sat, 45, 46
Dischler Partel, tîmplar, 123
Divéky A., 265 n. 1
Dobo Ioan, clujean, 249
Dobokay Nicolae, nobil, 291
Dobos Nicolae, jude de Turda, 276
Doboşi Al., 96 n. 5, 232 n. 1, 233 n. 4, 233 n. 13, 234 n. 7, 237 n. 1, 237 n. 2, 237 n. 3, 238 n. 1, 278 n. 2
Doja Gheorghe, 299
Domanovszki S., 253 n. 1
Dominic, curelar, 135
Dorothea, clujeană, 92
Dragh v. *Dragu*, 288
Drágfy, Bartolomeu, voievod al Transilvaniei, 90
Draghy Martin, nobil, 291
Dragu (*Dragh*), sat, 288, 291
Drăganu N., 13 n. 5
Drcsda, 28
Drottler Petru alias *Keotelwerco*, funar, 141
Dumbrava (*Vasarhel*, *Gyer ovásárhely*), sat, 289, 289 n. 7, 291
Dumitru Cnezul din Dezmir, iobag, 308
Dumitrul Diacul (Litteratus), negustor, 275
Dunărea, 276, 289, 294 n. 2
Dyozegy Ştefan, cioplitor de piatră, 114
Dyozegy Stephanus, zidar, 387
Dyozegy Stephanus, magister cehe, 399

Ebendorffer Nicolae zis *Malosas*, jurat din Buda, 276
Ebengreuth L. von-, 101 n. 1, 101 n. 2
Ecaterina sf., patronă, 24
Eched, *Nicolae Bathori* de —, 39
Echternach, mănăstire, 14, 14 n. 7
Egidiu, bărbier, 93, 97 n. 3, 163, 349
Egidiu sf. (*Zent Egied*), deal cu vii la Cluj, 349, 349 n. 2
Egidiu van der Rye v. *Rye*, 40
Eichhorn A., 83 n. 1, 139 n. 4, 152 n. 10
Elek Ioan, negustor, 50, 83, 97 n. 3, 124, 271, 306, 317 n. 5
Elena, clujeană, 108
Elisabeta, jeleră, 53
Elisabeta sf., spital, 22, 346
Elisabeta de *Szilágyi*, soţia lui Ioan de Hunedoara, 30
Elisabeta sf., Casa azilului — în Cluj, 107
Ember Ioan, clujean, 273
Emeric, calfă de argintar, 239
Enendy Matia Deak, negustor, 272
Ennyedi Gyárfás, blănar, 129
Enyedi Fabian, argintar, 89
Engelbrecht Wolff von *Auersperg*, nobil din Craina, 375
Engels F., 167 n. 1, 222 n. 7
Enscher Bernert, breslaş, 190
Entz G., 86 n. 1, 103 n. 6, 109 n. 6, 115 n. 4 115 n. 9
Eotthveos Adam, argintar, 197
Eotthwes Antoniu, argintar, 190
Eotthwes Ioan, argintar, 175
Eotthwes Martin, calfă de argintar, 233 n. 6
Eotthwess Pavel, argintar, 175
Eottwes Emeric, argintar, 234
Eottwes Petru, argintar, 234
Eotveos Grigore, argintar, 86
Eotves Urban, 91, 349
Eotwes Ioan, argintar, 101
Eötvös Nicolae, clujean, 347
Eperies v. *Prešov*, 29 n. 2

www.dacoromanica.ro

Eppel Ieronim, măcelar, 48 n. 1, 151, 231
Eppel Ioan, măcelar, 151
Eppel Laurenţiu, croitor, 53, 246
Eppel Petru, negustor, 50, 278, 280
Eppel Petru, măcelar, 151
Erdeli, v. Transilvania, 397
Erdewg Benedict de *Aşchileu*, 33
Ernest Gheorghe, clujean, 203, 350
Escu, sat, 344
Ethwes Valentin, argintar, 97
Europa, 39, 62, 63, 116, 167, 286, 293, 298, 312, 313, 318, 338, 339 n. 1
Europa (de apus), 166, 172 n. 2, 244, 247, 249, 264, 265, 269, 313, 321, 336
Europa Centrală, 66, 164, 166, 248
Europa (de răsărit), 66
Europa (de sud-est), 57 n. 2, 164, 219 n. 7
Euthves Antoniu, argintar, 100 n. 12
Ewges Grigore, sticlar, 348
Ewrdeway Coloman, clujean, 48 n. 1
Ewthwews Gaşpar, argintar, 48
Ewthwews Ioan Buday, argintar, 48
Ewthwews Ioan, argintar, 48 n. 1, 86 n. 1
Ewthwews Laurentius, argintar, 370
Ewthwews Martin, meşter, 231
Ewthwews Petru, 48 n. 1
Ewthwews Ştefan, argintar, judc, 48, 86 n. 1
Ewthwös Joannes, argintar, 373
Extra, stradă, 42
Extra moenia, stradă, 42, 42 n. 4
Extra murum, stradă, 27
Eztergaros Francisc, strungar, 124

Faber Simion, argintar, 184 n. 5
Fabianus literatus, clujean, 368
Fabritius K., 51 n. 1
Fazekas Petru, olar, 116 n. 6
Fazokas weza, stradă, 27
Făgăraş, 171 n. 1
Fehérvár (*Székesfehérvár*, oraş în R. P. Ungară), 294 n. 2
Feiervary Olues Matia, argintar, 174
Feisa, sat, 45
Feiurdeni, sat, 342, 343, 344
Fekete, pădure, 21
Fekete Ambrosie, cioplitor de piatră, 112
Fekete Dominic, măcelar, 155
Fekete Ioan, iobag, 308
Fekete Matia, clujean, 308
Feketwerdw v. *Pădurea Neagră*, 343
Feleac, sat, 11, 11 n. 1, 17, 17 n. 1, 21, 156, 289, 302, 303, 345
Felician, Petru fiul lui —, 19, 20
Felicianus, Petrus filius-i, 19 n. 2
Fenes, v. *Floreşti*, 15 n. 3
Fenescher Ioan, clujean, 20
Fenesi Martin, argintar, 92
Fenessy Valentin, argintar, 234
Ferdinand I, rege, 36, 98, n. 5, 268, 271 n. 4
Ferenczi Antoniu, jude, 41 n. 3, 111
Ferenczi Z., 162 n. 6
Ferenczy Antonius, judc primar, 381, 386
Feyerwary Grigore, fierar, 69
Feyrdi Ştefan, croitor, 144
Ffarkasch Pavel, rotar, 199
Filea de Jos, sat, 303, 304, 344, 345
Filea de Sus, sat, 303, 304, 344, 345
Filep Grigore, butnar, 121 n. 5
Filip Benedict, clujean, 347
Filstich Laurenţiu, argintar, jude, 47, 57—58 n. 2, 80 n. 15, 101, 116 n. 6, 123 n. 11, 232
Filstich Laurentius, 160 n. 2
Filstich Peter, negustor, 404
Filstich Petru, argintar, 86, 101, 107, 111, 230, 239, 398
Filstich Petru, arendaş de monetărie, 98
Filstik Peter v. *Filstich Petru*, 398
Finályi, 68, n. 6
Flandra, 137, 138, 261 n. 2, 265, 294
Flekszel Iacob, curelar, 211, 215 n. 1
Flexel Ioan, clujean, 231
Fleyscher Pavel, măcelar, 348
Florenţa, 39, 104, 337
Floreşti, sat, 15 n. 3, 26, 125, 163, 289, 309, 347
Florovski A. V., 262 n. 1, 265 n. 2
Fodor Grigore, blănar, 129
Fodor Ştefan, argintar, jude, 47, 48, 91, 198, 374
Fodor Stephanus, v. *Fodor Ştefan*, 374
Foena exterior, stradă, 42
Foena interior, stradă, 160
Forgacz Francisc, 91
Forintverö Ştefan, argintar, 190
Forster Salatiel, argintar, 233
Francisc diacul, student, 50

www.dacoromanica.ro

Francisc Clausenburgensis, student, 50
Francisc, clujean, 103
Frankfurt, 28, 165, 247
Franța, 321, 322, 322 n. 1
Frathy Grigore, negustor, 280
Fridill (Frydel, Fryden), *Matei*, staroste al breslei curelarilor, 196, 203, 211
Friedensburg F., 318 n. 6
Früh Ioan, meşter de hîrtie, 170, 170 n. 3
Früh Johannes, v. *Früh Ioan*, 170 n. 3
Fuchs Ioan, braşovean, 170 n. 3
Fughiu, sat, 289, 290
Fylstych Laurentius v. *Filstich Laurențiu*, 57—58 n. 2, 116 n. 6, 123 n. 11, 160 n. 12

Gabos Mihail, nobil, 308
Gálffy, consilier aulic. 147
Gall, comite, 12
Gálocsi Z., 318 n. 6
Gancz Ladislau, clujean, 20
Gara (localitate în R. P. F. Iugoslavia), 45
Garamszentbenedek (mănăstire în R. Cehoslovacă), 115
Gaspar, fierar, 89
Gassler Ambrosie, funar, 141
Gdansk, 265, 294, 322 n. 1
Geczy Ioan, 91
Gellien, v. *Bogner Emeric* zis —, 253, 269, 270
Georgius filius Bartaleus, 19
Georgius filius Bartholomei, comite, 19
Geneva, 55
Genovezi, 270
Genthon I., 116 n. 2
Germania, 28, 45, 68, 82, 103, 115, 137, 186 n. 1, 192, 219, 243, 246, 247, 248, 251, 254, 264, 270, 282, 291, 293 n. 3, 296, 297, 297 n. 1
Grind (*Gerend*, azi *Luncani*), sat, Nicolae de —, 342
Gerendy Ersebet, clujeană, 108
Gerevich T., 115 n. 2
Gerew Toma, de *Someşeni*, clujean, 108
Gheorghe, fierar, 69
Gheorghe, cioplitor în piatră, 92
Gheorghe, sculptor, 103
Gheorghe, *funifex*, funar, 141
Gheorghe, tunzător de postav, 143
Gheorghe, geamgiu, 164
Gheorghe, argintar, 233
Gheorghe Coloswariensis, student, 51
Gheorghe, de *Cluj*, sculptor, 22, 103 n. 2
Gheorghe fiul lui *Bartolomeu*, 20
Gheorghe fiul lui *Gyerö*, nobil, 289 n. 7
Gheorghe sf., dealul — la Cluj, 346, 349
Gheorghe sf., statuie, 103 n. 2
Gheoreogh Ștefan, negustor, 269
Gheorgheni, sat, 341, 342, 343
Gherghina, negustor, 268
Gherla, 292, 294, 294 n. 3, 300
Giacăș, sat, 46
Gilău, sat, 31, 140 n. 5, 289, 290, 291, 294 n. 3, 300 n. 6, 306
Gilien Imhre, v. *Bogner Emeric*, 403
Gilnicer Ottho, clujean, 18
Giovanini Argenti, 109
Giulay Dumitru, argintar, 209
Giwlay Ștefan, argintar, 174
Glanvilla de, v. *Bartholomeus Anglicus*, 164
Glaser L., 294 n. 2
Glend Simion, argintar, 234
Goldenberg S., 28 n. 1, 41 n. 4, 75 n. 1
Goldschmydt (*Ewthwews*) *Adrian*, argintar, 48
Goltsmit Martin, jurat, 29 n. 3
Goltsmit Mihail, argintar, 86 n. 1
Goltsmit Pavel, argintar, 86 n. 1
Gothard, geamgiu, 164
Grado, oraş, 294 n. 2
Gradycz Matthes v. *Gradycz Matthias*, 58 n. 2
Gradycz Matthias, clujean, 58 n. 2
Greci, 248, 251, 281, 282
Grekov, B. D., 312 n. 1
Grepner Sigmett, butnar, 351
Grigore, arcar, 85
Grigore, şelar, 135
Grigore al lui *Bartolomeu*, argintar, 235
Grimm I. A., 63 n. 2, 83 n. 2, 247 n. 1, 248 n. 1, 271 n. 4
Grithler Martin, calfă de butnar, 224
Groapa adîncă (*Tyffen graben*), top. la Cluj, 348
Gromo Giovanandrea, căpitan, cronicar, 39, 40 n. 1
Grotmes, calfă, 203
Göcs Pavel, blănar, 129
Guth v. *Ország Mihail* de —, 245, 249

www.dacoromanica.ro

Gündisch G., 99 n. 2
Gwbesch Toma, starostele breslei argintarilor, 235, 235 n. 2
Gyárfás T., 95 n. 7
Gyereofy, nobil, 344
Gyerö, v. *Nicolae* fiul lui —, 289 n. 7
Gyerövásárhely v. Dumbrava, 289 n. 7
Györ (oraş în R.P. Ungară), 289, 293 n. 1
Gyula (oraş în R.P. Ungară), 45
Gyulaffi Leustachie, cronicar, 78 n. 4, 316 n. 5
Gywlai Wolphgang, negustor, 270
Gywtho Martin, cioplitor în piatră, 111
Gywtho Martinus, zidar, 387

Habsburgi, 38, 247
Hagymási Nicolae, vicevoievod al Transilvaniei, 268
Hagyó Andrei, clujean, 347
Hajongard, cimitir, 108
Hajongard, cartier cu vii, 346
Halasz Grigore, clujean, 347
Haller Petru, 99 n. 2
Hannus dictus Pomar, v. *Pomar Hannus*, 19
Hanuschel Andrei, argintar, 86 n. 1
Hamer Valentin, staroste al breslei butnarilor, 119
Han Iacob, funar, 141
Han Luca, funar, 141
Hanco, măcelar, 161
Harkó G., 98 n. 6, 98 n. 9, 101 n. 1, 318 n. 2, 318 n. 6, 319 n. 5
Hartman, *Ştefan* zis —, 20
Haşdat (azi Hăşdate, sat), 305
Haţeganu A. M., 23 n. 1
Hazinschort Nicolae, clujean, 20
Hay Acaţiu, clujean, 190
Hay Agneta, clujeană, 190
Hay Ioan, breslaş, 190
Hays Melchior Keotelwereo, funar, 141
Haz Mihail, negustor, 272
Hăşmaş, sat, 344
Hegedüs Ioan, clujean, 53
Hehn Gheorghe, breslaş, 190
Heidelberg, 28, 165
Helfer Mihail, argintar, 209
Helner Ştefan, ţesător, 137
Hell, *Michael filius* —, 19
Heltai Gaspar, predicator, tipograf, cronicar 31, 50, 54, 55, 57, 126, 160, 162, 162 n. 6, 163, 170
Hellin Barbara, clujeană, 126
Hentzel Wlinus, 108
Heneh v. *Nemes Heneh*, 20
Henlinus Faber, jurat, 18, 19
Henning, Bartolomeu fiul lui —, 19
Henning, *Bartholomeus filius* —, 19 n. 2
Henricus dictus Nemes, v. *Nemes Henricus*, 19
Henthler Benedict, măcelar, 155
Henthler Martin, măcelar, 155
Herczeg Grigore, argintar, 198
Herczegh Stefan, negustor, 50, 93, 97 n. 3, 163
Herman Brestel v. Brestel Herman, 20
Hermanus sartor, croitor, 18
Hermannus, *Nicolaus filius -i*, 19
Herricus, *Albertus filius -i*, 19
Herwath Ioan, butnar, 220
Herzfelder D., 99 n. 3, 99 n. 5, 99 n. 7, 100 n. 8, 101 n. 4, 101 n. 11, 318 n. 5
Hertell Grigore, tăbăcar, 126 n. 9
Herttel Grigore, curelar, 187
Heymester Luca, negustor, 274
Hidulca (azi str. Gh. Doja), 112 n. 1
Hispania, 405
Hobell Urban, butnar, 208
Hoelmann Valthenn, croitor, 206
Hoffhaller Rudolf, 316 n. 9
Hofgreff, tipograf, 170
Hoia, deal cu vii, 11 n. 1, 163, 348, 349
Holtzappel Fabian, butnar, 195 n. 12
Hóman B., 315 n. 2, 316 n. 8, 319 n. 6, 319—320 n. 10
Horuat Petru, slujbaş al cămării, 100
Horváth J., 295 n. 1, 318 n. 6
Horwath Mihail, croitor, 143
Hoss Filip, croitor, 143, 148, 206
Hossw Ştefan, 118
Hoszowski S., 322 n. 1
Hoştat, cartier, 282, 341
Houfnagel Georgius, gravor, 104 n. 1
Houfnagel Gheorghe, gravor, 40
Hoz Filip, croitor, 144
Hoz Laurenţiu, jurat, 48
Hozzw Istwan, clujean, 400
Hradčiny (Praga), 103
Hualloz Gregor, 376

www.dacoromanica.ro

Huber E., 83 n. 1
Huedin, sat, 22, 45, 267, 288, 289, 289 n. 1, 291, 292, 294 n. 3
Hun Iacob, măcelar, 151
Hungari v. *unguri*, 27, 28, 142, 164
Hungaria, 384
Hungor Ioan, de *Nadasd* (Nădăşel), nobil, 290
Hunedoara v. *Ioan* —, 29, 30
Hunedoara, 67, 318
Huniadi Pavel, calfă de argintar, 239
Hunadi Pal, calfă de argintar, 398
Huneadeşti, 290 n. 10
Hunyad v. *Huedin*, 288
Hunyad v. *Hunedoara*, 318
Hunway Ioan, nobil, 308
Hurmuzaki E., 14 n. 7, 268 n. 3, 269 n. 1, 282 n. 4, 298 n. 2, 299 n. 2, 336 n. 2
Husmezeu (*Hwzywmezew*, azi Valea Lungă), sat, 346
Husti, 294 n. 2
Hwnyady Ştefan, clujean, 80
Hwzzar Matia, argintar, 48 n. 1, 234
Hwzywmezew v. *Husmezeu*, 346

Iacob zis *Zekul*, nobil, 18
Iacob, epitrop, 20
Iacob sf., capela —, 22
Iacob, căruţar, 118
Iacob, şelar, 135
Iacob, argintar, 86 n. 1
Iacob, calfă, 203
Iacob, fiul lui *Ioan Flexel*, calfă, 231
Iacob de Dragh (Dragu), nobil, 288
Iacobus braxator, clujean, 18
Iapa, sat, 344
Iakovţevski B. N., 242 n. 1,
Iarfas Petrfy, clujean, 58 n. 7
Iena, 51. 51 n. 2
Iernut, sat, 45
Ieronim, fierar, 68
Igiarto Mihail, argintar, 209
Igla v. *Jihlava*, 260
Iglai (*Jihlava*), 403, 404
Iglau v. *Jihlava*, 257
Iglau, 369
Igler v. *Jihlava*, 139, 145, 402, 404
Igyarto Mihail, argintar, 349
Ilona, slujnică, 53
Ilweo v. *Liov*, 253
Ilveo v. *Liov*, 291
Ilwo (*Liov*), 403
Imperiul Otoman, 136, 177, 269, 291–292, 292
Intra, stradă, 42
Intra moenia, stradă, 160
Intra murum, stradă, 27
Ioan Sigismund, principe al Transilvaniei, 38, 39, 40 n. 1, 55, 56, 60, 61, 90, 103, 115, 128, 129, 132, 132 n. 4, 144 n. 3, 149, 151, 152, 271, 282
Ioan, fiul lui *Martin* de *Chegea*, nobil, 18
Ioan, comite, 19
Ioan de *Hunedoara*, guvernator al Transilvaniei, 29, 30
Ioan, arcarul, 85
Ioan, clujean, 103
Ioan, curelar, 135
Ioan, funar, 141
Ioan, fierar, 80
Ioan, lăcătuş, 233
Ioan, curelar, 203
Ioan, negustor, 254
Ioan, şelar, 135
Ioan, zidar, 103 n. 6
Ioan sf., capela —, 29
Ioan, v. *Nicolae* fiul lui —, 289 n. 7
Ioan, fiul lui *Micola*, nobil, 289 n. 7
Ioan cel Mare de *Crasna*, clujean, 346
Ioan de *Husmezeu*, clujean, 346
Iohannes dictus Nerges v. *Nerges Iohannes* 19
Iohannes dictus Zekel v. *Zekel Johannes*, 19
Iohannes pellifex, clujean, 18
Iohannes, slugă, 19
Iohannes, *Nicolaus filius* —, 19
Iohannes aurifaber alias Cemmentes v. *Cementarius Ioannes*
Iordan Stefan, clujean, 163
Iordanus Toma, medic, 50
Iordanus Toma, student, 51
Iorga N., 14 n. 7, 268 n. 3, 269 n. 1, 282 n. 4, 298 n. 2, 299 n. 2, 336 n. 2
Iosif, lăcătuş şi pintenar, 68
Iosif, argintar, 234
Irger Cristian, blănar, 129
Isabela, regină a Transilvaniei, 39, 39 n. 3, 69, 103, 132, 155, 244, 251
Italia, 62, 103 n. 1, 107 n. 5, 115, 146, 163, 249, 261, 265, 292, 297

www.dacoromanica.ro

Italicus, 145, 369
Italieni, 103, 277
Iuda, sat, 45
Iugoslavia, 45
Iványi B., 29 n. 2
Iweges Andras, clujean, 58 n. 2
Izvorul Crişului (*Keresfew*), 288, 292
Izsák S., 50 n. 7

Jakab E., 15 n. 3, 21 n. 1, 21 n. 3, 25 n. 1, 25 n. 3, 25 n. 7, 29 n., 1, 29 n. 3, 29 n. 4, 31 n. 1, 32 n. 1, 32 n. 3, 32 n. 4, 33 n. 2, 33 n. 4, 34 n. 1, 34 n. 4, 34 n. 5, 35 n. 3, 36 n. 1, 36 n. 4, 38 n.1, 51, 51 n. 5, 52 n. 5, 56 n. 8, 57 n.2, 61 n. 1, 68 n. 7, 69 n. 1, 79 n. 3, 79, n. 8, 86 n. 1, 86 n. 2, 86 n. 6, 87 n. 1, 88 n. 1, 89, 89 n. 1, 89 n. 3, 89 n. 12, 92 n. 11, 92 n. 13, 92 n. 15, 93 n. 4, 94 n. 8, 96 n. 1, 98 n. 3, 98 n. 10, 101 n. 6, 101 n. 10, 107 n. 6, 108, 108 n. 10, 111 n. 4, 116 n. 4, 118 n. 4, 118 n. 7, 119 n. 8, 121 n. 1, 223 n. 2, 123 n. 5, 124 n. 1, 125 n. 1, 125 n. 2, 125 n. 5, 125 n. 7, 126 n. 10, 127, 127, n. 1, 127 n. 3, 127 n. 5, 127 n. 7, 128 n. 2, 128 n. 5, 129, 129 n. 1, 129 n. 6, 129 n. 11, 130 n. 1, 130 n. 3, 131 n. 1, 131 n. 7, 131 n. 8, 132 n. 3, 133 n. 2, 134 n. 2, 134 n. 4, 135 n. 2, 135 n. 3, 135 n. 4, 137 n. 3, 137 n. 4, 138 n. 4, 139 n. 1, 139 n. 6, 140 n. 1, 141, 141 n. 2, 141 n. 3, 141 n. 5, 141 n. 6, 141 n. 8, 141 n. 11, 143 n. 2, 143 n. 3, 143 n. 4, 143 n. 6, 144 n. 2, 144 n. 3, 147 n. 6, 147 n. 7, 147 n. 8, 147 n. 14, 148 n. 1, 148 n. 10, 150 n. 1, 151 n. 2, 151 n. 5, 151 n. 6, 151 n. 7, 151 n. 9, 152 n. 3, 152 n. 7, 154 n. 8, 154 n. 10, 155 n. 3, 155 n. 5, 155 n. 6, 157 n. 3, 157 n. 4, 160 n. 3, 160 n. 5, 161 n. 6, 162 n. 2, 162 n. 3, 174 n. 4, 174 n. 5, 175 n. 8, 175 n. 9, 175 n. 12, 175 n. 13, 175 n. 14, 177 n. 7, 177 n. 10, 177 n. 12, 178 n. 3, 179 n. 2, 179 n. 7, 180 n. 1, 180 n. 4, 181 n. 8, 181 n. 9, 182 n. 2, 182 n. 4, 184 n. 1, 184 n. 2, 184 n. 4, 184 n. 5, 184 n. 7, 184 n. 11, 189 n. 2, 189 n. 5, 190 n. 1, 191 n. 4, 191 n. 5, 191 n. 8. 192 n. 4, 194 n. 2, 194 n. 4, 194 n. 7, 195 n. 1, 195 n. 7, 198 n. 2, 198 n. 4, 199 n. 5, 201 n. 1, 206 n. 2, 207 n. 2, 208 n. 2, 208 n. 4, 208 n. 6, 210 n. 2, 210 n. 3, 212 n. 3, 214 n. 2, 214 n. 3, 216 n. 4, 218 n. 1, 218 n. 3, 218 n. 4, 218 n. 8, 218 n. 9, 219 n. 2, 219 n. 3, 219 n. 9, 220 n. 8, 221 n. 2, 222 n. 2, 222 n. 3, 224 n. 4, 224 n. 5, 225 n. 4, 225 n. 14, 226 n. 6, 227 n. 1, 227 n. 4, 227 n. 9, 228 n. 8, 238 n. 3, 238 n. 4. 249 n. 1, 251 n. 1, 251 n. 2, 251 n. 6, 251 n. 8, 251 n. 10, 253 n. 2, 268 n. 7, 269 n. 3, 269 n. 6, 270 n. 1, 270 n. 2, 270 n. 5, 273 n. 4, 279, 280 n. 2, 282 n. 5, 284 n. 3, 287 n. 2, 288 n. 3, 288 n. 5, 288 n. 7, 289 n. 4, 289 n. 9, 289 n. 10, 290 n. 4, 290 n. 11, 290 n. 13, 291 n. 1, 291 n. 2, 291 n. 3, 291 n. 4, 332 n. 6, 342 n. 6, 344 n. 1, 344 n. 7, 344 n. 8, 344 n. 9, 344 n. 11, 344 n. 13, 345 n. 2, 345 n. 3, 346 n. 7, 348 n. 5, 349 n. 1. 349 n. 3, 349 n. 9
Jakob Alma, slujnică, 53
Jakó Zs., 17 n. 2, 65 n. 1, 89 n. 7, 89 n. 8, 140 n. 5, 273 n. 2, 300 n. 6, 300 n. 7, 301 n. 1, 301 n. 3, 301 n. 4, 314 n. 2, 315 n. 7
Janaček J., 257 n. 1
Jane Justus (?), 163, 401
Jegendorfer Ioan, blănar, 129
Jeorgen, curelar, 203
Jibou, 288, 292
Jidvei, sat,45
Jihlava (oraş în R. Cehoslovacă), 139, 140, 145, 146, 257, 257 n. 1, 257 n. 2, 260, 261, 273, 283, 317 n. 6, 369, 402, 403, 404
Jickeli O. F., 169 n. 1, 243, 243 n. 1, 247 n. 1, 248, 248 n. 2, 281 n. 1
Joannes Pistor, v. *Pistor Ioan*, 163
Johannes Aurifaber de *Coloswar*, 103 n. 1
Johannes frater, arhitect, 109
Johannes pellifex, blănar, 128
Jucu, sat, 342, 342
Jucul Maghiar (azi Jucul de Jos), sat, 343
Jucul Romîn (azi Jucul de Sus) sat, 343

www.dacoromanica.ro

Jurca, sat, 344

Kadacz Mihail, negustor, 254
Kadacz Petru, negustor, 254
Kadar Ioan, butnar, 121, 121 n. 5, 175
Kadar Mihail, butnar, 121
Kadar Pavel, calfă de argintar, 239, 398,
Kadar Petru, staroste al breslei butnarilor, 119
Kadas Meinhardt, negustor, 272
Kaindl R. F., 265 n. 2
Kaitar Gheorghe, bărbier 162
Kakas Grigore, croitor, 48, 201, 223
Kakas Istwanne, clujeană, 400
Kakas Ştefan, clujean, 104, 106, 107, 111,
Kakas Ştefan, blănar, 129
Kalocsa (oraş în R. P. Ungară), 289
Kalyan v. *Căian*, 288
Kalman Ioan, negustor, 50
Kalmandy Ioan, negustor, 50
Kalmanffy Valentin, argintar, 233
Kalmanchehy Ştefan, negustor, 50
Kalmanczehi Nicolae, negustor, 271
Kalmár Grigore, negustor, 283 n. 6
Kalmar Marko, negustor 279
Kalmar Mihail, negustor, 279
Kanizsa (oraş în R. P. Ungară), 294 n. 2
Kappa Antoniu, croitor, 139, 223
Kappa Francisc, clujean, 279
Kappa Gaşpar, croitor, jurat, 48, 143, 198, 201, 223
Kapsi Istuan, calfă de argintar, 398
Kapsi Ştefan, calfă de argintar, 239
Kapusi Thamas, calfă de argintar, 398
Kapusi Toma, calfă de argintar, 239
Kannegeszer Ioan, turnător de cositor, 83
Kardos Mihail, calfă de argintar, 232
Karoli (Carei), 402
Kassai Barbara, „vrăjitoare", 53
Kathonay Albert, negustor, 275
Kathonay Mihail, negustor, 253
Katonay Mihail, jurat, 48
Katonai Mihail, negustor, 268—269
Katonai Mihail, jude, 270
Kattonay Otves Mihail, staroste al breslei argintarilor, 89, 239, 398
Kratzmer Toma, bistriţean, 78
Kavka Fr., 271 n. 3
Kayantho v. *Chinteni*, 346
Kayantho vth (Calea Chintăului), 400
Kayantho veolgi (Valea Chintăului), 400
Kecskemét (oraş în R. P. Ungară), 139 n. 3
Kelemen L., 65 n. 1, 86 n. 1, 108 n. 1, 115 n. 8, 115 n. 10
Kelemen Laurenţiu, negustor, 270
Kelle Mihail, croitor, 143
Kelp Luca, curelar, 135, 196, 197
Kemény J., 16 n. 7, 52 n. 4, 56 n. 2, 57 n. 1, 58 n. 1, 58 n. 3, 61 n. 1, 90 n. 2, 159 n. 6, 170 n. 3, 289 n. 3, 347 n. 7
Kemény Ioan, nobil, 305
Kemény de *Gyerovásárhely* (Dumbrava), nobil, 289 n. 7
Kendi Francisc, voievod al Transilvaniei, 91
Keomies Martin, croitor, 144
Keomies Petru, v. *Keomiues Petru*, 111
Keomies Toma, zidar, 111
Keomiues Petru, zidar, 111, 114
Keomiwes Michael, staroste al breslei cioplitorilor în piatră, 399
Keomiwes Petrus, zidar, 387
Keomywes Franciscus, aurifaber, 387
Keomywes Francisc, argintar, jude, 390
Keotelwereo v. *Drottler Petru*, 141
Keotelwereo Petru, funar, 142
Kendi Gabriel, nobil, 344
Kepiro, argintar, 88
Kepiro Ioan, pictor, 115
Kepyro Antal, clujean, 57—58, n. 2
Kepyro Antoniu, pictor, 115
Kepyro Francisc, argintar, 88, 182, 198
Kepyro Valentin, pictor, 115
Kerekes Gheorghe, jeler, 53
Kerekes Dumitru, căruţar, 119
Kerekes Gy., 265 n. 3, 283 n. 6
Keresfew v. *Izvorul Crişului*, 288
Keresudvarhely Benedict, argintar, 94 n. 4
Kerezthesy Ioan, argintar, 198
Kerezthzegy Ioan, argintar, 48, 91
Keszdi Ioan, negustor, 271
Keozegi Toma, calfă de argintar, 239
Keozegi Thamas, calfă de argintar, 398
Kesztely (localitate în R. P. Ungară), 294 n. 2
Kewmies Benedict, cioplitor în piatră, 111
Kewmies Grigore, cioplitor în piatră, 111
Kewmijes Gheorghe, zidar, 103 n. 6

www.dacoromanica.ro

Kewmyes Gergel, clujean, 58 n. 2
Kewmyes Mathe, clujean, 58 n. 2
Keyser Pavel, calfă de butnar, 224
Khenler Daniel, curelar, 179
Krauss Gheorghe, croitor, 209
Kirschner Velten, jurat, 48
Kisch G., 13 n. 3, 13 n. 4, 14 n. 7
Kis Emeric, negustor, 50, 271
Kis Gheorghe, negustor, 50, 271
Kis Ilie, clujean, 347
Kis Mihail, negustor, 277
Kiss Baltazar, negustor, 271
Klausenburg, 23 n. 2
Klenn Ştefan, butnar, 199, 210
Kleynmeister Gasse, stradă, 119
Klusuar v. *Cluj*, 15 n. 3
Klusvar v. *Cluj*, 15
Kocsis Gheorghe, jeler, 53
Koczycz Gheorghe, negustor, 254
Kogan F. A., 312 n. 3
Koepeczy Gaşpar Szabo, croitor, 147
Kolb Ştefan, croitor, 30
Kolosuar v. *Cluj*, 103 n. 1
Kolosvar v. *Cluj*, 315 n. 10, 397
Kolosvár, 405
Koloswar v. *Cluj*, 18, 22, 50, 274, 376, 397, 398
Koloszvár v. *Cluj*, 14 n. 3, 14 n. 8, 27 n. 1, 280
Koluswar, 18 n. 4
Kolosvari Imre, calfă de argintar, 398
Kolosvari Balint, calfă de argintar, 398
Kolosvári S., 313 n. 3
Kolpp Joachim, argintar, 234
Komáromy A., 53 n. 1, 291 n. 9, 347 n. 1
Komies Toma, meşter, 221
Komiis Petru, v. *Keomiues Petru*, 111
Konerdt Jorg, butnar, 215—216 n. 4
Koprivnica (localitate în R. P. F. Iugoslavia), 294 n. 2
Korody Andrei, măcelar, 155
Kosdij Stephanus, magister, 370
Kostremp Petrus dictus — 19
Košice, 28, 28 n. 2, 29, 38, 40, 40 n. 5, 86, 96, 160, 244, 249, 253, 255, 256, 256 n. 3, 256 n. 4, 263, 265, 265 n. 3, 267, 283, 291, 292, 293, 316
Kouachoczy Volffgangus, cancellarius, 386
Kouacz Andras, calfă de argintar, 398
Kouacz Andrei, calfă de argintar, 239
Kovach Melchior, fierar, 69
Kovacs Gaspar, cizmar, 48
Kovács Laurențiu, negustor, 271
Kovács St., 75 n. 1, 75 n. 2
Kovácsi Andrei, calfă de argintar, 232
Kováts F., 314 n. 2
Kowach Ambrozie, fierar, 80
Kowach Andrei, fierar, 80, 81
Kowach Baltazar, fierar, 80
Kowach Gheorghe, fierar, 81
Kowach Laurențiu, fierar, 80
Kowach Martin, fierar, 81
Kowachy Blasius, clujean, 306 n. 7
Kowaschy Blasius, clujean, 321 n. 2
Kower Iacob, negustor, 269
Kömál (deal cu vii la Cluj), 349 n. 2
Köszeg (oraş în R. P. Ungară), 289
Köszeghy E., 87, 87 n. 7, 88 n. 1, 89 n. 2, 89 n. 4, 89 n. 9, 89 n. 10, 95 n. 7
Kraus David, butnar, 201
Kramer J., 303 n. 3
Kranes I. V., 40 n. 5
Kraka (Cracovia), 401
Krehert Leonart, staroste al breslei curelarilor 179, 196
Kremnitz (Kremnica, oraş în R. Cehoslovacă) 320 n. 2
Križevci (oraş în R. P. F. Iugoslavia), 294 n. 2
Krug Nicolae, clujean, 20
Kulischer J., 150 n. 7
Kulus v. *Cluj*, 12
Kulusuar v. *Cluj*, 16, 16 n. 2
Kuluswar v. *Cluj*, 18, 341
Kun Ioan, blănar, 129
Kursch Clement, butnar, 185
Kurz A., 98 n. 3
Kwluswar v. *Cluj*, 15
Kwn Benedict, locuitor din Şard, 308
Kwthy Antoniu, meşter, 221
Kuthy Ioan, cioplitor în piatră, 114
Kuthy Joannes, zidar, 387
Kwthy Ioannes, zidar, 399
Kutschmannus, vicar, 20
Kutrzeba S., 254 n. 6
Kwluswar v. *Cluj*, 15
Kyntler Daniel, staroste al breslei curelarilor, 196
Kyralwcza (azi str. 23 August), 160, 349

www.dacoromanica.ro

Kys Ştefan, croitor, 209
Kysch Zabo Petru, croitor, 143
Kysnycher v. *Tišnov*, 139, 140, 145, 257

Lac (azi Lacu), sat, 344
Lach Ioan, negustor, 274
Ladislaus filius *Laurentii*, jurat, 19
Ladislau, şelar, 135
Ladislau fiul lui *Gyerö*, nobil, 289 n. 7
Ladislau, fiul lui *Micola*, nobil, 289 n. 7
Ladislau Neapolitanul, rege, 24
Ladislau sf., patronul argintarilor, 207
Lajes Grigore, negustor, 274
Lakatos, clujean, 53
Lakatos Antoniu, lăcătuş, 81
Lakatos Valentin, lăcătuş, 81
Lakatos Gheorghe, lăcătuş, 81
Lakatos Matia, clujean, 53
Lakatos Ştefan, lăcătuş, 81
Lamping Grigore, butnar, 195 n. 12
Lampricht Ioan, croitor, 86 n. 1, 143
Lang G., 23 n. 2, 35 n. 5, 58 n. 2
Lang Andrei (Longius), negustor, 82 n. 2, 274
Lang Iacob, croitor, 48, 139
Langh Ioan, croitor, 143
Laskaj Grigore, argintar, 95, 181
Laurentius v. *Ladislaus filius — ii*, 19
Laurenţiu, arcar, 85
Laurenţiu, argintar, 86 n. 1
Laurenţiu, geamgiu, 164
Laurenţiu Sartor alias *Peck*, croitor, 143
Laurenţius Sebul v. *Sebul Laurentius*, 15 n. 1
Lăpuş, sat, 308
Lăpuşneanu Alexandru, voievod al Moldovei, 39
Leaşcenko P. I., 312 n. 1
Lechinţa (r. Beclean), sat, 46, 288, 292, 293, 294 n. 3
Lederer E., 314 n. 2, 316
Leghea (Leghia) sat, 300, 301
Lehmeser Petru, butnar, 209
Lekenche v. *Lechinţa*, 288
Lenghell Grigore, croitor, 143, 144
Lemberg v. *Liov* 257, 404
Lemberger v. *Liov*, 139, 145
Leonard de *Koloswar*, student, 51
Leonard, veneţian, 270
Leonhard de *Zeek* (Sic), măcelar, 151
Leopeczy, croitor, 147
Leopold Petru, staroste al breslei butnarilor, 119
Lerin v. *Levrin*, 89
Levrin, fierar, 89
Linczingh Ioan, jude, 219 n. 7
Linder G., 348 n. 7
Lindway Ieronimus, croitor, 149
Liov, 139, 140, 145, 146, 253, 257, 257 n. 2, 262, 265, 265 n. 2, 291, 293, 317 n. 2, 322 n. 1
Lipay Ioan, negustor, 254
Lipova, 270, 299, 318 n. 4
Lissiach Martin, 376
Lita, cetate, 15, 21, 25, 344
Liudprand, episcop, cronicar, 13, 13 n. 1
Lomb, deal la Cluj, 11 n. 1
Lonai Mihail, calfă de argintar. 239
Lonai Mihali, calfă de argintar, 398
Longa Platea, stradă, 27, 41
Longa, cartier, 42
Longa, stradă, 42, 42 n. 4
Longius v. *Lang Andrei*, negustor, 274
Lonner Matia, croitor, 143, 201, 206
Losonci Antoniu, clujean, 88
Losoncz, Desideriu de —, voievod al Transilvaniei, 27
Lörencz Grigore, din Căpuş, 308
Löwen, oraş, 261
Lublin (oraş în R. P. Polonă), 322 n. 1
Luca, scutar, 84
Luca, zugrav, 115
Luca, funar, 141
Luca, curelar, 203, 245
Luca, pielar, 231
Luca sf., patronul zugravilor, 207
Luch Egidiu, breslaş, 208
Ludovic I, rege, 17 n. 2, 21, 25
Ludovic II, rege, 32, 33, 34, 109, 112, 127, 128, 148, 244 n. 1, 268, 274, 318 n. 6
Ludovicus rex Hungariae, 384
Ludovic sf., patronul tîmplarilor, 207
Lugoj, 282
Lukach Andrei, locuitor din Căpuş, 308
Luna de Sus, sat, 45
Lupaş I., 32 n. 2, 36 n. 3, 40 n. 2, 278 n. 2

www.dacoromanica.ro

Luporum (azi str. Kogălniceanu), 27, 41, 42, 42 n. 4, 57 n. 2, 160
Lupşa, sat, 273
Luther Martin, negustor, 50
Luttfigulorum, stradă, 42
Lynnzig Andrei, curelar, 203
Lypolth Ioan, croitor , 143

Maan Gall, croitor, 139
Maastricht, oraş, 146, 250, 261
Macedoneni, 248, 281
Mączak A., 146 n. 1, 146 n. 2, 146 n. 3
Maczkasi Mihail, calfă de argintar, 239
Maczkasi Mihali. calfă de argintar, 398
Madaras Matei, croitor, 200, 200 n. 7
Magdalena, clujeană, 92
Magiar orzag (Ungaria), 397
Magiar wtza (azi str. Armata Roşie), 272
Maior Petru, negustor, 275
Makkai L., 14 n. 8, 15 n. 1, 16 n. 4, 16 n. 5, 16 n. 6, 18 n. 2, 19 n. 1, 19 n. 2, 20 n. 3, 22 n. 2, 22 n. 4, 23 n. 2, 26 n. 3, 28 n. 1, 33 n. 5, 92 n. 14, 128 n. 1, 147 n. 1, 151 n. 1, 300 n. 1, 325 n. 3, 346 n. 2, 348 n. 4
Makos Gy., 51 n. 2
Malosas, v. *Ebendorffer Nicolae* zis —, 276, 276 n. 1
Mályusz E., 289 n. 1
Man Gall, croitor, 144
Man Ioan, jurat, 48
Mankov A. G., 312 n. 1
Mantua, 270 n. 4
Maramorus, comitat, 377
Maramureş, 265, 315, 376
Marea Adriatică, 270
Marea Baltică, 247
Marea Neagră, 247
Margareta, slujnică, 53
Marghita, sat, 290
Maria sf., biserica —, 115
Maria, soţia regelui Ludovic al II-lea, 318 n. 6
Marian V., 316, n. 9
Márki A., 12 n. 2, 13 n. 2, 13 n. 4, 14 n. 8, 299 n. 1
Markos Antoniu, clujean, 347
Markos Georgius, jude, 368
Maros, localitate, 269
Martin de *Chegea*, nobil, 18
Martin de *Cluj*, sculptor, 22, 103, 103 n. 2
Martin, v. *Clesel* fiul lui —, 128
Martin, curelar, 135
Martin, funar, 141
Martin, curelar, 203
Martin, calfă, 203
Martinus parator, clujean, 18
Martinus, *magister*, argintar, 373
Martinuzzi Gheorghe, guvernator al Transilvaniei, 190
Marton Deak, clujean, 400
Marx K, 167 n. 1, 168, 170 n. 1, 222 n. 7, 242 n. 2, 338 n. 4, 348
Massas, negustor, 279
Maschwander Gaspar v. *Masswander Gaşpar*
Masswander Gaşpar, negustor, 50, 272, 278
Masswander Kaspar, negustor, 402
Masswander Toma, negustor, 254
Matei, căruţar, 118
Matei, curelar, 203
Matia, fierar, 69
Matia, calfă de argintar, 237
Matia, şelar, 135
Matia, *Petru* fiul lui —, 128
Matia zis *Tolna*, clujean, 346
Matia, biserica lui —, 54
Matia Corvinul, rege, 29, 30, 31, 31 n. 1, 32 34, 38, 60, 63, 83, 249, 250, 279
Matia Colosuariensis, student, 51
Mautetsch-Cyrews, rotar, 199
Maurer L. von, 243, 243 n. 3
Mayer Mihail, argintar, 234
Mayer Th., 254, 254 n. 1, 254 n. 3
Mayos Bricciu, meşter, 231
Măcău, sat, 300
Măgărei (azi Pelişor), sat, 45
Mănăştur (Cluj —), 69 n. 5, 134, 140 n. 5, 142, 300, 301, 309, 341, 342, 343, 346, 349
Mărtineşti, sat, 344
Mecheln, oraş, 261
Mediaş (*platea*), stradă, 27, 41, 42, 42 n. 4, 53
Media, cartier, 42
Mediaş, 39, 40, 45, 136, 138, 150 n. 7, 155, 164 n. 5, 177, 187, 232, 250, 278, 291, 292, 315, 315, n. 11, 329 n. 1

www.dacoromanica.ro

Medici, Cosimo —, duce, 39
Mediterana, 270
Meltzl O., 244, 244 n. 3, 244 n. 6, 245, 250 n. 2, 250 n. 6
Mensator Bartolomeu, dulgher, 122
Mensator Benedict, dulgher, 122
Mensator Grigore, dulgher, 122
Menus (sat dispărut lîngă Juc), 288
Mera, sat, 308, 344, 346
Mera, v. *Desew Antoniu* de —, 346
Merheer Andrei , croitor, 143
Mertten Marcu, butnar, 185, 209
Merten Rodolph, v. *Merten Rudolf*, 58 n. 2
Merten Rudolf, clujean, 58 n. 2
Mesery, v. *Maastricht* (?), 250
Messina, 45
Meteş Şt., 249 n. 2, 267 n. 2, 282 n. 2
Mezaros Matia, măcelar, 155
Mezotúr (oraş în R. P. Ungară), 289
Meydel Mihail, clujean, 20
Michael filius Hell, clujean, 19
Michl v. *Mihail*, 119
Micola, nobil, 289 n. 7
Midveser Matia, curelar, 135
Mihai Viteazul, 280 n. 3, 304 n. 3
Mihail, lăcătuş şi pintenar, 68
Mihail, cioplitor în piatră, 111
Mihail, curelar, 203
Mihail (*Michl*), rotar, 119
Mihail sf., patronul croitorilor, 207
Mihail sf., biserica —, 15, 22, 24, 54, 56, 58, 60, 79, 109, 110, 115, 115 n. 10
Mihalevski F. I., 101 n. 1
Mihalf Mester, rotar, 119
Mika S., 14 n. 7
Mikluš, 13
Mikola, clujean. 103
Milano, 270, 294
Miluerkner Martin, butnar, 121
Mochon Ambrozie, iobag, 305
Mod Andrei, student, 50
Mod Gheorghe, student, 50
Mod Ştefan, breslaş. 209
Modrus (localitate în R. P. F. Iugoslavia), 294 n. 2
Moga I., 63 n. 2
Moigrad, sat, 291
Mohács (oraş în R. P. Ungara), 247
Mojna (azi Moşna), sat, 45
Moldner Ştefan, căruţar, 209
Moldova, 12, 38, 39, 39 n. 2, 39 n. 4, 53, 53 n. 9, 91, 191, 220, 248, 253, 255, 262, 268, 269, 282, 286, 291, 292
Moldoveni, 282
Moldvaj v. *Moldova*, 53 n. 9
Molnar Ecaterina, slujitoare, 53
Molnár E., 188, 222 n. 5, 316 n. 4, 319 n. 9, 330
Molnar Pavel, argintar, 97, 175
Molnar Pavel, morar, 159 n. 2
Molnos Mihail, negustor, 306
Monor, localitate în R. P. Ungară, 289
Monoszlai Petru, episcop, 15
Mood Andrei, jude, croitor, 223
Moravia 21, 25, 145, 146, 253, 258, 261, 261 n. 2, 263, 264, 270, 282, 289, 290, 292, 293, 294
Munich (familie), 50
Munich Petru, jude primar şi jude regal, 279
Munich Sebastian, negustor, 83, 92, 116, 122, 163, 278, 346, 400
Munich Ştefan, clujean, 53, 279
Munich Ştefan, blănar, 129
Mukacevo (oraş în U.R.S.S.), 293
Munteni, 282
Munţii Apuseni, 11, 12
Mureş, rîu, 12, 138, 289, 294 n. 2
Mureşenii de Cîmpie, sat, 45, 47
Murwa v. *Moravia*, 258, 404
Murway v. *Moravia*, 145
Musculus Andreas, 401
Musculus Andrei, autor de predici, 163
Müller Fr., 78 n. 6
Mülletsch Cyrnes, căruţar, 209
Mwn v. *Mün Nicolae*, 23
Mün Nicolae, jude, 23, 24
München, 299 n. 1
Mykola Francisc, nobil, 32
Mykus, comitele , jurat, 19

Nadasd, v. *Nădăşel*, 290
Nadăş, rîu, 11
Nagh Benedict, 48 n. 1
Nagh Salathiel, clujean, 349
Nagi Baczi Miklos, calfă de argintar, 398
Nagi Baczi Nicolae, calfă de argintar, 293
Nagi Valentin, curelar, 203

www.dacoromanica.ro

Nagi Istvan, calfă de argintar, 398
Nagi Ştefan, calfă de argintar, 239
Nagy Emeric, slujitor, 53
Nagy G., 77 n. 1
Nagy - Harsány (localitate în R. P. Ungară), 45
Nagy Ioan, negustor, 306
Nagy L., 78 n. 6
Nagy Stephanus, argintar, 371
Nagyaitai Kovács, 109 n. 4
Nagyas Crestel, butnar, 195 n. 12
Nannirnickh Tomco, 376
Napoca, 12, 13
Nădăşel, sat, v. *Hungor Ioan* de —, 290
Neagoe Basarab, voievod al Ţării Romîneşti, 282
Neapole, 338
Nederlend (Ţările de Jos), 403
Nederlendy v. *Ţările de Jos*, 146
Nemes, Hench zis —, clujean, 20
Nemes, Henricus dictus —, jurat, 19
Nemet Ioan, negustor, 272
Nemet Lakatos, lăcătuş, 81
Nerenberg v. *Nürnberg*, 261
Nergeş Iohannes dictus —, 19
Neugas, stradă, 41
Neuheus Ioan, butnar, 195 n. 12
Niary Martin, argintar, 209, 210
Nicolae, 13
Nicolae, fiul lui *Stark*, 20
Nicolae fiul lui Toma zis Zekul, comite, 20
Nicolae, diacul, 100
Nicolae, pictor, 103
Nicolae, zidar, 103 n. 6
Nicolae, căruţar, 118
Nicolae de *Dragh* (Dragu), nobil, 288
Nicolae fiul lui Ioan, nobil, 289 n. 7
Nicolae fiul lui *Gyerö*, nobil, 289 n. 7
Nicolae, fiul lui *Micola*, nobil, 289 n. 7
Nicolae de Grind, 342
Nicolae, jude, 346
Nicolaus, 13
Nicolaus, iobag, 15 n. 1
Nicolaus Faber, clujean, 18
Nicolaus pellifex, clujean, 18
Nicolaus, Antonius filius - i, 19
Nicolaus filius Hermanni, comite, 19
Nicolaus filius Thome, comite, 19
Nicolaus filius Iohannis, jurat, 19
Nicolaus Faber, jurat, 19
Nicollaus pellifex, blănar, 128
Noback Chr., 316 n. 7, 317 n. 3, 317 n. 7
Nocrich, sat, 315
Noul Săsesc, sat, 45, 47
Nova platea, stradă, 41
Novák J., 86 n. 4, 87 n. 6, 91 n. 7, 93 n. 5, 93 n. 6, 93 n. 7, 96 n. 3, 96 n. 6, 97 n. 4, 98 n. 2, 98 n. 9, 101 n. 9, 213 n. 2, 238 n. 2, 313 n. 5
Nowy Sącz (oraş în R. P. Polonă), 293
Nuremberger, v. *Nürnberg*, 139 n. 2, 145
Nurmberg, 369
Nürnberg, 28, 65, 82, 139 n. 2, 145, 164, 244 247, 261, 262, 263, 265, 265 n. 2, 283, 293
Nyaczai Matias, calfă de argintar, 398
Nyaczai Matia, calfă de argintar, 239
Nyakazo Gheorghe, de Buzaş, nobil, 54 n. 2
Nycklas, croitor, 209
Nyerges Thomas, clujean, 368
Nykel pellifex, blănar, 128
Nylas Gaspar, calfă de argintar, 398
Nylas Gaşpar, calfă de argintar, 239
Nyrew Ambrozie, tunzător de postav, 139
Nyrew Blasiu, tunzător de postav, 139
Nyrew Iacob, notar adjunct, 51, 51 n. 6
Nyrew Nicolae, tunzător de postav, 144
Nirew Simion, tunzător de postav, 139
Nyrew Ştefan, tunzător de postav, 48 n. 1, 139,
Nyrll Ioan, clujean, 163
Nyro Gheorghe, croitor, 190
Nyro Nicolae, croitor, 143

Ochet Gheorghe, staroste al breslei curelarilor, 196, 215 n. 1
Oertel G., 83 n. 1
Offenberger Ioan, clujean, 48 n. 1
Olandezi, 277
Olanda, 146
Olasz (italian), 403
Olasz Iacob, cioplitor în piatră, 112
Olasz Toma, negustor, 268
Olomouc (oraş în R. Cehoslovacă), 265 n. 2
Ombosi Pavel, argintar, 47
Opava (*Truppa*, oraş în R. Cehoslovacă), 145 258, 261, 285

www.dacoromanica.ro

Oradea, 12, 14 n. 1, 14 n. 3, 14 n. 5, 45, 86, 96, 176, 238, 244, 245, 245 n. 4, 249, 250, 253, 255, 263, 264, 265, 268, 272, 274, 278, 279, 283, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294 n. 2, 294 n. 3, 309, 310, 356
Oraşul vechi, Cetatea veche, 12, 160
Orăştie, 279
Ország Mihail de Guth, palatin al Ungariei 245, 249
Ostermayer Hieronimus, cronicar, 170 n. 3
Oth Ştefan, clujean, 347
Otomani, 270
Otues Emeric, argintar, 174—175
Otves Petru, argintar, 236
Ovar v. *Oraşul vechi*, 12
Ovári K., 313 n. 3
Ördög Coloman, măcelar, 151
Ötves Antoniu, clujean, 109
Ötves Antoniu, calfă de argintar, 232
Ötvös Banai Ioan, clujean, 109
Ötves Petru, argintar, 190, 232
Ötvös Ştefan, clujean, 347

Pákei L. 104, 104 n. 3, 106 n. 1, 107 n. 7, 107 n. 9, 108 n. 4, 112 n. 1
Pakosz Ioan, negustor, 254
Palfy Andrei, breslaş, 208
Pall Fr., 298 n. 1
Palnar Petru, abate, 115
Paneyl, *Petrus dictus* —, 18
Panpring v. *Poperinghe*, 250, 356
Pap J., 116 n. 3
Papfia Andras, calfă de argintar, 398
Papfia Andrei, calfă de argintar, 239
Parenzo, oraş, 294 n. 2
Paris, 51, 51 n. 6
Pascho Toma, ţăran, 305
Pascu Şt. 27 n. 2, 32 n. 2, 64 n. 1, 169 n. 3, 188 n. 1, 205 n. 1, 212 n. 8, 216 n. 1, 239, 299 n. 2, 304 n. 3
Pasteiner J., 102 n. 2
Pataky J., 27 n. 1
Paulinyi O., 106 n. 6
Pavel, argintar, 86 n. 1
Pavel, tîmplar, 123
Pavel, funar, 141
Pavel, geamgiu, 164
Pavel, calfă de argintar, 237
Pavel de *Chuey*, nobil, 128
Pavel de *Koloswar*, student, 51
Pavel, fiul lui *Chuey*, nobil, 18, 26, 128
Pavel zis *Chemete*, clujean, 346
Pavel zis *Thasson*, negustor, 276
Paxy Gaşpar, negustor, 306
Pazman, comite, 12
Pazman Emeric, argintar, 100
Payer Martin, măcelar, 151
Paysgyartho Ladislau, scutar, 84
Paysgyartho Martin, scutar, 84
Paysgiarto Ştefan, scutar, 84
Paysos András, clujean, 58 n. 2
Paysos Myhal, clujean, 58 n. 2
Pădurea Călugărilor, 344
Pădurea Neagră (*Feketwerdw*), 343
Pătraşcu cel Bun, voievod al Ţării Romîneşti, 39
Pechy Matia, clujean, 348
Pechey Ştefan, argintar, 100, 100 n. 12. 209
Peck v. *Laurenţiu Sartor*, 143
Peczy Ladislaus, clujean, 368
Pegreczi Valentin, clujean, 92
Pek Matia, negustor din Viena, 271
Pelc J., 322 n. 1
Peninsula Apenină, 270
Penteh Ioan, fierar, 80
Pertz, 14 n. 7
Pesta, 244, 249, 276, 283, 289, 291, 292, 29 n. 1, 294 n. 2,
Pesth (Pesta), 369
Pesti Ioan, calfă de argintar, 239
Pesti Janos, calfă de argintar, 398
Pethe F., 317 n. 7
Pethew, voievod al Transilvaniei, 20
Petranu C., 102 n. 2, 103 n. 8, 107 n. 5, 109 n. 10
Petrichevich Horváth E., 96 n. 4, 280 n. 4
Petrimathie Nicolaus, jude, 381
Petru, fiul lui Felician, clujean, 19, 20
Petru cel Mare, clujean, 19, 20
Petru, fiul lui *Stark*, clujean, 20
Petru sf., biserica—, 83
Petru zis *Pauer*, clujean, 92
Petru fiul lui *Matia*, blănar, 128
Petru, pantofar, 132
Petru, geamgiu, 164
Petru, fiul lui *Laurenţiu*, argintar, 219

www.dacoromanica.ro

Petru de Bozin, voievod al Transilvaniei, 125, 269, 276, 279
Petru de Gyerővásárhely (Dumbrava), nobil, 289 n. 7
Petrus dictus Kostremp, *v. Kostremp Petrus*, 19
Petrus dictus Paneyl, v. *Paneyl Petrus*, 18
Petrus filius Feliciani, 19 n. 2
Petrus magister, argintar, 373
Petrus magnus, comite, 19, 19 n. 2
Petzsche Gaspar, student, 50
Pieradzka K., 254 n. 4
Pintha Matei, locuitor din Căpuş, 308
Phansmit Andrei, fierar, 69
Philip Martin, butnar, 195 n. 12
Piotrków (oraş în R. P. Polonă), 205, 294
Pirenne H., 243, 243 n. 4
Pirnát Á., 55 n. 1, 56 n. 1, 169 n. 2, 300 n. 8
Pistor Ioan (Joannes Pistor), 163
Pistoris Joannes, 401
Planitz H., 24 n. 1
Platea pontis, stradă, 18
Platea regis (azi str. 23 August), stradă, 27, 41, 42
Poarta (otomană), 269 n. 6
Poch Ioan, negustor, 50
Podişul Someşean, 11
Poitou, provincie în Franţa, 322 n. 1
Pojon (Bratislava), 28, 28 n. 2, 95 n. 7, 244, 249, 260, 273, 292, 293, 293 n. 1, 314 n. 2, 317 n. 2, 318 n. 6
Pola (oraş în R. P. F. Iugoslavia), 294 n. 2
Poleanski F. I., 172 n. 2, 173 n. 1, 186 n. 1, 186 n. 2, 220 n. 1, 223 n. 1, 313 n. 1, 332 n. 1
Polonia, 21, 25, 40 n. 2, 55, 64, 68, 96, 103, 131, 137, 146, 146 n. 2, 170 n. 3, 247, 248, 249, 251, 253, 254, 254 n. 6, 256, 256 n. 5, 257, 258, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 265 n. 1, 270, 271 n. 4, 282, 289, 291, 293, 293 n. 3, 297, 319 — 320 n. 10, 322 n. 1
Pomar, *Hannus dictus* —, 19
Pongracz Ladislau de Dindeleag (Livada), administrator, 32
Pontis (platea), stradă, 27
Poor Iacob, pantofar, 132
Poperinghe, oraş, 146, 250, 283, 356
Popeşti, sat, 342, 343
Porşnev B. F., 331 n. 1
Poson (Pojon), 403
Posony (Pojon), 404
Postomelw, negustor, 271
Praga, 38, 65, 68, 82, 103, 244, 247, 262, 265 n. 2, 271 n. 4, 290, 293
Prasmary Petru, negustor, 275, 276
Prejmer, sat, 46
Proştea, sat, 45
Prešov (Eperjes), oraş în R. Cehoslovacă, 28 n. 2, 29 n. 2, 293
Preus Martin, librar, 163
Prusia, 147
Puellacher Stephanus, jude primar, 387
Pulacher Sebastian, jude, 275
Pulacher Stephanus, jude regal, 381
Pulacher Ştefan, jude regal, 111, 386, 399
Pulkyscher v. *Bulkescher Iacob*, 23
Pulszky K., 89 n. 5, 116 n. 2
Purger Cristeph, clujean, 57—58 n. 2
Purgamal v. *Bergamo*, 140
Püspöky, clujean, 107
Pwrgamal, v. *Bergamo*, 139
Radisics J., 89 n. 5
Radocsay D., 115 n. 9
Radu cel Mare, voievod al Ţării Romîneşti, 268
Radu de Gyerővásárhely (Dumbrava), nobil, 289 n. 7
Raguza, 247
Rajka G., 138 n. 6, 143 n. 1, 143 n. 3, 144 n. 5, 144 n. 6, 145 n. 3, 145 n. 4, 150 n. 5, 223 n. 1, 343 n. 2
Rajner Martin, blănar, 129
Rakoczy Gheorghe I, principe al Transilvaniei, 132 n. 6, 135 n. 6, 386
Ransanus Petru, umanist, 63, 63 n. 2
Rapularum, cartier în Cluj, 42
Rapularum, stradă 42, 42 n. 4, 53, 57 n. 2, 212
Rapularum turris, 382
Raveau P., 322 n. 1
Ravensburg, 28
Razman, negustor, 50, 278

www.dacoromanica.ro

Razman Ştefan, negustor, 272
Răscruci, sat, 308
Rediu, sat, 342, 343
Rechel Adrian, argintar, 190
Reichert Valentin, curelar, 187
Regatul Maghiar, v. *Ungaria*, 248
Regensburg, 45, 68, 82, 244, 262
Reghin, 45, 246, 288, 290, 292, 293
Regy Vrbanus, 163, 401
Reicherstorffer, cronicar, 39
Reiss Andreas, cizmar, 381
Reiss Andrei, pantofar, 132
Remser Martin, negustor, 274
Resch A., 319 n. 10, 320 n. 2
Réthy L., 320 n. 2
Releag, sat, 288, 292
Rellegh v. *Releag*, 288
Reugun v. *Reghin*, 288
Reverlendo, stradă, 42
Rewch Gheorghe, croitor, 45
Reymer Luca, ucenic, 203
Richişdorf (azi Richişu), sat, 45
Richter Simion, butnar, 185
Rimer Ioan, butnar, 201
Rimini, oras, 103 n. 1
Rin, 261
Rin, regiunea — ului, 261, 296
Rivulus (Dominarum) (Baia Mare), 373
Rodbav, sat, 46
Rodna, sat, 75, 290
Rodolf Ştefan, croitor, 143, 206
Rogerius, cronicar, 14
Roitscäkh Janusche, 376
Roma 51, 103 n. 1, 104
Rosas Blasiu, medic, 50
Roschner Iacob, funar, 208
Rosenberg M., 95 n. 7
Rosenlacher Mihail, măcelar, 151
Rostachus, argintar, 235
Roth V., 103 n. 2, 243, 243 n. 2
Roth Petru, negustor, 265 n. 3
Rösler R., 125 n. 6, 127 n. 4, 164 n. 5, 244, 244 n. 4
Rubrouck, Guillaume de —, 14 n. 7
Rudolf Martin, butnar, 185, 199
Rudolf II, împărat, 270
Rusia, 242 n. 1, 312 n. 1
Rutkowski J., 265 n. 1, 294 n. 1, 319—320 n. 10
Rybarski R., 254 n. 6
Rye, Egidiu van der —, pictor, 40, 104 n. 1
Rymer Luca, curelar, 137
Rymer Vellen, curelar, 136

Saarkezy Ioan, bărbier, 162
Sabo Adrian, croitor, 143
Sabo Gheorghe, jurat, 29 n. 3
Sabo Grigore, staroste al breslei croitorilor, 223
Sabo Ioan, negustor, 254
Sabo Ladislau, staroste al breslei croitorilor, 223
Sabo Monostori Blasiu, croitor, 143
Sabo Ştefan, negustor, 254
Sacerdoţeanu A., 14 n. 7
Salezer Gaspar, blănar, 129
Sándor J., 89 n. 7, 103 n. 5, 106 n. 1, 106 n. 2, 107 n. 1, 107 n. 4, 108 n. 8, 108 n. 10, 109 n. 1, 109 n. 2, 109 n. 10, 111 n. 1
Santzer Egidiu Keotelwereo, funar, 141
Sárospatak (oraş în R. P. Ungară), 17 n. 2
Sarkadi Balthazar, clujean, 347
Sarkezy Ladislau, clujean, 368
Sarkezy Ladislaus, clujean, 369
Sartor Antoniu, croitor, 149
Sappanos Grigore, „copil de om sărac", 53
Sasa Blasiu, calfă de argintar, 239
Sasa Balas, calfă de argintar, 398
Saschiz, sat, 278, 291
Satler Petru, jurat, 29 n. 3
Satler Gheorghe, negustor, 279
Satu Mare, 39, 245, 253, 263, 264, 290, 291, 292, 293, 293 n. 3, 294, 309, 320 n. 2
Savu A., 11 n. 2
Săcel, sat, 303, 304, 308, 344, 345
Săcueni, sat, 290, 293
Sălaj, 68, 245, 253, 255, 263, 264, 267, 288, 291, 292, 293, 294, 309
Scekwl v. *Zekul*, 20
Schemel Gaşpar, administrator, 81, 81 n. 4, 119 n. 3
Scherer Ştefan, breslaş, 209
Schesburger Petru, blănar, 129
Schespergher Gaşpar, tipograf, 126

www.dacoromanica.ro

Scheurner Andrei, strungar, 124
Schlelisswigg Juri, 376
Schmidt Gheorghe, tăbăcar, 47
Schmid Steffan, 376
Schmoller, 150 n. 7
Schneyder Nicolae, croitor, 208, 209
Schnyczer Antoniu, calfă de argintar, 233 n. 6
Schod Laurențiu, căruțar, 322
Schold Laurențiu, căruțar, 185
Schonnberg, cetate în Craina, 375
Schopfer Ștefan, blănar, 129
Schrauf K., 51 n. 3, 51 n. 4
Schuber Iacob, blănar, 129
Schulerus A., 13 n. 4, 14 n. 4
Schuler Acațiu, staroste al breslei croitorilor, 223
Schuler Hannes, butnar, 332
Schuler Ioan, butnar, 121 n. 5, 185
Schuller Simion, breslaș 190
Schuller Ioan, butnar, 209
Schuller R., 12 n. 3, 16 n. 3, 16 n. 5, 19 n. 2, 23 n. 2
Schuessler Gregor, 376
Schworz Tonych, butnar, 185, 332
Sebeș, 39, 40, 250, 264, 289
Sebestyen K., 89 n. 6
Sebul Laurentius, 15 n. 1, 18
Sebuswar, v. *Bologa*, 288
Sée H., 322 n. 1, 322 n. 2
Seechz Iacob, croitor, 143
Segeswary Dominic, 48 n. 1
Seiler Ioan, calfă de argintar, 219, 232
Seivert G., 86 n. 1, 97 n. 6, 98 n. 3, 98 n. 8, 101 n. 8, 313 n. 5, 318 n. 5, 318 n. 6
Selim II, sultan, 269
Sekeres Iacob, croitor, 48, 201
Senj (localitate în R.P.F. Iugoslavia), 294 n. 2
Senth Ioan, croitor, 143
Seres Gașpar, calfă de argintar, 239, 398
Seres Ioan, clujean, 109
Seres Ioan, cioplitor în piatră, 111
Seres Martin, berar. 161
Seres Ștefan, staroste al breslei argintarilor, 230
Serfezeo Martin, berar, 161
Servet Mihail, medic, predicator, 55
Seydel, Gheorghe zis —, 20
Sibenbürgn, 375
Sibiu, 12, 14, 28, 38, 38 n. 4, 39, 40, 45, 48, 55, 65, 68, 86, 86 n. 1, 96, 97 n. 6, 98, 98 n. 1, 98 n. 5, 98 n. 6, 99, 99 n. 2, 100, 121, 127, 131, 134, 136, 149, 151, 161, 163, 164 n. 5, 176, 177, 185, 187, 219, 231, 232, 233, 233 n. 1, 234, 235, 235 n. 2, 236, 239, 240, 240 n. 1, 241, 244, 248, 249, 250, 251, 253, 253 n. 3, 256, 261, 261 n. 1, 268, 274, 274 n. 2, 282, 283, 286, 289, 291, 292, 295, 310, 313 n. 5, 317 n. 6, 319, 336, 350—351 n. 2, 366, 370, 396, 399, 405
Sic, sat, v. *Leonhard* de —, 151
Siculi (Secui), 386, 399
Sidnich Matei, bărbier, 162
Sigerus E., 115 n. 1, 115 n. 2
Sigiarto Ioan, curelar, 109
Sigismund, croitor, 24
Sigismund de Luxemburg, rege, 22, 24, 26, 283, 289 n. 1
Sighet, 277, 294 n. 3, 366, 376
Sighișoara, 39, 40, 45, 68, 136, 138, 177, 187, 232, 233, 244, 249, 250, 278, 291, 292
Silagy Grigore, croitor, 198
Silezia, 138, 146, 261 n. 2
Simion, fierar, 68, 69
Simion, șelar, 135
Simion, tunzător de postav, 143
Simon Achacius, negustor, 402
Sis Matei, negustor, 50
Siziumov M. A., 332 n. 7
Sîngeorgiul de *Pădure*, sat, 290
Sîniob, sat, 292
Sînmărtin, sat, 290, 291
Sînnicoară, sat, 288, 289, 290, 292, 342, 343, 346
Slavi, 16, 44
Slavi de *răsărit*, 262 n. 1
Slewnig Grigore, paroh, 115
Sliger Teodoric, clujean, 18
Slovacia, 248
Smelczer Laurențiu, negustor, 251
Smide Matei, croitor, 201
Smith Ioan, negustor, 254
Smithin Ioan, croitor, 143
Smydt Matia, fierar, 80
Sobnel Grigore, fierar, 69

www.dacoromanica.ro

Sofia, fiica lui Sebastian Munich, 279
Soliman Magnificul, sultan, 38
Solmos v. *Şoimoş*, 318
Solnoc-Dobîca, comitat, 300 n. 1, 325 n. 3
Sombori Ladislau, 91
Someş, rîu, 11, 18, 126, 138, 159, 301, 324, 335, 346, 359
Someşeni, sat, 21, 32, 290, 342, 343, 344
Someşeni, v. *Gereb Toma de* —, 108
Somkereky Stephanus (Somkereky Isthwan), clujean, ‹58 n. 2
Somlo (Şimleu) v. *Báthory de* —, 399
Somogy (în R. P. Ungară), 45
Somogy Ştefan, argintar, 47
Sonkolyos Nicolae, măcelar, 155
Sophica, fiica lui Sebastian Munich, 400, 401
Sopron (oraş în R.P. Ungară), 24 n. 3, 28, 164 n. 5, 293 n. 1
Sos Pavel, calfă de argintar, 239
Sos Pal, calfă de argintar, 398
Spania, 261 n. 2, 322, 322 n. 3, 338
Spira, oraş, 261
Spiš (Zips, regiune în R. Cehoslovacă), 293, 318
Spooner C., 312 n. 2, 339 n. 1
Staier (Stiria), provincie, 402, 404
Stampe Ioan, săpunar, 161
Stark, comite, jude, 16, 19, 19 n. 2, 20, 23
Stana, sat, 45
Stätennberg (localitate în Craina), 366, 375, 376
Stemp Ioan, clujean, 308 n. 1
Stenzel Andrei, negustor, 273
Stenczel Ioan, negustor, 272
Stephanus Transylvanus Clausenburgensis, student, 51
Stephanus Aurifaber, jude regal, 371
Sthenczell Beuchell, croitor, 200
Stiria (provincie în Austria), 68, 82, 262
Stehren Toma, argintar, 234
Stheren Urban, argintar, 234
Strassburg, 28
Strauff Ştefan, săpunar, 161
Strigoniu (oraş în R.P. Ungară), 318
Suceagu, sat, 26, 346
Suki Janos, calfă de argintar, 398
Suki Ştefan, calfă de argintar, 239
Sult, localitate, 405
Sumbur v. *Zimbor*, 288
Sumurducu, sat, 346
Supurul de Jos, sat, 291
Supurul de Sus, sat, 291
Surdu B., 171 n. 1
Swneges Ioan, jude, 231
Sylagy Grigore, croitor, 201
Szabó Gy., 69 n. 5
Szabo Ioan, croitor, 147
Szabó J., 39 n. 1
Szabó K., 27 n. 3, 162 n. 6
Szabo Nicolae, blănar, 129
Szabo Ştefan, croitor, 147
Szádeczky L., 52 n. 5, 68 n. 6, 69 n. 2, 86 n. 5, 95 n. 5, 96 n. 2, 96 n. 5, 96 n. 7, 96 n. 10, 119 n. 7, 125 n. 3, 137 n. 3, 139 n. 3, 140 n. 3, 141 n. 2, 144 n. 1, 145 n. 2, 149 n. 2, 149 n. 4, 149 n. 8, 149 n. 9, 150 n. 2, 150 n. 3, 151 n. 3, 176 n. 1, 176 n. 7, 176 n. 8, 177 n. 3, 182 n. 4, 187 n. 1, 190 n. 2, 190 n. 4, 190 n. 5, 195 n. 8, 198 n. 4, 205 n. 2, 206 n. 1, 211 n. 5, 218 n. 1, 219 n. 4, 222 n. 1, 223 n. 3, 224 n. 1, 224 n. 5, 225 n. 16, 225 n. 17, 226 n. 5, 226 n. 7, 227 n. 10, 227 n. 11, 228 n. 7, 229 n. 3, 230 n. 1 230 n. 6, 244 n. 2, 282 n. 1, 326 n. 1
Szalay L., 269 n. 6
Szamosközy, cronicar, 39, 51 n. 8, 78 n. 2 325 n. 1
Szásfenessi Valentin, calfă de argintar, 232
Szasz Pavel, croitor, 143
Szaz Gaşpar, negustor, 50
Szécsi Ştefan, clujean, 347
Seller Iuliu, funar, 142
Szegedin Gheorghe, blănar, 129
Szeghalom (localitate în R.P. Ungară), 289
Székely Z., 320 n. 2
Szekely Ştefan, vice-comite al Maramureşului, 376
Székesfehérvár (oraş în R.P. Ungară), 289
Szekfü Gy., 319—320 n. 10
Szenas Stephanus, 89
Szendrei J., 77 n. 1, 144 n. 6
Szentgáli K., 318 n. 2, 319 n. 2
Szentgyörgyi, comiţi de —, 117
Szép Nicolae, clujean, 347
Szeram Ştefan, clujean, 91
Szigiarto Daniel, curelar, 137

www.dacoromanica.ro

Szilágyi, Elisabeta de —, 30
Szilágyi Mihail, guvernator, 29
Szolnok (oraş în R. P. Ungară), 269, 289
Szremel Mihail, negustor, 275
Szücs J., 20, 20 n. 4, 24 n. 3, 24 n. 4, 28 n. 1, 28 n. 2, 128 n. 2, 164 n. 5, 169 n. 4, 222 n. 5, 293 n. 2
Szwch Gaşpar, clujean, 81 n. 9
Szygyarto Daniel, curelar, 136
Şard (azi Şardu), sat, 308
Şaula, sat, 289, 291
Şcheii Braşovului, 162
Şoimoş, cetate, 299, 318
Şomtelec (azi Corneşti), sat, 305
Ştefan V, rege, 15, 16
Ştefan, zis Hartman, v. *Hartman Ştefan*, 20
Ştefan Clausenburgensis, student, 50
Ştefan, fierar, 68
Ştefan, argintar, 86 n. 1
Ştefan, clujean, 109
Ştefan, căruţar, 118
Stefan, dulgher, 123
Ştefan, funar, 141
Ştefan, geamgiu, 164
Ştefan, curelar, 203
Ştefan, calfă, 231
Ştefan, croitor, 233
Ştefan, calfă de argintar, 237
Ştefan, fiul lui Gyerö, nobil, 289 n. 7

Tark v. *Stark*, 16
Takács S., 293 n. 3
Takáts S., 159 n. 1, 159 n. 2, 256 n. 5
Tapolca (sat în R. P. Ungară), 294 n. 2
Tarchahaza (sat dispărut lîngă Cluj), 344
Tartler Toma, cronicar, 170 n. 3
Tărpiu, sat, 45
Teaca, 246, 288
Teglas Ioan, cărămidar, 118
Teke v. *Teaca*, 288
Telcheres Adam, cizmar, 246
Teleky, negustor, 254
Terleo Dumitru, ţăran, 305
Teokeoli Toma, argintar, 198
Teompe Ioan, negustor, 50
Tettel Iacob, croitor, 208
Teutsch Fr., 30 n. 3, 163 n. 2, 297 n. 2, 346 n. 1
Teutsch G., 245 n. 4, 249 n. 4, 249 n. 5, 250 n. 2, 250 n. 3, 250 n. 4
Teutsch J., 170 n. 3
Teycz Ioan, argintar, 91
Teyttel Iacob, croitor, 209
Thallóczy L., 79 n. 6, 270 n. 4
Thasson v. *Pavel* zis —, 276
Theleki Ştefan, negustor, 271
Theremi Petru, jude, 90
Thewlgespatak, vale lîngă Căinteni, 342
Theysch Hans, tăbăcar, 126 n. 9
Theysch Ioan, curelar, 187
Thobis Matia, iobag, 308
Thomas de *Coloswar*, pictor, 115
Thomas, Nicolaus filius-e, 19
Thomasko, administrator de moşie, 273
Thomory Pavel, administrator de moşie, 33
Thorda vcza (str. Turzii), stradă, 80
Thorda vcza, (str. Turzii), 400
Thordensis vicus (calea Turzii), 368
Thótházi Mihail, argintar, 91
Thothazy Ştefan, negustor, 272
Thwry Gheorghe, clujean, 348 n. 3
Tiburt, sat dispărut lîngă Cluj, 300, 301
Tileagd, sat, 289, 291
Timiş, 269, 269 n. 6
Timişoara, 45, 162, 283
Tirol, 50, 272
Tisa, 38, 293, 294
Tišnov (localitate în R. Cehoslovacă), 139, 140, 145, 257
Tîrgu-Mureş, 94, 150, 155, 279, 288, 290, 292, 293, 336
Tîrnăveni, 290
Todt Ilie „de *Koloswar*", negustor (?), 274
Tohan, sat, 300, 300 n. 5
Tokai (oraş în R. P. Ungară), 269, 293
Toldy F., 31 n. 3
Tolnai G., 162 n. 6
Toma, comite, 12
Toma, voievod al Transilvaniei, 19, 20
Toma, jurat, 20
Toma, arcar, 84
Toma, pictor, 115
Toma, curelar, 203
Tonciu, sat, 46
Torun (oraş în R. P. Polonă), 265, 294

www.dacoromanica.ro

Toth Simion, măcelar, 155
Tothazi Mihail, jurat, 48
Tothazi Mihail, blănar, 129
Tothazi Mihail, calfă de argintar, 239
Tothazi Mihali, calfă de argintar, 398
Tothazi Nicolae, blănar, 129
Toma de Cluj, pictor, 115 n. 1
Toma zis *Zekul*, 20
Tournois, oraş, 322
Transilvania, 11, 12, 13 n. 3, 14, 16 n. 7, 17, 18, 20, 25, 26, 28, 32 n. 2, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 40 n. 1, 42, 45, 46, 47, 51, 51 n. 1, 52, 54, 55, 56, 62, 63, 63 n. 2, 64, 64 n. 1, 65, 67, 69, 70, 77, 78, 79 n. 7, 80, 82, 83, 84, 86, 86 n. 1, 87, 89 n. 7, 90, 93, 95, 96 97, 98 n. 1, 98 n. 3, 100, 102 n. 2 103, 103 n. 2, 103 n. 3, 103 n. 6, 103 n. 7, 104 n. 2, 104 n. 3, 105 n. 1, 106 n. 5, 107 n. 5, 107 n. 6, 107 n. 7, 107 n. 9, 108 n. 2, 108 n. 4, 108 n. 8, 108 n. 10, 109, 109, n. 6, 109 n. 10, 110, 112 n. 1, 113, 115 n. 3, 115 n. 4, 115 n. 8, 117 n. 1, 121, 122, 124 n. 3, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 136, 137, 138, 139 n. 3, 142, 144, 144 n. 6, 145, 146, 147 n. 3, 148, 149, 150, 150 n. 7, 151, 154, 157, 159, 162, 163 n. 2,164, 165, 166, 168, 169, 169 n. 1, 170, 170 n. 3, 171, 171 n. 1, 173, 177, 178, 179, 185, 187, 188, 204 n. 4, 205 n. 1, 216 n. 1, 222, 223, 231, 239, 240, 242, 243, 243 n. 2, 244, 245, 247, 248, 248 n. 3, 249, 250, 250 n. 2, 251, 254, 256, 256 n. 1, 257 n. 1, 261, 263, 265, 267, 268, 269, 269 n. 6, 270, 271, 274, 277, 278, 278 n. 2, 279, 281, 282, 283, 285, 286, 287, 287 n. 1, 288, 289, 291, 292, 293, 293 n. 3, 294, 294 n. 2, 295, 295 n. 1, 296, 297, 298, 298 n. 1, 299, 299 n. 2, 300, 300 n. 6, 300 n. 9, 301, 301 n. 2, 304 n. 3, 311, 312, 313, 313 n. 5, 314, 314 n. 1, 314 n. 2, 315, 316, 317, 318, 318 n. 2, 319, 319 n. 10, 320, 326, 335, 336, 338, 339 n. 4, 341, 343, 346, 350–351 n. 2, 352, 362, 386, 397, 399
Transsilvania, 405
Transsilvanicus (homines Transsilvanici), 369
Trappenberg, deal la Cluj, 349
Trăscău v. *Rimetea*, sat. 67, 68, 81, 273, 283, 308, 325
Trauszner Luca, blănar, 129
Treiber G., 12 n. 4, 14 n. 4
Trencsén (Trenčin, f. comitat în R. Cehoslovacă), 291, 293
Trnavia (oraş în R. Cehoslovacă), 45, 162, 255, 270, 276
Trupa v. *Opava*, 258, 402, 404
Truppa v. *Opava*, 145, 285
Tubero Ludovic, umanist, cronicar, 63 n. 2
Turci, 281
Turda, 12, 68, 97, 150, 155, 232, 233, 250, 273, 276, 278, 283, 289, 289 n. 10, 290, 292, 294, 294 n. 3, 303, 309, 345
Turea, sat, 290
Tuzokmál, deal cu vii la Cluj, 349, 349 n. 2
Tyffen graben v. *Groapa adîncă*, 348

Ţara Romînească, 12, 38, 39, 39 n. 2, 39 n. 4, 91, 136, 220, 249 n. 2, 268, 268 n. 1, 282, 286, 292
Ţările de Jos, 62, 146, 261, 261 n. 2, 296
Ţările Romîne, 248, 253, 267 n. 2

Uhlirz K., 24 n. 1
Ulm, oraş, 28
Undoteleke (Vndotelek), sat dispărut lîngă Cluj, 21, 344
Ungaria, 12, 15, 17 n. 2, 19, 20 n. 4, 21, 22, 24 n. 1, 28, 36, 38, 40, 45, 51 n. 2, 51 n. 3, 51 n. 4, 51 n. 5, 53 n. 1, 63, 63 n. 2, 64, 68 n. 6, 69 n. 5, 79 n. 6, 87 n. 7, 96, 98 n. 6, 100 n. 6, 115 n. 9, 116 n. 2, 128 n. 2, 138, 139, 148, 149, 150, 157, 159 n. 1, 188, 220, 222, 232 n. 1, 240, 244, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 253, 254, 254 n. 4, 265, 268 n. 1, 269, 270, 276, 282, 283, 287 n. 1, 288, 289, 289 n. 2, 290, 290 n. 8, 290 n. 9, 291, 292, 294 n. 2, 296, 299, 314 n. 2, 317 n. 1, 318, n. 3, 318 n. 6, 319, 320, n. 2, 347 n. 1
Ungaria Superioară, 40 n. 5, 265 n. 1
Unguraş, sat, 291, 293

www.dacoromanica.ro

Urban, cioplitor, 109
Urban, căruţar, 118
Urban Librarius, librar, 163
Urban, argintar, 235

Vadul Crişului, sat, 17 n. 2, 289, 290, 291
Vaisel Ioan, negustor, 254
Valanti, negustor, 254
Valaztho Grigore, argintar, 234
Valea Chintăului, 11
Valea Crişului, 290
Valea Hranei, sat, 344
Valea lui Mihai, sat, 290
Valea Lungă, sat, 344
Valea Mănăşturului, 11
Valea Murătorii, 11
Valea Popeştilor, 11
Valentin, argintar, 233, 235
Valentin, calfă de argintar, 239
Valentin Crispus, student, 50—51
Valentin, curelar, 135, 231, 233
Valentin, calfă de curelar, 231
Valentin, scutar, 284
Valentin, şelar, 135
Valjavec Fr., 57 n. 2, 58 n. 2, 219 n. 7, 270 n. 6, 293 n. 4
Varadi Ioan, calfă de argintar, 239
Varadi Istvan, calfă de argintar, 398
Varadi Janos, calfă de argintar, 398
Varadi Ştefan, calfă de argintar, 239
Varadinum (Oradea), 369
Vas Grigore, argintar, 209
Vasarhel v. *Dumbrava*, 289
Vayda Martin, văduva croitorului —, 206
Veber Valentin, curelar, 135
Velczer Laurenţiu, pantofar, 132
Velczer Laurentius, 381
Velence (Veneţia), 304
Velten, curelar, 203
Veneţia, 21, 25, 146, 244, 247, 265 n. 2, 270, 289, 294, 294 n. 2
Verancsics, cronicar, 39
Verböczi (Tripartitul lui —), 299
Veress E. (A), 39 n. 2, 39 n. 3, 39 n. 4, 91 n. 4 200 n. 6, 204 n. 4, 216 n. 1, 268 n. 8 280 n. 3, 300 n. 6
Verner Antoniu, pantofar, 132
Verona, 261
Veszprén (oraş în R. P. Ungară), 294 n. 2
Vetus castrum, cartier, 42, 42 n. 4, 53
Veysz Matia, curelar, 203
Vicey Matia, argintar, 91
Vicus ad molendinum parochiale, stradă, 41
Vicus molendini Alprett, stradă, 41
Vicus prope turrim carceris, stradă, 41—42
Viczey Anna, clujeană, 400
Viczey Ioan, argintar, 198
Viczey Laurenţiu, clujean, 347
Vighler Anton, împuternicitul unui negustor din Viena, 271
Viena, 21, 23, 24 n. 1, 25, 38, 51, 51 n. 4, 51 n. 6, 65, 83, 100 n. 6, 109 n. 10, 244, 246, 247, 249, 253, 254, 255, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 265, 270, 271, 271 n. 4, 272, 289, 291, 293, 293 n. 1, 294, 402, 404
Vilna, 40
Vincenţiu Adam, clujean, 347
Vinţul de Sus, sat, 289
Vîlcele, sat, 289, 342, 343, 344
Vladislav II, rege, 27, 32, 33, 34, 109, 127, 128, 131 n. 10, 132, 244 n. 1, 269, 274, 275 n. 7, 299 n. 2
„*Valahii*" (Ţările Romîneşti), 268
Vogel Grigore, croitor, 206
Vogel Iacob, croitor, 148
Volman Michael, pantofar, 381
Volman Mihail, pantofar, 132
Vrbeorger Valentin, calfă de argintar, 239
Vrbeogeor Balint, calfă de argintar, 398
Vy wcza, stradă, 41
Vyzaknay Grigore, 51 n. 6

Wagner Laurenţiu, bistriţean, 163
Wagner Mihail, croitor, 48
Wagner Mihail, lăcătuş, 81
Wagner Mihail, căruţar, 119
Wagner Mihail, croitor, 200 n. 7
Wagner Ronich, butnar, 201
Walch Gregor, 376
Walch Margreth, 376
Walch Sigismund, calfă, 189
Walch Sigmund, calfă de cizmar, 375—376
Waltherus, comitele — jurat, 19
Wannes Grigore, braşovean, 231
Waradinum (Oradea), 368

www.dacoromanica.ro

Wass Gregorius, clujean, 142 n. 2, 307 n. 2
Was Grigore, argintar, 192
Wass Toma, clujean, 109
Wattenbach W., 14 n. 7
Wayda Iacob, măcelar, 155
Wayda Martin, clujean, 100
Wayda Martin, croitor, 143
Wayda Toma, staroste al breslei croitorilor, 223
Weber Ioan, curelar, 193
Weber Simion, țesător, 137
Weber Veltn, staroste al breslei curelarilor, 193, 196
Weiss Antoniu, clujean, 45
Weiss L., 232 n. 1
Weiss Toma, clujean, 45
Wenkler Benneck, croitor, 215 n. 3
Wendler Toma, tăbăcar, 126
Werber Laurențiu, meșter, 47
Weres Antoniu, măcelar, 155
Weres Petru, jurat, 368
Werner Thomych, cizmar, 48
Wiczei Matia, clujean, 111
Winterr Cristell, croitor, 198
Witeh Partel, calfă de butnar, 224
Witer Melchior, măcelar, 155
Wittenberg, oraș, 51, 51 n. 1, 54
Wittstock H. 82, n. 2, 130 n. 7, 186 n. 3, 187 n. 6, 220 n. 3, 227 n. 3, 244 n. 1, 274 n. 4, 346 n. 1
Wogner Mihail, rotar, 119
Wogner Mihail, croitor, 144
Wolff Dumitru, blănar, 129
Wolff Engelbrecht de Auerspreg, nobil, 189
Wolff Ștefan, croitor, 209
Wolfgang, dulgher, 123
Wolffgangus, farmacist, 50
Wolphard, clujean, 104, 105, 107 n. 5, 105, 106, 111
Wolphard Adrian, paroh, 50, 54, 104
Wolphard Ștefan, student, 51
Wolphard Ștefan, jude primar, negustor, 91, 104, 107, 110, 273 n. 2
Wyczey Antoniu, argintar, jude, 48, 91, 151
Wychey Ioan, 48 n. 1
Wyczey Ioan, argintar, 48, 94, 182
Wyczey Joannes, argintar, 370
Wythez Francisc, clujean, 48 n. 1
Wywary Gheorghe, cioplitor în piatră, 112
Ypres, oraș, 250

Zabo Ambrosie, croitor, jurat, 48, 348
Zabo Georgius, clujean, 368
Zabo Gheorghe, negustor, 50, 272, 275, 276, 276 n. 1
Zabo Ioan, negustor, 274
Zabo Ladislau, croitor, 48, 139
Zabo Laurențiu, croitor, 193
Zabo Martin, postăvar, 348
Zabo Mihail, croitor, 143
Zagreb (oraș în R. P. F. Iugoslavia), 294 n. 2
Zakal Andrei, zidar, 111
Zakal Benedek, 400
Zakal Janos, calfă de argintar, 398
Zakal Ioan, calfă de argintar, 239
Zákány (sat în R. P. Ungară), 294 n. 2
Zakas Ambrosie, argintar, 175
Zalău, 12, 283, 288, 290, 292, 294 n. 3, 308
Zantho Pavel, calfă de argintar, 233
Zanto Istuan, calfă de argintar, 398
Zanto Ștefan, calfă de argintar, 239
Zapanos Ioan, săpunar, 161, 246
Zapanos Petru, săpunar, 161, 246
Zapol Johannes v. *Zápolya Ioan*, 107
Zápolya Ioan, voievod al Transilvaniei și rege al Ungariei, 36, 38, 98, 99 n. 1, 107, 148, 271, 276, 293
Zara, oraș, 244, 247, 271 n. 4
Zarand, comitat, 315
Zathmary Ioan, fierar, 69
Zaz Martin v. *Adam* —, calfă de argintar, 239
Zaz Marton —, calfă de argintar, 398
Zaz Ștefan, negustor, 272
Zărnești, sat, 300, 300 n. 5
Zeben wcza, stradă, 27
Zebeny Ioan, argintar, 94, 95, 182
Zechy Mihail, pantofar, 132
Zechy Nicolae, cioplitor în piatră, 112
Zechy Nicolaus, cioplitor în piatră, 387
Zeek v. *Sic*, 151
Zeeler Gelegy, funar, 142
Zeeler Iacob, funar, 142
Zeeler Toma, funar, 142
Zegedi Martin, calfă de argintar, 239
Zegedi Marton, calfă de argintar, 398
Zegedy Gașpar, clujean, 400
Zegedy Matia, măcelar, 155

www.dacoromanica.ro

Zekel Grigore, măcelar, 155
Zekel, Iohannes dictus —, jurat, 19
Zekel Stephanus, vicecomite al comitatului Maramureş, 377
Zekeres Iacob, croitor, 139
Zeky Ioan, calfă de argintar, 97
Zeky Ioan, argintar, 175
Zekul, Iacob zis —, castelan de Cohalm, 18
Zekul, comite, 19, 19 n. 2, 20, 23
Zeler Bricciu, funar, 141
Zeler Martin, negustor, 271
Zemft Portel, croitor, 143
Zemlem, 17 n. 2
Zena wcza, stradă, 27, 80
Zen Peter, biserică —, 83
Zent Egyhaz wcza (azi str. 6 Martie), 42
Zent Érsebet, spital, 400
Zentgieorgyhegy, deal la Cluj, 400
Zentlazlay Grigore, argintar, 91
Zentmiklosi Grigore, argintar, 175, 209, 239
Zentmiklosi Gergeli, argintar, 398
Zeochy Pavel, argintar, 234
Zeoczy Mihail, negustor, 270
Zeoke Iacob alias *Hegedws*, iobag, 54 n. 2
Zeoleossy alias Borbelj, bărbier, 162
Zeoleossy Emeric, bărbier, 47
Zelsch Iacob, jurat, 29 n. 3
Zep Ioan, negustor, 50
Zeuch, Toma Ozdy —, clujean, 58 n. 2
Zewch Emeric, clujean, 48 n. 1
Zewch Ştefan, clujean, 48 n. 1
Zigeth Mihail, negustor, 254
Zigety Mihail, argintar, 209
Zigyarto Valentin, curelar, 136
Zilagh v. *Zalău*, 288
Zilagy Andrei, săpunar, 161
Zilagy Ioan, cioplitor în piatră, 113
Zilagy Ioannes, zidar, 387
Zimbor, sat, 34, 288, 290
Zimbor, Petru de —, 34
Zlatna, 97
Zoke, Mihail, argintar, 209
Zoos (*Zoz*) *Laurenţiu*, croitor, 143, 144
Zoss Grigore, tăbăcar, 206
Zömer Mihail, argintar, 86 n. 1
Zsigmond, negustor, 265 n. 3
Zyget (Sighet), 377
Zygethy Petru, pantofar, jurat, 48, 132
Zygyarto Grigore, argintar, 233
Zylaghsagh (Sălaj), 369
Zymerman, zidar, 111

www.dacoromanica.ro

TABLA DE MATERII

Pag.

Cuvînt înainte 5
Lista prescurtărilor 9

Capitolul I. Clujul de la „castrum" la „civitas primaria" 11

Capitolul II. Meşteşugurile în Cluj 62

Capitolul III. Probleme de politică economică şi de organizare socială a breslelor din Cluj în secolul al XVI-lea. Lupte între calfe şi meşteri 167

Capitolul IV. Comerţul clujean în secolul al XVI-lea 242

Capitolul V. Orientarea economică a Clujului şi unele căi comerciale (sec. XIV—XVI) 286

Capitolul VI. Produse agricole pe piaţa Clujului 295

Capitolul VII. Raporturi de preţuri la Cluj în secolul al XVI-lea . . . 312

Capitolul VIII. Proprietăţi funciare şi preocupări agricole 341
Tabele 353
Anexe 365
Резюме 407
Zusammenfassung 415
Indice de nume şi locuri 423

www.dacoromanica.ro

Dat la cules 19.04.1958; Bun de tipar 11.08.1958; Tiraj 1100; Hîrtie semivelină 65 g.m²; Format 16]70×100; Coli editoriale 37; Coli de tipar 28½; A. 05275|1958; Indicele de clasificare pentru biblioteci mari: 9(498.7 Cluj) «15»; Indicele de clasificare pentru biblioteci mici: 9 (R 4 Cluj) «15».

Tiparul executat sub com. nr. 806 la Întreprinderea Poligrafică nr. 3, B-dul 6 Martie nr. 29, București, R.P.R.

www.dacoromanica.ro

ERATĂ

Pag.	rîndul	în loc de:	se va citi:
14, n. 6	2 de jos	1442	1242
35	18 „ „	comerciale (1506),	comerciale.
	12 „ „	săptămînale.	săptămînale (1506),
42, n. 1	7 „ „	*vicae*	*dicae*
50	20–21 „ „	*litterari*	*litterali*
67	26 de sus	Rimetea, Hunedoara,	Hunedoara,
87, n. 7	3 de jos	Közegby	E. Közeghy
		a középkorból	*a közekorîól 1867-ig*
88	7 „ „	*Antoniu*	*Antal*
89	3 de sus	F<abian> și E<nyedi>	F<abian> E<nyedi>
115	11 „ „	Slewing	Slewnig
115, n. 4	14 de jos	*Müvészekas*	*Müvészek az*
120	1 de sus	o barcă (?) (*both*) și un filtru (*Trüchlert*)	un butoiaș (*both* și o pîlnie (*Trüchlert*)
139	3 „ „	*Iorel*	*Ioler*
142, n. 2	4 de jos	*suburbalium*	*suburbalem*
146	10 de sus	Popeling	Poperinghe
147	17 „ „	Leopeczy	Keopeczy
160	10 „ „	Ovar	Cetatea Veche
163, n. 1	9 de jos	viitorul economic	prezentul economic
260	13 „ „	vieneză	de Blecz
271, n. 3	9 „ „	*obvád*	*obchod*
283	6 de sus	XVI-lea	XIV-lea
289, n. 2	19 de jos	és XI	és XV
292	20 de sus	XVI-lea	XV-lea
295	5 „ „	XIV-lea	XIII-lea
303	21 „ „	24 porci	237 porci
314, n. 2	7 de jos	Dinamica prețurilor	Circulația mărfurilor
317, n. 6	6 „ „	1 veg = 25 sing	1 veg = 35 sing
377	1 de sus	kyktewb	kyktewl
	14 „ „	judice	iudici
383	3 de jos	cena	una
384, n. 1	1 „ „	88 mm.	8 mm.
387	4 de sus	Keonywes	Keomywes
	7 „ „	nostra	nostre
392	8 de jos	congereque	cogereque
398	2 „ „	Kattinay	Kattonay
404	7 de sus	vaznott	vaznott
411	12 „ „	ограниченiя, касающегося сбыта на месте производства,	местного ограничения сбыта продуктов,

CORRIGENDA ET ADDENDA

La pagina 312, nota 2 se înlocuiește cu următorul text:

Lucrarea mai nouă a lui C. M. Cipolla, *La prétendue „révolution des prix". Réflexions sur „l'expérience italienne"* (*Annales*, 4, 1955, p. 513–516), (cf. și F. Braudel – F. C. Spooner, *Relazioni*, IV, *Storia moderna*, 1955, Firenze, p. 262–263) și cea a lui C. Verlinden, J. Craeybeckx, E. Scholliers, *Mouvements des prix et des salaires en Belgique au XVI-e siècle* (*Annales*, 2, 1955, p. 173–198), deși pe drept cuvînt reduc din importanța influenței afluxului de metale prețioase din America asupra „revoluției prețurilor" și acordă un loc de seamă problemelor creșterii producției (Cipolla, *op. cit.*, p. 516: „reconstrucție materială"), a multiplicării mijloacelor monetare, sporirii vitezei de circulație etc., adică unor factori ce pot fi incluși în fenomenul general de creștere a pieții interne, văd, printr-o optică diformată, cantitatea de metale nobile și nu ieftinătatea argintului și aurului dobîndite prin jaf și exploatare.

c. 2910 – S. Goldenberg, *Clujul în sec. XVI.*

www.dacoromanica.ro

Lei 17,40

www.dacoromanica.ro